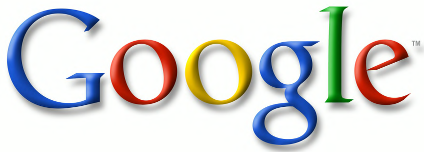
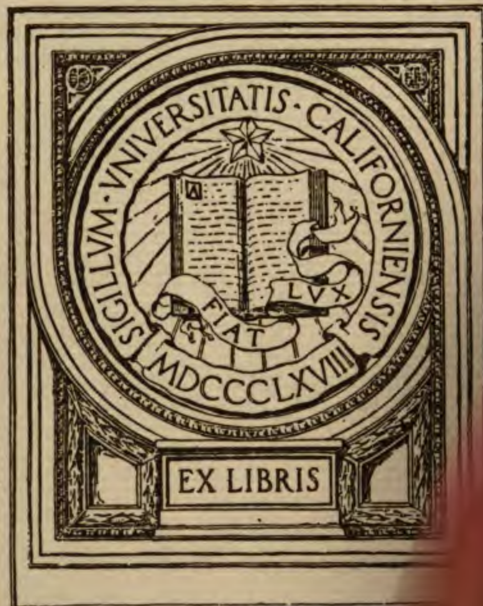
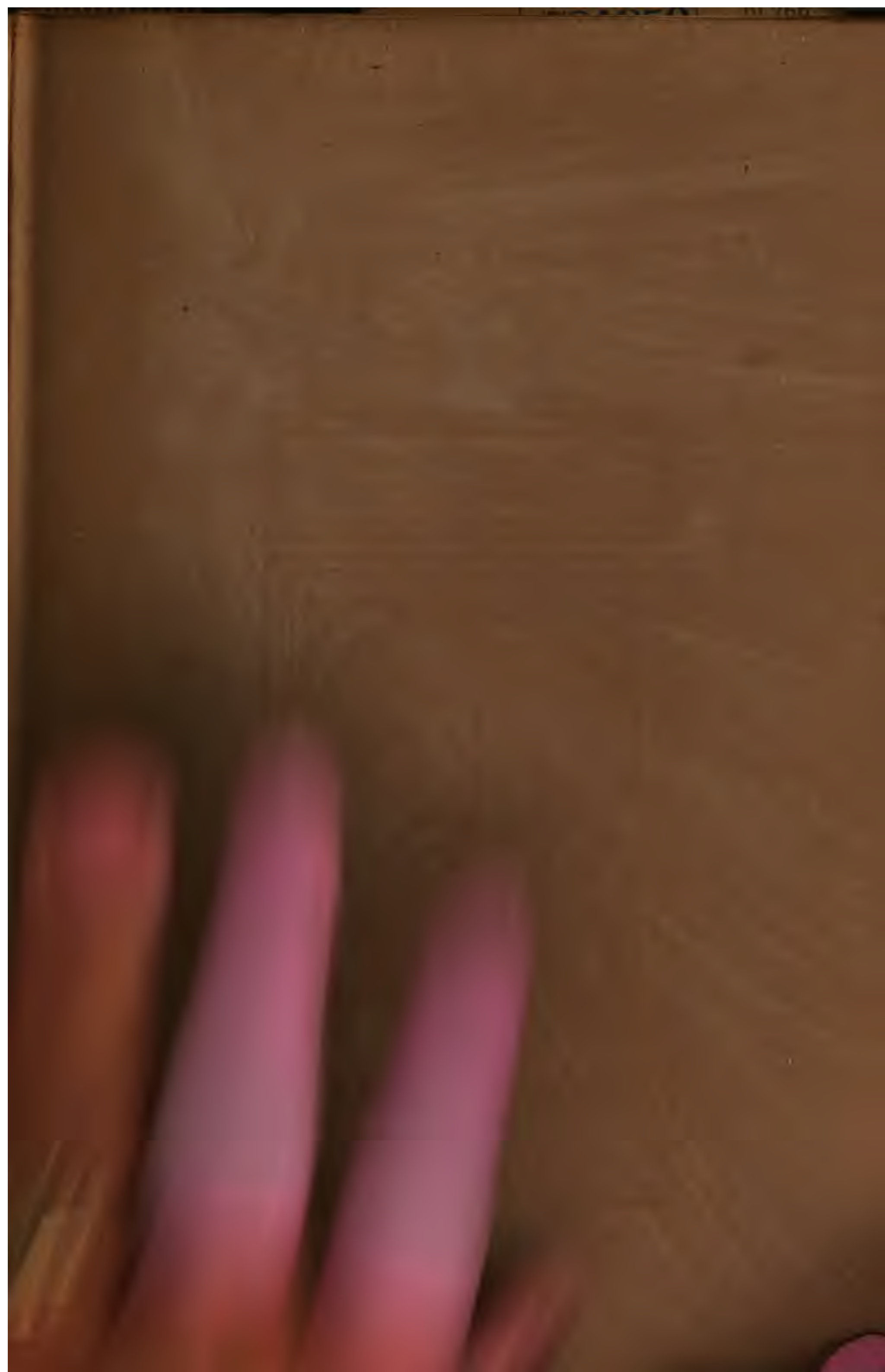

Bernard Moses.

IN MEMORIAM
BERNARD MOSES

KONUNG GUSTAF III

OCH

RIKETS STÄNDER

VID

1789 ÅRS RIKSDAG.

EFTER TRYCKTA OCH OTRYCKTA KÄLLOR.

AF

WILH. THAM.

STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG.
1866.

STOCKHOLM
IWAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1866.

Konung Gustaf III:s historia, eller Sveriges historia under hans tid, är ännu och torde länge blifva oskrifven. Bidrag dertill saknas icke; som bidrag endast ville äfven den store, för tidigt hädangångne mästaren hafva sin behandling af Gustavianska papperen i Upsala betraktad. En stor förlust var det emellertid, att hans framställning ej fick omfatta äfven slutet af en regering, hvars slut just icke tyckes stå rätt väl tillsammans med dess början. Att utreda sammanhanget mellan båda, hade troligen ej varit omöjligt för honom, som icke ville finna hos Gustaf III endast fullkomligheter, eller endast fel, utan medgaf hos denne, såsom hos andre framstående män, en förening af båda delarne, grundad på naturanlag och uppfostran, och utvecklad i lifvets skiften.

Hvad som här för allmänheten framlägges, är ett försök att särskildt behandla hvad man kunde kalla början af slutet; utan genomgående inledning, men deremot för sig någorlunda fullständigt; och oväldigt. Gustaf III:s minne tål granskningens ljus; den oinskränkta beundrans tid är förbi, hatets likaledes; att söka väcka någotdera åter till lif, är nog lika fåfängt som orätt. Lyckligtvis hafva just konungens efterlemnade papper, och dermed förenade samlingar,

jemte andra i sednaste tider offentliggjorda anteckningar, lemnat tillgång till bättre, till mindre grumlade källor, än föregående partitiders skrifter. Man torde alltmera finna, att Gustaf var sin tids barn, i godt som i ondt, i åtskilligt före sin tid. Hvad han i lättsinne, eller i öfverdrifven tro på sin rätt, på sin öfverlägsenhet, har felat, ja brutit, har nogsamt straffat sig sjelf; hvad nationen derför lidit, har den äfven sjelf i någon mån förvållat.

En stjerna af ovanlig glans är och förblir Gustaf III på fosterlandets himmel. Jemte honom hafva andra lyst, hvilkas namn häfden äfven skall bevara. Och denna snart ett sekel aflägsna tid utgör en vigtig länk, likasom i vår litteraturs historia, så ock uti samhällsskickets.

Riksdagen år 1789.

»Inom hundrade sistförflutna år har i min tanka ingen riksdag i Sverige varit märkvärdigare än denna. Anledningarne till densammas beramande voro de vigtigaste; tiden till sammanträdet den mest kritiska; sättet att vårda ärendena och sköta sina ändamål från alla riksdagsmakter ovanligt, och följderna af de beslut, i hvilka man stannade, komma säkert att verka mera åt framtiden, än man beräknat.»

Så yttrar sig en samtida tecknare af, och sjelf deltagare i 1789 års riksdag, biskop Wallqvist; och händelsernas gång har ej jäfvat hans omdöme. Han upplefde ej detta riksmötes aflägsnare, dock inom 20 år inträffande följder: Gustaf Adolfs envåldsregering i dess missbruk och olyckor, Finlands lösslitande från Sverige, konungahusets landsflykt och statsskickets förändring. Utan aning, utan fruktan för kommande olyckor har han ej varit.

Man skulle nästan kunna kalla 1789 års riksdag en fortgående revolution, eller en oafbruten följd af statskupper, af åtgärder mot lag, eller vid gränsen af lag. Att se en ständig strid mellan konung och adel, konungen understödd af de tre ofrälse stånden; Rikets Råd ej hördt öfver riksdagens kallande, ej öfver någon af dess propositioner, knappt öfver dess beslut, och ändtligen såsom institution indirekt utdömdt ur samhället; adeln oense med sin egen ordförande, och derpå försedd med två Landtmarskalkar, en ordinarie och en vikarierande, den förre fortfarande i tjenst uti Hemliga Utskottet, medan den sednare ledde plena; föremålen för öfverläggningar emellanåt anbefallda eller förbjudna af konungen; adeln en dag hårdt tilltalad af konungen på rikssalen, och derifrån bortvisad, och öfverläggning fortsatt med de tre stånden; riksdagsmän häktade och i häkte behållna utan ran-

sakning och dom; en grundlag genomdrifven på tre stånds beslut; statsreglering och skuldgaranti förhandlade i hemligt utskott, fungerande äfven som statsutskott; bevillningen uppgjord utan fullt enigt beslut; konungen sjelf ordförande i Hemliga Utskottet, och der biträdd af sina embetsmän; konungen ordförande en gång för bondeståndet, en gång för adeln; adelns plena aldrig samtidiga med de andra ståndens; för att icke tala om utomordentliga hemliga sammanträden i konungens närvaro, om adresser från landsorterna, om beväpnade frikorpsers sammandragande till riksdagsortens närhet o. s. v.

I allt detta finnes mycket för vår tid främmande och nästan obegripligt; och dock var en stor del deraf ej uttryckligen stridande mot regeringsformen af 1772. Och om vi betrakta våra nu gällande grundlagar, med deras många negativa bestämmelser, föras vi tillbaka till 1789 års riksdag och andra, der det gällt den politiska frihetens bestånd, då regering eller maktegande ständer trotsat eller missbrukat lagarne.

Att den omtänksamhet om sin rätt, som ständerna visat vid 1786 års riksdag, och som djupt sårade konungen, var en förberedande orsak till 1789 års händelser, hafva samtida vittnen icke utan skäl påstått; en annan var 1788 års krig och Anjalaförbundet; hvartill kom den adliga oppositionens oförståndiga trots vid sjelfva riksdagen. Af allt detta kan konungens beteende i viss mån förklaras, icke rättfärdigas; dess dom ligger just i revolutionen af 1809.

Regeringsformen [1]) af 1772 var, sannolikt icke utan afsigt, rik på obestämda uttryck, som lemnade rum för olika tydningar. Ständernas makt var bruten, mera i verkligheten än i orden. Konungen, som före sitt inträde till thronen, och under sitt första regeringsår, lärt känna ständernas makt endast i dess missbruk, kunde ej älska den, och förstod, med allt sitt snille, icke hvad den rättligen kunde vara. Den lätthet, hvarmed den upphäfdes,

---

[1]) Vid en skildring af 1789 borde för fullständighetens skull en teckning af 1786 föregå. En sådan var i koncept färdig, då en annan mindre detaljerad, men särdeles väl utförd framställning deraf, af annan hand utkom i Göteborgs Vitterhets-samhälles tidskrift (häftet 9, 1864). Med hänvisning till denna uppsats, som äfven innehåller grunddragen af Svenska statsskicket under Gustaf III:s tid, upptagas i det nästföljande endast några få antydningar.

den tillfredsställelse, med hvilken allmänheten syntes mottaga förändringen, lät konungen tro sig kunna och böra regera i det närmaste utan ständer, eller blott nyttja dem såsom en statsprydnad. Konung Gustaf älskade att regera, säger Wallqvist; »ett snille på en thron är aldrig utan det begäret». — Han trodde sig kunna, som Fredrik den store, Joseph och Katharina, styra och reformera sitt rike efter sitt hufvud och tidens rådande idéer, som sökte bryta alla särskildta företrädesrättigheter till fördel för regeringsmakten; och det vid ingången till en europeisk hvälfning, som hotade båda med undergång.

Bjertast framstår konungens anspråk, och hans missförstånd af sin ställning, i förklaringen att vilja återställa de lagar som varit gällande före 1680; hvilket skulle betyda att aflysa både det kungliga enväldet och dess motsats, men som innebar den orimligheten att föra samhället hundrade år tillbaka.

Att äfven härmed var föga allvar, visade sig redan deraf, att man i stället för 1600-talets täta riksdagar, fick temligen sällsynta [1]); det gamla riksdagssplitet skulle bringas till hvila genom overksamhet. Vid första riksdag som följde (1778—9) befanns omöjligt att tillämpa 1626 års riddarhusordning; klassindelningen återställdes väl, till den lägre adelns missnöje, hvilket dock lemnades utan afseende; men så väl denna indelning, som ståndets representationssätt för öfrigt modifierades under konungens egen omedelbara ledning. Riksdagsordningen af 1617 tillämpades i åtskilliga fall, men för de flesta detaljer hade den ej några bestämmelser, och dessa detaljer måste behandlas efter frihetstidens riksdagspraxis; och hvad som sålunda gjordes, förklarades i riksdagsbeslutet skola tjena till rättesnöre för framtiden.

Den gamla riksdagsordningen lemnade på visst sätt i konungens behag att af de fyra ståndens möjligen olika meningar i någon fråga välja hvad honom bäst syntes, om det ock blott hade ett stånds röst för sig. Att häremot häfda ständernas pluralitets afgörande rätt i lagfrågor, försöktes redan 1778, och med bättre framgång 1786; likaledes att bevaka de i banken delegande tre ståndens rätt öfver densamma mot konungamaktens befarade ingrepp. Om grundlagsfrågor kunde af tre stånd afgöras, var och förblef osagt. I bevillningsmål hade ännu af gammalt hvarje

[1]) Under Gustaf II Adolfs regering höllos på 21 år 17 riksdagar och flera utskottsmöten, under Gustaf III:s 21 år 5 riksdagar.

stånd för sig beslutande rätt. Nya privilegier kunde ej gifvas utan samtliga ståndens samtycke.

År 1778 lefde nationen i det hela taget ännu i lycklig njutning af det nya statsskicket, och riksdagen företedde långt öfvervägande bevis på välvilja mot konungen. Till 1786 hade åtskilliga mindre lyckliga regeringsåtgärder omstämt sinnena; en förändring som flera af de gamla riksdagskämparne nogsamt visste att begagna. Under deras inflytande antog riksdagen karakter af motstånd mot konungens förslager, af klander mot vidtagna eller befarade anstalter, af sparsamhet i anslag, af försök att betrygga och förtydliga grundlagen.

Så afböjde ständerna några förslag till ändringar i civil och kriminal lag; adel och bönder undanbådo sig en vidare utsträckning af en utan ständernas hörande begynt passevolansinrättning, och bankoutskottet anslog till spanmålsmagasiners inrättande mindre än hvad konungen begärt, båda delarne synbarligen af fruktan för hans vidtutseende politiska planer. Statsutskottet misstyckte den ringa upplysning det erhållit om statsverket, och ständerna yttrade sig efter dess föredöme i ordalag, som märkvärdigt nog äfven intogos i det uti konungens kansli uppsatta riksdagsbeslutet: att man hade anledning förmoda, »att riket icke blifvit belastadt med någon ny och oss icke veterlig gäld». Ständerna medgåfvo en bevillning, men emot konungens önskan för vissa år, ej till nästa riksdag, och med en ringa nedsättning, som skulle visa deras rättighet att deröfver bestämma. — Förgäfves höjde sig en varnande röst: om vi visa vår makt mot en annan, är att önska, att en annan icke visar sin makt emot oss tilbaka.

Ständerna undanbådo sig, enligt förslag från borgarståndet, alla anstalter som kunde syfta till monopolisering af någon handels- eller näringsgren; de klagade öfver tryckfrihetens inskränkning; adeln anmärkte att krigsbefälet emot vanan ej var kalladt till riksdagen; ständerna erinrade, som nämdt är och genast i början, om tre stånds afgörande rätt vid lagfrågor; och påminte äfven, att embete och tjenst måtte räknas till undersåtarens välfärd, som enligt regeringsformen ej kunde honom betagas utan ransakning och dom.

Men hvad icke minst vigtigt var, när konungen sökte förekomma klagomål öfver kronobrännerierna medelst ett hastigt tillkommet förslag om ett större antal bränneriers anläggande, lem-

nades detta nästan utan afseende; och då han erbjöd bränningens frigifvande mot en viss afgift, men för obestämd tid, afslogs detta anbud, eller som hos adel och bönder, lades på bordet till nästa riksdag, icke utan erinran om jordegarens naturliga rättighet att förädla sin vara, och bränvinsregalets olaglighet till sin grund.

Vid allt detta förmärktes väl i vissa fall någon skiljaktighet i ståndens meningar, men i det mesta var adeln tongifvande, i bestämd opposition mot konungens vilja. Konungen mötte ständernas stigande djerfhet i början med undfallenhet, »lät slå sig stycke för stycke», som det heter; men efterhand ändrades hans ton, och han afslog åtskilligt af hvad ständerna begärt. Både i riksdagens sammankallande, och i dess genomförande visade han brist på plan.

Konungens illusion om sin popularitet, och om sin förmåga att regera utan ständer, var skingrad. Att finna sig häruti, att framgent regera med ständers råd, att rätta sin ekonomi efter verkliga tillgångar, var kanske mera än någon af samtida regenter kunnat vinna öfver sig. Gustaf III kunde det icke. Den brist på hållning och konseqvens, som redan förut i många fall visat sig, tog nu hos honom alltmera öfverhand, och dermed fallenhet för starka och djerfva medel. Af dessa var kriget det för riket vådligaste. Händelserna i Finland 1788 skingrade åter en illusion för konungen, hjelteärans, och syntes äfven hota hans makt, om ej hans krona. Och åter följde åtgärder, snillrika, kraftfulla och djerfva, men sådana att äfven hans beundrare och vänner bäfvade för utgången. Vi mena sjelfva riksdagen 1789 med dess många våldsamma uppträden.

Om man under dessa tider af de svåraste pröfningar, visserligen ej oförvållade, som en Svensk regent kanske någonsin genomgått, kan anmärka en aftagande hållning i Gustaf III:s handlingssätt, så gäller detsamma om hans tal och skrifter. Ej att de sakna kraft, ej vältalighet — sådan som konungens vältalighet i en del de mest kritiska stunder varit, så blixtrande, så stark, så klangfull, och äfven så sammanhängande oaktadt alla inskjutna mellansatser, har väl aldrig någon varit på vårt språk. Men hvad som emellanåt saknas, är lugn och värdighet, ja sanning och rätt-

visa. Sjelfva det yttre af konungens koncepter från denna tid bära vittne om retad sinnesstämning: stilen mindre vårdad, stafningen likaledes, utstrykningar och rättelser vida vanligare än förr, då hela tal finnas omedelbart tänkta och skrifna; oftare har ock andras biträde begagnats, hvilka fått föreslå ordställningar, ej just det hela till fördel.

Med alla sina förtjenster och fel, med hvad de innehålla, och i brist på hvad der förgäfves sökes, oftast såsom med afsigt förbigånget, äro emellertid dessa tal och skrifter ej blott att räkna bland det vackraste vårt språk har att uppvisa, utan ock bland de förnämsta af de ganska rikhaltiga, om ock aldrig ogrumlade källorna för kännedomen af denna tid.

Källorna för 1789 års riksdag äro nemligen rikare kanske än för någon annan. De som här blifvit begagnade, äro:

1. De i Riksarkivet befintliga protokoller vid Plena plenorum, förda dels af statssekreteraren Schröderheim [1]), dels af kansliridet Elers [2]); protokoller vid Hemliga Utskottets sammanträden, förda af Schröderheim och kammarrådet Lagerheim [3]); samt en mängd tillhörande handlingar, dels originaler dels afskrifter; äfvensom koncepter af k. Gustaf III:s egen hand till hans vid olika tillfällen hållna tal; allt af Schröderheim samladt till ett helt. Af detta har hittills blott en del af konungens egna, och några få andra tal, samt offentliga beslut, varit tryckta; dels särskildt, dels i Modees samling, dels hvad konungens tal angår, i hans samlade skrifter. Nu äro till en början samtliga protokollen vid Plena

---

[1]) Schröderheim, Elis, son af biskop G. C. Schröder i Carlstad; född 1747, adlad 1759 jemte sina syskon, deribland sedermera biskop Herman Schröderheim; anställd i kansliet 1764, expeditionssekreterare i inrikes expeditionen 1775, sekreterare i Bondeståndet vid 1778—79 års riksdag, statssekreterare 1782, gjorde ofta Hofkanslers tjenst; ledamot af Svenska akademien och Vitterhetsakad. 1786, vice landshöfding i Upsala län s. å., och ordinarie 1792—94; död 1795.

[2]) Elers, Johan, död 1813 vid 84 års ålder, har skrifvit åtskilligt poetiskt, samt en beskrifning öfver Stockholm, tryckt i 4 delar 1800—1.

[3]) Lagerheim, Olof Elias, son af kyrkoh. J. G. Weidman; född 1741; student i Lund; tjenstgjorde i Göta hofrätt från 1763, i tullverket från 1770, i kammarkollegium från 1776; adlad 1777, kammarråd 1778, vicepresident 1802, från 1800 ledamot i Rikets allmänna ärenders beredning, justitieråd 1809, friherre 1812, president i Kammarkollegium 1812—18, död 1823; fader till sedm. statsministern Elias L., och äldre broder till biskop Thure Weidman.

plenorum upptagna i »Historiska handlingar», utgifna af »Kgl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia». [1]) — Åtskilliga handlingar, mest koncepter, som saknas på Riksarkivet, återfinnas i de på Upsala Universitets Bibliothek förvarade k. Gustaf III:s papper, en del af de vigtigaste i den dermed förenade Tersmedenska samlingen.

2. Riksståndens protokoller; deraf adelns samt borgare- och bondeståndens äro tryckta, de två sednare under riksdagens lopp, hvaremot af adelns blott några ark då trycktes, emedan konungen förbjöd fortsättningen; det hela utgafs sedermera 1809, på förslag af gr. Jakob de la Gardie. Åtskilliga för stånden gemensamma handlingar finnas i Riddarhusarkivet bland allegater till Riddarhusprotokollet. Af presteståndets förhandlingar är ännu intet offentliggjordt, utom det ringa, som förekommer i Bexells Bidrag till Svenska kyrkans och riksdagarnes historia. —

Dernäst följa privata journaler och anteckningar, hvarpå denna riksdag just är särdeles rik, en följd både af den politiska stridens liflighet, och af tidens rikedom på stora talanger äfven i skriftställareväg:

3. Berättelse om Riksdagen 1789, handskrift af biskop Wallqvist [2]); innefattande äfven en inledning om 1786 års riksdag, samt många handlingar; finnes i två något olika afskrifter, båda af författarens egen hand, den ena afslutad den 9 Sept. 1789, den andra den 26 Nov. 1795; den förra skänktes af slägten till Upsala bibliothek efter biskopens brorson, professor Elof Wallqvists död; den andra lemnades förut dit 1803 af biskopens broder prosten Seth Wallqvist, att förvaras, och öppnas samtidigt med k. Gustaf III:s papper, med hvilka den ock blifvit förenad, jemte åtföljande originalhandlingar. I sjelfva berättelsen äro, enligt Seth Wallqvists begäran, några hårda, för enskildta personers

---

[1]) Benämnes här framgent Historiska samfundet.

[2]) Wallqvist, Olof, son af kommin. sedermera kyrkoh. Olof Wallqvist; född 1755, student i Upsala 1773, prest 1776, philos. magister 1779, hofpredikant 1780, kyrkoherde i Alsheda i Småland 1785, domprost i Wexiö 1786, biskop i Wexiö 1787, öfverhofpredikant 1789; chef för ecklesiastikexpeditionen och ledamot af rikets allmänna ärenders beredning 1789—92; död vid 1800 års riksdag, efter hemkomsten från en debatt i presteståndet, der han, likasom vid föregående riksdagar, förgäfves sökt förmå ståndet att låta trycka sina protokoller.

minne sårande uttryck öfverstrukna af framl. prof. Fant. Berättelsen är nu tryckt i historiska samfundets handlingar.

Den är den vida snillrikaste, och i det hela mest upplysande af tidens icke officiela skrifter. Författaren, af naturen rikt begåfvad, och i allmän tjenst tidigt använd, stod händelserna nära, hade konungens förtroende, så mycket någon det brukade hafva, ledde konungens parti inom ståndet, men så pass ärligt som en partiledare det kunde, och var derföre aktad äfven af motståndare.

4. Historiska Anteckningar af frih. G. J. Adlerbeth[1]); tryckta i Örebro 1856 i tre delar, hvaraf den första hör hit. Författaren, mera ryktbar som skald än statsman, var dock redan vid denna tid i statens tjenst, och hörde tillika till konungens enskildta umgängeskrets, men ej till hans parti. Man visste efter hans bortgång, att han efterlemnat anteckningar om sin tid, och väntade af dem mycken upplysning, ej minst angående just Gustaf III; men näppligen i den anda, hvaruti de befunnits affattade, utgående på försvar af ständernas rätt mot konungens ingrepp. Anteckningarne sammanstämma mestadels med de officiela protokollerna, och äro, med all sin obestridliga ensidighet i omdömen, näst Wallqvists berättelse den rikhaltigaste och bästa källan för kännedomen af tidens förhållanden. Icke egentlig partiman, icke nog framstående hvarken att vara fullt invigd i någondera sidans hemligheter, eller att derifrån vara utestängd, sjelfständig i sin ekonomiska ställning, och för sin karakter aktad af alla, hade han tillfälle att se, och förstånd att döma, om ock ej med en Wallqvists skarpa blick.

5. Historiska anteckningar, handskrift af C. G. Nordin[2]); i Upsala bibliothek. Blott en ringa del omfattar denna tid, men i det följande finnas många återblickar. Det hela är mera till-

---

[1]) Adlerbeth, Gudmund Jöran, son till assessor Jacob Fredrik A.; född 1751, anställd i kansliet 1771, protokollssekreterare 1774, riksantiqvarie 1778, konungens handsekreterare s. å., en af de 18 i Svenska akademien 1786, kansliråd 1787, statsråd 1809—15, friherre 1809; död 1818.

[2]) Nordin, Carl Gustaf, son af prosten Carl Nordin; född 1749, student i Upsala 1763, magister 1773, docent 1774, lektor i Hernösand 1775; sysselsatt i Stockholm med historiska forskningar från 1782; kyrkoherde och prost i Skellefteå 1786; ledamot af Svenska akademien s. å.; af Ecklesiastika beredningen från 1786, af allmänna ärenders beredning från 1792; återvände till Norrland 1797; biskop i Hernösands stift 1805, död 1812. Broder till landsh. Johan Magnus af Nordin.

fälliga än sammanhängande anteckningar, och synbarligen ej fullt tillförlitliga, icke ens fria från uppenbara misstag, men ofta upplysande. Författaren började sin bana som lärd forskare, indrogs sedan i det politiska lifvet, och har funnit sig deri; var mera slug än djerf, fruktad och hatad af en del såsom intrigant; i farans stund försagd, ja sjuk af bekymmer; täflade om konungens förtroende med Wallqvist, som om honom fäller månget bittert ord, men icke heller å sin sida skonas af Nordin.

6. Journal vid 1789 års riksdag af J. M. Fant [1]); bland den med k. Gustaf III:s papper i Upsala förenade Fantska samlingen. Författaren var prest och riksdagsman, beundrare af konungen och af Wallqvist. Anteckningarne äro rika på fakta.

7. Bref från Carl Adlersparre [2]) till dess broder Georg; och bref till densamme af en anonym Z.; handskrifter i Fantska samlingen i Upsala. Carl A. tjenstgjorde i riksarkivet, var en bestämd men moderat rojalist, anteckningarne äro rediga och särdeles nitid skrifna; Georg A., den sedermera ryktbare revolutionsmannen, var nu ryttmästare, och vistades i Upsala, redan känd för åtskilliga egenheter, att dömma af korrespondenternas uttryck; Z. var militär, boende i Stockholm, tyckes ha hört till patriotiska partiet, och förde samma obildade språk som flera dess kämpar af lägre ordningen.

8. Kgl. Sekr. Conr. F. Bromans [3]) dagbok; handskrift i Upsala bibliothek. Författaren var anställd vid riksarkivet; adelsman men ifrig rojalist.

9. Anekdoter angående något som från riksdagens början efterhand passerat; handskrift i Upsala bibliothek, bland Nordinska samlingen.

10. Ridd. och Adelns protokoll vid 1789 års riksdag; handskrift i Kgl. bibliotheket i Stockholm; af en ifrig patriot. —

---

[1]) Fant, Johan Michael, son af prosten Michael F., född 1735, student 1751, philos. magister 1758, prest 1760, hofpredikant 1767, domprost i Westerås 1772, kyrkoherde i Leksand 1798, död 1813; farbror till professorn Erik Michael F.

[2]) Adlersparre, Carl, son af öfverstl. Christofer A., född 1752, tjenstgjorde i kansliet från 1774, och i riksarkivet från 1775, registrator 1781, sekreterare 1795, kansliråd 1803; död 1825.

[3]) Broman, son af landsh. Carl B.; född 1758; tjenstgjorde i riksarkivet från 1775; fick protokollssekreterarefullmakt 1783, rikshistoriegraph 1792; död 1800; brorson till presid. frih. Erland Broman.

Dylika handskrifter i Upsala bibliothek; troligen finnas sådana i andra samlingar.

11. Åtskilliga handlingar, mest afskrifter, äro benäget meddelade af Landshöfding Gynther.

En skildring af 1789 års riksdag, af framl. prof. Wingqvist, finnes i tidskriften Frey för år 1844; mest efter Wallqvists berättelse och andra i Upsala bibliothek befintliga källor.

I. Riksdagskallelsen.

Riksdagen i Stockholm år 1789 stod i omedelbart sammanhang med det året förut började kriget med Ryssland. Begynt utan ständernas hörande, kunde detta krig ej utan deras medverkan fortsättas, redan blott för bristande penningemedel. Också lärer, samtidigt med tillrustningarne till kriget, ett rykte hafva spridt sig i hufvudstaden om en förestående riksdag[1]).

Under myteriet vid Finska gränsen, när en del af befälet satte i fråga krigets rättmätighet, var bland dess fordringar att ständerna skulle sammankallas; och deras vänner i hufvudstaden lära hafva tänkt på intet mindre, än att utan konungens hörande, genom Rikets Råd, eller ock på det sätt Regeringsformen af 1772 föreskrifver vid thronledighet utan arfvingar, kalla ständerna; det vill säga, genom Riddarhusdirektionen, domkapitlet i Upsala, magistraten i Stockholm, samt Landshöfdingarne[2]).

Efter konungens hemkomst från Finland i början af September, då han nästan som en flykting ryckt sig ur armeens våld, hafva Rikets Råd, först genom en gemensam skriftlig föreställning, som uppsattes af Hermansson, och sedan genom Hjärne, den äldste af Rådet, velat anmoda konungen om riksdags utlysande. Men han har vetat att undvika båda delarne, och att sysselsätta Rådet med en berättelse, som han sjelf föredrog, öfver hvad som i Finland sig tilldragit[3]). Då han derpå helt hastigt

---

[1]) Nordin, under d. 23 Maj 1788.

[2]) Wallqvist; på flera ställen talar Nordin, dock långt efteråt, om krigsbefälets planer på riksdag i Finland, en gång om ett tillämnadt riksmöte i Westerås.

[3]) Wallqvist.

reste till Dalarne, hann honom der ett bref från Rådet angående riksdag. Det besvarades undvikande, med försäkran att han nog skulle taga tiden i akt, när ständerna utan våda kunde samlas[1]).

Men äfven konungens förtroliga vänner och närmaste omgifning hafva vid denna tid ansett en riksdag oundviklig. Nordins anteckningar låta förstå så väl hvad desse, som i viss mån hvad oppositionen fästade för afsigter och förhoppningar vid ett riksmöte. Samma dag som konungen kom till Stockholm, den 2 Sept., var Nordin hos baron Armfelt[2]), och talade med honom en timmas tid »om politiske in- och utvärtes ställningen. Han ville

---

¹) Bref af den 18 Sept. 1788. Lyder i sin helhet, enligt det i Upsala befintliga konceptet, men med ändradt stafningssätt, som följer:

»Jag har emottagit H. R. R. skrifvelse, dock utan datum. Jag känner och nogsamt ser vidden af de faror, med hvilka riket nu hotas, mera af invärtes stämplingar, regeringssjuka, egennytta och fiendens förförelser, än af den makt han väpnat emot oss. Danemark synes dock nu mindre att befara: det inser faran af Sveriges undergång, och tyckes ej vilja taga annan del i Rysslands företaganden, än den hjelpsändning traktaterna utstaka, och andra makter lära ej öfverlemna jemnvigten i Norden i Rysslands våld, endast vi sjelfva oss ej öfvergifva; Ryssland vill göra oss till ett lydrike lika med Polen; och då våra stränder ej ännu med is äro förskansade, lärer Ryssland ej underlåta att med makt missbruka de tillfällen, som vår oenighet kunde gifva henne, att med pockande föreskrifva lagstiftande makten lagar, som af en fiende framlagde, kunna ej annat än blifva skadlige och neslige för fäderneslandet.»

»Skyldig mig sjelf, skyldig mina undersåtare, mitt fädernesland, min son, att vaka öfver rikets sjelfständighets bibehållande, fruktar jag inga faror, känner jag inga personliga olägenheter, som jag ej bör trotsa, att hindra sådane olyckor. Jag känner och har fullt förtroende till Svenske medborgares kärlek för fosterlandet, då de sig äro sjelfve lemnade, och då de kunna utan utvärtes inflytelse och tvång rådgöra med mig, blir det min käraste omsorg att söka dem förena. Jag har haft den lyckan redan en gång i min regering. Jag hoppas att kunna få den än en gång; och då tiden inträffar, då utan våda för fienden jag kan uppfylla denna min önskan, skall jag med glädje iakttaga stunden till sinnenas förening, och de gemensama mått med mina undersåtare, som kunna uppfylla rikets räddning och lugn.»

²) Armfelt, Gustaf Mauritz, född 1757, ingick i krigstjenst 1771, fästad vid hofvet från 1781, var nu öfverste, generaladjutant, öfverstekammarjunkare, ledamot af Svenska akademien; efter vexlande bekanta öden död 1824 i Ryssland.

skynda med riksdag; äfvenså revisionssekreteraren af Ugglas[1]), som var en stund närvarande. Armfelt föreslog att gifva Borgare- och Bondestånden nu privilegier, det jag bad honom betänka vidare: väl att jag önskade Bondeståndet denna förmån, men nu var adeln för mycket upprörd att tåla en sådan sak, som nödvändigt vore detta första stånd skadlig, eller löpande mot dess intresse; man borde icke heller nu upptända frälse och ofrälse elden, då det brinner förut på alla sidor, och adeln redan i den vägen hade gjort för mycket öppet sitt tänkesätt att alldeles utstöta presterna, och civilkarlarne ur borgarståndet vid riksdagarne.»

Ett par dagar sednare (d. 4 Sept.) egde ett sammanträde rum mellan erkebiskop v. Troil[2]), drotset grefve Wachtmeister[3]), riksrådet frih. Carl Sparre[4]), kanslirådet v. Rosenstein[5]), öfversten frih. Wachtmeister[6]), baron Armfelt, baron Munck[7]) och Nordin;

---

[1]) Af Ugglas, Samuel, son af prosten Petrus Uggla, var född 1750, anställd i justitierevisionen 1769, adlad 1772, blef 1788 landshöfding i Stockholms län, ledamot i statsberedningen 1792, friherre 1796, grefve 1799, öfverståthållare i Stockholm 1800, president i kammarkollegium 1802, Excellens 1808; dog 1812.

[2]) v. Troil, Uno, son af erkebiskop Samuel Troilius; född 1746, adlad jemte sina syskon 1756, magister primus i Upsala 1770, hofpredikant 1775, öfverhofpredikant 1777, kyrkoherde i Storkyrkan 1778, biskop i Linköping 1780, erkebiskop 1786, död 1803.

[3]) Wachtmeister, Carl Axel, grefve; född 1754, anställd i justitierevisionen 1771, revisionssekreterare 1777, justitiekansler 1779, riksdrots 1787, justitiestatsminister 1809; kallad från 1808 Trolle-Wachtmeister; död 1810.

[4]) Sparre, Carl, friherre, född 1723, gick tidigt i både krigs- och civiltjenst, blef kapten vid ett Franskt regemente, tjenade i Finska kriget på 1740-talet; öfverste 1760, Landshöfding i Österbotten 1763, öfverståthållare i Stockholm 1773—89, Riksråd 1775, Åbo akademis kansler 1783, död 1791.

[5]) Rosén von Rosenstein, Nils, son af Archiater Nils R. v. Rosenstein; född 1752, anställd i kgl. kansliet 1771, kansliråd och informator för kronprinsen från 1784, medlem af Svenska akademien 1786, fick landshöfdings fullmakt 1795, ledamot af rikets allmänna ärenders beredning 1796, statssekreterare för ecklesiastikexpeditionen 1809—22; död 1824.

[6]) Wachtmeister, Carl Adam, friherre; född 1740, i krigstjenst från 1756, var nu öfverste, vice-guvernör för kronprinsen från 1787; afskedad 1789; åter i hoftjenst från 1792, kansler för Åbo akademi 1793, grefve 1799, men aldrig introducerad; dog 1820.

[7]) Munck, Adolph Fredrik, född 1749, gick tidigt i krigstjenst, i hoftjenst 1765, major och förste hofstallmästare från 1776, friherre 1778, var nu president i kammarrevisionen från 1788; grefve 1789, entledigad från alla embeten 1792, död i Italien 1831.

namnet för att hafva afstyrkt riksdag, och tillstyrkt Dalresan, hvilket dock var en osanning, hvad mig angår; så mycket mera som Dalresan var besluten i Finland», heter det den gången.

Från Dalarne for konungen till Wermland; och der har han på Engelska ombudet Elliots tillstyrkan, säges det[1]), utfärdat en allmän kungörelse[2]), med varning mot utländska stämplingar till söndring och otrohet, och med förespegling af en riksdag efter fredens återställande. En särskildt kungörelse[3]) af dylik art till Finlands innebyggare utfärdades sednare från Göteborg.

Det Danska kriget, som rätt väckte känslan af rikets fara; konungens dervid ådagalagda rådighet, och det visserligen med främmande medlares hjelp vunna resultatet, hvaraf dock äran honom tillades; den förbittring, som krigsbefälets i Finland beteende uppväckt i landet, och som underhölls och stegrades genom en mängd utkommande smädeskrifter mot krigsbefäl och adel på en gång; allt detta stämde meningen hos de ofrälse stånden till konungens fördel, och återgaf honom en förut saknad öfverläggsenhet[4]). Obeveklig, skrifver Adlerbeth, »mot alla föreställningar om riksdag, så länge den kunde synas genom en fraktion aftvingad, ansåg konungen den nu såsom sitt säkraste medel att kufva samma fraktion». Tillfället var gynnande: ingen fiende inom gränserna; armeen, som ej varit pålitlig, innestängd af årstiden. Å andra sidan kunde ej saken uppskjutas; de penningetillgångar, som funnits, voro uttömda, och nya ej att tillgå utan ständernas biträde; förutan dem ej heller möjligt att »lagligen uppföra de nya utanverk, hvarmed konungen ämnade omgifva sin thron».

Riksdagskallelsen är daterad af Göteborg den 8 December 1788; och ständerna kallades till Stockholm till den 26 Januari 1789[5]). Kallelsen utfärdades utan Riksrådets hörande, och skickades till anmälan i Rådet, som deröfver skall ha varit missbe-

---

1) Adlerbeth.

2) Under den 29 Sept., hos Modee.

3) Under den 6 Dec., uti konseljprotokollet på Riksarkivet.

4) Mestadels efter Wallqvist. Bref från Per Afzelius, tjenstgörande öfverfältläkare vid armeen, till brodern professor Johan A., andas bitterhet mot krigsbefäl och adel; handskrifven samling, meddelad af dottersonen lektor Lundblad.

5) Modee.

låtet, både för sjelfva saken och för sättet[1]). Det insåg, likasom konungen å sin sida, att förhållandena ändrat sig betydligt på några månader. Såsom ett annat bevis, att konungen nu kände sin styrka, anmärkes att han ungefär samtidigt lät befallning utgå att häkta cheferna för upproret vid armeen. Hans hemresa och ankomst till Stockholm (d. 19 Dec.) liknade ett triumftåg[2]).

Kallelsen gällde, likasom 1786, endast de egentliga stånden, ej krigsbefälet, oaktadt den anmärkning som då gjordes vid dess uteslutande. Såsom ändamål för ständernas sammanträde framhölls att genom »enighet i tankar och beslut bereda en lycklig utgång af de anstalter, som redan voro vidtagne till fäderneslandets heder och försvar».

Om förloppet vid riksdagsmannavalen till de ofrälse stånden äro berättelserna ej öfverensstämmande. Det heter från ett håll, att konungen, i känslan af sitt öfverlägsna inflytande hos ofrälset, ej gjort något för att bearbeta valen; ej heller förmärktes något sådant från oppositionens sida[3]). Från annat håll påstås deremot, att konungen varit mycket verksam, och begagnat sig af »domare, kronobetjente och andra lägre embetsmän, i allmänhet mindre välfrejdade, och med föga laggrannhet om utvägarne»; och att detta lyckats efter önskan, samt att flera riksdagsmän voro i sina fullmakter ålagde att bifalla allt hvad konungen till rikets väl föreslog[4]).

Detta sistnämda var verkligen förhållandet åtminstone med Jon Bengtson från Kronobergs län, en gammal riksdagsman och oppositionsman från 1756, hvilken äfven nu blifvit vald, men fått sina händer bundna genom sin fullmakt[5]). Från Selebo härad i Södermanland var en skrifvelse inkommen, ställd till konungen, hvaruti det lemnas i hans välbehag att fortsätta kriget eller sluta fred; med tillägg från en socken, att om ett eller flera stånd satte sig emot konungens vilja, vore man beredd att mangrant gå till Stockholm. Riksdagsmannen för Helsingforss stad var i sin full-

---

[1]) Särdeles visade grefve Falkenberg missnöje; »visserligen icke af sig sjelf», skrifver Wallqvist. Melcher Falkenberg, född 1722, gick den juridiska banan; blef lagman 1753, Riksråd och kansler för Lunds universitet 1772; friherre 1773, grefve 1778; dog 1795. Var en man af lärdom.

[2]) Adlerbeth. — [3]) Wallqvist. — [4]) Adlerbeth.

[5]) Fullmakten finnes i riksarkivet; enligt ståndets protokoll har den åtminstone en gång varit uppvisad i plenum.

makt instruerad att för det »rättmätiga» krigets utförande samtycka till låns upptagande, till krigshjelper samt förskotter ur banken. Angående det »illasinnade» krigsbefälet, yrkas på dess skiljande från tjensten, samt ransakning och dom; och att ofrälset hädanefter skulle hafva lika befordringsrätt som adeln, äfven till högre tjenster [1]). — En skrifvelse finnes [2]), från en »trogen och välment konungens undersåte», med anhållan att konungen ville »blifva alla frälsebönders taleman till det bästa nu på riksdagen», framför allt att skaffa en noggrannare bestämning af dagsverksskyldigheten.

Å adelns sida saknas ej heller bevis på tillgifvenhet för konungens sak: en adelsman skickar honom fullmakt in blanco för sin ätt, till att begagnas för någon pålitlig person; en annan gör sammaledes, men genom landshöfdingen i sin ort [3]). — Att för öfrigt konungen ej var likgiltig för valens utgång, synes af det missnöje han vid riksdagens början lät förmärka mot biskop Wallqvist, för det denne skulle ha fört med sig från stiftet sådane prester, som ej vore att lita på [4]). Ett annat skäl till missnöje var, att Wallqvist sökt förhindra, det en hans yngre broder [5]) mottoge kallelse att blifva bondeståndets sekreterare vid riksdagen, hvarom på förhand underhandling var öpnad. Just genom denna underhandling hade biskopen före riksdagskallelsens mottagande fått aning om det förestående riksmötet.

På vägen upp till riksdagen blef för biskop Wallqvist, af prosten Waller i Örebro, företedd en handskrift, som ock sedan spreds bland riksdagsmännen. Den kallades »Företal till 1789 års riksdag» [6]), och var en i konungens intresse affattad skildring

---

[1]) Adlersparres bref; han tjenstgjorde vid fullmakternas granskning.

[2]) Bland Gustaf III:s papper i Upsala.

[3]) Båda skrifvelserna finnas bland nämda papper.

[4]) Wallqvist. — Äfven Fant fick ett slags förebråelse af konungen, för det en af oppositionen kommit med från Westerås stift. Nordin låter flerstädes påskina, att det ej varit så helt med Wallqvists pålitlighet vid riksdagens början.

[5]) Adam Wallqvist, den yngste af 4 bröder, var nu häradshöfding i Östbo och Vestbo härader af Småland; blef sedan advokatfiskal i Svea hofrätt, dog 1796.

[6]) Finnes tryckt bland Hemliga handlingar till Gustaf III:s historia, med anmärkningar af någon af oppositionen. Författareskapet tillägges der Gustaf III sjelf, eller friherre Armfelt, eller prosten Nordin, eller lagman Ahlman.

af aristokratiens stämplingar emot konungamakten och emot nationens frihet alltsedan 1768, samt ett försvar för konungens alla åtgöranden, och särskildt för krigets företagande. Wallqvist fann skriften i mycket rigtig, men ej utan misstag, och väl mycket smakande af parti; skicklig i kombinationer, och vittnande om insigter, som man ej kunnat vänta af en man i Wallers ställning[1]); denne skulle nemligen sjelf gälla för författare. — Adlerbeth åter kallar skriften märkvärdig »icke allenast för de ensidigaste osanningar, deråt syftande, att adeln alltsedan 1768 umgåtts med de skadligaste anslag att upphäfva sig till aristokratisk makt öfver sina landsmän, till bevis af hvilken hypothes alla sedan inträffade händelser voro vrängda; utan ock af den häpenhet hos de enfaldige, den förbittring emot oskyldige deraf upprördes». Att denna skrift verkat mycket för »den system som skulle underhållas», erkänner Wallqvist.

För öfrigt har Adlerbeth, som mera ständigt vistades i hufvudstaden, mera än Wallqvist att berätta om partiernas inbördes ställning, och om konungens förhållande till dem. Han hade under julen och nyåret åtskilliga gånger uppvaktat konungen, och haft tillfälle att höra hans mening. Konungen hade framför allt önskat få den 48 § i Regeringsformen borttagen, som inskränkte hans rätt öfver krig och fred, och dermed hans myndighet att underhandla med främmande makter; han skyllde på 1786 års ständer, att han måste tänka på att betrygga sin makt; han lät förstå, att banken ej finge vara en »trésor dormant», utan i nödfall kunde och borde komma statens behof till hjelp, och att i alla händelser kriget måste fortsättas, och det förflutna årets fruktlösa kampanj godtgöras med en ny; att kriget var offensivt, förnekade han icke längre.

Konungens vänner[2]) begynte tidigt sina ansträngningar för riksdagen, inrättade klubbar och sammanträden; de visste begagna sig af de för motpartiet menliga rykten som kringlupo, om penningeunderstöd från Ryssland, om kejsarinnans tillämnade försök att underhandla med ständerna o. s. v. Namnet Ryssar blef ett öknamn för de sig sjelfva så kallande patrioterna. — Vi tillägga

[1]) »Så praktiska menniskor borde ej vara prester.» — Erik Waller, prestson, var född 1732, prestvigd 1760, hofpredikant 1763, kyrkoherde i Örebro 1776, domprost i Westerås 1798, biskop 1809, död 1811.

[2]) Äfven efter Adlerbeth, lika som det nästföljande.

att konungen sjelf i sina anteckningar[1], ämnade för utrikes offentlighet, kallar dem »le parti Russe».

Patrioterna å sin sida voro icke mindre verksamma, och icke utan förhoppning att kunna motstå konungens afsigter. De trodde sig kunna vinna de tre ofrälse stånden för sig, eller åtminstone ett af dem, särdeles i följd af en gemensam känning af kriget och dess bördor. Men först af allt ville de beifra de smädeskrifter, som utkommit mot armeen och adeln, och bringa deras författare till straff. Större delen tog parti för de Finske öfverstarne, »under föregifvande att konungen sjelf hemligen förmått dem till Ryska beskickningen», och att det aldrig skulle blifva allvar af deras bestraffning. Men man fann dock för godt att lemna orörd frågan så väl om dem, som om krigets anledning; att tillstyrka fred, men ej undandraga sig utskylder till kriget, om fred ej kunde på hederliga vilkor erhållas, och så framt konungen uppriktigt uppgåfve rikets gäld.

Patrioternas sjelfskrifne hufvudman var grefve Fersen. »Gammal och trött af år, kände han dock sin skyldighet att ej draga sig undan från ärendena, men ville leda dem med foglighet, till rimliga syftemål.» Han hade ogillat armeens afsteg, och afstyrkte allt försvar derför. Han underhandlade med män af motpartiet, såsom prosten Nordin, och upptäckte sin plan för riksdagen, att lemna kriget alldeles opåtaldt, att hjelpa till dess utförande, och att bevara regeringsformen orubbad. Många af hans parti ansågo honom alltför kall.

Bland dem som ville sätta sig vid Fersens sida såsom hufvudmän, var generalen grefve Fredrik Horn[2], en af konungens ifrigaste anhängare år 1772; »upphöjd och belönt, men ej i mått af sin ofta löjliga egenkärlek; ärlig man, men korttänkt, häftig, och i hettan ej mästare af sig sjelf». Dernäst baron Carl de Geer[3], »den rikaste adelsman i Sverige, omåttligen äregirig, vid

---

[1]) Finnas bland Gustaf III:s papper i Upsala, skrifna på Franska, med lika ojemnt stafningssätt som konungens svenska koncepter.

[2]) Horn, Fredrik, grefve, son af öfversten friherre C. Horn till Åminne; född 1725; i krigstjenst från 1740, öfverste i Fransk tjenst 1749, i Svensk 1760, generalmajor 1770, general-löjtnant och grefve 1772, general 1778; död 1796.

[3]) De Geer, Carl, friherre till Leufsta, son af hofmarsk. friherre Carl de Geer; född 1747, fändrik 1762, från 1778 arfvinge till Leufsta m. m. sednare kammarherre; död 1805.

1786 års riksdag mycket betydande, mera driftig än varsam, genom sin hetta och egensinnighet otjenlig att styra ett parti; för öfrigt misstänkt för en icke oskyldig förbindelse med grefve Rasumoffski[1]). För sin långa riksdagserfarenhet, sina talegåfvor, sitt ärliga namn, sin klokhet och frimodighet bör ock direktören Frietzky[2]) nämnas, hvars bekanta memorial[3]) 1786 slöt riksdagen, och visade att äfven han var fallen för öfverilningar. Grefve Brahes[4]) ifriga deltagande med patrioterna är värdt att antecknas, då man påminner sig att hans fader offrade sitt hufvud för konungamaktens utvidgande, och den hastiga upphöjelse, hvarmed konungen belönade sonen för faderns misslyckade nit».

Konungen hade ofta låtit Adlerbeth förstå, att han med mindre misshag ansåg grefve Fersen än de andre patrioterna, just emedan han icke tagit parti af de Finska cheferna, och både öfver det företagna kriget och dess olyckliga följder dömt med mera foglighet. Adlerbeth vågade derföre en gång hemställa, om icke konungen skulle finna godt att med Fersen rådpläga om de mått och steg, som vid riksdagen borde vidtagas, och således undanrödja de ämnen till tvedrägt, som i oberedda ärenden pläga följa af skiljaktiga tänkesätt. Men konungen svarade sig alldeles vilja undvika en slik öfverläggning, hvilken, såsom flera dem han tillförene haft med Fersen, skulle på det sätt aflöpa, att båda blefvo onda, och sedermera ej sågo hvarandra på lång tid; emedan, tillade konungen, »grefve Fersen är den ende af mina undersåtare, som jag finner så stor, att det icke mera är under min värdighet att mäta mig med honom.» — »Ett sådant yttrande af en konung mot en undersåte innebär redan en hemlig hotelse»[5]).

Nordin berättar om sitt möte med grefve Fersen, som skedde hos tredje person en vecka före riksdagens början, efter förut vid

---

[1]) Ryskt sändebud i Stockholm 1786—88.

[2]) De Frietzky, Clas, son af öfverstlöjtnant Joh. de Frietzky; född 1727, tjenstgjorde på 1750-talet i Landskansliet i Örebro, skötte för öfrigt enskildta egna affärer, och andras, såsom direktör för ett bruksbolag; dog 1803.

[3]) Om bränvinsbränningen såsom jordegarens naturliga rättighet.

[4]) Brahe, Magnus Fredrik, grefve, son af den halshuggne öfversten grefve Erik Brahe; född 1756, efter faderns död; kgl. lifdrabant 1767, kapten 1778, excellens s. å.; afskedad ur krigstjensten 1787; Landtmarskalk 1800; död 1826.

[5]) Adlerbeth.

Svenska akademiens sammanträde träffadt aftal: »Han började att tala om vårt tillstånd, och yttrade sig med mycken moderation i alla saker; konfererade äfven quid faciendum[1]). Vi voro ense att banken ej kunde göra någon direkt assistans; att önskligt vore, det utrikes gälden uppgafs af konungen, på det ständerna måtte taga mått till dess betalande; att ständerna väl borde yttra sig i allmänna ordasätt för freden, men icke undandraga sig att stå konungen bi, om han nödgades fortfara med kriget; att adeln borde fullt modigt uppföra sig, och att de andra stånden äfven brukade moderation; att regeringssättet bibehölls i sin helgd; att uti intet stånd väckes frågor om bränvinet eller andra saker, som äro ansedde någon tid tvistige; att adeln ingår uti bränvinsbevillningen, på sätt som de hvilka kontraherat med kronan 1787».

Wallqvist åter har fått tillfälle att förklara sig för konungen[2]), och funnit att förtalet mot honom utgått från Nordin; Fant lyckades sedermera med Troils hjelp att förlika Nordin både med Wallqvist och med biskop Wingård[3]), hvilken äfven ansåg sig af honom komprometterad. Allt detta föregick i dagarne näst före riksdagens öppnande.

Sorgligt låter konungens uttryck till Wallqvist, »att han för några år sedan behöft sqvaller, men fått det till sådant öfverflöd, att han nu får ingen ro, hvarigenom han blifvit en olycklig kung, som har nästan ingen att tro». Ännu sorgligare såg det ut efter riksdagen, om man får tro Nordins anteckningar.

---

[1]) Hvad som vore att göra.

[2]) Wallqvist fann, de första dagarne efter sin ankomst till hufvudstaden, en karl alltid stående i portgången till huset der han bodde, men lyckades snart få ett samtal med Liljensparre, hvarefter karlen ej mera syntes till. Vid audiensen hos konungen blef Wallqvist först temligen kallt bemött, men fick sedan ett långt samtal, hvarvid Nordin var tillstädes; och konungen ställde sig midt emot en spegel, i hvilken han kunde se minspelet i Nordins ansigte.

[3]) Wingård, Johan, bondeson; född 1738; Phil. Magister 1764, hofpredikant 1767, öfverhofpredikant 1773, kyrkoherde i S:t Jakob 1775, biskop i Göteborg 1780, medlem af Svenska akademien 1786; död 1818; fader till sedermera statsrådet Johan, och Erkebiskopen Carl Fredrik af Wingård.

2. Riksdagens första vecka.

Vid utsatt tid infunno sig ständerna, med undantag för de orters ombud, som af vintern voro från Svenska fastlandet afstängda. Första veckan, till den 2 Februari, upptogs af ståndens konstituerande, af adelns antecknande på Riddarhuset, och fullmakternas granskning för de ofrälse stånden, hvarvid icke några svårare tvistigheter synas ha förefallit[1]), samt af öfrige förberedande åtgärder. Adeln räknade vid denna tid 1,159 röstegande stämmor[2]), hvaraf i början 866, sedermera ännu 83 voro representerade. Presterskapets antal utgjorde 52, deribland erkebiskopen och 8 biskopar. Borgarståndets medlemmar voro 112, hvaraf 10 för Stockholm, 2 för hvardera af städerna Norrköping, Göteborg, Westervik, Fahlun och Sundsvall; Bondeståndet räknade 178 medlemmar. Från Gottland uteblefvo alla ombud, från en del Finska orter kommo de efter riksdagens början.

Stånden uppvaktade konungen och hvarandra, mottogo talemän, valde sekreterare och kanslibetjening; — bondeståndets sekreterare utnämdes af konungen. Till Landtmarskalk utsåg konungen generalmajoren grefve Charles Emil Lewenhaupt[3]), en 68 års man. Erkebiskopen Uno v. Troil var sjelfskrifven taleman för presteståndet. I spetsen för borgarståndet satte konungen rådmannen i Stockholm Anders Lijdberg, och för bondeståndet Olof Olsson från Östergötland, samt till dess förste sekreterare advokatfiskalen lagman Ahlman[4]), och till den andre Adam Wallqvist, som egentligen fört protokollet. Riddarhussekreterare var Bun-

---

[1]) Fant vet dock att omtala några fall, som ej slogo ut efter hans önskan.

[2]) Enligt Riddarhusdirektionens berättelse, åberopad i en journal.

[3]) Lewenhaupt, Charles Emil, grefve, son af den halshuggne generalen Charles Emil L.; född 1721, gick tidigt i krigstjenst, tog afsked 1770 med öfverste titel; generalmajor 1773, Excellens 1778; dog 1796.

[4]) Ahlman, Per Zacharias, prestson; född 1734, anställd i Svea hofrätt 1758, Sekreterare i Jernkontoret 1763—78 m. m., lagman 1782, bondeståndets sekreterare äfven 1792, ledamot af Allm. ärendenas beredning 1789, underståthållare 1790, v. president i Wasa hofrätt 1792; död 1802.

gencrona[1]) sedan 1784; Presteståndet utsåg till sin sekreterare konsistorie-amanuensen i Stockholm Hambræus, som äfven 1786 innehaft denna plats; Borgarståndet åter häradshöfding Ahnger[2]).

Vid allt detta förete de officiela handlingarne föga annat än ceremonier och tal. Ur icke officiela källor är så mycket mera att hemta, till karakteristik af personer och förhållanden. Wallqvist kallar Lewenhaupt gammal och svag, känd hvarken som politicus eller talare[3]). Adeln var missnöjd med valet, säger han; man ville anse det afsigtligt gå ut på att framkalla oordningar, och »dermed händelser af större påföljd»; man erkände dock mannens ärlighet och nit. Det troddes annars, att friherre Armfelt varit i fråga till platsen, dernäst friherre Wachtmeister, kronprinsens guvernör, och generalen friherre Duwall[4]), nästförledne riksdagens landtmarskalk. Men den förstnämde, som också för sin häftighet ej passat dertill, hade undanbett sig, de två andra hade för nära förbindelser med »Magnaterna».

Vida hårdare i sina omdömen om Lewenhaupt är Adlerbeth: Lewenhaupt hade vid föregående riksdagar »ofta företrädt landtmarskalkens ställe; men hans begrepp var så trångt, att erfarenheten hvarken kunnat förvärfva honom någon skicklighet, eller för honom sjelf upptäcka hans brister; profven på hans slöhet skulle utgöra en hel lefvernesbeskrifning». Adlerbeth åberopar några exempel, hvilkas sanning han dock sjelf sätter i fråga. Det var tydligt, tillägger han, att den nye landtmarskalken vid intet tillfälle skulle kunna taga råd af sig sjelf, utan blifva ett organ af de befallningar han undfick, eller af någon tyst ledare. Dertill utsågs enkannerligen lagman af Nordin, en listig och illslug man, hvil-

---

[1]) Bungencrona, Carl Gustaf, son af kommerserådet C. J. Bungencrona; var född 1747, anställd i kanslikollegium 1764; dog 1795. Han har testamenterat sin qvarlåtenskap till pensioner för personer af adel.

[2]) Häradshöfding i Sotholms och Svartlösa härader; blef 1789 ledamot af Högsta domstolen.

[3]) »För landtmarskalkstafven tackade han ödmjukast.»

[4]) Duwall, Johan Didrik, friherre, född 1723, gick tidigt i krigstjenst, fick öfverste titel 1762, blef generalmajor 1773; Landtmarskalk 1786; general-löjtnant s. å.; död 1801. Var gift med en dotter till handlanden Gustaf Kierrman.

ken tillika förestod värdskapet vid landtmarskalkens taffel[1]) — Konungen sjelf i sina anteckningar framhåller, att Lewenhaupt var en aktningsvärd gubbe, af rikets i ordningen andra grefliga familj, och son af den Lewenhaupt, som efter att ha varit landtmarskalk vid tvenne riksdagar, och fört befälet i krig mot Ryssland, föll ett offer för partisöndringarne.

Uno v. Troil var en man, som genom slägtrelationer och talanger gjort sin lycka raskt nog, blifvit erkebiskop vid 40 års ålder, och var ännu i sin ålders blomma, dock något sjuklig. Hans rätt till talemanskapet grundade sig närmast på 1779 års riksdagsbeslut. Wallqvist tyckte sig finna, att konungen var besvärad af att hafva en adelsman på den platsen, och att Troil sjelf kände sig osäker om sitt inflytande hos ståndet. Både Wallqvist och Fant ansågo Troil ligga inne med oppositionen. »Herren är sjelf misstänkt för något indifferentisteri,» skrifver Fant, »men tyckes vara nitisk och redlig. Jag sade honom uppriktigt, att om han ej blefve mera verksam än vid sista riksdag, så kom han att spela en vådlig roll: ej aktad af det ena partiet, och ej älskad af det andra, skulle han säkert exponeras af begge.»

Angående valet af taleman för Borgarståndet, påstår Wallqvist att regeringen, som ej ville hafva förre talemannen, justitieborgmästaren i Stockholm Ekerman, till ordförande äfven denna gång, utan heldre rådman Lijdberg, gjorde allt för att utestänga den förre från riksdagsmannavalet, men förgäfves, och måste sedan söka tillfredsställa honom så vidt möjligt, och »han gjorde åtminstone ingen förargelse under hela riksdagen». Lijdberg, f. d. juvelerare, »var alldeles inerudit, och för en riksdag rå, som en oslipad sten i mästarens hand, skref till och med sitt namn illa, men hade genom frimureriet blifvit känd för en viss skicklighet att följa formulärer. Det gjorde han ock ärligt under hela riksdagen».[2]) — Ekerman deremot »ansågs för en man af kunskaper i sin väg, men likväl villrådig att stadga sina tänkesätt i svårare

[1]) Af Georg Adlersparres båda korrespondenter skrifver den ene, brodern Carl: Vår landtmarskalk är för ingen del orator, det har jag tillräckligen erfarit de förra riksdagarne. Den andre kallar Lewenhaupt »en likaså ärlig som dum karl; har förmodligen blifvit vald, på det att adeln skulle hafva indulgens med honom».

[2]) »Och bar sig i öfrigt åt som en handtverkare», slutar han.

mål, envis, sjelfkär och myndig; men med allt detta är han öfver all jemförelse med Lijdberg».

Till ordförande-klubban i Bondeståndet funnos enligt Wallqvist tvenne pretendenter: förre talemannen Nils Svensson från Skåne, »icke älskad af sitt stånd, men farlig att förbigå»; och Jon Bengtson, som »hade nog förtroende, men var uppenbar i sina tänkesätt af opposition». Nils Svensson åberopade sina förtjenster från förra riksdagen, och den möda han inlagt för införandet af passevolancen och bränvinsarrendet i sin ort. [1]) Han lär hafva fått och mottagit anbud att erhålla fullt talemansarfvode, om han ville afstå från platsen, och likafullt understödja i ståndet konungens afsigter. Han är »otvifvelaktigt slug, lycklig talare, dristig i sina steg, men högfärdig och egennyttig, osäker att räkna med sig, och likväl farlig att hafva emot sig. Underhandlingen med honom uppgjordes af baron Ruuth.»

Jon Bengtson befanns egentligen påstå befordran för sina söner, och några ekonomiska förmåner för sina possessioner i Småland [2]); hvaruti Wallqvist ej finner något obilligt eller ogörligt, men »mannen svinkade i sina tänkesätt, var häftig och bångstyrig, och kunde derföre icke antagas. Sanningen att säga, var derigenom för affärerna intet förloradt.»

Olof Olsson, skrifver Wallqvist, »såg listig och erfaren ut, och sades vara förmögen. Han arrenderade en egendom af R. R. gr. Fersen, men var derigenom icke indragen i det adliga intresset. Man fick snart veta, att han i hemorten var mera herre än bonde [3]). Han befanns föga duglig men pålitlig, intill sin död, som under riksdagen inträffade.»

---

[1]) Han åberopade ock, att han vid förra riksdagen fått löfte om en silfverkanna, och man drog naturligtvis försorg om att han fick den.

[2]) Af en promemoria från Ruuth, bland Gustaf III:s papper i Upsala, finner man att konungen angående Jonsönernas befordran svarat undvikande, att under riksdagen inga tjenster bortgifvas. »Hvad krogen beträffar», skrifver Ruuth, »skall jag tala med landshöfdingen.» — En af Jonsönerna var enligt Statskalendern protokollssekreterare i Justitierevisionen; den andre var, enligt Bromans påstående, vice-advokatfiskal i kommerskollegium.

[3]) »Han hade vid uppresan lagt bort sin peruk, för att i bondkalotten skaffa sig den betydenhet, som vid denna tiden var svårare att under peruk erhålla.»

Ungefär dylika omdömen fäller Fant: han kallar Olof Olsson en förståndig och pålitlig karl; Nils Svensson, säger han, lär af missnöje vilja »formera ett eget parti i bondeståndet, men det betyder föga». — Adlerbeth anmärker att Olof Olsson varit med om riksdagar före 1772, men ej sednare. En annan [1]) vill veta, att han blifvit utsedd till taleman på sin landshöfding friherre Strömfelts förord.

Ahlman slutligen ansågs allmänt af samtida för den verklige ledaren af Bondeståndet vid denna riksdag, och äfven för öfrigt inflytelserik, ej minst i andras namn och ställe. Deremot synas Bungencrona och Hambræus [2]) ha varit föga framstående personligheter.

Borgarståndets val af sekreterare blef enligt dess protokoll tvistigt. Genom förslag af Ekerman kom notarien Flintberg i åtanka utan ansökan, och likaledes sekreteraren Hallqvist; häradsh. Ahnger hade sökt platsen, och hade synbarligen talemannen för sig; Westin (från Stockholm) föreslog rådman Ahlgren. Sedan talemannen på fleres begäran gjort en proposition, och den till fördel för Ahnger, men funnit meningarne delade, anställdes votering, hvarvid Ahnger fick pluralitet, med 52 röster mot 35, som tillföllo Ahlgren, och 5 Hallqvist. — Denna utgång räknar Wallqvist för det första profvet vid denna riksdag af tillgifvenhet för konungen, emedan så väl Ahngers som Ahlgrens tänkesätt »voro allmänt kända». Adlerbeth kallar Ahnger »en man af grofva seder, och illfundig advokat, men hvarken upplyst eller samvetsgrann domare».

Vi tillägga ur konungens konseljprotokoll, att han bestämde Landtmarskalkens månadtliga arfvode till 1000 R:dr Specie, preste- och borgareståndens talemäns till 500 hvardera, bondeståndets sekreterares till 1000 R:dr [3]), allt att utgå från Statskontoret.

---

[1]) Z. till Adlersparre. Han berättar annars, att Nils Svensson yttrat till en af hans vänner: »jag tycker att adeln intet är annat än förnäma bönder, äro jordbrukare och landthushållare likasom vi, och borde derföre adeln och bondeståndet alltid hafva lika intresse och tänkesätt». Den som så tänker, tillägger han, »är i vederbörandes tankar intet mindre än skickelig till taleman».

[2]) En annan Hambræus var riksdagsman i presteståndet, från Upsala stift, och hörde till oppositionen.

[3]) Bondeståndets taleman nämnes ej på samma ställe.

Talemännens helsningstal, hvar till sitt stånd, sådane de i protokollerna förekomma, äro ej utan märkvärdighet. Lewenhaupt fästade adelns uppmärksamhet derpå, att det »förestod en betydande riksdag, hvarvid erfordrades saktmodighet vid öfverläggningarne och enighet i besluten,» om ståndet skulle bibehålla sin heder och aktning hos medstånden; han hoppades, att Riddarhuset aldrig skulle sakna »en betydande pluralitet,» som i riddérliga dygder, mannamod och trohet mot konung och fädernesland förelyser de öfriga stånden i riket. — Troil talade hos presteståndet om fiendens försök att sprida oenighet i landet; Lijdberg i borgarståndet både om den fara som hotade från fienden, och om »delade tänkesätt inom landet, angående rätta förståndet af undersåtliga skyldigheter mot konung och fosterland».

Ojemförligt vigtigast var Ahlmans helsningstal till Bondeståndet: han påminte huru konungen från början af sin regering förstått att undertrycka sjelfsvåld, och att utestänga främmande inflytande; han varnade mot förförelse af »falska begrepp om vår frihet och våra rättigheter», mot »orätta och illistiga intryck om sakernas vådliga förhållande, uppfunne hos fienden, och underhållne af dess anhängare». Han fruktade emellertid intet sådant af bondeståndet: »den röst som nu råder och rådt i landet, är öfverallt bekant. Den menar ej riket väl, som styrker till misssämja mellan konung och folk». — Han förespeglar hvad ståndet kunde vinna, om det rätt begagnade tillfället: »den tidpunkt synes vara inne, då Svenska odalfolkets rätta frihet skall befästas; då dess i längre tider ifrigt ådagalagda, men ännu icke i hela sin vidd uppnådda önskan skall blifva fullbordad». Men rätta medlet dertill är att sträfva för »bevarande af konungens i den heligt besvurna regeringsformen bekräftade höga rättigheter, samt rikets och medborgarnes sannskyldiga väl» o. s. v.

Skarpast åter framträder tidens bitterhet i Lijdbergs tal till konungen vid ståndets uppvaktning på slottet: »Om under loppet af E. Maj:ts förledet år hållne fälttåg, till bevarande af rikets gränser och sjelfständighet, sådane oförsedde händelser inträffat, som ökat E. Maj:ts nog förut tryckande omsorg; om vanärans gunstlingar ökat dessa oförsedda händelsers antal, och med smärtande tyngder gjort regeringsbördan för E. Maj:t odräglig» o. s. v.

Angående Lewenhaupts tal till konungen vid adelns första

uppvaktning låter omdömet ej godt [1]). Bättre om Troils, som »distinguerade sig framför de öfrige talemännen till ståndets synnerliga satisfaktion» [2]).

Slutligen vid ståndens inbördes påhelsningar, en af gammalt vanlig plägsed, inträffade denna gång ett missförstånd, som ej verkade till god sämja. Man hade öfverenskommit om viss dag för denna ceremoni; och som alltid gjorde Bondeståndet början med att genom en deputation besöka adeln, och äfven borgarståndets deputation begaf sig på väg dit. Men Lewenhaupt, som hade glömt öfverenskommelsen, upplöste plenum efter böndernas bortgång, och de andra stånden blefvo efteråt derom underrättade. Följden blef att presterna å sin sida inställde hela ceremonien för denna dag, och den gick ej för sig förr än tidigt på morgonen den 2 Febr., kort före det plenum plenorum som då hölls. Saken väckte mycken förargelse, som adeln sedan sökte medelst ursäkter häfva.

Wallqvist säger att presteståndet, vid underrättelsen att adeln ej mottog besök, betänkt sig om det skulle följa dess föredöme, eller med dess förbigående helsa de öfriga stånden; men man fann den förra utvägen bäst. Då Wallqvist sedan berättade detta för konungen, lät denne förstå, att motsatsen skulle ha varit honom behagligare. Jag slöt, skrifver Wallqvist, »häraf mycket, men hvarken mera eller annat, än hvad jag sedan fann rättfärdiga sig. Denna lilla händelse var den första, som upprörde bitterheten mellan frälset och ofrälset, och isynnerhet märktes den i hög grad inom borgarståndet» [3]).

---

[1]) »Det skulle icke upptaga mera än tvenne rader af mitt bref att införa; men som deruti fanns sex tautologier, vågar jag icke dermed stöta örat.» Z. till Adlersparre.

[2]) Fant. Om Troils helsningstal till ståndet skrifver han: »Erkebiskopen höll ett tal som en karl, Lindblom som en pojke i prima»; då han nemligen å ståndets vägnar svarade. Jakob Axel Lindblom, son af prosten Axel Johan L., var född 1746; magister i Upsala 1770, docent 1773, professor Skytteanus 1781, biskop i Linköping 1786, erkebiskop 1805, död 1819.

[3]) Fant berättar att presterna en dag fingo besök på sin klubb af två borgmästare, som uttydde adelns förfarande såsom förakt för de ofrälse stånden, och erinrade huru adeln hade 1786 på eget bevåg uppträdt till konungen i en den vigtigaste sak, och sedan blott lemnat den de öfriga stånden ad notitiam. Nu började de att låta de ofrälse stånden springa narr o. s. v.

Då ändtligen dessa ömsesidiga helsningar kommo till stånd, voro de tal, som höllos af kammarherrn baron Reuterholm [1]), såsom ordförande för adelns deputation, de mest framstående. Han talade om den »oförmodadt» tända krigslågan, såsom om en mindre behaglig anledning till ständernas sammanträde; om »de oenighetsfrön, de afgrundens foster, dem agget till sinnenas söndring och det helas verkliga undergång, denna tiden så ymnigt utstrött»; om inbördes enighet stånden emellan, såsom vilkor för deras frihet och lycka. Hos bondeståndet särskildt påminte han om dess och adelns gemensamma intressen. — Fant skrifver om Reuterholms tal till presteståndet: »han talade vidlöftigt om frihet, slafveri, sjelfständighet, men nämde ej konungen i hela talet». — »Wallin [2]) från borgarståndet talade värdigt med styrka».

Emellertid var det hemliga riksdagsmaskineriet i full gång, till förarbeten för de blifvande valen af elektorer i stånden, och af utskott. Härvid visade konungen och hans anhängare stor verksamhet. Wallqvist berättar, att han en dag blef anmodad komma till baron Armfelt; som meddelade, att »konungen i den ställning sakerna tagit, funnit nödigt att rangera ett parti», och ville för detsamma i hvart stånd utse en chef, samt i presteståndet dertill utsett honom. Ändamålet skulle egentligen vara att söka »komposition», i det cheferna skulle inlåta sig i underhandling med oppositionen. Efter något betänkande åtog sig Wallqvist uppdraget, för att det icke skulle råka i sämre händer, och med vilkor, som konungen dock aldrig uttryckligen godkände, men i viss mån åtminstone uppfyllde.

Wallqvist ville framför allt hafva fullt förtroende om konungens planer, och fritt tillträde till hans person; men fick det förra endast så mycket eller litet som någon fick det. Han ville i sin egen mening vara oberoende, och under riksdagens lopp ej erhålla något bevis på konungens erkänsla. Han ville känna de af konungen utsedda ledarne i de andra stånden; men han kunde aldrig

---

[1]) Reuterholm, Gustaf Adolf, frih., son af R. R. Esbjörn Christian R., var född 1756; gick tidigt i hoftjenst; kammarherre hos Dr. Sophia Magdalena 1779, president i kammarrevisionen och ledamot af Regentens konselj 1792; afskedad 1796; död 1813 utrikes.

[2]) Wallin, Anders, prestson, född 1742, gick juridiska banan, blef rådman i Stockholm 1781, ledamot af Högsta domstolen 1791—93, taleman för borgarståndet 1792, Justitieborgmästare 1801; dog 1820.

rätt säkert finna om sådana funnos, utan begagnades efter omständigheterna än den ene än den andre, såsom öfverste Liljehorn [1]), landsh. af Ugglas, lagman Håkansson [2]), borgmästar Ekström, prostarne Fant, Stenhammar, Horster; »prosten Nordin tycktes hafva förbehållit sig den omsorgen att spionera, ackusera och göra ondt» [3]). — »Konungen hade väl mycken vilja, men medlen att få den fram hade aldrig blifvit räknade, och således måste uppsåten för hvarje fall jemkas efter de krafter man fann att befrämja dem».

Armfelt hade ock sagt, »att konungen ville positift fortsätta kriget, inrätta Rådet på en annan fot, och få en friare makt med rikets högre embetsmän». Som Wallqvist härvid yttrade betänkligheter, blef följden, att han ej fick vidare förtroende af riksdagsplanen, som dock tycktes vara affattad i vissa punkter på ett papper, som Armfelt vid tillfället begagnade. Detta »bevisar, att oron under riksdagen icke föranledde till alla steg då togos, men att den nyttjades till att leda sakerna dit, som man förut beslutat».

Ett par dagar senare var Wallqvist uppkallad till konungen sjelf, och blef anmodad att bereda Elektorsvalet i sitt stånd. Detta var just bland det som han förbehållit sig att slippa, och han undanbad sig det äfven nu, men förgäfves. Konungen förklarade, att partiet vid detta val genast borde rangeras; och var han för öfrigt likgiltig angående personerna, blott att biskop Benzelstjerna [4]) blef utesluten, emedan denne vid sitt bord i Westerås skall uppenbarligen hafva gillat de olydige officerarnes i Finland

[1]) Liljehorn, Pehr, son af major Petter Berg adlad Liljehorn; var född 1729; gick i krigstjenst till sjös 1743, en tid i fransk tjenst; kapten-löjtnant 1760, kapten 1770, öfverste 1777; vice Landtmarskalk 1789; kontreamiral s. å.; skiljd från tjensten s. å.; död 1798.

[2]) Håkansson, Anders, son af taleman Olof Håkansson; var född 1749; anställd i Göta hofrätt 1767, häradshöfding i Östra härad 1771, fick lagmans titel 1788, justitieborgmästare s. å., riksdagsman för Carlskrona 1789, 92 och 1800; ordförande i förvaltningen af Handels- och finansärendena 1790, chef i H. och F. expeditionen till 1792; Landshöfding i Blekinge 1800; adlad 1801, baron 1809; president i kommerskollegium 1812; död 1813.

[3]) Man ser af detta ställe, likasom af många andra, att den försoning Fant omtalar föga verkat.

[4]) Benzelstjerna, Lars, son af Bergsrådet Lars B., född 1719, magister 1738, professor i grekiska språket i Upsala 1746, theol. prof. 1747, biskop i Westerås 1759, död 1800.

straffbara förhållande. Konungen bad ock Wallqvist, att hans »brouilleri med prosten Nordin icke måtte influera på affärerna»; hvilket han lofvade, och deremot bad konungen att »i all ting skydda» honom.

Nordin, heter det vidare, uppsatte derefter förslag till Elektorer, och detta antogs merendels. Efter ett sammanträde af några vänner hos biskop Wingård, rangerades valakten lätt, ty »hos oss var tonen afgjord».

Detsamma bekräftas af Fant, hvars berättelse här ock må i korthet återgifvas, eftersom presteståndet är det enda, från hvilket underrättelser i detalj blifvit bevarade. Han säger att erkebiskopen redan långt i förväg var betänkt på elektorsvalet; Fant fick vara behjelplig att uppgöra planen dertill, hvarvid svårigheter mötte, emedan en pretendent för sin egen skull ej kunde förbigås, en annan ej för sitt stift eller sina vänner. Efter några sammanträden hos erkebiskopen fann man nödigt att skynda, emedan oppositionen inom ståndet å sin sida begynt sina operationer. Rojalisternas konklav bestod af Troil, biskoparne Gadolin [1]), Wingård och Wallqvist, samt prostarne Fant och Nordin. Enligt en i Fants journal upptagen lista räknade partiet 24 »visse», och 9 »ovisse» anhängare, samt 16 motståndare. Ett och annat stifts representanter hörde alla till ett parti, såsom Strengnäs till oppositionen, Göteborgs och Hernösands till rojalisterna. »Vi draga ej vår seger i tvifvelsmål; flera af de ovisse höra oss till, men de skola bevakas, och en och annan kan och skall vinnas.» En af oppositionens förnämste vore ej omöjlig, om ej enskildt agg låge i vägen; en af de »visse» sökte oppositionen draga på sin sida, genom att upptaga honom på sin elektorslista.

Fant hade hört sägas att det uppskof, som skedde med ståndens inbördes helsning, var tillställdt af gr. Fersen, för att fördröja valet af elektorer. Å andra sidan sökte konungen påskynda det mera, än hans parti sjelf vågade medgifva; för att emellertid förhindra dröjsmål, ställdes så till, att fråga väcktes om val, men begärdes på bordet af en af konungens parti, för att icke kunna en gång till bordläggas.

---

1) Gadolin, Jakob, son af prosten Jakob G.; född 1719, student i Åbo 1736, flyktig till Sverige 1741—43, Math. Docens i Åbo 1745, Astron. observator 1748, Physices professor 1753, Theol. prof. 1762, Domprost 1779, Biskop 1788, död 1802.

Det må anmärkas, att Bondeståndet ensamt redan i dessa dagar utsåg sitt utskott för ståndets enskildta besvär, hvartill valdes en ledamot för hvarje län.

De enskildta relationer man har från Riddarhuset, ingå ej i detaljer. Det heter blott i en [1]), att »hvar och en värfvar på sitt håll; somlige tro att riksdagen blifver konungen till nöjes, andra tvärtom. I Bondeståndet äro, tror jag, meningarne mest melerade. De syndarne blifva väl till slut galne af alla de olika impressioner de få från särskildta håll». Mannen säger sig sjelf vara »hvarken rojalist eller patriot», men vill icke gerna blifva kommenderad till bevakning af de från Finland förväntade »rebelliska bejerna», hvilkas ankomst eller uteblifvande efter vexlande rykten omtalades, och synbarligen användes å ömse sidor som medel att imponera.

Mera vet både denne och andra att säga om partiernas klubbar: »att Riksens ständer måtte glömma bort den hunger och brist, som är i landet, har man här tagit nödiga anstalter till deras förplägande. Flera rojalister hålla bord i kommission, i synnerhet lagman Stenhoff [2]). I grefve Pehrs hus är klubb öppnad för alla välsinnade». — Äfven Adlerbeth talar om Stenhoff; ej mindre Carl Adlersparre om hans klubb vid Riddarhustorget, och oppositionens på Malmens källare.

---

3. Plena plenorum den 2 och 3 Februari.

Den 2 och 3 Februari höll konungen Plenum plenorum med Ständerna på Rikssalen. Det var så den tidens bruk, att först en dag, efter afhörd gudstjenst i Storkyrkan, konungen helsade Ständerna med ett tal, och lät för dem uppläsa den Allmänna propositionen, innehållande en kort öfversigt af rikets inre och

---

[1]) Z. till Adlersparre.

[2]) Traktör Stenhoff är annars ofta hans benämning. Christian af Stenhoff, född 1746, anställdes i Svea hofrätt 1766, tjenstgjorde som härold 1772, adlad s. å.; lagman på Gottland 1781, i Upland 1787; död 1832.

yttre ställning sedan sednaste riksdag. Detta skedde i närvaro af utländska sändebud och infödda dignitärer. Dagen derpå voro ständerna konungen åter till mötes, men ensamna utan annan publik, och mottogo hans detaljerade skildring af statens utveckling sedan sista riksdag, af vidtagna anstalter och vunna resultater, samt af förhållandet till främmande makter; och mottogo hans propositioner i särskildta ämnen. Så hade tillgått 1778 och 1786.

Nu började ock första dagen med gudstjenst, hvarvid Wallqvist, i en predikan om »inbördes frid i ett kristligt borgerligt samhälle», talade fridens ord; han »predikade med karla vett och äkta Svenskt nit», skrifver hans vän och beundrare Fant.

Derpå följde sammanträdet på Rikssalen, öppnadt af konungen med ett tal [1]), som med all sin glans i språk, och kraft i innehåll, blott saknade den försonliga anda, som här kanske bäst varit på sitt ställe:

»Då jag sednaste gången slutade eder allmänna sammankomst, tilltalade jag eder med all den sanning jag eder är skyldig, och med den frimodighet kärleken för fäderneslandet hos mig alltid uppväcker. Samma frimodighet, samma sanning, skall i dag föra mitt tal; och hvad tid fordrar mera uppriktighet, hvad tid äskar mera förtroende än denna tidepunkt!»

»Vårt lugn är försvunnet, riket skakadt af inhemska och utländska fiender; tvedrägtsandan färdig att bryta de fjettrar som den tyglade; rikets sjelfständighet, dess ära, dess bestånd i fara; sådant är det tillstånd som nu fordrat eder sammankomst. Men ju större faror omgifva mig och eder, ju större svårigheter att öfvinna, ju större är äran att med frimodighet dem emotstå. Och då jag tilltalar detta ädelmodiga folk, hvars förfäder aldrig förtviflat om rikets tillstånd, hvars frimodighet frälst det ur större faror, och hvars mandom upphöjt Sveriges ära och makt, känner jag mitt mod styrkas af eder åsyn, och anser redan riket fredadt genom edert mod.»

»Vår urgamla fiende har uppvaknat. De svaga gnistor af oenighet, som vid vårt sista möte syntes framljunga, hafva gjort

[1]) Blef genast tryckt; finnes ock hos Modee, samt ibland k. Gustaf III:s skrifter, Stockholm 1806; är nu, med hela pleni-protokollet, upptaget i Histor. Samfundets handlingar. Original-konceptet finnes i Riksarkivet, som bilaga till protokollet.

tillfyllest att uppväcka dess håg att deraf begagna sig, för att igenom våra misshälligheter försvaga vår styrka, skilja den yppersta af mina besittningar från min spira, och ändtligen kränka vår sjelfständighet. Hvad som sig tilldragit, hvad som fienderna försökt, hvad deras hemliga stämplingar åstadkommit, hvad deras uppenbara förförelser erfarit, ligger för hvar mans ögon. I veten det, I hafven dels sjelfve det sett, dels har ryktet derom talat.»

»I veten det i synnerhet, I gode herrar och redlige män af Finlands innebyggare, I som närmast oket kännen bäst dess tyngd, och som mest pröfvade igenom förförelse, hafven så frimodigt som ståndaktigt den emotstått. Jag skyndar mig att gifva eder trohet rätt, på det att edre här församlade medbröder ej må bortblanda ett helt och troget folkslag med några få otrogna, förförde och brottslige, som äro dels redan lemnade under lagens stränghet, eller som flytt dess åtgärd, och genom deras samvetes rättvisa, sjelfva sig dömt till landsflyktighet. Jag påminner mig, och skall alltid med erkänsla påminna mig de tillgifvenhetstecken I gåfven mig, då jag nästan allena igenomreste edert land, tvungen att det lemna, för att hasta till Sveriges försvar, hotadt af nya fiender. Men om jag sjelf ej kunde tjena eder till beskydd, lemnade jag eder i dens omvårdnad, som näst mig var närmast förbunden med edert väl, och då jag anförtrodde eder i dess segrande händer, var jag trygg att intet skulle åsidosättas till edert beskydd.»

»Gode herrar och Svenske män! Tio år äro förflutne, då vid vår första sammankomst efter enighetens återställande, jag från detta rum för eder ådagalade det förtroende, den kärlek, som mig med en älskad broder förente. Med huru mycket större tillfredsställelse kan jag visa eder i dag i hans person en hjelte, hvilken återställt rikets flottas gamla aktning, och som understödd af en tapper och ädelmodig adels frimodighet, af oförfärade och erfarne sjömäns dristighet, segrat på en öfverlägsen styrka. Det är för mig en glad skyldighet, att inför Svenska folket hedra dessa tappre stridsmän, och visa dem min erkänsla.»

»De stämplingar som fienden försökte på östra sidan af våra gränser, blefvo snart af dem förde till hjertat af riket. Men för att desto lättare oss underkufva, borde oenighet och misstroende uppväckas emellan mig och mina undersåtare. Här kunde nu ej brukas de irrbloss, med hvilka man sökt förföra Finlands inne-

vånare; det kunde ej smickra det ena landskapet af Sverige att skiljas ifrån det andra; men den fruktan, de faror, som omgåfvo riket, den osäkerhet sinnen kastades uti af det som sig tilldrog i Finland, den farhåga som deraf uppkom, skulle kastas på min person; och då jag skulle anses för orsaken till alla olyckor, skulle tillgifvenheten för mig i alla sinnen förkolna, och tvedrägtsandan hos de ena, regeringssjuka hos de andra, svaghet hos många, förtviflan hos hopen, då ej hopp till räddning syntes qvar, skulle kasta riket i en så stor oenighet, att fienden skulle utan svårighet underkufva oss, och föreskrifva eder de lagar, genom hvilka han trodde bäst bibehålla eder under oket. Derföre ställdes alla förklaringar, alla skrifter af honom emot mig, emot min person; det var jag allena emot hvilken fienden krigade, och då han med väpnad hand ingick i vårt land, då han utskref gärder och tryckte allmogen, var det dock endast emot mig han vände sina vapen. Jag allena syntes honom farlig, och jag stött ifrån thronen, hade han varit tillfredsställd. Jag skulle vara högmodig öfver denna ifver som visats emot mig, det skulle hafva varit den största heder för mig, att rikets fiende kunde anse mig för sig så farlig, att på min person allena skulle bero rikets sjelfständighet och bestånd; men hemliga uppsåtet att skilja mig och eder lyser för klart, för att jag eller I sjelfve kunnen derom misstaga eder. Omgifvet af så många faror, syntes rikets grundvalar skakade; men det är under en stor våda stora dygder sig visa. Fienden kände oss ej rätt, och af sjelfva faran förente, syntes Svenskarnes patriotiska kärlek upplifvad.»

»Det var eder förbehållet, I redlige dannemän, att först gifva detta frimodiga exempel, och like edre tappre förfäder, frivilligt beväpnade, skynda till min och fäderneslandets hjelp. Den samma allmoge, hvars förfäder följt Gustaf Eriksons fanor, voro de första som togo till vapen, och ärans oöfvervinnerliga röst uppmuntrade snart alla stånd att följa detta ädla efterdöme. Städernas innevånare, ja sjelfva det stånd, hvars fredliga händer endast äro helgade till den Högstes dyrkan, visade att den rätta gudsdyrkan äskade trohet emot Fäderneslandet, och att manligen emotstå fienden. I hafven ej heller velat synas mindre nitiske, I gode herrar af Ridderskapet och Adeln, än edra medständer. Gamle stridsmän som grånat under vapnen, och som genom deras mandom köpt den rätt att kunna utan skam njuta en stilla ålderdom, hafva frivilligt sig tillbudit att lemna deras hemvist, för att med deras efter-

döme, deras kunskaper föregå de nya stridsmän som sig beväpnat; och då Europa, förundradt öfver hvad som händt, då de makter som deltogo i vårt öde, trodde oss hafva öfvergifvit oss sjelfve, och tvekade att komma till vår hjelp, syntes på en gång Sverige återtaga sitt gamla mod. Mäktige furstar förenade togo sig vår sak an. En konung, genom de närmaste blodsband med mig förenad, visade på ett kraftigt sätt den nära del han tager i vår sjelfständighet, och molnen som hotade oss, skingrades. Vi hafva vunnit tid, den är dyr, det är åt oss att veta den väl använda.»

»Detta är orsaken, detta är ändamålet af eder sammankomst. Men om jag nu samlat eder under krigets buller, är ändock ingen af eder, som älskar freden mera än jag; men jag vill hafva en trygg fred, en fred ärofull för Sverige, säker för vår sjelfständighet, och nyttig för våra bundsförvandter. Den enda utväg att den erhålla är att med kraft utföra kriget, och till detta väntar jag eder åtgärd. Jag väntar den med så mycket större tillförsigt, som jag är viss, att I ej emotsägen hela nationens allmänna röst, som på ett så hedrande sätt sig i dessa sista månader visat; ty det är ej min sak allena, det är eder gemensamma. På de beslut I tagen, kommer icke edert eget allena, men edra efterkommandes öde att bero; deras aktning eller förebråelser komma att rätta sig efter de steg, som nu skola tagas. Kommen derföre ihåg, att edert minne af dem blifver endera vördadt, älskadt och aktadt som frimodige Svenskar, hvilka ej öfvergifvit fäderneslandet, eller ock ansedt med sådane ögon, som vi anse de fege och frånfällige förfäder, som sveko Sturarne, förrådde fäderneslandet i Christierns händer, stämplade med fienden att införa ett främmande ok, kastade riket i de fjettrar som utan Gustaf Eriksons ädelmod, och Sveriges redliga allmoges tapperhet, hade kanske ännu tryckt eder. Öppnen rikets tideböcker och påminnen eder det ohyggliga tidehvarf af Kalmare-unionen, då främmande förmynderskap oss påtrugades under sken att försvara edra rättigheter, att förkofra de högas myndighet, att tjena några fås ärelystnad, allt på det allmännas bekostnad. Påminnen eder, hvad blod, hvad tvedrägt, hvad förödelse desse falske vänner eder ådrogo, och igenkännen deras språk, deras försäkringar, jemfören dem med de framställningar fienderne nu göra. Igenkännen samma tänkesätt, samma driffjädrar, samma föremål; kommen ihåg följderna, kommen ihåg edra förfäders olyckor, det förakt med hvilket deras minne

är öfverlemnadt åt efterverlden, och dömmen sjelfva, hvad I hafven att vänta, om ej upplyste af deras olyckor, vi med enighet, och med den frimodighet äran och en sann fäderneslandets kärlek endast gifver, alla för en och en för alla förena oss, att igenom ett enigt och mäktigt motstånd låta dem vörda ett tappert folk, och tvinga dem till en för oss ärorik och säker fred. Frånskiljen derföre från edra öfverläggningar allt som ej leder till detta ändamål, som nu påsyftas. Varen eder värdige, värdige edra medborgares förtroende, och stiften från denna stund en förening emellan Konung och Folk, som gör oss fruktade af våra fiender, och återför lugn och förtroende ibland oss.»

»För min del är jag färdig att uppoffra all personlig hämd, allt det rättmätiga misshag, hvilket det som i dessa sednare månader sig tilldragit, kunde rättvisa. Sådant har jag redan en gång gjort för rikets skull, sådant är jag å nyo färdig att göra. Rikets fiender äro endast mine. Jag är konung, jag är medborgare, och dessa namn äska att allt uppoffras för det allmänna bästa. Den högste Guden gifve sin nåd till edra öfverläggningar, jag önskar det af det innersta af mitt hjerta.» —

Man kan ej undgå att instämma i det omdöme Fant fäller om detta tal: »Konungen talade ren Svenska, och så att hela verlden hörde, att han både i tankar och uttryck är stiftare till Svenska akademien». Fant finner ej annat än billighet i fördelning af loford och heder. Adlersparre erkänner konungens hofsamhet, att vid omnämnandet af händelserna i Finland, och de brottsliges arresterande, ej namngifva någon särskildt.

Efter detta tal lät konungen statssekreteraren Schröderheim, såsom förrättande hofkanslerens tjenst, uppläsa den allmänna propositionen. Denna är mycket knapphändig, antyder krigets orsaker som bekanta, talar om religionens vård, och rättvisans, samt antyder det gamla Drots-embetets återupplifvande [1]; talar om näringarnes förkofran, folkmängdens och välmågans tillvext, om konungens nitälskan för vetenskaperna och deras högsäten; om åkerbrukets förkofran, och spanmålsmagasiners inrättning, hvarvid åter häntydes på bränvinsbränningens frigifvande, föregånget af upplysande kungörelser och öfverläggningar i orterna; talar om krigsflottans återupprättande, hvaraf frukten för riket och dess bunds-

[1] I grefve C. A. Wachtmeisters person 1787.

förvandter visat sig i årets ärorika sjökrig; och manar slutligen ständerna till troget biträde uti de anstalter rikets försvar fordrar[1]).

---

[1]) Denna proposition blef ej tryckt, hvarken vid sjelfva riksdagen, eller sedan hos Modee. Den lyder i sin helhet som följer:

»Riksens ständer äro sammankomne i en tid, då tvenne delar af Europa äro hemsökte med krig, Norden och Turkiska riket. Orsaken till denna sammankomst är nog kunnig, för att K. M:t skulle tro sig behöfva den upprepa. Den tid som framflutit sedan R. ständers sednaste möte, har varit för kort, för att under dess lopp, många händelser kunnat sig tilldraga, eller många nya författningar stiftas.»

»Religionens helgd har blifvit vårdad med den ömhet, konungens egen öfvertygelse om dess sälla värde fordrar, och K. M:t hoppas att en så angelägen omsorg aldrig kan vanvårdas af någon konung på Gustaf Wasas thron. — K. M:t som alltid ansett rättvisa och lagarnes ovåldiga skipande ibland de säkraste medel till dess egen tillfredsställelse, och ibland de ädlaste prydnader för dess minne, har oafbrutet vakat deröfver; och åt den förste af de män, hvilkens embete deras handhafvande blifvit anförtrodt, har K. M:t återgifvit ett anseende, som det under krigsoroligheten förlorade, under rikets olyckor och sjelfsvåldet saknade.»

»Att frihet och säkerhet blifvit bevarade, handeln beskyddad, näringar understödda, bevisa en ansenligen tilltagande folkmängd, och en å flera orter tillvexande välmåga. — Då K. M:t jemte aktning för vetenskaperna, äfven söker uti deras förråder sina angenämaste tidsfördrif, har K. M:t till deras uppmuntran och förkofran flera tider velat besöka rikets första lärosäte, och der anföra sin älskelige herr son ibland den ungdom Försynen ämnat att en gång lyda dess spira. — R. Ständer hafva redan vid tvenne riksmöten med tacksamhet erkänt de anstalter, K. M:t vidtagit till allmänna hushållningens förbättring, åkerbrukets uppmuntran, den trefne landtmannens belöning, och den olyckliges understöd. K. M:t har ytterligare varit sorgfällig om ett visligare användande af rikare skördar, till förekommande af nödens elände, uti hungerns olyckliga tider. Då K. M:t funnit dessa stora ändamål kunna förenas genom inrättningen af allmänna förrådshus, och tillika nationens önskan utan dess skada kunna uppfyllas, uti ett ämne så ofta, så högligen önskadt, har K. M:t vid samma tillfälle så fullkomligen sökt upplysa dess landsfaderliga afsigter, både igenom egna kungörelser, och de öfverläggningar K. M:t tillåtit sina befallningshafvande att derom ingå med länens innevånare; så att K. M:t finner ingenting på detta ställe att dervid tillägga.»

»Frukten af den omsorg K. M:t från sin regerings början oafbrutet gifvit sig, för att upphjelpa rikets örlogsflotta, ifrån det mest förfallna tillstånd till ett mäktigt försvar, har nu visat sig. Den skyndsamhet, hvarmed den blifvit utrustad, den heder riket njutit under dess flaggor, vittna derom till allmän förundran. Om segern vid Hogland blifvit tagen af en öfverlägsen fiende; om den hindrat dess vidsträckta tilltagsenhet; om den skyddat rikets bundsförvandter; om den i sina följder kanske gagnar Eu-

Propositionen mottogs af ståndens talemän med prydliga tal, bland hvilka Landtmarskalkens dock icke särdeles framstår, ehuru en af tidens berättare säger, att det troligen kostat honom mycken möda att sammansätta. Lijdberg gaf konungen i sitt tal de grannaste vitsord, visserligen genljud af propositionen: »Om en god konung anser det för sin största ära, att genom visa anstalter förekomma sina undersåtares hungersnöd, att skydda sitt rike för verkan af fiendtliga stämplingar emot sig och riket, att befrämja vetenskapernas och näringarnes trefnad, att handhafva lagarnes oväldiga skipande, att heldre utöfva nåd än hämd, och att belöna förtjensten, hvarest den finnes, utan afseende på en lysande härkomst, så eger Borgarståndet i dag den oskattbara lyckan att i E. M:s person igenkänna denna Svea rikes hulda och nådiga konung». — Äfven nu häntyder han på de upproriske vid armeen, blott att orden vanärans gunstlingar äro utbytta mot »feghetens alster».

Bonde-talemannen försummade ej att tacka å ståndets vägnar för bränvinsbränningens frigifvande. — Dagens akt slöts enligt gammalt bruk dermed, att några sedan 1786 i Riksrådet inkallade medlemmar aflade sin ed inför konungen.

Följande dags sammanträde (d. 3 Febr.) begyntes af konungen med en erinran, att i förra plenum hvarken stället eller åhörarne medgifvit honom att fullt utsäga sina tankar. Det gällde nu hufvudsakligen rikets förhållande till främmande makter. Han höll derpå åter ett tal [1], kanske icke ur fullständigt koncept, vidlöftigt, sakrikt, fullt af lif och värme, men äfven det icke just egnadt, att nedtysta partihatet.

---

ropa; så hafva inga omkostningar varit öfverflödiga, ingen omsorg blifvit obelönt.»

»Uti de anstalter rikets heder och försvar vid närvarande omständigheter fordra, förväntar K. M:t Riksens Ständers trogna biträde, och vill om dessa ämnen, deras orsaker och driffjedrar, dem närmare underrätta. K. M:t vill derföre i morgon R. Ständer inför sig sammankalla. K. M:t med en förenad önskan för sig och R. Ständer om Guds nådiga bistånd till deras samfälta öfverläggningars lyckliga slut, förblifver» etc.

[1]) Det blef icke tryckt, finnes ej heller hos Modee, ej i k. Gustaf III:s skrifter, men är nu upptaget i Hist. Samf. handlingar, jemte allt hvad till dagens protokoll hör. Ett utkast finnes bland Gustaf III:s papper i Upsala.

Först af allt antydes, att k. Fredrik den stores död gifvit uppslag till nya förhållanden, ny oro uti Europa. Dernäst framhålles Hollands sednaste inre oroligheter, och dess förödmjukande af Preussen, såsom ett varnande exempel på fria staters svaghet, »då lagar vrängas, då sjelfsvåldet undergräfver en laglig frihet, och då ärelystnaden bemäktigar sig styrelsetömmarne»; och särskildt vådan af att förolämpa furstliga personer, såsom de äfven der sig så kallande patrioterna vågat mot ståthållarens gemål. Sjelfva Frankrike kunde, för egna inre strider, ej hjelpa republiken. England deremot hade sökt, i yttre och inre lugn, bot för de refvor som uppstått af amerikanska kriget.

De svåraste stormar hade dock kommit från östra Europa. Ryska kejsarinnan [1]) hade fullföljt Czar Peters gamla plan att försvaga, och slutligen inkräkta Turkiska riket; hon hade under skenfagra skäl bemäktigat sig Krim, och tagit alla förberedelser till vidare eröfringar. Sultanen såg sig slutligen tvungen att förekomma ett anfall, och så uppblossade det krig, som der ännu rasade.

För att härvid åtminstone betrygga sig från Svenska sidan, om ej äfven här förbereda en blifvande eröfring, upptogs en plan från 1741 att söndra Finland från Sverige, såsom ett sjelfständigt furstendöme. Härtill lånade en man som af konungen åtnjutit många välgerningar, öfverste Sprengtporten [2]), sitt biträde; hvilken under en vistelse i Paris gjort den berömde Franklins bekantskap, och fattat det hopp att vinna rykte på samma sätt som han. Förgäfves hade konungen sökt skaffa honom tillräcklig sysselsättning i främmande krigstjenst. Han återkom och tyckte sig vid början af 1786 års riksdag, »då under delade tänkesätt, oro och missförstånd väcktes, hafva fått en väntad vind i seglen», och hade då täta sammanträden med Ryska ministern; begaf sig slutligen till Ryssland, gick i dess tjenst, och sökte derifrån väcka split i Finland.

---

[1]) Hon kallas nu ej, såsom 1786, »den prinsessa, som jag personligen älskar och högaktar, och hvars namn Europa vördar».

[2]) Sprengtporten, Georg (Jöran) Magnus, son till major M. W. Sprengtporten, och halfbroder till frih. Jakob Magnus S.; var född på 1730-talet, gick tidigt i krigstjenst, var kapten 1761, öfverste 1775, afskedad 1780; öfverste i Holländsk tjenst 1785, generalmajor i Rysk tjenst 1786; dömd i Sverige från lif, ära och gods 1789; blef Rysk friherre, general 1799, generalguvernör i Finland 1808, Rysk grefve 1809; dog 1819.

»Det gifves tvenne sätt att föra offensiva krig. Ett med väpnad arm, att bemäktiga sig andras länder, belägra fästningar, intaga städer, och nyttja alla de medel, som krigslagar och bruk medgifva. Ett annat mera fasligt och mera brottsligt, att förleda andras undersåter, att skrämma de fege, att upphetsa de missnöjde och lättsinte, att truga och locka de enfaldige, och under sjelfständighetens och frihetens namn uppvigla och reta ett fridsamt och lydigt folk till tvedrägt, uppror och affall.»

Detta sednare krigssätt hade Ryssland användt emot Sverige, likasom mot Turkiet. Konungen kunde, för sin och rikets säkerhets skull, ej låta så fortgå, ej vänta, tills en »lömsk fiende» infölle i landet, och gjorde sådan skada, att intet försvar vidare vore möjligt. Tillfället var gynnande, ty Ryska gränsen var ej nogsamt betäckt mot ett anfall, Ryska flottan var på väg att utlöpa till Medelhafvet mot konungens bundsförvandt. Konungen kunde hoppas att genom öfverraskning tvinga kejsarinnan att återgifva åt Sverige dess förlorade gräns, och Turkiet en dräglig fred.

Ett fel erkände sig konungen hafva begått, att han ej lät hertig Carl borttaga den mindre Ryska eskader, som först mötte. Segern vid Hogland räddade emellertid Turkiet från faran af den Ryska flottan. »Hade de händelser, som kände äro, icke sedermera inträffat, och en sammangaddning i Finland ej hindrat krigsrörelserna, så hade gränsfästningarne varit intagne, och fälttåget gifvit oss en fördelaktigare utsigt.» Men öfver detta, och öfver »de tillställningar som sig sedermera inom riket tilldragit», ville konungen »draga täckelset».

Något hvar måtte väl nu hafva fått ögonen öppna. Att de rykten som man utspridt om ofullständiga anstalter till kriget, voro grundlösa, det skulle ständerna finna af Utredningskommissionens sammandrag, hvilka skulle meddelas. Fredsförslag voro framställda genom medlande makter, men hånfullt bemötta; det återstod att med enig ansträngning förskaffa en hederlig fred. Ej vore Rysslands makt så farlig, som den anses vara, dess ställning för tillfället ej fördelaktig: ett kostsamt och folködande krig fortgår på dess södra gräns; på den vestra rustar sig Polen, med hedrande uppoffringar å magnaternas sida, och med förut osedd enighet, och det synes finna stöd i Preussen. Svenska soldatens öfverlägsenhet öfver den Ryska har i kriget nogsamt visat sig.

Sedan nu ständerna lärt känna rikets belägenhet, tillhörde det dem, att »med samdrägt, rådighet och nit, möta alla rikets både hemliga och uppenbara fiender, och att utse de medel, som rikets behof kräfver, som villig lydnad och tillgifvenhet för sin konung, och kärlek för fosterjorden af ett stortänkt och välsinnadt folk äskar». —

Efter slutadt tal lät konungen uppläsa den enskildta propositionen, som var mycket kort, af följande innehåll [1]:

»Kongl. Maj:t äskar i nåder, att Riksens Ständer utvälja ett Utskott, bestående af tolf ledamöter af Ridd. och Adeln, samt sex ledamöter af hvarje af de andra trenne stånden, med hvilket Utskott K. M:t, på sätt 47 § [2]) af Regeringsformen förmår, och efter en förut nådigst meddelad närmare kunskap om det, som riket angå kan, vill öfverlägga och öfverenskomma om de medel och utvägar, hvilka i rikets nuvarande omständigheter äro att vidtaga, till rikets säkerhet, bestånd och sjelfständighets bibehållande.»

Det var således ett hemligt utskott konungen begärde, för första gången under sin regering, och sammansatt mot hittills vanlig plägsed, af alla fyra stånden.

Denna s. k. enskildta proposition öfverlemnades i särskildta exemplar åt landtmarskalken och de andra talemännen; derjemte öfverlemnades, »ad notitiam» för stånden, besagda sammandrag från utredningskommissionen. Men någon utförlig berättelse om rikets inre ställning, sådan som de vid föregående riksdagar meddelade och äfven offentliggjorda »Punkter för Ständerna», förekommer ej vid denna riksdag, ej heller sedermera några lagförslag.

Plenum plenorum var slutadt. Hvad intryck det gjort på ständerna, derom vittna de enskildta relationerna. I Wallqvists dagbok är konungens hela tal denna dag upptaget, sådant det af docenten vid Lunds universitet Faxe [3]), som skaffat sig inträde på rikssalen, blifvit uppfattadt och antecknadt, och sedermera utskrif-

[1]) Finnes tryckt bland Bondeståndets protokoll.

[2]) »Riksens Ständer ega makt att utnämna dem, som skola sitta i de utskott, med hvilka K. M:t vill öfverlägga om de ärender, som Honom synas hemliga hållas böra; och äro de personer alldeles uppdragne alla de rättigheter, som Riksens Ständer sjelfve innehafva; men i alla mål, som uppenbara kunna vara, blifva de Riksens Ständer meddelte, och under deras rådplägningar hänskjutna.»

[3]) Wilh. Faxe, i en sednare tid biskop i Lund från 1811 till sin död 1854; var född 1767.

vet; trognare, om man får döma af Wallqvists och Fants yttranden, återgifvande konungens muntliga uttryck, än sjelfva protokollet. Hvad talets innehåll beträffar, drager Wallqvist icke i tvifvel, att om k. Fredrik II lefvat, hade kriget uteblifvit, men kan dock ej erkänna något direkt sammanhang mellan hans död och krigets utbrott. Deremot tror han på sannfärdigheten af konungens beskyllningar mot Sprengtporten, och på rättmätigheten af kriget, ehuru det i sjelfva verket var offensivt, och af konungen nu som sådant erkändes; likaledes tror han på beskyllningarne mot armeen, hvilka kunnat utsägas vida bestämdare. »Sin tanka att fortsätta kriget tyckes konungen derföre hafva sagt så rent, att all remonstration deremot skulle undvikas, och deliberationen genast få till föremål att anskaffa medel till kriget.»

Wallqvist prisar för öfrigt talet såsom värdigt och lyckadt, ehuru emot vanan icke utan häftningar i utförandet, kanske derföre, att det hölls efter »ett franskt koncept, eller ock att han blott hade några momenter tecknade för sig, dem han utlade, som det sig för tungan föll». Han tillägger slutligen: »Ofrälse stånden blefvo till mesta delen intalade och intagne för all konungens vilja; men bland adeln tycktes talet ej medföra annan verkan, än att pluraliteten fästade sig så mycket mera i den opposition, som hos dem redan var rådande».

Äfven Fant kallar konungens tal mästerligt, särdeles på det sätt det utfördes, och i sina detaljer »högst intressant och upplysande». Ej mindre synes Adlersparre hafva funnit det märkvärdigt. Adlerbeth deremot anmärker ej blott, att konungen gifvit sig sjelf dementi i afseende på krigets uppkomst; utan ock att hvad han talat om Sprengtportens stämplingar, saknade bevis, och derföre af patrioterna uttyddes som ensidiga förevändningar; att han i sina uttryck skonat Danmark, sannolikt för att så vidt möjligt bibehålla dess neutralitet; samt att den skonsamhet han visat mot adeln, ej stillade dess missnöje, emedan han »med de ofrälse stånden i tysthet förde ett helt annat språk».

Den enskildta propositionens kortvillighet synes nog hafva väckt uppmärksamhet, men ej frånvaron af andra, eller af detaljer öfver inre förhållanden. Allas tankar voro rigtade åt annat håll och alla åt samma håll, om ock i olika syftning.

---

4. De ofrälse ståndens första öfverläggningar.

Ständernas första omsorg tycktes nu böra blifva att utse elektorer, och genom dem det utskott konungen begärt. Hos de ofrälse stånden gick man ock genast dertill; hos adeln fördröjdes det af andra mellankommande förhandlingar, alla i en mot konungens vilja motsatt rigtning, under det frågor af alldeles motsatt art väcktes hos »ofrälset», för att begagna ett af tidens vanliga uttryck. Man kunde å ingendera sidan låta bli att uttala sin opinion, fastän man dertill valde olika vägar.

Blott i ett afseende finnes öfverensstämmelse mellan adel, borgare och bönder: i hvad som angick deras riksdagsförhandlingars offentliggörande; så till vida nemligen att alla tre stånden beslöto sig dertill. Men hos adeln gaf just denna fråga tillfälle till de första uttrycken inom ståndet af den bitterhet, som låg i sinnena.

Då adeln, efter återkomsten från rikssalen den 3 Febr., var samlad i plenum, föreslog frih. De Geer, att ståndets protokoller vid denna riksdag skulle tryckas, hvilket vore »mera än någonsin nödigt i en tid, då så åtskilliga utspridda rykten förvillat allmänheten, men som nu af Ridd. och adelns handlingar kunde få kunskap om vår rådighet, enighet och nit för fäderneslandets väl». Förslaget understöddes af öfverste Almfelt [1]) i nästan samma ordalag, och bifölls enhälligt [2]).

Borgarståndet hade redan några dagar tidigare beslutit att låta trycka sina förhandlingar. Hos Bondeståndet väcktes förslaget tre dagar sednare; och Sekreteraren upplyste då, att anstalt redan var tagen derför. Hos Presteståndet förekom frågan först efter flera veckors förlopp, och blef då, såsom vid föregående, och tvenne efterföljande riksdagar, afslagen.

---

[1]) Almfelt, Lorens Peter, son af regementspastor P. Almqvist; född i Stralsund 1739, gick i krigstjenst 1755, var löjtnant vid lätta dragonerna 1772, adlad s. å., major 1778, öfverste för Jemtlands regemente 1785, tog sedan afsked; död 1807 i Stralsund.

[2]) Hvad boktryckaren betalte, skulle användas till understöd åt behöfvande adelsmän.

Valet af Elektorer företogs först af Bondeståndet, redan efter slutadt plenum plenorum den 3. Man utsåg 24 elektorer, en af hvarje län. Namnlistan utvisar tydligt, att rojalisterna dervid hade öfverhand; dock finner man bland de valde äfven Jon Bengtson, hvars ålder, erfarenhet och anseende synas hafva gjort honom oumbärlig nästan öfverallt; och dertill ännu åtminstone tvenne af oppositionen, Jonas Jakobson från Stockholms län, och Olof Larsson från Södermanland, hvilken sednare särdeles ofta förekommer vid denna riksdag såsom oppositionsman. — Enligt Fant var rojalisternas seger så mycket lättare, som »inom det ståndet ej skall räknas mera än 13 opponenter». Enligt Adlersparre skall dock rojalisternas öfvervigt ha varit mindre stor än man förmodat; och motpartiet skall ha låtit förstå, att Hofvet segrat med blott en rösts pluralitet.

Följande dag sammanträdde Bondeståndets elektorer, och valde ledamöter till Hemliga utskottet. Dervid blef Jon Bengtson åter ihågkommen, och fick till och med alla 24 rösterna, således äfven sin egen; de öfriga fem, alla rojalister, fingo 20 röster hvar. Tre andra, hvaribland de två ofvan nämda af motpartiet, fingo 4 röster hvar. Allt vittnar, att oppositionen icke var alldeles utestängd från valet, men ohjelpligt underlägsen. Man kan af Fants framställning sluta till att rojalisterna med afsigt visat sig medgörliga. — Valets utgång skulle hållas hemlig, tills den blefve meddelad i plenum; hvilket skedde den 7 Febr.

Hos Borgarståndet hölls elektors-valet den 4 Febr. Fråga väcktes af en Finne, att äfven här välja personer från rikets alla olika delar, och särskildt tre från Finland af samtliga 16, emedan Finska städernas antal utgjorde en femtedel af hela rikets. Men detta förkastades. Vid sjelfva valet segrade rojalisternas lista med 57 till 92 röster mot högst 33. — Till ståndets plenum den 6 var valet af utskottsmedlemmar fullbordadt, och hade träffat endast rojalister.

Från Presteståndet känner man i denna sak fortfarande mera än från de andra stånden, nemligen på enskildt väg. Protokollet är knapphändigt nog och föga upplysande. Man finner der, att kyrkoherden Juringius (från Östergötland) satte i fråga, om de blifvande elektorerna, eller ståndet sjelf skulle utse medlemmarne af Hemliga utskottet, hvarom mera längre fram. Fant förbehöll, för Gottlands ombud, hvilka ännu icke anländt, deras rätt att

hafva bland sig en elektor. Slutligen uppstod en vidlyftig debatt, huruvida en förseglad valsedel, inlemnad från en för sjukdom frånvarande medlem af ståndet, kunde mottagas; hvilket afslogs. Derpå valdes elektorer, en af hvarje stift; och till den 6 var valet af utskottsmedlemmar färdigt; båda delarne ej ensidigt i rojalistisk rigtning.

Dermed har så tillgått, berättar Fant, att efter slutad akt på rikssalen, samlades på börssalen, till elektorsvalets beredande, »alla de som kunde göras räkning på»; och der under ett muntert och glädtigt samqväm öfverenskoms om valet, lista uppsattes och utdelades. Följande dag skedde valet. På rojalisternas lista funnos upptagne tre af de »ovisse» och en af oppositionen, på motpartiets lista likaledes tre af de ovisse och en rojalist. Den förra listan segrade med 29 till 34 röster mot 14 till 19, der någon skiljaktighet egde rum; men för ett stift föllo alla rösterna, 48 stycken, på en af de ovisse, för ett annat 47 på en rojalist.

»Eliten» af ståndets elektorer samlades dagen derefter, och beslöto, att endast en af dem sjelfva skulle komma in i Bankoutskottet, en i Hemliga utskottet, samt att oppositionen ingenstädes skulle blifva lottlös. Man höll ord, till oppositionens förvåning och ståndets förnöjelse. I Hemliga utskottet insattes prosten Ahlström (från Westerås stift), som uppenbart hörde till oppositionen, och Hambræus som var osäker. Men, skrifver Wallqvist, »begge voro kände för utmärkt duglighet, och det var min plan, att just tvenne sådane skulle insättas att vara critici när det kunde behöfvas inom utskottet, och för sitt eget parti vittnen om den redlighet, hvarmed sakerna fördes af dem, som likväl hörde till ett annat tänkesätt».

Enligt ståndets protokoll har, sedan utskottsvalet var bekantgjordt, Wallqvist såsom en af de utsedde, i ett vackert tal begärt, för sig och sina medbröder, ståndets förböner till det vigtiga kall de skulle tillträda; hvilket dem ock med all rörelse lofvades.

Att valets utgång ej tillfredsställt alla, finner man deraf, att prosten Gottmark[1]) frågade (d. 9), om ej elektorerna, såsom utgörande en korporation för sig, och den vigtigaste af alla, hade

---

[1]) Gottmark, Johan, prestson, född 1726; Philos. cand. 1751, Theol. Docens 1756, anställd vid kadettskolan i Carlskrona 1757—66, lektor i Westerås 1768; hade flera processer för sin befordran; dog 1812.

eller borde hafva någon instruktion, eller deras åtgöranden underkastas ståndets pröfning. Erkebiskopen svarade, att elektorerna hvarken hade, eller efter 1779 års riksdagsbeslut, som bestämde hvad då blifvit iakttaget såsom norm för framtiden, kunde hafva någon annan instruktion, än regeringsformen och sitt samvete. Gottmark förbehöll sig dock att en annan gång få återkomma till denna fråga. — Ett par dagar sednare har han hemma hos Erkebiskopen insinuerat samma påstående, och tillika att han sjelf borde ha kommit in i Bankoutskottet[1]).

Adlerbeth säger om alla stånden: »listor till valen hade från ömse sidor, liksom i de fordna partitiderna, blifvit utdelte».

Adeln förrättade sina val till elektorer och utskott ungefär en vecka sednare än de andra stånden, icke utan sammanhang med frågor, som gifva oss tillfälle att återkomma till de ofrälse stånden, och att iakttaga oppositionens verksamhet äfven inom dem. Men först vilja vi anföra några flera omständigheter, som visa pluralitetens i dessa stånd beredvillighet att gå konungens önskningar till mötes; framför allt tvenne förslag, som väcktes, det ena i borgarståndet, det andra i bondeståndet, »åtminstone med konungens goda minne, om ej med dess vilja», säger Wallqvist.

»Ett offensivt krig var utan ständernas samtycke begynt. Under en osäker ställning af tänkesätten, kunde den saken olika anses, i synnerhet när följderna snart skulle kännas i pålagor, i bevillningar. Oppositionen var mycket angelägen att visa frågan från den sidan, och konungen ville förekomma, att en sådan föreställning icke skulle föra allmänna meningen till en annan led än han önskade. Derigenom hade sannolikt en svår brytning inträffat med samtliga ständerna, och till sjelfva landsorterna ett tungt missnöje kunnat utsprida sig. Icke heller hade konungen kunnat afgöra något med främmande makter, om han känts omyndig i allt som ständer icke samtyckt»[2]).

Frågan bragtes å bane i Borgarståndet den 4 Febr. af Damm (från Göteborg), hvilken erinrade om sin hemorts räddning undan fiendens våldsamheter, genom konungens egen personliga närvaro; och yrkade att samtliga stånden skulle derför aflägga sin tacksägelse. Landgren (från Cimbritshamn) och Callerholm (från Christianstad) föreslogo att utsträcka tacksägelsen till försvaret af alla rikets

---

[1]) Fant. — [2]) Wallqvist.

gränser; och den förre ville, att man dervid äfven skulle betyga ståndets afsky för de stämplingar, som hindrat krigets lyckliga fortgång. Detta sednare afstyrkte dock Spak (från Westervik) och flera andra, emedan saken vore under domstols behandling[1]).

Finlands riksdagsmän yttrade sig med särdeles ifver. Fagerström (från Uleåborg) ville ej lemna tillfället obegagnadt att förklara, att hos Finlands borgerskap ingen tanka kunde uppstå att önska landets sjelfständighet, dess afsöndrande från Sverige; alla ansågo dess förening med riket oumgänglig, och den för en förrädare som annat sökte; och detta ville han hafva till konungen framburet. Likaledes Sacklén (från Björneborg) förklarade Finlands oberoende liktydigt med att blifva Rysskt, »från hvilken olycka han bad Gud nådligen bevara sig och sitt kära fosterland». Ullner (från Åbo) yttrade sig med icke mindre värma, men afrådde all inblandning af de vid armeen förefallne oordningar.

Under diskussionen hade genom Nettelblad (från Wexiö) tillkommit ett nytt moment, om tacksägelse till hertig Carl, hvilket ock af Ullner understöddes. Beslutet blef, att »Som det vore Borgareståndets underdånigaste pligt, att genast hos H. K. Maj:t aflägga särskildt underd. tacksägelse för de visa och kraftiga anstalter K. M:t vidtagit, till behållande af rikets sjelfständighet, och alla dess gränsers försvar, och för den outtröttliga faderliga möda och omsorg K. M:t, under uppoffrande af dess egen dyra person, dervid haft, samt att tillika K. M:t undd. försäkra om den undersåtliga trohet och nit för konung och fäderneslånd, hvaraf borgerskapet i gemen, och hvar och en isynnerhet, alltid brunnit; så skulle en deputation till de öfrige respektive stånden afgå, med anmodan, att derutinnan med borgarståndet deltaga, samt genom en stor deputation, under H. E. herr grefven och Landtmarskalkens anförande, denna särskildta undd. tacksägelse aflägga».

»Ståndet fann väl ock sin skyldighet vara, att hos H. K. H. hertig Carl aflägga tacksägelse för det synnerliga mannamod och åra, H. K. H. uti slaget vid Hogland, såsom ock eljest, vid alla tillfällen ådagalagt; men höll före att sådant först hos H. K. M:t i undd. anmälas borde.»

---

[1]) Ur Ståndets protokoll, likasom det följande.

Då det fattade beslutet samma dag framfördes till Prestestståndet, svarade Erkebiskopen på stället, att detta stånd »visst icke ville vara bland de siste, att i en så kär och underdånig skyldighet deltaga». I nästa plenum (d. 6) företogs saken; och »som ingen af preseståndet kunde misskänna dess undd. pligt och skyldighet, utan fast heldre önskade, att genast få inför konungathronen, som trogne och redlige undersåtare, ådagalägga sina undd. tänkesätt; så bifölls, att ett förslag skulle uppsättas, och underkastas Landtmarskalkens och Talemännens granskning, samt derefter ståndens ompröfvande». [1]) — Fant berättar att man väntat, det frågan skulle bringas till votering, men den gick oförmodadt lätt igenom.

Då samma ärende förekom hos Bondeståndet (d. 6), hade man nyss förehaft en annan dylik, derstädes först väckt fråga, om en allmän tacksägelse till konungen för bränvinsbränningens frigifvande, och Jon Bengtson hade lyckats att få den bordlagd. Han ville nu genomdrifva detsamma med denna, och understöddes af Olof Larsson; men möttes härvid af ifriga protester. »Och som han af sorlet märkt, att pluraliteten torde vara benägen» att företaga saken, afstod han från sitt yrkande. Olof Larsson höll längre i sig; men »hela ståndet förenade sig att genast aflägga berörde tacksägelse, hvarföre de ock samfäldt med talemannen och sekreteraren begärde, att Olof Larsson ville afstå från längre tidsutdrägt härutinnan; hvartill han väl i början nekade, men omsider sig begaf».

På talemannens förslag upptogs uttryckligen i beslutet, att man hos konungen skulle begära att få »hos hertigen af Södermanland förklara ståndets undd. tacksamhet och erkänsla, för det mannamod och tapperhet, hvarmed H. K. H. anfört rikets sjömakt, samt försvarat Svenska flottan mot en öfverlägsen styrka». [2])

Denna modifikation godkändes utan svårighet af de två andra ofrälse stånden; af båda med åberopande så väl af segern vid Hogland, som af flottans hemförande. I Borgarståndet gjorde handlanden Rahm (från Gamla Carleby), hvilken hörde till oppositionen, en hemställan, »om icke lämpligt vore, att tillika förklara ståndets tacksamhet mot hertig Fredrik». Men talemannen

[1]) Prestest. protokoll.
[2]) Bondest. protokoll.

svarade, »att tillfälligheter äro märkligen olika, att deras olikhet oftast åstadkommer en skilnad, som i händelse af deras likhet icke varit till. Och som kommando öfver flottan varit hertig Carl ensam uppdraget, och hertigen således ensam haft tillfälle att bereda den ärorika seger, som Svenska flottan öfver den Rysska vunnit, och att genom många faror, i en sen årstid, den samma hemföra, så borde ock särskildt tacksägelse derföre afläggas».[1])

Hvarifrån det af Rahm yrkade tillägg härledde sig, få vi se af Adelns protokoll. Hos detta stånd fick i flera dagar frågan hvila, och förekom åtminstone i tidssammanhang med andra frågor. Att den alldeles icke var i ståndets smak, intyga alla berättelser. Också var, som äfven Adlerbeth anmärker, dess betydelse klar, att den »innebar ett gillande af kriget, och afskar allt tillfälle till de påminnelser vid dess laglighet, som patrioterna, i händelse de egt bättre framgång, haft i sinnet».

Den andra fråga, hvarmed särdeles bönder och borgare uttryckte sitt förhållande till konungen, var den ofvan antydda om en tacksägelse för bränvinsbränningens frigifvande. Vi inleda äfven den med en hos Wallqvist förekommande utredning af dess betydelse.

»Bränvinshistorien är allmänt bekant. Ständerna 1772 uppdrogo konungen att antingen förbjuda eller frigifva denna varans tillverkning, eftersom rikets årsvexter och ekonomi det kunde fordra och tillåta. Förbud utfärdades samma år. Tre år derefter blefvo de regale brännerierna inrättade, och all bränvinstillverkning i husen förbuden. Sådant säges allmänt vara skedt på sedermera landshöfdingen i Halmstad, generalen baron Wrangels[2]) tillstyrkan. Denna författning protesterades icke af 1778 års Ständer, utan sökte Bönderne blott i deras enskildta besvär att få bränvinstillverkningen fri hemma i husen. Deröfver utföll intet bifall.»

»Vid riksdagen 1786 skref direktör Frietzky det så bekanta, och kring hela riket flygande memorialet, att bevisa, det regale bränneri-inrättningen af konungamakten var en usurpation på hus-

[1]) Borgarst. protokoll.

[2]) Wrangel, Georg Gustaf, son af generalen frih. Carl Henrik W. af Adinal; född 1728; tidigt i krigstjenst, kapten 1750; major 1757, öfverste 1761, generalmajors afsked 1769; Landshöfding i Westerbotten 1775, ledamot i regala bränvinsbrg.-direktionen 1775—81, landsh. i Halland 1781—93, envoyé extraord. i Italien 1789; död 1795 i Livorno.

hållsfriheten. Vid samma riksdag tillbjöd konungen ständerna bränvinets beständiga lösgifvande, utom i vissa fall af missvexter m. m., emot en beständig årlig skatt på hela riket af 18 tunnor guld. Ständerna funno väl summan lämplig, men afslogo dock anbudet, emedan konungen ej ville antaga skatten på vissa år, utan fordrade den för alltid, och dervid stannade saken för den gången.»

»År 1787 lät konungen genom landshöfdingarne i alla orter proponera personelt bränvinsarrende, som likväl skulle åtfölja jorden på 10 år. Detta antogs merendels allmänt, utom af magnaterna bland adeln. Vid denna riksdag väntade man, att ehuruväl efter nationens allmänna önskan bränvinet mot arrende blifvit frigifvet, fråga likväl skulle väckas om konungens rättighet att derom disponera på det sätt som nu skedt var.»

Att konungen ville förekomma denna fråga, var naturligt; och det skedde på samma sätt, som vid frågan om krigets behörighet, men lyckades icke alldeles lika lätt och väl.

Det blef Bondeståndets första öfverläggningsämne efter plenum plenorum; i det talemannen (d. 6) öppnade plenum med en hemställan, »om icke, i anseende dertill, att K. M:t 1787 under vissa vilkor upplåtit till hvarje hemmansbrukare, som dertill velat samtycka, rättigheten att tillverka bränvin till husbehof, hvarigenom fördel och nytta isynnerhet tillfallit detta stånd, som denna förmån så ofta begärt men icke erhållit, Ståndet skulle anse dess undersåtliga skyldighet fordra, att hos K. M:t, genom särskildt deputation, underdånigst förnya de tacksägelser, hvilka allmogen från de flesta landsorter i riket redan undd. förklarat genast efter kontrakternas ingående, och Talemannen jemväl å ståndets vägnar, i dess undd. tal på Rikssalen, hos K. M:t anmält». Han erinrade ståndet, huru »denna sak från längre tid tillbaka utgjort ett vigtigt ämne för detta och de öfriga ståndens öfverläggningar vid flera riksdagar, och förmodade att, då K. M:t numera på ett med Hans och kronans höga rätt, samt jordegares förmån öfverensstämmande sätt, återställt nationen denna förädlings förmån, icke någon lärer vilja undandraga sig, att i undd. derför aflägga tacksägelse».

Häremot gjorde Jon Bengtson den invändning, att vid nästförflutne riksdag hade frågan om bränvinsbränningens frigifvande väl blifvit afgjord af prester och borgare, men hos Adeln hade

den blifvit hvilande, och var det ännu. När konungen efter riksdagen erbjöd samtliga jordbrukare att arrendera rättigheten att bränna, blef detta ej af alla antaget; och af de orter, der det antogs, hade som sagdt var, de fleste redan genom sina ombud tackat konungen, och ansåg han dermed den skyldigheten fullgjord. Skulle en ny allmän tacksägelse ske, borde dermed åtminstone anstå, tills Adeln yttrat sig, och tills resolution följt på ståndets besvär. Dessutom hade, i det hela taget, allmogen vunnit mindre på förändringen än städerna, hvilka fått rättighet äfven att försälja bränvin i minut.

Meningarne inom ståndet blefvo delade. Flertalet yrkade på tacksägelses afläggande; en mindre del, hvaribland Olof Larsson, instämde med Jon Bengtson. Per Jeppson från Malmöhus län påstod, att hans hemort hade lidit af krigskostnader, boskapssjuka, missvext, men allt detta hade icke varit att jemnföra med de regala brännerierna. — Snart uppkom ett allmänt rop på proposition, »ty saken kunde genast företagas». Men Sekreteraren lyckades återställa tystnaden, och förmå ståndet, för enighetens skull, att låta frågan hvila.

Den upptogs dock redan följande dag; då Jon Bengtson ytterligare utvecklade sin mening: Ståndet hade vid sednaste riksdag funnit, och »lärer väl ännu finna, att en fri och oinskränkt bränvinsbränning och försäljning är en rättighet, som alltid åtföljt jordbruket, och icke utan dess märkliga försvagande kan derifrån skiljas. Vid denna rättighet hafva också förfädren bibehållit sig, och äfven till vår tid lemnat okränkt. Men som ingen sak är så god, att den icke af illasinnade och lagbrytaren kan ledas i missbruk; så hafva först Riksens ständer, och sedan vår nuvarande nådige konung, varit betänkte på medel att göra bränvinstillverkningen så nyttig för riket, som möjligt vore. Häruti låg grunden till de många olika, en del mera, en del mindre stränga författningar».

»De vid sist hållne riksdag här församlade ståndets ledamöter kunde ej anse, att K. M:t, oaktadt bästa välmening emot sitt folk och rike, då ännu träffat sådane utvägar, som till K. M:ts höga och goda föremål voro till fullo bidragande.» Derföre söktes då ändring härutinnan, men med den ringa påföljd som kändt var. Vid den förändring som sedermera skett, vore äfven mycket att anmärka, och flera jemkningar voro nu i ståndets besvär före-

slagna, särdeles för att vinna nödig likhet i beskattningen. Det vore ej skäl att tacka för hvad man ej är fullt och allmänt nöjd med; i alla fall bäst att afvakta de andra ståndens beslut.

Jon Bengtson fick äfven nu medhåll af några, men så mycket ifrigare motstånd af andra; i vissa fall voro meningarne ytterligare delade, i det några ogillade, att man ville i tacksägelsen inblanda något tal om ändringar i det redan vunna; andra yrkade derpå, eller hoppades åtminstone, att man genom en tacksägelse för hvad man fått, skulle vinna hvad som ännu återstod att önska: såsom rättighet äfven för soldater, torpare och andra att bränna; rättighet till försäljning, eller nedsättning i böterna derför o. s. v. De som hade kontrakter afslutna på 10 år, voro angelägna att dem få behålla.

Diskussionen blef vidlyftig, och icke utan bitterhet: Då Per Jeppson en gång yttrade, att »allt uppskof vore betänkligt, emot en konung, hvars endaste föremål varit att göra sitt folk lyckligt»; svarade Jon Bengtson, att han vore »lika mån om K. M:ts väl och rättigheter, som Per Jeppson». Men denne anmärkte, »att det vore otillbörligt att jemnföra ledamöters nit och tillgifvenhet»; man brukade icke heller nämna någon särskildt vid namn, och han undanbad sig sådant för framtiden. — Knut Person (från Blekinge) beklagade, att oreda skulle sig yppa inom ståndet vid riksdagens början; och att der fanns de som »uppfylla protokollet onödigtvis, med hvad som icke angår de ärenden, vi för hemmavarande hufvudmän oss åtagit». —

Hvad vi nu anfört, är till omfånget en högst ringa del af hela debatten. Sedan minst 20 talare yttrat sig, gjordes proposition på att »Bondeståndet hos K. M:t skall aflägga undd. tacksägelse för den nåd allmogen blifvit bevisad, medelst en tillåten fri husbehofsbränning, med särskildt undd. anhållan, att framdeles, när hela Ståndets besvärspunkter blifvit granskade, i undd. få inkomma med ansökningar om jemkningar uti det på 10 år slutne kontraktet, passande efter hvarje orts behof».

Härpå svarades ja och nej, och votering begärdes. Nu yrkade Per Jeppson, att man skulle votera med öppna sedlar, men deremot protesterade Jon Bengtson. Talemannen föreslog att hvar och en härutinnan skulle få göra efter behag. Voteringen gick för sig; huru, står ej nämdt, men resultatet blef 139 ja

mot 34 nej; protokollsutdrag uppsattes genast, och meddelades de andra stånden.

Borgarståndet befanns snart villigt (d. 9 Febr.) att instämma i förslaget. Westman (från Stockholm) förklarade sig vara förekommen af Bondeståndet, yrkade bifall och fick medhåll. Visserligen erinrade en och annan, såsom Bladh (från Kaskö) och Simson (från Göteborg), att icke alla städer gått in på bränningsrättighetens arrenderande, och att det således icke kunde blifva och kallas en allmän tacksägelse; men Fagerström yrkade på pluralitetens afgörande rätt, och förslaget godkändes utan votering.

Hos Presteståndet blef frågan bordlagd, och först efter flera dagar företagen, och gaf då anledning till en icke mindre vidlyftig debatt, än hos Bönderna, och till votering, men med oväntad utgång af lika röstetal för och emot. Vi få derom tala framdeles. — Hos Adeln talas väl om bordläggning af frågan, men aldrig om dess företagande, såsom ock Wallqvist rigtigt anmärker.

Ännu är att tillägga från Borgare och Bönder om tvenne frågor, som väcktes, men först sednare kommo till behandling. Hos Adeln hade den 3 Febr. blifvit föreslaget, af Per Tham,[1]) att man skulle tacka Hufvudstadens borgerskaps militärkorpser för deras vakthållning vid Riddarhuset och vid Rikssalen föregående dag. Men ett vigtigare förslag gjordes i Borgarståndet af Valley (från Gefle), att besagda korpser skulle betackas för den svåra, trägna och kostsamma vakthållning, som de redan länge besörjt, och som ännu under riksdagen fortsattes, och hvarå exempel i tideböckerna ej gifvas.

Flera instämde, och enhälligt beslöts, att hos konungen anhålla, »det måtte Borgerskapets Cavalleri och Infanterikorpser, för den oafbrutna patriotiska nit och möda korpserna under en svår, lång och kostsam vakthållning, om Kongl. Huset och hufvudstaden ådagalagt, på Ståndets vägnar betackas, samt om Ståndets erkänsla, aktning och vänskap försäkras». Och skulle de öfriga stånden härom underrättas. — Detta har dock icke skett förr än

---

[1]) **Tham, Pehr, son af major Pehr Tham till Stora Dala; var född 1737; student i Upsala 1751; hofjunkare; hofintendent 1760; öfverhofintendent 1809; död 1820. Känd som fornforskare och mecenat.**

halfannan vecka sednare, då frågan med detsamma genom Bondeståndet antog en rigtning, som kanske icke från början var afsedd.

Från Bondeståndet sjelf utgick ett förslag, som sedan blef icke mindre ingripande, om samlande, och stadgande under privilegii helgd, af detta stånds, om ej hela ofrälsets lagliga fri- och rättigheter. — Men vi måste först efterhemta, hvad hos adeln under den första veckan efter plenum plenorum föregått.

5. Adelns första debatter.

Då Adeln den 4 Febr. var samlad i plenum, upplästes näst efter grundlagarne, konungens båda propositioner från föregående dagar: den allmänna, och den enskildta som angick tillsättande af ett hemligt utskott. Den sednare begärdes på bordet af grefve Fersen, eftersom adeln »ej ännu hunnit utse sina elektorer, hvarförinnan något utskott icke kunde förordnas». Att företaga valet af elektorer, derom erinrade hvarken Landtmarskalken eller någon annan. Deremot uppstod frih. De Geer, och uppläste ett anförande af följande innehåll:

»Högloflige Ridderskapet och Adelns uppmärksamhet lärer det icke hafva undfallit, huruledes detsamma, jemte hela Svenska krigsmakten, ganska oanständigt, genom utspridde förklenande rykten, samt sanningslöse skrifne och tryckte papper, nyligast förflutna tid, blifvit angripet, på ett sätt, som det ej med stillatigande bör förbigå, ehuru föraktvärde dessa ogrundade tillmälen samt deras uppspinnare och utspridare ock månde vara.»

»Om en enskildt man ömmar sin ära, och genom allmänna lagens stadgande bör hafva henne fredad; och om sådant genom 5 § i privilegierna, samt uti duellsplakatet blifvit Adelns ledamöter särskildt försäkradt; så bör destomera ett riksstånd, ett samfund af rikets ypperste män, och en hel korps, få åtnjuta en sådan rättvisa emot okände och namnlöse belackare, hvilka äfven under den vidsträcktaste tryckfrihet icke ens kunna skyddas.»

»Fast nu adeln både för samtiden och efterverlden lärer finna sitt anseende fordra slike missfirmandes beifrande, så lärer Adeln dock få undslippa den beskyllningen, som ville den från laga ansvar undandraga sådane, äfven af sitt stånd, som genom förbrytelser emot staten och det allmänna, eller andra gröfre brott, efter ransakning vid behörig domstol, gjort sig förfallne till straff efter lagens stadgande och stränghet. Skulle sådane finnas, bör omdömet öfver deras förhållande ej sammanblandas eller tillvitas Svenska krigsmakten och Ridderskapet. Ingen upplyst menniska, vare sig inom eller utom Sveriges gränser, bör villas af en så fåkunnig tanka, hvilken endast uti ondska och illvilja, men aldrig uti öfvertygelse kan vara grundad.»

»Svenska adelns förtjenster från de äldsta tider emot konung och fädernesland äro för utmärkte för att tåla att befläckas. Detta stånd, som främst ibland medbröder och Riksens allmoge fört konungar på thronen, och befästat dem och den; som så ofta frälsat fäderneslandet i de brydsammaste ställningar och i de mest öfverhängande faror, samt aldrig studsat, att i nödenes tid uppoffra både lif och egendom, samt ännu otvifvelaktigt hyser samma anda, har i thy städse njutit den rättvisa, att af Sveriges evigt vördnadsvärde konungar njuta ett billigt hägn och försvar; egentligen vittna våra häfder, att den odödlige Gustaf Adolf synnerligen låtit sig vårda om dess upprätthållande, då deremot de regenter, som sig till vanheder och riket till skada fört Svenska spiran, såsom en Magnus Smek, en Albrecht af Mechlenburg, konungarne under Unionstiden, och framför alla en Christiern tyrann, alltid begynt och grundlagt landets och folkets förderf och kufvande med tillbud af adelns förtryckande.»

»Så ohyggliga tider lära Gudi lof! aldrig mera vara att befara, särdeles i nuvarande tidehvarf, då Svenska kronan bäres af en herre, uti hvars ätts utkorande till thronföljden Adeln ej obilligt får tillegna sig förtjensten af det hufvudsakligaste bidragande, och som med ömhet om sitt rikes heder förenar ett samvetsgrannt bibehållande af hvars och ens lagliga rätt.»

»Förvissad om ett sådant dess upplysta tänkesätt, vågar jag att, jemte ofvan anförde oförgriplige reflexioner, vördsamast underkasta mitt stånds afgörande, om ej från adeln en undd. skrifvelse till K. M:t måtte afgå, med anhållan om Dess höga och rättvisa beskydd, samt att vederbörande embetsmän må undfå nådig be-

fallning, att skyndsamligen efterfråga författarne och utspridarne af de många utkomna falska rykten och papper, samt befordra dem till det straff, som deras skändliga förhållande förtjenar, och adelns ej mindre än hela Svenska nationens förolämpade värdighet kräfver, samt lagen utsätter. Ibland sådana smädefulla tryckta skrifter kan, med fleras förtigande, i synnerhet nämnas: Brefvet till en vän i armeen; Erinringar till de missnöjde i landet; Aftryck af ett från Finland ankommet bref [1]; några hållna tal m. m.»

»Till förtrolighetens underhållande, kunde adeln derjemte, genom utdrag af dess protokoll, utaf ett sådant dess steg lemna vänlig underrättelse till de öfrige respektive stånden, hvilka så mycket mera, liksom andra vältänkande och upplyste medborgare, med förakt, afsky och misshag lära anse nedrige belackare och förstörare af den allmänna enigheten, som de ibland de förolämpade äfven lära räkna ett ansenligt antal landsmän och anhörige.»

Så snart detta anförande var slutadt, begärdes det på bordet af lagman Stenhoff; hvaröfver, heter det i protokollet, »största delen af adelns ledamöter förklarade nog otålighet, med yttrande, att en sak, som så ömt rörde ståndets anseende och ära, icke kräfde någon betänketid». Men De Geer sjelf och Fersen erkände och försvarade hvar och ens rättighet att begära en fråga på bordet; det blef dervid, och ståndet åtskildes.

Af enskildta berättelser finner man, att Stenhoffs begäran kommit lika oväntad som obehaglig för det rådande partiet. Ett förfärligt oväsen uppstod, heter det, »och föga ting fattades, att det ej rann blod». [2]) — »En steg upp och förklarade den infam, som ville uppskjuta med sådant, som tjenar att försvara sin heder.» [3]) — »Ett allmänt gny och skri hördes: vi börom försvara vår heder, som blifvit på det ömmaste lederad.» [4]) — Polismästaren Liljensparre skall hafva understödt Stenhoffs begäran, och derföre blifvit erinrad, »att fastän han helt nyligen kommit in på Riddarhuset, skulle han dock se sig väl före, att ej komma för hastigt ut». [5]) — Alla tillskrifva gr. Fersen förtjensten att denna gång hafva stillat oväsendet, och kommit förslaget att hvila på bordet.

---

[1]) Af sistnämda bref, dateradt den 14 Sept. 1788, var enligt Nordin ny upplaga utkommen i November.

[2]) Fant. — [3]) Z. till G. Adlersparre. — [4]) Broman.

[5]) Anekdoter bland Nordinska samlingarne.

I följande dags plenum valde ståndet sina elektorer, 5 af första klassen, 7 af den andra, 11 af den tredje, men uträttade också intet mera. Valet utföll med stor öfvervigt för oppositionen, och träffade de ifrigaste patrioter: [1]) i första klassen med 130 röster mot 36, i den andra 130 mot 90, i den tredje 240 mot 190. [2]) I en klass lära rojalisterna hafva trott sig kunna få 20 rösters öfvervigt, men misslyckats. [3])

Den 6 förekoms allt tal om val af utskottsledamöter genom ett förslag af Frietzky, att för Utskottet skulle på förhand uppsättas en instruktion; och då denna motion begärdes på bordet af Liljehorn, erinrade De Geer uttryckligen att under tiden intet val kunde företagas. Deremot förekom ånyo, på gr. Brahes erinran, De Geers diktamen om smädeskrifterna, hvartill motionären sjelf föreslog det tillägg, att »adeln afvaktar, huruvida dess respektive medstånd skulle vilja sig med adeln förena, för att uti ofvanbemälte undd. anhållan till K. M:t instämma». [4])

En diskussion började, eller rättare sagt en rikligt flödande utgjutelse af harm och bitterhet. Fjorton talare yttrade sig, alla utom två i samma anda; en del yttranden hade varit uppsatta redan till den 4.

Kapten Hertzenhjelm [5]) antydde, hvad våda det kunde medföra, om de förtalades ståndsbröder, adeln, läte »hämde-afsigter råda» öfver ädelmodig sjelfuppoffring; hvad ofördelaktigt intryck det måste göra på soldaten, att se dem smädade, som fört honom mot fienden; och svårigheten för sjelfva de smädade att framgent uppfylla sina skyldigheter. — Generalmajor v. Hermansson [6]) erinrade om de vackra bragder, som under kriget blifvit utförda, under hertig Carl till sjös, under Siegroth o. a. till lands; han anmärkte mot Brefvet från Finland, att om författaren varit så noga underrättad om Sprengtportens förräderi, som det vill synas, borde han ha yppat det i tid; att han klandrat, det man ej med tjugo fots djupgående fartyg gått fram i fjorton fots vatten o. s. v.

---

[1]) Adlerbeth. — [2]) Fant. — [3]) Z. till Adlersparre. — [4]) Protok.

[5]) Hertzenhjelm, Carl Johan, son af öfverstl. Carl Henrik H., född 1748; kapten vid Dalregementet. Död 1818.

[6]) v. Hermansson, Johan, son af professor Johan H., och yngre broder till R. R. gr. Matthias v. H.; var född 1726; gick in i fortifikationskorpsen 1741, adlad 1744 jemte sina syskon, kapten 1751, major 1756, öfverste 1766, generalmajor 1779, generalqvartermästare 1784; afskedad 1791, död 1793.

Öfverste v. Gerdten [1]) anmärkte att nämda skrift kallades »på hög befallning omtryckt»; han tog armeens tapperhet och duglighet i försvar, [2]) och vederlade flera misstag: att sammangaddningen inom armeen brutit ut, just när Fredrikshamn skulle angripas; det hade skett efter reträtten; — att klagan öfver brist på pengar och på artilleri varit ogrundad; motsatsen var alltför säker. Han visade, att denna skrift rent af manade till split och hat stånden emellan; att den frånkände alla befälhafvare, utom Meijerfelt och Platen, redlighet och nit. Han förnekade att någon åsyftat Finlands afsöndrande från Sverige; och anmärkte slutligen, att skälet till sådane smädeskrifters framträdande låg dels i polismyndigheternas efterlåtenhet, dels just i de inskränkningar, som skett i tryckfriheten, och som gjorde ett försvar omöjligt.

Brukspatron baron Rappe [3]) fästade sig särdeles vid angelägenheten att försvara och bibehålla hederskänslan hos krigaren, såsom det enda som kan bringa menniskan att uppoffra sin beqvämlighet, sitt lif. Johan von Engeström [4]) uttalade sin undran, att just när faran som värst trängde på från alla sidor, dessa försök gjordes att väcka split inom riket. Öfverste Almfelt framhöll såsom en betänklig följd, äfven för allmogen, af dessa smädeskrifter, att svårigheten, och dermed kostnaden, af soldaters anskaffande blefve ökad, om soldaten till allt annat obehag äfven såg sig smädad.

Grefve Fersen återkom till det gamla kära ämnet, till adelns företrädesvis stora förtjenster om konung och fädernesland: Ur adeln voro Sveriges konungar utgångna; i och för den nuvarande konungaättens val hade han sjelf sett ett Riksråd [5]) stupa för upproriska landsmäns skott; för alla Sveriges eröfringar, för allt dess

[1]) v. Gerdten, Carl Mauritz, son af öfverste Maur. Joh. v. G.; född 1731; gick tidigt i krigstjenst, kapten 1763, major 1770, öfverste: död 1798.

[2]) »När den blifver med förnuft anförd», har han enligt konceptprotokollet yttrat, men låtit utstryka dessa ord.

[3]) Rappe, Adam Wilhelm, son af generallöjtn. frih. Carl R.; född 1750; brukspatron på Broås (i Drefs socken i Wexiö län) ledamot af Vet.-Ak. 1793; död 1819.

[4]) v. Engeström, Johan, son af biskop Johannes Engeström; född 1743; adlad jemte sina syskon 1751; anställd i Svea hofrätt 1760, protokollssekr. i krigsexpeditionen 1773; arresterad 1772, 1789 och 1792; död 1807.

[5]) Adlerfelt; stupade 1743 på Norrmalms torg för Dalkarlarnes kulor.

försvar i sednare tider, hade adeln tillsatt lif och blod, sednast vid Hogland. Beröfvad sin fordna rikedom, borde den åtminstone få behålla sin heder. För sin egen del vore han färdig att på förtalarne tillämpa de orden: Herre, förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra; men saken angår oss alla, och påkallar beifran. »Vi lefva under en vördad konung, hvars känslor om ära och sanning gå våra till mötes; under dess spira har rättrådighet sin hägnad.»

Äfven landshöfding Durietz [1]) yttrade sig, mest till försvar för sig sjelf, mot de rykten som om honom blifvit utspridda. »Menniskans väsendtligaste tillhörigheter, af Gud förlänte, och genom lagar skyddade, äro ära, lif och egendom; de farligaste verktyg, hvarmed de kunna beröfvas, äro; att i löndom och med förgift afhända lifvet; att med tjufnycklar borttaga andras egendom, och att med lögnaktiga rykten afskära äran.»

Durietz var den åttonde i ordningen af dagens talare. Efter honom uppträdde öfverste Liljehorn, som först vågade några invändningar. Han gillade visserligen De Geers förslag i hufvudsaken, men kunde ej medgifva rigtigheten af en del premisser. Hvad man kunde tillvita Magnus Smek och Albrecht, var snarare svaghet för adeln än förföljelse, och just denna svaghet hade adeln betalt med uppror. Alla åtgärder mot smädeskrifterna kunde lämpligen uppskjutas, tills genom rättegång mot de brottslige af armeen blefve utrönt, hvad i dessa skrifter vore osannt; bäst också att icke gå konungens åtgärder i förväg. I alla fall vore detta mål af den beskaffenhet, »att hvar och en egnar dervid iakttaga yttersta sorgfällighet, helst i en så kritisk tid som denna, då adeln behöfver all saktmodighet och enighet, för att komma till sitt ändamål».

Häruti instämde Stenhoff; men tillade, att då man nu hade så brådtom med denna angelägenhet, borde man vara betänkt på en annan dermed sammanhängande: »Det är gifvet, att baron G. M. Sprengtporten blifvit ifrån thronen förklarad sin konungs förrädare, och den hvilken förer afvog sköld mot sitt fädernesland. Denne baron Sprengtporten, ehuru frånvarande, är likväl en med-

[1]) Durietz, Anders Rudolph, frih., son af öfverstlöjtn. C. M. Durietz, var född 1722; gick i krigstjenst 1735; major 1749, öfverste 1762, generalmajor 1770, landsh. i Göteborgs län 1772, generallöjtn. 1776, friherre 1778, tog afsked 1790; dog 1792.

lem af detta vördnadsvärda samfund. Dess utstötande härifrån för nu och evärdliga tider tyckes böra blifva, i jemnförelse med det föregående, vid inträdet å detta rum och ställe, en adeln värdig ventilation. Jag vågar derföre i all ödmjukhet densamma påyrka, samt hemställa, om icke, jemte den af frih. De Geer till K. M:t yrkade undd. skrifvelse, äfven en undd. föreställning i sistnämda ämne måtte den förra åtfölja».

»Under någon häröfver uppkommen otålighet» heter det i protokollet, »begärdes detta på bordet.»

Major Bilberg [1]) återkom till nödvändigheten af ett rättfärdigande mot smädeskrifterna; han hade varit med om riksdagar från 1743, men aldrig sett sådant som nu föregår. [2]) Dessa skrifter »hafva legat för allmogens ögon, på alla gästgifvargårdar så uppenbarligen, som hade de varit auktoriserade. Der berättas mycket, men obevist, om stämplingar och förrädare; om förrädare funnos, hvarföre hafva de gått löse i sex månader?» — Generalen gr. Fr. Horn begynte med att tala om sin vördnad för konungen; »för honom hade han vågat allt; under dess spira hade han väntat, och förhoppades alltid säkerhet för hvart stånd och hvarje medborgare». [3]) Men han satte i fråga, hvad Sprengtporten angick, om icke konungen sjelf hade blifvit förd bakom ljuset af rykten. Konungen hade sagt sig ej vilja draga täckelset undan allt hvad som skett; men just detta vore att önska, till oskuldens räddande. Adeln för sin del måste begära rättvisa, för att ej synas vittna mot sig sjelf. »Rikskroppen är skakad af en häftig sjukdom, ett hemligt gift tärer densamma; men denna sjukdom är ej obotlig; kuren står att förhoppas, och vägen att finna den är alltid öppen till den regent, som nu pryder Svenska thronen.»

[1]) Bilberg, Fredrik Otto, son af f. d. lektorn, afskedade ryttmästaren G. O. Bilberg; var född 1722; gick i krigstjenst till sjös 1738, blef major 1761; dog 1806.

[2]) Enligt konceptprotokollet har han här personligt angripit Stenhoff. Denne hade talat om den äran han hade att tillhöra detta samfund. »Har jag äran i mig, behöfver jag ej tala om henne», yttrade Bilberg.

[3]) Enligt konceptprotokollet har han tillagt: »vissheten härom hade varit motivet till hans bidragande att stadga vårt sälla regeringssätt. Han hade ej varit med för att smida bojor åt riket och sig sjelf, utan för att på thronen befästa en lagbunden konung öfver ett fritt och troget folk. Denna apologi var herr grefven mån om, den hörde till hans epitaphium». Allt detta borttogs vid justering.

De Frietzky fästade sig särdeles vid de s. k. »Erinringar till de missnöjda i landet», hvaruti adeln var »på det oförskämdaste angripen och beskylld, att af feghet och klingande skäl vara färdig att öfvergifva konung och fosterland; den angifves i allmänheten, på ett försåtligt sätt, såsom tyrann öfver den mesta och nyttigaste delen af medborgare». »Belackaren blyges ej heller att kasta skugga på en af Sveriges framfarne konungar, Gustaf I, hvars stamvapen, främst i detta rum, ännu hos hvarje Svensk riddersman återkallar åminnelsen af hans ära. Om denne konung använde klockor ur kyrkorna att deraf låta slå mynt, skedde sådant endast för att betala rikets gäld, och med alla fyra ståndens samtycke. Det är lika skymfligt som lågtänkt att, med anförande af sådant, vilja öka H. M:ts ära, som hvarken af fordna konungars förtjenster kan lida, eller förhöjas af deras misstag. Om tryckfrihetsförordningen förbjuder samtida regenters, eller deras nationers och staters förklenande, så borde än mera Sveriges framfarne konungar, som flera åldrar med heder legat i sina grafvar, åtnjuta denna rättvisa.»

Midt under De Frietzskys tal kom en deputation från presteståndet, med underrättelse om dess beslut att aflåta en tacksägelse-adress till konungen, för dess »till rikets försvar fogade visa anstalter»; genast derefter kom en dylik helsning från bondeståndet, och en stund sednare från borgarståndet.

Efter Frietzky talade lagman Spaldencreutz,[1]) och gjorde ett tillägg till De Geers förslag: »Ändamålet med adelns anhållan om auktorernas dömande och bestraffande, är väl att varda frikänd från deras skändliga tillmålen; men om än dessa varda lagligen dömde och bestraffade, är allmänheten likväl i okunnighet om de oförskyldt angrepnes oskuld. Den kan ej annorlunda och bättre ådagaläggas, eller menigheten bringas ifrån förvillelse, än genom en med vederbörlig auktorisation försedd förklaring om de kringlöpande skrifternas osannfärdighet». Man borde således hos konungen äfven anhålla, »det måtte en allmän nådig kungörelse utfärdas, med åtvarning till allmänheten, att icke sätta tro till sådana utkomna smädeskrifter, och deraf låta sig förleda till misstroende mot medborgare».

[1]) Spaldencreutz, Johan Adolf, son af lagman Gustaf S.; född 1747; blef anställd i Göta hofrätt 1765, i Kgl. kansliet 1768, adjung. led. i Göta hofrätt 1774, lagman i Östergötland 1775; död 1794.

Nu yrkades på proposition; och erhölls äfven på »frih. De Geers diktamen i hela sin vidd, jemte den af hr Spaldencreutz gjorda tilläggning; hvilket med ja besvarades». Almfelt erinrade om det tillägg han föreslagit, angående soldatlegans fördyrande, och äfven detta godkändes till upptagande i det blifvande protokollsutdraget.

Till godt slut anmärkte häradshöfding Blix [1]) med anledning af Stenhoffs motion angående Sprengtporten, att om detta mål kunde läggas på bordet, så vore dermed förutsatt, att det skulle kunna af adeln upptagas; då blefve Ståndet förvandladt till en domstol, och en sådan tanke hade han ej väntat af en jurist. [2]) Mot Liljehorns påstående, att alla åtgärder mot smädeskrifterna borde uppskjutas, till dess undersökningen mot de arresterade officerarne föregått, anmärkte han att det var mera injuriöst än sjelfve de infama beskyllningarne mot adeln. Ty konklusionen blefve ju den, att om de befunnes skyldige, så vore adeln allesammans det äfven. »Han hade läst i Bibeln, att Sodom och Gomorrha skulle blifva förskonte, om der funnes fem rättfärdige; men att ett helt stånd skulle vara ärelöst, efter der funnes fem brottslige, det föreföll honom så onaturligt, så lagstridigt, att han för sin del ej kunde finna sig deruti.»

I anledning af detta yttrande »ropades att adeln ej kunde upptaga den mot öfverste Sprengtporten väckta fråga, hvilken derföre af bordet skulle försvinna». — Resultatet af dagens debatt blef ett protokollsutdrag, grundadt på de särskildta förslagen af De Geer, Spaldencreutz och Almfelt, men med uteslutande af de omtvistade premisserna, om Svenska adelns förtjenster, om Magnus Smek och Albrecht, samt af den derpå följande komplimenten mot nu regerande konungen. [3])

Vi hafva nu i största möjliga korthet framställt den första af adelns diskussioner vid denna riksdag, enligt protokollerna.

---

[1]) Blix, Magnus, son af landtmätaren J. C. Blix; född 1743; anställd i Banken 1759, tillf. landträntm. i Gefleborgs län 1763; häradshöfding i Sollentuna härad; tog afsked 1779; har skrifvit statsekonomiska arbeten; dog 1805.

[2]) »I betraktande af allt detta,» heter det vidare i originalprotokollet, »leddes han helt naturligen till påminnelsen af en vers, som under 1771 års riksdag utkommit, och slutas med de orden, att

Ju mera laglös verlden blifver,
Ju sämre lagmän skapas till».

[3]) Akten finnes bland adelns tryckta protokoller.

Naturligtvis har den genom både innehåll och ton väckt uppmärksamhet, och samtida berättare hafva icke litet derom att förmälä, särdeles de som sjelfve voro medlemmar af Riddarhuset. Adlersparre skrifver till sin broder: »Här vankades skarpa diktamina och utlåtelser. Af de flera som talade, utmärkte sig general Hermansson för grundlighet och moderation; han vederlade »Brefvet från en vän i armeen». R. R. Fersen försvarade vidlöftigt armeen, men i synnerhet adeln, dock med anständighet; de öfrige, von Gerdten, Almfelt, Bilberg m. fl. röjde för mycken ifver och hetta. Liljehorn var snart den enda talare af hofpartiet». — Han berättar om Liljehorns försök att vederlägga De Geers historiska citater; när han dervid bland äregiriga magnater nämde Bo Jonsson Grip, »nickade han åt De Geer». När v. Gerdten talade om polisens försumlighet, tog Almfelt hatten af sig för Liljensparre, som satt nära honom på läktaren.[1] Då Stenhoff talade om att han hade den äran att vara ledamot af Riddarhuset, »började ett allmänt och argt skratt». — Att den af adeln beslutna anhållan hos konungen skulle blifva afslagen, »det föreställer sig sjelfva oppositionspartiet».[2]

Adlerbeth påstår att »det aftrugade uppskofvet hade retat en mängd ledamöter att med dubbel ifver yrka detta ärende». Von Gerdten hade ursprungligen ställt sitt anförande i form af memorial, och som sådant enligt vanligt bruk, när det gällde nya öfverläggningsämnen, »uppvist det för Landtmarskalken, som åter lagt det under konungens ögon. Konungen hade deröfver betygat sitt misshag, förklarat sig anse bestridandet af förslaget till Finlands afsöndrande såsom en dementi af sitt eget anförande till ständerna den 2 och 3 Febr., och derföre icke velat tillåta memorialets framgifvande; hvilket oaktadt, författaren vågade nyttja närvarande tillfälle af en redan yppad fråga, att dessa sina tankar såsom diktamen till protokollet förvara». — Stenhoffs »omogna

[1]) Der hade den tiden den sednast introducerade adeln sina platser.

[2]) Georg Adlersparres andra korrespondent skrifver: »Åtskilliga talade med eloqvens och styrka. Det starkaste och mest oblyga diktamen var v. Gerdtens; baron Rappe sade uti all möjlig modesti mycken sanning, och har vunnit stor approbation; Stenhoff blef välförtjent hundsvotterad; baron Blixten» etc. I denna ton fortgår det, med framhållande af all skandal». Och ungefär på samma sätt hos flera andra patrioter.

och retande proposition» angående Sprengtporten, hade baron Armfelt påfunnit; men på fleras råd befallte konungen aftonen förut, att Stenhoff skulle tillsägas dermed innehålla. Baron Armfelt, som skulle framföra befallningen, försof sig om morgonen.

Enligt Adlerbeth har äfven Almfelt talat om 1772 års revolution, »att han ej blygdes bekänna, det han varit delaktig deruti». Hvad Blix talat om Sodom och Gomorrha, var en anmärkning, »väl grundad i sanning, men alltför skarp och retande för ögonblicket; och satirens udd, som borde vara ett evigt utdömdt vapen, förbittrade de redan upprörda sinnena».

Såsom ett efterspel af diskussionen i denna fråga får anses, att f. d. Justitiekansleren Liljestråle [1]) uppträdde (d. 9 Febr.) med ett yrkande, att vissa af de anföranden som blifvit afgifna angående smädeskrifterna mot adeln, måtte blifva särskildt tryckta, för att tjena allmänheten till motgift mot sjelfva skrifterna. Han nämde ock, att utom ryktet om förslag till Finlands afsöndrande från riket, hade ett dylikt blifvit utspridt angående Skåne; en adelsman från denna provins hade förgäfves försökt att få en vederläggning deraf tryckt. Här såg man följderna af de band, som under sken att stäfja sjelfsvåldet, blifvit lagda på tryckfriheten. — En diskussion uppstod, med resultat, att de ingifva diktamina skulle få tryckas.

Samma dag afgick från adeln en deputation till de andra stånden, att meddela dem beslutet om åtgärder mot smädeskrifterna; den anfördes af kammarherre Reuterholm, som i sitt inledningstal visste att framhålla detta ämne såsom med skäl det första, hvarmed adeln sysselsatt sig, och att framhålla det oförsvarliga deri, att sådana smädelser fått ohämmadt spridas, vådan deraf för det allmänna lugnet, och billigheten, nödvändigheten af att aftvå en oförskylld skymf; men han visste ock att så utmåla adelns ärftliga förtjenster, att de ofrälse ståndens ovilja stegrades: adeln, »som uppå segrande vapen, färgade i deras och rikets fienders blod, till högsta spetsen af ära och odödlighet upplyftat Svenska namnet, som i alla tider med lagrar prydt de sköldar, hvar-

[1]) Joachim Wilhelm Bröms, yngste son af superintendenten Ingemund Olai Bröms, född 1721, anställd i Svea hofrätt 1744, Vice-advokatfiskal 1756, adlad s. å. jemte och framför sina äldre syskon, med namnet Liljestråle; justitie-kansler 1772—79; brukad i många kommissioner; äfven känd som skriftställare; dog 1807.

med de tappert och villigt väpnat sig till ett kärt fosterlands försvar» o. s. v.

Adelns skrifvelse och Reuterholms tal upptogos hos Preste-ståndet med förklaring af Erkebiskopen, »hurusom något af hvad adeln nu anfört, äfven kommit till ståndets kunskap, och att ståndet deröfver ej annat kunde, än betyga sitt billiga missnöje; det var icke ovanligt, att vrånga och vanartiga menniskor röjt sitt okynne medelst skymfande och belackande, och har Preståndet mer än något annat varit ett föremål för sådana illasinnades hätska och omilda omdömen och skrifter, hvarvid dock ståndet alltid trott sig fredadt genom ett rent samvete och nitiskt bemödande att uppfylla sina pligter, hvarföre äfven ståndet lemnat dessa skrifter med deras författare till sitt förtjenta förakt». — Härmed fick frågan hvila en tid. Fant i sin dagbok skrifver, huru Reuterholm, »med all den vältalighets styrka, som kan fattas i vårt språk, i ett långt tal gaf tillkänna Riddarhusets beslut. Erkebiskopen surpasserade sig sjelf i sitt svar».

Hos Borgarståndet svarades blott med den vanliga formeln, att saken skulle tagas i öfvervägande; Reuterholms tal kallas i protokollet prydligt, och tolkande »de ömma känslor som hos adeln skola uppstått». — Ett par dagar efteråt påminte Hoffrén (från Borgå) om sakens företagande; men talemannen förklarade, att man ej hade tid dertill för andra ärenden. Äfven Bondeståndet gjorde sig härmed alldeles ingen brådska.

Då adelns protokoller för den 4 och 6 Febr. justerades (d. 11), kom ännu ett efterspel. Kapten Nordenadler [1]) uppläste ett diktamen, hvaruti han berättade huru han, medan han varit i Rysk krigstjenst, blifvit anmodad att anskaffa kartor öfver Finska kusten, men afböjt det; huru han hört generalen grefven af Anhalt, efter en resa i Finland, berömma land och folk, och uttrycka sin förhoppning, att de drickspengar han utdelat, ej voro bortkastade; huru öfverste Sprengtporten, vid sitt inträde i rysk tjenst, blifvit rikligen begåfvad o. s. v. Han beskref huru Ryska styrelsen förtryckte både adel och andra stånd i de eröfrade Östersjö-provinserna. Han för sin del kunde ej annat se, än att konungen gjort riket en välgerning, då han förekommit Rysslands

[1]) Nordenadler, Lars, son af major Urban N.; född 1758; i krigstjenst från 1775, i Rysk tjenst 1782; kapten i Svensk tjenst 1784; tog afsked 1808; dog 1837.

eröfringsplaner; han önskade att få stupa i strid mot fienden. »Jag utbedjer mig Ridd. och Adelns ynnest och vänskap; men känner icke, vill ock aldrig känna något annat medel till denna lyckas förvärfvande, än lydnad och undergifvenhet för min konungs vilja, och jag slutar mitt tal med gamla ordspråket: ju flera kockar, ju sämre soppa.»

Efter slutad uppläsning tillade Nordenadler muntligt en tillstyrkan, att enligt Stenhoffs motion utvotera öfverste Sprengtporten från all rätt till säte och stämma på Riddarhuset.

Hans diktamen var redan begärdt på bordet, och blef ett par dagar sednare illa tilltygadt af Frietzky, som förklarade det innehålla åtskilliga ämnen, hvaraf en del ej hörde hit. Skildringen af Ryssland kunde vara rigtig, kanske också icke. Några uttryck voro besynnerliga, eller mindre värdiga: såsom skulle adeln strida mot konungens vilja och behag, och särdeles det ordspråk han på slutet begagnat; inom vårt stånd vore inga kockar skulden till dålig soppa. Hvad Sprengtporten angick, kunde adeln icke dömma honom, ohörd, fri eller brottslig; om han skulle, såsom på utrikes ort sig uppehållande, förlora säte och stämma på Riddarhuset, derom egde Riddarhus-utskottet att afgöra.

Från denna sida tog nu äfven gr. Fersen saken, och försvarade ej Sprengtporten; och med honom instämde frih. Duvall. Men gr. Horn erinrade att Sprengtporten med konungens tillstånd gått i rysk tjenst. Och öfverste Almfelt, att man under detta krig ej hört talas om de annars brukliga avokatorier; att Sprengtporten var egendomsegare i Finland, och således ej kunde anses hafva nedslagit sina bopålar annorstädes; och att Riddarhusdirektionen ej fått sig meddeladt något domstolsutslag emot honom o. s. v.

»Efter någon vidare öfverläggning, som drefs med mindre redighet, än att den till protokollet utförligen eller närmare kunde fattas», remitterades till Riddarhus-utskottet både frågan om Sprengtportens rätt till säte och stämma på Riddarhuset, och Nordenadlers yttrande, för de mindre lämpliga uttryck han begagnat; diskussionen skulle tills vidare ej få tryckas. [1])

Adlerbeth betraktar denna diskussion såsom tecken till någon foglighet å patrioternas sida, hvilka visserligen också redan, af

[1]) Allt efter protokollet. Nordenadler ursäktade sig med det bifall man yttrat öfver de af Blix anförda verser.

flera mellankomna händelser, hade skäl att känna sin ställning mindre lofvande.

Till slut må anföras Wallqvists betraktelse öfver frågan i dess helhet: »Bland det aldraförsta, som adeln företog sig, var att beifra några så kallade pasquiller på dess stånd, eller tryckta skrifter om officerarnes i armeen förhållande, hvarifrån författarne tillåtit sig att införa några verkligen oanständiga anmärkningar mot hela adeln. Man sade helt högt, att konungen icke misstyckt dessa skrifters tryckning och utspridande, och man ville bevisa det derifrån, att sådane utkommit i Göteborg just den tid konungen sig der uppehöll. Man talade i detta ämne på Riddarhuset ur en mycket dristig ton, och baron De Geer ville ur historien bevisa, att skuggor alltid blifvit kastade på adeln, när konungarne velat förtrycka folket och kränka friheten. Denna mening har han äfven utfört med så impertinenta ordalag, att gr. Fersen deröfver beklagade sig, när genom Erkebiskopen jag en gång var kallad till honom».

Han talar derpå om adelns beslut i frågan, och anmärker angående den kungörelse man ville af konungen äska: »Att sådant begära var väl icke mycket rimligt. Det är aldrig någon tid tjenligt att döma skrifter författarne ohörda, på det sätt här önskades. Dessutom i en tid, då inom adeln så många voro brottslige, och sådant hvarken kunde nekas eller öfverskylas, då konungen hade stora skäl till det missnöje han offentligen mot en del af armeens befäl förklarat, då allt folket nästan var uppbragt mot de företräden adeln plägar yrka alltid, utom i fäderneslandets faror, var det mera utbrott af en svag harm, än följd af mogen öfverläggning, att denna fråga med de öfriga stånden kommunicerades. Sättet dertill var ock i expeditionen fullt af högmod, obetänkt och retande. Såsom proposition till de andra stånden, var frågan dessutom blottställd för ett afslag. Om den deremot föreställts såsom ett enskildt stånds besvär från Riddarhuset, så hade de åtminstone fått tillfälle att säga sina missnöjen direkte till konungen. Jag sade allt detta till R. R. Fersen vid förenämde besök, och han gillade mina anmärkningar, men beklagade, att han i denna sak ej kunde styra adeln, och icke en gång förmå baron De Geer att utstryka den oanständiga citationen af Magnus Smek.»

»Frågan hvilade länge hos de öfriga Stånden, men afslogs

ändtligen på alla ställen. Annat kunde ej ske, genom det skick sakerna antagit, och det sätt adeln gifvit sina föreställningar. Men likväl bör medgifvas, att i flera tryckta papper adelsmän voro blottställde på ett sätt, som borde göra de oskyldige missnöje och oro. Vid förenämde besök hos gr. Fersen, det han genom Erkebiskopen af mig begärt, talade han egentligen om nu sist nämnda sak, och begärde att vårt Stånd, som äfven ofta blifver pasquilleradt, nu icke skulle skjuta ifrån sig adelns sak; men han nyttjade sig derjemte till att forska efter konungens afsigter, och om man ej kunde vara för komposition, till hvilken han syntes mycket hugad. Jag var länge hos honom, och beundrade hans förmåga, att utan synnerligt bemödande vända saker på alla sidor, och föra, om möjligt var, menniskor från sina meningar. Som en rättskaffens general, hade han full känning af sin ställning, och sökte blott att förvara sig återtåget med säkerhet. Jag ingick med honom i ingenting, utan åtskiljdes vi ganska obekanta.»

Nämda besök har troligen skett den 7 Febr., dagen efter den afgörande diskussionen på Riddarhuset. [1]) — Huru slutligen konungen sjelf upptagit saken, kan bäst dömas deraf, att som nämdt är, med den 6 Febr. afslutas adelns samtidigt tryckta protokoller för denna riksdag, i det tryckningens fortsättande förbjöds, under det den tilläts för borgare- och bondestånden. Också voro nya, icke mindre misshagliga frågor å bane på Riddarhuset.

[1]) Bland Gustaf III:s papper i Upsala finnes en biljet från Fersen till Erkebiskopen, som tydligen angår detta besök, och som här må intagas, i oförändrad form:

»Biskop Wallqvist har varit och sökt mig, det är mig okiärt at jag ei var hemma, men som jag jartel. önskade ett samtal, så anhåller jag at Hogvordigste Herr Ärkebiskopen täktes låta honom veta at om hann kommer i mågon före tio så giör hann mig både ähra och nöije.»

Jdag Fredag d. Febr. 89.

Fersen.

6. Om Instruktion för hemliga utskottet.

Adeln hade, som vi sett, d. 6 Febr. kommit in på frågan om Hemliga Utskottet. De Frietzky erinrade om nödvändigheten, att innan detta utskott tillsattes, hvilket enligt regeringsformens 47 § hade samma makt och myndighet, som Riksens Ständer, uppsätta för detsamma en »kort och tydlig instruktion, hvarigenom det ej uti sina förehafvanden hindrades, utan allenast inskränktes inom grundlagens uppenbara föreskrift». Och föreslog han härtill följande tvenne punkter:

»Att alla de mål, som i detta Utskott förekomma, och ej kräfva en oumgängelig hemlighet, blifva Riksens Ständers plena meddelte»; och »att inga sådana mål, som enligt Regeringsformen och flera dess särskildta paragrapher äro Riksens Ständer förbehållne, att af dem omedelbart afslutas, må i detta Utskott upptagas och afgöras, helst som de meste af dem, efter förra vanligheten, blifvit andra Utskott uppdragne till utarbetande, och derifrån komma Riksens ständer att föredragas.»

Motionen begärdes på bordet.

Den var icke utan sina motsvarigheter i de andra stånden. I Preståndet hade, när Elektorsvalet skulle ske, prosten Juringius satt i fråga, om elektorerna, och icke snarare ståndet sjelf, borde välja medlemmar till det Hemliga Utskottet, »det vigtigaste, som tilläfventyrs någonsin satt, och som komme att afgöra rikets öde för närvarande och tillkommande tider».

Erkebiskopen svarade med hänvisning till 1779 års riksdagsbeslut § 14, som stadgade att framgent alla riksdagsärender skulle så behandlas som då skett; och han kunde ej finna något skäl att för nu ifrågavarande fall derifrån afvika. Juringius invände, att detta utskott var af en helt annan art än de vanlige, och uppkommet af särskildt tillfälle och anledning. Men härtill erinrade biskop Wingård, att man äfven år 1786 haft ett af särskildt anledning nedsatt utskott, för bränvinsfrågan, och detta hade dock blifvit valdt af ståndets elektorer, som då de utses, få på sig öfverflyttad all dess valrätt, med fullkomligt förtroende. Juringius begärde, att frågan skulle hvila på bordet; men Erkebiskopen

att bevilja det af Björkman begärda anståndet med vallistans öppnande. Hvilket ock bifölls.

Hos Bondeståndet förekommer dessa dagar intet i denna fråga. — Man ser emellertid att oppositionen var verksam flerstädes, om ock med föga utsigt till framgång hos de ofrälse stånden.

Adlerbeth erkänner sammanhanget mellan Frietzkys motion på Riddarhuset, och Björkmans hos Borgarståndet; båda föranledda af fruktan för det missbruk, som kunde göras med utskottets i regeringsformen stadgade myndighet, i det man kunde vilja derunder draga frågor om bevillningar, banko- och statsverket, krig och fred, utan att låta sig hindra af ständernas äfven stadgade rätt att få del af hvad som uppenbaras kunde. — »Konungen å sin sida ansåg all instruktion utom regeringsformens allmänna stadgande så mycket vådligare, som dermedelst hela ändamålet med utskottet kunde gå förloradt, helst i Frietzkys förslag konungens rätt att ensam pröfva, när målen böra hemliga hållas, icke nog tydligt blifvit iakttagen.»

Wallqvist finner frågan hafva tvenne sidor, »och ingendera ond, om ej partier rangerat sig att misstro och motarbeta hvarandra. Adeln såg att konungen inom de tre ofrälse stånden hade en stark pluralitet, och fruktade att den kunde nyttjas till all ting, till lagars ändring, beskattningar och bevillningar. En sådan fruktan var väl oskälig, då andra §§ i Regeringsformen, lika gällande för sig, innehålla huru i dessa fall dessa sakerna böra företagas och afgöras, och det är ej i ett hemligt utskott. Men när tänkte, fruktade och gjorde ett partiskt folk hvad lagom är? Efter 1772 års Regeringsform sattes ock nu ett Hemligt utskott första gången. Man ville med en instruktion förekomma all oordning, alla äfventyr och olyckliga prejudikater. Härtill kom väl ock ett hätskt begär att inskränka, eller åtminstone starkt gränslägga konungamaktens inflytelse på utskottet. Så hade kunnat tillbära, att man behöft dylika varsamheter, men jag betygar heligt, att jag aldrig fann konungen vilja draga främmande göromål under utskottets åtgärd. — Konungen på sin sida fann all fråga om en instruktion, som regeringsformen icke känner, obehörig, alla misstankar kränkande, och all slags ständers föreskrift för detta utskott en grundlagen påförd förklaring. Det var på sådant sätt, sade han, som 1720 års regeringsform undergått alla sina förvandlingar, och detsamma ville han ej skulle hända med den af 1772».

Under denna ställning, fortfar Wallqvist, »sammankallades den 6 Febr. om aftonen helt sent till hemlig öfverläggning baron Armfelt, baron Ruuth, [1]) landsh. af Ugglas, erkeb. af Troil, baron Munck, Lijdberg, Ahlman och jag. Sammanträdet var i baron Armfelts rum på slottet, och dit kom konungen sjelf. Sedan han förklarat oss sin mening om instruktionen, proponerade baron Ruuth, att konungen skulle genom en egenhändig biljet till landtmarskalken förbjuda all vidare öfverläggning i detta ämne på Riddarhuset. Vi andre funno betänkligt, att konungen sålunda komprometterade sin höghet i befallningar till ett stånd, som på goda skäl supponeras i detta ämne ogerna lyda. Men konungen anmärkte, att sista § af Banko-Instruktionen 1778, som sätter banko-deputerade i stånd att efter 47 § R. F. afgöra med konungen hvad hemligt hållas bör, tillkommit på konungens befallning genom då varande Hofkansleren, och deraf infördes att en befallning nu vore så lämplig, som den var då. Dessutom var konungen ond på frågan, hade tagit sitt beslut, och stod ej att öfvertala derifrån. Han satte sig derföre ned, och skref till landtmarskalken en allvarsam epistel med förebråelser till adeln, och befallningar till honom. Efter flera underdåniga föreställningar förvandlades den till den lindrigare, hvilkens i adelns protokoller är intagen». [2])

Vi återvända till protokollerna, och särskildt till adelns plenum den 7 Februari.

Frietzky påminte sjelf om upptagande af den fråga han väckt föregående dag. Landtmarskalken lät nu uppläsa den i samma ögonblick ankomna biljetten från konungen, af följande innehåll:

»Som Herr grefven och Landtmarskalken underrättat mig i går, att det uppkommit fråga hos Ridderskapet och Adeln om

[1]) Ruuth, Erik, son af R. R. Gustaf Ruuth; född 1746; gick tidigt i krigstjenst till sjös, från 1764 till lands, fick kaptens afsked 1768; friherre jemte sin äldre broder Gustaf Adolph 1777; öfverste titel 1781; statssekreterare i handels- och finansexpedit. 1786, ledamot i rikets allmänna ärenders beredning och i regeringen under konungens frånvaro 1789 och 1790, Landtmarskalk 1792, grefve, generalguvernör i Pomern s. å.; afskedad vid konungens död; dog 1820.

[2]) Bland Riksdagshandlingar i riksarkivet förvaras ett koncept till denna biljet, med många rättelser, dock föga vigtiga, utom att der har stått: »emedan Landtmarskalkseden det förbjuder», nemligen frågans upptagande.

någon instruktion för det Riksens Ständers Utskott Jag enligt min proposition, och i kraft af 47 § Regeringsformen äskat, vill jag härmed påminna H. G. o. L., att sådant strider mot regeringsformens bokstafliga innehåll, och att derföre H. G. o. L. på intet sätt kan tillåta deröfver någon ventilation. Af hvilken min oföränderliga tanka H. G. o. L. kan lemna Ridd. o. Adeln del.» — Härtill var lagdt, under namnteckningen: »jag väntar, att Utskottet kan sättas sist om Tisdag; [1]) de tre andra stånden hafva valt sina deputerade redan i går.»

Biljetten har, enligt intyg från flera håll, väckt missnöje och förbittring. Frietzky fick åter ordet, och betygade sin »sinnesoro och surprise» öfver hvad som händt. Han ville ej medgifva, att han väckt ett mot regeringsformen stridande förslag. »Gud förbjude den stund, då det ej vore tillåtet att proponera, hvad Regeringsformen så tydligt förmår.» — Landtmarskalken önskade »att i denna sin stora surprise närmare kunna inhemta H. M:ts nådiga tanka». Men Fersen erinrade, att dermed skulle blott det vigtiga valet af utskottsledamöter fördröjas; när konungen blefve rigtigt underrättad om adelns mening, »lärer Dess rättvisa föranlåta honom att ej hindra en deliberation enlig med lag».

På begäran af Frietzky upplästes hans motion åter, och han visade derpå dess öfverensstämmelse med regeringsformen: första punkten innehöll i det närmaste samma ordalag som § 47 R. F.; den andra bjöd, att Utskottet ej fick upptaga sådane mål, som genom särskildta §§ i R. F., hvilka han nu bad att få uttryckligen åberopade, nemligen 46, 48, 50, 55, voro till afgörande och utarbetande å särskildta ställen anvista. [2]) »Han vore nöjd att förlora sitt hufvud, om något enda ord kunde finnas mot regeringsformen stridande.» [3]) — Frih. Duvall föreslog ännu en ändring,

[1]) Den 10.

[2]) R. F. § 46 handlar om Bevillning, 48 om krig, 50 om Statsverket, 55 om Banken.

[3]) Då Frietzky yttrade dessa ord, skall enligt Adlersparres berättelse, öfverstlöjtnant Unge, som halffull stod bredvid honom på gången, ha sagt: »låghalt är du förut, blir du nu hufvudlös till, lär åtminstone Vår Herre ej vilja hafva dig». — Öfverste Almfelt intonerade från läktaren: »skola vi taga instruktion från hofvet?» — När Landtmarskalken en gång gick ut ur salen, ropade Almfelt: »Landtmarskalken får ej gå bort; om han går ifrån oss, skall en annan föra klubban, och ge oss proposition». Spaldencreutz stod nedanföre, och vinkade åt honom, sägande: det går ej an,

att orden i första punkten »ej kräfva en oumgänglig hemlighet» skulle utbytas mot »hvad K. M:t ej oumgängligen synes hemligt hållas må».

Fersen yttrade: »här kan ej annan fråga uppstå, än om stadgandet af vår tanke; ty om rättigheten att gifva vårt utskott instruktion kan ej tvekas. Det har alltid varit, och måste alltid blifva betänkligt, att lemna ett utskott oinskränkt makt. Bankoutskottet, ehuru det är under hemlighet, är likväl bundet genom instruktion. Afsigten med instruktion kan ej vara den, att föreskrifva utskottet något hvad det bör göra, ty vi känna ej de ämnen, som blifva föremål för dess öfverläggningar, utan endast att desto kraftigare ålägga våra deputerade, att ej gå längre än lag förmår, än mindre att lag uttyda eller förändra; sådant kan endast af K. M:t och Riksens ständer gemensamt göras, på sätt som § 40 och följande i R. F. utstaka. Ifrån en sådan method kunna vi ej afvika utan lagbrott; vi synda ej, då vi inskränka oss inom den cirkel lagen utsatt. Det är vår rätt, det är vår skyldighet. Det är en omtanke, som vi äro skyldige K. M:t, riket, lagen, oss och efterkommande. Men att 12 våra medbröder, och 18 af de andra stånden skulle tillläggas R. Ständers förenade makt, utan att genom en på klar lag grundad instruktion förbindas att grundlagen i flera dess §§ iakttaga, sådant vore farligt. Vi kränka ej lagen, den stadfästes tvärtom desto mera; och vi ådagalägga vår omsorg, vårt nit för obrottsliga efterlefnaden af den lag Gustaf III oss gifvit, och som till efterverlden skall bibehålla hans ärorika minne. Ett sådant vårt tänkesätt är jag öfvertygad, att K. M:ts skarpsynta öga med nåd anser. Vårt bifall till instruktionen är så mycket angelägnare, som K. M:t äskar utskottet till om Tisdag».

Liljehorn varnade för följderna: »Detta är ett sensibelt ögonblick, och angeläget att handtera förevarande fråga med yttersta varsamhet, helst en konung på thronen kallar vår öfverläggning lagstridig, och den projekterade instruktionen emot lag. Jag är så mycket mera villrådig, och skulle så mycket heldre vilja undvika att vidröra detta farliga ämne, som jag fruktar att det leder till den yttersta punkten, och att vi alla kunde en gång regrettera,

---

det går ej an; men förgäfves. Man misstänkte, att landtmarskalken ville rådfråga sig hos konungen, huru han borde förhålla sig, hvilket adeln för ingen del ville tillåta. — Af alla dessa scener finnes ej ens i konceptprotokollet något spår.

derest vi ej med största delikatess detsamma öfverväga». Utskottet har ju enligt R. F. samma makt som ständerna sjelfva, och är således att anse som Riksens Ständer; men huru kan någon gifva instruktion åt Rikets Ständer? Hvad kan vara mera hederligt, än att Svenske män, sådana som hafva vårt förtroende, hafva rätt att med K. M:t afgöra ärendena likasom Ständer. Jag säger dem som hafva vårt fulla förtroende; för dem som behöfva instruktion, äro instruktioner för svaga.

Major Bilberg talade för Frietzkys motion, och lät dervid undfalla sig några ord om »det oss, jag vet ej på hvad sätt, på halsen komna kriget». Han anmärkte som en nyhet, att Bondeståndet skulle deltaga i det Hemliga Utskottet, men ansåg det billigt: »ty de äro skattdragande så mycket som någon annan». Men antalet af ledamöter borde vara större, och bero af ständernas beslut. — Detta ansåg deremot Fersen ej böra vidröras: i antalet låg ej säkerheten, utan deri, att man kunde binda dem vid åtlydnad af regeringsformen. Hofrättsrådet Bergenstråle,[1]) som understödde Liljehorns mening, förklarade, att »i dessa krigiska tider passar bättre att öka en bataljon med 50 man, än ledamöterna i ett utskott». Emellertid gjorde Spaldencreutz ett uttryckligt förbehåll för Adelns rätt härutinnan för en framtid.

Kommerserådet Cederhjelm[2]) föreslog nu, att Landtmarskalken, åtföljd af grefve Fersen, skulle hos konungen förklara det »oskyldiga» beslut, som man var på väg att taga. Men Fersen undanbad sig detta uppdrag, och afstyrkte hela åtgärden, som annars kunde blifva ett prejudikat, »att Ständerna med tiden torde behöfva begära tillstånd att deliberera i ämnen, hvaruti lagen tillägger dem ostridig rätt». Och Spaldencreutz erinrade att man ju först måste hafva Adelns mening utrönt om sjelfva frågan. — Von Engeström sökte afvisa hvarje tanka derpå, att någon fara kunde vara fästad vid denna öfverläggning: »Jag är en af de minste bland eder, men jag böjes icke af hot; tvärtom, sådant uppeldar mitt sinne än mera, och jag är alltid redo att möta hvad

[1]) Bergenstråle, Rudman, son af häradsh. Jonas Rudman B.; född 1724; anställd i Göta hofrätt 1742, Assessor 1762, Hofrättsråd 1770; tog afsked 1774; dog 1813.

[2]) Cederhjelm, Josias Carl, son af kammarherre Carl Wilhelm C., född 1734; kammarherre, anställd vid tullen, slutligen Kommerseråd; dog 1795.

farlighet mig ock skulle kunna förestå, då jag efter min öfvertygelse strider för sanning och lag.» Kapten Jägerhorn[1]) »framsteg, och förbehöll på det kraftigaste, att detta Utskott ej måtte på något sätt få beskatta landtbrukaren, under hvad namn som helst».

Åter manade Liljehorn, och med honom några få, till försigtighet, men förgäfves. Grefve Horn förklarade, det han »ej hade väntat från thronen ett hinder i Adelns beslut, då det med lagen så alldeles instämmer»; och hoppades att man kunde vädja till konungens »nobla sentiments», som visserligen skulle göra ståndet rättvisa. — Landtmarskalken, som en gång upprepat sin önskan att få anmäla saken hos konungen, »förbehöll sig ånyo, att i detta ärende få uppvakta K. M:t, ej för att inhemta ordres, utan endast för att lemna underrättelse om projektet». Men man ville ej höra derpå.[2]) — Kapten v. Bilang[3]) utvecklade vidlyftigt det logiska sammanhanget af § 47 R. F., för att visa, att Utskottet visserligen egde att med hemlighetens bevarande öfverlägga om alla slags ämnen, men att med Ständernas makt afgöra endast om sådana, som ej kunna för Ständerna uppenbaras.

Redan länge hade man ropat på proposition; och Fersen genomdref att den gjordes, först på sjelfva förslaget till instruktion för hemliga utskottet, och sedan derpå, att Landtmarskalken skulle hos konungen anmäla »att Ridd. och Adelns underdåniga tanka och tillgifvenhet aldrig nu eller framdeles kan medgifva, att förkränka H. M:ts älskade och dyra person, icke heller våra besvurna grundlagar, dem de i alla tider vörda och lyda, såsom en evig ärestod för Gustaf den tredjes eviga beröm och tacksamma åminnelse».

Den första propositionen besvarades »med ett starkt, flera gånger förnyadt Ja; dock hördes deribland några nej, men utan att votering eller kontraproposition begärdes». Den andra propositionen besvarades »på lika sätt»; och Landtmarskalken lät genast gifva sig ett protokollsutdrag öfver den sednare. Ett utdrag öfver den förra propositionen finnes bilagdt dagens protokoll.

---

[1]) Jägerhorn till Spurila, Claes; född 1749, död 1801.

[2]) »Ett nej med hiskligt gny blef svaret.» Adlerbeth.

[3]) v. Bilang, Jakob Johan, son af kapten Jak. Joh. v. Bilang, var född 1739; tidtals anställd i fransk tjenst; dog 1803.

Man finner deri Frietzkys projekt, oförändradt i första punkten, och den andra affattad med det tillägg han sjelf föreslagit, nemligen med åberopande af fyra §§ af Regeringsformen; men ej det tillägg, som frih. Duvall föreslagit. — Beslutet skulle meddelas de andra stånden.

Man har således visserligen ej, som Wallqvist säger, voterat om konungens i biljetten yttrade tanke å ena sidan, och Frietzkys memorial å den andra, men väl trots den förra godkänt det sednare. I öfrigt är utgången icke rigtigt klar, åtminstone ej oomtvistad. Ej blott att Landtmarskalken sedermera sökt bestrida protokollets rigtighet. Fant säger, att Adeln »åtskiljdes under skrik af ja och nej, och således utan full decision». Adlersparre, att sedan propositionen blifvit besvarad med ja och nej, trodde han och flera med honom, att det skulle blifva votering, och gingo bort för att äta middag, i hopp att komma tillbaka i rättan tid. Men vid återkomsten funno de Riddarhussalen tom. Saken hade blifvit ansedd för afgjord, och projektet till instruktion bifallet, på den grund att ja var starkare än nej, och ingen uttryckligen begärde votering, hvilket dock många påstodo sig ha gjort. Att plenum varit stormigt, derom äro alla ense.

Adlerbeth anmärker angående sjelfva saken, att Adeln skulle ha gjort bäst, om den hade behandlat frågan enligt § 57 R. F., eller såsom den der behöfde genom konungs och ständers åtgärd såsom otydlig utredas. »Man hade undvikit att uppenbarligen öfverträda en kunglig befallning, man hade visat mera vördnad för majestätet, mera förtroende för medstånder. Men harmen öfver olagligheten af konungens förbud, och en viss oböjlighet i en stund, då foglighet bäst behöfts, styrde sinnena till ytterligheter. Landtmarskalken, som redan blottat alla sina brister, ökade den medömkan eller det förakt han dermed ådragit sig, genom den svaghet man af honom icke väntat, att emot sin vilja göra en förbuden proposition.»

Samma dag om aftonen har Adlerbeth uppvaktat konungen, som då »beklagade sig mycket öfver de olägenheter, som medfölja riksdagar. I kallen detta frihet, sade han, och finnen icke, att det är ett sjelfsvåld, som kastar eder i yttersta osäkerhet. Jag svarade att stridigheter voro ett nödvändigt ondt vid fria öfverläggningar och otydliga regeringslagar; samt att hvad som i närvarande fråga vållat så mycken oro, var farhågan att beskattnings-

rättigheten i nationens ställe skulle kunna komma att utöfvas af 30 personer, ett exempel för friheten så mycket vådligare i en framtid, som en konung lätt kunde vinna flesta rösterna i ett så föga manstarkt utskott. Detta inkast gaf anledning till ett längre samtal, hvilket slöts med den utlåtelsen å konungens sida, att ehvad steg patrioternes tilltagsenhet äfven tvunge honom att taga, ville H. M:t dock andra gången göra fäderneslandet föräring af dess frihet, men tillika arbeta derhän, att till riksdagars undvikande, i stället för Riksens ständer, ett utskott af dem inom viss tid måtte ordentligen sammankallas, att afgöra beskattningsverket».

Den 9 Febr. fick Adeln åter plenum, efter hvad Adlerbeth påstår, på konungens befallning, i afsigt att der låta åter upptaga frågan. Andra ärenden förekommo först. Derpå mottogs en deputation från Borgareståndet, med dess samma dag fattade beslut angående obehöfligheten af en särskildt instruktion för utskottet. Nu påminte grefve Fersen om expedition till de andra stånden af adelns beslut.

Landtmarskalken begärde att få höra protokollet häröfver; hvilket upplästes, utan att dervid någon anmärkning gjordes. Han berättade derpå, att han till konungen »framburit den af Adeln beslutna komplimenten, men att H. M:t derpå ingenting behagat svara». Han befallte, att till eftermiddagen skulle anslås om val till ledamöter i Hemliga Utskottet. Friherre De Geer ansåg, att i konungens uteblifna svar intet hinder låg för expeditionen till de andra stånden.

Nu ville tullkontrollören Rosentvist[1]) uppläsa ett diktamen angående hvad i förra plenum förekommit; »men som en stor del af Adeln ropade att saken var afgjord, så fick han icke ljud, utan oroligheten bland Adeln varade en god stund». Grefve Fersen lyckades slutligen förskaffa Rosentvist ljud. Hans diktamen innehöll en protest mot ståndets »besynnerliga steg», att tvärtemot konungens förklarade mening besluta en i sig sjelf öfverflödig instruktion, som ej heller i Regeringsformen egde någon grund.

Så väl under läsningen, som isynnerhet efteråt, yttrade Adeln

[1]) Rosentvist, Hans August, född 1753; kammarskrifvare 1773; kontrollör vid stora sjötullen; kamrerare derstädes 1791; död 1814.

»mycken otålighet och oro», och begärde detta diktamen på bordet. Flera talare, hvaribland Frietzky, ville ej ens medgifva detta: Adeln kunde ej »tåla se, att dess beslut så qvaldes, och finge namn att vara besynnerligt». Rosentvists anförande borde remitteras till Riddarhusutskottet. Ståndet »tycktes nog allmänt häruti instämma, men derpå följde ej någon proposition».[1]) Under mycket sorl, då »åtskilliga herrar på bänkarne talade på en gång», yrkade Fersen på den begärda expeditionen.

Landtmarskalken påminte, att då han i förra plenum begärde få vända sig till konungen, innan beslut togs, blef honom svaradt, att då intet annat kunde framföras, än Frietzkys enskildta mening. Han hade derföre gjort proposition, för att utröna Adelns tankar; men, såsom han derpå ur papper tillade, han hade ej gjort någon annan »verkande proposition», än de ord han på Adelns vägnar skulle säga till konungen. »Många diskurser förehades, men sedan jag undfått H. M:ts bref, kunde jag ej göra någon verkande proposition deremot, och emot min ed, som förbinder mig att styrka allan konungsligan rätt, såväl som Adelns.»

De Geer bad nu att få veta skillnaden mellan en verkande och icke verkande proposition; och anhöll att Landtmarskalken ej måtte tillåta vidare talande i en afgjord sak. »Hvad skulle Adeln betyda, eller blifva verkande, om ett taget beslut kunde upprifvas? Följden blefve, att en afgjord sak kunde kullkastas genom utlåtelse från ordföranden, att propositionen ej vore verksam.» — Öfverste Lejonanker[2]) frågade, om ej protokollet nyss var justeradt? Och då dertill svarades ja, yttrade han: då är det afgjordt. Härefter uppkom åter sorl, hvarunder två röster hördes yrka votering. En förnyad justering åtföljdes af nytt bifall till protokollet.

---

[1]) Enligt Adlersparre och andra har general Horn hjelpt Rosentvist till att få tala: om hans diktamen ock skulle kosta honom hufvudet, måste det af honom uppläsas, det är hans rättighet. Rosentvist fick nu tala, men måste börja från början; och när han kom till de uttryck, som väckt förargelse, och ville hoppa öfver dem, ropades: far ej öfver; och han måste uppläsa allt. Sedan det var gjordt, så godt som rycktes papperet ur hans händer, och lemnades åt Riddarhussekreteraren.

[2]) Lejonanker, Fredrik Wilhelm, son af vice-amiralen Gustaf Fredrik L.; född 1737; anställd i krigstjenst 1750, kaptenlöjtnant 1763; slutligen kontre-amiral; död 1801.

Liljehorn, som länge sökt att få tala[1]), kunde åter ej komma dertill utan Fersens mellankomst, och utan löfte å Landtmarskalkens sida, att expeditionen sedan skulle få afgå. Han föreställde ståndet i allvarliga ordalag det oskick som bedrefs, att man ville hindra talare att yttra sig; han förklarade sig ej kunna erkänna, att allt gått rätt till vid beslutets fattande; men som han ej ville kränka ett fattadt beslut, ville han blott reservera sig, att han deruti ej deltagit. Med honom instämde hofpredikanten friherre Leijonhufvud, »jemte flera herrar på bänkarne, som nu framkommo till bordet, och dem Landtmarskalken tillstadde att på ett särskildt blad blifva upptecknade».

På ny erinran af Fersen om expeditionens afgång, yttrade Landtmarskalken åter: »Adeln lärer påminna sig, att jag ej anser saken afgjord». — »Sedan den oro, som härigenom hos Adeln uppkom, något saktat sig», frågade Fersen, på hvad lagens rum Landtmarskalken sådant stödde, och en sådan förklaring kunde antagas. Landtmarskalken eger, enligt Riksdags- och Riddarhusordningarne, rätt till presidium hos Adeln, att kalla plenum, att föredraga ärendena, och att befordra dem till slut; men han har ingenstädes rätt att, sedan en proposition blifvit gjord och bifallen, hafva någon reservatio mentalis[2]) sig förbehållen; att en sådan kan ega kraft och verkan, kan hvarken nu eller framdeles

---

[1]) Adlersparre säger att Liljehorn med sin vanliga flegma, i en full timma, stående på bänken, uthärdade motståndarnes rop. — Ganska naivt skrifver en af desse: »man ville ej afhöra tankar, så stridande mot hela Riddarhusets tänkesätt». Den samme beskrifver, huru Fersen talat »med oändlig styrka; Frietzky på ett sätt, svårt att nog väl beskrifva; och särdeles De Geer med största precision och dristighet, samt med starkare uttryck än någonsin; och från alla kanter hördes reprocher mot Landtmarskalken». — — När denne förklarade frågan oafgjord, »tilltog jäsningen, och hettan ökades fruktansvärdt, och en hvar undrade, hvad utgången häraf skulle blifva». Två gånger frågade Landtmarskalken, om Adeln behagade skiljas åt, men det besvarades med nej; hvarpå han, »efter någon betänketid, och i anseende till den stora jäsning i sinnena, som af hans sednaste yttrande uppkommit, gjorde en slags deprecation derför». — Möjligen hör till denna dag, hvad Adlerbeth skrifver om sekreteraren i presidentexpeditionen S. von Rosenstein, »att han ropade öfverljudt, att Landtmarskalken var infam, och borde med hufvudet umgälla sitt uppförande; hvilket konungen tog så onådigt, att han strax afskedades från sin syssla».

[2]) Tyst förbehåll.

erkännas. Adeln som är, enligt Regeringsformen, ett lagbundet och sjelfständigt stånd, eger rätt att taga sitt beslut och gifva det vigt. Den nu påstådda rättigheten har konungen i regeringsformen icke ens tillagt sig sjelf. Ingen befallning, intet kommando kan häruti påläggas Adeln; när saken är afgjord, bör beslutet verkställas. Gud låte aldrig den tid komma, när annorlunda kan hända. Med all den vänskap och tillgifvenhet han för Landtmarskalken hyste, och med all aktning för dess embete och värdighet, tillät aldrig han eller adeln, att dess ordförande kan säga sig anse en afgjord och bifallen sak för oafgjord. Sådant kan ej antagas; det blifver af för stor vigt. »Till en riksdag skulle då ej behöfvas mera än fyra talemän.»

Deputationen, som skulle afgå till de andra stånden, blef nu uppropad, mottog af Landtmarskalken protokollsutdraget, och gick. De Geer yttrade den önskan, att »Landtmarskalken ville vara så graciös och till adelns satisfaktion förklara, att dess mening ej varit sådan, som den blifvit fattad, då en skyldig vördnad för H. Excellence föranläte att ur protokollet utesluta förloppet». Efter en stunds afbrott, förorsakadt af den deputations återkomst, som till de andra stånden framfört adelns beslut om smädeskrifterna, yttrade Landtmarskalken, »att adeln i dag lärer hafva tagit hans ord i annan mening, än han dem ämnat, emedan ingen med mera ifver än han nu och alltid ville försvara adelns rättighet». De Geer förnyade derpå sitt förslag om hela denna öfverläggnings uteslutande ur protokollet, och fann medhåll, men derpå gjordes ingen proposition.

Slutligen återkom den om denna sak afsända deputation, men hade funnit de tre andra stånden åtskiljda.

Så har enligt protokollet vid denna märkvärdiga debatt tillgått. Till hvad redan derur framlyser, om sinnesstämningen vid tillfället, må tilläggas ur Adlersparres bref, angående uppträdet efter Landtmarskalkens sista protest: »Fersen darrade som ett asplöf af förargelse, och måste trankilisera sig med ett glas vatten; De Geer m. fl. voro i samma proportion upprörda och förifrade.» Om ömkligheten af Landtmarskalkens beteende äro alla ense [1]).

[1]) Nordin har hört af Lewenhaupt, att Fersen på stället gjort honom sin ursäkt, men uppmanad att göra det helt högt, dragit sig undan. Emellertid då ståndet såg honom gå inom skranket, trodde det honom ha gjort

Hos de ofrälse stånden hade saken emellertid tagit en annan vändning, sådan konungen den önskat, särdeles hos borgare och bönder. I Borgarståndets plenum den 7 uppträdde åter Björkman, och begärde justering af föregående dagens protokoll, hvarförutan han ej kunde inkomma med det förslag till instruktion, som han förbehållit sig att göra. Talemannen föreställde honom, att han åtnjutit sin rätt att få målet första gången bordlagt; och som han visste att talemannen ej kunde göra proposition på hans förslag, frågades om han ej ville afstå från allt vidare yrkande. Björkman förklarade sig ej längre vilja uppehålla vallistans uppbrytande; men från sitt yttrande i hufvudsaken kunde han ej afstå.

Han blef nu hårdt angripen af Ekström och andra, för det han satte i fråga hvad som stred emot regeringsformen. Salmodin utbrast: som deputerade »hafva allenast tvenne redofordrande hufvudmän, den ene i himmelen, den andre i sin egen barm, så borde instruktionen blott bestå uti en vänlig anvisning att göra

---

det i ifrigt mod, och blef ytterligare förifradt. — Vi tillägga ännu en skildring af förloppet, ur den i ordalag fogligaste af patrioternas dagböcker: »Stränga diskurser började, om möjligheten af en intet verkande propositions öfverensstämmande med lagar och praxis. Dessa deliberationer afbrötos af grefve Fersen, som proponerade, att deputationen med det justerade protokollsutdraget måtte afgå först, då han sedermera förbehöll sig att öfver den frågan om en verkande och icke verkande proposition få göra sina anmärkningar. Bifölls. Deputationen uppropades, och afgick till de andra stånden, hafvandes med sig såväl protokollsutdraget som projektet till instruktion. Grefve Fersen begynte derefter att omröra oanständigheten af Landtmarskalkens yttrande till protokollet, om dess in pleno den 7 gjorde intet verkande proposition. Han talade med styrka, under gälla bifallsrop af Adeln. Åtskillige talare understödde detta; andra åter tyckte, att Landtmarskalken kunde i anseende till K. M:ts biljet ursäktas. Buller och oljud som länge varade. Liljehorn anmanade till saktmodighet, anförde åtskilligt, blef flera gånger utaf rop och stoj afbruten. Fortfor dock att tala, men man kunde ej mycket höra af dess yttrande. En del af Adeln gingo från sina bänkar, och inom skranket voro många samlade. Bullret fortfor hela tiden. Ändtligen sedan några ledamöter fått enskildt tala vid Landtmarskalken, fick han det länge äskade ljud; då han för Adeln förklarade, att han återtog ur protokollet allt hvad han anfört om den intet verkande proposition, och bad Adeln i allmänhet, samt grefve Fersen isynnerhet om förlåtelse, så väl derföre, som hvad å dess sida under diskurserna förelupit. Med denna Landtmarskalkens förklaring blef Adeln tillfredsställd; bullret upphörde, och Adeln åtskiljdes.»

Presteståndet mottog den 9 kort efter hvarandra dessa båda stånds meddelanden. Härvid, heter det, »uppkom fråga rörande instruktion för deputerade i det af K. M:t i nåder äskade utskott, hvilket ärende på en eller annan ledamots begäran, lades på bordet». Det upptogs åter följande dag, då man fick del af adelns beslut. Erkebiskopen öppnade sjelf diskussionen, yttrade sig anse all särskildt instruktion utom regeringsformen öfverflödig, och tillstyrkte ståndet att förena sig med hvad Borgarståndet beslutat. Häruti instämde flera; äfven biskop Benzelstjerna, hvilken dock yrkade ett tillägg: att deputerade ej må befatta sig med de ärenden, hvilka regeringsformen uppdragit andra Utskott eller deputationer att öfverväga och besörja.

Biskop Wallqvist yttrade nu: »Såsom utsedd ledamot i det sekreta Utskottet, hade jag väl föresatt mig att i detta ämne icke tala, men finner mig nu föranlåten, att å egna och med-deputerades vägnar betyga mycken tacksägelse för det förtroende oss förklaradt blifvit, hvilket jag anser allvarligen yttradt, och hvaraf lärer följa, att ingen annan instruktion för oss behöfver utfärdas, än den grundlagen innehåller, blifvandes ett utdrag derur till ändamålet ofullständigt, såsom ock hvad utom eller öfver grundlagen oss föreskrifvas skulle, efter min tanka äfven är utom Riksens Ständers krets och rätta befattning»[1].

Gottmark försökte väl ännu understödja Benzelstjernas yrkande. Men proposition gjordes på bifall till »Borgarståndets tanka enligt dess protokollsutdrag», hvilket med ja besvarades; och resolverades i anledning deraf, som följer:

»Sedan Presteståndet låtit sig föredragas, hvad såväl Hgl. Ridd. och Adeln, som det Väll. Borgarståndet, uti meddelte protokollsutdrag anfört, rörande instruktion för det af K. M:t i nåder äskade hemliga utskott, och efter om detta ärende förehafd öfverläggning, för sin del funnit, att icke allenast vissa paragrapher af regeringsformen, utan i likhet med hvad Borgarståndet ansett, hela regeringsformen af den 21 Aug. 1772 i gemen, och dess 47 § i synnerhet, innehåller en alldeles tillräcklig instruktion för detta utskott, och att då den iakttages och efterlefves, all annan instruktion är öfverflödig»; så skulle sådant de andra stånden meddelas.

[1]) Hans egen förklaring öfver sitt beteende, se sid. 72.

Detta utlåtande var, som man ser, lika tvetydigt som mångordigt; hvarföre det också kunde hos adeln åberopas som ett stöd för dess mening.

I adelns plenum den 10 Febr. saknades i början Landtmarskalken, och Exc. grefve Brahe, såsom förste grefve, förde ordet. Åtskilliga ärenden förekommo. Den dagen förut förgäfves afsända deputationen afgick till Presteståndet, det enda utom adeln som hade session. Just då denna deputation återkom, infann sig Landtmarskalken.

Han synes nu hafva velat uppbryta listan på hemliga Utskottets medlemmar[1]). Men De Geer påminte, att den ej måtte öppnas förr, än alla de andra stånden fått del af adelns beslut, och deröfver yttrat sig. Liljehorn ansåg det vara bättre, att listan genast öppnades, emedan konungen önskade att se utskottet i verksamhet ju förr ju heldre. Härtill svarade Frietzky, att skulden till dröjsmålet ej låg hos adeln: »mindre behagliga händelser» hade åstadkommit tidsutdrägt, och dernäst att ej alla stånden på en gång höllo plena, så att jemn kommunikation kunde ega rum. Liljehorn sade sig ej annat veta, än att de andra stånden förklarat sig nöjde med regeringsformen såsom tillräcklig instruktion; men han underkastade sig gerna adelns godtfinnande.

Härmed stannade denna ventilation. Man lyckades emellertid, med anledning äfven af andra ärenden, förmå Landtmarskalken att utlofva sin åtgärd dertill, att hädanefter Ståndens plena blefve samtidiga.

Den 12 Februari saknades åter Landtmarskalken, och förblef borta. Adeln fick nu ändtligen del af de andra ståndens

[1]) Det heter i en relation, den bittraste af alla: De Geer observerade Landtmarskalken förehafva uppbrytandet af valakten till Sekreta utskottet; förebrådde honom detta; äskade kraftigt hans afstående från en sådan otillbörlighet att detsamma Adeln oåtspord företaga, innan deputationen träffat de andra stånden, till meddelande af instruktionen. Landtmarskalken, för att rätta detta misstag, satte sitt sigill för den af honom nyss brutna valakten. Strax derefter ville han föredraga ett mål, som denna dag en gång var lagdt på bordet. Frietzky förklarade då sin önskan, att Landtmarskalken borde in pleno vara närvarande från början, eller åtminstone inhemta kunskap om de ämnen som förevarit, och således ej mot allt skick upptaga saker, som in pleno blifvit på bordet lagda. — Detta sista påminner om ord, som Frietzky enligt protokollet yttrat mot Liljehorn.

utlåtanden angående instruktion för hemliga utskottet, och först af Presteståndets. Vid detta gjordes en erinran af Spaldencreutz, om det förbehåll han gjort för adelns rätt i en framtid, i afseende på antalet af ledamöter i utskottet; hvilket förbehåll, på proposition af ordföranden grefve Brahe, godkändes såsom adelns gemensamma mening.

Sednare föredrogos protokollsutdrag från Borgare- och Bondestånden, hvilka uttryckligen förklarade Regeringsformen, och särskildt dess § 47 vara instruktion nog för hemliga utskottet. Man ville ändock ej gifva alldeles vika. De Geer påstod, att fastän de andra stånden ej med adeln behagat instämma, så lärer likväl ingenting hindra, med mindre dess deputerade förses med ett protokollsutdrag; ej att framvisa som någon instruktion, men till rättelse vid sina grannlaga göromål. Häruti instämde Frietzky, emedan »Adelns beslut eljest blefve overksamt»; Presteståndets beslut var ju ändock ungefär lika med adelns.

Denna gång höjde Lejonanker en varnande röst: Om regeringsformens § 47 vore ogjord, skulle han visserligen icke samtycka till densamma; men sådan den nu är gällande, och sedan de tre andra stånden fattat sitt beslut, kunde ej adeln ensidigt vidhålla ett annat, utan att bryta mot Regeringsformen. — Om de nästföljande talarne heter det i protokollet: »hr v. Bilang kunde ej höras; hr Marqvard konformerade sig med hr Lejonanker; dess öfriga yttranden kunde, i anseende till mindre stillhet, ej med redighet fattas till protokollet».

Fersen fick ändtligen ljud, som alltid; han erkände, att ingen instruktion numera kunde komma i fråga; ett protokollsutdrag vore ock gagnlöst, emedan det ej kunde framvisas. De Geer ville åtminstone, att ståndets medlemmar i utskottet skulle inför protokollet få en tillsägelse, att ställa sig de i projektet nämda paragrapher af regeringsformen till efterrättelse: Adeln kunde ej frångå sitt beslut. Häradshöfding af Malmsten[1]) fruktade att detta skulle kunna tydas såsom ett uttryck af adelns mindre förtroende för sina ombud. På förslag af Frietzky blef slutligen

[1]) Malmsten, Olof; född 1720; i krigstjenst 1741—48; borgmästare i äther 1762; hofintendent 1762; vice talman i Borgarståndet 1765, adlad 1770 med namnet af Malmsten; lagman i Westernorrland 1790—95; död 1797.

proponeradt och bifallet, »att i protokollet förvaras, det deras ledamöter i det hemliga Utskottet åläggas att iakttaga regeringsformen i hela sin vidd, i synnerhet de §§ som hr de Frietzky utmärkt».

Nu ändtligen uppbröts listan på hemliga utskottets ledamöter; hvaribland befunnos Fersen, De Geer, Rappe, Hermansson och Spaldencreutz. — En af de öfrige, assessor Lode (af Wasa hofrätt) gaf ett par dagar sednare tillkänna, att Riksdrotset hade antydt honom konungens befallning att resa hem till sin sysslas förrättande; han hade deremot åberopat det förtroende hans stånd honom uppdragit, men hade fått förnyad befallning att oförtöfvadt anträda resan. I hans ställe valdes af Elektorerna Johan v. Engeström. — Härom anmärker Adlerbeth: Lode var en konungen i högsta måtto obehaglig person, såsom misstänkt för någon delaktighet i de Finska oordningarne nästlidna året; och v. Engeström var lika illa ansedd såsom enthusiastisk patriot, och författare till ett skarpt och anstötligt memorial vid en sockenstämma 1787 angående den fria husbehofsbränningen.

Den 14 Febr. fingo Ständerna sig tillsänd den ed, som Utskottets medlemmar skulle aflägga; ad notitiam, heter det i adelns protokoll[1]). Den har hos både adel och prester ej varit utan inflytande på en ny fråga, om behofvet af ett särskildt statsutskott, hvarom längre fram. Borgarståndet hade vid edsformuläret intet att erinra. Hos bönderna upplästes jemte detsamma äfven regeringsformens §§ 47 och 50 (om Statsutskott), och ståndet biföll enhälligt formulärets fastställande. Att för öfrigt frågan om instruktion för hemliga utskottet hade sitt efterspel af den vigtigaste art för riksdagens fortgång, skall sedan visas.

Till slut må tilläggas ännu ett yttrande af Wallqvist om denna fråga: »Projektet till instruktion var uppsatt i de mest allmänna termer, och innefattade ingenting annat än tydliga inne-

[1]) I konceptprotokollet finnes en egenhändig biljet från konungen till grefve Brahe, på fransyska: J'avois envoyé la formule du serment que le comité secret pretera au Marechal de la diete pour qu'il le communicât ad notitiam à la Noblesse. J'apprends qu'il a encore la fievre. Ainsi je vous prie Monsieur le Comte de vouloir bien le faire lire. Il est absolument conforme à celui que le secret comité des dietes de 1778 et 1786 ont preté. Je vous donne bien le bon jour. Le Samedi à midi. — Härvid må anmärkas, att vid nämda riksdagar intet hemligt utskott funnits, men väl statsutskott, hvilket gått just denna ed.

hållet af vissa §§ i regeringsformen, som man hvarken ville eller borde draga under den myndighet 47 § tillägger ett efter samma § förordnadt Riksens Ständers Utskott.» — Man tycker sig se, att författarn ej kan undgå att gifva adeln rätt i sjelfva saken.

7. Om Statsutskott.

Landtmarskalken och Talemännen hade hos konungen förfrågat sig, när han täcktes af ständerna äska ett utskott enligt Regeringsformens § 50, till statsverkets öfverseende; och derpå erhållit det svar, »att det af K. M:t den 3 innev. redan äskade Utskotts öfverläggningar vore af den natur, att Staten oundgängligen skulle der uppvisas, som egande en gemenskap med de öfriga der förekommande mål».

Officielt blef detta svar först den 12 Febr. meddeladt åt adel och borgare, åt presterna dagen förut. Men redan den 9 hade Liljestråle väckt fråga om utseende af ledamöter till Statsutskott, och om anhållan hos konungen, att vederbörande måtte anbefallas att hafva nödiga upplysningar för detta utskott i beredskap. Möjligen har just Liljestråles yttrande gifvit anledning till den nämda förfrågan och det derå gifna svar. Detta sednare var på Riddarhuset kändt, då Frietzky (den 10) begärde att få fästa ståndets uppmärksamhet på denna angelägenhet.

Med all vördnad för konungens »proposition härom, som efter H. M:ts nådiga tanka torde medföra riksdagens skyndsamma lopp», vågade han dock anföra sina betänkligheter. I § 50 R. F. utstakas tydligen, att statsverkets tillstånd uppvisas för Riksens Ständers utskott; detta utskott måste vara ett annat, och af annan natur, än det som § 47 omförmäler: ty eljest hade det varit öfverflödigt, att strax efteråt, och i en ny §, utstaka om ett särskildt, i fall dess åliggande kunnat förenas med det i § 47 utsatta utskotts. Och vidare, det i § 50 omtalade utskottet bör utnämnas vid hvarje riksdag, endast för statsverkets skull, då deremot det i 47 § omnämda ej tillsättes oftare, än när konungen så för godt finner, hvaraf ock tydligen visar sig det förras nödvändighet.

Dessa utskott äro äfven vida skiljda i sina egenskaper. För det förra uppvisas statsverket, på det ständerna må inhemta, att penningarne blifvit brukade till rikets gagn och bästa. Det är således en rättighet, att ständerna skola sjelfva inhemta denna kunskap; ty som det endast äro de som ega rätt och makt att bevilja till statens behof, så böra de ock hafva rätt kännedom om desamma; och härtill behöfves ej någon öfverläggning med K. M:t sjelf, ej heller någon hemlighet; ty af det som beviljas, och genom en bevillningsförordning kungöres, får man nog känna statens behof. — Med det andra utskottet, enligt § 47, vill deremot K. M:t sjelf öfverlägga om de ärender, som synas honom böra hemliga hållas; och åt dess medlemmar äro, för det andra, uppdragna alla de rättigheter, som R. Ständer sjelfva innehafva; tvenne egenskaper, som ensamt utmärka detta utskott, men alldeles icke kunna passa till det andra.

Om de ärender, som egentligen tillhöra statsutskottet, skulle i sekreta utskottet upptagas, annorlunda än ad referendum, så kunde följa deraf, att detta sednare äfven skulle kunna befatta sig med statsbristernas ersättande, genom bevillningar och pålagor eller upplåningar, under namn att det eger samma rättigheter som Riksens Ständer sjelfva; då likväl en sådan rättighet aldrig bör kunna skiljas från Riksens Ständer in plenis, som sjelfve allena hafva rätt att sig taxera, hvilket är ett fritt folks yppersta rättighet, och frihetens säkra kännetecken. Men om statsverkets tillstånd uppvisas enligt § 50 till R. Ständers utskott, som ej eger annan rätt, än att till plena anmäla dess tillstånd och behof, så blifver ständernas rätt till beskattning säkrast bibehållen.

Vid 1778 års riksdag, den första efter regeringssättets förbättrande, blef ock den 50 § i anseende till statsverket iakttagen; och då blef genom 14 § i samma riksdagsbeslut förordnadt, att i afseende på riksdagars hållande, och ärendenas afgörande, samma ordning vid de påföljande riksmöten skulle oryggligen efterlefvas; hvilket ock vid 1786 års riksdag blef iakttaget.

På alla dessa grunder, och enligt regeringsform, riksdagsbeslut och praxis, föreslog Frietzky, att adeln, i samråd med de andra stånden, skulle undd. underställa konungen nödvändigheten, att statsverkets tillstånd, så denna som vid framfarna riksdagar, i ett särskildt R. St. utskott, enligt 50 § R. F., uppvisas, så att

det derifrån må till plena uppkomma; hvilket ock bäst syntes befordra ärendenas skyndsammare afgörande.

Detta förslag begärdes på bordet; likaledes tvenne dagar sednare det då officielt meddelade svaret från konungen på talemännens förfrågan; och ärendet upptogs först den 14, då meddelande kommit från Borgarståndet, att besagda svar der »utan erinran passerat». Lika kortvilliga äro verkligen uttrycken i borgarståndets protokoll (för den 12). — Adeln hade nu ock fått del af eden för Hemliga utskottet, hvilken var af följande lydelse:

»Vi underskrefne Riksens ständers deputerade uti det Hemliga utskott, hvilket K. M:t äskat af R. ständer, på sätt 47 § R. F. förmår, och för hvilket utskott K. M:t förklarat dess nådiga vilja vara, att tillika låta uppvisa Statsverkets tillstånd, enligt 50 § R. F.; lofva och svärja, vid Gud och hans heliga Evangelium, att vi vilja och skola oss till noga efterlefnad ställa, hvad såväl den 47 som 50 §§ R. F. förmå och föreskrifva, samt oss i allt dervid så skicka, som trogne och nitiske undersåtare egnar och anstår, noga iakttagande vår undersåtliga pligt emot vår konung och herre, samt den skyldighet oss åligger, att alla i utskottet förekommande mål och ärender, som K. M:t synas hemliga hållas böra, i tyst och hemligt förvar hos oss behålla.»

Frietzky begynte sjelf diskussionen äfven denna gång. Att ständerna enligt § 50 R. F. egde rättighet och skyldighet att för sig låta uppvisa statsverket, var en afgjord sak; och ej mindre förutsatte han, att ledamöter till Statsutskott snart skulle utses; samt yttrade sig derföre nu öfver sjelfva statsverket.

Vid de sistförflutna tvenne riksdagar hade Statsverkets tillstånd, efter de förordnade statsutskottens uppgift, funnits i den lyckliga belägenhet, att R. Ständer haft anledning uti Riksdagsbeslutet af 1779 förklara, att det icke på 50 års tid varit i sådan ordning; och vid den sist öfverståndna hafva de icke funnit riket med någon ny veterlig, hvarken ut- eller inrikes skuld behäftadt. Följden af en så hugnelig rikskassans belägenhet har ock varit den oskattbara förmån för rikets undersåtare, att de, långt ifrån att med några nya bevillningar besväras, blifvit deruti i någon mån lindrade. Under sådana förhållanden har också en närmare utredning af statsverkets beskaffenhet varit för ständerna onödig, än den allmänna berättelse deras statsutskott vid hvarje af dessa riksdagar till dem derom uppgifvit.

Nu åter tyckes sakernas skick, och rikets ställning i denna delen, få ett annat och mera bekymmersamt utseende. Ett i flera månaders tid, till lands och sjös, vid flera af rikets gränser fördt, kostsamt krig har nödvändigt fordrat de mest betydande utgifter, hvilka med statsverkets vanliga inkomster omöjligen lära kunna bestridas. De öfver allt i landet kringlöpande Riksgäldskontorets kreditsedlar lemna ock ett lika säkert som eftertänkligt bevis, att flera behofver måst med upptagne lån för kronans räkning fyllas, hvilket ännu mera styrkes af kungörelsen i allmänna tidningarne om ett af kronan åstundadt inrikes lån. Och då alla slika kronans gjorde upplåningar ej annat kunna än falla riket till last, och af dess innevånare för dem förr eller sednare torde äskas betalning; så blifver det en nödvändighet, att R. Ständer härom inhemta den nogaste kunskap, för att kunna utfinna de utvägar till denna gälds betalning, som för riket blifva möjliga och drägliga. Och detta blir så mycket nödvändigare, som de utgifter, hvilka till en lycklig freds erhållande ännu oundvikligen synas förestå, ej utan drygaste känning för landet lära kunna bestridas; och hvilket följaktligen bör med den redan gjorda gäldens betalning så jemkas, att det ena och andra ej på en gång må sätta riket och undersåtarne i yttersta våda.

Han hemställde således, om det ej för ständerna, såsom de der ega bevilja hvad till statens behof erfordras, blir nödvändigt att hos konungen anhålla, det de enligt § 50 R. F. måtte blifva underrättade om statsverkets närvarande tillstånd, huru medlen till rikets gagn och bästa blifvit använda, samt med hvad skuld riket så in- som utomlands kan till närvarande stund vara behäftadt, jemte de särskildta tider, hvarpå den kan vara gjord och blifver till betalning förfallen, med mera som är nödvändigt att känna, då den bekymmersamma frågan om sättet och medlen till dess afbördande skall af R. Ständer pröfvas. Denna kunskap är för ständerna så mycket mera angelägen, som de dess förutan sakna den grund, hvarpå de mått och utvägar skola byggas, som en förnuftig och för rikets upprätthållande försigtig hushållning i denna delen af dem kräfver, och derigenom upplifvas både utom och inom riket den kredit, som i närvarande belägenhet är för kronan så oumbärlig.

I Frietzkys anförande instämde Liljestråle. Deremot upp-

trädde å andra sidan hofpred. frih. Leijonhufvud [1]) med det djerfvaste och skarpaste yttrande, som från Riddarhus-minoriteten vid denna riksdag utgått. Han beklagade, att åter en fråga var framkastad, som syntes leda till mål, vida skiljda från det anseende, den värdighet adeln i alla tider egt både inom sig, och i förhållande till konung och medstånder. I en tid, då rikets sjelfständighet hotas af utvärtes fiender, och till sina grundvalar på nytt skakas af tvedrägtsandan, då rikets representanter inför thronen sig samlat, att i förtroende och enighet möta det förra och häfva det sednare onda; då sådane vådliga faror fordra lika så skyndsamt som verkligen förenadt nit och bemödande; i en sådan tid möta våra trenne medstånder konungens omsorger på mer än halfva vägen, med eniga beslut, med förtroende och undergifvenhet, alldeles öfverensstämmande med hvad rikets tarfvor fordra, och folkets röst, under hela den förflutna tiden, för konung och fosterland enhälligt önskat.

Vid en sådan tidpunkt, den märkligaste för samtid och efterkommande, synes det första ståndet i riket, detta respektabla samfund, 'vara det enda, som med vidlöftiga öfverläggningar om små saker, hindrar loppet af de större, och derigenom tvingas, att i det angelägnaste, af våra medstånders eniga och sammanstämmande beslut, taga lagar och föreskrift. Vi hafva nyligen företett öfverläggningar, hvaruti besluten, liksom på en valplats, tagits med stormande hand af en deciderad pluralitet. I frågan om Sprengtporten, huru har man icke velat sätta misstro till konungens ord inför thronen, till kända facta, om denne adelsmans otrohet och afvoga sköld? Huru har icke denna sak först i laga ordning blifvit lagd på bordet, samma dag åter upprifven, kastad under bordet, vidare upptagen, och förvist till ståndets enskildta utskott. I frågan om instruktion för hemliga utskottet, hvartill tjenade en tvenne dagars bullersam öfverläggning, och dervid tagne beslut? Jo, att sedermera med remord ändra detsamma, och få gifva vika för tre stånds beslut.

Nu är åter ett oenighetsfrö hos oss på bane, lika vådligt för vår invärtes ro, som för en misslyckad uttolkning af grundlagen. Den 50 § R. F. är tydlig och klar, att statsverket skall uppvisas

[1]) Leijonhufvud, Svante, son af kapten frih. Erik Rutger L., född 1753, studerade till 1769, var sedan i krigstjenst till 1786, blef 1787 hofpredikant, kyrkoherde i Odensåker af Skara stift 1795; dog 1815.

för R. Ständers utskott. Jag lemnar derhän, om det icke är förtidigt att yrka statsverkets öfverseende, förrän konungen det äskat, då han efter grundlagen eger proponera, och ständerna att svara; helst då man ej vet, hvad relation det af regenten begärda hemliga utskottet kunde hafva med statsverket och dess öfverseende. Men enär vi blifvit förvissade, att konungen vill visa statsverkets tillstånd för de män af R. Ständer, som blifvit utvalde till hemliga utskottet; när detta utskott, efter ständernas gemensamma beslut och § 47 R. F., utan all instruktion, men efter sjelfva grundlagen, granskar och afslutar de mål K. M:t anser böra hemliga hållas; när dessa mål dessmera lära hafva en oskiljaktig gemenskap med statsverkets ställning, som konungen för dem, eller ett utskott deraf, förklarat sig vilja förete; så tyckes af allt sådant blifva en påtaglig följd, att ett särskildt utskott i förenämde afseende hvarken kan eller bör vidare väljas.

Gå vi åter till ändamålet, som i 50 § är tydligen utstakadt, vinnes det till hela sin vidd, när statsverket blir öfversedt af de utaf våra och samtlige ständers medlemmar, som representera ständerna sjelfva. Kunna väl nya utvalda ega hos oss större förtroende än dessa? Och hvartill skulle väl ett nytt utskott i detta mål tjena? Konungen eger enligt 47 §, sjelf föreställa de mål, som han finner böra hemliga hållas; och han anser öfverläggningen om statsverket för det närvarande böra hållas hemlig. Skulle icke ett nytt utskott blifva ett nytt hemligt utskott, tjenande till intet annat, än att fördubbla göromålen?

Då således all vidare öfverläggning om detta ämne skulle leda till intet mindre, än som skulle vi ej hysa fullkomligt förtroende till konungens omvårdnad, eller till de utsedda ledamöternas nit och grannlagenhet; samt vi slutligen äfven häruti blifva tvungna att gifva vika för våra medständers enighet; torde vara skäl att all vidare diskussion härom upphör, och att adeln denna gång blifva de förste, som nöjde med konungens proposition, föregå de andra stånden med godt exempel.

Ungefär i samma rigtning talade hofintendenten frih. Pfeiff[1]), men i fogligare uttryck. Han fästade särskildt vigt dervid, att statsverket så vidt möjligt ej offentliggjordes, och att debatterna

[1]) Pfeiff, Daniel, son af gen.löjtn. frih. P. G. Pfeiff; var född 1736, hade hofintendents titel; dog 1803.

påskyndades; och sökte i bevekliga ordalag bringa ståndet att gifva vika: Vi hafva alla ett och samma ändamål, att rädda vårt fädernesland; men med denna ädla föresats, föra vi det allt närmare till sin olycka, om vi låta vår korta tid fruktlöst försvinna. — Äfvenledes Lejonanker, fast ur en annan synpunkt: han hade i all sin tid varit en fiende till hemligheter, och hade visat det vid 1778 års riksdag, när fråga var om nedsättande af ett statsutskott. Men sedan man en gång begynt behandla statsverket som hemlighet, var det likgiltigt, om det förvarades i det jernskrin som kallas Regeringsformens § 47, eller i det som kallas § 50. Han erinrade för öfrigt, att adelns anseende egde ej sin grund i folkets rätt, utan i konungarnes nåd och rättvisa. Vår ära, vår glans, vår styrka, vår höghet, är ett återsken af konungamakten, och vår ärftliga värdighet är ett afundsfrö, som alltsedan 1723 retat de ofrälse stånden. Detta hat var orsaken till Dalkarlarnes hitkomst 1743, till oredan vid riksdagen 1772; åtskilliga rykten om militären och om adeln leda äfven härifrån sin upprinnelse.

Kammarherren gr. Hamilton [1]) deremot ansåg prejudikatet farligt: under olika sken, olika förevändningar, kunde tillkommande regenter alltid äska sekret utskott, alltid uppdraga det statsverkets öfverseende, alltid låta nationela skulden blifva en hemlighet, till dess en för högt drifven skuld, af sin egen höjd uppdagad, som en förfärande ljungeld slutligen framlyser, med alla de förderfliga följder, den bör hafva för en nation, hvilken vandrar i mörkret, och ej känner bråddjupet, förrän den mäter det med sitt fall. Om dessa ömmande omständigheter, som vid en nogare granskning hos oss framte sig, undfallit H. M:ts omtanka, bevittna de, att då lagens helgd hvilar i dess hjerta, prejudikater under hans regering synas honom utan fara; men kunna vi hos alla dess efterträdare förmoda samma nit, samma omvårdnad om grundlagen, som hos den furste, hvilken vi vörda som landets fader och samhällets lagstiftare?

Äfven gr. Fersen föreställde vådan af att uraktlåta en hel paragraph i Regeringsformen: kan en komma ur praxis, kunna andra det ock. Han vände sig derpå mot Leijonhufvud, kallade hans yttrande, att adeln sysselsatt sig med småsaker, en oanständig insimulation, och åberopade öfverläggningarne om instruktion

[1]) Hamilton, Adolf Ludvig, son af generalen gr. Gustaf David H.; född 1747; fänrik 1759, kammarherre 1766, död 1802.

för hemliga utskottet o. a., såsom vigtiga nog; »våra öfriga öfverläggningar hafva fortsatts och afslutats så fort, och med så mycken ordning, omständigheterna och vårt talrika antal kunnat medgifva. Han kände nogsamt skyldigheten att respektera andras tankar, men öfver så beskaffade tillvitelser förbehöll han sig att framdeles begära närmare förklaring». — Likaledes Frietzky något sednare under samma plenum [1]: en värd ledamot på friherrebänkarne hade uppläst ett diktamen; han kände honom icke till namn eller person, dess klädebonad utmärkte ett fridsens och frihetens embete, men dess språk var oenighetens och träldomens. De insimulationer han framkastat, ansåg han med förakt, och detta förakt ville han i protokollet hafva förvaradt o. s. v. Han protesterade mot allt klander af fattade beslut.

Andra talare höllo sig mera till frågan för dagen. Liljehorn kunde ej annat finna, än att när statsverket uppvisas för ett ständernas utskott, om också tillsatt efter § 47 R. F., så var deras rätt tillfyllestgjord. Statsutskottets existens för framtiden riskerades dermed lika litet, som Hemliga utskottets derigenom, att sådant vid någon riksdag icke begärdes. Men han beklagade den fortfarande bristen på enighet, och visade vådan deraf med citater ur Roms historia. — Hofmarskalken frih. v. Düben [2]) deremot talade om nyttan af statsverkets offentlighet, och åberopade främmande länders exempel: Den kunskap som allmänheten i England eger om publike lån, inkomster och utgifter, åstadkommer ett oinskränkt förtroende till administrationen, som derföre aldrig saknar tillgång och medel. I Frankrike har nu ändtligen den gode konungen, för att få dess statsbrist hjelpt, tillåtit allmänheten kännedom deraf, och kallar dess trogne ständer, som icke varit samlade under 179 år, eller sedan deras gode konung Henrik den fjerdes tid. Under alla dessa åren, under flera despotiska konungar och despotiska statsministrar, som gerna pläga följas åt, hade Frankrikes inkomster, genom gunstlingar, statsmän och hofmän, blifvit så från de rätta behofven dragne, att snart sagdt en

---

[1]) Sedan Lejonhufvud gått bort, säger Broman, som klagar öfver Frietzkys envishet, och prisar Liljehorns bevisning angående 50 §, hvilken dock, långt ifrån att öfvertyga, på det ovärdigaste sätt utskrattades. Liljehorns tvenne anföranden äro i protokollet omkastade.

[2]) v. Düben, Henrik Jakob, son af hofmarsk. frih. Anders v. Düben; född 1733, död 1805.

fullkomlig revolution i det mäktiga och rika landets statsverk förestår [1]), om dess fattiga och betryckta allmoge icke alldeles skall förgås under skatter och pålagor, och inkomsterna kunna blifva tillräckliga att bestrida det så nödiga försvarsverket. Vår konung, med alla sina stora gåfvor, kan ej hinna med allt, ej känna alla de räkningar, som för sjelfva statskontoret och rådkammaren äro hemlige. »Om jag hade den nåden att vara dess finansminister, jag ville icke för flera tunnor guld hafva den räkningen ogjord, eller af ständerna okänd.»

Af Malmsten och v. Engeström återkommo till det faktum, att förra riksdagens statsutskott, i saknad af tillräckliga upplysningar, funnit och uppgifvit statsverket i bättre tillstånd, än hvad nu efteråt befinnes hafva varit förhållandet; och annat än hvad det rimligen kunnat vara, tillade den förre. »När jag betraktar, att H. M:t år 1772 mottog statsverket med 600 tunnor gulds skuld, dessutom en årlig statsbrist, löpande intressen å skulden, återlösen af i banken pantsatte hypotheker af sjötullen, koppar- och tionde- samt hammar-skattsräntorna, landets beväpning, kapitalers och silfvers anskaffande till mynt, och att hålla en jemn och stadig kurs, sammanlagdt med alla krono-bankrutter, utestående ordinarie räntor, och spanmålsförskotter till allmogens räddning från hungersnöd; — så behöfdes härtill, om ingen skuld skulle gifvas, en gudomlig men icke mensklig åtgärd.» — Emellertid sedan nu konungen förklarat sig vilja uppvisa statsverket för hemliga utskottet, men ej kunna göra det i statsutskottet, hvilket också ej kunde taga notis om utländska negotiationer, förbund eller subsidier, borde man dermed vara tillfreds.

Dylikt yrkade ock kanslirådet frih. Adlermark [2]); Liljehorn förklarade sig ej vilja deltaga i någon omröstning i frågan, såsom onödig.

Redan länge hade man ropat på proposition, och förenade sig slutligen om en sådan, gående ut på bifall till Frietzkys förslag, att de andra stånden skulle anmodas, att gemensamt med adeln hos konungen anhålla om ett statsutskott, för hvilket staten uppvisas enligt 50 § R. F.; kontraproposition blef, att adeln låter

[1]) Detta yttrades några månader före Franska revolutionens utbrott.

[2]) Adlermark, Carl Gustaf, son af lagman C. Magnus A., född 1747, gick kansli-vägen, blef protokollsekreterare, afskedad med kansliråds titel, död 1810.

dervid bero, att statsverket för denna gång uppvisas för det hemliga utskott konungen redan äskat, med samma förbindelse statsutskottet haft de förra riksdagarne.

Voteringen utföll i första klassen med 112 röster mot 10, i den andra med 117 mot 6, i den tredje med 225 mot 28; eller som det äfven heter i protokollet, med 454 röster mot 44, således klasserna i beräkningen sammanslagna. Ett protokollsutdrag gjordes, hufvudsakligen sammansatt af Frietzkys båda diktamina den 10 och 14. — Minoriteten har denna gång varit fåtaligare än man kunnat vänta; men de flesta rojalisterna hade, enligt flera intyg[1]), efter tillsägelse gått bort, eller undandragit sig att votera, dels emedan i alla fall hela omröstningen var gagnlös, dels för att ej visa sin underlägsenhet. — En sedel har innehållit[2]): »Hvarken nej eller ja, styre Gud så går det bra».

Adlerbeth erkänner att denna diskussion »uppkastade ett nytt ämne till missförstånd och tidsutdrägt», och att voteringen var utan gagn, emedan de andra stånden redan stannat vid annan mening. Han har äfven denna gång på aftonen varit hos konungen, och fått höra ord ej utan betydelse. Då Adlerbeth beklagade, att så kitsliga anföranden, som Lejonhufvuds, skulle förvirra ställningen ännu mera, svarade konungen, att efterverlden en gång skulle dömma, att Leijonhufvud varit en oförfärad man. På den anmärkningen, att han emellertid ådragit sig af Frietzky en förolämpning, som han måste lemna ohämnad, svarade konungen med någon rörelse: »det är visst, att Frietzky vid denna riksdag spelar om sitt hufvud».

Wallqvist låter förstå, att frågan varit af adeln mycket bearbetad hos de andra stånden. Huru fåfängt hos Borgarståndet, ha vi redan sett.

Prestståndet företog frågan (d. 14 Febr.) i uttryckligt sammanhang med eden för hemliga utskottet. — Prosten Wallin begynte diskussionen. Han fann det visserligen vara godt och väl, att ej blott § 47 utan äfven 50 var i eden åberopad, men hade gerna sett, att äfven 45 och 58[2]) varit nämda; det kunde

[1]) Adlerbeth, Adlersparre m. fl. Den sednare påstår att äfven många af andra partiet gingo bort, öfvertygade att med voteringen ingenting uträttades.

[2]) Adlersparre.

[3]) Handla om krig och krigsgärder.

synas öfverflödigt, men »superflua non nocent» [1]). Juringius fruktade, att ständernas rättighet att utse ett statsutskott kunde komma att försvinna, om detta utskott kunde företrädas af hemliga utskottet. Att icke tala om skillnaden mellan båda dessa utskott, så vore det en öm pligt att behjerta äfven det minsta, som en gång kunde lända regeringsformen till obestånd. Han hyste visserligen allt förtroende både till konungen och till utskottets medlemmar; men ett prejudikat af sådan art som detta, kunde i andra tider medföra de äfventyrligaste följder. Benzelstjerna slutligen erinrade, att hufvudskillnaden mellan de båda utskotten var, att det hemliga hade sig uppdragen all den rätt, som ständerna sjelfva ega. Derföre, och i stöd af 1779 års besluts § 14, som en gång för alla bestämt formen för riksdagsärendenas behandling, tillstyrkte han, att ett särskildt statsutskott skulle tillsättas.

Å andra sidan uppträdde Wallqvist: Då § 50 R. F. säger, att statsverket uppvisas för Riksens Ständers utskott, och konungen förklarat sig vilja för det enligt 47 § tillsatta utskott uppvisa statsverket, så är ju dervid intet att påminna, emedan detta utskott också är ett Riksens Ständers utskott. År 1786 gillades för statsutskottets räkning en dylik ed, som den nu förelagda, med åberopande af båda §§ 47 och 50, och således må den äfven nu kunna gälla, och det efter § 47 utsedda utskott må väl kunna befatta sig med de i § 50 nämda ärenden, likasom år 1786 det efter § 50 tillsatta utskott auktoriserades efter § 47. — I denna mening instämde Fant, och äfven Gottmark: Ehuru han ansåg skillnaden vara betydlig nog mellan de båda utskotten, fann han den dock ej vara så väsendtlig, att frågan behöfde betraktas såsom grundlagsfråga, i hvilket fall den måste som sådan särskildt afgöras. Då grundlagen, enligt dess § 57, måste bokstafligen tydas, så kunde statsverket uppvisas för hemliga utskottet, såsom onekligen varande ett ständernas utskott.

Wallqvist utvecklade sin mening ytterligare, i satser, som ej röja någon hög tanke om ständernas kontrollerande rätt: Hufvudfrågan vore, huruvida det efter § 47 tillsatta utskotts befogenhet kunde sträcka sig äfven till statsverket. Inkompetent dertill kan det icke vara, af redan anförda skäl; hvartill kommer, att i den år 1778 stadfästade Riddarhusordningen, tredje tilläg-

[1]) Bättre för mycket än för litet.

get, nämnes särskildt bankoutskott; alla öfriga sammanslås under namn af dem som höra under § 47 R. F. Nog hade man då påmint om ett alltid inrättande utskott efter § 50, om man ej ansett det böra vara, åtminstone hvad hemligheten angår, qvalificeradt efter § 47. Statsutskottets ed vid riksdagarne 1778 och 1786, då man tog noga kännedom af innehållet, åberopar § 50 till grund att detta utskott sattes, och § 47 till grund att det något skulle kunna göra. Man tänkte då ganska visligen det ej vara ämne nog för ett utskott att se en statsbok, som dock är det enda, hvartill man kan visa sig berättigad på grund af § 50 ensam; så vida man ej skulle företaga sig att göra anmärkning antingen vid onyttiga kostnader eller illa upprutade priser.

Han hade gjort sig till regel att aldrig söka hemligheter, och derför icke heller fått känna, hvilka och huru stora statsutskottet fick mottaga vid 1786 års riksdag. En berättelse kom verkligen till detta stånd om utskottets förrättning, af hvilken man kunde sluta både mycket och litet; men efter hans tanka dock icke annat, än att om utskottet hade sett några spår till upplysning, så har det antingen icke kunnat eller icke velat nyttja dem. Längre har man icke hitintills kommit med kännedom af statsverket genom ett så kalladt statsutskott efter 50 § allena. Hade Riksens Ständer ej funnit detta så vara, hade de sannerligen icke låtit bero vid den berättelse, som från utskottet blef afgifven; ty man var då som nu angelägen att taga ut sin rätt enligt regeringsformens lydelse.

Af konungens tal på rikssalen, af hans der aflåtna särskildta proposition, af rikets allmänt kända ställning under krig, af det tillkännagifvande konungen tillåtit talemännen göra i detta ämne, kan med mycken visshet slutas, att konungen, för en lycklig gång under öfverläggningarne i utskottet, finner sig så benägen som föranlåten att för detsamma i ett rätt sammanhang uppvisa staten till dess rätta styrka eller svaghet; så mycket heldre, som den premissen förutan, någon konklusion i frågan icke följa kan. Men att dessa i sin natur hemliga ärenden skulle ännu en gång uppenbaras för ett annat utskott, som efter sin lagliga rätt i § 50 deraf inga konseqvenser draga kan, det är onyttigt och i sina följder skadligt.

Huruvida ärendena från utskottet må allmänne göras eller icke, är en annan fråga, hvaröfver han ej trodde sig tillständigt att vidare utlåta sig, än att statsutskottets praxis 1778 och 1786

äfven nu torde vara lämplig, laglig och brukbar, men att något utvidgande deraf ej må begäras, hvarken i anseende till rätt att fordra, eller skyldighet att uppenbara statens hemligheter, sedan Riksens Ständer redan afslagit den projekterade instruktionen för det i grund af § 47 äskade utskott.

Efter detta yttrande af Wallqvist, gjordes proposition på bifall dertill, att »de ärenden K. M:t efter § 50 tillförene täckts föredraga ett särskildt Riksens Ständers utskott, må efter K. M:ts nu förklarade vilja, i öfverensstämmelse med regeringsformen, för denna gången föredragas det efter § 47 valda utskott». — Hvilket med enhälligt ja besvarades. Och blef i följd deraf, efter ännu »någon öfverläggning», edsformuläret för hemliga utskottet godkändt.

Bondeståndet har endast genom meddelande från borgarne fått kännedom af detta ärende, och derom ej haft någon öfverläggning. Man torde erinra sig, att detta stånd hvarken under tiden före Gustaf III:s regering, ej heller hittills under densamma haft medlemmar i statsutskottet, eller haft annan befattning med statsverket, än då det gällde att åtaga sig dess andel i bevillningen.

Valet af Bankoutskott hade hos adel, prester och borgare, hvilka tre stånd hade andel i banken, gått för sig utan svårigheter omkring den 7 Febr. Dock hade alla tre stånden förut godkänt en instruktion för detta utskott, densamma som vid två föregående riksdagar varit begagnad. — Hos adeln väcktes äfven redan (d. 16) fråga om behofvet af ett Bevillningsutskott. Sina enskildta utskott hafva adel, prester och borgare, hvar för sig, vid denna tid tillsatt.

---

8. Åtskilliga förhandlingar.

Ännu återstå, för teckningen af första hälften af Februari månad, åtskilliga förhandlingar af mera eller mindre gemensam, eller för hvarje stånd särskildt art. Vi återkomma först af allt till frågan om en tacksägelseadress till konungen för hans till rikets försvar vidtagne åtgärder.

Då denna sak föredrogs hos adeln (d. 10 Febr.), uppläste Spaldencreutz ett förslag till adress [1]), hvilket under tacksamhet mot försynen, som beskyddat konungens lif i alla vådor, och tacksägelse för hans nit för rikets försvar, mest framhåller krigets faror och besvär, och fredens välsignelser, men slutar med löfte att, der det skulle behöfvas, för dess återvinnande offra lif och egendom. Härtill lades muntligen en tillstyrkan, att efter erhållet tillstånd af konungen, med tacksägelse uppvakta båda hertigarne Carl och Fredrik Adolf: »Den förre högaktad och beundrad för den insigt, nit och mandom, hvarigenom han vid sjöbataljen den 17 Juli nästlidet år, med blottställande af sitt lif, värjt och upprätthållit Svenska flaggans heder; den sednare utmärkt för de egenskaper och den ädelmodiga vilja, som endast saknat lika tillfälle för att åstadkomma lika storverk».

Spaldencreutz förslag understöddes af gr. Hamilton, som likväl, med erkännande af konungens nit i alla styrelsens grenar, erinrade om vigten af att inskränka tacksägelsen inom sina rätta gränser, för att »betaga tidehvarf, under mindre förtjente regenter, all anledning att med vårt exempel styrka en gränslös erkänsla, på sjelfva konstitutionens bekostnad, och låta dess helgade rättigheter försvinna i blotta vördnadsbetygelser». Han understödde ock förslaget om uppvaktning hos båda hertigarne.

Derpå upplästes, på Lejonankers begäran, ett af honom redan en vecka tidigare inlemnadt memorial, hvaruti han föreslog, att ständerna skulle förära hertig Carl en skänk af 25,000 R:dr Specie af bankens medel; hvilket, såsom han muntligen tillade, syntes honom lämpligare, än att låta slå en medalj till hertigens ära, såsom någon lär hafva tillstyrkt. Hans förslag understöddes af Tham, blott att pengarne ej toges ur banken.

Emellertid var Spaldencreutz motion begärd på bordet af Liljehorn; och likaledes bordlades nu Lejonankers. Frietzky uttryckte sin förundran, att någon ville uppehålla en tacksägelseadress, som så tydligen uttryckte adelns oförfalskade vördnad och tillgifvenhet för sin konung. Hofpred. von Castanie [2]), försökte sedan att åter upptaga frågan, med beklagande, att adeln skulle

---

[1]) Finnes tryckt bland adelns protokoller.

[2]) v. Castanie, Abraham Georg, son af kapten Carl Joachim v. C.; född 1752, prestvigd 1774, phil. magister 1775, hofpredikant 1782, kyrkoherde i Hammarland på Åland 1789, död 1800.

i detta mål förekommas af de andra stånden; men äfven hans yttrande bordlades. Detta tillfälle begagnade Liljehorn att förklara, det han visserligen gillade Spaldencreutz förslag; det var blott några ord som undfallit honom; hvarpå Frietzky erinrade, »att när plenum inträffar, måtte hvar och en infinna sig att höra».

I nästa plenum (d. 12) gjorde jägmästare Tigerhjelm [1]), med anledning af Lejonankers motion, en dylik angående hertig Fredrik: »jag behöfver icke nyttja andra skäl, än de känslor i våra bröst, som tolka för H. K. Höghet den ömmaste tillgifvenhet». Konungens tillstånd dertill kunde man med så mycket större skäl förvänta, som ständerna ej, enligt sin önskan, vid 1778 års riksdag fingo genom någon gåfva för hertigen uttrycka sin erkänsla. Ryttmästar Gyllenadler [2]) ville hafva gåfvan till hertig Carl ökad till 100,000 Specie, »för att i en fullkomligare mån ersätta de ovanliga utgifter, som H. K. Höghet en tid bortåt förmodligen varit nödsakad att bestrida», och för att göra gåfvan värdigare både hans person och ständerna; men pengarne borde ej utgå ur banken, utan upptagas genom en allmän bevillning på ett eller två år. — Båda dessa förslag begärdes på bordet.

Deremot företogs, på gr. Fersens yrkande, sjelfva hufvudfrågan, eller Spaldencreutz adressförslag. Liljehorn gaf nu sitt bifall tillkänna, men erinrade om de andra ståndens önskan, att adressen skulle öfverses af samtlige talemännen; hvilket gr. Fersen ej gerna ville medgifva. På Fersens och andras tillstyrkan delades frågan i två, först angående tacksägelsen till konungen, och dernäst rörande båda hertigarne; och att döma af protokollsutdraget, delades den sednare frågan åter i två, en för hvardera hertigen. De Geer och Fersen yrkade ytterligare på hertig Fredriks ihågkommande: Han vore, sade den sednare, »af de stånden som redan yttrat sig förbigången, men förtjente visserligen att ihågkommas, och om omständigheterna ej tillskyndat honom den förmån att få inlägga lika ära med sin herr broder, hade han dock gifvit hela riket sådana bevis af sitt hjertelag, som fordrade rikets ständers innerliga erkänsla».

Bredvid de artigheter som yttrades om prinsarne, framstår

---

[1]) Tigerhjelm, Seved Gustaf, son af hofjägmästare Sev. G. Tigerhjelm; född 1753, blef slutligen öfverjägmästare; död 1826.

[2]) Gyllenadler, Samuel Jakob, son af lagman Claes Jakob G., född 1752; blef major 1793, landsh. i Nyköpings län 1794; död 1804.

kapten Carlströms [1]) loford öfver konungen sjelf: »Dess outtröttliga möda, dess visa steg, det lif, den verksamhet, som hans egen höga närvaro i alla försvarsanstalter medfört, hafva vi att tillskrifva, att icke Göteborg nu är i Danska händer, Westergötland sköfladt, tusendetals medborgare husville och utblottade, krigets förödelse flyttad i hjertat af riket, och nationens ifrån flera sekler tillbaka förvärfvade krigsära satt i tvifvelsmål».

På gjorda propositioner bifölls Spaldencreutz förslag till tacksägelseadress, och de föreslagna komplimenterna till båda hertigarne; angående hert. Fredrik nyttjades de ordalag, som Fersen begagnat.

Då de andra stånden (d. 14) fått del af adelns utlåtande, gjorde Presteståndet på flera dagar intet vid saken. Borgarståndet ville vidhålla, att adressen öfversågs af talemännen. Normeen förordade förslaget att uppvakta äfven hertig Fredrik; men Oldenburg menade, att också detta kunde få ankomma på talemännen, hvilket af Lijdberg sjelf understöddes. Det dröjde länge, innan alla dessa frågor kommo till fullt afgörande.

Hvad man på Riddarhuset åsyftade med komplimenten för hertig Fredrik, och hvarföre den mötte motstånd från andra sidan, ser man af Adlerbeths yttrande, att den var patrioternas verk, och afböjdes af de ofrälse stånden just derföre, att hertigen var känd för tillgifvenhet för detta parti [2]).

Vid ungefär samma tid som denna fråga sysselsatte adeln, hade andra blifvit väckta inom ståndet, hvilka ej just syftade till enighet mellan konung och ständer. Så klagade (d. 14) v. Engeström bittert öfver polisens egenmäktiga förfarande. Han erkände, att Kgl. förordningen af 1776, om polisens förbättrande i hufvudstaden, var att räkna bland nyttiga lagar; men han fruktade, »att denna visa författning icke mera än andra lagar fått blifva åtlydd och hållen i helgd». Han förbigick gerna »allt hvad ryktet utspridt, angående en inrättning af spioner, rytande myndighet af

[1]) Carlström, Johan August; född 1746, död som major 1816.

[2]) Adlersparre kan ej låta bli att gyckla med saken, i bref till sin broder, hvilken synes under sitt vistande utrikes hafva haft utsigt att få vara med om ett fälttåg i Polen: han kunde ej annat än på hela familjens vägnar aflägga tacksägelse för de flera hundrade Polackar, som möjligen kunnat stupa, om tillfället medgifvit honom och hans trupp att upplyfta öfver dem sina härjande sablar.

embetsmän, pinliga eller våldsamma förhör med personer som varit misstänkte för brottmål». Men visst var, att brottmål längre tid varit under undersökniug vid poliskammaren, ehuru förordningen uttryckligen hänvisar alla egentliga lagbrott till vanliga domstolar. Poliskammaren blir härigenom »en extraordinarie domstol, det är en af de styggelser, dem H. M:t uti 16 § R. F. för eviga tider landsförvist, såsom befordringsmedel för envälde och tyranni». Polisen företog sig äfven att sätta taxa på införda landtmannavaror, tvärtemot naturen af all handel. Klagomål hjelpte till intet annat än ny förargelse. — Han yrkade att detta ärende skulle anses såsom ett besvärsmål, med de andra stånden kommuniceras, och hos konungen anhållas om lämplig förordning i ämnet. Engeströms yttrande begärdes på bordet. Det lär ha varit ämnadt att tryckas och utspridas bland menigheten, som redan af sig sjelf hatade polismakten; men det blef för sent [1]).

Ett par dagar sednare (d. 16) har löjtnant Tigerstedt [2]) häntydt, utan namnets nämnande, på den behandling, som riksdagsmannen för Upsala stad vid 1786 års riksdag, Keventer, efter riksdagens slut fått erfara, för ett till sitt stånd ingifvet, men till samtliga ständerna ställdt memorial: huru han blifvit efter sin hemkomst återhemtad, lagförd, häktad, och dömd till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Han hemställde, »hvad billiga och tillräckligen kraftiga utvägar kunde och borde, till den personliga säkerhetens betryggande, till H. M:ts stadfästelse föreslås»; och begärde att detta memorial måtte meddelas de andra stånden. — Memorialet lades på bordet, som det vill synas genom gr. Fersens bemedling [3]); och skulle med anmälan hos de andra stånden anstå, tills adeln sig utlåtit.

Kanslirådet Wallenstråle [4]) har denna dag uppläst ett memorial rörande finansernas upphjelpande, som först långt sednare togs i betraktande. Adlerbeth säger derom: »Ehuru författarens kända egenskap att vara spelare, och att derigenom hafva förstört

---

[1]) Adlerbeth.

[2]) Tigerstedt, Gustaf Adolf, född 1744, löjtn. vid artilleriet; död 1789.

[3]) Broman.

[4]) Wallenstråle, Fredrik Ulrik, son af biskop Georg Wallin; född 1730, tjenstgörande i kansliet från 1749; adlad 1756 jemte sin broder, sedermera biskop M. G. Wallenstråle; fick kansliråds afsked 1773; dog 1795.

sig, gjorde detta förslag i hans mun löjligt, upptogs det dock med bifall, emedan det smakade af opposition».

Slutligen har Blix (d. 14) uppläst ett vidlyftigt, vältaligt, både på fakta och på infall rikt memorial, om Svenska jordbrukets ställning, orsakerna till dess låga ståndpunkt, samt de medel, som kunde finnas till dess upphjelpande. Förnämsta beviset på dess svaghet såg han i den årliga införseln af utländsk spanmål; orsakerna ville han finna i öfverdrifven hemmansklyfning, och deraf följande medellöshet och skuldsättning, samt den fåfänga, som både hela statsskicket och inrotade fördomar underhöllo; botemedlen sökte han i förändrad lagstiftning.

Äfven detta memorial fann bifall, emedan det, som en rojalist skrifver[1], var »fullt af satiriska drag mot den bästa konungs regering». Men det behandlade ett ämne, hvarför man nu icke hade tid. Motionären uttryckte sjelf sin förhoppning, att man framdeles åter skulle få ekonomiska riksdagar, och icke politiska som nu; och han var för tillfället klok nog att sjelf begära sitt anförande på bordet.

För öfrigt uppstod en dag (d. 10) en tvist mellan Liljehorn och grefve Fersen, såsom Riddarhusdirektionens högste ledare, angående direktionens för denna riksdag ingifna berättelse, nemligen med afseende på en betydlig stöld, som blifvit föröfvad af Riddarhuskamreraren Kirstein; och Liljehorn tyckte sig ej finna de upplysningar, som gåfvos, alldeles tillfredsställande.

Presteståndets vidlyftigaste diskussion (d. 14 Febr.) har gällt den från Bondeståndet utgångna frågan om tacksägelse till konungen för bränvinsbränningens frigifvande; hvarvid mera motstånd mötte, än påräknadt var.

Biskop Hesselgren tillstyrkte bifall: både allmogen och presteståndet hade haft ekonomisk fördel af kronobränneriernas utbytande mot husbehofsbränning; och de för sedligheten så skadliga krogarnes antal hade minskats. — Biskop Benzelstjerna deremot erkände gerna, att nationen vore skyldig konungen tacksägelser för många orsaker, hvarför man ock sådant beslutat; men att för hvarje särskildt sak tacka, torde blifva för vidlyftigt, och det ämne

[1]) Broman.

Bondeståndet nu föreslagit, vore ett af de mindre vigtiga. Prosten Noreen erinrade dessutom, att talemännen vid riksdagens början framburit tacksägelser för alla konungens goda anstalter, det vore således onödigt att nu åter besvära honom. Prosten Gottmark kunde hvarken finna bränvinet så bidragande till rikets välfärd, att det förtjenar så högt anses; ej heller hade författningarne derom hunnit till den fullkomlighet, att ju erfarenheten kunde ännu finna mycket att förbättra. Men nog kände presterskapet bättre än någon annan de olyckliga följderna af bränvinets allmänna missbruk. Han uppräknade en mängd andra värdigare anledningar till tacksägelse: Svenska akademiens stiftelse, och andra dylika; spanmålsmagasiners inrättning, handelns utvidgande till Vestindien och Amerika, nya städers anläggning, odlingens befordrande i aflägse orter, hvalfisket m. m. Prosten Barkman slutligen ville påstå, att bönderna mest bett om, och hade mesta gagnet af förändringen, och de hade dock begärt ännu ett tillägg, hvaruti preteståndet ej kunde deltaga; detta stånd hade åter särskildt för sig tackat konungen för dess omvårdnad om religionen [1]), ett ämne som likväl angick alla stånd.

Å andra sidan uppträdde Fant, och påminte att alla stånden, presterskapet ej minst, yrkat på den förändring, som nu verkligen skett, att utbyta kronobrännerierna mot husbehofsbränning. Fant hade sjelf vid sednaste riksdag kallat kronobrännerierna en begrafningsplats för religion, seder, välmåga, han hade sånär sagt för sjelfva regeringssättet; hans erfarenhet var sedan dess icke förändrad. Han hade då tillstyrkt bränningens frigifvande mot viss afgift på 8 års tid, emedan han ej ansåg sig kunna beskatta sina medbröder för evärdliga tider; nu är bränningen frigifven på 10 år, på billigare vilkor än då var i fråga; och de vid kronobrännerierna fästade olyckliga anledningar ha försvunnit, till lagbrott som knappt såsom sådane ansågos, till angifvelser, misstroende, menederi, allmänt missnöje. Och tyckes således presterskapet hafva allt skäl att taga del i tacksägelsen. — Prosten Wickelgren svarade på Gottmarks anmärkning om författningarne, att de väl aldrig kunde blifva fullkomliga. De två stånd som representera största delen af nationen, voro ense om den gjorda förändringens värde. Att krogarnes antal minskats, var onekligt, och åtminstone i hans ort var folket nöjdt med hvad som skett.

[1]) Se längre fram.

Likaledes Wallqvist: det kunde ej vara otjenligt eller ovärdigt att tacka, då man fått hvad man funnit anständigt att begära; bränvinets bruk kunde ty värr ej borttagas, men nog visade det sig mindre skadligt nu, sedan åtminstone krogarne vid kyrkorna försvunnit; bränningen i hemmet är för hushållningen fördelaktigare; allmänna meningen är för saken, och bör af presterskapet respekteras, särdeles allmogens mening. Hvad de flera anledningar till tacksägelse angick, som Gottmark anfört, borde de ej ligga i vägen för den nu ifrågavarande; fastmera tog han sig skäl af dem att föreslå en ny särskildt tacksägelse. — Prosten Hambræus tillade, att om presterskapet nekade att deltaga i tacksägelsen, skulle det se ut som ett ogillande af den nya författningen. Men det borde ej »tacka för bränvinet simpliciter», utan så vida religion och seder derpå vunnit.

Åter invändes häremot af prosten Pihlman, att han ej kunde rätt tro på husbehofsbränningens nyttighet; i alla fall var bränvinet ett skadligt ting, och det anstod ej preståndet att deltaga i en sådan tacksägelse som denna. Prosten Insulin tillade, att på den ort der han bor, hade presterskapet i föregående åren från predikstolarne uppläst flera kungörelser, hållit efter anmaning flera tal, dels allmänt i sockenstugan, dels särskildt vid andra tillfällen, om den stora nytta, som kronobrännerierna medförde, både för den allmänna och enskildta hushållningen, framför friheten att i hvarje koja bränna till husbehof. Såsom laglydig, hade han sökt i det yttersta försvara denna sats, och kunde nu icke uppenbarligen bekänna och tillstå, att en på hög befallning grundad sats varit origtig eller skadlig.

Biskop Wingård slutligen erkände, att om denna fråga uppstått inom preståndet, hade han väl tvekat, om den vore ståndet värdig; nu kunde det ej draga sig undan, men borde uttrycka sig efter Hambræi förslag.

Ändtligen gjordes proposition till tacksägelse »för den sedan sista riksdag med kronobrännerierna skedda ändring, och förbytande till fri husbehofsbränning, samt krogarnes i anledning deraf skedda indragning». — Biskop Schröderheim[1]) och andra yrkade

---

[1]) Schröderheim, Herman, son af biskop Göran Claudius Schröder, och yngre broder till statssekreteraren; född 1749, adlad jemte sina syskon 1759, phil. magister 1770, hofpredikant 1773, kyrkoherde i Ölmehärad i Wermland 1776, tillika i Christinehamns och Warnums församlingar 1783,

på en enklare form för propositionen. Den ändrades nu, så att den lydde på tacksägelse »för kronobränneriernas sedan sista riksdag skedda indragning, och den i nåder beviljade husbehofsbränningen». — Härtill svarades både ja och nej; votering begärdes, och utföll med 23 röster mot 23. Wallqvist »begärde, att som häraf uppkommer en ny fråga, huru en sådan paritet af rösterna bör anses, decision måtte hvila».

Detta är hufvudsumman af hvad protokollet innehåller. Att det icke är allt, finnes af flera sammanstämmande berättelser, som alla gå ut på att särdeles biskop Schröderheim talat emot saken, och »röjt mycken arghet mot konungen», som Wallqvist uttrycker sig. Fant säger, att Schröderheim om morgonen lofvat sin broder statssekreteraren att tala för saken, hvarföre denne sedermera blifvit af konungen utskrattad[1]). Adlerbeth påstår att Schröderheim efteråt fått af konungen sig förelagdt att välja mellan tre vilkor: att oförtöfvadt lemna Stockholm, och resa till sitt stift; eller att vid första tillfälle på ett utmärkt sätt, genom sitt förespråk, göra konungen i något annat riksdagsmål till viljes; eller att mista sina utom biskopslönen, genom särskildt kunglig nåd, innehafda regala pastorater. Han skall hafva valt det första; säkert är att han reste den 23.

Wallqvist säger att oppositionen fröjdade sig mycket öfver utgången. »Den trodde att tänkesätten voro så jemnt stående, men snart visade sig, huru ogrundad den förhoppningen hos dem var. Dessutom anmärkte jag genast på stället, att då grundlagen icke tillåter något stånd att vara inaktivt i en allmän fråga, förekom här till öfverläggning, om Preseståndet, genom den voteringen, som stannat på paria vota, skiljt sig vid hufvudmålet, hvilket jag bestridde. Men om icke dess mindre saken så ansågs, var dock det ej decideradt, hvad två stånds ja mot ett stånds nej skall verka på det fjerde, som hvarken sagt ja och nej. Om adeln till exempel nu afsloge denna fråga, som borgare och bönder redan bifallit, antingen skulle då tacksägelsen göras eller icke?

---

biskop i Carlstad 1787, med bibehållande af nämda pastorater och tillägg af ändå flera; död 1802. — Han lär hafva uppburit, utom hvad han som biskop hade, inkomst af 9 församlingar.

[1]) Fant räknar 2 som gått bort före voteringen, och 5 som »gingo ifrån oss, deribland den dumme Krogius, som efter middagen var hängfärdig, och gick upp att hos konungen ursäkta sig».

Det förra syntes skäligare, då tvenne stånd i banken med sina röster verka mot det tredje; men med antagande häraf, skulle då Presterna, som gjort sig inaktive i detta mål, föras med pluraliteten af två, eller icke? Allt detta, till hela sin vidd, begärde jag måtte för min räkning läggas på bordet till vidare deliberation, hvilket gjorde nog uppseende på en tid, då Oppositionen icke önskade sig konstitutionsfrågor.»

Wallqvist tillägger vid detta tillfälle, att en gång under de konferenser som en vecka sednare höllos hos konungen[1]) om andra ämnen, »fråga förekom om Allmogens svaga tillstånd och stora bekymmer, under omständigheter, i hvilka dess trohet mycket pålitades». Då har Wallqvist anmält allmogens högliga åstundan att få nyttja sin bränvinsfrihet, utan inskränkning af vissa årstider och pannemått m. m. »Detta motsades starkt af baron Ruuth, men jag hade den hugnaden att i konungens närvaro få öfvertyga honom, att alla dessa reglor ej tjente till annat än onyttiga fiskalisationer, och enskildta fördelar för adeln på sina krogar, den tiden af året då bonden sjelf ej fick tillverka bränvin. Kungen fann sanningen häraf, och biföll min begäran för allmogen, så snart den sjelf derom formligen anhölle, hvilket genast inträffade.»

Resultatet, hvad den tillämnade tacksägelsen angår, synes ha varit, att den aldrig blef af, åtminstone ej gemensam för alla stånden.

Den ofvan antydda tacksägelsen för konungens omvårdnad om religionen föranleddes af en kunglig skrifvelse, framlemnad i plenum (d. 9) af statssekr. Schröderheim; hvaruti konungen erinrar Ståndet om den jubelfest, som förestod med anledning af Upsala möte år 1593. Han äskade upplysning, huru festen varit firad 1693, och hvad som nu synnerligen vore att iakttaga, samt huruvida vid detta tillfälle några förändringar i ritualen m. m. borde komma i fråga.

Ståndet beslöt (d. 11) att för detta ärende nedsätta ett särskildt utskott; samt betygade emellertid (d. 10), på biskop Benzelstjernas förslag, genom en deputation, sin tacksamhet för den omsorg konungen härmed visat för religionens vård; hvarpå erhölls ett nådigt svar (d. 14).[2])

---

[1]) Se längre fram.

[2]) Härtill hörande handlingar finnas i Riksarkivet.

Å en annan sida anmäldes af Fant (d. 14) ett ekonomiskt bekymmer, som man borde söka att få afhjelpt. Flera städers fullmäktige hade vid sednaste riksdag begärt, att presterskapet måtte betala båtsmansafgift och andra borgerliga utskylder för sina i städerna egande eller innehafvande gårdar. Kammarkollegium hade utlåtit sig till städernas fördel, och Rikets Råd sades hafva godkänt dess utlåtande. Nu återstod blott att konungen stadfästade detsamma. Enligt privilegierna voro presterna uttryckligen derifrån fria. Ingen tid var att förlora: nästa måndag kunde saken vara föredragen och afgjord. Man borde begära, att Erkebiskopen hos konungen anmälde ståndets bön, att saken måtte få vara oafgjord, tills ståndet hunnit yttra sig.

Wallqvist, och Frigell (från Skara stift) instämde, med åberopande af egen erfarenhet, hvar från sin ort; Wallqvist med erinran, att om frågan blef afgjord mot presterskapets intresse, kunde tilltagsne embetsmän och kronobetjente få anledning att äfven på andra håll tillgripa ståndets lagliga egendom. Nordin tillade, att man borde fästa konungens uppmärksamhet derpå, att båtsmansafgiften utgår efter näring och rörelse, och således ej kunde påföras presterna.

Erkebiskopen gaf några dagar sednare (d. 17) tillkänna att han, jemte Skara stifts ombud, uppvaktat konungen, framfört ärendet, och erhållit löfte, att ståndets utlåtande skulle inhemtas, innan saken till afgörande företoges.

I Borgarståndet förekom (d. 14) en erinran om Fahlu bergslags, vid nästföregående riksdag mycket omtalade, betryckta ekonomiska ställning; det skedde medelst ett memorial af bergslagens fullmäktige Flodström, hvilken ånyo påkallade statens mellankomst, och fick understöd af Carleberg (från Fahlun). — Bondeståndet har förehaft frågor af mera allmän betydelse.

---

9. Odalståndens Privilegier. Frikorpser.

Åter en för alla gemensam fråga hafva vi nemligen att betrakta, den om privilegier för de ofrälse stånden. »Misstroendet mellan ständerna,» skrifver Wallqvist, »vexte dagligen, och bitter-

heten förebådade en snar brytning. Om sakerna hade lemnats alldeles åt sig sjelfva, hade de ock gått dit, fastän något långsammare, än andra omständigheter det ville tillåta. Under sådan ställning väckte man ännu en annan fråga, som aldrig varit och aldrig kan komma före, utan att göra förskräckelse och buller, den nemligen om allmänna privilegier för ofrälse stånden». — Att Ahlman dervid var verksam, visar han; huruvida han gick konungens ärender, lemnar han oafgjordt. Adlerbeth antager som mera afgjordt, att konungen hade sin hand i spelet.

Vi hafva sett de antydningar, som Bondeståndets sekreterare i sitt första helsningstal till ståndet tillät sig, om den utsigt nu vore att »befästa Svenska odalfolkets frihet». Anders Andersson (från Vesterbotten), hvilken redan 1786 yrkat, att man skulle göra ansökning om privilegier för Bondeståndet, anmälde ock nu (d. 9 Febr.) till ståndets behjertande »ett ärende, i många tider omtvistadt, af detta hedervärda stånd ofta sökt». »Det angår de fri- och rättigheter, förmåner och skyldigheter, det Svenska Odalfolket ifrån de äldsta tider okränkte behållit, men som ofta under de olyckliga tidehvarf, då regerings- och vinningslystnad, enskildta afsigter och agg delat styrkan, och gjort hvar och en enskildt medborgare oförmögen att försvara ståndets rätt, när gemensam vilja och råd icke understödt, hade blifvit inskränkte, förtydde och förmörkade; som nu, kringspridde i flera författningar, ofta undangömmas af den sjelfmyndige, och nästan alltid dölja sig undan för den enfaldige som dem behöfver.» Han förbigick gerna att nämna hvad följder denna fråga medfört i den tid, som under förra regeringssättet förflutit. Nu tycktes tiden vara inne att på grund af inbördes förtroende, och derföre med hopp om framgång, samla dessa gamla fri- och rättigheter till ett helt, och derå söka »sådan stadfästelse, som under namn af privilegier vanligen, då de i laga ordning vinnas, medförer den heligaste försäkran om evärdligt bestånd». Han erinrade huru han sjelf 1786 yrkat på »återställande af 1723 års skatteköpsförordning, såsom för allmogen af nästan lika vigt med de privilegier, hvilka samma år för adeln utfärdades»; och slöt med uppmaning till att »med frimodighet och förtröstan till rättvisa gripa verket an, och fortsätta det med enighet».

Flera instämde; och »som hela ståndet förmärktes vara ense uti samma tanke», så uppsattes och föredrogs ett protokollsutdrag,

att till de andra stånden afgå. Deruti utvecklades ytterligare behofvet af att på ett ställe sammanföra gällande stadgar för bondens fri- och rättigheter, och att i allmänhet bestämma och begränsa hvarje stånds naturliga, för dess föremål och ställning lämpade rättigheter och skyldigheter; och skulle härtill sökas konungens tillstånd och de andra ståndens biträde[1]).

---

[1]) I sin helhet lyder akten som följer: »Då Bondeståndet, vid alla dess sammankomster till allmänna riksmöten, med oro och bekymmer måste erfara, huru en del af dess ledamöter, så väl å egne, som dess hemmavarande medbröders vägnar, äro öfverhopade med allmänna och enskildta besvärspunkter, de der gå ut på, att antingen reklamera vunna rättigheter, eller söka ändring i sådana skyldigheters fullgörande, hvilka de förmena sig utöfver eller emot lag vara ålagde; tror Bondeståndet detta endast och allenast härröra deraf, att de rättigheter och skyldigheter, som allmogen i gemen såsom medlemmar i rikskroppen tillhöra, ifrån äldre tider blifvit allmogen förunte eller ålagde genom en mängd af författningar, af hvilka en del hvarannan motsäga, uttyda, förklara eller upphäfva; deraf har skett och dagligen händer, att allmogen, icke rätt kunnig, om hvilken författning efterlefvas bör, ofta torde begära det icke vinnas kan, och K. M:ts embetsmän, likaledes antingen af villrådighet eller annan orsak, orätt tilllämpa författningarne vid afgörande af allmogens angelägenheter».

»Bondeståndet tror, att en så beskaffad oreda är ganska skadlig för landtbruket och dess idkare, hvilkas yrke egentligen bör vara, att i ro och stillhet få sköta jorden, för att deraf hemta det första nödvändiga för statens och medborgares uppehälle, men icke efterspilla tiden med att tidt och ofta söka beskydd för ingrepp i sina rättigheter, eller ändring i de besvär och pålagor, som dem för tungt kunna blifva affordrade. I Bondeståndets tanka måste, efter vår lyckliga Regementsförfattning, vissa rättigheter vara liksom naturliga för hvarje stånd, lämpade efter hvars och ens föremål, efter det biträde Staten af det ena eller andra ståndet bör njuta, och dymedelst en grundad och rätt jemnvigt alla medborgare emellan läggas, hvilken i sitt hela sammanhang utgör rikskroppens bestånd, varaktighet och styrka. Rubbas någon del deraf, sättes den lidande medborgaren utur stånd, att sina skyldigheter fullgöra, staten förlorar, och hela rikskroppen kommer i mera eller mindre mån utur skick.»

»På sådane grunder har Bondeståndet nu enhälligt föresatt sig, hvad de vid flera föregående riksmöten önskat måtte fullbordas, men för mellankomne hinder och omständigheter alltid blifvit uppskjutet, att K. M:t i nåder täcktes tillåta Bondeståndet att vid denna riksdag, genom utsedde deputerade, öfverlägga och till ståndens närmare granskning uppgifva de allmänna stadgar och författningar, som böra innefatta grunden till Bondeståndets existens, deras allmänna rättigheter och skyldigheter; att samla dem alla i kort begrepp på ett ställe under egenskap och skydd af privilegier, samt att dem sedermera till respektive medständers närmare öfver-

Härtill »ropades nästan allmänt ja». Men Jon Bengtson begärde af talemannen och sekreteraren upplysning, huruvida det stred emot grundlagarne, att ett stånd eller ständerna samfäldt öfverlade om sina angelägenheter, utan att begära konungens tillstånd; i alla fall borde man väl först uppsätta ståndets önskningar, och sedan vända sig till medstånden och konungen.

Till svar härå uppläste Sekreteraren Regeringsformens § 52, och yttrade, att som enligt densamma privilegier för ett stånd ej kunde meddelas utan de öfrigas vetskap, gjorda påminnelse och samtycke, så måste nu också de andra stånden underrättas om hvad som förehades; och att anmäla ärendet hos konungen, vore så mycket angelägnare, som det ytterst berodde på hans pröfning, och sådant med förra riksdagspraxis instämde.

Jon Bengtson synes ej ha varit tillfredsställd af detta svar: han begärde frågan på bordet. Flera erinrade, att ett ärende, som redan så många gånger förevarit vid riksmöten, ej borde vidare förhalas. Nils Svensson påminte, att man 1771 hunnit så långt med saken, att flera förslager uppgåfvos till privilegier för de ofrälse stånden, och ett sammandrag af dem alla blef författadt och utgifvet; ehuru den tidens tvedrägt hindrade, att man kunde komma till slut. Nu äro tiderna förändrade, 1720 års regeringsform är försvunnen, »mera lugn och större foglighet synes förbinda allas sinnen till det enda föremål, som är hvar och ens säkerhet till person, och till den jord, som förfäder lofligen förvärfvat, och flitigt häfdat; och borde man således utan dröjsmål begära de andra ståndens biträde och konungens tillstånd,

---

seende meddela, innan de K. M:ts nåd. godtfinnande, välbehag och fastställande undd. underkastas.»

»Men Bondeståndet har af den skyldiga vördnad och aktning, det är de öfriga riksstånden skyldigt, trott sig böra denna angelägenhet hos dem förut anmäla, med anhållan om gunstbenäget svar med det görligaste första, huruvida de behaga att med Bondeståndet häruti göra ett, att gemensamt hos K. M:t i undd. anhålla, att få taga under öfverläggning detta ämne, samt om Högv. Preste- och Väll. Borgarståndet vilja sig med Bondeståndet förena, att med Högl. Ridd. och Adelns samtycke och biträde, utarbeta ett gemensamt privilegium för alla trenne ofrälse Stånden, deruti gränserna för hvarje stånds rättigheter och skyldigheter utstakas, utan att göra intrång uti sådane åt något stånd redan meddelade förmåner, som icke skulle med konstitutionens bestånd kunna medgifva någon jemkning; hvaröfver utdrag af protokollet till öfrige respektive stånden utfärdas skulle.»

och sedan det skett, nedsätta ett utskott, af en ledamot för hvarje län, till att utarbeta ett förslag. Så har man sedan tid att närmare öfverlägga om saken. Om tillfället går förloradt, kan det kanske aldrig komma åter. Bland föremål som framför allt borde ihågkommas, när förslaget uppgöres, nämde han, »att för räntefordringar hos K. M:t och kronan frälsemän icke måtte tilläggas företrädesrätt till kronohemman framför åboen; hvarigenom dessa hemman gå utur odal inuti frälseståndet, skatteallmogen till märkligt men och evärdlig skada». Han påminte ock att Jon Bengtson vid förra riksdagen yrkat på saken, och undrade, hvarför han nu satte sig emot den, samt bestred af detta skäl äfven hans rätt att begära uppskof.

Häruti instämde »alla fullmäktige» från sjutton län, och enskildta från andra; men Jon Bengtson ville dock ej gifva vika. Då förklarade Nils Svensson, att han väl erkände en riksdagsmans rättighet »att lägga den sak första gången på bordet, som från ett annat stånd varder till vår öfverläggning anmäld; men det kan icke vara tjenligt att lägga vår egen och våra hemmavarande medbröders rätt uppå bordet. Tvärtom äro vi en och hvar ålagde, genom våra fullmakter, att bevaka deras rätt, och förmodar jag äfven, att Jon Bengtsons fullmakt är på enahanda sätt ställd, den jag derföre begär måtte varda uppläst».

Detta skedde, och befanns fullmakten vara »i allmänna ordasätt affattad, med tillägg att allmogen enhälligt ålagt Jon Bengtson, att till alla delar bifalla alla K. M:ts nådiga propositioner, till rikets allmänna väl». Nu förklarade Jon Bengtson, »att han icke ville hindra Ståndets beslut, i fall han är den ende, som begär att saken måtte hvila». — »Hvartill svarades allmänt, att han så är.» Dock anmärkte Olof Larsson, att »för framtiden ej måtte förvägras en ledamot att begära en sak på bordet en gång».

Protokollet upplästes åter, godkändes enhälligt, och afsändes till de andra stånden medelst en deputation under Anders Anderssons anförande.

Borgarståndet visade sig, som vanligt, villigast att gå Bondeståndets önskningar till mötes. Då saken här föredrogs (d. 12), tillstyrkte Skog, att man skulle deltaga i den föreslagna åtgärden, och lemna frågans bearbetande åt ståndets besvärsutskott. Oldenburg ville heldre, att ett särskildt utskott dertill nedsattes. Landgren föreslog att i stället för ordet privilegier nyttja ordet rättig-

heter, emedan privilegier enligt regeringsformen icke kunde gifvas utan alla 4 ståndens bifall; men Bergman (från Halmstad) erinrade, att sådana rättigheter, som ej vore af privilegii natur, voro enligt § 54 R. F. underkastade ändringar »efter tidernas omständigheter». Hoppenstedt (från Kalmar) menade att de kunde kallas både privilegier och rättigheter. — Någon olikhet i åsigter om sjelfva frågan förekom icke; och snart gjordes proposition på bifall till Bondeståndets protokollsutdrag i alla dess delar, och besvarades med enhälligt ja.

Ekström som utsågs att anföra den deputation, hvilken härom skulle afgå till de andra stånden, uppsatte och uppläste det tal han dervid ämnade hålla. Det upprepar hufvudsakligen, huru ärendet förr varit å bane, men blifvit undanskjutet, af eftergifvenhet och försakelse; men nu åter väckt, ej kunde och borde läggas å sido, så vidt medborgares inbördes »relationer ej kunna åtskiljas, om samhället skall kunna upprätthållas och befästas». Det erkändes, att adelns privilegier voro förvärfvade genom tjenster gjorda åt fäderneslandet; men de lagrar adeln samlat, hade »aldrig blifvit förvärfvade med lånte eller lejda händer», alltid med de andra ståndens förenade nit och kraft; dess lysande sköldemärken hade »blifvit hemtade ofta på totalitetens grafhögar» o. s. v. — Detta tal syntes en del af ståndets ledamöter »passande till ämnet»; andra menade »att simpliciteten vore bäst», och att man helt enkelt skulle meddela de andra stånden hvad som var beslutadt; och dervid synes det ha stannat.

Ett par dagar sednare kom från Bondeståndet en tacksägelse för den beredvillighet, hvarmed dess förslag blifvit bemött. Deremot affärdade bönderna förgäfves en påminnelse till Presteståndet om sakens företagande. Samma dag (d. 14) upplästes i Bondeståndet »en del af det vid Riksdagen 1771 föreslagna projekt till privilegier för de tre ofrälse stånden».

Hos Adeln kom saken till tals den 14, då öfverste Almfelt önskade, att den kunde med första möjliga företagas till afgörande, helst dröjsmål härutinnan torde väcka någon uppmärksamhet, då deremot sakens skyndsamma afgörande ofelbart ej annat kan än bidraga till en enighet, som i synnerhet i Rikets närvarande belägenhet är så alldeles nödvändig riksstånden emellan, och hvartill Adeln vid flera tillfällen alltid gifvit så lysande efterdömen. Och förbehöll han sig att en annan gång ytterligare utveckla sin

tanke. Efteråt i samma plenum fick man underrättelse från borgarståndet om dess samtycke till saken, och påminnelse från bondeståndet.

Tvenne dagar sednare (den 16) förekom frågan till vidare behandling. Flera talare yttrade sig, såsom Rappe, Tigerhjelm, v. Engeström, De Geer, De Frietzky, v. Fersen, Liljehorn; alla temligen försigtigt och undfallande. I konceptprotokollet befinnes Liljehorn hafva velat undanskjuta frågan intill riksdagens slut, men vid justering har detta utgått. Rappe erkände det lidande, som bönderna ofta få vidkännas, i följd af okunnighet om sina rättigheter och skyldigheter. Tigerhjelm framhöll, med andra länders exempel, vigten af att jordbrukaren och borgaren ega och bevaka rättigheter; och begagnade tillfället till ett af dessa från 1786 års riksdag vanliga indirekta anfallen mot konungens styrelsesätt, med klander inlagdt i loford [1].

Man var temligen ense, att frågan egentligen gällde borgare och bönder, framför allt bönderna; — presterne voro redan i besittning af privilegier; och att meningen vore, att till ett helt sammanfatta hvarje stånds gällande rättigheter, och få dem såsom privilegier ställda under grundlags skydd; samt slutligen att ej något intrång i gällande privilegier kunde komma i fråga. Och under dessa förutsättningar var man snart färdig, att hufvudsakligen efter Fersens förslag besluta, och genom protokollsutdrag meddela de andra stånden, att adeln, »som städse med fägnad om-

---

[1]) England och Holland skulle ej förete en sådan välmåga, deras konstitution hade aldrig egt ett så långt bestånd, om icke medborgarne både egt och känt sina rättigheter. Uti envåldsregeringar, såsom Spanien, Frankrike, en del af Italien, och Ryssland, är jordbrukaren bragt till den yttersta uselhet. En del af fordna envåldsregenter och deras gunstlingar hafva tryckt både borgare och bönder, rifvit till sig deras rättigheter, och följderna deraf hafva blifvit flyttade till detta tidehvarf. I en del af Italien nödgas jordbrukaren sälja sin säd till underpris, hvarpå regeringen sedan vinner, och i Preussen har regeringen tillegnat sig salt- och tobakshandel m. m. Måtte aldrig detta i en oblid stund hända Svenska medborgare! Måtte aldrig jordbrukaren blifva tvingad att till vanpris sälja sin säd till kronans magasiner, och måtte aldrig borgaren blifva beröfvad salt- och tobakshandeln m. m., hvilket är hans näring och hans bröd. Det är intet att befara, så länge en så vis konung förer Svenska spiran o. s. v. — Man erinre sig att vid 1786 års riksdag hade ständerna dels klandrat vidtagne, dels sökt förebygga väntade maktåtgärder af just ofvan antydda slag.

fattar alla tillfällen att emot sina resp. medstånd ådagalägga sin vänskap, förtroende och benägenhet, samt gerna bidrager till deras nytta och bästa, i allt som med vår lyckliga regimentskonstitutions orubbade bibehållande, samt dess egna privilegiers vidmakthållande kan förenas», lemnar bondeståndet till vänligt svar, att adeln, så snart K. M:ts nådiga tillstånd dertill kan utverkas, är beredd att utse deputerade till det gemensamma utskott, som kan taga detta ärende under öfvervägande.

Om dessa förhandlingar inom och mellan stånden, hvilka vi skildrat enligt protokollen, säger Wallqvist, att borgare och bönder blefvo i denna fråga mycket ifriga; »presterne följde väl med, men med mycken farhåga för sina egna enskildta ståndsprivilegier».

Wallqvist talar ock om, och meddelar i dess helhet, ett förslag till privilegier för de tre ofrälse stånden, som Ahlman lemnat honom att läsa. Det bär titeln: »Följande ämnen har man förmärkt vara Svenska Odalståndens önskan att få beviljade eller fastställde, såsom beslut eller privilegier». — Det är ett slags Magna charta, vidlöftig nog, och angående framför allt bondeståndet, och dernäst borgarståndet, hvilka båda stånds under riksdagens lopp förekommande vigtigare besvärsmål här med godkännande mötas; men äfven allmänna medborgerliga rättigheter, såsom tillträde till konungens person, säkerhet till lif, ära och egendom, lagens skydd, egande rätt till ärfdt och förvärfdt, försörjningsfrihet, tillträde till embeten, tryckfrihet m. m., äro ihågkomna. Af hvad som rörer de särskildta stånden, framstår mest allmogens besittnings- eller brukningsrätt till jord, samt frälse- och skattejordens upplåtande åt alla ståndspersoner. [1]) Särdeles

[1]) Som akten nu, med Wallqvists hela dagbok, är tryckt, intagas här blott de mera allmänliga paragrapherna:

»1. Att K. M:t täcktes försäkra Preste-, Borgare- och Bonde-Stånden, såsom fria Odal-Stånd, i gemen om Dess kgl. nåd, tillåta en hvar fritt tillträde till dess kgl. person, beskydda dem till lif, ära och egendom, samt icke tillstädja, att någon utan laga skäl och föregående ransakning, eller att vara funnen in flagranti crimine, varder häktad.»

»2. De tillsägas om full egande rätt till hvad de lagligen ärft och förvärft, i jord och hus, fast eller lös egendom.»

»3. En hvar skall vara skyddad af lagen, men ej af personen, i följe hvaraf icke någon, som eger viss boningsplats eller näringsfång, och icke ligger medborgare till last, skall komma under namn af landstrykare, lösdrifvare eller lätting, emedan det strider mot medborgerliga friheten, och

och värde, äro äfven för sina säterier, rå och rörs hemman jemte boställen, för skjuts fria, och äfven mera styrka ega, föryttra sin afkastning af sina gods till högsta pris; hvad kan vara billigare, än att de till sina fattiga medlemmar rättvisligen beviljade den felande förlusten på skjutslegan» o. s. v. — Förslaget lades på bordet, »intill dess Deputerade till besvärens öfverseende hinna inkomma med besvären, hvaribland detta är ett».

I mera omedelbart sammanhang med dagens händelser stod det uppträde, som i Bondeståndet föreföll (d. 14) vid föredragning af det från borgarne utgångna förslaget om tacksägelse till hufvudstadens borgerskaps militärkorpser, för deras vakthållning i staden. Förslaget bifölls enhälligt utan diskussion.

Och sedan det var gjordt, uppstodo först riksdagsmännen från Dalarne, och »förklarade, det de icke allenast med hvad ståndet nu beslutit, voro alldeles ense, utan borde ock vid detta tillfälle icke underlåta att anmäla, det Dalorten uppsatt frikorpser till K. M:ts och rikets hjelp i sistledne höst, som före jul till hemorterna återkommit, och att de med säkerhet förmodade, att i händelse rikets angelägenheter och ställning ännu lägga hinder i vägen för de vanliga garnisonsregimenternas återmarch hit till staden, ingen af frikorpserna lärer undandraga sig, under vintermånaderna göra borgerskapet det biträde i vakthållning, som kan begäras, och K. M:t skulle, till lättande af borgerskapets besvär och kostnader, behaga äska».

Genast gjorde Gefleborgs läns och Westernorrlands riksdagsfullmäktige samma anbud med afseende på derstädes bildade frikorpser; Jemtlands ombud [1]) anmärkte dock, att hans ort torde behöfva sitt manskap till eget försvar. Jönköpings och Skaraborgs läns ombud betygade sina orters beredvillighet, men fruktade att det kunde blifva kostsamt för kronan att deraf begagna sig. Nerkingar och Wermlänningar erinrade också om sina orters aflägsenhet och behof af eget försvar; Westmanlänningarne gjorde ett mera ovilkorligt anbud. På samma sätt förklarade öfriga läns riksdagsmän sina hembygders beredvillighet att upprätta frikorp-

[1]) Jemtland hörde ända till 1810 till Westernorrlands län, Herjeådalen till Gefleborgs.

ser, der de ännu ej funnos, eller der de funnos, att ställa dem till konungens disposition, inom eller utom länet.

I anseende till alla dessa förklaringar beslöts, att jemte anmälan om berörde tacksägelse till Stockholms stads militärkorpser, Ståndet skulle genom en deputation hos konungen »anhålla och tillbjuda, att de i åtskilliga landsorter upprättade frikorpser, under vintermånaderna, och så länge garnisonsregimenterna ej äro tillstädes, få till vakthållning och tjenstgöring här i Kongl. Residenset inställas, i händelse Stockholms borgerskap skulle dermed tröttna, eller önska något biträde, och så vida K. M:t allernådigst gifver dertill sitt höga bifall.»

Deputation afgick till konungen, och en annan till medstånden. Den som afgått till konungen, återkom först, och hade att berätta, att han särdeles nådigt mottagit dem, afhört deras skriftliga helsning, och den besvarat. Ståndets skrifvelse var affattad i samma ordalag som ofvan anförda beslut; konungens svar [1]) var af följande innehåll:

»Jag har ofta, men i dessa sist förflutna tider på ett mera utmärkt sätt, erfarit bondeståndets underdåniga nit och trohet. Ståndet känner med öfvertygelse, att dess förening med sin konung utgör dess heder och dess styrka. Sveriges framfarne konungar hafva alltid funnit ett säkert stöd hos sin redliga allmoge, och jag har följt deras efterdömen, då jag, omgifven af faror, kastat mig uti en lika välsinnad allmoges armar. Det mannamod de ådagalagt, den tillgifvenhet de mig visat, bereda dem och efterkommande en välsignad åminnelse. Jag skall taga bondeståndets tillbud i öfvervägande, och efter omständigheterna meddela mitt yttrande deröfver.»

Hvarken hos adel eller prester förekommer vid denna tid någon öfverläggning angående tacksägelser till hufvudstadens borgerskaps militärkorpser.

Bondeståndets anmälan hos konungen om frikorpserna, och det svar som derå gafs, tillägges i alla enskildta relationer enstämmigt en stor betydelse, såsom förebud för märkvärdiga förestående nyheter, och särskildt för den fria Dalkorpsens nedkallande till hufvudstadens närhet; hvarom i anteckningar för nästföljande dagar mycket ordas, och äfven i konungens offentliga tal till stän-

---

[1]) Finnes i bondeståndets protokoll.

derna, under det i adelns protokoller, betecknande nog, ej ett enda ord derom förekommer. Man finner emellertid af åtskilliga anledningar, att orderna till Dalarne afgått redan flera dagar före bondeståndets uppvaktning hos konungen.

---

10. Landtmarskalkens klagoskrift.

Att något afgörande förestod, anade flera. Wallqvist anmärker att på flera dagar plena ej höllos i de ofrälse stånden; och detta gäller verkligen för Måndagen och Tisdagen den 15 och 16. Mindre rigtigt anmärker han det samma om adeln, som dock hade plenum den 16. Inga utskott, säger han, »kunde formeras genom den hvila, som på riddarhuset isynnerhet inträffat. Riksdagsmännen gingo sysslolöse. Förvirring och oro utmärkte alla ansigten som kunna teckna någon lidelse. I sällskaper hölls en tystnad, den man under stora saker aldrig misstager vara det sista men säkraste tecknet till en stor förändring».

Nordin berättar, att han den 11 Februari om aftonen varit, genom biljet från frih. Armfelt, uppkallad till konungen. »Jag hade då icke talat ett enda ord med Herren om riksdag eller prestestånd eller prestsaker, ehuru jag tvenne gånger i Svenska Akademien hade haft tillfälle att länge tala med honom. När jag kom in, befallte han mig sitta, då han började tala om presteståndets tänkesätt, och frågade, huru jag trodde det vara sinnadt för konungen; hvarpå jag svarade, att det är efter min tanke såsom en is, öfver hvilken man kan gå, men ej köra. Jag försäkrade, att ståndet aldrig tillät någon kränkning af konungens makt, hvilket jag höll ofelbart, men att konungen ej alldeles kunde förlita sig på detsamma uti alla de riksdagspropositioner [1]), som möjligen kunde förekomma». — »Innan jag gick från konungen, väntade jag något förtroende om de saker han ville hafva fram; men det uteblef, och jag styrktes blott att med lika nit hädanefter som hittills verka uti ståndet.»

[1]) Detta var några dagar före presteståndets diskussion om tacksägelse för bränvinsbränningens frigifvande.

Två dagar sednare var Nordin, jemte några andra, uppe hos konungen, för en angelägenhet rörande Hernösands stift. »Vid utgången vinkade konungen åt mig att åter komma in, då han mycket förtroligt berättade mig, att Dalkarlarne voro beordrade att komma till Stockholm, samt att han samma dag haft en konferens med R. R. gr. Fersen, hvarvid Fersen sagt honom, att det ej vore någon paragraph i regeringsformen, som han ej brutit. Detta sade konungen med en viss lätthet, men frågade strax med indignation: Hvad är här att göra, menar Ni? Jag märkte både af Dalkarlarnes beordrande och denna fråga, hvad klockan var slagen; men blef så mycket mera bekymrad om svaret, som blef, att K. M:t ej lär tvifla på min undersåtliga trohet; då han afbröt mitt tal, och sade: jag vet att det är svårt gifva råd i sådana saker, farväl, jag går nu på spektaklet.» — Nordin gick hem, och blef sjuk af bekymmer och fruktan, »att konungen skulle kasta sig i för stor fara».

Om nämda samtal mellan konungen och Fersen vet äfven Adlerbeth att tala, men förlägger det till den 11. Han hade sedan riksdagens början funnit konungen ännu mindre benägen än förr för en bemedling, särdeles genom Fersen. Konungen förklarade fastmera, att all oredan kom från Fersen, »som under en täckmantel af saktmod och billighet, underhöll partiandan hos sina anhängare; tilläggande honom förnämsta skulden till all inhemsk oro i Sverige från revolutionstiden 1772, och den märkliga förebråelse, att han alltid varit en afsagd fiende, så af konungamakten som konungahuset. Honom lades till och med till last, att han 1772 inkallad i rådkammaren, så godt som genast tagit afsked, och att han, skiljd från allmänna embeten, ännu på sin sena ålderdom blandade sig i allmänna ärender».

Adlerbeth hade mot sådana anmärkningar erinrat, att gr. Fersen, för att sammanhålla ett parti, som utom honom ännu ytterligare skulle förgå sig, och störta riket i våda, vid flera tillfällen vore nödsakad bifalla steg, som han kanhända ej gillade», men att han utom allt tvifvel upprigtigt älskade sitt fädernesland. Konungen svarade »att hågen att styra sitt fädernesland var Fersens enda patriotism».

De häftiga debatterna på Riddarhuset angående instruktionen för hemliga utskottet, och om behofvet af ett statsutskott, försvårade naturligtvis ställningen, och det borde lätt kunnat förutses,

Landtmarskalken erinrade till slut om sin höga ålder och obefläckade ära; han var förolämpad, icke blott till sin person, utan i det höga embete han å konungens vägnar beklädde, och som han ville lemna lika »oskäradt» [1]) tillbaka; han öfverlemnade åt Ridd. och Adeln »att sjelfva döma ej mindre om de känslor han härvid måste ega, än huru de måge tillfredsställas».

»Lades på bordet. Ridd. och adeln åtskiljdes», heter det i protokollet. Men att detta ej skedde i allt lugn, intygas från flera håll: »Uppläsningen förorsakade mycken jäsning; huru skall det då gå vid sjelfva öfverläggningen?» skrifver en rojalist [2]). En annan [3]): »Bungencrona lemnade protokollets förande till Riddarhuskamreraren Stråle; ett ovärdigt stoj uppväcktes; somliga ville hafva detta diktamen infördt i protokollet; dertill vägrade andra, med den ovärdiga utlåtelsen, att de ej ville landtmarskalken så illa. Efter mycket buller och skrik blef omsider beslutadt, att detta mål skulle läggas på bordet». — Adlerbeth slutligen tillägger just de i skriften angripne förtjensten af att ha bragt memorialet på bordet, och plenum till upplösning.

Hvad innehållet angår af klagoskriften, anmärker Adlerbeth, med afseende på »de öfverklagade oordningar med buller och hetta», att de lika litet kunde bestridas, som vanligen undvikas i ett samfund af 900 personer i en ömtålig öfverläggning. Beskyllningen åter mot frih. De Geer för oanständig häftighet berodde på en godtycklig uttydning af ett obestämdt ord; men den emot gr. Fersen var en ilskefull vrängning af en ganska oskyldig åtbörd, i det han under sitt tal gjort några rörelser med högra handen, i hvilken han höll en hvit näsduk. Hvarifrån landtmarskalken hemtat den tanken att anklaga adeln för dessa förmenta brott, skall ha röjt sig i hans egenhändiga utkast till besvärsskriften, hvilket begynts med de orden: på K. M:ts nådigste befallning får jag tillkännagifva etc., innan det undergått lagman af Nordins rättelser». — Att de sista orden ej äro utan grund, skola vi snart visa.

[1]) Äfven en annan talare vid denna riksdag har nyttjat detta ord i stället för obefläckadt.

[2]) Adlersparre.

[3]) Broman. — Bungencrona var såsom Riddarhussekreterare sjelf i skriften anklagad för falskt protokoll. — Med mera bitterhet, och i mindre valda uttryck omtalas uppträdet, likasom sjelfva klagoskriften, i patrioternas journaler. »Under bordet med en så infam skrift», skall man ha ropat. Cederhjelm har varit den, som begärt bordläggning.

Den duplett af klagoskriften, som inlemnades till konungen var åtföljd af en skrifvelse, hvaruti landtmarskalken förklarar, att hans ställning såsom offentlig person, såsom adelns ordförande i konungens ställe, samt den ed han gått, att styrka allan konungsligan rätt så väl som adelns, bragt honom till detta steg. Dupletten var försedd med en mängd underskrifter till intygande af skriftens sanningsenlighet.

Huru dermed tillgått, berättar en af de underskrifvande sjelf, nemligen Adlersparre, som samma dag landtmarskalkens memorial upplästes på Riddarhuset, varit med flera andra bjuden till middag hos honom. »Efter slutad måltid proponerade han, att hans berättelse skulle uppläsas för oss; och hvar och en af oss anmärkte, hvad vi kunde påminna oss vara verkligen förelupet, och enligt med innehållet af relation. Genast derpå framskaffades ett bord med bläck och penna, då landtmarskalken anmodade oss att teckna derunder våra namn. Vi vägrade alla, af det skälet, att vi ej voro i stånd att kunna bevittna allt, såsom varande af den beskaffenhet, att det ej kunde kännas af oss alla. Till att undanrödja denna svårighet, projekterades en slags reservation, hvarigenom hvar och en stod fritt att sedermera förklara, hvad han visste uti denna sak. På detta sätt ansågs betänkligheten häfven, och underskrifterna började; då ordningen kom slutligen till mig. Hade jag med godt maner, och utan att blifva utmärkt, kunnat undslippa att skrifva under, hade jag gerna nekat; men i den ställningen jag var, gick det ej väl an. Jag satte derföre mitt namn äfven under skriften såsom vittne. Sedan vi alla underskrifvit, afsändes papperet till klubben, för att förses med flera underskrifter; det skedde, och antalet blef ökt till 54. Men som denna stund på dagen åtskilliga personer af ringa anseende råkade vara på klubben, kommo de äfven att inblandas med. Detta förargar mig mest»[1]).

[1]) Adlerbeth skrifver härom: »Besvärsskriften var bevittnad af några och femtio adelsmän, såsom underskrifne vittnen, somlige oförståndige ynglingar, de fleste vanryktade, och som ingenting hade att förlora. Större delen var ock drifne till underskrift under välplägning på herr Stenhoffs klubb. Märkligt var att den förste bland desse underskrifvare var kaptenen friherr. Sven Palmstjerna, son af R. R. Nils Palmstjerna, i sin tid ostridigt den mest nitiske förfäktare af friheten emot konungaväldet. Vittnesmålet var ställdt efter en ovanlig formel, som på visst sätt gjorde det kraftlöst: det hette nemligen, att nedanskrifne intyga dels somliga, dels alla de omstän-

begynte konungen att för mig uppläsa ett stycke af sitt tal, som han samma dag höll på rikssalen, och hvilket blef tryckt. Jag erinrade, att det var alltför skarpt; men konungen svarade, att andra stycken, dem jag ännu icke hört, voro mycket allvarsammare, och att alltsammans rapporterade sig på en af landtmarskalken till konungen ingifven berättelse om ovänligheter, som adeln i hans embete honom bevist.»

»Konungen sade mig äfven, att utom den allmänna föreställning han ämnade göra hela adeln, tänkte han äfven inom dem utmärka några vissa, som på Riddarhuset gjort det mesta bullret, och befalla dem göra landtmarskalken sin excuse; hvarpå konungen ändtligen skulle ur rikssalen utvisa hela adeln, och der sedan explicera sig med det qvarblifvande ofrälset. När jag allt detta afhört, och konungen äfven berättat mig, att det beslutna plenum plenorum redan var anslaget, gjorde jag icke dess mindre flera erinringar om betänkligheten af de steg nu skulle tagas; men allt var fåfängt, då konungen beständigt beropade sig på landtmarskalkens berättelse. Jag inskränkte derföre mina hemställningar uti tvenne punkter: Om denna landtmarskalkens berättelse var fullt bevislig; och om konungen kunde vara säker, att adeln verkligen skulle gå ut, när konungen så äskade. Till det förra svarade konungen, att berättelsen var underskrifven af flera än 40 vittnen, och hvad det sednare angick, så hade konungen att befalla, och adeln skulle lyda. All föreställning till ändring i det beslut konungen tagit, blef utan ändamål, ehuru jag försökte att göra den med en ömhet, som konungen icke ogillade, och med en dristighet, den han icke illa upptog. Jag gick hem, full af bekymmer för saken och för konungens person.»

»Jag anmärker härvid, att ingen regulier militär fanns i staden, utom en liten trupp, högst 50 man lätta dragoner, samt drabanterna. Stockholms borgerskap hade intagit vakterna i staden och slottet, sedan September månad; men granne och villige, voro de likväl, i fall af ett behof, icke synnerligen att räkna för krigsfolk. Erik Tersmeden, som förut varit kapten af gardet, och nu blifvit befordrad till öfverste för de frivillige Dalkarlarne, var rest att uppbåda och föra dem till Drottningholm. Baron Armfelt hade nyligen begifvit sig att möta dem, och befrämja tåget; men ingen visste, om de ville komma, om och hvartill konungen kunde tänka att nyttja dem, huru mycket de kunde låta brnka sig, och

hvar de med sin hjelp sedan ville stanna. Denna nation har ofta varit besvärlig med för mycken vilja, och attrupperad i en tid, då ingen makt fanns att styra och sätta emot den, kunde den snarare supponeras farlig än behjelplig för nyttiga ändamål. Detta och tusende andra saker visade sig för eftertanken, icke till hugnad. Men allt var fördt till en brytning; konungen hade fattat sitt beslut, och blef deri orygglig. Det förekommer, som hade han mer räknat på andras svaghet, än på sina egna medel. Utom sina personliga och oförlikneliga förmåner var han blottad af allt, som hans plan visade sig fordra.»

II. Plenum plenorum den 17 Februari.

Den 17 Februari voro ständerna, på grund af helt oförmodadt anslagne kallelser, konungen till mötes på rikssalen.

Förut hade kallelser varit anslagna till Bankoutskott, och för ståndens särskildta utskott, men nedtogos kl. 9, och de nya anslagen uppsattes, med sammanträdets utsättande till kl. 10. Ändock blef samlingen temligen fullständig: af preståndet t. ex. saknades blott fyra[1]). Nordin sjelf har blifvit öfverraskad, och först hos Wallqvist fått veta hvad som var å färde; på vägen hade han hört ett rykte, att Fersen och De Geer skulle arresteras[2]). — Vakten vid slottet var fördubblad, och borgerskapet anbefalldt att på första vink vara tillreds[3]).

Före uppgången till rikssalen förekommer hos Bondeståndet en märkvärdig diskussion[4]). Ståndets sekreterare yttrade, att det väl vore obekant, hvad konungen täcktes föreställa ständerna; men han borde dock icke fördölja, det han fruktade ogrundade rykten möjligen kunna vara utspridda, som skulle konungen vilja göra proposition om erhållande af ett oinskränkt envälde. Han för sin del ansåg sådant så mycket mera obefogadt, och i högsta måtto brottsligt, som konungen under dess fleråriga regering nogsamt

[1]) Fant. — [2]) Nordin. — [3]) Fant.

[4]) Den har icke undfallit Adlerbeths uppmärksamhet; de andra nämna den icke; ofvanstående är hemtadt ur ståndets protokoll.

ådagalagt, huru långt hans afsigter äro från enväldet skiljde, helst han vid regementsförändringen 1772 ädelmodigt återgaf ständerna deras urgamla fri- och rättigheter.

I anseende härtill förmodade sekreteraren, att någon fråga härom nu icke heller uppstår; men derest proposition någonsin derom kunde väckas, ansåg han det vara likmätigt hans ed och embetes pligt, att uppmana ståndets ledamöter i gemen, och hvar och en i synnerhet, att som de äro frie svenske män, hvilka lika deras förfäder, i alla tider haft afsky för det oinskränkta enväldet, hvilket aldrig bör eller kan trugas på svenska skuldror, så borde ståndets ledamöter, en för alla och alla för en, med lif och blod försvara vår sälla frihet och regeringssätt. Men deremot, om ämnet blifver af den beskaffenhet, att konungen till rikets sannskyldiga bästa något proponerar, och deröfver skulle vilja i dag inhemta och äska R. ständers utlåtande, så öfverlemnade han till ståndets godtfinnande, huru svaret dertill bör å ståndets vägnar afgifvas.

Per Jeppson »var för sin del säker, att konungen icke äskar ständernas utlåtande i någon sak, som icke länder till deras förmån och bästa, hvarföre han ock vore färdig att deröfver genast yttra sig». Men han ansåg bäst vara att antingen talemannen, eller ock förre talemannen Nils Svensson svarade å ståndets vägnar. — Häruti instämde flera, och Nils Svensson förklarade sig dertill ej ovillig. Han ansåg för visst, att konungen »icke lärer föreställa ständerna något, som leder till suveräniteten, utan torde hända fråga förekommer om de privilegier ofrälse stånden begärt».

Olof Larsson menade att talemannen borde svara; och flera biträdde denna åsigt. Talemannen erinrade, att han hade sin plats på rikssalen nära konungen, och långt ifrån ståndet, så att han ej gerna kunde i en hast lära känna dess mening. Han kunde ju, invände Jan Bertilsson, begära att ståndet finge del af hvad som blefve proponeradt, för att derom öfverlägga. — Efter ännu en stunds dispyt, »föreställde talemannen, att det är hvar och en ledamots ostridiga rättighet att på rikssalen, efter dertill erhållet nådigt tillstånd, yttra sig. Hvarföre all vidare öfverläggning härom upphörde».

Äfven prester och borgare hafva hvar för sig varit samlade i plenum, och derifrån, likasom Bondeståndet, gått upp till slottet,

anförda af hvar sin taleman. Men adeln synes ej ha varit samlad förut på Riddarhuset, utan sammanträffat på slottet, i konungens rum, säger Wallqvist, på sjelfva rikssalen säga andra; den anfördes af grefve Brahe, men utan landtmarskalksstaf. Att adeln ej på vanligt sätt åtföljt konungen, vill ock synas af protokollet, som låter honom uppvaktas af Hofvet, Rikets Råd, Hertigarne och stora vakten. Statssekreteraren Schröderheim gjorde tjenst i hofkanslers ställe, kanslirådet Elers såsom protokollsförande.

Konungen, skrifver Wallqvist, »visade sig manlig, ädel och stor med höflighet, och i hans ansigte röjdes ej det minsta tecken till bekymmer eller villrådighet». — Han intog sin thron, heter det från andra sidan[1]), icke för att med sin vanliga mildhet beveka, utan för att med en ljungande vrede förkrossa. Talet lydde som följer[2]).

»Fjorton dagar äro i dag förflutne, sedan jag från detta rum underrättade eder om de vigtiga skäl, som gjort eder sammankomst nödvändig. Jag yppade för eder utan förbehåll allt hvad sig tilldragit under den vigtiga tidepunkt af desse sednare månader; jag föreställde eder nödvändigheten af skyndsamma måtts tagande till att sätta riket i försvar, dess sjömakt i stånd att freda våra kuster, krigsmakten i möjlighet att aftvätta sig den skam, som ej den sjelf (ty den har tappert stridt emot fienden, hvar han råkat honom), men några fås otrohet kastat på Svenska namnet; med ett ord: jag äskade ett Utskott enligt grundlagen, enligt den rätt mig der är förvarad, att öfverlägga om alla dessa vigtiga ärender. Jag sade att tiden hastade, att fienderna rustade, och att skyndsamma anstalter allena kunde frälsa riket, freda dess gränser, och ändtligen genom ett hastigt och med styrka utfördt fälttåg, förskaffa oss en säker och ärofull fred. Min proposition var kort, den var fotad på grundlagen, på min rätt, på sakernas natur, i synnerhet på tidens skyndsamma lopp. Det hade lagligen ej fordrats mera än tre dagar att sätta detta utskott: nemligen för eder, gode herrar af Ridderskapet och adeln, en dag att

---

[1]) Adlerbeth.

[2]) Hela talet, med undantag af de sista raderna, trycktes särskildt, finnes ock hos Modee, och bland konungens skrifter, Del. 1; är nu, jemte hela protokollet för dagen, upptaget i Hist. Samfundets handlingar; konungens egenhändiga koncept till talet finnes i Riksarkivet, bland bilagor till protokollet.

välja edra Elektorer, en dag att uppbryta deras val och för dem att välja utskottet, och ändtligen den tredje dagen att uppbryta valet till de utsedde deputerade, och att mig det meddela. Detta hafven I, vördige, förståndige och redlige män af Preste-, Borgare- och Bondestånden uppfyllt; med samma tillgifvenhet för mig och riket, med samma angelägenhet att befordra det stora verk (rikets frälsande), som uppfyller edra hemmavarande medbröder i landsorterna, hafven I med enighet, med ordentlighet, med skyndsamhet fullbordat lagen. Men I, gode herrar af Ridd. och Adeln, långt ifrån att gå edra medbröder före med sådane efterdömen, eller åtminstone följa deras efterdöme, hafven I uppehållit eder med onödiga öfverläggningar öfver ämnen, som ej tillhöra eder åtgärd, som redan voro utstakade i grundlagen, och som om de än hade synts tvetydiga, tiden, omständigheterna och sjelfva rikets tillstånd hade äskat att i tysthet förbigå, och således noga frånskilja från edra öfverläggningar ämnen, som kunde uppväcka oro, förhala tiden, och derigenom gynna fiendens stämplingar och intresse.»

»Men hvad mera är, då jag, för att förekomma sådan tidspillan, låtit påminna eder om lagens föreskrift, befallt landtmarskalken att eder det förkunna, och att enligt sin pligt ej tillåta öfverläggningar stridande emot grundlagen, hafven I, utan aktning för en hedervärd man, utan vördnad för mina bud, utan efterlefnad af hvad Riddarhus-Ordningens 18 § stadgar[1]), ej hörsammat dess föreskrift; och bland eder hafva ändtligen funnits dem som missfirmat honom på sitt embetes rum, på den stol han innehafver som min fullmäktig bland eder; som den som är tillsatt af mig att bibehålla ordning, att som orden af Riddarhusordningen lyda, förordna tider och timmar till diskurser och deliberationer, moderera diskurserna och talet, föreskrifva hvarjom och enom huru länge och vidt han att gå är efterlåten, näpsa dem som sig immoderate förhålla, som den store Gustaf Adolfs ord lyda; och ändtligen har en del bland eder gått så långt att tvinga, för sin heders, för sitt goda namn och ryktes skull, eder landtmarskalk, en 70-åra man, känd för redlighet, för foglighet, för en ren dygd, en man som utan någon afsigt på vinning (ty lyckan har gifvit

---

[1]) Ridd. Ordn. af 1626, förnyad 1778, innehåller i § 18 hufvudsakligen just de i det nästföljande åberopade ord.

honom nog att ej något behöfva, och dess hedrande vandel har förtjent honom redan alla de hedersförmåner man kan i detta rike ernå), som endast af tillgifvenhet för sitt stånd, sin kung, sitt fädernesland, emottagit detta besvärliga embete; har, säger jag, oordningen gått så långt, att denna redliga man tvungits att vända sig till mig, för att afskudda sig den förebråelse framtiden kunde göra honom, den jag sjelf hade rätt att honom tillvita, om han med stillatigande låtit sitt embete vanvördas. Jag vet väl att det finnes ibland eder dem, som ej deltagit i alla dessa oordentligheter, men som öfverröstade ej en gång kunnat få tala; ty så mycket hafva öfverläggningarne varit bullersamma (och jag beder eder, gode herrar, riddare och svenner, ej tro att jag innefattar hela ert stånd, alla dess ledamöter i den rättvisa klagan jag här framförer); men då jag är tvungen att tala sanning, är det endast de som brutit, som böra taga mina ord åt sig, och de andras samveten frikänna dem för förebråelser. Jag är så mycket mera befogad att säga detta, som de Riddersmäns namn, hvilka bevittnat landtmarskalkens skrift, vittna om deras och många andras af deras medbröder tänkesätt.»

Här gjorde konungen ett uppehåll, och lät Elers i Schröderheims ställe, som »var af bröstsjuka besvärad», uppläsa landtmarskalkens klagoskrift, med åtföljande skrifvelse till konungen, samt vittnesintygen; så enligt protokollet. Wallqvist berättar, att konungen lemnade papperen till uppläsning åt Schröderheim, »som ock dermed begynte, men begynte tillika att hosta, och det så tätt och obesvärligt, att läsningen ofta afbröts. När konungen sådant förmärkte, befallte han Schröderheim att lemna papperen till Elers, som derpå uppläste dem med fri och hög stämma»[1]. — Efter slutad uppläsning fortfor konungen att tala:

»Sådant är förloppet af det som sig på Riddarhuset tilldragit; olagligt till dess grund, oordentligt till dess utförande, oanständigt till sättet att det utföra; och sådant sker på en tid, då allt fordrade andra tänkesätt, andra öfverläggningar, då alla lands-

[1]) Schröderheims hosta, tillägger Wallqvist, »var misstänkt af alla, och lät mycket torr. Om hon ej var sann, så gjorde han med fiktionen sin cour åt ingen. Konungen skulle nödvändigt förakta honom mera för en ny svaghet, som hindrade ingen ting i saken, och Adelns obligation kunde ej blifva stor, att han ej läste de papper, som likväl derigenom icke kunde blifva oppläste».

orter täfla om att bispringa riket; taga mig under armarne till dess försvar, och möta fienderna. Men hvem känner ej här igen den gamla sjelfsvåldsandan, som så länge legat förborgad? som så sorgfälligt sökt att skilja mitt folks hjertan ifrån mig; som föreställt mina gerningar (ja de oskyldigaste) som farliga; som under frihetens namn (friheten, som jag sjelf återställt), som, säger jag, under frihetens namn vilja endast framföra sin enskildta ärelystnad, återställa det aristokratiska väldet, som jag vid början af min regering trott krossa; och som under namn att styrka regeringssättet, genom uttydningar vill det undergräfva, och ändtligen göra med 1772 års Regeringsform, som det verkställdes med 1720, af hvilken nästan icke en enda paragraf var i behåll, då regeringssättet ändrades. Hvem känner här icke igen de samme, som med en jernspira styrde riket, då de voro uppsatte i välde, som nu ej kunna tåla att hafva sett det i 16 år af mig styrdt med mildhet; och som nu ändtligen tvinga mig att tala ett språk så mycket skiljdt från min naturliga böjelse; och hvilka då de uppretat sinnena, vilja kasta på mig skulden af den hetta, de med så ospard möda sökt under en lång tid att föda och bibehålla; och som nu ändtligen, då de ej kunna hoppas missleda edra sinnen, gode och redlige män af de tre stånden, från den tillgifvenhet för mig, som gör både min och eder styrka, söka att förskräcka eder med farhågan för suveräniteten, detta förhatliga ord jag så frivilligt afsvurit; och med detta beskylles den, som tre dagar varit den mest enväldiga konung i Europa, som otvunget derifrån afstått, som gifvit tillbaka en sann frihet, men ej tänkt åter upplifva sjelfsvålds och anarchiens regering. Jag förklarar Eder derföre här från min thron för andra gången (och är förundrad att se mig nödsakad att det förklara), att jag aldrig vill hafva suveräniteten, och att om loppet af oordningar satte den åter i min hand, jag den aldrig behåller; att jag gör mig en heder att vara den rätta frihetens försvarare, men att jag anser för den första af mina skyldigheter, som hufvud för riket, att nedtrycka och näpsa sjelfsvåld, att ej tåla, att de som burit sina förmätne händer på min faders krona, få ryckas med mig om den spira jag förer, och att i synnerhet jag ej kan, att jag ej bör tillåta, att en annan del af dem genom tidens utdrägt gynna fiendens intressen.»

»Ty om jag ej snart blir underhjelpt att få flottan i sjön,

och armeen klädd, beväpnad och betalt, förklarar jag här uppenbart, att om våra kuster härjas, Finland brännes, denna hufvudstad hotas, är det ej min skuld, utan deras som såge med nöje Ryssen snarare här i Stockholm, och ett Ryskt sändebud föreskrifva mig lagar, än att de ville öfvergifva sin ärelystnad, sin hämdgirighet eller sina enskildta begär, och som med alla dessa tidsutdrägter tro sig kunna tvinga mig till en vanhedrande fred, en fred som I gode män och alla edra barn skulle en gång före brå mig som neslig, som brottslig mot riket, mot det namn de store kungar burit, hvilket jag har den hedern att bära; men denna hand blifve snarare förkolnad, än att underskrifva något som vore nesligt för riket; och afryckes snarare från mitt hufvud och sönderbrytes denna krona, denna Gustaf Adolfs krona, som jag tagit emot, om ej så lysande som han lemnat henne, åtminstone obefläckad. Jag säger eder det, gode herrar af Ridd. och adeln, I kommen att vara derföre mig och edra medstånder ansvarige, om I genom edra misshälligheter, edra tillgrepp förloren en tid som är så dyr, och om I genom de farhågor I söken att utsprida, missleden edra medundersåtare. Ty allt uppsökes, allt uttydes till det värsta; riket säges undergräfvet af skuld, den är af mig samkad, då alle veta, alla känna som varit för 18 år sedan på riksdagar, att jag emottog riket med Carl XII:s skuld, och den större skuld som 1740 och 1757 års krig åsamkat, att hvarken det fanns skepp i flottan som kunnat brukas, eller fästningar på något sätt fullbordade, och att jag upprättat stora flottan, byggt å nyo den Finska flottan, och att jag aldrig af eder hvarken äskat eller fått större bevillning än den vanliga; och ändtligen att jag betalt banken hvad kronan henne skyldig var, och att om sådane utgifter fordrat tillgångar, skall jag bevisa, att de ej öfverskridit hvad sakernas naturliga lopp fordrade. Men jag har ej förtjent sådant hvarken af eder, gode herrar, eller kunnat förvänta mig det af eder, som jag på så mångfaldigt sätt uppdragit för edra medstånder, för dem som ej öfvergifva mig i nödens tid, som mangrannt gått ur sina hus till mitt och rikets försvar, då ni åter endera tadlade eller skämtade öfver deras nit; ty jag vet att ni högt föreställen er Dalkarlarnes ankomst som högst farlig, högst brottslig, och sedan ni sökt förklena borgerskapets i Stockholm nit för mig och riket, ansen I nu Dalkarlarne som de farligaste fiender; och hvad kan ni med rätta förebrå mig,

då jag befaller dem att komma? Äro de ej svenske män, som ej för penningelystnad, men frivilligt väpnat sig till min och rikets tjenst? Äro de ej kommenderade af svenske infödde män, både af ofrälse och frälse ståndet? Hvad kan förebrås mera, kan man då räkna dem för lika med sådane främmande besoldade trupper, som konungarne i unionstiden lofvade att ej införa; är det endast tillfyllest att de synas vara mig fullt tillgifne, för att de skola anses för farliga; ty redan från min första resa till Dalarne har deras ankomst varit bebådad, afskildrad som stunden än af stadens, än af bankens, än af allmänna lugnets förstöring. Men allt skall illa uttydas, på det hatet måtte samkas på mitt hufvud, och jag slutligen digna under bördan, och lemna fritt sjelfsvåldsandan att störa rikets sjelfständighet. Det är sannt, på Bondeståndets tillbud är en del af frikorpsen af Dalarne beordrad hit, ej för att taga vakten i staden, ej för att taga vakten på slottet, den är anförtrodd i borgerskapets händer, och jag känner inga händer, i hvilka jag mera tryggt kan anförtro mitt, min hustrus, sons och bröders lif, än i Stockholms nitiska borgerskaps vård; men dessa trupper komma att freda staden, då eldsvådor fordra borgerskapets hjelp, i en tid då sinnena, upprörda på alla sidor, kan med skäl hota allmänna säkerheten; men de skola ej inkomma i staden, förrän nöden tränger, jag tager dem på mina kungsgårdar, att lisa staden för inqvartering. Sådan är den trupps ändamål, med hvilken man sökt injaga så mycken farhåga, allt ställdt mot mig i en tid, då i Ridd. och adelns församling det oklandradt hållits tal, förklenliga och brottsliga mot min höghet, då diktamina utgifvits på trycket lika stötande, men det blir åt lagen att dem beifra. Allt detta har jag med saktmodighet tålt, så länge ej oordningen sträckt sig för långt, men nu är jag nödsakad att tala, att förklara eder min vilja, som är, att I tillfredsställen eder landtmarskalk, att I gören honom den tillbörliga ursäkt, som I honom skyldige ären; att ni utplånen ur edra protokoll alla öfverläggningar stridande mot Riddarhusordningen, och mot den vördnad ni mig ären skyldige, och i synnerhet den af lördagen och måndagen den 7 och 9 Febr., då ni velat tvinga landtmarskalken att göra mot sin ed en olaglig proposition. Alltså hafven I nu genast att begifva eder härifrån till Riddarhuset, der formera en deputation, som den första grefven anförer, med hvilken I grefve Fersen, I friherre Carl de Geer, och I andre som

äro nämde i landtmarskalkens skrift, kommen att följa, för att på tillbörligt sätt göra honom ursäkt för hvad som sig tilldragit, och beledsaga honom upp i sin landtmarskalksstol, der han kommer att ur protokollet låta uttaga det som sig olagligt tilldragit. Och I gode herre och Riksdrots, eder öfverlemnar jag denna skrift, att i hvad som Riddarhussekreteraren och Fiskalen angår, hafven att som högste styresman af Justitie-kanslers-embetet, låta dem för laglig domstol tilltala.» —

Åtskilliga ställen af detta tal synas ha blifvit utförda med särdeles liflighet, och gjort deremot svarande verkan. När konungen yttrade sin förundran, att han behöfde å nyo förklara, det han ej ville hafva suveräniteten, slog han sig för sitt hufvud, säger Fant. När han talade om dem som ville ryckas med honom om spiran, skedde det med häftig ton, skrifver Adlersparre, »hvilket gjorde sådant intryck på Bondeståndet, att de likasom med en mun utropade: Gud bevare konungen». Enligt en patriot skall detta utrop af »några bönder» hafva skett vid orden om suveräniteten, och äfven en del borgare och adel skola ha instämt häruti, andra ha ropat: Gud bevare fäderneslandet och friheten. Den samme påstår, att »vid minsta gny eller hostande slog konungen några förnyade gånger ganska häftigt i bordet. Åtskilliga gånger under konungens tal, särdeles då han omrörde den fläck, som armeen satt på sig, vände sig hertig Carl, med en markerad häftighet, till K. M:t»[1]. — Nordin kallar akten »majestätisk och stark, men Gud afvände alla de följder, som detta steg tyckes medföra. Jag bäfvade vid vissa ställen, och fällde tårar vid vissa».

Om konungen sjelf skrifver Adlerbeth, att under hela detta tal gnistrade hans ögon, hans hy förvandlades, alla hans åtbörder utmärkte den häftigaste vrede. Wallqvist åter skrifver: »Stunden

---

[1]) Broman vet tala om oanständigt buller och stoj. När det ropades Gud bevare konungen, och bataljonspred. vid artilleriet Liljesvärd häruti instämde, bad honom en annan adelsman, som satt på samma bänk, att spara sådant, tills han kom på predikstolen. — När grefve Fersen andra gången begärde att få tala, ropade öfverjägmästare Rudbeck till honom med hög röst: lyd er konung. — Broman kallar detta plenum plenorum »i sanning det märkvärdigaste historien kan framte, och som ej utan adelns största vanära i häfderna lärer kunna upptecknas».

Den skarpaste kritik af konungens tal denna dag förekommer bland Hemliga handlingar till Gustaf III:s historia, andra delen, sid. 87—91.

var den mest kritiska en menniska kan belefva. Menniskornas känslor voro på stället uppbragte till den möjligaste höjd. Ärelystnaden stött men upplifvad, knäckt men obruten; svagheten tröstad, upprättad, men ohulpen; fåfängan hos somliga, skrämseln hos andra, men styrka hos få; allt målade ansigten i de förunderligaste variationer, och ingen syntes sig lik, mer än konungen, som följde allt med den lätthet, som här vore fråga om blott ett litet ämne». — Vi återvända till protokollet.

Grefve v. Fersen anmälte sig att få tala. Men konungen slog klubban i bordet, och sade, att han denna dag kallat adeln för att höra hvad han dem nu föreställt, men icke till att öfverlägga, hvartill de hade tillfälle på Riddarhuset. Men Fersen begärde dock, att konungen enligt Riddarhusordningen måtte tillåta adeln inom sig i dess stånd, att icke allenast härom få öfverlägga, utan ock öfver den nu gjorda anklagan sig förklara. Den rättigheten, som vore hvarje enskildt man i lagen förvarad, kunde konungen, så nådig och så rättvis, icke vägra ett helt stånd, som trodde sig kunna justifiera sina göromål. Och begärde han derföre, att konungen, utan afseende på en enda persons anklagelse, täcktes förunna adeln, att med dess förklaring inkomma, till detta måls närmare upplysning; på det adeln derefter måtte enligt lagarne all rätt vederfaras.

Under tiden anmälte sig att tala grefve Brahe, frih. Duvall och frih. De Geer. Konungen äskade ljud, och förklarade sig alltid skola heligt vårda och handhafva rättvisan; fordrade nu lydnad af dess gifne befallning, samt att adeln till hörsammande deraf, genast begaf sig ifrån Rikssalen. — »Hvarefter Ridd. och Adeln afträdde.»

Eller som Wallqvist skrifver:

»När ett allmänt buller märktes utvidga sig bland hela adeln, slog konungen silfverspiran i bordet, och sade derunder, med full känsla och presentation af sin myndighet: Jag har befallt Ridd. och Adeln att förfoga sig till sitt hus. I ären skyldige mig lydnad. När I kommen på edert ställe, kunnen I öfverlägga, huru I åstunden.»

»Nästan ingen syntes beredd att gå. Det var blott gången mellan grefve Brahe och mig, och jag hörde honom säga temligen högt: Jag går icke. Han visade ock derunder den fasthet i sitt

ansigte, som ville han med styrka hålla sig fast på sin bänk. Men i detsamma uppreste sig grefve Fersen, och sade helt högt: låt oss gå. Den rösten gaf ton. Adeln begynte småningom maka sig. Man avancerade långsamt mot dörren, men ändtligen blef salen tom på adel.»

»Den synen var ock ny. En konung med endast ofrälse män för sig, är väl en sällsamhet, men den icke obehaglig.»

Vi göra härtill blott ett tillägg, ur Adlersparres bref: »Vi måste åtlyda konungens befallning, och lemnade efter oss uti rikssalen de öfriga 3 stånden, hvilka således blefvo vittnen till den största onåd adeln en corps förmodligen någonsin erfarit. Konungen undantog dock en del af vårt stånd, och specielt dem, hvilka underskrifvit landtmarskalkens berättelse. Det lär vara lätt att begripa, hvad oförsonligt hat vi derigenom ådragit oss af de öfriga». — Det torde ock höra till adelns afgång till riddarhuset, hvad han säger, att torg och gator voro fulla med folk, der adeln skulle passera.

Sedan adeln gått bort, talade konungen till de öfriga stånden sålunda:[1])

»I hafven hört, vördige, förståndige, redlige Svenske män, hvad jag varit tvungen att säga adeln. Med hvad tillfredsställelse kan jag nu vända mig till eder, att ådagalägga min erkänsla, min aktning, öfver den ordning, den laglighet, den enighet, den skyndsamhet I satt i befordran af allt, som jag begärt af eder, till öfverläggningarnes skyndsamma företagande. Eder tillgifvenhet för mig och riket, edert förtroende, eder försigtighet, hafva ej låtit eder missledas af alla de rykten, som sökt utspridas, dels till söndring emellan mig och eder, dels till att minska edert nit och inplanta hos eder fruktan.»

»Värdige edra medbröders förtroende, hafven I, som de, varit ståndaktige, och ej öfvergifvit mig i nödenes tid, utan visat mig den styrkan, en Svensk konung har, då han är med eder förenad. Detta är den ljufvaste belöning, den säkraste tröst för mig under alla de vedervärdigheter, som omgifvit mig, och måtte jag finna tillfälle att visa eder, huru mycket mitt hjerta deröfver är rördt.»

---

[1]) Detta tal saknas bland k. Gustaf III:s skrifter.

»Jag vet, att I gode män af borgare- och bondeståndet önsken eder säkerhet, privilegier och förmåner för eder, och I gode män af det vördige presteståndet, som hafva privilegier, att I önsken sådane för edra barn, och hvilka ofta under mina företrädares tid varit i fråga; men för enskildt intresse alltid hindrats. Jag som ej kan hafva mera än ett intresse, rikets och undersåtarnes gemensamma välgång; jag anser intet mer än rätt och billigt, att lika medborgare njuta lika rätt, så mycket det allmänna sambandets nytta det tillåter. Och då jag ser er så nitiske för mig, för vårt gemensamma fädernesland; så är jag mer än redobogen att gå eder i allt som möjligt är till mötes. Stiftom derföre en förening, som stadgar vårt och rikets gemensamma väl; men för att kunna stadga våra tankar, så vill jag öfverlägga derom med eder, och om ni vill nämna tvenne af hvart stånd: en biskop och en af preståndet, tvenne af borgare, tvenne af bondeståndet, att med edra talemän och mig, komma öfverens om det som rätt och billigt är; så kan det sedan skyndsammare föreläggas adeln; och ett verk, som edra fäder med så mycken flit ej kunnat åstadkomma, blifver ett nytt bevis på min kärlek för eder, och en hedrande tidpunkt i min regering.»

Efter någon stunds tystnad uppsteg borgmästaren Spak, och yttrade, med åberopande af sitt stånds med hans eget instämmande tänkesätt, hufvudsakligen som följer:

»Om en nådig och rättvis konungs afsigter skulle någon gång underkastas förtydning, är dock icke möjligt, att de på längre tid misskännas af trogne undersåtare; och E. M:t har genom de nu lemnade nådigste försäkringar betagit all anledning till tvekan derom, att E. M:t sjelf är den ypperste försvararen för sina undersåtares frihet och rättigheter i allmänhet, så att ofrälse stånden dervid icke må anse sig vanlottade genom deras börd.»

Likaledes uttalade Wallqvist, med afseende på dagens händelser, som »visserligen blifva i rikets historia högst märklige», sin och sitt stånds tacksamhet »inför en konung, betungad af bekymmer, och ärofull af välgerningar»; han erinrade om sina stora enskildta förbindelser till konungen, och fortfor derpå sålunda: »Allena den konung, som är intagen af kärlek till sitt folk, kan förklara, att han ej begär annan makt, än den som förenas med ständers lagliga frihet. E. M:t är dubbelt stor, att hafva så gjort, och i ett oroligt tidehvarf bibehålla de tänkesätt E. M:t sjelf i

våra lagar infört, och genom dess höga efterdöme befästat. Dessa tänkesätt hafva aldrig hos mig varit misstrodde; men min glädje har ej varit fullkomlig förrän nu, då de af ingen kunna misstros. I följd och bibehållande af dem stadgar E. M:t sin höga rätt till alla undersåtares kärlek. E. M:t tryggar sig på den thron, på hvilken Gud försatt E. M:t, att med makt och nåd regera ett fritt folk. E. M:t samlar öfver sig sitt folks välsignelser och förböner, som ej kunna blifva ohörda inför Gud. E. M:t förbinder hvar man, att med trohet, lydnad och glädje lefva under E. M:ts spira» o. s. v.

Slutligen talade bonden Nils Svensson: »Då E. M:t så nådigt förklarat sig aldrig åstunda eller emottaga det konungsliga enväldet eller den så kallade suveräniteten, blifver det rikets och hvarje undersåtes lycka att vara styrd af en stor, mild och nådig konung. Bondeståndet kan då med all trygghet uppdraga E. M:t att enligt grundlagarne besörja om rikets rätt och sjelfbestånd, om dess försvar och fredande, samt dess trogne undersåtares välgång och sanna bästa». — Hvartill, heter det vidare i protokollet, Bondeståndet nu önskade K. M:t den Högstes nåd, i det allmänna utropet: Gud bevare konungen!

Konungen tackade de tre ofrälse stånden för deras så enigt ådagalagda kärlek och nit för hans person, försäkrande dem alla om sin ynnest och välvilja. Han begaf sig derpå ifrån rikssalen; »och vid K. M:ts nådiga helsning i förbigåendet hördes, under handklappning, öfverljudt allmänneligen ropas: Gud bevare konungen». — Stånden gingo hvar till sitt samlingsrum.

Temligen öfverensstämmande härmed skildras förloppet i enskildta relationer. Wallqvist gör i korthet reda för det mesta deraf, men upptager sitt eget tal i dess helhet; hvarvid må anmärkas, att alla de tre talen till konungen äro efteråt lemnade till protokollet. Han tillägger: »Jag fann nog att det varit bäst, om ingen talat på stället den gången; men då en borgmästare dermed redan begynt, ville det icke tjena sig, att preståndet var alldeles tyst. Och som konungen i sina tal den dagen på flera ställen utfört sig öfver sin föresats att bibehålla folkets frihet, ansåg jag den föresatsen vara lämpligaste ämnet för mig, för att såmedelst nästan taga fasta på konungens löften».

»Efter mig uppstod ur Bondeståndet Nils Svensson, och förklarade ur papper, att då K. M:t sjelf gifvit tillkänna, att han

icke ville antaga suveräniteten, kunde dock Nils Svensson och Bondeståndet ej annat, än i underdånighet begära, att konungen ville, till exempel på sex månader, antaga så stor makt och myndighet, som konungen fann rikets frälsning verkligen fordra. Detta läste Nils Svensson ganska lågt, och dermed var hela denna akten slutad.»

»Det är mig alldeles icke bekant, hvilken först kan hafva fört konungen på hela denna ideen; men det är visst, att den var känd och understödd af lagmannen Johan af Nordin, förr än den exeqverades, ty han är det som författat landtmarskalkens berättelse. Samme Nordin hade ock uppsatt, hvad Nils Svensson på rikssalen uppläste, och lemnat det till Ahlman, som åter tillställde det Nils Svensson. Deraf synes, att Ahlman äfven åtminstone kände tillställningen. Så snart Nils Svensson uppläst papperet, togs det honom ur händerna, och sedermera infördes ett helt annat innehåll af hans tal i Bondeståndets protokoller.»

»I grefve Fersens förhållande fann jag en storhet, som alltid blir att beundra. Han släppte ej konungen förr än han fick tala; och han talade med det besked, som utverkade konungens tillstånd till öfverläggning på riddarhuset, hvarigenom dess befallning om excusen till landtmarskalken på sätt och vis igentogs och ändrades. Derefter gick grefven på konungens befallning ut, och med några ord tog adeln med sig, hvilket jag anser för en stor politik till förekommande af någon ytterligare och vigtigare fråga på stället. Consternationen var sannerligen så allmän och stor, att allt hvad konungen då proponerat, af skocken blifvit bifallet, utan att man tänkt derpå. I synnerhet är jag viss, att om konungen under ofrälse privilegiers namn hade uppläst Säkerhetsakten, tillika med Skatteköpsförordningen af 1723, hade ofrälset dertill svarat friskt ja. Det var besynnerligt, att sådant icke hörde till planen, eller att det brast vid exekutionen.»

»Jag håller ej af dem, som i allt detta antingen gifvit konungen förslager, eller haft förtroende af konungens egna, och för dem i rätt tid icke lagt rätta hinder i vägen, som varit mycket lätt, ty konungen var med Adeln ännu icke mera komprometterad i sin myndighet, än att allt kunnat hjelpas utan stora skakningar. Bland adeln voro många kloka nog att heldre lemna konungen allt, hvad han för riket kunde begära, än äfventyra de händelser, som tydligen hotade och verkligen inföllo.»

Huru adeln räsonnerade, åtminstone efteråt, ser man bland annat af Adlerbeth. Han hade hört Fersen, för det han fört adeln från rikssalen, af somliga lastas för feghet, af andra berömmas för foglighet[1]. »Bland de onyttiga betraktelser, som ofta göras öfver hvad som kunnat hända, har jag äfven hört den (äfven af instrumenta imperii, hertig Carl och presid. Munck), att om adeln vid detta tillfälle vägrat lyda, såsom oskiljaktiga medlemmar af den rikskropp, konungen såsom hufvud egde att ostympad regera, hade alla hans planer blifvit förryckte, och de sedan inträffade händelser förekomne. Att sakerna då fått en annan vändning, är ostridigt; men månne icke konungen fått ett nytt och skenfagert skäl att för de tre ofrälse stånden än ytterligare afskildra adeln såsom olydige rebeller? Eller månne icke derigenom en eld blifvit upptänd, som snart kring hela Sveriges rike kunnat utblossa till ett förfärligt inbördes krig? Man besinne blott menighetens dyrkan för konungen, och hat till herrarne i denna stunden. Emellertid förblifver det en sanning, att konungen begick ett lagbrott, hvaruti de ofrälse stånden deltogo, då de sig emellan, med uteslutande af ett riksstånd, fortsatte öfverläggningen på rikssalen.»

»Konungen har någon tid efteråt bekänt, att detta steg kostat mycket på honom, i anseende till sin böjelse för adeln, och att han ej skridit dertill, om ej vissa ofrälse hufvudmän gifvit honom den öfvertygelse, att ryska penningar voro komne, genom hvilka han fruktade, att pluraliteten mot honom skulle vinnas i preseståndet, hvilket han ansåg mest vacklande.»[2]

Adlersparre, hvilken sett mindre djupt, och dessutom såsom rojalist sett saken från annan sida, visar mest oro för grefve Fersens person, hvilken »utan gensägelse är en aktningsvärd heders-

---

[1]) I en relation från patriotiska partiet heter det: Adeln begick denna gång ett stort fel, i det att den skiljde sig från de andra stånden, och afmarcherade från rikssalen; det borde den aldrig hafva gjort; också var pluralitetens mening att blifva qvar, men sedan första klassen satt sig i rörelse, så kunde de andra ej göra annat än följa efter.

[2]) En patriot säger: »Afsigten med hela tillställningen tros vara, att få befläcka och humiliera grefve Fersen, baron De Geer och direktör Frietzky, så att han kan förklara dem ovärdige till säte i det hemliga utskottet, och sålunda få det helt och hållet i sin hand; eller ock få dem för domstol anklagade, skyldige eller oskyldige, så att de, sub reatu varande, icke kunna sitta i utskottet».

man; har han en gång förgått sig i hettan, är det dock ostridigt han, som med sin saktmodighet bibehållit någorlunda ordning på riddarhuset, och hållit tillbaka de öfrigas ilskna framfusighet». — Georg Adlersparres andra korrespondent slutar sin berättelse om dagens händelser med de orden: Detta är allt hvad af det förflutna och närvarande skriftligen kan berättas; mera torde ryktet snart underrätta dig om. Bestörtningen är allmän och stor; man vet något, gissar mera, och fruktar allt. Styre Gud till det bästa. — Och dermed upphör hans korrespondans alldeles.

I ett stämma alla relationer öfverens, att ställa landtmarskalkens klagoskrift och konungens strafftal till adeln i omedelbart sammanhang med hvarandra. Det visade sig snart, hvad ock konungens samtal med Nordin låtit förstå, att båda delarne blott voro förespel till ytterligare uppträden.

12. Ståndens plena. Konferenser hos Konungen.

Adeln har omedelbart efter sin bortgång från rikssalen den 17 samlats till plenum på riddarhuset; landtmarskalken var frånvarande, och grefve Brahe förde klubban.

Grefve Fersen fick först ordet, och utbad sig, att ståndet »täcktes uti närvarande grannlaga omständigheter bibehålla allt möjligt sinneslugn». Man hade hört landtmarskalkens erinringar vid adelns förhållande till honom. Grefven ville ej fästa sig vid formen af dessa beskyllningar, endast vid slutet af konungens tal, som angick en deputations afsändande till landtmarskalken, för att begära ursäkt för hvad som händt den 7 och 9. Han hade sjelf redan på rikssalen begärt, och konungen lofvat, att adeln skulle få förklara sig. Således kunde ej någon deputation afgå, förrän utrönt blifvit, om verkligen någon förgått sig. Några, hvaribland han sjelf, hade blifvit nämda, såsom de der skulle göra afbön; men huru kunde de det göra, innan de voro förklarade skyldige.

Att föröfrigt, fortfor han, adeln icke lärer kunna tillräknas, om krigets utgång ej blefve lycklig, derom torde äfven konungen genom vår förklaring lätt blifva öfvertygad. Våra öfverläggningar

hafva haft sin gång så fort de kunnat. Adeln har derunder beslutat tacksägelse till konungen för dess omsorg om rikets gränsers försvar, med erbjudande att deruti ytterligare vara behjelpliga. Adeln har valt sina ledamöter i det af konungen äskade hemliga utskottet, hvars sättande i aktivitet redan för flera dagar sedan ingen omständighet från adelns sida hindrat, helst eden för detta utskott blifvit oss endast ad notitiam lemnad, och ligger på bordet. Att adeln för detsamma önskat få proponera en instruktion, grundad endast på regeringsformen, sådant kan konungen ej illa upptaga, när Riksens Ständer ej annat kunna än proponera, och det är konungens rätt att afslå. Adeln har ej undandragit sig något, hvarom konungen den anmodat. Han för sin del hade sökt efterkomma konungens välbehag. Vid fråga om uppsättande af en frikorps i Vestergötland, hade han jemte andra deruti ingått; sådant allt äro ämnen, som kunna inflyta i vår förklaring. Om konungen fattat någon vidrig tanke emot adeln, kan det ej annat än vara för adeln okärt och bekymmersamt; men den har det nådiga skygd, att ej anses brottslige utan föregången pröfning; annars åtnjöte ej heller ett helt stånd samma rättvisa, som hvarje enskildt tillkommer. »Med denna försäkran, och efter H. M:ts i dag förnyade deklaration, om bibehållande af hvars och ens lagliga rätt, samt att H. M:t aldrig åsyftade någon suveränitet, går jag, ordentligen hörd, sedan beredvilligt för laga domstol; det vore en dom att nödsakas göra afbön ohörd.»

Å andra sidan uppträdde Liljehorn, med sitt vanliga försigtiga språk: »Den differens i tänkesätt, som yppat sig vid våra öfverläggningar, har ändtligen ledt oss till detta bekymmersamma ögonblick. Att detta moln skulle uppstiga, torde förut hafva kunnat skönjas, och åtminstone har jag förutsett det. Det vore önskligt om adeln ville stanna vid denna punkt. Jag vill ej ingå i någon detalj om hvad här förelupit; det torde blott tillåtas mig säga, att landtmarskalken blifvit bemött med vivacitet; adelns samveten fälla deröfver rätta domen. Han har ansett sig nödsakad derom göra anmälan hos K. M:t, som i möjligaste måtto tagit sig hans sak an. Vidkommande det som här blifvit nämdt om afbön till landtmarskalken, har jag ej hört H. M:t nämna den, men väl ett ord som liknade kompliment, och det vore visst ej annat åsyftadt, än något sådant. När adeln med så litet kunde uppfylla H. M:ts önskan, och återställa lugnet inom sig, skulle

jag helst tillstyrka, att adeln stege något litet nerom hvad de kunde anse sig vara skyldige att göra, och derigenom ådroge sig H. M:ts nåd och välbehag. Denna vägen vore den bästa till lugnets återförande, och sedan stode hvar och en fritt att förklara sig. För öfrigt ville han ej hafva någon del i rådplägningarne inom detta hus, innan K. M:ts befallning vore verkställd».

Frih. Duvall åter instämde i Fersens yrkande, att man först måste förklara sig, och föreslog att utse några personer till att uppsätta en sådan förklaring; och detta understöddes af Frietzky och Engeström. — Lejonanker utbrast: »Herre Gud! Hvart vill väl detta taga vägen? Jag tillstår, att då jag i går hörde landtmarskalkens skrift, och i dag konungens tal från thronen, blef jag bestört, som vid en jordbäfning. Men jag hoppas kunna vara trankil: jag handlar efter min öfvertygelse och mitt samvete; sanningen skall jag alltid yrka och understödja; jag böjer mig alltid för makten, ty den är af Gud, men aldrig för lögnen på annat sätt, än då jag sträcker min hals». — Bilberg påstod sig ej ha upplefvat dylikt sedan 1743.

Grefve Horn betygade sin aktning, sedan långliga tider, för landtmarskalken. Men det vore nogsamt bekant, att han nu, betungad af ålder, ej egde det tillförlitliga minne och den styrka i utförsgåfvor, som man tillförne hos honom funnit. Rigtigheten af hans skrift var intygad af 50 till 60 ledamöter af adeln, men deremot kunde ett långt större antal, största delen af ståndet, bevittna motsatsen, och huru ville sådant upptagas af en domstol? — Om samma svårighet erinrade Reuterholm: hvem skulle utvisa parterna härutinnan, om icke en part? Hvem skulle utvisa vittnena, om icke ett vittne?

Spaldencreutz erinrade, att då ingen så noga kunnat inhemta, hvad konungens tal till adeln inneburit, som erfordrades för att kunna afgifva en fullkomlig förklaring, måste man anhålla, att detta tal måtte blifva adeln meddeladt. De Geer föreslog att genom deputerade uppvakta konungen, och anhålla att slippa all beskickning till landtmarskalken, tills man hunnit inkomma med upplysningar om sakens verkliga förlopp; Reuterholm deremot, eftersom ett slags ödmjukhet vore bästa sättet att komma ifrån saken, ville att man skulle hos landtmarskalken begära, det han täcktes bland adeln återställa lugnet, och förklara, det han ej alldeles rigtigt och noga dragit sig denna saks förlopp till minnes;

Cederhjelm slutligen, att man skulle låta en deputation afgå att underrätta sig om landtmarskalkens helsa, samt uttala adelns önskan, att han måtte till klubbans förande återträda.

En ny erinran gjordes nu af Frietzky, att innan förhållandet kunde med säkerhet utrönas, vore oundgängligt, att protokollet för den 9 Febr. justerades. Häruti instämde Fersen, och tillade: »Hvad mig enskildt beträffar, täckes adeln ej illa upptaga, att jag ej finner mig kunna underkasta min ära något stånds ompröfvande. Törhända blifver jag tvungen att söka vederbörligt lagligt forum, som skall skilja mellan mig och landtmarskalken. Adeln finner lätt, huru obehagligt ett sådant steg för mig måste vara. Jag har med honom alltifrån vår barndom varit i en nära förtrolighet; jag har vid alla tillfällen visat honom den aktning, som hans person och vår vänskap af mig äskat. Men då jag af honom inför alla rikets stånd provoceras igenom beskyllningar, som på det ömmaste röra min ära, bör han ej finna sällsamt, att jag försvarar densamma. Det är ej en liten sak, då man tjenat sitt fädernesland så länge som jag, och nitiskt, som adeln sjelf torde kunna intyga, att blifva uti nationen utmärkt såsom förbrytare, kanske såsom missgerningsman. Jag vet ej af något brott; jag har ingenting gjort, som jag ej inför Gud, lag och hela verlden kan försvara».

Ordföranden gjorde proposition på justering af protokollet. Detta besvarades med blandade ja och nej; och hofrättsrådet Linderstedt[1]) påminte, att konungen befallt, att en del af diskussionen skulle ur protokollet uttagas; men just detta ansåg Rappe vara ett nytt skäl att först justera det. På förnyad proposition bifölls, att justering skulle ske; Riddarhussekreteraren erbjöd sig att, om så påfordrades, med lifiig ed fästa, att protokollet var så inrättadt, som han kunnat fatta adelns tankar.

Då det slutligen kom till justering, gjordes åtskilliga ändringar. Lagman Stjernecreutz[2]) föreslog, att dessa alla skulle

[1]) Linderstedt, Johan, son af Hofrättsråd Johan L.; född 1721; tjenstgjorde från 1737 i åtskilliga verk, från 1740 i Svea hofrätt; Assessor 1759, slutligen Hofrättsråd; död 1790.

[2]) Stjernecreutz, Samuel, son af postmästar L. J. Kniberg; född 1744; tjenstgjorde i Svea hofrätt, blef häradshöfding i Örebro m. fl. härader 1772, adlades 1775, fick lagmanstitel 1779, landssekreterare i Örebro län 1781, tog afsked 1782; dog 1794.

de privilegier, som ståndet verkligen eger, emot allt intrång, som deruti på ett eller annat sätt af de andra stånden göras kunde, samt dessutom benäget emottaga och begagna sig af de upplysningar eller påminnelser, som dem af ståndets öfriga ledamöter i detta ärende meddelas kunna, ej mindre till bibehållande af ståndets rätt, än dess barns, som träda ur ståndet, lika förmåner och rättigheter med andra medborgare i samfundet, hvars kall, embete eller näringsfång de antaga. Ståndet förbehöll sig, att i denna fråga ingenting af dess nu förordnade fullmäktige må till beslut ledas, än mindre afgöras, utan saken, efter erhållen beredning, i hela sitt sammanhang till plenum refereras.» — De två nästföljande dagarne förekommer ej något plenum i presteståndet.

Borgarståndets session för dagen öppnades dermed, att talemannen, med anledning af hvad som på rikssalen förefallit, »tolkade K. M:ts nåd, och den säkra väg dertill, som ståndet genom dess enighet och underdåniga beredvillighet sig förskaffat, och hvaraf ståndet i dag haft det mest lysande prof». — Derefter proponerades och företogs val af medlemmar i deputationen för privilegiifrågan, och utsågos Oldenburg och Åberg [1]).

Följande dag (d. 18) var ståndet åter församladt; och de tvenne deputerade begärde, att ännu flera måtte väljas dem till biträde, emedan frågan »hade afseende så väl på personela rättigheter, som egande rätt och rörelseförmåner, och dessa ämnen åter voro af den vidlöftighet och granlagenhet, att få personer på kortare tid icke möjligen kunde medhinna att dem genomgå och granska». — Talemannen föreslog att välja ännu 6 deputerade, deraf 2 från Svea rike, 2 från Göta, 2 från Finland. Salmodin satte i fråga, att i deputationen tillkalla häradshöfding Drangel, såsom den der samlat mycket i dessa ämnen; Sacklén föreslog lagman Runeberg, ståndets sekreterare vid 1786 års riksdag; men Ekerman och Ekström menade, att man hade skickliga män inom ståndet, och ej behöfde besvära någon derutom. Beslutet blef, att elektorerna skulle inom ståndet utse 6 nya deputerade, hvilket ock sedan skedde (d. 20). — Intet annat ärende har dessa dagar,

---

[1]) Åberg, Anders, född i Åmål, var borgmästare i Uddevalla 1774—1801; visade särdeles klokhet och rättrådighet vid Danskarnes infall i Bohus län 1788. Har ock uppsatt en anteckning öfver sammanträdena rörande säkerhetsakten, tryckt i De la Gardiska arkivet, D. 18, 99 o. följ.

den 17 och 18, förekommit hos borgarståndet, och intet plenum den 19.

Bondeståndet slutligen synes ej hafva haft plenum efter återkomsten från rikssalen. Visst säger Wallqvist, den ende af samtida vittnen, som fästat uppmärksamhet vid denna eftermiddags öfverläggningar i ofrälse stånden, att de alla tre hvar för sig varit samlade, och valt sina ombud för privilegiefrågan; men han ändrar sjelf detta, hvad bondeståndet angår, derhän att Ahlman utsett dess ombud, utan att sådant någonsin anmältes i ståndet. I dess protokoll förekommer icke heller härom någonting, och intet plenum förr än den 20; då det heter, att när Riksens Ständer den 17 voro på rikssalen inför konungen samlade, och konungen icke allenast försäkrat, att han aldrig vill emottaga eller hafva suveräniteten, utan ock, sedan adeln från rikssalen afträdt, föreställt de tre ofrälse stånden, att han hyser lika nådig ömhet för alla dess trogne undersåtare, hvarföre han äfven förklarat dem böra vara lika frie, samt att han vore betänkt att för ofrälse stånden stadga och fastställa åtskilliga förmåner och rättigheter; så hade Nils Svensson funnit sig föranlåten, att efter det åtskilliga ledamöter af preste- och borgarstånden afgifvit utlåtanden, på lika sätt yttra sig. Och inlemnade han nu detta sitt yttrande till protokollet.

Denna dag (d. 20) hafva så väl i detta som i de båda andra ofrälse stånden flera vigtiga ämnen förevarit, icke utan sammanhang med de sammankomster, som emellertid, från och med den 17 hos konungen hade hållits med deputerade för privilegiefrågan. Om dessa sammankomster åter saknas allt protokoll, och blott enskildta berättelser finnas, särdeles af Wallqvist och Nordin [1]. Första sammanträdet hölls redan den 17 på aftonen, de andra nästföljande tvenne qvällar. Som föremålet för öfverläggning blef den sedan för samtlige ständerna framlagda, ryktbara Förenings- och Säkerhetsakten, må här först talas om de koncepter dertill, som finnas bland konungens efterlemnade papper [2].

[1] Och dessa berättelser äro tyvärr så litet öfverensstämmande sig emellan, att det ej är möjligt att bringa derur ett helt och säkert resultat.

[2] I Upsala universitets bibliothek.

De äro tvenne, utom några fragmenter. Det ena, och synbarligen äldsta, är skrifvet med konungens hand, och likaledes egenhändigt rättadt; det andra är icke egenhändigt skrifvet, men väl rättadt af konungen, och med vissa undantag temligen likt den akt, som sedan för ständerna företeddes [1]). Vi framhålla så-

[1]) Första förslaget lyder i sin helhet som följer:

»För att för alla tider afskilja från oss och vårt kära fäderneslaud de häftiga skakningar, som dels genom enskiltas ärelystnad, dels genom utländska stämplingar, och ändtligen genom särskildta stånds afund, så ofta satt riket i fara; har vår allernådigste konung för sig och sina efterträdare på thronen med oss och våre efterkommande öfverenskommit om en förenings- och säkerhetsakt, hvilken utstakar en gång för alla de grunder, på hvilka regeringslagarne redan äro fotade, och afskiljer för framtiden all tvetydighet, som ordaförstånd och skolastiska distinktioner samt ensidiga tilläggningar kunde genom egennyttiga afsigter uppkomma, och alltså på en gång freda för alla tider riket från de häftiga ryckningar, dels emellan konung och undersåtare, dels emellan undersåtare sins emellan, som alltid sätta rikets bestånd och allmänna säkerheten i fara, och hindra den angelägna enighet mellan konung och folket, som endast kan bibehålla både allmän och enskildt säkerhet.»

»1. Erkänne vi att vi hafve en ärftlig konung, som eger full konungslig makt att styra, freda, frälsa och försvara riket, göra krig, fred, förbund, skipa och handhafva lag och rätt, och hvilken eger Gud den aldrahögste endast öfver sig, för hvilken han endast har att göra redo för sina göromål.»

»2. Anse vi oss för frie och lydige och säkre undersåtare, under hans spira, tillegandes honom att styra oss efter Sveriges beskrefne lag; och som vi alla äro lika fria undersåtare, böra vi ock njuta lika rätt under lagens hägn; derföre bör konungens högsta Nämnd bestå af hälften frälse och hälften ofrälse män, som skola med konungen utgöra Justitierevision, hvarest konungen endast eger nu som förr tvenne röster. Börande konungen oss beskydda, höga och låga, mot all orätt, ingen förderfva till lif och ära, lem och gods, utan han lagligen förvunnen och i sitt lagliga forum dömder är, ingen afhända eller afhända låta något gods, löst eller fast, utan rätta sig efter Sveriges rikes lag.»

I stället "för lem och gods" har stått "lem eller välfärd", såsom i 1772 års regeringsform; öfver detta ord välfärd hade 1786 års ständer begärt och erhållit en förklaring, att derunder förstods äfven embete och tjenst. — Efter denna punkt har stått: "3. Skall konungen oss bibehålla vid Guds rena ord, sådant som det nu hos...." Men detta är öfverstruket.

»3. Ett lika fritt folk bör ega lika rätt att besitta och förvärfva jord i deras gemensamma fädernesland; derföre bör dock ej jorden ändra sin natur, hvilket ledde till villervalla, sedan en så lång och urgammal vana fastställt den inrättning af frälse jord, säteri, krono och skatte etc.»

»4. Domare i alla instantier böra vara både frälse och ofrälse, på det sedan åldern gjort skillnad mellan stånden, ej det ena kan trycka det

som de märkvärdigaste delar: hvad som i första förslagets första punkt talas om konungens makt öfver krig och fred, och mot

---

andra, och bringa regenten för sin säkerhets skull att mera gynna det ena än det andra. Men som genom upphöjande till adelskap denna ordning kunde störas, bör den ofrälse man, som blifver upphöjd till frälse stånd, ej behålla det säte eller embete han som ofrälse för ofrälse ståndets säkerhet fått.»

»5. Då ej riksdag behöfves, men konungen har af nöden, för något särskildt behof, för rikets säkerhet utvärtes eller invärtes, eller någon ekonomisk orsak, penningehjelp, kan han kalla ihop ett utskott eller sammankomst af landets fullmäktige, som eger makt att bevilja, samt kan ock rådslå öfver bankens tillstånd, lika med bankoutskotten vid riksdagarne, och i följe af bankoutskotts instruktion. Detta utskott eller sammankomst öfverlägger med konungen sjelf, eller den eller de konungen i sin stad förordnar, men intet öfverläggningsämne kan förehafvas, än det som konungen proponerar; och bör detta utskott eller sammankomst ej sitta längre än högst sex veckor.»

»6. Detta utskott eller sammankomst kallas endast af konungen. Lika undersåtare böra ega lika rätt, och derföre bör denna sammankomst af landets deputerade vara sammansatt af lika antal af hvarje stånd. Nemligen 28 bofaste män, på sådant sätt, att en bofast frälseman af hvart län, af de 24 hvarest frälse finnes, som af dess frälsehemmans innehafvare efter fleste rösterna i länet väljes; som bruksegare utgöra en ansenlig del af förmögenhet, så är det billigt, att 4 ofrälse män af Brukssocieteten väljas, på sätt det nu sker till Jernkontorets sammanträden. Desse 28 bofaste män böra hafva fyllt sina 40 år, på det att de genom mogen och lång erfarenhet afskilja från öfverläggningarne all hetta eller otidig lust att lysa, som en oförfaren ungdom ofta söker att ådagalägga på allmänna rolighetens bekostnad. 28 prester, biskopen eller en consistorialis, och en af stiftets presterskap. 28 af städernas fullmäktige, nemligen 4 af Stockholm, en af Göteborg, en af Carlskrona, en af Åbo, en af Gefle, en af Norrköping, och 19 af de andra städer efter bevillnings klassifikation. Och 28 bofaste bönder, en af hvart län, till hvilkas hjelp konungen förordnar en edsvuren skrifvare; och på det att intet stånden emellan kan uppkomma någon oenighet, och ett stånd undandraga sig tyngden, som då faller på det andra, så komma dessa 112 personer att votera per capita.»

Punkten om de första 28 utskottsledamöters ålder är i marginalen tillagd; likaledes sista punkten, om voteringssättet. — I ett annat koncept till punkterna 5 och 6 är besagda åldersbestämmelse upptagen i texten, men utstruken; de 24 län der frälse fanns. äro uppräknade; efter ordet "biskopen" står "om konungen honom kallar"; fördelningen af städernas fullmägtige är ej utförd o. s. v.

»7. Denna förenings- och säkerhetsskrift skall af alla konungar undertecknas vid deras anträde till regeringen, och aldrig ändras, uttydas eller rättas: så att om konungahuset utgår, kommer den kung som väljes att inträda i alla dessa rättigheter, utan att någon ändring häri ske kan.»

Här har varit tillagdt: "Och skulle så hända, att detta af tiden skedde så kan..." Men detta är öfverstruket.

slutet om konungens höga rätt, i ordalag som påminna om Carl XI; i andra förslaget hafva der tillkommit tvenne sedan mycket omtvistade punkter, om disposition af embeten och tjenster, och uttrycken för den ekonomiska lagstiftningsrätten. — Dernäst inrättningen af en Högsta domstol, bestående af frälse och ofrälse män, utöfvande en del af det uteslutande adliga riksrådets förra funktioner, hvilkets blifvande öde i det andra förslaget antydes. — Den för alla lika besittningsrätten till all slags jord; i andra förslaget dock med undantag för säteri, samt rå och rör, som adeln förbehållas. — Den naiva bekännelsen i första förslagets 4:e punkt om möjligheten, att en regent kan blifva bragt för sin säkerhets skull att gynna det ena ståndet mera än det andra. — Försöket att bereda den nya grundlagen bestående kraft äfven för ett möjligen blifvande nytt konungahus. — Och framför allt försöket att i ständernas ställe, för både bevillnings- och banko-ärenden, sätta ett utskott af 24 bofaste frälsemän och 4 bruksegare af mogen ålder, samt 28 af hvardera de andra stånden. — Slutligen saknades, åtminstone i första förslaget, stadfästelsen af borgerskapets privilegier.

»8. Adelns och presteståndets privilegier af 1723 stadfästas i allt som ej strider mot denna säkerhets...»

Här är skriften afbruten. En rad längre ned står: "Skjutsen bör vara lika af alla stånd".

Det andra konceptet är, som nämdes, i det mesta öfverensstämmande med den sedan på rikssalen upplästa akten. Inledningen är lika. I första punkten är ordet »förordna» en gång utstruket, och utbytt mot »tillsätta», men sedan åter insatt; sista momentet: »Och öfrige riksvårdande ärenders skötsel på sätt konungen nyttigast synes», är i marginalen tillagdt. — Tredje punkten har genom flera rättelser fått den lydelse den sedan hade; likaledes den fjerde, som dessutom mot slutet har innehållit följande: »Viljande K. M:t dessutom ofördröjligen låta utfärda en förteckning på de embeten och tjenster, hvilka af både frälse och ofrälse män ofelbart böra beklädas». Men detta är öfverstruket.

Femte och sjette punkterna hafva innehållit föreskrifterna om bevillningsutskottet i fullständig form, men äro öfverstrukna, och i deras ställe är i marginalen tillagd den sedermera femte punkten: Som den rätta friheten består att fritt gifva till rikets underhåll, hvad finnes nödigt: så eger svenska folket derom en ostridig rätt att med konungen rådslå, jemka, afslå och öfverenskomma. — De följande punkterna äro sådana de på rikssalen upplästes. Men vid stadfästelsen af 1723 års privilegier, är tilllägget »samt städernas härtills välfångna privilegier och rättigheter» i marginalen tillkommet.

Vi öfvergå nu till Nordins och Wallqvists berättelser. Nordin skrifver [1]), att han från presteståndets klubb kl. 6 på aftonen den 17 Febr. blef kallad till konungen. »Der voro samlade de fleste af deputerade i privilegii-utskottet; men som biskop Wallqvist ej träffades och blef borta [2]), blef icke heller någon session.» »Konungen tog mig in uti galleriet, och gick med mig några gånger fram och tillbaka, och drog slutligen fram ett papper, det han bad mig läsa igenom, medan han gick ut. Detta var en skrift, som i vissa delar föll in med min öfvertygelse; nemligen i det som rörer rättigheten att förklara krig af konungen; äfven den ideen att ständers utskott skulle kunna kallas till bevillningar, 28 af hvart stånd; men jag saknade riksdagar, hvilka i sådant fall nödvändigt borde bindas till vissa år, ty eljest skulle ständer aldrig komma tillsammans. Om tjenster fann jag ordet förordna alltför vidsträckt m. m.»

»Konungen kom in, tog af mig papperet, och frågade, hvad jag tyckte derom, då jag svarade, att ideen om utskottet vore ofelbart god, och ländande till stillhet, men då fordrades nödvändigt viss tid till riksdagar; hvaruppå han intet svarade, utan sade: nu måste jag gå på spektaklet; klockan är 7. Ni kommer tillbaka kl. 9.» »Jag gick tillbaka till klubben, der erkebiskopen berättade mig, att vi i afton skulle på slottet få sammanträde uti privilegiisaken, hvilket hade varit ärnadt att ske kl. 6. — Vi uppkommo kl. 9, och vid pass kl. ½ 10 satte sig deputation under konungens presidium.»

»Han tog då fram saker som bevisade, att ofrälse stånden borde komma till jemnlika förmåner uti hvad som rörer säkerhet, och hade derföre uppsatt en Förenings- och Säkerhetsakt, den han uppläste jemte en förnyelse af Skatteköpsförordningen. Sedan akten en gång var uppläst, begynte han att åter läsa den paragraph för paragraph. När han kom till rättigheten att föra krig, gjorde han sjelf den erinran, att han hade redan denna rättighet af Regeringsformen, som gifver honom makt att sluta offensive och defensive allianser; och dermed tego alla, helst hvar och en lärer

[1]) Det följande är sammansatt af två, i formen något skiljaktiga, egenhändiga uppsatser af Nordin.

[2]) »Wallqvist höll sig då med vilja undan, satt på Altona värdshus, och spelade kort», tillägger förf. i parenthes.

funnit, att detta skulle betaga Ryssland håg och tillfälle att verka på nationens tänkesätt, hvilket nu icke i samma mån skulle intressera.»

»Vid ordet förordna om tjensterna i riket, togo nästan alla till orda, och hölls lång öfverläggning. På erkebiskopens remonstration, och biskop Wallqvists dervid gjorda reflexioner, svarade konungen, att presteståndet hör ej derunder, såvida de hafva i prestprivilegierna sin säkerhet i alla afseenden. Konungen nyttjade till skäl, att tjensterna voro ju för rikets skull, och icke för personerna; att han aldrig kunde utehålla ingrepp i Regeringsformen, så länge de stora räkna tjenster för egendom m. m. Jag uppstod då och sade, att ehuru säkert det är, att tjensterna äro för riket och icke person, och ehuru jag nog vill tro, att eganderätten i embeten torde vara den som dragit alla regeringsformer till aristokrati, vågade jag dock anse saken inpraktikabel i Sverige (åtminstone i mindre tjenster), der sakerna mera förrättas af lönlöse än lönte tjenstemän. Om nu en yngling vid akademien kostat på sig hvad han egt, och med mycken möda såsom extraordinarie hela 12 à 15 år släpat sig fram i kollegier eller annorstädes utan lön, blott i afsigt att vinna med åren en säker utkomst, så vore det för svårt, om han vid 40 års ålder, straxt sedan han fått en lön, skulle utan dom kunna afsättas. På sådant sätt skulle aldrig skickligt folk kunna fås till tjensterna. Men som K. M:t anser vissa tjenster böra vara så beskaffade, och i synnerhet nämde landshöfdingar och chefer samt befälhafvare, så kunde ju paragraphen om förtroendes-embeten utvidgas, och dessa sysslor der insättas. Detta fick allmänt bifall, men antogs dock icke. Vidare föreslogs under diskursen af någon, att detta blott skulle sträcka sig till Tromän, Råder i kollegierna undantagna, äfven alla Domare-embeten, dem konungen förut sagt, att de ej möjligen härunder kunde begripas; men detta blef icke heller antaget, utan konungen fann sig då vid att utstryka ordet förordna, och skref med egen hand tillsätta.»

»Vid paragraphen om ofrälse män uti Justitie-revision anmärktes ej något, utan talade konungen blott om rättvisan att ofrälse män borde sitta derstädes. Vid det som rörde Banken erinrades ej något, så vida det instämde med nuvarande skick. Vid paragraphen om frälsehemman anmärkte jag, att det vore adelns rättighet i privilegierna, hvaruppå föga något svar föll.»

»Om stora utskottet, 28 personer af hvart stånd, öfverlades mycket. Jag tyckte om denna idee, såsom rimligare än beständiga samlingar af 1500 personer i öfverläggningar, men ville dock hafva viss tid för riksdagar, hvarom jag, äfvensom biskop Wallqvist, uti erkebiskopens närvaro, mycket bådo konungen, sedan de öfrige deputerade vore utgångne, men kunde ej få bifall.»

Nordin gick hem efter midnatt, sjuk, och kunde följande dag den 18 ej på första kallelsen på förmiddagen infinna sig på slottet, men blef åter uppkallad efter middag, och gick dit. Konungen begynte nu åter tala om Säkerhetsakten; »då jag ändtligen förmådde honom att lofva mig riksdag inom hvart tionde år. Jag sade att på andra vilkor gå hvarken borgare- eller preståndet in uti detta, om det föredrages dem. Jag bad då äfven att de 24 adelsmän, som skulle sitta i utskottet, skulle förökas till 28, ty det vore eljest orätt dem skedd, hvilket han fann och lofvade således rätta».

Föregående afton hade det hetat, att akten skulle föredragas i hvart stånd särskildt, »men nu tycktes han vilja hafva den före i plenum plenorum. Frågade ock mig, om jag trodde den gå igenom, det jag icke dristade försäkra; dock om riksdagar insattes, hoppades jag det bästa».

»Nu talade han om Riddarhusets olydnad, Fersens arrest med fleres, och betygade jag då, äfvensom den 16, med ed, att jag talat med R. R. Fersen, och att hans yttrade tankar voro så juste, att hvar värdig undersåte skulle vilja sätta sitt namn derunder. Detsamma hade jag erfarit af hans samtal med andra. I anseende härtill, och det stora förtroende han egde hos alla, dristade jag afstyrka arresteringen.»

»Jag föredrog ock, om icke de tre ofrälse stånden kunde få i underdånighet anhålla om förening emellan konungen och adeln, då konungen hade så mycket mera ära af alltsammans, då vi voro förenade till ett folk; men ehuru konungen tyckte först om ideen, fruktade han dock, att adeln skulle förtryta ofrälsets bemedlande. Detta projekt hade jag vid ingåendet sagt till baron Ruuth, som yppat det för biskop Wallqvist, hvilken inkallad, föredrog samma sak, men fick samma svar.»

»Vi talade alla tre vidare om hufvudsaken, då jag berättade Wallqvist, att konungen nu i nåde bifallit vår önskan om riksdagar uti hvart decennio, det ock konungen jakade, men sade att han

helst såg att han slapp. Vi afstyrkte ock då gemensamt arresteringen, hvaruti konungen tycktes ingå på våra ord; men när vi kommo till dörren och bugade oss, sade han: Om arresten lofvar jag er ingenting, jag får se huru jag gör. Under samtalet frågade han oss, om vi kunde försäkra honom om preståndet, hvartill vi begge svarade, att vi ej dristade sådant, men kunde väl för vår enskildta del göra oss hopp, då vilkoret om riksdagar kom dertill.»

Så långt Nordin.

Wallqvist åter talar mycket kort om första sammanträdet den 17 om afton i sammetsrummet på slottet; då »konungen, efter en affordrad tysthets-ed, den erkebiskopen fick befallning att förestafva, framlade och sjelf föreläste den bekanta Säkerhets- och Förenings-akten. Till detta sammanträde voro kallade, utom deputerade, erkebiskopen och de tvenne andra ofrälse ståndens talemän, samt bond-sekreteraren Ahlman. Statssekreteraren baron Ruuth syntes under sammanträdet föra protokollet [1]), men om det utskrefs, och hvad det innehöll, vet jag alldeles icke; aldrig blef det uppläst».

»Säkerhetsakten, som lästes, var skrifven med konungens egen hand. Den syntes mycket rättad genom både utstrykningar och inflickningar. Alla närvarande voro förvånade; ingen yttrade sig; konungen talade sjelf ganska mycket, men det kom dock hvarken till någon rätt deliberation, eller till beslut om någonting [2]).»

»Vid det till den 18 på samma ställe i samma sak på aftonen utsatta sammanträde, infann sig äfven hertig Carl af Södermanland, som utan att förpligtas genom någon ed, deltog i de

---

[1]) Statssekr. Schröderheim skrifver (i sin uppsats om tillkomsten af borgerskapets privilegier vid 1789 års riksdag): »Under beredningen för Säkerhetsakten hade ofrälse ståndens ledamöter ofta och nästan alla qvällar företräden och konversationer hos kungen. Jag hade den lyckan att ej vara admitterad dertill. Baron Ruuth spelte dervid hofkanslerens roll. De Besche gjorde les honneurs uti de yttre rummen med rafraichissements». — Med De Besche menas väl Georg Johan D. B., då kammarjunkare m. m.

[2]) Redan denna framställning är svår att sammanställa med Nordins, äfven om man skulle antaga, att denne sammanblandat tvenne dagars öfverläggningar. Ännu svårare är att sammanjemka bådas berättelser om samtalen med konungen vid middagstid den 18, hvarom Wallqvists beskrifning se sid. 168.

deliberationer då förefölle. Det var på hertigens enträgna påstående, då på stället, dessa orden infördes vid slutet af 1 § »och de öfrige riksvårdande ärenders skötsel, på sätt konungen nyttigast synes». Hertigen gjorde ingen hemlighet deraf, att han ansåg en total förändring med kollegierna för nödvändig. I 3 § infördes skjutsfrihet för Säterier, Rå och Rörs samt insockne frälsehemman, som i projektet voro ansedde lika skjutsskyldige i all ting med krono och kronoskattehemman.»

Vid § 5 (och 6) om bevillningsutskottet, hvilken Wallqvist med skäl ansett märklig nog, att med konungens tillstånd afskrifva ur dess eget exemplar [1]), förklarade konungen »ändamålet med denna § vara, att ingen skulle komma att befatta sig med beskattningsärender, som ej egde att beskatta någonting hos sig sjelf. Att sådant var godt erkände alla närvarande, men kunde ej derföre antaga paragraphen. Man anförde likväl inga synnerliga skäl till sitt nekande. Ändtligen försökte jag deri, hvad jag kunde. Jag androg att beskattningsrätten vid riksdagar var en bland nationens dyraste rättigheter; att den i alla grundlagar blifvit den noga förvarad, att vid riksdagar allena nyttjas; att med antagande af denna § riksdagar för alltid skulle vara aflyste; att §:n dessutom icke nog tydligen uteslöte deputerade från andra ärenders företagande, än beskattningen; att den dem uppdragna befattning med banken vore högst vådlig för riket och för konungen; att voteringen per capita upphäfde sjelfva konstitutionen af 4 stånd m. m.; och ändtligen att ständerna ur dessa och flera andra skäl visserligen skulle bestrida denna §, om de ock kunde förmås att ingå i allt annat».

»I detta mitt anförande deltogo alla deputerade genast, och borgmästaren Åberg understödde med flera skäl, och en ganska omständlig och vigtig protest. Konungen svarade till alltsammans hvarken ja eller nej. Sådan som § 5 sedermera är införd i Säkerhetsakten, blef han aldrig deputerade föreläst».

»Vid de orden i 1:sta §:n: »förordna om rikets embeten efter dess höga godtfinnande», gjordes starka påminnelser, utan att derpå lemnades något precist svar. Men hertigen förklarade flera gånger, att alla chefsembeten i militären, landshöfdingar, och i allmänhet alla embetsmän med exekution, borde kunna utan om-

[1]) Ur ofvan nämda andra koncept, som synbarligen legat till grund för diskussionen den 18, då konungen deremot den 17 torde ha begagnat det första egenhändiga konceptet.

gångar af- och tillsättas efter omständigheterna. Konungen citerade, att sådant redan var lagligt med alla så kallade förtroendetjenster, och att likväl från dem ingen embetsman under konungens tid var afsatt. I anseende till landshöfdingarne nämnde han, att en sådan författning vore af högsta nödvändighet. Att göra dem process, vore högst onyttigt. Landshöfdingen von Törne [1]) hade gjort många fel i sin tjenst, och likväl efter tre års rättegång kunde han till inga förvinnas.»

»Med sådana anmärkningar och diskurser genomlästes Säkerhetsakten denna gång, utan att någon enda af deputerade den biföll, och utan att konungen antingen antog eller afslog någon enda anmärkning. Det var märkvärdigt, att under dessa deliberationer af så mycken vigt och påföljd för folkets allmänna rätt, de flesta deputerade likväl fästade sig vid de minsta och obetydligaste ämnen. Rådman Lijdberg talade af alla flitigast och oduggligast. Prosten Nordin utlät sig icke med ett enda ord. Borgmästaren Åberg syntes vara den ende, som förstod att ega, och förmådde att utföra en tanke [2]). De öfrige anförde merendels ej annat, än att ständerna ej kunde supponeras att gå in i den eller den saken. Ofta anmärktes likväl, att det eller det afvek från den antagna grundlagen, hvartill konungen aldrig svarade direkte, utan blott med bevis, att hans proposition var nyttig och nödig.»

»Samma afton, efter öfverläggningens slut, begärde erkebiskopen att få tala med konungen, i närvaro af mig och Nordin. Det beviljades, och erkebiskopen förklarade dervid med all tillständig dristighet, att han aldrig kunde i preteståndet föredraga Säkerhetsakten, att han protesterade mot den, såsom stridande mot grundlagarne, att han till deras ändrande aldrig kunde medverka m. m. — men — att den tjenst han kunde göra konungen, den var att tiga med hvad han fått veta, och — att göra sig sjuk. Konungen förklarade sig dermed nöjd, vände sig till mig och sade: När erkebiskopen nu sjuknar, har jag väl den biskop, åt hvilken

---

[1]) Michael v. Törne, född 1726; öfverstelöjtnant 1771, landshöfding i Elfsborgs län 1775, afskedad 1785, död 1796.

[2]) Åberg har, efter egen berättelse, gjort invändningar vid skatteköpsförordningen, angående ekeskogar; och vid Säkerhetsakten, angående bevillningsmötena, bankens vård, tjensters bortgifvande, samt adelns uteslutande rätt till säterier, som på hans yrkande bibehölls. — Se De la Gardieska arkivet, D. 18.

jag kan lemna klubban. Hvartill jag svarade, att jag trodde ingen biskop kunna göra, hvad erkebiskopen icke ville göra. Dermed var den konferensen slutad, och enda följden blef den, att Troil gick hem, och lade sig sjuk [1]). Nordin blef ock sjuk. Jag tror att han verkligen var det, men efter han misstroddes i allt, så misstrodde man äfven, att han pålög sig en sjukdom.»

»Den 19 om aftonen tillkallades biskop Lindblom i erkebiskopens ställe, men ankom mycket sent. Man läste den afton Skatteköpsförordningen, och om den hörde han icke heller någon annan deliberation, än blott om böndernas rättighet öfver skogen på skattehemman. Detta var allt, hvad han visste om Säkerhetsakten, när han den 21 anförde stånden på rikssalen.» »Just som vi skulle skiljas åt, androg borgmästaren Åberg [2]), att han väl icke kunde annat än vara en trogen depositär af konungens honom nu anbetrodda hemligheter, dem han ansåg för en nåd att hafva fått känna, men han kunde icke lofva att i sitt stånd bedrifva alla meningarnes antagande, dem han icke en gång ville anses att för sin egen del hafva bifallit. Härmed förenade jag mig, och om jag nu minnes rätt, gjorde Lijdberg äfven så; men ingen mera.»

»Samma afton begärde jag och fick hertig Carls tillstånd att följa hertigen till dess rum. Jag trodde mig behöfva en närmare kännedom af dess tänkesätt i denna kritiska ställning, än jag ännu kunnat få. Hertigen befallte mig genast, att utan alla ceremonier och utan förbehåll säga min mening om de ämnen, som nu varit i fråga. Jag gjorde det med all frihet, och dolde icke mina tvifvelsmål, men fick de svar som öfvertygade mig, att hertigen i denna sak var konungen högst tillgifven, och på allt sätt ville bistå honom för dess ändamål. I synnerhet fanns hertigen derom mycket angelägen, att landshöfdingar och militäre chefer

---

[1]) »Lät kläda sig med en socka på ena foten, till bevis att han hade en svår podager.» — Det är obegripligt, tillägger han, »att Troil kunde ega nog styrka att manligen säga konungen hvad rätt var, och nog svaghet att med detsamma erbjuda sig att blifva sjuk. Det ena måtte varit en flygande känsla af embetet, och visst var det andra sanningen i personen.» — Nordin har efteråt mycket att berätta om detta uppträde, som han säger sig ha sökt afstyra.

[2]) Han hade, efter hvad han sjelf berättar, förut sett efter huruvida statssekr. Ruuth förde något protokoll, och derpå sökt stöd af Wallqvist till den förklaring han ville afge.

skulle kunna utan ransakning och dom afsättas, att omgången med allmänna ärendena genom kollegierna skulle upphäfvas m. m. Han förklarade, att om så varit förordnadt tillförne, så hade kriget icke kunnat så misslyckas, som nu skett, att en chef i synnerhet derunder så uppfört sig, att om öfver honom skulle ransakas, så blir han ansedd oskyldig, och likväl är det hans egna förvållande, att hans tjenst alltid varit utan nytta [1]). Hertigen nästan beklagade, att konungen var för mycket god, anförande derpå till exempel, att hertigen redan för tvenne månader sedan lemnat konungen i egna händer ett papper, som öfverbevisar R. R. Fersen så svårt statsbrott, att han förthy vore till döden förfallen, och likväl hade konungen dervid gjort ingenting. Äfven berättade hertigen, att opposition begärt honom till chef för sig under riksdagen, och att de derom anmält sig genom baron Carl de Geer, men fått svar som vederborde.»

Midt under dessa öfverläggningar om Säkerhetsakten, förekom det försök till »komposition» mellan konungen och adeln, som vi sett antydt af Nordin, men som af Wallqvist på långt annorlunda sätt framställes.

»Den 18 Febr. vid middagstimman blef jag till konungen uppkallad. Jag fann i pelarsalen före mig statssekreteraren baron Ruuth samt prosten Nordin. Konungen lät mig strax förekomma. Dagen förut hade han gifvit den stränga föreställningen till adeln, och nu äskade han mitt utlåtande, hvad vidare syntes vara att göra. Jag svarade, att jag sådant icke visste, men nödgad att närmare yttra mig, bjöd jag till att föreställa nödvändigheten af en komposition. Konungen svarade, att den numera icke vore möjlig. Jag sökte bevisa att den vore lika möjlig som förr, i fall negotiation med R. R. Fersen derom öppnades. Det vore ingen tvifvel, att han kände sitt partis svaga ställning, och att han mycket heldre till konungens nöje skulle ackomodera allt, än mäta sina tänkesätt mot konungamakten, i en tid, då allmänheten för henne så högt förklarat sig. Konungen svarade: Fersen är icke att tro. Jag svarade, att i politiken lärer man sällan få tro personer, men alltid deras intressen, och då borde grefven för det närvarande hvarken supponeras trolös eller blifva otrodd. Sedan diskursen härom varat länge, bad jag slutligen konungen på det

[1]) »Härmed mentes förmodligen öfverste Ankarsvärd», tillägger förf. i parenthes.

aldrahögsta att komponera sakerna, och han svarade då, att han hade ingen på sin sida att bruka, som vore nog klok och nog ärlig för en sådan afhandling. Jag föreslog konungen att dertill nyttja antingen någon grefvens slägtinge, eller konungens alltid tillförlitlige vän öfverstekammarjunkaren baron Taube [1]), eller statssekreteraren Schröderheim. Men konungen förkastade alla dessa förslag. Jag vågade då erbjuda mig, att utröna åtminstone om Fersen ville ingå i komposition, och i det fallet, om han trodde sig kunna uträtta den saken med adeln. Konungen tackade mig för anbudet med de förbindliga termer, som nästan borde öfvertyga mig, att han skulle gå in i saken. Men tillika befallte han mig att gå ut till baron Ruuth, och af honom, som samma dag gjort gr. Fersen besök, inhemta, i hurudana dispositioner han funnit grefven. Jag gick, och i detsamma inkallades prosten Nordin.»

»På min begäran berättade baron Ruuth, att gr. Fersen, som begärt barons besök, i förstone förklarat sig mycket missnöjd med händelserna den 17, men sedan begärt del af planen för ärendena i hemliga utskottet, dit grefven var inviterad som ledamot; att baron deraf lemnat grefven del, och att denne beklagat sig öfver ställningen med det allmänna, men tillika förklarat, att ehuruväl han icke fann alla delar af planen nöjaktige, vore den dock i det närmaste att antaga, som den var, och nu fann grefven icke pro tempore att disputera konungen någonting.»

»Som jag hunnit mottaga denna berättelse af baron Ruuth, öppnade konungen dörren, och inkallade mig. Nordin blef qvarstående. Konungen uppgaf förr anförde betänkligheter mot den i fråga varande kompositionen, och Nordin understödde dem. Jag anförde mina samma skäl nu, som tillförene, och dem styrkta af gr. Fersens samtal med Ruuthen, men konungen deciderade att gr. Fersen ej var att lita på, och denna decision biträddes af Nordin.»

Wallqvist utgjuter sig i bitterheter mot Nordin, som sålunda afskurit möjligheten af en förlikning. Likväl, tillägger han, »förekommer mig, att konungens hela samtal med mig ej var annat än ett prof, huru jag tänkte, i fall af ett utbrott, och att Nordin då redan kände allt, hvad förestod, samt kände sig lycklig att vara brukad som instrumentum imperii».

---

[1]) Taube, Evert, frih., son af kapten frih. Carl Diedric Taube; född 1737; gick i krigstjenst; blef öfverste vid lätta dragonerna, generalmajor, öfverste kammarjunkare, gen.löjtnant; dog 1799 vid Carlsbad.

Näst Wallqvist och Nordin förtjenar Adlerbeths framställning att läsas, egentligen för de omdömen han fäller om betydelsen af hvad som i hemlighet bereddes, eller uppenbarligen skedde. Som han för tillfället stod utom det förra, kände han deraf blott hvad som honom af enskildta meddelades, och detta synes ej ha varit så litet, just emedan han ej hörde till de framstående i partistriden; af samma skäl kunde han ock beqvämligen iakttaga sinnesstämningen på alla håll.

Om stunderna näst efter plenum plenorum den 17 skrifver han: »Det återstående af denna dag tillbragtes i den allmänna oro, som stora och oförväntade händelser uppväcka. Ingen var som ej såg, att konungen tagit ett våldsamt steg. Han hade dömt det första riksståndet ohördt, kasserat dess protokoll, och med detsamma förstört dess säkerhet, gifvit adeln allmänna och obevista tillvitelser, icke mindre hårda än de som tillförne influtit i smädeskrifter af namnlösa författare; han hade upplöst bandet mellan de konstitutiva delarne i rikskroppen, då han stympat en lem, och afhandlat med de öfriga. Begynnelsen var således gjord till en statsförändring, hvarvid makten talar och lagarne tiga. Dess utgång afbidades af somliga med bäfvan, af flera med bekymmer, af alla med otålighet».

Konungens rådplägningar med enskildta af ständerna, och hvad der förehades, har Adlerbeth känt till det hufvudsakliga. Han kallar Säkerhetsakten »det hittills förborgade, men förnämsta ändamålet af hela riksdagen». Erkebiskopens beteende var honom berättadt af Nordin; och han vill veta, att Troil sagt, att han icke ville af efterverlden nämnas såsom den förste erkebiskop efter Gustaf Trolle, som bortskänkt sina landsmäns frihet och lagliga rättigheter. Detta motstånd skall ha bragt konungen ifrån sin första tanke att låta akten föredragas i de särskildta ståndens plena[1]).

Adlerbeth anmärker vidare, huru konungen redan den 18 började öfvergifvas af en del af sina närmaste, hvilka såsom grefve Fersens anförvandter lemnade sina platser vid hofvet; och huru konungen, som af fördom var fästad vid adeln, begynte omgifva sig med ofrälse eller nyss adlade förtrogne. Bland dessa räknar

---

[1]) Sådant låter ock Nordin, efteråt, flera gånger i sina anteckningar förstå.

han Wallqvist såsom den der sökte bringa konungen på lindriga rådslag, men förgäfves. Han söker karakterisera denne och hans medtäflare Nordin: Wallqvist, son af en fattig landtprest i Nerike, men nyss efter 30 års ålder biskop, utrustad med alla de egenskaper ärelystnaden tarfvar att bringa sig upp, med lyckligt begrepp, lika rådighet som drift, mycken talegåfva, född att styra, att afpassa medlen till sina ändamål, efter behof myndig eller foglig, men föga samvetsöm, och öfver andras omdömen genom sin oblyghet, såsom öfver händelserna genom sin sinnesstyrka; Nordin, af snille och goda insigter i flera lärdomsdelar, men i alla stark sofist, i synnerhet uti politiken, den han minst kände och mest älskade; regeringssjuk för enskildt räkning, men i sitt stånds namn, det han önskade uppbringa till papistiskt anseende, och derföre bitter hatare af de store; men svag för hofgunst, under en yta af ödmjukhet. — Särskildt varnar han för Nordins anteckningar om sitt tidehvarf, »hvilka tvifvelsutan komma att röja hans sätt att döma om personer och saker, efter konstiga systemer uppgjorda i hans hufvud, utan stöd af verkliga facta, blott af misstankar och fördomar». — Om patrioterna säger Adlerbeth, att deras planer voro förryckta; de sysselsatte sig med försvarsskriften mot landtmarskalken, och Fersen särskildt med sin möjligen blifvande rättegång mot denne.

Vi tillägga ur Fants journal, under den 18 Februari: »I dag råder en tystnad och inaktivitet i de allmänna ärendena, men konferenserna på alla håll hafva sin fulla gång. Landtmarskalken säges hafva tre gånger varit hos R. R. Fersen; resultatet känner man icke». — Och följande dag: »Jag bäfvar för det lugn, som tyckes råda; jag tycker det liknar den dufna stillhet i luften, som plär förebåda den häftigaste orkan och starkaste åska. Erkebiskopen har fått sin podager, och måste hålla sig inne, hvarföre biskop Lindblom fått befallning att företräda hans ställe». Han anmärker att konungens tal den 17 på rikssalen var till salu tryckt den 19, men dagen derpå var försäljningen inställd; talet stod ock aftryckt i Dagligt Allehanda, men fick ej utlemnas. — Dylika betraktelser om hotande faror förekomma i flera relationer; och det visade sig snart, att dessa bekymmer ej voro utan grund.

13. Arresterings-åtgärder.

Vi hafva sett, att konungen redan flera dagar varit betänkt på att försäkra sig om oppositions-chefernas personer. Det gällde att dertill få en lämplig anledning; och närmast till hands låg onekligen riksdagens redan öfverklagade overksamhet. Fant berättar, att den 18 kommo borgarståndets taleman och bondeståndets sekreterare på besök i presternas klubb, »för att göra sig underrättade, om vi voro hågade att göra ett med dem, och hos konungen begära, att han ville bruka sin kungliga myndighet och makt att sätta riksdagen i aktivitet. En vådlig fråga, så framt några våldsamheter skulle af dem i sin nuvarande hetta och enthusiasm intenderas; derifrån oss Gud bevare».

Följande dag, då biskop Wallqvist var i konferens på slottet, och sedan öfverläggningen var slutad, men innan Wallqvist gick till hertig Carl på besök, berättade konungen för honom, att dagen derpå skulle bondeståndet begära aktivitet i riksdagen, och att borgarne förmodades göra detsamma, »hvarföre ock konungen bad mig föra vårt stånd till ett sådant beslut, när de öfrige ofrälse stånden hos oss anmälte att de tagit dylika. Jag såg strax, att en sådan begäran kunde brukas till allehanda, men riksdagen var verkligen fallen i inaktivitet. Inga utskott voro ännu komna i arbete. Inga plena voro hållna på flera dagar. Alla ärender äskade skyndsamhet, och det var otjenligt att neka en loflig åtgärd att densamma befrämja. Min omsorg kunde derföre ej blifva någon annan, än att adressen i denna sak till konungen måtte affattas i de termer, ur hvilka ingen anledning kunde hemtas till obehagliga följder, om sådane verkligen inträffade».

Den 20 Februari voro prester, borgare och bönder hvar för sig samlade till plena, men icke adeln. Hos presterna förde biskop Lindblom ordet, emedan erkebiskopen anmält sjukdomsförfall, öfver hvilken »lika obehagliga som oförmodade händelse», som det heter i protokollet, Lindblom uttalade sitt bekymmer, jemte sin ringa tillit till egen förmåga att behandla de vigtiga ämnen som förevoro, särdeles i betraktande, »huru litet ännu är tillgjordt, huru mycket som återstår». Man hade knapt

slutat ömsesidiga komplimenter, då deputationer kommo från de andra två stånden.

I borgarståndet hade talemannen öppnat dagens öfverläggning med en anmälan, att »åtskillige af ståndets ledamöter, och deribland i synnerhet fullmäktige från Upsala och Norrköping, såväl muntligen, som genom aflemnande af memorialer, för honom yppat det bekymmer, som hos dem uppstått, öfver den tröghet och långsamhet, hvarmed de mest riksvårdande ärenden, och för hvilka i synnerhet riksens ständer blifvit kallade, handterades i en tidepunkt, då riket på alla sidor vore omgifvet af fiender, då isarnes uppgång och vårens annalkande fördubblade den skäliga fruktan, man utan dess måste hafva för fiendtligt anfall till lands och sjös, då hvart ögonblick vore dyrbart för att vidtaga de nödvändigaste försvarsanstalter, och då en nådig och vaksam konung så tida och träget påmint om, och rekommenderat skyndsamheten, såsom högst nödvändig, och det enda medlet till rikets räddning».

Talemannen fann sin ovillkorliga skyldighet vara, att sådant med oro och smärta borgareståndet föredraga, samt föreslå, det måtte en deputation till de öfriga stånden afsändas, med anmodan att förena sig med borgareståndet, och genom en stor deputation hos konungen anhålla, det han »med sin konungsliga makt och myndighet efter regeringslagarne, ville vidtaga sådana medel, hvarigenom riksdagsärendenas oafbrutna lopp befordras».

Härtill svarades allmänt ja, och några yrkade med särdeles ifver på verkställigheten. De memorialer upplästes, som Upsala och Norrköpings ombud inlemnat. I det sednare erinrades särskildt, att konungen i sednaste plenum plenorum gjort adeln ansvarig för möjliga följder af onödigt dröjsmål; och åberopades den förklaring, som konungen vid sednaste riksdag, med anledning af en från adeln kommen förfrågan afgifvit, att »tre stånds beslut alltid utgöra riksens ständers tanka». Och på grund häraf yrkades en gemensam åtgärd å de treståndens sida, af den art som talemannen föreslagit.

Flera talare tillstyrkte saken ytterligare. Endast Bladh vågade motsägelse: han erkände önskligheten af riksdagsärendenas påskyndande; men att derom anhålla genom en deputation till konungen, och det i den afsigt, att för hemmavarande medbröder leda skulden till dröjsmålet från oss, ansåg han vara öfverflödigt,

sedan konungen i dess från thronen sist hållna tal, hvaraf förmodligen redan flera tryckta exemplar till alla landsorter blifvit afsända, för en dylik förebråelse fullkomligen urskuldat de tre ofrälse stånden.

Men Ekerman påstod, att sedan tre stånd fullgjort hvad som fordrades, för att sätta hemliga utskottet i verksamhet, borde ock deras beslut bringas till verkställighet. Sacklén och Vallej instämde häri; och talemannen, heter det, »anmodade lagman Håkansson att jemte 17 af ståndets ledamöter begifva sig till de öfriga stånden, och dem tillkännagifva, att borgarståndet enhälligt beslutat, genom en stor deputation H. M:t uppvakta, samt undd. anhålla» o. s. v., enligt talemannens förslag.

Hos bondeståndet förehades i samma stund samma ärende. Här upplästes ett anförande af Olof Thorson (från Kalmar län), hvaruti erinrades, huru konungen vid riksdagens början förestållt ständerna rikets vådliga belägenhet, i följd af utländska stämplingar och inhemsk split, samt vigten af både enighet och skyndsamhet. Bondeståndet hade, enligt konungens önskan, beredvilligt utsett ledamöter till det hemliga utskottet inom loppet af några dagar, och likaledes godkänt den för detsamma föreslagna ed. Emellertid var förhandlingarnes början utan ståndets fel fördröjd inpå tredje veckan, hvaröfver konungen sjelf sig beklagat. Ståndet borde inför konungen betyga sin oskuld, och tillika anhålla, att han täcktes enligt regeringsformens § 5 [1]) genom sin kungliga makt och myndighet, af huldhet för riket, vidtaga sådana mått och steg, att ärendena sättas i full aktivitet, på det rikets säkerhet, värn och sjelfständighet måtte derigenom vinnas; och med detsamma de hinder undanrödjas, som då de hålla oss ifrån att tänka på vår fara, och utvägarne deremot, ej allenast göra vår belägenhet vådligare, utan ock draga oss allt längre ifrån hoppet om en snar och god fred, som endast är att vänta, då vi med enighet och mannamod, såsom tappre och redelige svenskar, oss densamma förskaffa.

Förslaget understöddes af Carl Thomasson (från Elfsborgs län), med tillägg, att oaktadt konungens den 17 förnyade påminnelse om vigten af skyndsamhet, vore anledning att frukta, att

[1]) »Konungen eger styra och råda, frälsa och beskydda borgom och landom och allom sin och kronones rätt, som lag och denna regeringsform säger.»

efter den tiden vidare påföljd af konungens föreställning icke inträffat. — Äfven andra instämde, deribland »samtlige af finska nationen, sedan innehållet af det som förelupit, blef för dem tolkadt». — Ståndet »begärde proposition», och derpå bifölls enhälligt, att hos konungen anhålla, det han »med full och oförkränkt konungslig rätt täcktes vidtaga så verkande medel, att riksdagsärendena kunna få ett oafbrutet lopp».

Borgare- och bondeståndens ömsesidiga meddelanden om dessa beslut korsade hvarandra. De meddelades ock preståndet, som dertill gaf sitt bifall, dock med en af Wallqvist föreslagen förändring i ordalagen, att »K. M:t ej allenast enligt dess makt och myndighet efter regeringslagarne, utan ock enligt den visdom, mildhet och nåd, hvarmed H. M:t, vid alla tillfällen, alla rikets stånd vanligen omfattat, ville så foga, att de ärenden, som H. M:t riksens ständer i nåder förelagt, måtte under öfvervägande komma, till befrämjande af ett godt slut». Hvilket genast för de andra stånden tillkännagafs.

Enligt Wallqvists berättelse har preståndet uttryckligen ålagt Lindblom, som sjelf skulle anföra ståndets deputerade, att vidblifva den beslutna ordaformen, äfven om de andra båda stånden deruti ej ville ingå. Alla tre deputationerna hafva derpå sammanträffat i Storkyrkan, der borgare- och bonde-talemännen försökte bringa Lindblom att gifva vika, men förgäfves. Under hans ledning afgingo derpå samtlige, 36 af hvardera ståndet, till slottet, der man på förhand begärt, och genast erhöll företräde. Lindblom uppläste det öfverenskomna formuläret[1]), och ett svar erhölls på stället[2]), att konungen med lika bekymmer som stånden »ansett uppehållet, och skulle söka, efter den makt, som honom tillkom, styra vrångo och sjelfsvåld hämma». — Härtill lägger åter Wallqvist, att efteråt »kommo flera af konungens tillgifna i hofvet, och frågade, hvilken gifvit anledning till ett sådant formulär; hvilket vill bevisa, att man väntat sig ett annat, och förmodligen det af borgare och bönder föreslagna».

Innan vi betrakta de närmaste följderna af detta de tre

[1]) I riksarkivet finnes, bland riksdagshandlingar, Lindbloms tal till konungen, skriftligen uppsatt, i preståndets namn; men på baksidan står: »Biskop Lindbloms tal den 20 Febr. 1789, då han anförde de tre ståndens deputationer».

[2]) Enligt borgarståndets protokoll.

efrälse ståndens steg, återstår att efter protokollerna göra redo för deras öfriga förhandlingar samma dag, hvilka ej mindre vittna om sinnesstämningen för tillfället. Det gällde först den ännu ej afslutade frågan om tacksägelseadress till konungen för dess åtgärder för rikets försvar, hvartill som vi sett, hos adeln ett förslag var framlagdt och godkändt. Ett annat var, enligt adelns protokoll, uppsatt af Ahlman, och granskadt af talemännen, uti hvilket jemförelsevis mindre vigt lades på fredens önsklighet, men mera på alla stånds beredvillighet att åtaga sig uppoffringar för att densamma åstadkomma [1]).

Borgare- och bondeständen godkände detta förslag, och underrättade derom presteståndet. Presterna jemnförde detsamma med det från adeln utgångna, men lade frågan än en gång på bordet. — Hos bondeståndet upplästes efteråt ett af Olof Larsson inlemnadt anförande, hvaruti erinrades om angelägenheten af att söka fred, för att bespara landet ytterligare lidanden, kanske förluster af landområde; i lyckligaste fall kunde af fortsatt krig följa en landvinning, hvaraf åtminstone ej bondeståndet kunde påräkna någon förbättring i sina vilkor. — Man påminte honom, att saken redan var afgjord.

Hos bondeståndet företogs vidare denna samma dag adelns hemställan till de andra stånden angående de beryktade smädeskrifterna, och om åtgärder emot dem. Tvenne vidlyftiga förslag till svar framställdes: det ena af Per Jonsson (från Jemtland), undertecknadt af samtlige riksdagsfullmäktige från Vesternorrlands län; det andra af Olof Larsson. Båda innehålla temligen skarpa saker mot adeln [2]). Per Persson (från Jönköpings län) tyckte det

[1]) Detta förslag finnes tryckt bland borgarståndets protokoll.

[2]) Vi böra, heter det, med vördnadsfullaste tacksamhet alltid ihågkomma den heder och ömmaste försorg, de flesta af adelns förfäder städse dragit om rikets heder och försvar. Men svenska allmogen delar i anseende till deras förfäder en lika ära; ehuru den ena till dess odödliga namns heder låtit uppresa å riddarhuset sköldemärken, och den andra deremot efter slutadt fälttåg återgått till plogen, glade att hafva hulpit sig, konung och dess kära fädernesland. Det är ock aldrig kunnigt, att någon svensk soldat eller kronobåtsman vikit, der dess officerare gått fram. — Vi och flera af våra medbröder torde vara uti den belägenhet, att vi aldrig sett eller läst de skrifter, som adeln anser för smädefulla. Icke heller hafva vi någon anledning att tro, det de innebära försmädelse emot våra soldater och båtsmän, som till större delen äro våra slägtingar;

ej vara skäl att komma med så vidlyftiga skrifter: Ståndet lär snart vara ense, att det ej kan göra något vid saken. En annan talare tillade ännu litet bitterhet; Nils Svensson deremot yttrade sig fogligt, och man förenade sig om att afgifva ett svar af hufvudsakligen följande innehåll:

»Med den vördnad och högaktning, som bondeståndet hyser för Högl. Ridd. och Adeln och dess förfäder, hvaraf adeln vid detta tillfälle återfört minnet; hvilka uti krig, under åtlydnad af rikets konungars befäl, hafva med biträde af svenska soldater, som varit allmogens barn, förvärfvat fäderneslandet länder, ära och förmögenhet; med den vördsamma tillgifvenhet, som emot rikets

---

men om så skulle vara, äro vi öfvertygade, att ingen dertill sätter tro. — Att en hel nations heder skulle förkränkas för några få otrogne, det är ej allenast stridande emot Guds och borgerlig lag, utan äfven mot sjelfva naturliga folkrätten. Bondeståndet, som alltid varit vandt att tåla förakt, har derföre med jemna och ostörda sinnen öfversett de så kallade hela nationens smädeskrifter, hvilka varit ett af de första öfverläggningsämnen hos adeln; men vid skärskådandet deraf likväl ej funnit något, som förtjenar främsta rummet af ett så högt, af andra omständigheter angeläget riksmöte. Då konungen sjelf för sin egen person all tillfogad orätt af trolösa undersåtare vill eftergifva, så åligger oss, som trogne undersåtare, att frånskilja alla onda trätor, hvilka kunna vara våra öfverläggningar till hinders. — Skrifterna angå allenast några trolösa och regeringslystna officerare af adeln, som under påstående krig skola varit vår nådige konung olydige och fäderneslandet onyttige. — Adeln lär väl icke tilltro sig utgöra den hufvudsakligaste delen af svenska folket; att så är i afseende på adelns anseende, medgifver bondeståndet gerna; men det tror sig ega rättighet att påminna adeln, att fast den torde innehafva de bästa delar af vår gemensamma fosterjord, så eger likväl bondeståndet det mesta, ehuru bergigt, kärrigt och oländigt, och hvarpå äfven vår gemensamma styrka och sällhet beror. Hvad summa utgör icke bondeståndet i kronans kassa? Hvad hästar och karlar utrusta vi icke till fäderneslandets beskydd, förutan eljest de ganska många kontributioner och utgärder, hvarförutan ett samhälle icke kunde ega bestånd; af detta har adeln aldrig haft synnerlig känning. — Förfäderns hjeltebedrifter, deras ridderliga dygder gagna, förutan deras afkomlingars lika egenskaper, nu vårt kära fäderneslad allsintet. — Bondeståndet, såsom det äldsta stånd i hela verlden, af hvilket de första ädlingar haft sitt ursprung, är öfvertygadt, att adeln, genom täflan uti ridderliga dygder för konung och fädernesland, förökar den heder den ärft af sina fäder, och endast genom sin konungs, sina medständers och fäderneslandets gemensamma och trogna tjenst, visar sig den värdig o. s. v.

första stånd bondeståndet vid alla tillfällen uppriktigt ådagalagt, och alltid med nöje söker visa; med den ömhet och vänskap, hvarmed ståndet alltid anser svenska krigsmakten, som till betydlig del af allmogen underhålles; har bondeståndet, under jemnförelse med rikets lagar, detta med ståndet kommunicerade ämne öfverlagt.»

»Bondeståndet, som med adeln instämmer deruti, att icke någon bör undandragas ifrån ansvar, som genom förbrytelser emot staten och det allmänna gjort sig förfallen till straff efter lagens stränghet, anser alltid med missnöje, att uti omdömen och skrifter deröfver den oskyldige skulle sammanblandas med den skyldige; och har ståndet utaf de rykten och skrifter, som till ståndets kunskap kommit, ej funnit soldaterna, med hvilka ståndet i flera afseenden är närmast förbundet, förolämpade eller förklenade; men ståndet, ehuru öfvertygadt, att enär upprättelse uti laga ordning sökes af dem, som genom slika rykten och skrifter verkligen äro lidande, den ofelbart erhålles, finner likväl derjemte, att detta ärende angår icke lagstiftningen, utan lagskipningen, hvilken enligt rikets grundlagar, icke tillhörer ständerna att besörja, och kan således för sin del med hvad adeln i ofvanberörde måtto beslutat, icke instämma, eller med denna sak någon befattning taga.»

Detta svar meddelades de två andra ofrälse stånden, hvilka dock ännu icke gjorde något dervid. — För öfrigt förekom hos presteståndet denna dag ett protokollsutdrag från ståndets särskildta utskott, hvarigenom öfverlemnades ett ärende, som utskottet ej ansåg hörande under dess pröfning: att nemligen några stiftsfullmäktige yrkat, det ståndets protokoll vid denna riksdag måtte genom trycket offentliggöras. Äfven denna fråga bordlades.

Angående dagens öfriga händelser måste vi slutligen åter vända oss till de enskildta relationerna, och främst till Wallqvist.

De ofrälse ståndens stora deputation till konungen hade, säger han, ej förr afträdt ur slottet, än arrestering på konungens befallning verkställdes på följande riksdagsmän af adeln: R. R. grefve Axel Fersen, kammarh. baron Carl de Geer, kammarh. baron Stjerneld, generalen grefve Fredr. Horn, öfversten baron

Maclean[1]), kammarh. baron Maclean och direktör Frietzky, som alla affördes till Fredrikshof; öfverste Almfelt, öfverstl. v. Gerdten, just. kansl. Liljestråle och riddh. sekr. Bungencrona, som fördes till högvakten; samt kgl. sekr. Jon v. Engeström, löjtn. Almfelt[2]) och riddh. fisk. Alb. Ihre[3]), som fördes till Castenhof. Dessutom berättades, att grefve Brahe, gen.-maj. baron Pechlin[4]), öfverste Schvartzer[5]), lagman Spaldencreutz och major Bilberg blifvit tillsagde att förblifva på sina rum.

Arresteringen begyntes vid middagstiden, och förrättades allestädes af borgare-officerare, utom det att kaptenlöjtn. grefve Adam Lewenhaupt[6]), som hade drabantvakten hos konungen, verkställde den hos grefve Fersen, general Horn och baron De Geer. »De arresterade mötte allesammans sitt öde med styrka och stillhet. Öfverste Almfelt skall ha varit den ende, som gjort tecken till något motstånd, och det förvållade sådan konfusion, att han fick tillfälle komma undan ur sitt hus på Kungsholmen, till baron De Geer på Stora Trädgårdsgatan. Borgarne kommo dit efter honom. Öfversten ville äfven der göra buller; men De Geer var sjelf redan bortförd, och dess fru hade den fermeté att förvisa Almfelt huset, hvarpå han måste låta taga sig. Man berättade äfven, att generalen grefve Horn vid grefve Lewenhaupts ankomst, och sedan denne uppvist sina ordres från konungen till arresterings förrät-

---

[1]) Maclean, Gustaf, son af öfverste David Makeleer; född 1744; i krigstjenst från 1759, blef slutligen öfverste; tog afsked 1796; död 1804. — Hans äldre broder Rutger, född 1742, gick i hoftjenst; var kammarherre hos drottning Sophia Magdalena; dog 1816. Båda hade 1784 blifvit adlade med namnet Maclean.

[2]) Almfelt, Johan, broder till öfversten Lars Peter A.; föddes 1743, gick tidigt i krigstjenst in- och utrikes, var 1772 kornett, då han jemte brodern adlades, blef löjtnant, tog afsked 1776; dog 1801.

[3]) Ihre, Albrecht, son af professor Joh. Ihre; född 1763; tjenstgjorde tidigt i kansliet; blef protokollssekreterare, 1786—1810 riddarhusfiskal, 1812 kansliråd; dog 1828 på Venngarn i Upland.

[4]) Pechlin, Carl Fredrik, son af Holsteinska ministern Johan Pechlin; född 1720; i svensk krigstjenst från 1733, adlad 1751, öfverste 1760, gen.-major 1770; afskedad; dog 1796 på Warbergs fästning, såsom delaktig i konung Gustaf III:s mord.

[5]) v. Schvartzer, Carl Fredrik, son af öfverstl. Frans Fredrik v. S., född 1738; dog 1804; hade uppträdt 1786 mot passevolance-inrättningen.

[6]) Lewenhaupt, Adam Ludvig, son af general-löjtnant Mauritz Casimir L., född 1748, blef sjelf till sist general-löjtnant 1799, dog 1808.

tande, skall ha frågat, efter hvilken lag grefven företog sig att denna arrestering verkställa, hvartill skall ha blifvit svaradt: efter samma lag, i grund af hvilken generalen 1772 arresterade rådet. Svaret var mycket precist, ty generalen lät då bruka sig till den förrättningen»[1]).

Arresteringen skedde så tyst, fortfar Wallqvist, att ehuruväl man kl. 10 om förmiddagen, då frågan om riksdagens aktivitet företogs, redan anade något sådant, som sedan föreföll, gick dock allt för sig utan minsta buller, och nästan utan att någon gaf akt dertill. Det förtjenar anmärkas, att pöbeln härvid var mycket stilla, och gjorde ej den minsta rörelse.

Af hela denna anstalt, tillägger här Wallqvist, »hade jag alldeles ingen kunskap. På hvars råd den hade rum, vet jag icke. Dagen förut hörde jag likväl af någon inom oppositionen, att man fruktade R. R. Fersens inmaning, och jag trodde denna farhåga uppkommen i anledning af hvad hertigen den 19 hade mig berättat, om något grefve Fersens svåra statsbrott. — Efter olika tänkesätt var väl inom det räsonnerande folket sensationen af arresteringen olika, men likväl fann jag ingen så oklok, som ej fasade, att medborgare nu fängslades af medborgare».

Adlerbeth, hvilken liksom öfriga samtida vittnen, från och med den 20 åter har fullständigare reda på hvad som förefallit, intygar ock, att arresteringen gick för sig i all stillhet, och utan egentligt motstånd. Men krafter voro tillreds att användas, om de behöfts: vakten på slottet var fördubblad, och en del af stadens manskap till häst syntes till. De arresterade, som fördes till Fredrikshof, fingo de rum, som sades vara beredda för det väntade finska befälet, och som voro både anständiga och beqvämliga. Sådant var ej alltid förhållandet på de andra ställena. När grefve Fersen häktades, skola flera personer hafva erbjudit sig att befria honom, men han afslog det; han förbjöd ock sina söner att öfvergifva fäderneslandets tjenst; hans döttrar, båda gifta, ville hos konungen begära nåd för sin fader, men fingo ej företräde. Baron Stjerneld skall ha begärt att få sig tillsänd den lektyr han lemnat i sitt rum, nemligen Carl I Stuarts historia af Hume[2]).

[1]) Enligt hvad grefve Lewenhaupt berättat för Nordin, har ej han sjelf, utan hans broder Sten Lewenhaupt arresterat grefve Horn. Adam har arresterat grefve Fersen, men utverkat att grefve Brahe slapp med husarrest.

[2]) Konung Carl I af England slöt sitt lif på stupstocken.

De arresterade fingo ej utan särskildt tillstånd mottaga besök, ej nyttja bläck och papper. Frietzkys papper förseglades; likaså riddarhuskansliet; och grosshandlaren Schöns kontor, som misstänktes för der nedsatte ryska pengar; patrioternas klubb blef tillsluten; stadsportarne stängdes, med förbud att tillsvidare affärda någon post[1]).

Klockan 6 om aftonen, fortfar Adlerbeth, emottog hertig Carl öfverbefälet i Stockholm. Denne herre hade tillförne visat mycket misshag öfver de förklenliga rykten man utspridt mot adeln och armeen, och derför af patrioterna blifvit ansedd med stort förtroende. Det påstås ock, att han lofvat, det ingen af dem under riksdagen skulle löpa minsta fara; men så varsam som outgrundlig i sitt uppförande, hade han dock hittills i riksdagshvälfningarne icke tagit ringaste del. Nu tycktes han ingå i konungens afsigter, kanske för att till enskildt förmån nyttja den vändning sakerna fått, den han velat afbida heldre än bereda; hvaremot hertiginnan hans gemål, hertigen af Östergötland, och isynnerhet prinsessan betygade vedervilja för denna dagens våldsamheter, och tilläto sig deröfver de friaste omdömen. — Den allmänna bestörtningen i Stockholm utmärkte sig om aftonen och följande natten genom en bedröflig tystnad, en ödslig stillhet; hvar och en förblef i sitt hus, och gatorna voro nästan tomma.

Om betydelsen af de ofrälse ståndens adress säger Adlerbeth: »af allt hvad under denna riksdag sig tilldragit, var detta

[1]) Äfven öfriga relationer hafva åtskilligt att berätta om de arresterade, eller dem som varit i fråga att blifva det: Major Bilberg har blifvit förd till högvakten, men der frigifven; han bad att få stanna qvar, tills det blef mörkt, emedan pöbeln visat sig alltför beredvillig att hjelpa den vagn, i hvilken han fördes, uppföre Storkyrkobrinken; när han lemnade högvakten, sade han: detta är den första process jag vunnit i mina dagar. Öfverste Almfelt har hotat borgarvaktens anförare Oldenburg med pistol; och sagt åt menigheten, då den hurrade, att om den nu fröjdades, kunde den snart få anledning att gråta. Spaldencreutz hade gjort konungen sin ursäkt för sin obetänksamhet, och derföre sluppit arrest; efter en annan berättelse har han varit uppkallad till konungen, och blifvit tillfrågad, om han tänkte yttra sig i plenum plenorum följande dag, och då han ej velat derifrån afstå, blifvit befalld att hålla sig hemma. Häradshöfding Nordell (äfven häktad 1792) nämnes af några såsom arresterad eller eftersökt; Blix har varit eftersökt, men befunnits vara rest ur staden. Kammarh. baron Reuterholm slapp undan på hertig Carls förbön, men måste stanna hos honom, och likasom Bilberg, afhålla sig från riddarhuset.

steg, både i anseende till sin ensidighet och sina påföljder, det vigtigaste». Han fritager adeln från skulden för tidsutdrägten: den hade redan valt sina medlemmar i hemliga utskottet, och plenum fick den ej hålla; konungen använde sjelf hela veckan till beredande af en regementsförändring. Men »för den som var aldrig så litet klarsynt, var ock tydligt, att då dessa tre stånd till nämda steg kunnat förmås, var konungens sak vunnen». Man hade beskyllt patrioternas hufvudmän, för det de ej i tid medelst pengars utdelande sökt bereda en annan vändning; men då utländska pengar saknas, kunna enskildta ej gerna öfverbjuda en konung; och tonen i de ofrälse stånden var på förhand afgjord mot adeln och för konungen.

Att besagda adress och de derpå följande arresteringarne stått i omedelbart inbördes sammanhang, derom äro alla ense. — Men ännu återstår ett märkligt drag från denna dag.

På aftonen kl. mellan 10 och 11 blef Wallqvist uppkallad till konungen. »Löparen förde mig lönntrappan, som ju högre upp i slottet, dess mera var uppfylld af borgare-officerare, polisbetjenter och löst folk. Jag drog känsel på ingen, utom stadsfiskalen Ståhlström och polisnotarien Hofensköld, som i vinterpelsar stodo i konungens garderob. I pelaresalen, dit jag infördes, fann jag landsh. af Ugglas och lagman af Nordin. Efter en liten stund kom lagman Liljensparre ut ur sammetsrummet; han och Nordin voro klädda i frackar, och sågo mycket hemmastadda ut. Efter Liljensparre blef jag till konungen inkallad.»

»Han satt allena i sammetsrummet, hade sina skriftyg framför sig, och ett papper, fullskrifvet och öfverkorsadt. Han helsade, men sade vidare ingenting på en längre stund. Hans ansigte var så fullt af bekymmer, att det påkallade medlidande. Sedan konungen berättat, att några personer af adeln voro arresterade, och hvilka de voro, frågade han mig, hvad han borde göra med dem, samt huru han skulle tjenligen få dem ut. Jag såg hans hjertas lidande härvid, och jag bör rättvisa honom med mitt vittnesbörd derom. På frågorna kunde jag ej svara annat, än att jag ansåg hela arresteringen vara en olycka, samt nödigt att snart släppa ut de arresterade. Härtill svarade konungen intet.»

»Men deremot berättade han, att han ämnade dagen derpå hålla plenum plenorum, och då proponera ständerna Säkerhets-

akten. Jag frågade om konungen trodde, att de skulle den antaga, hvartill han svarade, att han med visshet räknade på de tre ståndens bifall, och adeln skulle väl äfven begifva sig. Jag anförde mina tvifvelsmål, som förr, misstrodde till och med det bifall, som konungen påräknat; och förklarade för min egen del, att om alla utan undantag biföllo, så ville jag väl icke utmärka mig med protest; men om flera nekade, så ville konungen ej onådigt anse, att jag anförde det mig kunde förekomma. Härtill svarades ej annat, än att konungen väntade bifall till sin proposition.»

»Emellertid fortfor konungen att synas bekymrad, och jag tyckte mig finna ett rum för mera än min vördnad. Han hade ett behof af tillfredsställelse. Jag dristade fråga, hvad som gjorde honom så ledsen. Han svarade: jag skall i morgon före min proposition hålla ett tal; jag har begynt att skrifva derpå flera gånger, men det vill icke gå. Han befallte mig derpå att föreslå dess lydelse. Jag gjorde så, och konungen antecknade de få meningar, med hvilka han dagen derpå tilltalade ständerna. — När jag gick, syntes han något muntrare, men tvifvelsmål om allt, hvad han hade för sig, gjorde att han icke en gång kunde antaga ett lätt anseende. För honom var ingenting visst, utom faran af allt, och nödvändigheten att bryta sig fram genom starka medel.»

14. Plenum plenorum den 21 Februari.

Den 21 Februari voro ständerna åter kallade konungen till mötes på rikssalen. De ofrälse stånden samlades som vanligt först i hvar sin samlingssal till plenum; och äfven denna gång har i bondeståndet förekommit en förberedande diskussion, dock mycket kort.

Ståndets sekreterare erinrade nemligen, att om något förekommer på rikssalen, hvaröfver konungen äskar ståndets utlåtande, hvar och en borde hos sig noga öfverväga innehållet af hvad som kan föreställas, innan något svar derå gifves. — Per Jeppson ansåg bäst vara, att talemannen svarade, om svar äskas;

men talemannen undanbad sig af samma skäl som förra gången, att han ej hade sin plats på rikssalen så nära ståndet, att han kunde inhemta dess mening; och han gaf ståndet en dylik förmaning som sekreteraren.

Ett mera betydande uppträde har förefallit i presteståndet, hvarom dock det officiela protokollet har intet att förmäla, sådant det efter justering befinnes; äfven i konceptet finnes derom ej något qvar, men väl i åtskilliga anteckningar af enskildt hand[1]). Man finner att prosten Ekerman genom ett skriftligt diktamen påmint, att det visserligen icke vore att förmoda, det konungen på rikssalen skulle begära af ständerna något utlåtande på stället om ett eller annat, minst något betydande mål, men man borde dock vara betänkt på möjligheten af sådant. Han erinrade sig, att vid 1786 års riksdag hade en af ståndets värdigaste ledamöter för sådant fall yrkat, att talemannen skulle anmäla ståndets önskan och rätt, enligt regeringsform och riksdagsordning, att sig emellan i sitt samlingsrum få öfverlägga om det som konungen proponerar. Detta gillades då af ståndet, och han yrkade, att det samma nu ock måtte af ordföranden biskop Lindblom iakttagas.

Härtill svarade Lindblom, att han skulle helst ha sett, att en sådan proposition blifvit honom i förväg meddelad; som nu saken stod, fann han å ena sidan betänkligt att inlåta sig i deliberation om ämnen, som ännu äro okända, och hvaröfver således intet yttrande kan gifvas; å andra sidan hoppades han, att ståndet till honom hyste det förtroendet, att han skulle veta iakttaga ståndets rätt och förmån, enligt sitt embetes pligt och regeringslagarne. Biskop Celsius[2]), som för sjuklighet annars sällan deltog i plena, men denna gång var tillstädes, yttrade likaledes, att han fann Ekermans diktamen mindre passande, och för ståndet förgripligt att bifalla, så vida det syntes innebära den förmodan, att

---

[1]) Deribland tvenne icke officiela protokoller, om hvilkas uppkomst se längre fram.

[2]) Celsius, Olof d. y., son af domprosten prof. Olof Celsius; var född 1716, philos. magister i Upsala 1740, docens 1742, histor. professor 1747, kyrkoherde i Kungsholmen i Stockholm 1753, i Jakobs och Johannes 1760, pastor primarius 1774, biskop i Lund 1777, medlem af svenska akademien 1786, död 1794. Känd som författare i historia, kyrkohistoria m. m. Adlad jemte sina syskon 1756 med namnet v. Celse.

konungen skulle tänka på någon surprise, eller vilja inveckla oss i så qvistiga frågor, som vi ej strax skulle kunna utreda och besvara. Han för sin del var öfvertygad, att ingenting kunde proponeras, som ej borde utan betänkande på stället bejakas; och hvad vi icke det kunde, borde vi ignorera.

Ekerman uttryckte nu sin förundran att höra sådant påstående af just densamme, som 1786 gjorde den erinran han åberopat, och yrkade att hans eget diktamen skulle i protokollet intagas. Celsius kunde ej draga sig till minnes, att han talat i sådant ämne till protokollet, utan möjligen diskursvis. Det vore för öfrigt tillräckligt, att talemannen å ståndets vägnar androg, hvad han funne omständigheterna fordra. Häruti instämde Wingård; och på Lindbloms förnyade framställning fann ståndet för godt att låta bero vid hvad Celsius anfört, i förhoppning att talemannen bevakar dess rätt. Celsius föreslog, att den diskurs nu förefallit, ej måtte upptagas i protokollet; och Ekerman tillspord härom, hvad hans diktamen angick, tog det sjelf tillbaka, eller som det i en annan berättelse heter, »med missnöjda åtbörder teg stilla, och svarade hvarken ja eller nej». — Ståndet begaf sig derpå till rikssalen, utom Celsius, som för sin helsas skull ej vågade följa med[1]).

Alla de tre ofrälse stånden gingo från plena till rikssalen, anförda af sina talemän; adeln samlades i konungens rum, och var denna gång efter gammal sed honom följaktig, jemte prinsarne, rikets råd, hofvet och vanlig uppvaktning. Landtmarskalken gick i spetsen för adeln. Af konungens vakt stannade blott tvenne

[1]) Nordin och Adlerbeth veta berätta att Ekerman inlemnat sitt memorial, varnad af erkebiskopen för hvad denna dag kunde försökas. — Adlerbeth hade sjelf tidigt på morgonen besökt biskop Lindblom, för att af denne, som han visste i egenskap af vice taleman dessa dagar uppvaktat konungen, få veta hvad som i plenum plenorum skulle företagas, och om konungen äskade någon ny edgång. Det sednare svarade Lindblom enligt konungens försäkran ej komma i fråga, men om det förra kunde han ej lemna någon upplysning. »Han var rörd ända till tårar öfver den brydsamma ställningen, beklagade sitt öde, som i en så besvärlig tid blifvit framsatt, och visade mig utkast till flera föreställningar, dem han ämnade göra, i fall friheten för hårdt anfäktades.» De kommo i följd häraf i samtal om grunderna till Sveriges borgerliga frihet, såsom om angelägenheten af personlig säkerhet, och att beskattnings- och lagstiftningsrättigheten samt bankens förvaltning förblefvo hos ständerna. Mycket häraf har Adlerbeth sedan igenkänt i ett anförande af Lindblom på rikssalen.

personer hos konungen, på hvar sin sida om thronen, nemligen öfverstekammarherren grefve Nils Posse, samt grefve Adam Lewenhaupt; de öfriga intogo de platser dem tillkommo bland adeln. — Wallqvist anmärker om ständerna denna dag, att deras utseende var en blandning af fruktan och missnöje. Han tillägger att slottet var besatt med starka borgarvakter.

Konungen öppnade plenum med följande tal: »Det är med synnerlig sinnesrörelse jag återser eder här inför mig församlade, I gode, vördige, förståndige och redelige män! som med enig nit för mig och riket, uppehållit och tröstat mitt bedröfvade hjerta. Men då vi här äro åter församlade, kunnen I lätt finna, att min första omsorg bör (att lätta både mitt och edert hjerta) vara, I gode herrar af Ridd. och Adeln, att tilltala eder med samma sanning, med samma uppriktighet, som fört mitt tal sednaste gången till eder; men med den ömmaste känsla jag erfar, då jag ser det första ståndet i riket återfördt till det lugn, jag anser så nödigt, så nödvändigt att bibehålla. I hafven mycket misstagit eder, gode herrar, om I kunnat tro, att jag tillegnat edert hela stånd den billiga klagan, jag fört öfver några få. I bören påminna eder, med hvad omsorg jag upprepar detta; och då jag åter ser eder här församlade, är min största, min käraste pligt, att det åter upprepa. Konung och fader, är jag skyldig mina undersåtare sanning och uppriktighet; den har jag eder visat. Jag har sagt, hvad jag trott mig ej böra dölja, dels för att upplysa en del af eder, och skilja de fördomar, som dem irrade, dels för att öfvertyga eder och edra medstånder om mina gerningar; dels att urskulda mig sjelf från de beskyllningar, som skaffats på mig, på min regering, på min person. Men allt mitt företagande under hela loppet af min regering har bort öfvertyga eder om den aktning, jag alltid hyser för det första ståndet i riket; för ett stånd, hvars första instiktelse bestått i rikets försvar, och som ännu från sina förfäder ärft den mandom och det ädla tänkesätt, som (då det ej missledes af fördomar) alltid lärer visa sig lika nitiskt för fäderneslandets sanna ära. Återtagen derföre de angelägna ärenden, jag till edra öfverläggningar framställt, med enig nit för riket, under den landtmarskalks styrelse jag eder gifvit, som endast önskar edert förtroende, för att nyttja det till edert och rikets samfäldta väl, och som (jag är deraf en borgen) ej begär bättre, än att förena edra sinnen. Utplånom samfält derföre allt, som

kunnat störa detta förtroende, och förenom oss till vårt gemensamma fäderneslands bästa.» [1])

»Gode herre och landtmarskalk,» fortsatte konungen, »återtag edert vigtiga embetes förvaltning, och förer det till rikets, mitt och edert stånds heder, nytta och förmån.»

Landtmarskalken framträdde nu närmare thronen, betygade för konungen sin erkänsla, och utbad sig att få säga några ord till adeln. Då detta beviljades, vände han sig till ståndet, förklarade att de omständigheter, som vid hans sednaste sammankomst med adeln inträffade, voro oförsedde, af honom aldrig önskade, och nu för alltid glömda; erinrade att, han länge deltagit i adelns öfverläggningar, och alltid haft dess förtroende, samt utbad sig detsamma nu och framgent. Derpå vände han sig ånyo till konungen, betygade sin glädje att åter se sig sammanfogad med adeln; men i anseende till sin ålder, och deraf försvagade helsa, begärde han, att »efter den anledning 1710 års riksdagshandlingar gifva, då under landtmarskalkens opasslighet den Kungliga Senaten tillsatte en vice-landtmarskalk» [2]), konungen måtte tillförordna en sådan till att, när hinder honom mötte, förrätta hans kall.

Konungen tog derpå sjelf åter till ordet, och talade till samtliga ständerna sålunda:

»Då jag snart för 17 år sedan, med eder på detta rum, stadfäste de regeringslagar, som fotade eder frihet, min rätt, och återförde lugnet i riket, var fäderneslandet skakadt af nästan samma omständigheter, som genom ett hastigare lopp nu oss åter hemsökt. Samma utländska fiender, som då lömskt, nu uppenbart, stämpla emot oss; samma invärtes sjukdomar, som då undergräfde och plågade rikskroppen, synas nära att upplifvas. Hvad kan då förorsaka sådana häftiga skakningar, som genast efter lugnets återförande, åter uppkommit, då all gammal tvedrägt syntes vara utplånad? Det kan ej hafva mer än ett ursprung: skilde intressen sins emellan, af hvilket födes misstroende och afund; och ändtligen orätt förstånd om rättigheter, åtskilde efter hvart

[1]) Så väl detta konungens tal som de öfriga, hvilka i detta plenum plenorum höllos, hafva hittills varit otryckta, utom hertig Carls, som är intaget i Modees samling. Nu är allt hvad i detta plenum förefallit, upptaget i Hist. Samf. handlingar.

[2]) Så skedde verkligen: Frih. Hans Clerck var landtmarskalk, frih. Gustaf Cronhjelm vice landtmarskalk.

stånd; men som böra nödvändigt vara sammanstämmande, till lika befordran af allmänt väl.»

»Ett lika fritt folk, födde i samma land, brukande samma jord, lydande samma lag, erkännande samma kung, dyrkande samma Gud, böra ej vara missdelade sins emellan på rättigheter, som synas gemensamt egnade till gemensamme medborgare. Men särskilde stånd, dels genom gamla ordningar, en lång följd af händelser, dels genom rikets inrättningars natur, dels genom lysande förtjenster, skilde från hvarann, skulle dock nödvändigt besitta rättigheter, som deras stånd särskildt äro egnade, och som oskiljaktigt tillhöra dem; men då dessa förmåner dels ej äro på billiga grunder fotade, dels ej rätt utstakade, böra de nödvändigt uppväcka skiljaktigheter inbördes, som åstadkomma stormar, förorsaka skakningar, hvilka då de ej alltid störta det allmänna i yttersta fara, åtminstone störa nödigt lugn, och föra gemenligen från ändamålet.»

»Om något rike har erfarit följderna af detta, är det visst vårt kära fädernesland: skakadt af aristokratisk ärelystnad, kastadt i envåld, sönderslitet af demokratiskt sjelfsvåld. Det är tid att sluta dessa hvälfningar, som jag trott utrotade i början af min regering, och som grunden af vår regeringslag påsyftar att sluta. Det är billigt att stadfästa de privilegier, de tvenne första stånden i riket njutit; men som otydeligt nämde i regeringsformen, kunde åstadkomma nya tvister. Det är rättvist att stadga för ofrälse stånden förmåner, hvilka de, som lika medborgare i ett lika land, af naturen synas fått rätt att hoppas.»

»Och i hvad tid förtjenen I bättre, hafven I mera rätt, att se edra barns, edra egna rättigheter stadgade, utstakade, och på säkra grunder fotade, än i denna tid? då ni så frimodigt egnat eder till mitt, till fäderneslandets tjenst och försvar, och då I ådagalagt samma dygder, som förtjent edra medstånder rättigheter framför eder; så är rätt att I mågen njuta en del af dem. Det är ock tid att afskilja alla tvister emellan oss gemensamt; att förena oss, på ett sätt som hindrar alla tvetydigheter, och som bibehåller vår gemensamma säkerhet på ovanskliga grunder; och som då regeringsformen, dess grunder, dess ändamål bibehålles, stadfäster dem på ett så klart sätt, att derom ej kan tvistas, hvilket är säkraste medel till förenings bibehållande. Dessa grunder äro sunda, äro, enär styrelseverket får af regenten säkerhet, för undersåtare under lagen, rätt att fullt beskatta sig, klar visshet i besittning af den

jord, som skall odlas och försvaras; lika rätt emellan lika medborgare.»

»Sådan är den förenings- och säkerhets-akt, jag vill nu låta eder föreläsa. Förenom oss, svenske män, för alltid i den sanna enighet, som förtroende, lag, frihet och säkerhet allenast kan gifva; och då fienden tror oss så skilde åt, att de hoppas att oss undertrycka, visom oss, af sjelfva faran förente, det samma tappra folk som vi förr varit. — Den högste Guden gifve sin nåd till vårt beslut, och låte enighets- och förtroendes-andan hos oss råda.»

Sedan konungen slutat sitt tal, uppstod hertig Carl och yttrade: »Då jag inför E. K. M:t och riksens församlade ständer för första gången nyttjar den rättighet, att ifrån detta rum som arffurste yttra mina tankar, kan det icke finnas något tillfälle mera märkvärdigt för Riksens sjelfständighet, mera vigtigt för en framtid, och mera ömmande för mig, än detta närvarande.»

»Jag har hitintills ej utan största sinnesoro, utan smärtfullaste bekymmer, varit ett tyst vittne af de tvister och hotande oroligheter, som samlat sig att störa lugnet af detta riksmöte. Men då jag med alla rättsinnige, och för sitt fäderneslahd väl tänkande svenske män, i denna stunden delar lika känslor, kan för mig ingen lifligare tillfredsställelse gifvas, än den, att se en ädelmodig konung återgifva lagen den stadga, det skydd, som till dess rätta skipande erfordras, och hvarigenom dess undersåters hjertan säkrast vinnas och bibehållas.»

»Det riksens stånd, utur hvars famn min stamfader uppstigit på svenska thronen, den konung, hvars minne med så mycken rätt är lemnadt åt odödligheten, som ryckte sitt fosterland undan tyrannens välde; detta stånd, säger jag, utmärkt i våra häfder för ära och tapperhet, skulle visserligen inför denna thron gifva mig de rättmätigaste förebråelser, derest jag icke inför E. K. M:t och riksens församlade ständer, högtidligen vittnade om deras ärofulla mannamod och ståndaktighet.»

»Jag har rönt det samma i faror och dödar, som sväfvat omkring min hjessa. Jag har delat med dem den äran, att bibehålla svenska flaggans urgamla heder och anseende, och utom deras bistånd, egde jag ej i dag den förmånen att på detta rum tolka deras ära. Deras blod har färgat E. M:ts segrande skepp. Jag har sett deras redliga nit, deras besvär, deras tålamod; och om ej tillfällen gifvits, der E. K. M:ts under mitt befäl

stående landt-armee kunnat ådagalägga en lika tapperhet, har jag dock hos dem sett samma brinnande håg, att oförskräckt träda i de ärofulla spår, dem deras förfäder för dem banat. Ja, gode herrar riddare och svenner, om äfven vänskapen icke i denna stunden kräfde detta offer, vore det mig dock den dyrbaraste skyldighet, den heligaste förbindelse, att jemte förklarandet af edra förtjenster, billigt afrycka den larf, hvarmed afunden försökt skyla edert tappra uppförande, och listigt förblandat den skyldige med den oskyldige.»

»Men vi vänta alla, det en rättrådig konung tager alla sina undersåtare i lika hägn och beskydd, samt att ett fritt folk, under en laglig frihet, må ostörde åtnjuta en lika rätt, en lika fullkomlig säkerhet. Jag har så mycket större skäl att sådant förvänta, som den förening honom och riksstånden emellan, hvilken han till de sednares öfvervägande och afslutande ämnar dem förelägga, visserligen derhän lärer syfta.»

»De hufvudgrunder, på hvilka jag anser vår regeringsform egentligen vara uppbygd, äro isynnerhet: Riksens ständers rättighet, att fritt och efter godtycke få beskatta sig sjelfva, att utgöra bevillningen till rikets behof, att hägnas under lagen, som skyddar deras personer och egendom emot våld och oförrätt; samt deremot på andra sidan, konungens ostridiga rätt, att styra rike sino, efter Sveriges lag och laga stadgar, att uti sin tillbörliga helgd bevara det nära samband emellan befallande och lydande, som till det allmänna bästas befrämjande oundgängligen erfordras, och hvarigenom alla de anstötar, tvister och förtydningar, å den ena eller andra sidan, säkrast förekommas, hvilka eljest ofelbart i längden skulle störta fäderneslandet uti yttersta förlägenhet och våda.»

»Sedan jag således inför E. K. M:t och Riksens här församlade ständer, nu fått uppriktigt förklara min tanke, återstår mig endast, att af det varmaste hjerta för konung och ett älskadt fosterland, önska: det den högste Guden, som efter sitt allvisa råd hvälfver länders öden, äfven med sin välsignelse måtte styra detta för vårt fäderneslaud så märkliga tidskifte, att det må lända till vårt och hela svenska folkets sannskyldiga väl, samt till befästande ej mindre af vår lagliga frihet, än af den oryggliga regeringsform, hvars helgd vi alla så dyrt besvurit, och den vi förbundit oss, att ovilkorligen till det yttersta med lif och blod försvara.»

Angående de tal, vi här ur dagens protokoll infört, må tillläggas, att konungens första tal, enligt flera sammanstämmande berättelser, blef just i början afbrutet på ett mindre lyckligt sätt, i det trumslag hördes från borggården, så att konungen måste utskicka gr. Adam Lewenhaupt för att skaffa tystnad. Adlerbeth antyder, att saken kanske skulle tjena till erinran om den styrka, som var till hands att understödja konungens propositioner. I några berättelser af ifriga patrioter försäkras, att verkan deraf hos adeln var ingen, eller på sin höjd löje. Wallqvist anmärker att på landtmarskalkens tal till adeln svarades intet; det var för öfrigt i konungens andra tal Wallqvist igenkände sina egna ideer. Om hertigens tal anmärker han, att det utfördes med mycken rörelse, men verkan deraf syntes på stället vara ringa; likaledes Adlerbeth, att så vidt det gick ut på att ställa adeln till freds, för de hårda förebråelser den fått uppbära af konungen den 17, gjorde det ej tillfyllest.

Konungen lät nu Schröderheim uppläsa Förenings- och Säkerhets-akten, lydande som följer:

»För att i alla tider afskilja från oss och vårt kära fäderneslånd de häftiga skakningar, som dels igenom enskildta personers ärelystnad och regeringssjuka, dels igenom utländska stämplingar, och ändtligen genom riksståndens inbördes afund och missämja, så ofta satt riket, dess bestånd och allmänna säkerhet i fara, och åstadkommit söndring, ej allena undersåtarne emellan, utan ock mellan konung och folk, samt för att en gång för alla kunna utstaka de grunder, på hvilka regeringslagarne äro fotade, och för framtiden afvärja all otydlighet och ensidiga tilläggningar, har vår allernådigste konung, för sig och sine efterträdare på Sveriges thron, behagat med oss öfverenskomma om efterföljande förenings- och säkerhets-akt»:

»1. Erkänne vi, att vi hafve en arfkonung, som eger full makt att styra, freda, frälsa och försvara riket, börja krig, sluta fred och förbund med utländska makter; göra nåd, återgifva lif, ära och gods; förordna efter dess höga godtfinnande om alla rikets embeten, som med infödde svenske män böra besättas, samt skipa och handhafva lag och rätt, och de öfriga riksvårdande ärenders skötsel, på sätt konungen nyttigast synes.»

»2. Anse vi oss för frie, laglydige och säkre undersåtare under en lagkrönt konung, som styrer oss efter Sveriges beskrifne

lag. Och som vi äro alla lika fria undersåtare, så böra vi ock under lagens hägn alla njuta lika rätt. Derföre bör ock konungens högste domstol, i hvilken alla justitie-revisionsärender afgöras, och der konungen eger tvenne röster, bestå af både frälse- och ofrälsemän; i anseende hvartill antalet af riksens råd hädanefter ankommer på K. M:ts eget nådiga godtfinnande. Viljandes K. M:t beskydda höga och låga mot all orätt, ingen förderfva till lif, ära, lem och gods, innan han varder lagligen förvunnen och vid behörig domstol dömd.»

»3. Ett lika fritt folk bör ega lika rätt, och derföre ega alla stånden att besitta och förvärfva jord i deras gemensamma fädernesland; dock att ridderskapet och adeln, på sätt som hittills stadgadt och öfligt varit, bibehållas vid deras gamla rättigheter att ega och besitta säterier samt rå och rörs, och de i Skåne, Halland och Blekinge så kallade insockneshemman. Och må i öfrigt jorden ej ändra sin urgamla natur och skilnad af säteri, frälse, skatte och krono; men skjutsningsbesväret bör delas lika på alla hemman i riket, säterierna, rå och rörs och insocknes hemman samt boställen derifrån undantagne och befriade. Rättigheten för allmogen till skatteköp af kronohemman och deras säkra besittning, är genom särskildt förordning af denna dag stadgad, med lika säkerhet som vore den här införd.»

»4. Riksens höga och förnämsta embeten, och de som äro i konungens hof, besättas af ridderskapet och adeln allena; men i öfrigt blifver skicklighet, förtjenst, erfarenhet och bepröfvad medborgerlig dygd enda och rätta grunden för befordran till rikets embeten och tjenster, högre och lägre, utan afseende på börd eller särskildt stånd. Men då en ofrälse embetsman blifver upphöjd till adlig värdighet, kan han ej längre behålla det embete han, såsom ofrälse, för ofrälse ståndets säkerhet, förut fått och innehaft.»

»5. Som den rätta friheten består att fritt gifva till rikets underhåll hvad finnes nödigt; så eger svenska folket derom en ostridig rätt att med konungen rådslå, jemka, afslå och öfverenskomma.»

»6. Vid riksdagar förehafvas hos riksens ständer inga andra ämnen, än dem konungen proponerar, på sätt som före 1680 var vanligt.»

»7. Adelns samt presterskapets privilegier af år 1723,

samt städernas härtills välfångna privilegier och rättigheter stadfästas i allt som ej strider emot denna säkerhetsakt.»

»8. Denna förenings- och säkerhetsakt skall af alla Sveriges konungar vid deras anträde till regementet egenhändigt undertecknas, samt aldrig tillåta någon proposition eller försök göras till minsta ändring, uttydning eller rättelse uti bokstafliga innehållet häraf. Och i händelse af konungahusets utgång, skall den konung, som blifver vald, inträda i alla dessa rättigheter och förbinda sig till deras iakttagande utan minsta förändring.»

»9. Regeringsformen af den 21 Augusti 1772 blifver oförryckt beståndande i allt hvad som ej genom denna akt blifvit ändradt.»

Efter slutad uppläsning talade Konungen åter till ständerna sålunda: »I tappre riddersmän, som af edra förfäder ärft både deras dygder och mandom! I vördige män af preståndet, som bekläden fridsens embete, och helgen edert nit att främja Guds ära, sanning och enighet! I förståndige män af borgarståndet, som med flit, vidsträckt rörelse och eder förmögenhet, tillika söken att befordra rikets båtnad, fördel och vinning! Och I redlige män, som utvidgen riket, då I odlen den oupptagna jorden, och försvaren rikets landamären!»

»I hafven af den nu upplästa akten funnit, huru allt till allmän och enskildt säkerhet, är i en tryggare lagskipning befästadt; huru egendoms och besittningsrätten är derutinnan för alla stånd bevarad; huru friheten är stadgad; huru beskattningsrätten är eder förbehållen. Antagen I då, gode Herrar och Svenske män, den nu således upplästa Förenings- och Säkerhetsakten?»

Ibland de trenne ofrälse stånden, heter det i protokollet, hördes ett allmänt ja, men ibland adeln förmärktes ett flera gånger återtaget ja och nej. Wallqvist säger att propositionen besvarades med ja och nej; »men begge delarne så häftigt, att styrkan i hvalfven tycktes försökas. Propositionen förnyades, och svaren blefvo likasom första gången i flera resor. Dock tycktes nej vara mest rådande bland adeln, och bland ofrälset var böndernas ja decisift, och så våldsamt, att borgares och presters utlåtande föga märktes. Ingen bland dem hörde jag säga nej, men ganska sparsamme voro dessa stånden på ja, och i sanning hörde jag ej mera bland oss än tvenne ja, nemligen af biskoparne Gadolin och Win-

gård. Propositionen skedde tre gånger, och svaren gåfvos lika många gånger i stridig ton, som här förmält är».

Fant påstår, att propositionen skedde två gånger å rad; första gången följde derpå ett nästan allmänt ja, men från adelns sida några nej, som småningom ökades; andra gången hördes åter allmänt ja från ofrälse sidan, blandade nej och ja på den andra [1]).

Derefter har, enligt protokollet, kammarherren gr. Hamilton begärt ordet, och anfört: att som regeringsformens § 42 tydligen föreskrifver, huru med propositioner till ny lags antagande bör förhållas: att de till riksens råd först böra öfverlemnas, och sedan med deras yttrande deröfver, till riksens ständer; hvilka derom ega att öfverlägga och öfverenskomma, och sedan på föreskrifvet sätt, deras underdåniga svar afgifva; hvilket ock vore med 1617 års riksdagsordning öfverensstämmande, som stadgar, huru hvart stånd, i sina kamrar, böra rådslå och öfverväga de punkter, som dem af konungen blifva öfverantvardade; så anhöll han att konungen täcktes i en således föreskrifven ordning, låta adeln njuta denna rättighet till godo.

Härtill svarade konungen med en föreställning, att »sedan trenne stånd nu samtyckt och bifallit den af konungen ständerna förelagda akt (hvarvid ingen af de trenne ofrälse någon erinran gjorde), hurusom uti ett allmänt ja, och om adeln sig med sina medständer förente, sådant skulle blifva ett exempel af vänskap och enighet riksens ständer emellan, och ett medel att återvinna inbördes sämja, och det lugn, som bör vara allom om hjertat att återställa».

---

[1]) Adlerbeth erkänner, att på ofrälse ståndens sida »hördes de starkaste ja», på adelns lika ifriga nej. I ett icke officielt protokoll för preste-ståndet heter det, att största delen af adeln ropade nej, borgare och bondeständen, åtminstone de fleste, ropade ja, presteståndet svarade både ja och nej; de jakande voro högst 4 à 5, de nekande 7 eller 8, som verkligen hördes; de öfrige voro af händelsens ovanlighet så bestörte, att de ej kunde svara någotdera. Det nej som i detta stånd hördes, blef öfverröstadt af borgares och bönders samt andras starka ja. Vid förnyade propositioner förnyades samma scen; presterna tego i allmänhet, för att ej öka sorlet på rikssalen, och i förlitande på ordförandens löfte att iakttaga ståndets rätt till öfverläggning på sitt rum. Det heter ock, att tre propositioner skedde, så tätt efter hvarann, att ljudet af svaren knappt bortdött, förr än frågan upprepades.

Detta, heter det, besvarades åter med ja och nej flera gånger, hvarunder öfverjägmästar Sparrsköld [1]) ifrån läktaren proponerade, om icke de som till akten samtyckte, måtte tillåtas att den inför thronen underteckna.

Nu reste sig kansliрådet Adlerbeth [2]), och yttrade: »Inför E. M:ts thron vågar en undersåte, som rönt de dyrbaraste vedermälen af E. M:ts nåd, och erkänner dem med vördnadsfullaste hjerta, att upphöja en ovan och sväfvande röst. Men allern. konung, hvarken tid eller tillfälle tillåta mig att här nämna mina enskildta underd. förbindelser emot E. M:t såsom välgörare. På denna stund är ej fråga om annat, än mitt nit, min kärlek för E. M:t såsom min konung, för Sverige såsom mitt fäderneslаnd. Jag finner mig närvarande vid det högtidligaste tillfälle, som i menskligheten kan yppas; vid den vigtigaste öfverläggning som kan förehafvas. Förlåt, a. k., den ömma sinnesrörelse, som af mig utpressar tårar. Betagne af samma känslor, ser jag mina närvarande medbröder, detta rikes ridderskap och adel. De äro (som jag är öfvertygad) alla lika brinnande med mig af nit för E. M:t och fosterlandet; men de fleste till äfventyrs lika oförmögne att stadga sina tankar på denna stund, öfver ett ämne, som skall afgöra ett helt rikes, millioner menniskors öde för sekler. Så stort detta verk, så nödigt att dervid använda betänksamhet. Med djupaste undersåtlig vördnad för E. M:t, med varmaste kärlek för samtliga mina medborgare af de öfrige stånden, bönfaller jag hos E. M:t, vid dess hjerta, vid dess ädelmod, vid samtid och efterverld, att oss måtte förunnas någon betänketid.»

Adlerbeth har, enligt sitt eget påstående, när han talade om sina medbröders brinnande nit för konung och fosterland, blifvit afbruten af sitt stånds högljudda bifallsrop. Han säger, att talet »gjorde en verkan, som mera bör tillskrifvas tillfället, min plats i konungens tjenst, mitt kända tänkesätt för hans person, kanske min ömma sinnesrörelse, än min skicklighet. Konungen blef synbarligen bevekt» o. s. v. Enligt protokollet har konungen svarat, att han fann, då adeln ej ville genast gå i öfverläggning om saken, billigt vara hvad den yrkat, och ville han

[1]) Sparrsköld, Erik Daniel, född 1737; ryttmästare, sedermera öfverjägmästare, död 1791.

[2]) Wallqvist låter Adlerbeth tala först af alla, men detta strider både mot protokollet och mot hans egen berättelse.

till den ändan tillställa landtmarskalken ett exemplar af akten. »Men som de trenne öfrige stånden till densamma redan samtyckt (hvartill stånden på ytterligare tillfrågan om icke så vore, jakade), så äskade K. M:t nu derå de trenne talemännens underskrift.»

Biskop Lindblom, heter det vidare, företrädde, uppsteg till K. M:t, och begaf sig åter efter något enskildt samtal till dess rum inom skranket. Wallqvist vet berätta, enligt Lindbloms egen utsago, att konungen vändt till honom akten, satt pennan i hans hand, och begärt hans underskrift, men att Lindblom vägrat lemna den, förrän gemensamt med de andre talemännen, och sedan han vidare hört sitt stånd.

Konungen förklarade nu, att »som de trenne stånden med trenne ja bifallit ofta nämde föreningsakt, så hade nu adeln, under den landtmarskalks styrelse, som han dem gifvit, att derom inom sig i deras stånd öfverlägga». — Det synes ha varit hans mening att härmed afsluta plenum; men Lindblom, som flera gånger förut lär ha begärt ordet, erhöll det slutligen, och anförde [1]), så-

[1]) Enligt protokollet har talet lydt sålunda: »Såsom ledamot af ett stånd, hvars kall det är att undervisa andra, att ingen öfverhet är, utan af Gudi; att vi böra vara öfverheten och all mensklig ordning underdånige för Herrans skuld, och stärka sambandet emellan regenten och undersåtare, genom den helgade stämpel, som religionen sätter derpå; är det för mig en lika dyr pligt, att gifva efterdöme af en ren undersåtlig vördnad och undergifvenhet, som ovilkorlig skyldighet såsom medborgare, att bevaka egna och medbröders rättigheter.»

»Ur sådana skäl är det som jag vågar tala, sedan jag med den uppmärksamhet, som mig möjlig varit, afhört den säkerhets- och föreningsakt, hvilken E. M:t låtit riksens församlade ständer föreläsa; och lärer ingen varit, som icke med mig igenkänt E. M:ts vaksamma omsorg, att afskilja sådana ämnen, som mindre tydligen affattade i våra regeringslagar, kunna föda olika begrepp om rättigheter och skyldigheter, och derigenom leda att störa folkets väl och E. M:ts egen säkerhet.»

»Utan att tillåta mig något yttrande häröfver, vågar jag blott nämna, att vår fundamentallag, hvilken till sitt begrepp genom den närvarande akten skall närmare determineras och stadgas, ansedd i sin vidd, och i afseende på medborgare, tillägger dem rättigheter af tvenne slag: af hvilka den ena befästar hvar och en sin personliga frihet och säkerhet, till lif, ära och gods, som icke lagligen förvunnen och dömder är; den andra förvarar riksens ständers rätt vid lagstiftningen, beskattningen, och öfver deras bank. Alla öfriga kunna beqvämligen hänföras under någon af de nämda.»

»Att njuta dessa, utgör Svensk mans sanna medborgerliga frihet, och så länge de förblifva orubbade, synes väl den åtgärd, hvarigenom de an-

som Wallqvist säger, »åtskilligt om lagstiftning, lagskipning och beskattning, som slöts, fastän utan formlig deduktion, med protest mot säkerhetsakten». Sådant talet förekommer i protokollet, gick det ut på ett erkännande, att regeringsformen af 1772 visserligen kunde behöfva modifikationer, och att det nu framlagda förslaget dertill, under borttagande af åtskilliga anledningar till split, tycktes lemna frihetens förnämsta grundvilkor orubbade; men frågan vore för vigtig att så hastigt afgöras; och önskade Lindblom derföre för sitt stånd samma rätt, som blifvit adeln medgifven, att på sitt eget samlingsrum densamma närmare öfverlägga.

Härtill svarade konungen, att han med nöje inhemtat välmeningen af biskopens anförande, som icke påsyftade att qvälja det redan fattade beslutet; men som det vore ett farligt och vådligt prejudikat, att i ett trenne gånger på trenne propositioner fattadt beslut, tillåta vidare öfverläggning, så ville han blott meddela ståndet ett exemplar af akten, att derstädes låta uppläsa, och ibland handlingarne förvara, förmodandes att den vore i en lycklig stund afslutad och belefvad; och gjorde han sig det goda hopp, att adeln snart skulle instämma i den af deras medstånder ingångna förening.

Ytterligare fick biskop Wallqvist ordet. Det fall hade, såsom han sjelf härom anmärker, nu inträffat, hvarunder han dagen förut förbehållit sig att få säga sin mening, att nemligen andra protesterat mot akten. Men å andra sidan hade konungen förklarat den antagen af de ofrälse stånden, hvilket så till vida var

tingen närmare utstakas, eller tydligare förklaras, och göras sammanstämmande till sitt stora ändamål, konungens i lagarne bevarade höga rätt, och medborgares frihet och säkerhet, vara en utväg att förekomma de obehagliga händelser, hvilka af olika eller orättfattade begrepp om lagar och rättigheter, äro en nödvändig följd. Den regeringsform vi ege, hvilken föreskrifven af vishet och nåd, flutit ur E. M:ts eget hjerta, för att bereda E. M:ts säkerhet och ett troget folks sällhet, torde äfven som andra menskliga författningar, kunna emottaga en större grad af fullkomlighet. Men allern. konung, ett ämne af sådan vigt, som skall stadga E. M:ts, dess höga efterträdares, och svenska folkets ömsesidiga säkerhet, nu och framdeles, har redan gjort det intryck, att flera anhållit om, och fått E. M:ts tillstånd, att hemma på sina kamrar härom öfverlägga. Tillåt derföre allern., jag anhåller derom utan att qvälja deras beslut, som redan bifallit; tillåt att äfven det stånd, hvars röst jag nu får frambära inför thronen, får njuta samma nåd, som redan blifvit det första ståndet beviljadt.» — Talet slöts med välönskningar.

obestridligt, att ingen sagt ett ord deremot. Det återstod således blott, att söka förekomma ett beslut på grund af tre stånds sålunda tillkomna bifall, »och för konungen sjelf bereda en väg att gå tillbaka utan vanära, ifall föreställningar kunde honom dertill beqväma, eller omständigheterna så fogades, att han måste det göra». Wallqvist sökte således i sitt tal framhålla vigten af att åstadkomma en verklig enighet stånden emellan, då man ville bereda säkerhet, och förutsatte, att konungens hjerta och snille dertill kunde finna de rätta utvägarne [1]). — Detta tal synes ha varit anlagdt, likasom Adlerbeths, på att beveka konungen, men hade ej samma verkan; det har, likasom Lindbloms, af öfriga åhörare

[1]) »Sedan E. M:t ansett, att de tre ofrälse stånden hafva afgifvit deras bifall till E. M:ts proposition, kan ej i den delen för mig vara vidare rum till något enskildt yttrande, som ock under denna ställning i alla fall ej möjligen kunde svara mot ämnets vigt, och det värde det får af E. M:ts höga närvarelse. Med den fulla öfvertygelse, att ibland riksens samtlige ständer ej bör finnas en enda man (jag känner åtminstone ingen), som har lif och egendom sparda för E. M:ts höga rätt, sällhet och glädje, önskar jag allena, att de beslut, som i så maktpåliggande ärenden kunna fastställas, så vidtagas, att de allt framgent leda till E. M:ts välbehag.»

»Men hvad mig på det aldra ömmaste rörer, och hvad jag känner förtunga min själ, det är den stridighet, som under öfverläggningen mellan riksens ständer försports, och hvilken E. M:t efter min trygga förhoppning är så af Gud utrustad som förordnad att stilla, qväfva, och till sina följder mildra, om ej alldeles utrota.»

»Då ifrån långliga tider tillbaka riksens fyra stånd med gemensam trohet tjena sin konung, och hvartdera i sin väg gagna fosterlandet, kan det icke tviflas, att deras vidare endrägt och förtroliga samband för framtiden styrker allt, hvad konungen kärt och behagligt, samt riket nyttigt är. Den förenings- och säkerhetsakt E. M:t täckts riksens ständer förelägga, bör visserligen vid antagandet helgas med sådan samdrägtighet, att efterdömet deraf ingår bland skälen till denna aktens framtida bestånd.»

»Jag är icke adelsman, icke borgare, icke bonde, utan prest och medborgare, och de förbindelser mig derigenom åligga, verka i denna stund på mig så kraftigt, att jag vågar bedja E. M:t, vid den kärlek E. M:t hyser för sitt folk, vid den ömhet, med hvilken E. M:t omfattar sin gemål, vid det goda E. M:t unnar sin högtälskelige herr son, vid E. M:ts eget ömma hjerta, att E. M:t täckes använda sina stora gåfvor till att förena oss, när E. M:t vill bereda säkerhet. E. M:t finner lätt de medel, som dertill leda, och den mildhet som pryder E. M:ts höga person, och hugsvalar allt landet, lärer så bruka dem, att det goda ändamålet vinnes; och om än stora svårigheter möta, har jag dock till E. M:ts nåd det fullkomliga förtroende, att ingenting förordnas med sådant missnöje, som föder ovänlighet, och bereder olyckor. Gud vet, att jag detta allt icke anfört, om ej mitt hjerta älskade E. M:t!»

ej blifvit rätt, och ej af alla lika fattadt. Justitieborgmästaren Ekerman förklarade sig instämma i hvad Wallqvist yttrat, och begärde på grund deraf, »att i borgarståndet härom få samrådas, och sina underdåniga rådslag afgifva»; och häruti förenade sig äfven Åberg.

Men konungen »gaf åter det redan gifna svar, att akten vore af trenne stånd beslutad, gillad och antagen». — Och sedan yttrade sig ingen af de ofrälse stånden.

Å adelns sida deremot uppstod ryttmästaren gr. Dücker [1]), och upprepade ståndets begäran att få om saken öfverlägga. Likaledes generalen frih. Duvall: Att stadga en ny lag, att knyta nya föreningsband emellan konungen och folket, att befästa allmän säkerhet, och utstaka ståndsrättigheter, vore ett så högst vigtigt ärende, att det fordrade all försigtig varsamhet och den laggrannaste öfverläggning. Ehuru adeln kunde med konungen i dess nådiga afsigter instämma, äskade den kraft och det bestånd, en så betydande akt i framtiden icke borde sakna, att man dermed icke förhastade sig, hvilket möjligen skulle kunna bereda en långsam ånger. Försäkrad om konungens ömma och faderliga hjerta, utbad han sig derföre betänketid, och att den öfverläggning i ståndet måtte förutgå, som ett moget och välgrundadt beslut i ett så riksvårdande ärende kräfde.

Öfverstl. frih. Pfeiff menade att den regeringsform, som konungen en gång förelagt ständerna, och som de antagit och besvurit, att vara en orygglig grundlag för dem och deras efterkommande, innefattade konungens makt och välde, riksens ständers rätt och frihet, så säkert, att någon ny akt den ej yttermera befästa kunde; den föreskref ock, huru med ny lags stiftande förfaras skulle, att riksens råd först deröfver skulle höras, och sedan de till protokollet sagt sina tankar, då öfverlemnas det alltsammans riksens ständer. »Det kunde, icke nu, men i en framtid, blifva vådligt både för konungen och folket, derest vi utan all pröfning genast antoge och stadfästade denna säkerhetsakt».

Professor v. Schultzenheim [2]) tog saken från en ny sida:

[1]) Dücker, Carl Fredrik, son af öfverstlöjtn. gr. C. F. Dücker, var född 1747; kornett 1764, major 1792, tog afsked 1796, dog 1828.

[2]) Von Schulzenheim, David, son af chirurgen Jakob Schultz, var född 1736 i Tuna socken i Dalarne; blef anatomie professor i Upsala 1751, assessor i kollegium medicum 1766, adlad 1770, förste archiater och præses i kollegiet 1809, tog afsked 1822, dog 1823. Berömd som läkare och författare; farfar till statsrådet frih. v. Schulzenheim.

»Om tilläfventyrs den af E. M:t år 1772 oss gifne regeringsform i någon måtto blifvit öfverträdd, eller E. M:ts höghet för nära gången; så härflyter förmodligen ett sådant misstag af en nog allmän okunnighet, som en vis och nådig konung torde täckas förlåta. Af denna grundlag lärer ibland många häraders innevånare knappt ett eller annat aftryck finnas, och ligger densamma förvarad och öfverhöljd med damm ibland andra ur bruk komne förordningar. Hade den deremot blifvit införlifvad med rikets landslag, så hade den blifvit allmänt känd och vördad.»

»E. M:t har i vår sednast besvurna regeringsforms 2 § täckts lofva, att vilja styra riket efter konungabalken, landslagen och regeringsformen. Den gamla konungabalken är af de fleste okänd och ansedd för upphäfven; jag vågar således hemställa, om icke adeln tillåtas kunde, att i conformité med vår nu varande regeringsform, få inkomma med förslag till en ny konungabalk, eller ändå heldre att deputerade af alla riksstånden till ett sådant ändamål finge sammanträda.»

»Om en ny säkerhetsakt skulle antagas, och den ej i vår lagbok intoges, så torde densamma föga medföra någon kraftig verkan. Skulle ock en förbättring eller ändring af vår regeringsform finnas oumgänglig, önskar jag att sådant må ske i likformighet med Sveriges äldre lagar; emedan efter min öfvertygelse, blott det regeringssätt, som grundar sig på sådane lagar, efter hvilka riket i 4 till 500 år blifvit styrdt, för en långlig framtid blifver beståndande.»

Ännu flera ledamöter af adeln, såsom kapten gr. Ribbing [1], generalen frih. Wrede [2], bruksp. frih. Rappe, generallöjtn. v. Arbin [3],

[1]) Ribbing, Adolph Ludvig, son af riksrådet grefve Fredrik Ribbing; var född 1765; fänrik vid lifgardet, slutligen kapten; dömd till döden 1792 som delaktig i konungens mord, fick gå i landsflykt; kallade sig Fredriksson, dog i Brüssel.

[2]) Wrede, Fabian Casimir, son af R. R. frih. Fabian Wrede: född 1724, kom i krigstjenst 1738 vid fortifikationen, tjenade en tid i Frankrike, sednare i Österrike; svensk öfverste från 1754, generallöjtnant 1773, general 1782, död 1795. Fader till konungens generaladjutant Fabian Wrede, som sedermera blef general, grefve, statsråd, fältmarskalk m. m. och dog 1824.

[3]) v. Arbin, Axel Magnus; född 1717; tjenade vid fortifikationen från 1733, major 1754, adlad 1761, öfverste 1764, generalmajor 1775, generallöjtnant 1782, tog afsked 1784, dog 1791.

frih. Bjelke[1]), »anmälte sig att tala, af hvilka en del kortligen yrkade den begärda betänketiden, på det adeln härom i sin kammare måtte berådslå och öfverlägga». Konungen erinrade, att han redan tillåtit adeln det, »förklarandes att detta plenum plenorum nu vore således härmed slutadt». — Hvarefter konungen begaf sig ifrån rikssalen med vanlig ceremoni, och ständerna åtskildes.

Wallqvist påstår, att Rappe aldrig fick tala; efter hvad han sjelf sagt åt Wallqvist, skall hans mening ha varit, att protestera mot expedition af säkerhetsakten på tre stånds röst mot det fjerde. »Det bevisar mannens hufvud att se en sak rätt. Dispositionen i sinnen var på stället sådan, att om denna protest blifvit gjord, hade den väckt mycket uppseende, och förmodligen blifvit biträdd af en stor del ofrälse. Det hörde till konungens lycka, att han förekom en scen, som han aldrig kunnat beräkna på den personen i denna piecen.» — Han säger ock att Lindbloms försigtighet, att ej på stället underskrifva akten, »bidrog mera till konungens ändamål, än någon då insåg. Om han då underskrifvit inför allas ögon, hade de tvenne andra ofrälse talemännen visserligen gjort detsamma. I den händelsen är sannolikt, att någon af deras stånd uppstått med protest, eller åtminstone att adeln väckt fråga mot expedition på tre stånds bifall, och den frågan hade födt flera. Men nu ansågs biskop Lindbloms tal, åtföljdt af hans förnekade underskrift, vara ett förbehåll mot sådan expedition, man var nöjd dermed och teg». — Adlerbeth tyckes anse konungen mera afsigtligt hafva afbrutit diskussionen, just för att förekomma den nämda ömtåliga frågan.

»Riksens råd, som voro närvarande, yttrade sig icke med något ord», säger Wallqvist. Af Adlerbeth finner man, att konungen efter plenum plenorum haft en öfverläggning med riksens råd, hvilka efter hvad konungen sedan berättade för Adlerbeth, förnämligast anmärkt mot säkerhetsakten, att frälse skulle utgöra skjuts i likhet med skatte. Grefve Oxenstjerna[2]) hade annars

---

[1]) Bjelke, Thure Johan, son af hofrättsrådet frih. Sten Carl Bjelke; var född 1742; tjenstgjorde i kansliet; dödade sig 1792 med förgift, såsom delaktig i sammansvärjningen mot konungens lif.

[2]) Oxenstjerna, Johan Gabriel, ryktbar som skald; var son af generalmajor grefve Göran O.; född 1750, student 1762, gick hof- och kanslivägen; anställd vid beskickningen i Wien 1770—74; kammarherre 1774, öf-

yttrat till konungen, att han »velat låta rådet se dess begrafning, likasom kejsar Carl V såg sin, innan han dog».

Adlerbeth sökte nemligen genast företräde hos konungen; han mottog, under sin väntan derpå, komplimenter af flera för sitt yttrande, och fann äfven af konungen erkännande af sin välmening. Han erbjöd sig, om konungen så ville, att hädanefter afhålla sig från riddarhuset, men detta afböjdes. Han uttalade sina betänkligheter mot säkerhetsakten, såsom den der öfver höfvan utsträckte konungamakten, och förklarade sig heldre vilja bifalla de föreslagna inskränkningarne i adelns förmåner, än i nationens rätt; hvilket »syntes göra intryck på konungen». Han inlade slutligen ett godt ord för grefve Fersen; konungen bad honom vara tillfreds, ehuru »grefve Fersen är ganska brottslig». Åt en annan har konungen sagt om Fersen, »qu'il perdrait sa tête».

Till denna framställning af plenum plenorum den 21 Febr. mestadels hemtad ur protokollerna och de två bästa af enskildta berättelser, vore visserligen ur andra relationer åtskilliga detaljer att tillägga, men knapt någon af vigt; utom en anmärkning, som blott ett ögonvittne har gjort, att på rikssalen hvarken konungen eller någon annan talade ett ord om de arresterade herrarne af adeln. — En företeelse visade sig redan vid detta tillfälle, som sedan ännu mera framstår, att i de aflägsnade talarnes ställe uppträdde bland adeln nya, som med föga mindre talang förde oppositionens, och man måste, hvad säkerhetsakten angår, i viss mån åtminstone tillägga det, den offentliga frihetens talan.

15. Stånds-plena i slutet af Februari.

Från rikssalen gingo de ofrälse stånden, åtminstone prester och borgare, till hvar sitt samlingsrum; men landtmarskalken upplöste sitt stånd, med yttrande att det var för sent att sammanträda i plenum. Klockan var då inemot 2. Men efter en

verste-kammarjunkare 1783; riksråd, ledamot af svenska akademien, kanslipresident 1786, ledamot af regeringen 1790, 91, 92, 98, riksmarskalk 1792—1801; död 1818.

timma lät han anslå plenum till kl. 4 samma dag. Han infann sig sjelf; och då genast åtskilliga ledamöter anmälde sig att tala, tillkännagaf han, att i detta plenum någon deliberation icke kunde ega rum, emedan adeln, enligt anslaget, var sammankallad endast till elektorers väljande i de felandes ställe.

Häremot, heter det, ropades[1]) från flera ställen i salen, att man ej visste, det någon af elektorerna felades, eller hvilka, eller af hvad orsak. Äfven begärdes att få veta, hvar adelns sekreterare och fiskal vore? .

Sedan landtmarskalken »efter någon stund fått ljud med klubban», svarade han att sekreteraren och fiskalen väl ej vore tillstädes, men förordnade sjelf andra tjenstemän i deras ställe. Dertill ropades åter, att man ville veta, hvarföre de voro borta, och likaledes elektorerna. Landtmarskalken erinrade å nyo, att inga diskurser nu kunde tillåtas, och att det vore hans rättighet att dem moderera; frågan vore nu blott att komplettera elektorernas antal.

»Men då uppkom lika sorl som förut; man yrkade att få veta, hvilka som fattades: man kände ej, huru några rum bland dem kunde vara lediga. Äfven väl ropades, att detta plenum vore en surprise, efter det ej vore anslaget förr än halfannan timma förut. Åtskilliga, hvaribland herr Pehr Tham och grefve Ad. Ludv. Hamilton, yrkade att eden för det hemliga utskottet måtte uppläsas; den hade längesedan varit bifallen, om man fått plenum, och den skulle säkerligen nu bifallas utan svårighet; det vore angeläget för att bevisa, det adeln ej velat åstadkomma tidsutdrägt.»

Landtmarskalken upprepade hvad han sagt, och namngaf nu de elektorer, hvilkas rum borde fyllas: grefve Brahe, friherrarne Stjerneld och De Geer, samt herrar v. Engeström, De Frietzky och Spaldencreutz. Åter ropades, att man ej visste, hvarföre dessa herrar saknades, och att adeln ej skiljt dem från sitt förtroende, »med mera, som ej med redighet kunde till protokollet fattas». — Sedan ljudet åter något saktat sig, yttrade kapten Cock:[2]) »Nog löper ryktet, att en del af ståndets ledamöter skola

[1]) Enligt en relation har frih. Wachtmeister först gjort denna erinran.

[2]) Cock, Corfitz Ludvig, son af kapten Georg Christian C.; var född 1759, kom i krigstjenst 1773; blef major 1793, öfverstlöjtn. 1796, fick öfverste afsked 1805, dog 1810.

vara uti fängelse inmanade; men som jag ibland dem, som ryktet för mig nämnt, ej känner någon enda, som begått något brott, så hemställer jag, om icke en deputation måtte afgå till H. M:t med underdånig förfrågan, om några af riddarhusets medlemmar så förbrutit sig, att de gjort sig förtjente af arrest». Emellertid, och i afvaktan att adeln skulle återfå sin sekreterare och fiskal, begärde han »saken på bordet».

Häruti, heter det, tycktes största delen af adeln instämma, och yttrade sig, att frågan om elektorsvalet låge på bordet. Landtmarskalken trodde ej detta hafva varit Cocks mening, men denne sjelf, »jemte många flera, ropade att alltsammans låge på bordet». Då derpå frih. Wachtmeister och Durietz ånyo angrepo landtmarskalken[1]), för det plenum var så sent anslaget, svarade han att hans mening vid adelns åtskiljande efter plenum plenorum varit, att det då var för sent att sammanträda före middagen. Men han begagnade sig deraf, att Cocks diktamen blifvit bordlagdt, till att upplösa plenum. — Så slöts det enligt fleras intyg stormigaste af alla uppträden vid denna riksdag.

Följande dag var en söndag. Måndagen den 23 saknades landtmarskalken i plenum, och kom dit aldrig mera. Ordet fördes till en början af kapten grefve Oxenstjerna[2]), såsom främste vid tillfället närvarande grefve. Han anmälde att landtmarskalken var hindrad af opasslighet, och att konungen derföre utnämnt en vice-landtmarskalk, hvarom adeln underrättades medelst en till Oxenstjerna ankommen skrifvelse. Det heter i denna skrifvelse, att i anledning af grefve Lewenhaupts underd. anhållan, »samt i stöd af hvad vid slika tillfällen för detta öfligt varit, hafve vi i nåder förordnat öfversten — — Pehr Liljehorn att såsom vice

[1]) Enligt en relation har landtmarskalken velat gå bort, men på gången mött en just då uppkommande ledamot af herreklassen, som förmått honom vända om, och tillika gjorde nämda erinran. Under värsta sorlet har landtmarskalken viftat med sin käpp i stället för stafven. Oredan har varit allmän, ropet på fiskalen för ordnings vidmakthållande ovanligt ofta upprepadt, trängseln på gångarne och vid skranket oupphörlig. Sjelfva patrioterna erkänna det ovärdiga i dessa uppträden, men ursäkta dem med den behandling adeln rönt af landtmarskalken och af konungen sjelf.

[2]) Oxenstjerna, Jakob Gustaf, yngre broder till Johan Gabriel, var född 1760; var nu kavaljer hos kronprinsen, blef öfverste-kammarjunkare 1792, chef för Helsinge landtvärn 1808; dog 1824.

landtmarskalk, under nu påstående riksdag, företräda landtmarskalkens ställe, så ofta han är frånvarande».

Liljehorn mottog ståndets lyckönskningar, och intog ordförandeplatsen, efter ett tal, som begyntes på det honom egna sätt. »Rådfrågade jag min kunskap, så finge jag det osmickrade svar: du är för svag att detta höga embete bestrida» o. s. v. Han uttalade sin förhoppning, att hädanefter »all otålighet må saknas, all hetta försvinna. Låt oss, som förfädern gjort, gifva Gudi det honom tillhörer, och konungen det honom tillkommer».

Han tillkännagaf nu, att val af elektorer skulle företagas, till fyllande af lediga platser. Flera talare begärde, att före valets företagande få yttra sig. Frih. Durietz fästade uppmärksamheten derpå, att riddarhussekreterarens rum, i hvilka adelns protokoller och handlingar förvarades, blifvit förseglade; visserligen med stadens sigill, men ingen var närmare att bevaka säkerheten deraf, än ståndet sjelf; derföre borde de förseglas äfven med dess sigill, genom riddarhus-utskottets försorg, och ej få öppnas, eller något derutur tagas, utan att några af utskottets medlemmar vore tillstädes.

Liljehorn förmodade, att denna fråga kunde förfalla, såvida ståndet finge tillbaka sin sekreterare, t. ex. följande dag. Men frih. Duvall och andra yrkade på snar verkställighet. Liljehorn sökte afbryta talet derom, genom tillsägelse om val af elektorer; men man var envis, och han måste gifva vika. Derpå skred man ändtligen till nämda val, hvarvid anmärktes, att ingen behöfde utses i Spaldencreutz ställe, hvilken redan var på fri fot, ej heller i grefve Brahes.

Nu ville Liljehorn, att elektorerna genast skulle välja ledamöter till lediga platser i hemliga utskottet; men på frih. Wachtmeisters yrkande uppsköts detta till morgondagen. — Generalen frih. Wrede begärde ordet för ett skriftligt anförande; och genast anmälde sig flera andra att tala. Liljehorn bad, att åtminstone icke ännu flera måtte tillkomma. Friherre Rappe uppläste Wredes diktamen.

Detta innehöll först förmaningar till lugn och besinning, mot hotande stormar, mot ännu kringlöpande smädeskrifter; förbistringen kunde ej blifva långvarig, sanningen måste segra. Derpå

följde ett förslag till försvarsskrift[1]) mot landtmarskalkens klagomål öfver adeln, hvilka dels alldeles bestridas såsom osannfärdiga,

[1]) Denna sedermera ofta nämda s. k. justifikations-skrift finnes i adelns protokoll, och hos Adlerbeth; den troddes vara skrifven af R. R. grefve Hermansson eller af vicepresid. Stjerngranat. Det heter deri, ej alldeles sanningsenligt, att adelns första omsorg vid riksdagen varit, att frambära till konungen sin tacksamhet för dess anstalter till rikets försvar, sin önskan att fred måtte kunna erhållas, och sitt löfte att i motsatt fall med lif och gods gå konungen till handa. Konungen hade, för första gången under det nya regeringssättet, äskat af ständerna ett hemligt utskott; och adeln, uppmärksam på allt hvad till regeringssättets styrka kunde bidraga, hade önskat en instruktion för utskottet, enlig med regeringsformen. Deruti låg intet ovanligt eller olagligt, intet som gick utöfver ständernas rätt. Bankoutskottet hade en instruktion, för statsutskottet låg en innefattad i dess ed; regeringsformens § 47 är i allmänna ordasätt författad, och ehuru i jemnförelse med dess öfriga stadganden tydlig, »likväl i frågan om hvad som under hemlighet hållas bör, eller uppenbart vara kan, kunde den i kommande tider få en uttydning, som då det anginge krig och beskattningar, de hufvudsakligaste delar af den frihet, hvaraf riksens ständer hafva att sig hugna, skulle kunna förorsaka de olyckligaste följder och hela regeringssättets öfverändakastande». Det var af vigt, åtminstone för framtiden, att värna om grundlagens helgd. Den föreslagna instruktionen innehöll icke heller något nytt; och om så varit, var den blott ett förslag, hvaröfver konungen och medstånden egde att afgöra, i enlighet med regeringsformens § 42.

I en så talrik församling, som adeln är, måste öfverläggningarne upptaga ej ringa tid; och dock hade adelns val af ledamöter till hemliga utskottet »skett med den skyndsamhet, att adeln kunnat vara beredd till utskottets formerande den dag konungen befallt», och flera dagar förr än dess ed förelades ståndet. I alla fall var frågan nog vigtig, att en eller annan dags uppehåll ej så mycket betydde; faran från fienden var ej så öfverhängande, att icke grundlagarnes bud kunde iakttagas. Dröjsmålet hade egentligen tillkommit genom den obehagliga stridighet, hvaruti adeln råkat med sin landtmarskalk. Om förloppet häraf egde ståndets protokoll mera vitsord än något annat. Men ståndet kunde emellertid ej lemna hans beskyllningar obesvarade, särdeles som de ådragit detsamma konungens onåd, och föreställningar från thronen, som det med blödande hjerta måst åhöra.

Ståndet hade velat, att dess förslag till instruktion för hemliga utskottet skulle till konungen frambäras, med förklaring af dess lagenliga tillkomst; och det fick slutligen proposition derpå. Landtmarskalken gjorde dervid alldeles icke det förbehåll han påstått, men förklarade efteråt, utan alla skäl, sin proposition ej verkande. En landtmarskalk är en adelns ordförande, som i dess öfverläggningar och beslut ingen stämma eger; han är dertill af konungen förordnad, men ingalunda föreställer han der,

dels återkastas på honom sjelf, och ståndet förklarar sig ej kunna gifva honom den af konungen fordrade upprättelse, ej heller kunna

såsom landtmarskalken vill påstå, konungens egen höga person, eller på dess vägnar och i dess ställe sitt embete bekläder. Minst tillhör det honom att förändra besluten, eller förklara dem kraftlösa eller ej verkande. Vore en sådan makt honom och talemännen i de öfriga stånden tillagd, så utgjorde deras röst riksens ständers, och då vore ständernas lagstiftande rätt ingen, och deras sammanträde en onödig formalitet; allt snörrätt stridande mot den af konung och ständer heligt besvurna regeringslagen. Landtmarskalken åberopar, att saken ej blifvit rigtigt afgjord; men protokollet utvisar, att propositionen blifvit med öfvervägande ja besvarad, och votering ej begärd.

Om sådana personliga utfall, som landtmarskalken öfverklagar, talar protokollet icke; och de stämma icke öfverens med personernas karakter, ålder och värdighet. Tideböckerna lära näppligen framvisa ett exempel af denna art, att en landtmarskalk rigtar ogrundade beskyllningar mot sitt eget stånd; och efterverlden, som oväldigt dömmer om det framfarna, lärer näppligen föreställa sig, att sådant kunnat hända i det upplysta tidehvarf, och under den regering vi hafva den lyckan att lefva. Adeln hade snarare haft skäl att beklaga sig öfver landtmarskalken, men har tillskrifvit hans höga ålder hvad som skett. Men då nu felet ej ligger hos ståndet, kan det icke heller, genom någon ursäkt hos honom, åtaga sig en brottslighet, som det ej kan och bör vidkännas. Konungen kan, upplyst om rätta sammanhanget, ej vidblifva sin gifna befallning. »De kunna väl under en mindre lagbunden konung än Gustaf III förlora, hvad deras och förfäders förtjenster förvärfvat; men deras oryggliga föresats är, att nu som vid alla tillfällen, lemna sina efterkommande, jemte ett obefläckadt namn, hedrande efterdömen af tro, ära och ståndaktighet.»

Hvad som djupast sårat adeln, äro de förebråelser den från thronen fått höra, som skulle bland dem finnas de, som så långt vanslägtats, att de uraktlåtit hvad de konungen och riket skyldige äro. Om ståndet enligt begäran fått del af konungens vid tillfället hållna tal, hade det haft tillgång att bevisa sin oskuld; men föranlåtes nu, »att inför Gud, som är den högste domaren, inför E. M:t, inför hvar redlig svensk medborgare, och inför hela verlden förklara, att adeln ej kan vidkännas, att med vett och vilja hafva lagt hinder i vägen för de anstalter, som af E. M:t till rikets försvar blifvit tagne, eller för framtiden kunna vara påtänkta; att adeln icke känner ibland sig eller i sitt stånd någon enda medlem, som vore så äreförgäten, och så alldeles förglömt sin pligt emot Gud, E. M:t och sitt fosterland, att han hyste andra grundsatser, än dem som leda till försvar af det af oss antagne, och med liflig ed besvurne regeringssätt; att han skulle vara brottslig mot E. M:ts dyra person till den grad, att han vågat förklena E. M:ts konungsliga ära med sanningslösa och skändliga tillmälen och beskyllningar; och ändtligen, att han hyst ett så förrä-

vidkännas de förebråelser den från thronen fått uppbära, med hänsyn till sitt förhållande till konungen sjelf.

Detta diktamen begärdes på bordet. Åter anmälde sig flera att tala, och Liljehorn utbad sig blott, att de ej måtte vara vidlyftiga, emedan sådant hindrade honom att få veta, hvad timma i morgon konungen befaller hemliga utskottet att sammanträda. — Frih. Wachtmeister fick först ordet, och begagnade det till att yrka på en förbön för de arresterade herrarne af adeln, såsom arresterade i strid emot regeringsformen och adliga privilegierna, och emedan de aldrig blifvit lagligen anklagade, än mindre öfverbevista om något brott.

Flera yrkade genast på proposition, men Wachtmeister begärde sjelf sitt förslag på bordet. Tigerstedt erinrade, huru han nyligen framlagt ett memorial angående den personliga säkerhetens betryggande. Grefve Ribbing höll ett slags loftal öfver de häktade: »Hvem förtjente väl mera frihetens njutande, än våra fängslade medbröder? Hvem förde någonsin en vördnadsvärdare vandel, hvem hyste mera aktning för lagen, hvem uppfyllde bättre alla medborgerliga skyldigheter, och lyste af mera dygd, än riksrådet grefve Fersen? Hvem kan skryta af mera allmänt förtroende, mera högaktning och kärlek, både i sin ort, och af alla dem som känna honom, än Claes Frietzky? — Ja äro de brottsliga, så finnes ingen oskuld mera på riddarhuset, om ej tilläfventyrs hos de ledamöter, som med sina namn bestyrkt landtmarskalkens klagoskrift mot hela vårt stånd, och en sådan oskuld kan aldrig blifva min. Konungars största fiender, elaka och mot dem värst sinnade rådgifvare och rapportörer, föra ibland den styrande bakom ljuset, och bedraga honom. Sådan är mensklighetens lott, från hvilken ingen krona befriar. Dessa vårt slägtes missfoster, medborgares förtryckare och folkets iglar, höra gemenligen illa, och berätta värre» o. s. v.

---

diskt hjerta mot sitt fädernesland, att han velat underkasta detsamma främmande ok».

Skulle någon finnas så ovärdig sitt namn och sin börd, önskade ståndet, att han måtte namngifvas, lagligen tilltalas, och som en skamfläck för det första ståndet i riket, derifrån med vanära fördrifvas. »Men, allern. konung! tillåt icke, att efterverlden af närvarande olyckliga händelser må få anledning att tro, att nuvarande Ridd. och Adeln kunnat hos sin konung göra sig för slika ovärdiga förbrytelser misstänkt.»

Kaptenen grefve Claes Lewenhaupt[1]) talade i samma syftning, men fogligare; så ock frih. Bjelke, som särskildt erinrade, att adeln, genom sin sekreterares arresterande, och sina protokollers tagande i beslag, var förhindrad att handtera riksdagsärendena med erforderlig drift. Han vände sig derpå till Liljehorn personligen, och tog hans biträde i anspråk för den föreslagna förbönen. Likaledes gjorde frih. Duvall och öfverstlöjtn. Ehrenborg[2]). Expeditionssekreteraren Hederstam[3]) ville att man skulle anlita de öfriga ståndens hjelp.

Alla de afgifna anförandena begärdes på bordet. Liljehorn yttrade, att sedan så mycket i detta ämne blifvit taladt, torde adeln nu dervid låta bero. Till dess saken å nyo förekommer, hoppades han kunna vara försedd med underrättelse, när konungen befaller låta sig densamma föredragas. — Adlerbeth erinrade, med anledning af »den ömma sinnesrörelse, hvilken vid detta tillfälle nog allmänt förspordes», att »all möjlig laggrannhet i ordasätt och uttryck måtte iakttagas; helst saming alltid blifver mera verkande, då den med foglighet framföres». — En del yttranden lära nemligen hafva varit ännu skarpare i utförandet, än som de befinnas bilagda protokollet; så framför allt Hederstams[4]).

Sedan Liljehorn låtit ännu några talare yttra sig, afslöt han plenum med de orden: »Sedan adeln i dag behagat visa mig så mycken oförtjent grace och godhet, är det mig okärt, att jag ej har behagligare proposition att göra, än om adeln behagade skiljas åt».

---

[1]) Lewenhaupt, Clas Axel, son till general-löjtn. grefve Mauritz Casimir, och yngre broder till Adam Ludvig; var född 1757; blef kornett vid lifdragonerna, slutligen kapten; fick afsked 1790; dog 1808. Fader till riksmarskalken grefve Mauritz Axel L.

[2]) Ehrenborg, Michael, son till ryttm. Casper E.; var född 1726; anställd i Göta hofrätt 1744, i Holländsk krigstjenst 1746; kapten i svensk tjenst 1759, major 1772; tog afsked 1773; dog 1795. Farbror till den ryktbare justitieombudsmannen Casper Isak Michael E., och till presidenten baron Casper Wilhelm Michael E.

[3]) Hederstam, Emanuel; son af länsman Henrik Deutsch; var född 1720; gick kanslivägen, användes vid 1772 års revolution, blef adlad 1776; dog 1799. Var måg till hofrättsrådet Jusleen.

[4]) Enligt en relation har denne beskyllt konungen för Edsöres-brott, för det han låtit häkta fria riksdagsmän.

Följande dag (d. 24 Febr.) samlades man åter. Liljehorn som lofvat i god tid utsätta plenum, ursäktade att han ej kunnat göra det, af skäl som han ej kunde tillkännagifva, men som han ej heller rådde för. Han meddelade nu, att han hos konungen anmält ståndets önskan, att genom en deputation få anhålla om de häktade herrarnes släppande på fri fot, hvaröfver konungen »synts vara ganska rörd», och lemnat honom följande svar, hvilket han för mera redighets skull skriftligen uppsatt: »Jag anser med ett fullkomligt nöje hvart ögonblick jag kan få visa mitt ridderskap och adel den nåd och ynnest, jag för dem hyser; men nu i detta ögonblick skulle det vara mig ömt, att se någon deputation från Ridd. och Adeln, då den stunden ännu icke är inne, att jag kan uppfylla deras önskan».

Liljehorn tillade, att han egde största och fullkomligaste förhoppning, att adeln uti ömheten om sina saknade medbröder torde af konungen blifva förekommen, och bad adeln i den delen bibehålla sin tranquilitet. Och till bevis att denna förhoppning ej vore utan anledning, presenterade han för ståndet dess sekreterare, såsom ställd på fri fot[1]). — Bungencrona mottog ståndets lyckönskningar, men begärde tjenstledighet för dagen.

Frih. Wachtmeister uttalade sin förhoppning, att oaktadt det svar Liljehorn framfört från konungen, denne dock snart skulle låta adeln frambära sin begäran, och att Liljehorn skulle begagna hvarje tillfälle att yrka på de häktades frigifvande; och Liljehorn förklarade att han skulle anse sig olycklig, om han ej, så i detta som allt annat, sökte uppfylla adelns förtroende. Kammarherrn frih. Leijonhufvud[2]), ledamot af riddarhusutskottet, erinrade att riddarhusfiskalen ännu saknades, och Liljehorn erkände, att detta kom sig af glömska å hans sida. Hamilton, Duvall m. fl. sökte taga fasta på ordförandens benägna löften.

---

[1]) Enligt både Wallqvists och Adlerbeths berättelser har Drotset, som vid plenum den 17 Febr. blef af konungen befalld att låta tilltala riddarhusets fiskal och sekreterare, på grund af Lewenhaupts anklagelser, sedan han genomläst dennes skrift, förklarat sig ej finna någon anledning att tilltala dem, och utverkat, att befallningen derom blef betraktad såsom aldrig gifven.

[2]) Leijonhufvud, Knut Henrik, son af öfverstlöjtn. frih. Carl Leonhard L.; född 1730; gick i krigstjenst; blef kammarherre hos prinsessan Sofia Albertina 1766; dog 1816.

Nu kom grefve Claes Lewenhaupt emellan med en protest från grefve Brahe, »det han genom en vice landtmarskalks utnämnande ansåge sig den medfödda rättigheten beröfvad, att likasom vid de sist förflutna och i synnerhet 1779 års riksdag skett, hvars praktik, enligt samma riksdags beslut, skall af ständer såsom orygglig lag anses, föra ordet i landtmarskalkens frånvaro, och hvilken rättighet han, genom en af konungen honom antydd husarrest, ej kunnat bevaka». — Liljehorn erkände gerna, att hans plats utan tvifvel vore af en annan oändligen värdigare uppfylld; men att den af honom innehades, dertill såge adeln hans oskuld. Härtill svarade Lewenhaupt, att hans meddelande ej kunde eller finge uttydas såsom åsyftande annat än saken, och ingalunda herr öfverstens person; och häruti instämde flera, erkännande å andra sidan rigtigheten af grefve Brahes reservation [1]).

Liljehorn erinrade derpå om gårdagens diskussion, vid hvilken kanske någon gång mindre grannlaga uttryck förefallit, och erbjöd de talare som det åstundade, att sina diktamina återtaga eller justera. Dervid anmärkte grefve Hamilton, att om tillstånd behöfdes till att återtaga ett diktamen, så vore åtminstone justeringsrätten ovägerlig.

Ändtligen öppnades elektorernas lista till val af medlemmar för hemliga utskottet och bankoutskottet i de förhindrades ställe; dervid anmärkte en af de valde, öfversten frih. Lantingshausen [2]), att de nu saknade ledamöters rum i utskottet måtte stå dem öppna att sjelfva tillträda, enär de blefve frigifna. Detta understöddes af frih. Wachtmeister; men Liljehorn trodde att »denna frågan rättligen besvarades, då det glada ögonblicket inträffar».

Derpå företogs den ed, som utskottets ledamöter skulle aflägga. Der det mot slutet hette »vår undersåtliga pligt mot vårom konung och herra», ville Spaldencreutz hafva tillagdt »samt fäderneslandet». Liljehorn erinrade, att eden var redan godkänd af tre stånd. Man beslöt då, på Spaldencreutz förslag, och efter gjord proposition, att upptaga nämda tillägg i ståndets protokoll,

---

[1]) Grefve Brahe var nu redan befriad från sin arrest, men afhöll sig framgent från riddarhuset, ända till den 27 April.

[2]) v. Lantingshausen, Albrecht, son af generalen frih. Jakob Albrecht v. L.; var född 1751; kom tidigt i krigstjenst, blef 1784 generaladjutant och öfverstlöjtnant; tog afsked 1789; blef grefve 1800, generalmajor 1808; dog 1820.

såsom dess gemensamma tanke. — Efter halfannan timmas plenum skiljdes man åt, emedan hemliga utskottet skulle begynna sina sessioner.

Äfven tredje dagen å rad (den 25) var adeln samlad; och Liljehorn hade nu riddarhusfiskalen att föreställa för ståndet. Han gaf derpå tillkänna, att en vigtig akt skulle uppläsas och bordläggas; man hade derom således ingen diskussion att vänta, och derföre var plenum, i sjelfva anslaget, utsatt till en fjerdedels timma. Mot sådant protesterade frih. Duvall för framtiden.

Liljehorn uppläste derpå sjelf förenings- och säkerhetsakten. — Duvall förklarade sig icke hafva något emot att denna akt hvilade på bordet; »men anhöll för sin del, och underställde adeln om den icke instämde i en idée, som fotar sig på grundlagens klara och uttryckliga ord och föreskrift; nemligen, till att hos konungen i undd. anhålla, att få del af herrar riksens råds yttrande, hvarom regeringsformens § 42 oss försäkrar; och hvilket vore så mycket angelägnare, som vårt blifvande beslut i så väsendtlig del stadgar våra barns och efterkommandes öde». Men tillika, för att icke ådraga sig förebråelser att vilja lägga hinder i vägen för ärendenas gång, borde man gifva medstånden del »af vårt beslut, att ej vika från den i grundlagen föreskrifna ordning, icke för att utdraga öfverläggningen, eller upprifva hvad de kunnat göra, men för att bibehålla aktning för lagen, och den deruti utstakade methoden; hvarvid kunde tilläggas, att allt hvad konungen behagade göra för dem, eller dem tillade, ganska uppriktigt fägnade adeln, som derutinnan med all glädje skulle instämma, i alla de delar, hvarigenom dess välfångne privilegier ej ledo eller kullkastades».

Liljehorn svarade, att hvad Duvall anmärkt, hade laga grund, och skulle komma i betraktande, i sammanhang med hufvudfrågan. Men härmed var man icke nöjd, utan ville att han skulle på förhand erinra konungen om den form man saknade, såsom ett hufvudsakligt vilkor för frågans lagenliga företagande. Duvall, Wachtmeister, Hamilton m. fl. ansatte Liljehorn; han sökte vika undan, med försäkringar, att ståndet skulle blifva tillfredsställdt, och ville ej göra formlig proposition. Efter åtskilliga yttranden å ömse sidor, fick man väl en slags proposition: »Det är ju öfverensstämmande med adelns befallning, att jag den yrkade påminnelsen hos konungen anmäler såsom en hufvudsaklig omständighet».

Detta besvarades med allmänt ja, men Duvall o. a. yrkade ytterligare, att regerinsformens § 42 skulle uttryckligen åberopas. Liljehorn lät nu gifva sig ett protokollsutdrag, lydande på »att hos konungen i undd. anhålles, att i förevarande ämne få del af herrar riksens råds yttrande och protokoll enligt regeringsformens § 42, såsom en hufvudsaklig omständighet, innan adeln deröfver kan deliberera». Han gjorde slutligen proposition på bifall till »hvad herrar Duvall och Wachtmeister anfört», hvilket »besvarades med ett flera resor förnyadt enhälligt ja».

Likaledes, när Duvall erinrade om den på bordet hvilande försvarsskriften mot landtmarskalken, måste han nöja sig med Liljehorns försäkran, att den i nästa plenum skulle förekomma. Och Claes Lewenhaupts påminnelse om förbön för de häktade besvarades dermed, att Liljehorn lofvade, att »hans ömmaste föremål skulle vara, att alltid söka bereda de mildaste ögon från regenten på Ridd. och Adeln». — Slutligen erinrades af många om fortsättning af protokollernas tryckning; och Liljehorn lofvade att med första möjliga derom lemna underrättelse.

Att detta sista plenum, som i stället för en qvart räckte i fem qvarts timma, ej varit utan hetta och ifver å ståndets sida, i följd af ordförandens ovillighet att gifva proposition, finner man väl icke uttryckligen af protokollet, men af flera enskildta berättelser[1]). Hvad Fant skrifver, att adeln var nöjd med sin nya ordförande, och att allt gick lugnt och stilla till, räckte icke särdeles länge, åtminstone ej det förra. Emellertid fick man nu, hvad väl ingen förmodat, vänta på nästa plenum i halfannan vecka, medan det hemliga utskottet sattes i verksamhet.

Wallqvist skrifver, med särskildt afseende på säkerhetsakten, att sedan adeln fått deliberationsrätt, »voro meningarne ibland konungens förtrogne olika, antingen detta mål borde skyndsamt på riddarhuset till afgörande förekomma, eller dermed borde dragas ut på tiden. De af sednare tanken förmodade, att en pluralitet hos adeln skulle kunna vinnas, då de bäste talare och aktörer suto på Fredrikshof, och dessutom ställningen ville visa, att adeln icke kunde annat än förlora genom en ihärdig opposition, hos konungen dess tillgifvenhet för det ståndet för alltid, och hos folket

[1]) Då Liljehorn talade om milda ögon af regenten mot adeln, har man ropat, att adeln aldrig af sin konung förtjenat annat än milda ögon, att den ej begärde nåd, utan fordrade rättvisa o. s. v.

till och med alla attentioner, så vida det icke kunde älska dem, som ville hindra de dem beviljade förmåner. Andra åter påstodo, att hettan på riddarhuset skulle hindra alla andra reflexioner än den emot säkerhetsakten, men att dessa skulle blifva dess mera mogna och starka, ju längre tid lemnades att dem uttänka och författa; att all plan på en pluralitet för konungen hos adeln skulle gå förlorad, och att derföre det vore bättre, att snart mottaga en hetsig och oförståndig, än framdeles en kallare, men med klokhet och skäl utförd protest».

»Konungen tog det beslutet att låta saken hvila, och dertill bidrog mycket, att öfverste Liljehorn, som förordnades till vice landtmarskalk, ansågs icke böra begynna med säkerhetsakten sin föredragning på riddarhuset. — Denne mannen var i allmänna lefvernet ej fördelaktigt känd. I amiralitetet, der han tjente, var han hatad. Vid förra riksdagar hade han utmärkt sig för större dristigheter; under denna talat med en mot oppositionen trotsig tillgifvenhet för konungen. Af tredje klassen var han uttagen att föra landtmarskalksstafven. Alltsammans gjorde hans person för adeln ganska obehaglig, och hans tjenstgöring bland dem full af oroliga scener.» — Den s. k. justifikationsskriften har Wallqvist aldrig sett, men hört den berömmas såsom »stark och dristig», hvilket han finner naturligt, om den varit skrifven, såsom man sade, af R. R. v. Hermansson[1]).

Om adelns protokoll för dessa dagar är vidlyftigt, äro de andra ståndens så mycket kortvilligare. Preståndets protokoll innehåller för den 21 endast att ståndet förklarat sin tacksamhet mot biskop Lindblom, för det tal han hållit till konungen på rikssalen å ståndets vägnar, »hvarmed han alldeles fullgjort, hvad ståndet af dess ordförande vid detta tillfälle kunnat begära»; och anhöll man att detta tal, så väl som biskop Wallqvists yttrande

[1]) v. Hermansson, Matthias, son af prof. Joh. Hermansson, och äldre broder till generalen Johan v. H.; var född 1716; tjenstgjorde i kansliet från 1734, adlades jemte sina syskon 1744; kansliråd 1756, statssekreterare för utrikes ärendena 1759; friherre 1762; president i kammarrevisionen 1765, i kammarkollegium 1767, riksråd 1769, grefve 1771, medlem af svenska akademien 1786; nedlade sina embeten 1789; dog s. å.

vid samma tillfälle, måtte till protokollet aflemnas; hvilket af båda lofvades.

Derefter lät ordföranden uppläsa förenings- och säkerhetsakten för ståndet, »hvilket sedan nyssbemälte herr biskop blifvit anmodad, att med tillhjelp af några andra ledamöter öfverse och granska protokollet för denna dag, innan det till justering in pleno föreläses, deruppå åtskiljdes». — Ord som vittna att något förefallit, men som aldrig sedan blifvit i protokollet upptaget.

Nästa plenum i presteståndet hölls den 25 Febr. Erkebiskopen var nu tillstädes, och lyckönskades till återvunnen helsa; deremot tillkännagafs biskop Schröderheims afresa. Ståndet företog till behandling de tvenne olika förslagen till tacksägelseadress för konungens anstalter till rikets försvar. Fant ansåg skillnaden dem emellan obetydlig; och ehuru han för sin del tyckte mera om det från adeln utgångna, så emedan två stånd redan antagit det andra, förordade han detta, på det ej stånden måtte stanna två emot två, och således kanske ingen tacksägelse blifva af, eller tvenne olika; bäst hade varit, om enligt preståndets beslut talemännen hade fått öfverenskomma om ett gemensamt förslag. Celsius förordade adelns förslag, och fick medhåll; och på gjord proposition godkändes detta. — Man fick derpå intet plenum förr än efter åtta dagar.

Borgarståndets protokoll för den 21 innehåller endast, att sedan ståndet på rikssalen afhört konungens och hertig Carls tal, och »genom ett trefaldigt ja» bifallit den af K. M:t i nåder proponerade och uppläste förenings- och säkerhetsakt, begaf det sig tillbaka till sitt samlingsrum, och åtskiljdes genast derefter. — I nästa plenum (d. 23) anmälde talemannen att han, till följe af de trenne ofrälse riksståndens på rikssalen inför konungen tagna beslut, undertecknat berörde akt, samt tillika å ståndets vägnar anhållit, att konungen täcktes ytterligare stadfästa städernas förut egande rättigheter, samt befrämja borgerskapets handel och näringar; hvilket konungen i de nådigaste uttryck lofvat, samt deröfver tillsändt talemannen dess nådiga skriftliga försäkran af denna dag, som nu upplästes, lydande som följer:

»Jag försäkrar härmed, att jag skall alltid skydda och befrämja städernas borgerskaps handel och näringar, för hvilken orsak jag tillåter dem att inkomma med ett projekt, hvilket jag,

efter öfvervägande deraf, till ytterligare säkerhet för dem, vill bekräfta.»

Denna försäkran blef i protokollet intagen. Derpå upplästes en afskrift af säkerhetsakten, och ståndet åtskiljdes.

Bondeståndet slutligen har ej haft något sammanträde den 21 efter plenum plenorum, utan endast den 23; då talemannen anförde, att sedan ståndet sista gången var i detta rum samladt, hade det på rikssalen afhört konungens proposition om antagande af en förenings- och säkerhetsakt; »hvartill på konungens nådiga föreställning, både detta och öfriga ofrälse stånden genast svarat ja, och således dess bifall tillkännagifvit, hvilket i det å rikssalen förda protokoll blifvit antecknadt, och berörde akt derefter af trenne stånds talemän underskrifven. Detta enhälliga bifall på rikssalen förnyades nu åter, med förklarande af underdånig tacksamhet emot de af K. M:t äfven i berörde akt, samt dervid fogade nådiga förordning om skatteköp, och de förmåner, fri- och rättigheter, hvarunder skattehemman hädanefter komma att besittas och innehafvas, rikets allmoge nådigst gifne vedermälen af omvårdnad och gunst».

»Sedan ståndet nu således erkänt sitt undd. bifall till förenämde akt,» gaf talemannen tillkänna, att konungen befallt, »att berörde akt och förordning skola i ståndet uppläsas, dock utan att deliberation derom, såsom ett afgjordt ämne, må ega rum». — »Berörde handlingar upplästes, och med undd. vördnad för K. M:ts nådiga omsorg att derigenom stadga inbördes lugn och lika rätt stånden emellan, ännu ytterligare till hela deras innehåll af ståndet erkändes» [1]).

Efteråt erinrade Knut Person (från Blekinge) om en [illegible] besvärspunkter. Man svarade honom, att några af dessa punkter nu voro afgjorda genom nyss upplästa tvenne akter, andra [illegible]

---

[1]) Den nya skatteköpsförordningen finnes särskildt tryckt, och [illegible] Modee. Den upplifvar till laga kraft den förra af 1723; tillerkänner krono-skattehemmans innehafvare, äfven för de hemman som hädanefter där-till lösas, samma dispositionsrätt öfver sina gårdar, som frälsemannen hade öfver frälsehemman, utom hvad ek-, bok- och masteträd angick; fri-kallar från skyldigheten af hembud till kronan, när skattehemman säljes utom börd, och från påföljd att anses för skattevrak, när tre års räntor äro obetalde; frikallar ock kronohemmans-åboer från risken att uppsägas så länge de sin gård häfda; samt bestämmer äfven om frälseskatte [illegible] bergsmanshemmans vilkor.

af besvärsutskottet upptagna till anmälan hos konungen, åter andra angingo endast hans egen hemort. Emellertid företogos till justering åtskilliga af ståndets besvär. — Härefter fingo äfven borgare och bönder intet plenum på en veckas tid.

Det nu anförda är allt hvad för dessa dagar kan ur de ofrälse ståndens protokoller utletas. Och föga är härtill, hvad borgare och bönder angår, att ur enskildta relationer tillägga, så mycket mera hvad presterna beträffar. Om borgarståndet skrifver Fant, att som i säkerhetsakten ej något specielt var nämdt om detta stånd[1]), hade det börjat »kinka», men var nu tillfredsställdt genom den af konungen gifna försäkran, »ett högst märkvärdigt dokument, som borde af borgarståndet graveras i guld». — Om bondeståndet vet han berätta, att det låtit hos sig uppläsa säkerhetsakten och den nya skatteköpsförordningen, »och alltsammans med enthusiasm erkänt, och med underdånig nit och tacksamhet godkänt». — Han tillägger i allmänhet, att »oaktadt en och annan betänklighet som kunde vidlåda säkerhetsakten, har hertig Carls tal hos de kloka åstadkommit ett fermt beslut. Vi veta att när den herren säger ja, så har han full mening».

Hvad presteståndets[2]) plenum den 21 beträffar, efter återkomsten från rikssalen, har det nog sin rigtighet, att ståndet tackat biskop Lindblom för hvad han derstädes å dess vägnar yttrat, och att säkerhetsakten blifvit uppläst. Men sedan detta var gjordt, hafva flera, särdeles Wallin och Ekerman, yrkat att denna akt ej måtte underskrifvas, förrän ståndet fått derom öfverlägga. Lindblom, kanske äfven Wallqvist, fast han ej sjelf talar derom, svarade att all deliberation var redan på rikssalen förbjuden af konungen, emedan akten vore af ståndet bifallen.

Wallin och flera med honom ville påstå, att de på rikssalen svarat nej, men blifvit öfverröstade af de andra stånden; finge man votera med slutna sedlar, torde flera svara nej än ja. Gottmark sade sig hvarken ha ropat ja eller nej, emedan han ansett

[1]) Man skulle häraf, såsom ock af Wallqvists framställning, kunna draga den slutsats, att orden om borgerskapets privilegier i säkerhetsaktens 7 § blifvit inflickade efter aktens uppläsande på rikssalen. Protokollet för plenum plenorum kan ej lemna afgörande bevis, emedan det ej finnes i koncept, utan endast renskrifvet.

[2]) Följande framställning grundar sig dels på Wallqvists berättelse, dels på de icke officiela protokollen.

det opassande för en prest att öka sorlet; men han önskade att öfverläggning finge ega rum, såsom ock ordföranden begärt på rikssalen. Kempe påstod, att ståndet ej kunde antagas bejaka hvad det ej kände. Lindblom meddelade nu, att konungen uttryckligen lemnat honom akten endast till uppläsning; konungen hade ju förklarat den vara bifallen, sedan proposition derå tre gånger var gjord och bifallen, och hade derföre på stället afslagit talemannens begäran. Och synes Lindblom derpå, ehuru Wallqvist tyckes förneka det, hafva frågat, om han ej vore auktoriserad att å ståndets vägnar underskrifva akten.

Häremot protesterade Wallin, Ekerman o. a., under förmodan att konungen, om han blefve upplyst, att presternas röst under bullret ej kunnat göra sig hörd, och att de önskade öfverlägga om saken, skulle det medgifva. I motsatt fall ville de åtminstone, att talemannen ej underskref akten annat än gemensamt med de andra talemännen; hvarpå de yrkade proposition, som dock af Lindblom vägrades. Men då flera fortforo i sitt påstående, har han yttrat sig ej kunna göra proposition derpå i dag, och Wallin var ej sen att fästa sig vid detta ord, och uttrycka sin förhoppning, att det kunde ske i nästa plenum, som han förmodade skulle hållas den 23.

Efter slutad session gick Lindblom upp till konungen, berättade att akten var uppläst, och lemnade den tillbaka. Anmodad att nu skrifva under den, svarade han sig ej kunna göra det annat än gemensamt med de andra talemännen. Detta omtalade han för Wallqvist vid middagen, och försäkrade att han ej tänkte skrifva under, utan att vara af ståndet uttryckligen auktoriserad. Och likväl har han gjort det, innan dagen var till ända[1]).

Då nemligen landtmarskalken och talemännen på aftonen som vanligt voro uppe på slottet, inkallades de sednare alla på en gång till konungen, säger Wallqvist; och det i närvaro af kanslirådet Elers, som fört protokollet på rikssalen. »Konungen gjorde dem nu proposition om underskrift på sina stånds vägnar, hvartill för sin del biskop Lindblom ur förr anförda skäl nekade, och äfven med tvifvelsmål om sitt stånds bifall. Dervid skall Elers ha erinrat, att dess protokoll innehöll bifallet. Det vore ordentligt fördt, och från dess trovärdighet hade biskopen nog säkerhet att lemna

[1]) Eller kanske följande dag, såsom Nordin påstår.

den underskrift konungen nu fordrade. Men Lindblom fortfor i sina betänkligheter, öfver hvilka konungen ej skall yttrat vidare, än att han fann det godt, som Elers anfört. Elers deremot fortfor att utbreda sin mening, och förestälde underskriften vara så mycket nödigare, som den förutan allt bevis saknades, om den akt som nu låg för ögonen, verkligen var den samma, som på rikssalen föredragen blifvit. Af denna anmärkning fann Lindblom sig så betagen, att han på stället underskref sitt namn under de orden »på prestesståndets vägnar», som voro tecknade förut. De tvenne öfriga ofrälse talemännen följde hans exempel utan all svårighet.»

Detta berättade Lindblom för Wallqvist och andra redan samma afton. Wallqvist finner alltsammans sannolikt, och öfverensstämmande med Lindbloms karakter, hvilken kunde låta snärja sig af ett maktspråk, men ej lät sig köpas, såsom man orätt utspridt. Han anser honom i alla fall ha varit fullt berättigad till hvad han gjorde, emedan ståndet på rikssalen icke protesterat mot konungens antagande af dess bifall till akten; och han beklagar all den smälek, som Lindblom och hela ståndet sedermera fått lida för saken.

Om presteståndets plenum den 25 har Wallqvist intet att berätta. Fant säger att det var utlyst af Lindblom, och man blef helt öfverraskad, då Troil sjelf kom och tog klubban. Han påminte om val af ledamot i bankoutskottet efter biskop Schröderheim, men ville för öfrigt undvika all öfverläggning. Han kunde dock ej hindra, att Celsius, Wallin, Insulin o. a. yrkade, det allt som förefallit både på rikssalen d. 21, rörande presteståndet, och i dess plenum förut och efteråt, måtte tagas till protokoll; och Ekerman fordrade detsamma för sitt anförande. Att några enskildta fått i uppdrag att genomse protokollet för den 21, förlägger en relation till denna dag; Wallqvist förnekar det alldeles, men bestrider ej att detta protokoll verkligen undergått en granskning eller jemkning.

Och detta var ej det enda, som underhand förehades, medan plena hvilade, och blott hemliga utskottet var i verksamhet.

16. Underhandlingar.

Så snart Lindbloms underskrift blef bekant, skrifver Wallqvist, »väckte det sorl i hela staden, och inom presteståndet stort missnöje. Man skaffade sig afskrifter af säkerhetsakten, läste den flitigt, gjorde svåra anmärkningar, och bemannade sig till protester vid presteståndets protokoll för den 21 Febr. Biskop Celsius, som sjelf afböjt antagandet hos ståndet af Ekermans anförande, var nu den ifrigaste att yrka dess intagande i protokollet, fastän auktor på stället det sjelf återtog. Gubben låg väl inne på sina rum, men såg der mycket folk, och underblåste buller och oljud. Pluraliteten inom ståndet var härtill mycket disponerad, och medel till det ondas stillande ej så lätt att finna. Presternas bekymmer inskränkte sig likväl till bibehållande af den vanliga befordringsordningen, och biskop Lindblom utverkade af konungen en försäkran till deras tröst». — Denna försäkran, daterad den 23, lyder som följer:

»Jag försäkrar härmed, att min vilja och tanka är att hädanefter som hittills följa det bruk i befordringsmål och i sjelfva ecklesiastika tjensteverket, som jag orubbadt iakttagit allt ifrån styrelsen blef satt i min hand.»

Handlingen finnes i afskrift bland Nordins anteckningar [1]. Lindblom har nemligen följande dag visat den för Nordin, som afstyrkte dess företeende för ståndet, och bad Lindblom säga konungen, »att en dylik med mera stadgade talesätt önskades». Helsningen blef rigtigt framförd, och konungen talade derpå med Nordin om saken.

Han hade sedan (d. 26) ett sammanträde med 10 medlemmar af presteståndet, som voro till slottet uppkallade. Åtta deraf voro bland dem, som Fant vid riksdagens början räknat för säkra anhängare af konungens planer, och två bland de ovisse. Fant var sjelf med, och har lemnat en utförlig skildring af förloppet.

Han blef sjelf först inkallad ensam, och tillfrågad, hvad som egentligen uti säkerhetsakten uppväckt ståndets farhåga, och hvad det önskade för sitt tillfredsställande. Fant nämde konungens

[1]) I Upsala bibliothek.

makt att förordna om rikets tjenster, hvaraf kunde dragas den slutföljd, att konungen numera egde att tillsätta alla presterliga sysslor, att besätta så väl regala som konsistoriela gäld, och derifrån efter godtycke afskeda; samt att ständerna vore betagen all rätt att öfverlägga om andra ämnen, än dem konungen proponerade. Han begagnade ock tillfället att framföra åtskilliga bekymmer, som tryckte presterna, nemligen det sätt, hvarpå klagomål öfver förslager behandlades i rådkammaren, samt att kyrkliga ärenden ofta föredrogos för konungen af personer, som dels icke kände, dels icke hade intresse att befordra presterskapets angelägenheter, och dess i lag och privilegier grundade rättigheter.

Härtill svarade konungen, dels Fant ensam, dels samtlige, sedan de öfrige blifvit inkallade, hufvudsakligen följande: Han beklagade, att den af de ofrälse stånden antagna akten förtyddes af oro-stiftare, på ett sätt som icke öfverensstämde med hans egna begrepp. Han kunde ej förstå, huru ordet förordna kunde tydas med tillsätta och afsätta utan laga ransakning och dom; åtminstone fästade ej svenska akademien dervid sådan mening; han sjelf menade dermed ej annat, än att pröfva, hvilka embeten borde för rikets tjenst bibehållas, hvilka borde afskaffas, hvilka nya tillsättas. De som voro medlemmar i hemliga utskottet, skulle snart få tillfälle se, i »den stora hvita boken», huru många onödiga embeten låge staten till last. Just för att kunna få skickliga och dugliga tjenstemän, vore nu all på börd beroende rätt till högre eller lägre tjenster upphäfven, på det äfven ofrälse personer af skicklighet och förtjenst måtte kunna erhålla närmare tillträde till konungens person, honom till fullständigare och mindre ensidig upplysning om undersåtarnes rätt och fördel, och undersåtarne sjelfva till större säkerhet. Han vore färdig, om presterna för sin säkerhet det önskade, att låta kyrkliga ärender sig föredragas af en prestman. Att vilja tillsätta alla presterliga sysslor, hade aldrig fallit honom in [1]). Visserligen kunde dessa sysslor sägas höra riket till, men rättare hörde presterna kyrkan till. De och han sjelf voro de enda i riket, som med händers påläggning voro till sitt embete invigda. Det var emellan dem och honom en likhet, och borde vara den närmaste förening. »Kyrkan och konungen stå i det närmaste samband: står den ena, så står den andra, faller en, så

[1]) Han hade sagt till Fant enskildt, att han vore hågad afstå sin rätt öfver regala pastorater.

falla bägge.» Han ville derföre gifva den högtidligaste försäkran angående sysslors tillsättande hädanefter som hittills, om de blott dertill uppsatte ett förslag, hvilket ej såg ut som en förklaring öfver säkerhetsakten.

För allt detta emottog konungen de närvarandes tacksägelse. Och påmint, att det äfven kunde gälla lägre civila embeten, som prestesöner söka, och som kanske kunde bero af förmäns godtycke — »vi frukta ej för suveränitet hos E. M:t, men dess embetsmän torde vilja i dess namn blifva suveräne» — svarade konungen, att det just var embetsmännens suveränitet och aristokratiens tilltagsenhet han ville hämma, och »de skola nog få sitt reglemente». Ett särskildt anfördt exempel på egenmäktighet lofvade han att rätta.

Med de regala pastoraternas bortgifvande hoppades han att ståndet ej hade skäl att vara missnöjdt sedan 1786 [1]). Hvad förslagen angår, hade han låtit Rådet dem afgöra, som väl någon gång torde hafva handlat efter godtycke. Ett nytt bevis att eftersyn behöfdes; men dessa ärender skola hädanefter handteras af sådan person och på sådant sätt, att ståndet behålles vid dess laga rätt.

Att ständerna ej skola ega att öfverlägga om andra ärenden, än dem konungen föreslår, dermed afses, »att ni ej skulle sjelfva slita sönder er». Det låg redan tydligt nog i regeringsformen, att ständerna ej kunde befatta sig med andra ärenden, än de som komma från konungen, eller som röra någon författning i allmänna lagen. Men både denna och nästföregående riksdag hade visat, att grundlagsfrågor väckts, ledande slutligen derhän, att 1772 års regeringsform delar samma öde som den af 1720, att knappt någon paragraph blir oförändrad. Presterna hade häri ingen del, men riddarhuset så mycket mera, som med nya frågor beredt dem månget bekymmer. Här är ej frågan om ståndens enskildta angelägenheter; den minsta kaplan står fritt att inkomma till konungen med sina besvär, mycket mera ett helt stånd. »Men att ständer väcka frågor som röra grundlagen, gifva hvarannan att utan konungens tillstånd och vetskap deröfver deliberera och besluta, och sedan förenade i en stor deputation vilja bära sina beslut inför honom [2]), det är ju i sjelfva verket intet annat, än vilja im-

---

[1]) Det var detta året som den mindre ecklesiastika beredningen inrättades.

[2]) Så hade skett vid 1786 års riksdag.

ponera och tvinga honom; åtminstone har det i allmänheten intet annat utseende.»

Den nya akten har ej lagt något nytt till konungens makt, men ständernas rättigheter ha blifvit bättre stadgade, då konungens blifvit från all misstydning fredade. Ej kan konungen vara utan ständer: af dem får han höra sanningen. Deras beskattningsrätt är tydligare förbehållen än förr: det hette 1772, att om ej ständerna öfverenskomma om en ny bevillning, skall det blifva vid den gamla; nu heter det, att de ega med konungen öfverlägga, bevilja, jemka eller afslå. I synnerhet hafva de ofrälse ständen fått sina rättigheter utstakade och stadfästade, och blifvit betryggade att dömas af dem, som dela deras intressen.

Konungen begärde slutligen de tillkallades biträde i att upplysa deras medbröder, och afvisa allt intryck af dem, som vilja störa det inbördes förtroendet, väl vetande att de ej kunna vinna sina aristokratiska afsigter, så länge konungen och de ofrälse förblifva så förenade som de nu äro. — Fant begagnade tillfället att erinra om försöket att belasta presterskapet, för dess gårdar i städerna, med båtsmansafgift; och konungen gaf nådig försäkran. »Vi välsignade konungen, kysste alla hans hand, och gingo. Jag glömmer honom aldrig, och jag tror ingen af mina medbröder.»

Ett dylikt sammanträde har konungen haft d. 5 Mars med 7 prester, som alla tillhörde oppositionen, och släppt dem ifrån sig belåtna, säger Fant. Under tiden hade han (d. 1 Mars) rådgjort med Wallqvist om saken, åter genomgått de punkter vid hvilka ståndet fästat sitt misstroende, och uppdragit åt honom att till följande dag uppsätta en försäkran sådan ståndet den önskade. Jag for genast, skrifver Wallqvist, »till erkebiskopen med underrättelse härom, dels för att ej manquera honom, och dels för att genom honom få saken utspridd till de missnöjda, med hvilka han syntes kommen i ett föga tjenligt förtroende. Der träffade jag doktorerna Barkman och Ahlström [1]), och i samråd med dem uppsatte jag den försäkran, som konungen tecknade den 2 Mars» [2]). — Den var af följande innehåll:

»Jag försäkrar härmed i nåder för mig och mina efterträdare på den svenska thronen, att preståndet alltid skall njuta den

[1]) Båda hörde till oppositionen.

[2]) Finnes bland Nordins anteckningar, och tryckt i Wallqvists ecklesiastika samlingar, i Bexells, samt flerstädes.

ordning och rätt vid befordringar, som 1723 års samma stånd förunte privilegier, samt regeringsformen den 21 Augusti 1772 § 10 [1]) utstaka, så ock i sina tjenster och löningssätt ega säkerhet efter privilegierna och Sveriges rikes lag.»

Som jag visste, fortfar Wallqvist, att biskop Lindblom redan fått en dylik försäkran, »hvilken skulle försvinna för denna nya, och jag dessutom i en så vigtig sak ej ville ensam afhandla med konungen, så engagerade jag honom att följa mig upp till slottet; der sedan jag fått företräde, konungen gjorde mig många svårigheter, i synnerhet i anseende till biskopsembetens tillsättande efter stiftens val. Men jag var lycklig att i alltsammans, som jag proponerat, ändtligen vinna konungens bifall.» — Derpå inkallades Lindblom, och i hans närvaro undertecknades och beseglades akten. »Derefter lemnade konungen mig papperet, med befallning, att jag väl skulle visa det för ståndets ledamöter, men likväl behålla det hos mig, till dess vid riksdagens slut konungen gaf tillstånd att denna försäkran ståndet tillställa.»

»Jag visade försäkringen för åtskilliga af ståndet, som till större delen väl voro dermed nöjde, men likväl ännu behöllo hågen att upprifva frågan om bifallet till säkerhetsakten, i fall tillfälle dertill gafs. Tid efter annan uppkallade konungen till sig flera ledamöter af ståndet, talade med dem nådigt och godt, hvilket väl i allmänhet bibehöll tillgifvenheten, men ändock icke särdeles verkade på meningarne i denna fråga. I den frättes de fleste af en oro, som dagligen eggades af adliga inspirationer. Doktor Gottmark anmälde sig sjelf till företräde, och skall inför konungen anfört svåra betänkligheter mot det förklarade ståndets bifall till säkerhetsakten; dertill konungen skall svarat helt kort, att den af de tre stånden, hvilka redan bifallit akten, som nu deremot ville väcka spörsmål, skulle anses som konungens och rikets fiende. Denna korthet var väl ganska väl afpassad för Gottmark, som nästan är född att behöfva sådana svar; men den hjelpte icke hufvudsaken, hvilken ändå var lemnad åt samma äfventyr.»

---

[1]) Denna § har följande lydelse: »Med erkebiskops, biskoparnes och superintendenternes val skall sig förhålla efter förra vanligheten, då K. M:t allena utnämner en af de trenne, hvilka af vederbörande honom blifvit föreslagne. Med kyrkoherdarnes tillsättande skall förhållas alldeles som 1720 års regeringsform stadgar och förmår, samt de författningar, som sedermera derom stadfästade äro.»

Emellertid var protokollet för ståndets plenum den 21 Febr. ojusteradt. »Justering måste ske, och på den väntades och fordrades dagligen. Detta protokoll uppsatte biskop Lindblom sjelf, men hade i sitt projekt fogat händelserna i berättelsen mindre efter deras rätta förlopp, än det behof han sjelf hade att bereda sig säkerhet, för den underskrift han lemnat utan ståndets minne och bifall. Han visade mig projektet, och jag förklarade, att ståndet aldrig kunde antaga en berättelse i protokollet, som i flera hänseenden afvek från sakernas rätta förhållande. Flera andra hade sagt honom det samma, och han beslöt att sammankalla några af båda partierna i ståndet för att med dem kommunicera projektet, och så jemka det, att vid justeringen i ståndet inga hinder skulle möta. Detta sammanträde utgjordes af biskoparne Gadolin och Wingård, domprosten Fant, samt prostarne Barkman, Gottmark, Ekerman och Juringius. Flera voro kallade, men infunno sig icke.»

»Så snart vid detta sammanträde biskop Lindbloms protokollsprojekt blef uppläst, blef det ock förkastadt. Ekerman yrkade enständigt, att dess anförande till protokollet den 21, det han likväl på stället återtog, i protokollet skulle intagas. Detta hans påstående blef af de öfrige ömsom bestridt och ömsom understödt. Ändtligen har biskop Gadolin framställt den meningen, att ofta nämda protokoll för sessionerna den 21 skulle författas helt enkelt af ungefärligen följande innehåll: att presteståndet, församladt i sitt rum, före uppträdet på rikssalen, anmodat sin taleman, att vid detta, som alla andra tillfällen bevaka sitt stånds rätt och bästa, hvilket han ock försäkrat; att ståndet efter nedkomsten ur rikssalen hört säkerhetsakten sig föreläsas, tackat biskoparne Lindblom och Wallqvist för sina tal, och begärt att de samma skulle till acta läggas. — Derjemte ansåg Gadolin lämpligt, att en omständlig berättelse om alltsammans författades, förseglades, och i ståndets arkiv förvarades, och i hvilken både prosten Ekermans anförande och de af biskop Lindblom för dess säkerhet nödige ansedde beting och förbehåll kunde inflyta.»

»Detta Gadolins förslag blef allmänt antaget. Protokollet för den 21 uppsattes på stället i den projekterade formen, och justerades i ståndet efter några dagar [1]), utan all anmärkning.

[1]) Det har skett den 19 Mars.

Den utförligare berättelsen om händelserna författades längre fram af biskop Lindblom.»

Wallqvist upptager i sin berättelse denna handling hel och hållen; men anmärker att den i flera fall var påtagligen origtig, särdeles då det heter, att Lindblom blef af ståndet auktoriserad att underskrifva säkerhetsakten; han anmärker ock, att berättelsen ej blifvit underskrifven af flera än Lindblom, Juringius och Hambræus, hvilket dock till en del kommit deraf, att man låtit saken dragas ut till inemot slutet af riksdagen, då »alla förbindelser, äfven de af parti, i samma mån lossades, som ärendenas gång af vederbörande ej kräfde en daglig omsorg för deras sammanhållande».

Konungen lär ej ha varit rätt belåten med alla dessa underhandlingar, ej med Lindbloms åtgörande, men lät ställa sig tillfreds genom Wallqvists erinran, att man emellertid fått protokollet för den 21 justeradt; och han gaf slutligen Lindblom, till dess säkerhet, ett utdrag af protokollet på rikssalen, i hvad som angick presteståndet.

Vi tillägga, att jemte Lindbloms nämda berättelse finnes en annan, kallad »Bihang till protokollet i presteståndet 1789 Lördagen den 21 Februari angående Säkerhetsakten»; hvilken synes vara uppsatt af de till oppositionen hörande deltagarne i ofvan omtalade sammanträde, kanske, att dömma af vissa uttryck, af Gottmark [1]). Den omfattar äfven den 25 Febr.; och är mera öfverensstämmande med Wallqvists framställning, än Lindbloms, men synes märkvärdigt nog ha varit för Wallqvist okänd.

Emellertid var presteståndet i det hela taget tillfredsställdt. Svårare var att komma till rätta med adeln, och i sjelfva verket synes konungen ej derom hafva varit så angelägen, utan stödd på de tre ofrälse ståndens hjelp, heldre trotsat densamma, eller åtminstone låtit dels dess nye ledare, dels sina egna förtrogne taga initiativet till bemedling. Naturligt nog finnes härom i adelns protokoller lika litet, som i presteståndets om underhandlingarne med detta stånd. Förnämsta källan är åter Wallqvists anteckningar, och dernäst Adlerbeths.

[1]) Den finnes på kgl. bibliotheket i Stockholm, och i landsh. Gynthers samling.

Med Adlerbeth har konungen den 26 Febr. haft ett långt samtal, deruti han först uttryckt sin förundran, att man gjorde så mycket väsen af några enskildtas tagande i förvar. Vid 1756 års riksdag hade grefve Fersen, såsom landtmarskalk, i sjelfva bondeståndets plenum låtit gripa och bortföra några ledamöter af ståndet, som missfirmat talemannen. Detta hade skett under en så kallad fri regering. Då Adlerbeth förklarade sig ogilla allt våld, under hvad slags regering det må ske, och ej hoppas mycken säkerhet af en akt, för hvars genomdrifvande den personliga säkerheten blifvit våldförd, förklarade konungen sådant oundvikligt vid revolutioner. Säkerhetsakten gaf konungen ej större makt, än den k. Gustaf Adolf egt. Den tvetydighet som låg i bestämmelsen om konungens makt att »handhafva lag och rätt och öfrige riksvårdande ärenders skötsel på sätt honom nyttigast synes», kunde hjelpas med tillägg af ett skiljetecken. Hvad angick adelns förra uteslutande rätt att besitta frälsehemman, och till undantag från skjutsskyldighet, så vore i 1772 års regeringsform visserligen adelns »gamla privilegier» stadfästade, men icke uttryckligen de af 1723, hvilka åter nämdes i säkerhetsakten. Den omtvistade rättigheten öfver embeten vore för konungen oundgänglig, och han hade hittills ej missbrukat den. Sjelfbeskattningsrätten var i den nya akten tydligare utförd än i regeringsformen; från ständernas rätt att väcka alla slags frågor vid riksdag härrörde all den oreda som timat. I alla fall var nu akten antagen af tre stånd, och den som inom dem åter upptoge saken, ansåg konungen för en riksförrädare. För öfrigt borde ingen tro, att konungen kände sig så väl till mods. »Jag har kanhända begått ett stort fel; men det kan ej ändras; jag kan ej gå till rygga. Kanhända, vore det ock ogjordt, att jag en annan tid måste gjuta strömmar af blod. Om adeln ingenting vill medgifva, åtminstone i de väsendtligare omständigheter, så ser jag mig nödsakad att än närmare förbinda mig med de ofrälse stånden, och det blir ej min skuld, om adeln dervid ytterligare lider.»

Ett par veckor sednare, då under tiden adeln åter vid några plena, de få som den fick hålla, hade arbetat med sin justifikationsskrift, förklarade konungen för Adlerbeth, att han omöjligt kunde mottaga en skrift, som gaf honom sjelf dementi. Att han sällan lät adeln samlas, skedde just för att bespara den galenskaper; att säkerhetsakten fick hvila, kom deraf att han ej ville

mottaga en protest emot densamma. Om adeln ej samtycker till frälsehemmans upplåtande åt alla stånd, ville konungen i hvarje särskildt fall gifva dertill sitt tillstånd, utan lösen och afgift. Det var adelns eget fel, att konungen måst söka ett stöd hos de ofrälse stånden. »Hvad skulle jag göra? jag hade blott att tänka på, huru jag kunde rädda mig och mitt hus mot en sammansvuren kabal.» — Att mera framstående personer, än han sjelf, haft samtal med konungen, var ej Adlerbeth obekant.

Enligt Wallqvist har adeln ej fästat särdeles afseende vid konungens yttranden om 1723 års privilegier, men snarare de andra stånden, särdeles presterna, som deri måste se en osäkerhet för alla, så väl gamla som nyförvärfvade förmåner. Emellertid saknades bland adelns klokare ledare icke de, som då de »kände konungens nit och ifver för sina beslut, och insågo möjligheten af expedition på säkerhetsakten, äfven om adeln protesterade, heldre ville negotiera än decidera. Om deras förmåner en gång kringskuros, ville det blifva svårt att någonsin återvinna dem fulla, då folkskocken i allmänhet hatar företräden, och kommen till känning af sin rätt, ej lätt flyttas ur sin ställning. Man märkte derföre, att flera af adeln sökte deras umgänge, som syntes ega konungens förtroende, letade derunder efter hans tänkesätt, och föreställde med det samma en sida af sina egna.»

En dag hafva friherrarne Duvall och Wachtmeister, samt vicepresidenten Stjerngranat [1]) varit uppkallade till konungen sjelf; men dermed uträttades ingenting, emedan man å ingendera sidan ville gifva vika [2]). Efteråt besökte Duvall biskop Wallqvist, och företedde en skriftlig uppsats öfver hvad de hos konungen andragit, såsom vilkor för en möjlig bemedling, och för utsigten att hos adeln genomdrifva säkerhetsakten till dess väsendtliga delar.

I denna skrift [3]) förklaras till en början temligen uttryckligt, att alla försök att med våld genomdrifva saken, vore lika fruktlösa, som oväntade af en sådan konung som Gustaf III. Tvärtom

[1]) Stjerngranat, Carl Johan, son af kapten Jonas S., var född 1730; blef kammarråd och vicepresident i kammarkollegium; dog 1802. Synes ha varit en man af tvetydig politisk karakter. Jfr. Biogr. Lex. D. 15.

[2]) Wallqvist anmärker, att så snart ryktet utspred sig, att de haft konferens med konungen, blefvo de misstänkte af sitt eget parti; ett bevis, att om de ock sjelfve kunde vinnas, hade deras inverkan på ståndet varit ganska oviss.

[3]) Är i sin helhet upptagen hos Wallqvist.

vore det oundgängligt att borttaga sjelfva orsakerna till den söndring som visat sig, sjelfva anledningarne till den onåd, hvaruti adeln synes hafva råkat hos sin konung; »att ej tvedrägtens eld må fortfarande glimma under askan, ej en oro fortplantas i efterkommandes hjertan, som skulle ligga qvar hos adeln i spetsen för konungens armeer, der de våga sitt lif för hans person och riket, vid hans hof, der de honom uppvakta, i utöfvandet af de embeten de i konungens och rikets tjenst bekläda, samt i deras hemvist, der de skola uppfostra sina barn i kärlek till konung och fosterland».

Förändringar i grundlagen, tillkomna utan adelns frivilliga samtycke, kunna ej få den säkerhet, som ett enigt beslut allena kan gifva; och bristen på enighet är särdeles vådlig, om grannars intresse fordrar att störta bestående lagar. Men enighet kan ej vinnas, så länge ett stånd, så länge adeln inför hvar medborgare i riket och inför hela verlden, ser sig befläckad med misstankar, som röra dess ära, deras heligaste pligter, troheten mot konungen och riket, och då dessa misstankar vinna styrka genom flera deras medbröders handterande såsom brottslige.

Konungen allena kan återställa adeln i sitt förra anseende, förena sig med densamma för evärdliga tider, och derigenom göra sin spira lycklig och välsignad. Och han kan göra det utan att förnärma sin egen höghet, genom att mottaga den förklaring, hvarmed adeln söker rättfärdiga sig och sitt handlingssätt, och genom att på grund deraf återställa allt i det skick det varit före den olyckliga dagen den 17 Februari, »hvars minne hvar trogen svensk adelsman önskar ur tideböckerna kunna utplånas, icke i annat afseende, än att efterverlden må se, att en Gustaf III kunnat som menniska sättas ett ögonblick bakom ljuset, men som den störste konung utplånat åtankan deraf, då han gifvit rättvisan och oskulden sitt hägn och försvar».

De föreslagna förändringar i grundlagen kunna, såsom från konungen utgångna, ej syfta till annat än befästande af den allmänna och enskildta medborgerliga friheten och säkerheten; och hvad som i säkerhetsakten »synes strida mot denna heliga grundsats, anse vi således såsom emot konungens vilja mörkt, och det konungen för sina undersåtares tillfredsställande och sin välfärd för framtiden torde täckas närmare förklara».

Den konungen tillagda rättighet att börja krig kan visserligen anses betydlig, dels att denna rättighet fordom alltid legat

i nationens hand, dels för det sammanhang den har med beskattningsverket, i anseende till det för vårt land egna sätt att uppsätta och utrusta armeen; den kunde ock blifva vådlig i en krigslysten konungs hand, såsom Carl XII:s exempel nogsamt visat. Men man vore dock villig att medgifva den, om dermed lugn och enighet kunna återställas, och i betraktande deraf, att konungen känner rikets styrka och förmåga, att hans eget och hans familjs intresse är förbundet med rikets, och att hans son i samma principer uppfostras.

Deremot kunde man ej frångå sin önskan, att embetens besittning, såsom utgörande en stor del menniskors förnämsta egendom, måtte som hittills bero af laga dom. Att konungen eger skipa lag och rätt såsom honom nyttigast synes, innehåller en otydlighet, som torde böra rättas. Den nya domstolens inrättning lemnas åt konungens eget godtfinnande. Men den personliga säkerheten tyckes ej genom de i samma paragraph förekommande orden »lif, ära, lem och gods», vara nog betryggad, »om ej derunder tillika begripes, att en undersåte icke kan till sin person fängslas eller våldföras, utan på sätt allmän lag och adliga privilegierna förmå».

Besittningsrätten öfver frälsehemman ingår redan i adelns äldsta privilegier, hvilka den erhållit ej blott af kunglig nåd, utan ofta i utbyte mot afstådda förmåner; hvilka äfven envåldskonungar såsom Carl XI lemnat orörda; och som vid 1723 års riksdag blifvit till allmän belåtenhet jemkade; och kan denna rätt ej mistas, utan betydlig minskning i adelns inkomster, och dermed i dess förmåga att uppehålla sig sjelf, och uppfostra sina barn till statens tjenst.

Beskattningsfriheten torde tydligare och säkrare uttryckas, om i stället för »svenska folket» sättes »rikets ständer vid allmän riksdag». Att betaga ständerna rättigheten att öfverlägga om andra ämnen, än dem konungen proponerar, vore att beröfva dem en rätt, som hvarje undersåte eger, att till konungen sina ärenden andraga, och att beröfva konungen den upplysning om rikets tillstånd och behof, han bäst kan af ständerna erhålla. Förbehållet borde inskränkas till grundlagsfrågor allena, hvaremot hvad som rörer hushållningen och allmänna lagen, ej kan utan skada från ständernas befattning undantagas; konungen har ju alltid i sin makt att bifalla eller afslå deras förslag.

Mot allt detta hade konungen, efter hvad Duvall sade till Wallqvist, satt en ovilkorlig fordran af säkerhetsaktens antagande, och det såsom vilkor för stadfästandet af 1723 års privilegier. Wallqvist fann sjelf skriften i det mesta billig och rigtig, utom så vidt uppkomsten af adelns prerogativer härleddes från grunder, hvika ej alldeles godkändes af statsmän och historici, och så vidt konungens förbindelse med adeln antogs som enda säkerheten för hans och rikets bestånd. »Men sådane som privilegierna nu äro, äro de i adelns händer likväl beseglade med en alltid obestridd allmän tro och lofven; och i rikets högsta embeten sitta adelsmän, af hvilkas redlighet och nit hela administrationen synes bero; så att om rättens billighet icke till alla delar styrkte adelns pretentioner, syntes likväl politiken fordra att ingå i någon jemkning med pretendenterna, helst under ett brinnande krig.»

Wallqvist har derföre gjort sitt bästa till att öfvertala konungen till komposition; men förgäfves. Han ville ej ändra en bokstaf i akten, utom der det hette »handhafva lag och rätt och de öfriga riksvårdande ärenders skötsel, på sätt konungen nyttigast synes»; hvilken ordställning uppkommit genom det af hertig Carl fordrade tillägget om riksvårdande ärenders skötsel, och som skulle rättas. Detta meddelades Duvall med nödig försigtighet, men framkallade förtrytelse, och bemödande å adelns sida, att få de andra stånden att protestera mot säkerhetsaktens expedierande på grund af tre stånds beslut [1]).

I motsats mot det från oppositionen utgångna försök till bemedling, framstår en annan akt, som visar både konungens ihärdighet, och en del hans vänners tjenstvillighet.

Wallqvist fick en dag besök af Lijdberg och Ahlman, och mottog af den sednare ett förslag till »Sambands-akt [2]) mellan de tre ofrälse stånden»; hvaruti dessa till regeringssättets betryggande, och »i likhet med hvad tillförne i slika fall brukligt varit», för sig och efterkommande förenade sig i en inbördes garanti af hvarandras privilegier, fri- och rättigheter, sådana de nu voro af konungen fastställde, eller hädanefter gifvas och utvidgas kunde.

[1]) Men svårligen hör till denna tid hvad Wallqvist tillägger, om befallningar från konungen till de ofrälse talemännen, att ej låta i sina stånd väcka nya frågor; utan har detta skett sednare, då akten redan var af adeln afslagen.

[2]) Finnes i Wallqvists berättelse.

Om någon vidrighet det ena ståndet vederfores, skulle den af de andra upptagas, såsom för alla gemensam, och alla tre afvärja från hvarandra allt hvad till skada, men eller förtryck lända kunde. De skulle gemensamt försvara konungens höga rätt, och regeringsformen af 1772, med de förbättringar, som den nyss antagna säkerhets-akten innehåller. De skulle ej tillåta någon bland sig, än mindre ett helt stånd eller dess pluralitet, att ifrågasätta något som kunde lända till upphäfvande eller förändrande af denna öfverenskommelse. Den som det försökte, hans ord skulle genast tagas till protokoll, på stället justeras, och till konungen anmälas, på det konungen måtte honom från ståndet skilja, och anbefalla en annans utväljande. Och skulle man derföre hos konungen ej blott begära stadfästelse på hela denna sambandsakt, utan ock att sist anförda punkt måtte genom vederbörandes försorg i hvarje riksdagsmans fullmakt upptagas.

Meningen var nu ingen mindre, än att med denna akts antagande förmå adeln att antaga säkerhetsakten. Att borgare och bönder skulle ingå på denna förening, försäkrades, och Wallqvist anmodades att dertill förmå presterna. Sedan den var i dessa tre stånds plena antagen, skulle plenum anslås för adeln; kronprinsen skulle infinna sig på riddarhuset, och tala för säkerhetsakten, och i detsamma skulle en stor deputation af ofrälse stånden, anförd af Wallqvist, ankomma till adeln, och allvarligt äska dess bifall till samma akt.

Wallqvist säger sig ingen kunskap ega, hvem som uppsatt sambandsakten. Han undanbad sig på stället allt deltagande i hela tillställningen; så mycket mera, som han ej visste, och de andra ej kunde uppgifva, huruvida konungen den kände och gillade.

En eller två dagar sednare blef han till konungen uppkallad, »och föreställd om nödvändigheten, att ofrälset verkade på adeln till säkerhetsaktens antagande». Konungen ville tillåta kronprinsen att i samma afsigt fara upp till riddarhuset, och ofrälse ståndens deputation under Wallqvists ledning skulle understödja saken. Wallqvist gjorde föreställningar, som föga verkade; efter honom fick Ahlman företräde.

Följande dag var Wallqvist tvenne gånger uppkallad, och fick företräde, alltid omvexlande med Ahlman. Första gången sökte konungen med enträgenhet öfvertala honom; men han föreställde det vådliga uti att konungen upphetsade partiagget ständerna

emellan, och gynnade deras konfederationer och steg emot hvarandra; samt att kronprinsen genom sitt deltagande i saken skulle »kompromettera hos adeln sina unga gåfvor mot en allmän bitterhet och föresats, och kanske äfven den kärlek, som det var för hans fader en öm angelägenhet att åt sonen öka, men icke äfventyra». Det intryck prinsens uppträdande måste förorsaka, borde sparas till hans egen tid. För sin egen del förklarade sig Wallqvist ej kunna anföra den tillämnade deputationen, emedan han ej funne hvad han skulle säga, då konungen sjelf lemnat akten till adelns fria deliberation. Konungen visade sig med allt detta något missnöjd.

Andra gången samma dag talade konungen om saken, icke såsom något att tänka på, utan att verkställa, och beskref huru allt skulle gå till. Då Wallqvist åter gjorde invändningar, blef konungen missnöjd och häftig, och talade, såsom han i dylikt fall brukade, fort och mycket. Då han slutat, sade Wallqvist: »E. M:t har ännu häruti befallt mig ingenting, och min enda bön är, att E. M:t mig ingenting befaller, ty i den händelsen måste jag för E. M:ts egen skull äfventyra att icke lyda». — Konungen lät honom gå, och har sedermera låtit söka honom samma afton på flera ställen; men han höll sig med flit undan, och hörde sedan icke talas om saken. Han anmärker slutligen att sambandsakten aldrig nämdes under samtalen med konungen, att ej heller Ahlman mera talade derom, och Lijdberg syntes icke på slottet vid dessa förhandlingar.

Ändtligen har konungen, den 15 om aftonen säger Adlerbeth, beslutat att låta säkerhetsakten företagas på riddarhuset den 16 Mars.

17. Säkerhetsakten afslagen af adeln.

Hvad vi hittills framställt, hörande till första hälften af Mars månad, var allt utom protokollet, och utom den vanliga ordningen. Återvända vi till protokoller och offentliga handlingar, finna vi under hela Mars, och inuti April, det hemliga utskottet

i full verksamhet, med tätt på hvarandra följande sammanträden; och derjemte bankoutskottet och ståndens särskildta utskott; dels förekomma ock stånds-plena, men ganska sällsynta, särdeles adelns, och mestadels upptagna af hvarje stånds mera enskildta angelägenheter. Så sysselsatte sig presterna med kyrkliga och ekonomiska frågor, borgare och bönder med privilegier och besvär, adeln slutligen med ärenden, som härledde sig från de betydelsefulla dagarne den 17 och 21 Februari. Mera sällan förekomma ärenden gemensamma för alla stånden.

Med en sådan gemensam angelägenhet begyntes adelns första plenum i Mars (d. 7). Märkvärdigt nog gjordes i början ingen erinran om den långa tid som förflutit sedan sednaste sammanträde. Liljehorn företog den ännu ej afgjorda frågan om tacksägelseadress till konungen för hans anstalter till rikets försvar. Sedan preteståndet hade godkänt det förslag som utgått från adeln, men borgare och bönder ett annat, så hade samtliga talemännen, jemte några andra tillkallade ledamöter af stånden, sammanträdt för att jemka ihop meningarne, och uppsatt ett nytt förslag.

Mot detta förfarande, såsom ej öfverensstämmande med vanligt bruk, ej heller med ett vid denna riksdag redan af adeln fattadt beslut, gjordes anmärkningar af frih. Duvall och frih. Düben: det finge åtminstone ej lända till prejudikat, att några få personer utan ståndets auktorisation ginge i granskning eller jemkning af dess en gång samtyckte och gillade expeditioner. Spaldencreutz och andra, som deltagit i den nya redaktionen, visade att de gjorda förändringarne voro obetydliga, och ståndet godkände förslaget. Liljehorn gick dervid så formligt till väga, att han först framställde och lät besvara den frågan, huruvida han fick göra proposition på det nya förslaget, eftersom adeln en gång godkänt ett annat.

De ofrälse stånden samtyckte snart utan svårighet till den nya redaktionen. Efter en vecka utsågos deputerade af alla stånd till adressens framlemnande, och efter ännu en vecka blef den, som vi få se, ändtligen aflemnad. Konungen synes sjelf ha velat afvakta förändrade förhållanden.

Näst denna fråga hade på riddarhuset den 7 Mars förekommit ett tillkännagifvande af Liljehorn, angående dröjsmålet med protokollernas tryckning, att orsaken låg deri att åtskilliga protokoller ej kunnat blifva justerade, emedan några ledamöter som

yttrat sig, ej voro tillstädes; dels vore ock i ett protokoll upptagen en skrifvelse från konungen, som äfven väntade justering.

Vidare meddelade Liljehorn, att han enligt uppdrag framfört till konungen ståndets begäran att få inkomma med en justifikation; men att han beklagligen fått det svar, att konungen icke mottager någon justifikation från adeln, emedan han »med adeln vore i det goda förbund,. att ej det folk behöfver justifiera sig, som konungen hade vid sin sida». För öfrigt förbehöll sig Liljehorn, att adeln uti denna sak ej måtte af honom äska annat förfarande, än enligt den höga befallning han af konungen mottagit.

Frih. Duvall framförde från frih. Wrede, som hade sjukdomsförfall [1]), en skrifvelse, hvaruti han medgaf, att hans förslag till justifikation för adeln kunde tåla enskildta ändringar, ej i sak, men i uttryck; samt företedde ett af Wrede sjelf rättadt exemplar. På grund häraf ansåg Liljehorn bäst vara, att man uppdrog åt några af hvarje klass att granska förslaget. Detta medgafs gerna, blott att Wredes projekt förblefve grundvalen för skriften. Och snart gick man öfver till den fordran, att proposition först skulle göras derpå. att Wredes skrift var med verkliga förloppet öfverensstämmande. Så yrkades af Wachtmeister och Duvall, och pluraliteten instämde villigt.

Förgäfves talade hofrättsrådet Ehrenmalm [2]), häradshöfding Rääf [3]), hofrättsrådet Bergenstråle, kammarrevisionsrådet Fahnehjelm [4]) m. fl. deremot; i allmänhet börjar man finna ökad djerf-

[1]) Enligt Adlerbeth har konungen hotat general Wrede, genom dess son generaladjutanten, med arrest, om han ej återtog sin skrift; möjligen har detta bragt Wrede till någon undfallenhet. Adlerbeth har ock hört sägas, att konungen hotat att låta genom bödeln bränna skriften, och genom härolden utropa adeln som förrädare, och öfverlemna den åt pöbelns raseri: 1200 personer mera eller mindre i hans rike gjorde intet till saken.

[2]) Ehrenmalm, Samuel Magnus, son af hofrättsrådet Lars Johan Malm, adlad Ehrenmalm; var född 1732; gick den juridiska banan, blef häradshöfding, assessor i svea hofrätt, 1765 hofrättsråd; död 1814.

[3]) Rääf, Leonhard Henrik, son af Adam Johan R.; född 1745; student i Upsala 1761; anställd i Göta hofrätt 1764, hofjunkare 1769, häradshöfding i Kind och Ydre 1778, fick lagmans titel 1790; dog 1810. Var fader till kammarjunkaren Leonhard Fredrik Rääf.

[4]) Fahnehjelm, Per Georg, son af kornetten Carl Johan F.; var född 1735, gick den kamerala banan; anställd i kammarkollegium 1754, kammarrevisionsråd 1778, kammarrättsråd, vicepresident i kammarrätten 1809; död 1816.

het hos minoriteten. Bergenstråles anförande var som alltid rikt på egendomliga uttryck [1]; hufvudinnehållet var, att han lika litet gillade Wredes förslag, som hela det sätt, hvarpå man från början ådragit sig medständers uppmärksamhet och konungens misshag. Han hade af aktning för ståndet, hvilket han komplimenterade i uttryck, som icke kunde vara allvarligt menade, ej bevittnat landtmarskalkens skrift, men han erinrade om nödvändigheten af försoning. Och dertill kunde ej Wredes skrift bidraga: den innehöll en slags vederläggning af konungens i dess tal från thronen fällda omdömen. Om ej ödmjukare ordalag användes, afsade han sig åtminstone all delaktighet i ståndets åtgörande, öfvertygad som han var, att få räkna sig ibland dem, som konungen i sitt tal täckts undantaga. — Hans yttrande begärdes på bordet af frih. Durietz, emedan det »rörde utom deliberationen flera andra ämnen».

Grundligare var ett diktamen af major frih. Meijendorff v. Yxkull [2], hvilket Liljehorn uppläste, och som framhöll flera origtigheter i Wredes förslag: nemligen hvad tacksägelseadressen till konungen angick, hvartill initiativet onekligen utgått från de ofrälse stånden. Man hade vidare, mot deras kända förenade vilja, likasom mot konungens, i det längsta vidhållit förslaget om instruktion för det hemliga utskottet. Man åberopade adelns protokoll såsom det ojäfaktigaste vittne om händelsernas förlopp, ehuru det

[1]) »De flera oordentligheter, villervallor och oredor, lagstridiga förhållanden i förflutne plenidagar, kunna ej döljas eller snarligen utplånas; mina ögon hafva ej varit tillslutne, min tankegåfva ej hvilande; jag har både sett och hört, fattat och begripit de sig tilldragne obehaglige händelser; salvorna gingo till höger och venster, framför och efteråt; en och annan gång ämnade retirera; men återigen föll mig i hågen det ovanliga kommandoordet retirera icke, blef derföre orörlig och bevistade akten till slut.» — »Jag anser för en heder att vara räknad uti denna korps; en korps som ej plågas af split och tvedrägt, intet af sjelfsvåld, ej af äre- och regeringssjuka, aldrig förer på tungan anstötliga, förklenliga och lastfulla ord emot dess lagkrönte konung» o. s. v. — »Om högsta makten nu som förr låge i ständers händer, om rikstömmarne fördes under en till sina höga rättigheter försvagad och inskränkt konungamakt, kunde mindre ömtåliga uttryck, ordalag och utlåtelser, äfvensom 1756 års ständer fördristade sig att nyttja, vid detta tillfälle komma dem till rättesnöre, som tilltro sig af slikt skrifsätt sig begagna. Men Försynen vare prisad, vigtskålen lutar till en annan sida» etc.

[2]) Meijendorff v. Yxkull, Axel Diedric, son af ryttm. Carl Ulric M. v. Y.; född 1720; gick i krigstjenst, blef major vid lifregementet till häst, slutligen generalmajor; dog 1798.

veterligen aldrig var fullt justeradt, och ehuru konungen befallt dess annullerande; sådant kunde åtminstone ej tjena till återvinnande af konungens välvilja. Wredes skrift såg nära nog ut som en libell mot landtmarskalken; och dertill förnärmande för konungens majestät, i det hans ord framhållas såsom förolämpande mot adeln.

På allt detta svarades å pluralitetens sida ingenting [1]), utan yrkandet på proposition å Wredes förslag, såsom innehållande sakens verkliga förlopp, upprepades. Liljehorn sökte vika undan, och åberopade att han ej kunde mot konungens vilja göra en sådan proposition; han föreslog i stället, »om adeln bifaller, att frih. Wredes projekt, enligt dess handbref, remitteras till öfverseende och rättande». Härtill svarades ja och nej, och begärdes votering. Liljehorn medgaf, att det var ståndets rättighet att begära votering, men att votera betydde tvist eller missförstånd i tankar, och sådant önskade han att kunna undanrödja, och hade ej heller så egentligen funnit anledning till votering.

Deremot erinrade Wachtmeister o. a. om konungens löfte, att adeln skulle få justifiera sig, och om ordförandens pligt att rätta propositionen efter diskussionen. Man måste dock slutligen nöja sig med en förnyad proposition på remiss af Wredes förslag till deputerades granskning, hvilket bifölls, och uppdrogs åt elektorerna att dertill utse tvenne af hvar klass. Remissen blef dock fördröjd, och hela frågan hvilade en månads tid.

Ändtligen har ofta nämda dag (den 7 Mars) grefve Claes Lewenhaupt påmint om förbönen för de arresterade herrarne af adeln. Liljehorn svarade som vanligt med ömma försäkringar, och »skulle ej underlåta att uppassa de blidaste ögonblick hos monarken, då något till adelns fromma kunde uträttas». Härtill

[1]) Eller som det heter i en patriots anteckningar: på Bergenstråles och v. Yxkulls memorialer gjorde adeln »alldeles ingen reflexion». Densamme anmärker att Liljehorn i detta plenum var klädd i en gammal pels och luden mössa på hufvudet. — En annan relation talar om otålighet och hetta under öfverläggningen, i följd af Liljehorns envisa motstånd; och nämner bland de ifrigare densamme Rosenstein, som förut förekommit utom det officiela protokollet, och som hädanefter likaledes återkommer. Det var Samuel Rosén v. Rosenstein, son af medicine professorn Aurivillius och dess fru Anna Rosén v. R.; var född 1756, adlad jemte sina syskon 1773, blef andre sekreterare i kanslipresidentskontoret, afskedad 1789; dog 1804. Bland syskonen var erkebiskop Rosenstein.

erinrade nu grefve Ribbing, att »hos den förste medborgaren bland ett fritt folk lära alla ögonblick vara lika, och icke något oblidt, då dess fria folk i underdånighet vänder sig till honom, och yrkar sina i lagen helgade rättigheter och oskuldens hägn». Major Danckwardt Liljeström[1]) citerade, huru Plinius, kejsar Trajani förtjente gunstling, omstämt kejsarens mening om de christne, och dermed gjort slut på förföljelsen mot dem; för Liljehorn stod nu samma utväg öppen att vinna ett vackert namn hos efterverlden.

Frih. Knut Leijonhufvud gjorde ett förslag till tal inför konungen i detta ämne; och löjtnant Flach[2]) tillstyrkte att i alla händelser låta en deputation afgå till konungens dörr; blir den ej mottagen, hade man dock »den tillfredsställelsen att inför hela verlden hafva ådagalagt såväl vår lifliga öfvertygelse om de arresterades oskuld, som den ömma del vi taga i deras öde».

Mot slutet af plenum förekommo påminnelser till Liljehorn, att ståndet måtte oftare få samlas; han undskylde sig med utskottens trägna göromål. Den 10 egde verkligen ett nytt plenum rum, men endast för öppnande af elektorernas val-listor till bevillningsutskott. Tigerhjelm fick med möda ordet för ett diktamen, som angick bevillningen. Derpå följde åtskilliga förklaringar af personer, hvilkas namn funnos under vittnesintygen till landtmarskalkens besvärsskrift, att deras namn ditkommit af misstag, eller ej tillhörde dem, utan andra af slägten o. s. v. — Friherre Duvall uttryckte sin fägnad, »att höra adelns delikatess och ömhet om sin justifikation».

Duvall begagnade tillfället, medan han hade ordet, att påminna, det man ännu ej hade besvarat bondeståndets meddelande angående privilegier för ofrälse stånden. Visserligen hade sednare förefallna omständigheter förändrat saken, men det hindrade ej att man afgaf ett svar, genom protokollsutdrag, eftersom man aldrig fick hålla plenum på samma dagar som de andra stånden. Detta medgaf Liljehorn gerna, men undvek att göra proposition derpå.

Enligt en enskildt relation hafva sedermera, då Liljehorn ville upplösa plenum, derföre att hemliga utskottet skulle sam-

---

[1]) Danckwardt Liljeström, Carl Johan, son af kapten Nils Gabriel D. L.; född 1735; fänrik 1755, kapten 1771, major; död 1815.

[2]) Flach, Carl Fredrik, son af öfverstlöjtn. Hans Philip F.; född 1753; löjtnant, brukspatron; död 1820.

manträda, detta utskotts medlemmar uppstigit, och afsagt sig sitt säte och stämma för dagen. Men Liljehorn fästade dervid intet afseende. Och sedan fick adeln intet plenum förr än den 16, då säkerhetsakten skulle företagas.

Äfven denna dag företogos först andra ärenden af åtskillig art; derpå upplästes förenings- och säkerhetsakten, samt konungens svar[1]) på adelns begäran att få del af Rikets råds utlåtande om densamma. Detta svar lydde som följer:

»På vice landtmarskalkens anmälan å Ridd. och Adelns vägnar angående Rådets hörande meddelas följande svar: Förenings- och säkerhetsakten har blifvit den 21 sistledne Februari på rikssalen offentligen uppläst i min, i riksens arffurstars, råds och samtlige ständers närvaro. Trenne stånd hafva enhälligt den antagit, och sedan den å nyo på deras särskildta kamrar blifvit uppläst, hafva deras talemän den i min närvaro som en grundlag (enligt 1786 års beslut) undertecknat och beseglat. Jag har lemnat Ridd. och Adeln att den öfverväga på deras kammare efter deras anhållan, och till betänkande gifvit dem trenne veckor. Alltså återstår nu ej mera för Ridd. och Adeln, än att den till slutligt afgörande företaga, på det att de öfrige riksdagsärender måge till ett skyndsamt slut befordras, och riksdagen snart lyktas, helst angelägna och för rikets landamärens fredande nödvändiga värf fordra på andra orter min närvaro.»[2])

---

[1]) Svaret var skrifvet, heter det i protokollet, samma dag, innan konungen reste till Drottningholm. På detta sista ord har Liljehorn, enligt enskildta relationer, lagt mycken vigt. Ett rykte skall hafva gått, att konungen skulle innan middagen komma åter till staden, och med frikorpsen från Dalarne kringränna riddarhuset. Adlerbeth har hört sägas, att konungen verkligen fört dalkarlarne ett stycke på väg mot staden; men då något mummel uppstått bland korpsen, som yrkat högre dagtraktamente, har han låtit dem vända om, under föregifvande att han blott velat se deras färdighet att marchera. Under korpsens hela vistande vid Drottningholm har främmandes tillträde till stället varit temligen inskränkt.

[2]) Bland Gustaf III:s papper i Upsala finnes ett äldre koncept till detta svar, dateradt den 26 Febr., och ej skrifvet med konungens stil; kanske ett af de icke få förslag till tal eller utlåtanden, som af konungens närmaste emellanåt uppsattes, och af honom sjelf sedan utfördes, nästan alltid i lyckligare valda ordalag.

Under det en mängd talare anmälde sig, tillade Liljehorn några förmaningsord om vigten af det förevarande öfverläggningsämnet, och nödvändigheten att iakttaga ordning och stillhet, att med saktmod och utan öfverilning höra hvarannan och säga sina tankar; sådant anstod adeln såsom »det upplystaste stånd». »Skiljdt från fördomar fattar Ridd. och Adeln alltid det visaste, det mognaste beslut. Mennisko-lagar äro alltid ofullkomliga, de hafva undergått förändringar slägte från slägte; Minos lagar, de klokaste man känt, bibehöllo sin kraft öfver 1000 år; när en vis Lycurgus skulle öfverse dem efter tidens behof, ombytte han endast ordasätten, men bibehöll samma mening.» Han erinrade ock adeln om den tillgifvenhet den var skyldig konungaväldet och sina egna namns heder; för sin del ville han ej underlåta »att försäkra minnet af sitt klena namn derigenom, att han ej skulle vika hvarken till höger eller venster».

Diskussionen begynte nu, och räckte till sent på aftonen; öfver 30 talare yttrade sig, de ojemnförligt flesta emot säkerhetsaktens antagande, några få tillstyrkte bifall, dock knapt någon utan undantag eller förbehåll.

Först uppläste lagman grefve Douglas[1]) ett skriftligt anförande[2]); hvaruti han beklagade, att i en så vigtig fråga sakna riksens råds upplysta omdöme, och framställde derpå betänkligheter vid särskildta paragrapher i akten. Att konungen skulle ega att styra, freda, frälsa och försvara riket, börja krig, sluta fred och förbund, detta upphäfde regeringsformens 48 §, och inskränkte folkets urgamla rätt och frihet att gifva sitt samtycke till krig och krigsgärder, utskrifning m. m.; tvenne nödvändigt sammanhängande ting. Svenska armeen kan icke röras utan landets svåra betungande, emedan den hufvudsakligen underhålles, och å nyo uppsättes, på innevånarnes bekostnad. Ett krig i Sverige medför en verklig beskattning, drygare och mera tryckande än de penningesammanskott, som genom bevillning pläga utgå, och rättigheten att börja krig är således detsamma som rättigheten att pålägga utlagor. Derföre har ock i fordna dagar folkets samtycke till krig varit i lag stadgadt, och genom konungaförsäkringar och riksdagsbeslut häfdadt. Hvarthän vår sista envåldsregents krigs-

---

[1]) Douglas, Robert Delphicus, son af hofmarskalken Wilhelm Otto D.; född 1751; tjenstgjorde i kansliet, fick lagmans afsked 1777; dog 1810.

[2]) Skrifvet, säger Adlerbeth, af vice presidenten Stjerngranat.

lystnad ledde, det fick riket genom stora, kanske ohjelpliga förluster vidkännas.

Det som är föreslaget om hvad vid riksdagarne hädanefter må företagas, synes betaga R. Ständer den rättighet 42 § R. F. dem förbehåller, att få sig emellan öfverlägga, och K. M:ts nådiga godtfinnande underställa, om de skulle äska någon ny lag. Ständerna hafva icke någon annan väg, än vid allmänna riksmöten, att inför thronen gemensamt nedlägga, hvad de kunna för allmänt väl finna nödigt att andraga, uti sådana rikets tarfvor och behof, dem de närmast känna, och hvilka deras konung, om de alltid kunde vara honom bekanta, säkerligen skulle lätta och afböja; konungen eger öfver deras förslag efter dess nådiga godtfinnande förordna, antingen genom bifall eller afslag.

Att konungen eger skipa lag och rätt, och de öfriga riksvårdande ärendenas skötsel, på sätt honom nyttigast synes; detta tyckes ej så tydligt, som vår rättvisa och milda konung det sjelf säkerligen åstundar, bevara den medborgerliga eller personliga friheten, och säkerheten till lif, egendom, ära och välfärd enligt lag. Men otydlighet i en så vigtig fråga är allt för vådlig. Bäst att härutinnan, och i allt öfrigt, få förblifva vid 1772 års regeringsform.

Hvad angår de punkter, som röra besittningsrätten till frälsehemman, samt skjutsningsbesväret; så är den förra af gammalt adelns uteslutande tillhörighet, och kan ej deruti större medgifvande ske, än hvad 1723 års privilegier bestämma till fördel för prester och borgare, om ej frälsehemmanen småningom skola gå ur adelns händer, och ståndet förarmas, och slutligen blifva sig sjelf och riket till last. »En bondes sparsamma och olika hushållningssätt mot adelns, som dels för sina barns uppfostran till rikets tjenst, dels för rikets anseende, är underkastad annat lefnadssätt och flera utgifter, behåller gemenligen de hemman, som komma i allmogens ego, inom det ståndet.»

Äfvenledes vore likheten i skjutsningsbesväret stridande mot gammal rätt och frihet. Frälsefriheterna grunda sig icke egentligen på konungarnes nåd allena; de äro från äldsta tider tillkomna, såsom ett vederlag emot den tunga att rusta och gå till häst emot rikets fiender. Frälsehemmanen blefvo sedermera, dels emot adelns frivilliga afstående af tullfriheten, dels med konungarnes vid riksdagarne gifna samtycke, lindrade uti de extra ordi-

narie räntor, som under konung Gustaf Adolfs och drottning Christinas regimentstider för krigets skull påkommo, och sådant dels helt och hållet, dels till hälften mot kronans hemman; deribland just i gästnings- och skjutsningsbesväret. Då allmogen vid 1675 års riksdag häruti begärde ändring, resolverade konungen, att »såsom Ridd. och Adeln i urminnes tider hafva haft den förmånen, att deras gods i alla extra ordinarie utgifter till rikets understöd äro med halfparten mindre besvärade, än de hvilka Sveriges lag af ålder kallat skattskyldige allmoge; så att utan det intet adligt stånd kan så här som hela verlden öfver begripas eller förstås, så kan K. M:t dess trogne undersåtare af bondeståndet härutinnan intet villfara».

Slutligen vore att hoppas, att de bestämmelser säkerhetsakten innehåller om embetens och tjensters tillsättande, ej komma att göra någon ändring i hvad privilegierna och regeringsformen härom innehålla. Adeln lärer eljest alltid med glädje se de förmåner, hvarmed konungen täckes hugna deras medständer, då han pröfvar sådant kunna ske utan adelns förfång. — Och torde adeln således i dessa delar hos K. M:t underd. anhålla, att de måtte, likmätigt 39 och 52 §§ R. F. samt riksdagsbeslutet af år 1786, varda i nåder bibehållna vid deras välfångna gamla privilegier, förmåner och rättigheter, så att inga nya besvär, annorlunda än regeringsformen det innehåller, måtte dem eller deras egendomar påläggas, utan deras begifvande vid allmänna riksmöten.

Frih. Duvall fann sig hufvudsakligen förekommen af Douglas, men fästade sig särskildt vid en och annan punkt: Att konungen egde förordna efter dess höga godtfinnande om alla rikets embeten; detta tycktes innebära ej blott tillsätta, utan ock afsätta. Embetet utgör mångens enda utkomst; en osäker besittning gör ej tjenster eftersökta af skickliga personer; för civile embetsmän ligger en tillräcklig sporre för nitet uti gällande lagar och instruktioner, för de militäre i krigsartiklar och reglementen, hvartill kommer kamraters verksamma omdöme. I rikare länder, såsom England, är förhållandet annorlunda; der kan tjensten med mera kallsinnighet anses. — Att »svenska folket», i stället för ständerna, egde utöfva beskattningsrätten, kunde föranleda mycken våda och oreda. — Slutligen antydde han, att en grundlag ej kunde ändras på annat sätt, än som regeringsformen sjelf föreskrifver, nemligen med konungs och ständers inbördes samtycke.

Grefve Clas Lewenhaupt talade med pathos om det vådliga i säkerhetsaktens definitioner öfver frihet och rätt. — Grefve Charles Emil Lewenhaupt[1]) (landtmarskalkens son) protesterade mot allt intrång i adelns privilegier, utom hvad som angick tjensters bortgifvande till ofrälse män, hvilket han ansåg förmånligt för adeln: ty när det är K. M:ts ostridiga rätt att upphöja till adligt stånd den som dertill finnes vara förtjent, och betydligt förökande af adliga familjer icke kan vara ståndet gagneligt, så är det äfven ganska påtagligt, att den omväg konungen hittills nödgats vidtaga, att först upphöja en person i adligt stånd, innan han till någon högre tjenst kunde befordras, har kunnat skada adelsståndet. Dessutom är dygd och kunskaper rätta vägen till tjensters ernående, och i följe deraf hvarje medborgares rätt, att njuta belöning och uppmuntran för sin dygd och förtjenster, samt å andra sidan dess skyldighet, att med sina kunskaper gagna samhället. »Det öfriga af K. M:ts nådiga proposition anser jag af den beskaffenhet, att det icke är mig tillständigt att deröfver lemna något yttrande, sedan den af tre stånd är bifallen, emedan sista riksdagsbeslut innehåller, att tre stånds tankar böra anses såsom riksens ständers beslut, i alla de mål, som ej röra ett stånds privilegier, och beskattningsämnen.»

Frih. Wachtmeister förklarade sig ej inse, med hvad rätt man kunde så alldeles som här var föreslaget, eller i så väsendtliga delar, såsom lagstiftningen, den personliga säkerheten, och beskattningen, upphäfva regeringsformen, hvilken man heligt besvurit; och i hvars bestämmelser visserligen låg ett medgifvande af ändring och förbättring, men ej af kullstörtande. Han åberopade för öfrigt Douglas och Duvalls anföranden, och yrkade, att de af dem anförda skäl skulle läggas till grund för ståndets utlåtande om förenings- och säkerhetsakten, hvilket ock borde de andra stånden meddelas.

Härpå följde åter ett par utförligare yttranden. Det första upplästes[2]) af kapten frih. Posse[3]). Han fann uti den ifrågavarande akten många vackra ord, men saknade det hufvudsakligaste,

---

[1]) Lewenhaupt, Charles Emil, född 1750; tidtals anställd i fransk krigstjenst; kammarherre 1778, dog 1811.

[2]) Det var enligt Adlerbeth skrifvet af R. R. grefve Hermansson.

[3]) Posse af Säby, Christer Lindorm, son af kammarherren Carl Henrik P.; född 1740; fänrik 1756, kapten 1768; död 1814.

lag och frihet. Hvad blir lagen, när dess utöfning beror uppå konungens vilja och välbehag, såsom det uti 1 § heter: Skipa och handhafva lag och rätt, på sätt K. M:t nyttigast finner? Det är konungen då allena, men icke lagen, som skyddar svenska folket vid lif, ära och egendom; och hvarifrån skulle denna allmänna lag få mera säkerhet och helgd, än sjelfva grundlagen, den K. M:t nu vill hafva ändrad och upphäfven. — Den inskränkning i konungens domsrätt, som skulle ligga deruti, att han blott egde två röster i justitie-revisionsärender, ersättes af hans makt att godtyckligt till- och afsätta embetsmän. Äfven den bästa konung är menniska, kan missledas af egennyttiga och samvetslösa tjenare.

Att undersåtare böra njuta lika rätt, är ostridigt; men så har hittills skett. Skall säkerheten bero deraf, att högsta domstolen består af både frälse och ofrälse män, så är ock det uppfylldt, till och med långt flera af det sednare ståndet sitta uti kongl. Svea hofrätt. Denna och de öfriga hofrätter uti riket äro konungens högsta nämd, som dess dom hafva, i stället för de gamla räfst och rättareting, utan att från dem till K. M:t kan vädjas, eller uti dess rådkammare annat är än Locus Gratiae et Revisionis. Blir nu deruti en ändring, och hofrätterna en underdomstol, måste ock rättegångsordningen omskapas, landet och rättsökande igenom flera instantier till mera tunga och besvär.

Hvad personlig säkerhet i alla fall är att vänta, om förenings- och säkerhetsakten komme till stånd, kan dömas af hvad redan på förhand vederfarits medlemmar af detta stånd, utan ransakning och dom. Sjelfva rikets säkerhet är ringa, när konungen kan utan ständers samtycke begynna krig, hvaraf följa krigsgärder och andra besvär. Enligt regeringsformen kan visserligen konungen ingå förbund med främmande makter, hvilka kunna leda till krig, men dervid förutsättes, att från bundsförvandter erhållas fördelar eller betryggande vilkor. — Beskattningsrätten skulle komma att gå ur ständernas händer; och om riksdag blefve kallad, får den ej annat att göra, än fördela bevillningen, utan rätt att efterfråga statsmedlens användande. — Hvad de ofrälse stånden kunna vinna af privilegier, blir dyrt köpt med förlusten af deras lagliga frihet; och blir en osäker besittning, då adelns urgamla rättigheter kunna sättas i fråga till rubbning eller inskränkning.

Tre stånds röst är enligt 1786 års beslut afgörande i de fall, som höra till der åberopade paragrapher af regeringsformen,

nemligen i lagfrågor, och äfven förklaring af grundlagen, men ej ändring. Regeringsformen sjelf förklarar den för »K. M:ts och rikets fiende, som ville K. M:t från denna lag föra, det konungsliga enväldet påtränga, eller under sken af frihet kullkasta dessa lagar». — Hvaruti stannade hela styrelsen, om från den ena tiden till den andra riks-konstitutionen skulle kunna ändras och ombytas, vare sig i anseende till ett fritt folks rättigheter, eller konungsliga rätten?

Friherre Düben åberopade konungens eget yttrande angående det begärda utlåtandet af riksrådet om förenings- och säkerhetsakten, såsom ett skäl att anse regeringsformens 42 §, hvilken angick ny lags stiftande, icke tillämplig på grundlagsfrågor, aldraminst på hela grundlagens omstörtande. Angående embetens disposition hade konungen så nyligen som 1786 förklarat sig enligt ständernas önskan.

Efter bittra ord om konungens makt öfver lag och rätt, »på sätt honom nyttigast synes», fortfor han, angående likaledes »öfriga riksvårdande ärenders skötsel på sätt konungen nyttigast synes»: K. M:t eger nu denna rättighet utan minsta gensägelse. Men ordalagen kunde leda längre, än hvad meningen troligen varit. »Man kunde billigt säga, att förhöjning eller afslag på myntets skrot och korn är ett riksvårdande ämne; 45 § R. F. säger tydligen, att en sådan ändring ej kan ske utan ständers samtycke. Om en gång en finansminister, likasom i Görtzens tid, ett sådant projekt åt en regent uppgaf, så vore hela landet olyckligt. Bankens vård kunde anses riksvårdande; den tillhörer enligt 55 § riksens ständers författningar och garanti endast och allenast, och det uppkom ej heller i den största suveränitetstiden, under k. Carl XII, det minsta tvifvelsmål derutinnan; men allraminst förutsedde frågor kunde en gång uppkomma. Statsmedlen höra visst till riksvårdande ämnen, ständers rätt är att känna deras disposition. Armeens pensionskassa styres enligt 56 § m. m. — Under en god regents tid måste alla tvetydigheter i lagen undvikas; under en elak regent blir det för sent; då heter det, att blotta misstankan straffas.»

Der det talas om säkerhet för lif, ära och gods, finnes ej ett ord om personlig säkerhet. Man kommer dervid att tänka på de fransyska Lettres de cachet, på Bastiljen, Jernmasken o. s. v. Äfven öfriga paragrapher äro behäftade med otydligheter, som

kunna gifva anledning till missförstånd. Särskilt betänklig är den punkt, som förmenar rikets ständer att förehafva andra ämnen, än dem konungen proponerar. Hvar stannar då folkets rätt, ständers, städers och menige allmoges, att sina besvär i underdånighet andraga? Hvarest och på hvad sätt skall den fattige och ofta skrämda medborgaren klaga på en tilltagsen och våldsam embetsman i landsorten? Fruktan för redogörelsen tyglar den elake medborgaren, men den som icke vågar tala, han vågar än mindre klaga. Regenten föres i okunnighet, han kan ej sträcka en hjelpsam hand åt den förtryckta; men riksdagen nalkas, den fria medborgaren älskar då på ett fördubbladt sätt ett kärt fädernesland, han vet att den sista bonden och den första grefven hafva då samma rätt att nalkas thronen med dess besvär, med dess nit och kärlek för det allmänna. Erfarenhet och sanna kunskaper, alstrade långt ifrån stora verlden, upptäcka det nyttiga, blottställa bländverk, och gifva ej sällan upplysningar om folkets lycksalighet, som utgör regentens endaste ära. Riksdagsmannen föredrager i sitt stånd, ståndet gillar eller ogillar; konungen antager det han nyttigt finner. Den fria medborgaren råder, samtycker eller nekar, han bjuder en del af sin och medbröders egendom, för att ostörd behålla det öfriga. Han proponerar, och han svarar, han känner inga andra gränser än riksdagsordning och regeringsform, begge gifna af den konung, som han så högt älskat. Tag bort det ädla nitet att vara nyttig, fast man ej är embetsman, så förvandlas lätt skicklighet till en trälaktig dvala.

Efter ett kort försvar för privilegiernas helgd, slutade han med en uppmaning, att med hvilken uppoffring som helst gå konungen till mötes, för att förmå honom lemna regeringsformen oantastad, och förskona ständerna från de vådliga ändringar, som nu voro å bane.

Friherre Bjelke fästade sig vid ordet förordna om tjenster, så vidt det syntes innebära ett upphäfvande af embetsverks gamla rätt att tillsätta lägre tjenstemän; vid orden »svenska folket» i 5 §, som kunde leda derhän, att folket hördes öfver bevillningar uti tingsbyggning och sockenstuga; och särdeles vid konungens uteslutande initiativ i riksdagsärender. Om derutaf kunde följa, att intet stånd utan lagbrott kunde bjuda till, att för thronen frambära folkets antingen klagan eller önskningar, »rädes jag att grundvalen till framtida konungars regering, hvilken hittills, till

och med under suveränitets-regering, hvilat ej på deras makt, utan på svenska folkets kärlek och förtroende för deras regenter, skulle efter hand undergräfvas». — Adelns privilegier, orörda äfven under suveränitetstiden, kunde ej utan ståndets samtycke rubbas.

Danckwardt Liljeström »hade passerat Danmark, det befinner sig illa af sitt regeringssätt, ty första paragraphen lyder, att konungens vilja är lagens begynnelse och ända. Vår nuvarande förträffliga regeringsform af år 1772 hade han allvarsamt besvurit med sin själs eviga salighets pantsättande, och kände ingen så vältalig Cicero, och ingen själa-doktor, som derifrån kunde befria honom».

Ryttmästaren Klingsporr[1]) saknade uti aktens första paragraph, der konungens höga rätt och makt att styra riket utstakas, så väl rättesnöret af konungabalken, landslagen och 1772 års regeringsform, hvarefter styrelsen kommer som hitintills att föras, som ock ordet lagbunden, i hvars ställe ordet arfkonung der, och lagkrönt konung i 2 § brukas. Han lemnade derhän, om och huruvida det förra skall innebära något mera än den historiska sanningen, att vår nu regerande allernådigste konung efterträdt sin högtsalige herr fader glorvördigst i åminnelse, i stöd af de i 2 § af regeringsformen anförda arfföreningar, på sätt som det i 1682 års riksdagsbeslut och k. Carl XI:s testamente af år 1693 brukas.

Det heter i 2 §, att vi »anse oss för frie, laglydige och säkre undersåtare» etc. Men om det nu läte sig göra, att en tänkande menniska skulle anse sig för fri och säker, der regeringen enligt föregående paragraph har sådan makt i händerna att göra henne ofri och osäker, och så litet beskydd af lagen kan väntas; så blifver det dock en oändlig skilnad, att blott anse sig för något, och i sjelfva verket det vara. — När härtill kommer, att i 5 § af denna akt, den rätta friheten består deri, att fritt gifva till rikets underhåll, hvad dertill finnes nödigt, så reducerar sig hela frihetsideen i 2 § till den förmån att bevilja till allmänna behofver, hvilkas pröfning undersåtarne icke tillerkännes. Således kommer svenska folket icke mer att vara och lefva fria,

---

[1]) Klingsporr, Gerdt Adolf, son af generalmajor Christian Joachim K.; född 1753; blef ryttmästare, tog afsked; död 1814.

sjelfständiga och lagstiftande ständer, utan blott beviljande och kontribuerande.

Den förändrade formen för lagskipningen, syftande enligt 4 § på ofrälse ståndens säkerhet, strider mot regeringsformens 8 §, enligt hvilken högsta domstolen skall bestå af sju riksens råd, hvilka uti domare-embetet brukade varit. Skall rådet förlora sin domsrätt, eller skola ofrälse ledamöter i revisionen gå al pari med rikets råd? Är hofrätten, såsom adelns privilegierade forum, ej nog oväldig, om pluraliteten af dess ledamöter råka vara ofrälse?

Den i 3 § insinuerade lika rätt att besitta och förvärfva jord i riket, inskränkes väl genast enligt 8 § i Ridd. och Adelns privilegier, reducerar sig följaktligen till hvad förr vanligt varit, helst skatteköpsförordningen för bondeståndet redan 1723 utkom, och först under denna regering blifvit inhiberad. Deremot strider det direkt mot 9 § i berörde privilegier, att skjutsningsbesväret skall fördelas lika på alla hemman i riket, och det kan emot 52 § i regeringsformen de i Ridd. och Adelns hand varande frälsehemman icke påbördas.

Akten vill slutligen utsträcka sin giltighet utöfver ett nytt konungaval, hvilket är att gå längre än sjelfva regeringsformen. — Resultatet är, att hvarje punkt i säkerhetsakten insveper ej allenast någon motsvarande i 1772 års regeringsform uti mörker och tvetydighet, utan upphäfver och förändrar densamma. K. M:ts höga rättigheter föreställas deruti på en sida, och i en extension, som fordrar den största moderation och försigtighet i utöfningen, om de ej skola absorbera de nationella i gemen, och hvarje enskilt persons i synnerhet. En god konung är som en god domare, den bästa lag; men han är dödlig, han är menniska; och då ingressen till 1772 års regeringsform supponerar den händelse, att friheten kunde kränkas af en tilltagsen och för riket illasinnad regent, så vore det ett oförlåtligt brott emot oss sjelfve och våra efterkommande, att gå ifrån en grundlag, som är ämnad att befästa vår fri- och säkerhet, efter hvilken vi nu i 16 fulla år blifvit styrda, och för hvilkens helgd och oryggliga bestånd vår ed bör å vår sida vara borgen. Vare det långt ifrån hvar redlig svensk mans, och i synnerhet hvar riddersmans tanke, att fläcka sin ära och sitt samvete med en mened, hvaraf följderna i alla tider måste blifva olyckliga, och förebråelsen så aggande.

Friherre Pfeiff genomgick först de uti inledningen till säkerhetsakten åberopade skäl till dess framläggande: »Enskildte personers ärelystnad och regeringssjuka»; sådant kan ej alldeles undvikas, men är ej farligt i ett lagbundet samhälle, snarare i ett despotiskt. — »Utländska makters stämplingar» kunna ej med några lagar förekommas, ett tillräckligt antal af väl och lyckligt förda vapen göra fastmera. — »Riksståndens inbördes afund och missämja», är något som adeln ej kan taga åt sig: den har nu som alltid visat de andra stånden förtroende. Utom år 1723, då adeln med två andra stånd gjorde bondeståndet en föreställning, emedan det ville uppdraga åt konungen envåldsmakt, hafva dess handlingar intet ovänligt ord att uppvisa. Eger någon misssämja rum, torde anledningen ligga i de kring hela riket med mycken omsorg kringspridda smädeskrifter.

Säkerhetsakten åsyftar att en gång för alla utstaka grunderna för regeringslagarne. Inom en tid af hundrade år har svenska folket blifvit styrdt af en- och mångvälde, båda sätten riket till föga fromma; det tredje gifves, som är vår i en lycklig stund antagne och besvurne regeringsform af år 1772. Men aldrig har Svea lands konung egt oinskränkt makt att skipa och handhafva lag och rätt, och öfriga riksvårdande ärenders skötsel, på sätt honom nyttigast synes.

Hvad som utlofvas, att embeten med infödde svenska män bör besättas, kan blifva vanskligt: sedan toleransen tillerkänner utländsk man, som hit flyttar, svensk medborgerlig rätt, så kunna dess barn och afföda, såsom infödde svenska män, fast af främmande lära, i riksembeten inkomma; en omständighet, som i 1779 års riksdagsbeslut är förebyggd, men i säkerhetsakten förbigången. — Att göra nåd, återgifva lif, ära och gods, det har af ålder tillhört majestätet; men regeringsformen vidhäftar ett nödigt vilkor, nemligen i alla brott, som ej uppenbarligen strida mot Guds klara ord.

Ibland riksvårdande ärender är hela indelningsverket, med alla andra stater, hvilka ega kronans jord och utgående räntor på lön anslagne; likaledes riksståndens privilegier, R. ständers bank, förändringar i rikets kollegier och landsregeringen, rikets mynt, dess förhöjning och afslag till skrot och korn, rikets stat- och drätselverk, armeens pensionskassa, m. m.; hvilka alla riksvårdande ärender hafva i regeringsformen sin utstakade styrelse, sitt säkra be-

stånd och ofelbara varelse; men kunde ock i en framtid undergå oväntade förändringar i större eller mindre mån, enär de skola skötas på sätt konungen nyttigast synes.

Att ändra rikets råds ställning, är att ändra en sekler gammal institution; och att riksens råd i all framfluten tid låtit sig vårda om konungens och rikets rätt, höghet, sjelfständighet, gagn och välstånd, derom vittna tillräckligt våra handlingar och krönikor; men i synnerhet konungarne Gustaf Adolfs och Carl XII:s regeringar, huruledes de styrkte ständerna och allmogen till trohet och villighet, då dessa stora hjeltar voro i härfärder stadde på vidt aflägsne orter.

Huruledes en sådan förändring af rikskonstitutionen skall förebygga söndring undersåtare emellan, är icke lätt att inse, när man i detsamma frånkänner adeln en del af dess privilegier. — Det konungsliga beskydd, som lofvas till lif, ära och gods, är icke något nytt att taga i sköte, rättigheter som alla folkslag på jorden böra ega; men hvad båtar sådan rättighet, då sjelfva personen, oförvunnen, inom bommar och galler instänges?

Rättigheten för allmogen till skatteköp af kronohemman, och deras säkra besittning, är igenom särskilt förordning af denna dag stadgad med lika säkerhet, som vore den här införd, heter det; denna förordning är icke adeln meddelad, och förslaget dertill är således att vänta, så framt K. M:t adelns utlåtande i nåder äskar. — Att adeln tillerkännes uteslutande rätt till hofembeten, är en ny fördel, som kräfver erkänsla.

»Att fritt gifva hvad som finnes nödigt till rikets underhåll», förutsätter en pröfning af hvad som finnes nödigt, och som med friheten att gifva är oskiljaktig; men då här står »svenska folket» i stället för ständerna, så tyckes otvunget följa, att bevillnings- och beskattningsrättigheten icke mera ankommer på riksens ständers vetskap, fria vilja och samtycke. Huru härmed skulle tillgå, är icke aftaladt i säkerhetsakten; men deremot finnes denna svenska folkets urgamla rätt och frihet omständligen utredd och bevarad i 45 § regeringsformen.

Att inskränka riksdagens förhandlingar inom hvad konungen proponerar, är en icke mindre märklig nyhet, Uti illa styrda envåldsregeringar äro dess embetsmän ock envåldiga, folkets förtryckelse mera allmän, och vägen till thronen ofta förment; svenska menighetens öde har aldrig någon tid varit att lida och tiga;

deri har tvärtom allt härtills hvar enskilt medborgares lagbundna frihet sig visat, att mot våld och förtryck å behörig ort andraga sitt lidande och sin sak; och så lära större eller mindre flockar af nationen detsamma sig förbehålla i trängande nöd, att genom sina utkorade fullmäktige riksens ständer inför K. M:t framföra, hvad hela länder och städer, ja hvarje riksstånd enskildt rörer; en vida säkrare väg för sanning att framtränga till en nådig och rättrådig konung, än genom embetsmän, som möjligen i en framtid kunna se sin förmån och säkerket bero i qväfvande af folkets allmänna nödrop.

Den säkerhet privilegierna vinna genom den vilkorliga statfästelse, som aktens 7 § innehåller, är med alla dessa ändringar i gamla förhållanden, ganska oviss och otydlig. — Den 8 § förbinder alla tillkommande Sveriges konungar att aldrig tillåta något försök göras till minsta ändring, uttydning eller rättelse uti bokstafliga innehållet af denna akt; ända derhän att valda konungar inträda i samma rättigheter och förbindelser. Konungar kunna taga fel i val af sina embetsmän, riksens ständer kunna detsamma i sina val af konungar, snarast när utländska prinsar äro kandidater; ända derhän att råka en tilltagsen. och för riket ej rättsinnad regent, hvilken mera afsåg sin makt och välde enligt 1 § än den 9, hvarest nämnes regeringsformen, den der också innefattar riksens ständers och folkets rätt och lagbundna frihet.

Slutligen, denna 9 § lemnar rum för många frågor om förhållandet mellan regeringsformen och säkerhetsakten; och en grundlig pröfning torde böra föregå, innan den sednare gifves företräde.

Professor Schultzenheim gick ett stycke tillbaka i historien; och erinrade huru de omåttliga belöningar och förmåner, hvarmed förra århundradets krigshjeltar och hofmän här i landet öfverhopades, såväl som det dåvarande Rådets utomordentliga myndighet, uppväckte ej mindre Carl XI:s uppmärksamhet, än den yngre adelns, och i synnerhet de tre ofrälse ståndens missnöje och afund. Följden blef en hastig vändning i riksstyrelsen.

Man kastade år 1680 öfver ända regeringsformen af 1634 och 1660, samt rådets i kraft deraf under minderårighetstiderna, såsom medlare mellan konung och ständer, vunna aristokratiska myndighet. Men långt ifrån, att något nytt jus publicum infördes, så band sig konungen sjelf vid Sveriges lag, utaf hvilken åter konungabalken, som utstakade regentens och folkets rättig-

heter, utgjorde den första af alla balkar. Ständerna tillade väl 1693, »att Gud, naturen, arfsrätt och ständernas förklaring hade satt konungen, dess arfvingar, man och qvinkön, till envålds allom bjudande och suverän konung, den ingen på jorden är för sina aktioner responsable, utan har makt och välde efter sitt behag, som en christlig konung, att styra och regera sitt folk». Men med allt detta uppdrogo de honom icke någon förökt makt öfver dem sjelfva. Han sammankallade dem ofta, och öfverlade med dem om alla riksvårdande mål, uppgaf för dem statsverkets tillstånd, samt beskattade dem aldrig förutan deras egna goda beviljande.

Den unge konung Carl XII sträckte sedan sin makt och arfsrättigheter längre, än han dem lagligen efter sin fader undfått. Under ett från början rättmätigt krig, lärde han känna sina modiga krigsbussar, men icke sina arbetande och närande undersåtare, mycket mindre kom han med dem, eller deras befullmäktigade, att rådpläga om hela rikskroppens tillstånd och tarfvor. — Det utmärglade svenska folket fick sent omsider erfara följderna af några vid riksdagarne 1680, 82 och 93 nyttjade oförsigtiga ordaformer. Efter konungens död tyckte man sig vid 1720 års regeringsforms författande icke nog kunna inskränka konungamakten. Det herskande begäret att råda vållade, att man de följande riksdagarne allt mer och mer försvagade den högst nödvändiga konungamyndigheten, samt afvek således från Sveriges gamla och liksom naturliga regeringssätt.

Då 1720 års regeringsform genom det olyckliga förhållandet, att riksens ständer, förutan konungens bifall, fingo uttyda och förbättra densamma, råkade blifva märkligen vanskapad, så understödde ridd. och adeln med gladt hjerta en infödd konung, att dämpa det öfverhandtagne mångväldet, samt ingick med full öfvertygelse i den regeringsform, som K. M:t den 21 Augusti 1772 förärade riket; helst den i alla väsentliga delar upplifvade Sveriges gamla lagar.

Om år 1720 den gamla konungabalken blifvit förnyad, eller en dylik blifvit intagen i 1734 års lag, så hade regeringssättet aldrig blifvit vanvårdadt. Detsamma vore ännu det bästa sättet att gå till väga, såsom han ock på rikssalen hade påmint, att konungabalken blefve öfversedd, och i lagen införd, samt med den offentliggjord.

Han utförde derpå en detaljerad jemförelse mellan konungabalken och 1772 års regeringsform, och visade deras inbördes öfverensstämmelse. Han granskade sedan ej mindre fullständigt säkerhetsaktens särskildta delar, och visade dess afvikelse från gamla förhållanden, och det vådliga i dess innehåll; samt fästade sig slutligen särskilt vid den 8 §, som bjöd att akten skulle af alla Sveriges konungar vid deras anträde till regeringen egenhändigt undertecknas o. s. v. De fordna lagarna hade ej behöft och ej fått sådana förskansningar; för 1720 års regeringsform hade man anlitat dylika, och de hade befunnits gagnlösa; mera kringgärdad än 1772 års regeringsform kunde ingen blifva, särskilt genom 1779 års konungaförsäkran.

Ändtligen den trettonde af dagens talare, Ehrenmalm, förordade aktens antagande: utsigt var ju, att det inre lugnet dermed kunde återställas; och förändringarne voro ej betydliga. Enligt regeringsformens 48 § egde konungen visserligen ej att börja krig, men väl enligt 6 § att ingå förbund, som kunde leda till krig. Englands folk har insett nödvändigheten af sådan rättighet i konungens hand, och samma skäl gäller för oss. Emellertid har denna paragraph (48) varit det förtjusande gift, som fört kände värdige medborgare i olycksväg; den är och blir i sin verkställighet en död bokstaf, men i riksstyrelsen vådlig. — Der det heter, att konungen eger skipa och handhafva lag och rätt, behöfde blott tilläggas »på sätt denna paragraph föreskrifver».

Att konungens högsta domstol och justitie-revision må bestå af frälse och ofrälse män, länder till nationens bästa; misstroende stånd emellan torde upphöra, men lagskipningen isynnerhet vinna mer styrka, då den vårdas af dertill förordnade personer, som ej sysselsättas med andra rikets mål och ärender, hvilka hvar för sig fordra vidsträckta kunskaper och särskildt erfarenhet. — Att de öfriga stånden äfven må besitta frälse jord, är en redan förut preste- och borgareständen, under titel af ett eller annat frälsehemman, tillegnad rätt, och genom denna akt mer vidsträckt, men efter min tanke ej till någon förlust för adeln. Frälset vinner genom flera köpare i sitt värde, och förlorar, i hvars hand det ock är, ej sin egenskap; hvarvid dock i stället för urgamla, det ordet nuvarande natur synes nödvändigt. Genom uppodlade kärr och mossar har med K. M:ts eget nådigste bifall frälse- och säteri-jorden i Finland blifvit ökt, och kan således ej med urgammal

rätt skyddas. — Skjutsningsskyldigheten, som adeln enligt privilegier till hälften med kronohemman förut delt, anser jag för ett så billigt offer, att jag för min del dertill gerna samtycker, dock med det vilkor, att skjutsningen utgår efter hemmanens rätta storlek i by, öre och örtug, och ej efter mantal. För öfrigt anser jag adeln lycklig, som genom denna förenings- och säkerhetsakt erhållit stadfästelse å 1723 års privilegier, hvilken den genom 1772 års regeringsform ej egt.

Kapten v. Bilang tog saken från en sida, som en och annan förut blott delvis försökt. Alla dessa nyheter, som man fann så farliga, kunde ej annat vara än otydliga uttryck; konungens mening kunde ej vara sådan den af orden syntes. Och så genomgick han nästan alla punkterna: t. ex. då i 5 § endast nämnes svenska folket, men icke riksens ständer i synnerhet, som med K. M:t skola öfverenskomma om bevillningar, så har äfven denna ovanliga expression uppväckt en synnerlig oro, så mycket mera skiljd från K. M:ts verkliga tanka och afsigt härmed, som det tydligen synes, att dessa begge ord ömsom blifvit nyttjade om hvarann, emedan på andra ställen uttryckligen nämnes riksens ständer, och meningen således icke möjligen kunnat vara, att framdeles i denna sak umbära dem, och afhandla med svenska folket i allmänhet, eller i annan väg än vanligt varit.

Likaledes, att ett helt folk, samladt inför thronen, skola vara liksom stumma bilder, som endast gifva genljud ifrån sig, som på intet sätt få tilltala sin konung, klaga sin nöd för sin fader, bedja om hjelp, om förskoning, om ändring uti tillfälliga tryckande händelser m. m.; sådant kan icke på minsta sätt förenas med en tillbedjansvärd monarks hjertelag, och den sannfärdiga frihet K. M:t så ofta och dyrt försäkrat oss om äfven i denna akt.

Han tillstyrkte slutligen, att adeln skulle förklara, det den gerna ville bifalla akten, men som det icke tillhörde densamma, utan K. M:t sjelf, att närmare förklara sin egen höga mening, så kunde adeln tills vidare icke skrida till något slutligt afgörande.

Grefve Düker fästade sig åter vid frågans formela sida: En grundlag, som af alla kontrahenterna, konung och riksens fyra ständer, är gjord och ingången, kan likt ett annat bolag icke upphäfvas, ändras eller tilläggas, utan allas gemensamma samtycke. Detta är utom allt tvifvelsmål, ej mindre af sakens egen natur, än af ordasätten i 1772 års regeringsform. På de uppgifne och

kände vilkors och förmåners åtnjutande i bolaget eller samhället, jemte skyldigheter, har hvar och en delegare eller deras representanter ingått deri, och lemnat frivilligt samtycke till det då utstakade samhällets reglor, men icke till sådane, antingen då ej kunnoge, eller som framdeles af en eller flera kunde föreslås, eller mot allas gemensamma bifall ville påträngas, hvilket sednare icke vore ledande till det fria och otvungna förenings- och samhällsbandets befästande, utan till dess undergräfvande, och den enas riktande på den andras bekostnad.

»Är fyra stånds samtycke oundgängligt vid frågor om privilegier, som jemförelsevis blott röra ytan och någon lem af kroppen, fastmer måste det vara, enär hela kroppens, hjertats och lifvets konservation är föremålet, hvilket 39 § i regeringsformen helt tydligen utmärker, derest konungens rättigheter jemte undersåtarnes frihet och privilegier sammanfogas under en och samma konklusion och beslut. Helt olika förhåller det sig, när i något förekommande mörkt och tvetydigt om lagens förstånd och utöfning, tarfvas upplysning, hvarutom den antingen blefve misstydd, vanskipad eller inaktiv.» Af sådan art var den fråga, som 1786 väcktes af ständerna, och af konungen afgjordes. Ständerna åberopade då endast de paragrafer af grundlagen, som angingo vanliga lagstiftningsmål, och konungen åberopade 1779 års praktik, då blott sådana förehafts.

Bergenstråle skildrade rikets flera omkastningar, aldrig utan anledning inträffade, från envälde till frihet, och åter till konungavälde; att regeringssättet under närvarande omständigheter behöfde stärkas och tryggas, var han fullt öfvertygad, och gaf derföre sitt bifall till akten.

Major v. Stedt [1]) uppträdde för första gången på riddarhuset; hade redan för 3 veckor sedan uppsatt sitt yttrande. Han fann alla de föreslagna förändringar både obefogade och vådliga. Ständerna hade ej visat något missnöje med regeringsformen, minst adeln. Genom säkerhetsakten skulle vi kunna förlora vår sjelfständighet och frihet, den drottning Ulrika Eleonora oss återställde, genom afsägandet af suveräniteten, och som denne vår nådige konung Gustaf III sjelf upplifvat, genom upprättandet af 1772

[1]) v. Stedt, Johan Axel, son af kammarherr Claes Henrik v. S.; född 1756; gick i krigstjenst; kapten 1775, major 1782, afskedad 1788; sedermera landshöfding i Jönköpings län 1801; död 1805.

års regeringsform, besvuren och antagen af konungen, prinsar, och den första så väl som den minsta undersåtare, och efter hvilken konungen nu snart i 17 års tid regerat Svea rike till glädje och hugnad för sina undersåtare.

Han erinrade, med afseende på 5 §, om bränvins-arrende-kontrakternas afslutande på sockenstämmor, »der landsfiskaler, kronofogdar, länsmän, hejdridare, med sådane flere, alla af oförtrutet nit för konungen, men i brist af så fullkomlig kännedom af de utvägar, som finnas till en stats och ett rikes vidmakthållande, förenad med undersåtares frihet, till det gemensamma måls befrämjande, genom allahanda deras embeten tillåtne utlåtelser och fasoner, kunna tvinga den menige, fattiga och enfaldiga hopen att göra hvad dem synes nyttigt, kanske både konung och fäderneslaud till största skada».

Frih. Mannerheim anmärkte, huru tiderna förändrat sig sedan Minos och Lycurgus dagar: deras lagar bibehöllo sig i 1000 år; våra deremot vill man finna tarfva ändring efter blott 17 års förlopp. Men som detta icke just hörde till ämnet, likasom hvad flera ledamöter yttrat, »att 3 stånds beslut ej är kraftigt att häfva eller ändra grundlagen», så yrkade han blott afslag, på de skäl som Douglas, Duvall och Posse anfört.

Kanslirådet Jakob v. Engeström [1]) fann akten, tvärt emot konungens löften, vara snarare en envåldes än en säkerhetsakt. Att för öfrigt »lika fritt folk bör ega lika rätt», är öfverflödigt att säga, om med rätt menas rättvisa; men orimligt, om det betyder rättighet, emedan likhet i rättigheter ej kan i en stat ega rum. Hvad som säges om högsta domstolens sammansättning, om bevillningar, om initiativ vid riksdagar, om privilegier, allt föreföll honom otydligt och ej betryggande.

Wallenstråle tillstyrkte, att adeln i massa skulle hasta till konungens fötter, att med de lifliga känslor och drag, som egnar fria menniskor, måla vår befarade förtappelse, om vi skulle så hastigt glömma, hvad vi så dyrt besvurit, det förtjenta förakt, om vi skulle samtycka till våra goda lagars förändrande. — Om Gud som böjer allas hjertan till det goda, hörer min och alla redligas bön, skall visserligen K. M:ts till ädelmod böjda hjerta få råda,

[1]) v. Engeström, Jakob, son af biskop Johannes Engeström; född 1735, adlad jemte sina syskon 1751; tjenstgjorde i kansliet från 1755; kansliråd 1779; död 1802.

och vi få behålla vår grundlag, en grundlag, som då den på ömse sidor efterlefves, säkert kan befrämja vår och våra efterkommandes lycksalighet. Ett mäktigt folk vill och kan ej vara utan en vis konungs styrande, och en konung kan ej heller vara utan folket och dess kärlek, för hvars skull han regerar.

Frih. Knut Leijonhufvud uttalade temligen kort sitt ogillande af säkerhetsakten, såsom innehållande öfverflödiga tillägg eller ändringar i regeringsformen. — Bergsrådet frih. Hermelin [1]) sedermera ännu kortare, men skarpt: han trodde på Guds försyn, på den som förbjudit att missbruka hans namn, och bryta svurna eder.

Emellan dem talade frih. Adlermark åter vidlöftigt. Han framhöll först skilnaden mellan en envåldskonung och en lagbunden konung, bestående, allmänneligen till att tala, mindre i moraliteten af deras beslut, än i formaliteterna dervid: båda hafva lagar, båda nödgas grunda dem på ett ungefärligt begrepp om billighet; båda kunna vara rättvisa, båda kunna också af mensklig ofullkomlighet understundom irra sig i sina omdömen; men då den förre fattar ett beslut, nyttjar han än ett pröfningssätt, än ett annat, än alldeles intet; hvaremot den lagbundne regenten har sakernas pröfningssätt utstakadt uti lagen, och förbundit sig att aldrig vika derifrån.

Han visade derpå det vådliga i ett sådant sätt att besluta öfver en lag, som nu var försökt, nemligen att på stället utan öfverläggning afgöra. Det hade visserligen så tillgått år 1772, men det var en lyckträff, att det då gick väl; också hade man, i den då antagna regeringsformen, sökt förebygga dylikt för framtiden. Konungen hade ock den gången för tillfället envåldet i sin hand.

Han framhöll vidare skilnaderna mellan regeringsformen och säkerhetsakten; och vederlade åtskilliga påståenden från andra sidan: såsom att Englands konung hade makt att börja krig. Dervid var att anmärka, att krigshärens storlek och dess aflöning berodde af parlamentet. Sveriges konung eger visserligen att sluta

---

[1]) Hermelin, Samuel Gustaf, son af R. R. frih. Carl H.; född 1744; auskultant i bergskollegium 1761, bergmästare 1770, assessor 1774, bergsråd 1781; afskedad 1815; död 1820. Berömd som vetenskapsman, utgifvare af kartor m. m.

förbund, men verkställigheten måste bero af ständerna; olycklig den kung, som förer krig utan nationens önskan. — De anledningar, som voro uppgifna till aktens framläggande, fann han föga grundade; med afseende på »enskilta personers ärelystnad» yttrade han sig i de varmaste ordalag om honom, som länge och väl beklädt rikets högsta embeten, frivilligt nedlagt dem, allaredan vunnit sitt stånds och sina samtidas vördnad, ställt hela sin slägts lycka, hedrad, till och med för sin maka och sina barn, sörjd af dem, saknad af oss, på ett det mest hedrande sätt, — mätt af år, mätt af rikedom, mätt af ära.

Grefve Cronhjelm [1]) tillstyrkte bifall till sjelfva grundlagsfrågan, såsom af en vis, och om sitt fosterland öm konung proponerad, af rikets arffurstar tillstyrkt, af riksens råd med stillatigande emottagen, och af vår i fält varande armee antagen [2]), samt för att bespara adeln alla vidriga omdömen, och återställa förtroendet till medständerna. Privilegiefrågan hänsköt han till de herrars bepröfvande, som egde både säteri och underliggande frälse, han sjelf egde endast säteri. — Lagman frih. Reuterholm [3]) afstyrkte aktens antagande med få ord. Lejonankar tillstyrke det, men endast för Gustaf III:s tid.

Liljehorn frågade nu, om någon vidare hade att yttra sig? — Fändrik Marqvard [4]), som hade anmält sig, afstod från att tala, »med förbehåll att ej blifva snäst på sin bänk». — Af Malmsten kunde ej inse, att man med säkerhetsaktens antagande, bröt den ed som man svurit på regeringsformen, ej heller att följderna kunde blifva så vådliga som man förespeglat.

Tham slutligen yttrade: »jag konformerar mig alldeles med de fleste och värdige ledamöter, hvilka upplyst talat om säkerhetsakten; — det sista ordet i säkerhetsakten heter: ändra;

---

[1]) Cronhjelm, Carl Emil, son af öfverste Axel Fredrik C.; född 1752; i krigstjenst från 1762, löjtnant 1774, kapten, majors afsked; död 1806.

[2]) Wallqvist har hört sägas, att general Meijerfelt med det öfriga högre befälet vid armeen i Finland, då de fått sig säkerhetsakten meddelad, svarat, att de ej befattade sig med riksdagsärender, utan blott lydde ordres att strida mot konungens och rikets fiender.

[3]) Reuterholm, Gustaf Gottfried, son af landsh. frih. Nils R., och farbror till Gustaf Adolf R.; född 1721; tjenstgjorde i bergskollegium från 1737, fick lagmans titel 1762, landshöfdings 1794; död 1803.

[4]) Marqvard, Frans Gustaf, född 1751; blef löjtnant vid en frikorps, fick kaptens afsked; förverkade adelskapet 1796; död 1807.

nu innehåller vår besvurna regeringsform uti ingressen, att den bör efterlefvas, alldeles ord för ord som han härefter lyder; hvadan jag ingen ändring kan bifalla. Äfven är all tilläggning för en framtida konungaförsäkran förbuden, då det heter i riksdagsbeslutet för år 1779, 3 §: Vi förklara härmed, att denna försäkran är af oss antagen, för att vara den enda — utan någon tilläggning, rubbning eller ändring. Jag anhåller derföre ödmjukast om proposition till afslag på säkerhetsakten».

Sedan sålunda alla som anmält sig att tala, fått yttra sig, förklarade Liljehorn, att han endast kunde göra proposition på enkelt bifall eller afslag; och proponerade derpå först bifall, hvilket besvarades med nej; och sedan afslag på akten i hela dess vidd, hvilket besvarades med ja. Han uttalade derefter sin förhoppning, »att den tystnad, stillhet och lugn, som i hela denna öfverläggning blifvit iakttagen, äfven till slut måtte fortfara»; samt föreslog nu, enligt fleras yttrade önskan, att de andra stånden skulle få del af adelns beslut; hvilket ock bifölls. Han erinrade sjelf om anmälan deraf hos konungen; men yrkade, mot Duvalls, af Wachtmeister understödda förslag, att båda delarne skulle ske i så korta ordalag som möjligt. Å andra sidan påstods nemligen, att grunderna för beslutet borde framhållas, helst i enlighet med Douglas, Posses, Wachtmeisters och Adlermarks yttranden. Man kom ej till något afgörande derom.

Till slut ville Wachtmeister, att det skulle utrönas, »om de som varit af olika tankar i saken, insistera på sin mening». Ingen hördes hafva något att erinra.

Då denna öfverläggning var afslutad, har enligt flera sammanstämmande berättelser, en annan förekommit, som blifvit ur protokollet utesluten. Liljehorn anmärkte att det hade händt, när konungen rest genom landet, att frälseegare vägrat deltaga i skjutsning, och föreslog, att ståndet skulle besluta, det hädanefter ingen finge vid sådant tillfälle undandraga sig. Sakens billighet erkändes af de fleste, men de ville ej förbinda sig dertill, och aldraminst utsätta sig för att af kronobetjening besväras, utan skulle det vara frivilligt, och så att husbonden sjelf bestämde öfver sina bönders deltagande i skjutsen; en del satte i fråga behörigheten å ordförandens sida af en sådan framställning, som stod i strid med privilegierna. Liljehorn fann bäst att nedlägga frågan, och låta diskussionen derom utgå ur protokollet.

Sedan ännu några mindre ärenden förevarit [1]), ville Liljehorn upplösa plenum. Men då hördes »från några herrar på bänkarne» den förfrågan, om han erhållit något svar af konungen angående de arresterade herrarne; enligt flera relationer har Samuel von Rosenstein först gjort denna fråga. Liljehorn gaf tillkänna [2]), att han fått svar, och man var naturligtvis angelägen att deraf få del; men han tillade, att det ej var något annat, än hvad han förr meddelat. Genast ansatte honom flera talare, erinrande att de häktade sutit inne snart en månad, att de egde rätt att ställas för laga domstol, och antingen dömas eller ställas på fri fot.

Liljehorn försäkrade som förr, att han gjort sitt bästa, »men att enständigt yrka på ett enda ämne, och att städse föra samma talan, det kan ej en undersåte inför sin konung våga». — »Eftersom herr vice landtmarskalken ej vågar framföra vår bön, kunde vi ej samfäldt i underdånighet gå till K. M:ts thron?» inföll grefve Ribbing, erinrande om grefve Fersens höga ålder, och att De Geer sades vara sjuk. Duvall ville dock ännu hoppas på konungens nåd och vice landtmarskalkens nit.

Slutligen sade Liljehorn rent ut, att som han ej kunde skrymta, måste han uppriktigt bekänna, att han ej vågade vidare härom nämna till konungen. »Allting har sin gräns», tillade han, då Wachtmeister ej upphörde att erinra honom om sin pligt. Under nog oro bland ridd. och adeln, heter det i protokollet, »förnyades och besvarades denna diskurs på enahanda sätt flera resor».

Von Stedt och Ribbing föreslogo, eftersom alla voro lika brottsliga som de arresterade, att man för dem skulle erbjuda konungen alla samtligas borgen, eller att i deras ställe ett lika eller dubbelt eller tredubbelt antal träda i häkte. Slutligen hafva Duvall och Wachtmeister, enligt de enskildta relationerna först Rosenstein [3]), satt i fråga att inlemna en böneskrift i form af besvär. — »Ridd. och adeln yrkade med höflighet på proposition»

[1]) Deribland har, enligt en relation, varit uppnämnandet af de ledamöter, som skulle frambära tacksägelse-adressen till konungen; hvarvid några afsagt sig att vara med, och någon föreslagit, att dertill utse sådana som bevittnat landtmarskalkens skrift.

[2]) Liljehorn, som redan rest sig upp, har svarat å ja, åter satt sig ned, och lagt armarne i kors.

[3]) Ifrån sin bänk, utan att vara uppropad, heter det i en relation. Enligt flera intyg har sessionen småningom blifvit alltmera bullersam.

hårå; sedan »med enständighet och oro». Liljehorn förklarade, att han af konungen fått uttrycklig befallning att ej tala om denna sak; och då Spaldencreutz frågade om detta förbud äfven kunde gälla ståndet, sade han sig derpå ej kunna svara. Slutligen förklarade han, på grund af sin rätt att »förordna tider och timmå till diskurs och deliberationer, samt moderera diskurserna, som redan länge varat», dagens plenum för upplöst; och gick bort [1]). Hvarpå adeln åtskiljdes.

Liljehorn gick från riddarhuset, eskorterad af 16 rojalister [2]), omedelbart till slottet, för att meddela konungen dagens resultat.

---

18. Nya underhandlingar; adresser m. m.

Adelns beslut var fattadt angående säkerhetsakten, men ej expedieradt. Ännu fanns således utrymme för nya underhandlingar. Och sådana öppnades, ej af konungen sjelf, men af hans vänner, för att kunna åstadkomma någon bemedling. Denna gång står statssekreteraren Schröderheim främst. Han skickade sitt förslag till Wallqvist och Ahlman, under form af bref [3]), som de skulle, liksom mot hans vilja, visa för konungen.

Förslaget gick ut på, att konungen först skulle mottaga samtliga ständernas tacksägelseadress med nåd och godhet; och sedan de andra ståndens deputerade blifvit förafskedade, behålla adelns qvar, och liksom af en händelse gifva dem några trösteord, på ett sätt som gjorde all deras justifikation öfverflödig. Derefter skulle konungen kalla adeln till rikssalen, stadfästa dess privilegier, så vidt som säkerhetsakten det kunde medgifva, och låta denna stadfästelse inflyta i riksdagsbeslutet; samt vidare tillkännagifva, att säkerhetsakten, såsom antagen af tre stånd, vore en grundlag, och

---

[1]) Han tog, skrifver Adlersparre, med all kallsinnighet stafven i hand, och gick ut, sedan han befallt riddarhussekreteraren upphöra med protokollets förande. Man ropade att äldsta grefven skulle föra klubban, men ändtligen förmådde de klokare hufvuden af oppositionen att stilla bullret, och öfvertala sitt parti att lemna riddarhuset.

[2]) Bromans anteckningar.

[3]) Tryckt äfven bland Schröderheims anteckningar.

måste i nämda beslut intagas, med iakttagande likväl, att adeln deri ej kunnat ingå, för de skäl den i underdånighet fått andraga till konungen, »och hvilka han antingen förr eller sedan förmodligen emottager, för att låta dem ligga på en hylla i kansliet». Men innan detta sker, eller vid samma tillfälle, skulle konungen »låta uppläsa de kungörelser, han för några yttrat sig vara sinnad att utfärda angående förhållandet med domareembeten, den Magna Charta allmogen får att besitta frälsehemman, och förordningen om skatteköp; hvarvid torde erinras, huru länge, och äfven under konungens regering skatteköpen varit tillåtna, att de endast blifvit inhiberade, och att inhibitionen nu är upphäfven»; slutligen att konungen »jemkar paragraphen om skjutsen, och endast befaller adelns biträde vid sina resor, och i de händelser privilegierna förut föreskrifva; intet onus är bittrare, ty det medförer dependance af kronobetjeningen». Kanske ock konungen kunde nämna några ord om arrestanterna, att de i anledning af de omständigheter konungen den 17 Februari anfört, blifvit insatte, men genom adelns motsträfvighet qvarhållne längre än konungen ämnat, och att de återvinna sin frihet, hvilka för särskildta brott icke förtjena särskildt tilltal, så snart riksdagen är all, och beslutet är expedieradt».

Efter allt detta skulle konungen begifva sig utur rikssalen, utan att tillåta någon öfverläggning. »Varningen är då gifven; konungen har ställt sig vid sin yttersta gräns, och allt inbrott blifver onyttigt; arrestanterna trösta sig med sin namnkunnighet, och konungens nåd kunde sedan läka deras sår. Allmänheten, kanske missnöjd med förskoningen, skulle bibehålla till dem ett hat, nyttigt för regeringen och deras aga; men som åter förvandlas till medlidande, om de straffas, och Gud vet till hvad, vid åsyn af deras blod.» Icke utgjorde skatteköpen och skjutsen det för konungen vigtiga i säkerhetsakten, men å andra sidan voro dessa saker af vigt för det enskildta intresset; skjutslegans förhöjning finge trösta bönderna öfver adelns skjutsfrihet. Att ställa bondeståndet till freds, ville Schröderheim åtaga sig sjelf, med biträde af ståndets sekreterare.

Detta förslag, inledt med ödmjuka klagomål öfver minskadt förtroende hos konungen, måste Wallqvist åtaga sig att visa för denne. Konungen roade sig först, säger han, åt författarens beställsamhet, men föll sedan på den tanken, att han gick opposi-

tionens ärenden. Han beslöt tala med honom i ämnet, hvilket skedde redan följande dag (den 22 Mars); och en skarp förklaring lär då hafva förefallit, men som slutats dermed, att Schröderheim tilläts att, liksom af sig sjelf, öppna konferenser med oppositionspartiet, inhemta dess tankar, och meddela dem åt konungen.

Schröderheim hade derpå verkligen sammanträden med frih. Duvall och andra ledare för partiet, hvilka visade sig medgörliga, likasom äfven konungen å sin sida. Men helt hastigt afbröts alltsammans. Konungens misstroende hade åter vaknat, och underblåtes af revisionssekreteraren af Låstbom [1]) och andra Schröderheims afundsmän; Wallqvist säger sig vara den som hindrat, att denne alldeles aflägsnades. Adeln förbittrades ytterligare af dessa händelser, och expeditionen af beslutet den 16 påskyndades.

Vi tillägga, att Ahlman synbarligen vid denna tid varit bland dem, som konungen sjelfmant gaf sitt förtroende i afseende på säkerhetsakten. Under den 22 Mars tillstyrker Ahlman skriftligen, att om konungen skulle tillåta någon jemkning i afseende på frälsehemman och skjutsen, detta måtte ske i och med stadfästandet och utfärdandet af akten, men denna sjelf förblifva orörd. Från samma tid eller något sednare finnas uppgifter af Ahlman, rörande adelns gällande friheter i detta afseende, och förslag till aktens stadfästelse, med erforderliga förbehåll till adelns fördel [2]).

Konungen visade för öfrigt under tiden ett prof på ringa hänsyn till adelns beslut angående säkerhetsakten. Sedan bondeståndets taleman Olof Olsson den 13 Mars med döden afgått, utnämnde konungen i hans ställe den 17, dagen efter det afgörande plenum hos adeln, Anders Andersson från Westerbotten, densamme som väckt frågan om privilegier för de ofrälse stånden. Den ed han som taleman aflade, finnes ej qvar, men skall, enligt båda partiernas sammanstämmande berättelser, hafva upptagit säkerhetsakten bland gällande grundlagar. Fyra dagar sednare begrofs Olof Olsson, på konungens bekostnad, med mycken högtidlighet,

---

[1]) Af Låstbom, Herrman, son af brukspatron Anders Låstbom; född i Christinehamn 1742, student i Upsala 1756; anställd i Svea hofrätt 1759, i kansliet 1760; protokollssekreterare 1770; revisionssekreterare 1777, adlad 1780, lagman i Södermanland 1789, ledamot af högsta domstolen 1791, landshöfding i Kymenegårds län 1792—93; chef för kammarrätten, och åter ledamot i högsta domstolen 1802—9; död 1811.

[2]) Alltsammans bland Gustaf III:s papper i Upsala.

i närvaro af alla ståndens deputationer; adelns lär dock ej ha varit fulltalig, af det skäl att den skulle anföras af landtmarskalken sjelf. Domprosten Fant höll likpredikan, mycket politisk och mycket loforilande, säger Adlerbeth.

Emellertid har Schröderheims försök till bemedling ej varit utan sina frukter. Konungen mottog den 23 Mars samtlige ståndens ofta omtalade tacksägelseadress. Deputationen anfördes af »herr grefven och förste landtmarskalken», som han kallas i adelns protokoll, och ståndets deputerade lära mestadels ha bestått af rojalister [1]. Sjelfva adressen har, efter de många bearbetningarne, haft följande lydelse [2]:

»Riksens ständer iakttaga med innerlig glädje och tillfredsställelse alla tillfällen, då de inför sin nådiga konung kunna frambära försäkran om deras osvikliga underdåniga trohet och undergifvenhet.»

»De äro skyldiga att frambära en hjertlig tacksägelse till den högste Försynen, som under krigets hotande faror bevarat sin Smorda, och som ifrån E. M:ts dyra person afvändt de olyckshändelser, som krigslågan vanligen åtfölja.»

»De äro skyldiga att nedlägga den lifligaste erkänsla för E. K. M:t, som ingen möda haft osparad och intet besvär undvikit, för att frälsa riket, bibehålla dess gränser och landskap, samt derifrån afhålla främmande härsmakt.»

»Men, allern. konung! ju varmare hjertan E. K. M:ts undersåtare hysa för E. K. M:t, ju ömmare är deras oro öfver den våda, hvaruti krigets äfventyr kunna föra E. K. M:t och riket, och ju ifrigare blifver deras önskan, att se de öfver Sveriges himmel sammandragne moln genom en snar och lycklig fred skingrade.»

»De äro derföre beredde, att hvar i sitt kall uppoffra allt, för att med förenade krafter kunna möta fienden; att like deras gamla förfäder, på manligt sätt till sista blodsdroppan försvara sin konung och fosterland; att upprätthålla rikets sjelfständighet och svenska folkets urgamla heder, samt att dymedelst sätta E. K. M:t i tillstånd att förskaffa riket en ärofull, säker och varaktig fred, den riksens ständer undd. anhålla att E. K. M:t, af ömhet

[1]) Broman.

[2]) Finnes tryckt bland både adelns och borgarståndets protokoller. Hela protokollet för ständernas deputerades företräde är särskildt tryckt, och hos Modee.

för sina undersåtare, nådigst täckes bereda, emottaga och stadga, så fort en sådan bjudes och erhållas kan, på det de sår och refvor krigslågan förorsakar, måge under fredens och lugnets återfående, kunna botas och helas, och den idoge medborgaren i stillhet åter få skörda fredens sälla frukter, som hittills gjort E. K. M:ts regering lycklig, och i alla tider skall göra E. K. M:ts namn välsignadt bland Svea barn och innevånare.»

Konungens svar[1]) var temligen kort: »Med mycken tillfredsställelse har jag mottagit rikets ständers förklarade erkänsla för de trogna omsorger, hvarmed jag vårdat rikets heder och försvar. Jag känner lifligen den äran att styra och anföra ett tappert och troget folk, hvars kärlek och förtroende uppmuntrar mig under alla bekymmer. — Ibland de första af mina önskningar är visserligen att vinna en fred, ärofull i sina vilkor, säker i sitt bestånd. Jag har försäkrat riksens ständer att icke dertill försumma något tillfälle, och jag förnyar med nöje ett löfte, grundadt i min egen böjelse och deras önskan. Emellertid skola min person, mitt lif och blod vara osparade för mitt fäderneslund, och då riksens ständer understödja mitt bemödande, kunna de vara försäkrade om den kgl. nåd och ynnest» etc.

Sedan ständernas deputation afträdt, lät konungen återkalla landtmarskalken med adelns deputerade, och höll till dem ett särskildt tal i ordalag, hvari Schröderheims hand återfinnes[2]):

»Jag har låtit ridd. och adelns deputerade komma tillbaka; ty då jag emottog deras tacksägelse, kände jag å nyo hos mig upplifvas den fägnad, hvarmed jag alltid emottagit ridd. och adeln. — Enskildta saker böra aldrig blandas med allmänna. Jag har alltid i mitt hjerta förenat det nöje att belöna förtjenster, med den tillfredsställelse att glömma oförrätter.»

»Riket är i krig. Min adel eger det yppersta tillfälle att på sina förfäders sätt förtjena ära. Mina undersåtare ega 18 års erfarenhet af mitt hjertelag både för höga och låga, och i synnerhet för det första ståndet i mitt rike. Om de alltid med lika uppriktigt nit söka att det förtjena, som min böjelse är sann att

[1]) Finnes tryckt bland K. Gustaf III:s skrifter, och i adelns protokoller, likasom talet till adelns deputerade särskildt.

[2]) Bland Gustaf III:s papper i Upsala finnes ett förslag till detta tal, skrifvet med Schröderheims stil; på riksarkivet ett koncept med konungens stil.

det bibehålla, så skola deras gerningar rättfärdiga deras tänkesätt, och jag, vid en annalkande ålderdom, njuta den trösten att alltid kunna omfamna ridd. och adeln med den kgl. nåd» etc.

Adlerbeth vet berätta, att vid detta tillfälle både konungen och de deputerade varit rörde; men anmärker, att den åsyftade verkan, af en slags försoning med ståndet, ej kunde annat än förfelas, så djupt förorättad som adeln kände sig, särdeles genom flera dess medlemmars fortfarande fångenskap utan dom och ransakning.

Samma dag, eller åtminstone vid denna tid, hafva ständerna, efter erhållet tillstånd af konungen, genom samma deputation uppvaktat hertig Carl. Uppvaktningen hos hertig Fredrik har deremot uteblifvit. Hos adeln påmintes derom den 16 Mars, men de andra stånden drogo sig undan. Om den tillämnade penningegåfvan till hertig Carl öfverlades hela riksdagen igenom; ej att något stånd gjorde svårigheter vid sjelfva saken, men hvar medlen dertill skulle tagas, derom blef man ännu ej ense. Lättare antogs af de tre stånd, som disponerade banken, ett af lagman Håkansson (d. 14 April) väckt förslag, att af bankens medel låta slå en medalj till minne af slaget vid Hogland.

En annan medalj blef slagen öfver ett annat glädjeämne, ett bland de få, som förekomma vid denna riksdag. Konungen lät vid midten af Mars tillkännagifva för ständerna, att kronprinsen skulle en dag, likasom vid 1786 års riksdag, i närvaro af ständernas deputerade blifva pröfvad i sina studier. Denna examen gick för sig den 29 Mars [1]), och alla ståndens protokoller innehålla, vid nästföljande plena, rikliga loford och fröjdebetygelser öfver prinsens framsteg.

I presteståndet talade erkebiskopen (den 2 Apr.) om prinsens qvickhet och färdighet att besvara frågor, samt den mildhet, det goda och ädla hjertelag, som vid alla tillfällen framlyste. Ståndet beslöt att i det vanliga cirkulärbrefvet efter riksdagen upptaga ett meddelande härom till de hemmavarande; att genom en deputation tacka konungen och hans gemål för deras omvårdnad om prinsens

---

[1]) Adlerbeth nämner, att hertig Carls gemål och prinsessan Sophia Albertina ej voro kallade till denna akt, emedan de på en månad ej varit synliga vid hofvet; och han anför som ett rykte, att konungen med möda kunnat förmås att låta frih. Wachtmeister, prinsens förra guvernör, vara närvarande.

uppfostran; och att genom tvenne ombud uppvakta hans lärare kanslirådet Rosenstein; hvarförutom pastor primarius Flodin[1]), som särskildt skötte undervisningen i christendom, blef såsom på stället närvarande komplimenterad.

Bondeståndet beslöt, att en gemensam uppvaktning af alla fyra stånden borde ske hos konungen och drottningen, hvartill de öfriga stånden samtyckte. Denna uppvaktning synes hafva gått för sig den 9. Före deputationens afgång föreslogs i presteståndet af prosten Stenhammar, dels att äfven uppvakta prinsen sjelf, dels att fira minnet af denna glädje medelst en medalj, som af banken skulle besörjas. Det förra afstyrktes af erkebiskopen, som påminte, att konungen vid 1786 års riksdag afböjt samma förslag; deremot understödde han förslaget om en medalj, hvilket ock genast af ståndet godkändes. Adel och borgare biföllo det också. Af de sednares protokoll vill synas, som hade ideen utgått från landtmarskalken och talemännen.

I bredd med dessa få glädjeämnen, tala alla enskildta relationer, hela tiden igenom, om krigsrätten på Fredrikshof mot det fängsligt hemförda krigsbefälet; huru konungen, och flera med honom, väntat att undersökningen skulle föra till upptäckter, graverande för oppositionens ledare, men att så icke skett. För detta krigsbefälets skull fingo åter flera af de arresterade herrarne af adeln flytta till Drottningholm. — Adelns protokoller vittna framgent om obrutet mod, och snarare ökad än minskad bitterhet.

De enskildta relationerna veta ock berätta, huru sällskapslifvet kring konungen var sprängdt. Drottningen, skrifver Wallqvist, lefde efter vanligheten i sina rum, »såg sin herre sällan, och kunde visserligen icke gifva honom någon tröst. Kronprinsen var ännu barn, och Gud vet hvad glädje fadern kunde känna vid åtankan, att han med thronen skulle en dag i arf lemna dessa dissensioner, eller åtminstone deras följder åt sin son. Hertig Carl träffade konungen oftare, och man bör tro att de samtalade med förtroende. Hertig Fredrik var aldrig på konungens sida i slottet, och hos honom lefde flera af oppositionens häftigaste leda-

---

[1]) Flodin, Johan Gustaf, son af borgaren Peter Flodin, var född 1741; student i Upsala 1759, magister 1764, docent i grekiska litteraturen 1766, prest 1767, hofpredikant 1768, kyrkoherde i Adolph Fredrik 1773, pastor primarius 1786, öfverhofpredikant 1792, biskop i Westerås 1800; död 1808. Var gift med en syster till Schröderheim.

möter. Prinsessan Sofia Albertina bodde i sitt hus, och umgicks inom slottet blott med hertiginnan. Kungens leverer voro glesa, och besöktes blott af några embetsmän, partigängare och lycksökare. Cour kunde icke gifvas, ty kungen väntade, att inga damer skulle infinna sig. Åtminstone var allt hoffruntimret missnöjdt och vredgadt. En börs-assemblee gafs, dit kungen ock kom; men der funnos ej flera fruntimmer än till två kadriljer, och assembleen var i sjelfva verket mest lik en riksdagsklubb, på hvilken föga fanns annat än rojalister ur alla stånd, till och med böndernas. Kungens lilla societet var ock skingrad. Baron Armfelt låg på Drottningholm med dalkarlarne; Schröderheim, Rosenstein [1]) och Adlerbeth voro alla med mera eller mindre skäl misstrodde. Kungen egde ingen annan ockupation än den slemma att föra sitt parti och riksdagen, samt lemna sig åt alla omsorger och alla personer, som dervid till instrumenter måste brukas. Dertill hörde att han hvar afton kl. 5 talade med de dumma talemännen, samt med några andra, som hvar och en i sitt stånd skulle föra dem, och vid samma tid lemnade han audiens åt alla som rimligt eller orimligt besvärade honom. Men han var gjord för mödor och aktion, och det såg ut, som han mådde väl just genom sina bekymmer».

Wallqvist omtalar äfven och beklagar det inflytande preussiska sändebudet v. Borch syntes utöfva på konungen, hvilken mycket umgicks med honom, och efter honom citerade satser, »som det varit väl om de i Sverige blifvit opåtänkte».

Likaledes, blott med bittrare ordalag, skildrar Adlerbeth konungens belägenhet: huru hans lever »var så litet bevistad, att för att fylla rummet, en del af landtmarskalkens 50 attestanter dagligen der måste inställa sig»; huru prinsessorna och de andra förnämare fruntimren uttryckligen låtit förstå, att de ej ville infinna sig vid någon aftoncour. Rykten utspredos af den mest sårande art för konungen. »Man skref epigrammer öfver honom, pasqviller och invektiver mot hans anhängare, som upplästes i sällskap, och i anonyma bref skickades till dem sjelfva. Landtmarskalken blef så föraktad, att hans besök i förnämare hus icke emottogs, och att han knapt helsades på gatorna.» — Till ett bevis, huru högt deremot grefve Fersen, ehuru han satt i fängelse,

[1]) Att Rosenstein ej ansågs som fullt pålitlig rojalist, intygar äfven Nordin flerstädes.

stod i allmänna omdömet, åberopar Adlerbeth, att han valdes till hufvudparticipant i Ostindiska kompagniet.

Det vissa är, att alla mera eller mindre enskildta samlingar från denna tid [1]) innehålla smädeskrifter, på vers och prosa, mot konungen sjelf, mot Lindblom, båda bröderna Nordin och andra.

---

19. Riddarhuset kring slutet af Mars.

I adelns plenum den 23 Mars på förmiddagen, samma dag som sedermera tacksägelseadressen framlemnades till konungen, upptogs först åter frågan om förbön för de arresterade herrarne. Per Tham ville uppläsa och bordlägga ett projekt till ståndets enskildta besvär rörande detta ämne. Liljehorn erinrade om sin rättighet att först genomse sådana skrifter; tiden vore i alla fall denna gång knapp. Emellertid tillät han att skriften inlemnades till protokollet.

Samma dag ville frih. Lantingshausen uppläsa ett diktamen till protokollet uti samma ämne; men Liljehorn afböjde det, ehuru Duvall och Wachtmeister sökte försvara hvars och ens rätt att uppläsa diktamina, utan att de undergingo en föregående granskning. Tvisten afbröts genom Liljehorns erinran, att konungen väntade det hemliga utskottet, då Lantingshausen frivilligt gaf vika. Att dömma af de enskildta relationerna, har saken ej aflupit utan buller och mycket tal utom protokollet [2]). Likaledes när Liljehorn, med anledning deraf att en tulltjensteman Flygarell [3]) vid diskussionen den 16 fallit Adlermark i talet, förklarade

---

[1]) Äfven Wallqvists i Upsala befintliga; men så väl han som Adlerbeth hafva skytt att i sina berättelser upptaga sådant.

[2]) När Duvall, till försvar för motionärens rätt, åberopade »den regeringsform vi besvurit och ännu hafva», ropades: »och ifrån hvilken vi aldrig gå». Broman berättar att när Liljehorn gick, och tog stafven med sig, ropade grefve Claes Lewenhaupt, att landtmarskalksstafven tillhörde adeln, och således ej kunde af vice landtmarskalken föras bort från riddarhuset. Äfven denna gång eskorterades Liljehorn af rojalister upp till slottet.

[3]) v. Flygarell, Carl Fredrik, son af stadsmajor Johan Fredrik v. F.; född 1743; page, sergeant, slutligen hofjunkare; död 1798.

att han derföre näpste honom med förlust af säte och stämma för två plena, yttrades häröfver missnöje, och Cock begärde saken på bordet.

I början af nästa plenum (d. 31 Mars) upptogs denna sak åter af Cock, såsom väl förtjent att närmare upplysas. Icke att han för sin del saknade den ifrågavarande personen; han skulle fastmera kanske vara färdig att, på gjord proposition, med sin röst understödja hans uteslutande ur ståndet, men sättet var ej det rätta.

»Efter förra lagar och ordningar fordrades domares inkomne berättelser, för att ifrån vår samling utesluta ovärdiga, eller för nesliga brott under åklagare ställda adliga personer; den landkunnigaste sanning är ej tillräcklig, att utan extrakt af domboken verka uteslutandet. Om änskönt en hel landsorts vittnesbörd samfällt instämde, att någon så nedrig menniska gåfves, som afhändt sjöbrutet folk sin räddade enda och lilla förmögenhet, eller som nekat depositum, eller som med funder och arga list tillsnillat sig slägtingars och omyndiga barns egendom, eller som med oförlåtlig egennytta nyttjat tillfället af någon uppdragen förrättning, att på en gång bestjäla både det allmänna och enskildta; om, säger jag, allt sådant jemte mycket mera vore aldrig så otvifvelaktigt, så kunna slika nedrigheter icke utan ransakning skilja nidingen från riddarhuset, ja icke från de främsta ställen[1]). Ännu mindre bör en ordförandes godtycke kunna uttyda ordet näpsa på ett sätt, som angriper riksdagsmannarätten. Påföljden blefve för vådlig, och det oskyldigaste, det lagligaste yttrande kunde af en vrångsint landtmarskalk eller dess vicarius en gång nyttjas som skäl, att skilja från vårt stånd dess mest nitiske och respektable medlemmar.» Om ej adeln ville låta saken förfalla, så vida frih. Adlermark dermed åtnöjes, torde den remitteras till riddarhusutskottet, hvarpå han begärde proposition.

Att sluta af protokollet, har härpå intet svar och ingen åtgärd följt; enligt en relation, har Adlermark förklarat sig gerna låta saken förfalla, och Liljehorn derpå återkallat sin fällda dom.

Samma dag har ändtligen, efter en skarp ordvexling mellan Lantingshausen och Liljehorn, för dennes sjelftagna rätt att gran-

[1]) Adlerbeth vet berätta, att »för de anförda förbrytelser beskylldes verkligen vice landtmarskalken genom allmänna rykten och berättelser».

ska ej blott memorialer öfver nyväckta frågor, utan äfven diktamina öfver de under behandling varande, Lantingshausens förslag till böneskrift för de arresterade blifvit uppläst. Huruvida äfven Thams projekt någon gång blifvit det, kan vara ovisst.

Detta sednare var ock besynnerligt nog både till form och innehåll, och föga passande, som böneskrift åtminstone. Det var snarare en hel följd af anklagelser mot landtmarskalken, att han dels misstagit sig om sakernas verkliga förlopp, dels sjelf förvållat hvad som händt, och lika obilligt som ovärdigt fört klagan mot sitt eget stånd, »icke ihågkommandes, hvad k. Carl XII en gång yttrade sig: Min herre, tyst! aldrig tala illa om någon inför sin konung». — Blott emot slutet talas om de arresterade, såsom olagligen häktade, och begäres »nåd för alla, emedan nåd hos en stor konung är icke annat än rättvisa; men mer än nåd för den som varit upphofvet till denna öfver all beskrifning olyckliga händelse» o. s. v.

Lantingshausens skrift är både enklare och höfligare affattad: »E. M:ts trogne undersåtare af Ridd. och Adeln lära ej behöfva andraga, huru ogerna de nalkas E. M:ts thron med något som kunde hafva namn af besvär. Sådane, ehuru grundade i rättigheter ifrån långliga tider tillbaka, hafva dock under E. M:ts regering Ridd. och Adeln i möjligaste måtto så mycket villigare undvikit, som den mildhet, hvarmed E. M:t i 17 år fört dess spira, gjort Ridd. och Adeln lika så trygge, som fredade af det hägn, hvarmed E. M:t oafbrutet täckts dem omfatta. Hoppet att i lika lugn få gå E. M:t med trogna och underdåniga råd tillhanda, har väl hos dem fästat det undd. tänkesätt, att föga behöfva inför E. M:t med något besvärsmål inkomma. Dock som händelser sig företett, hvilka äro högst smärtande för Ridd. och Adeln, täcktes E. M:t af mildhet, af rättvisa tillstädja, att Ridd. och Adeln af skyldighet, af naturligt medlidande för medbröder, kasta sig för E. M:ts fötter med undd. andragande af hvad dem på det ömmaste trycker».

»Då flera af adelns ledamöter hafva måst sakna den personliga säkerhet, den riksdagsmannarätt, som dem efter privilegier, lag och författningar tillkommer, då för flera veckor sedan uti häkte inmante, de allt hittills varit deruti hållne, förlustige E. M:ts nåd, beröfvade makars, slägtingars och vänners umgänge, utan hugsvalelse af den förra, utan tröst af de sednare; en del

inneslutne i högst osunda boningsrum; en del hemsökta af sjukdomar, som varit en naturlig följd af det olyckliga tillstånd, hvaruti de sig befinna; då är det som adeln inför E. M:ts thron framtränga med undd. besvär deröfver, samt i lika underdånighet anhålla om dessa herrar och mäns allernådigste befrielse.»

»Ridd. och Adeln behöfva ej inför en upplyst konung rättfärdiga sitt förhållande härutinnan, då de härjemte förklara, att de för sina fängslade medbröder ingenting skulle begära, om de kunde tro dem vara brottsliga. Adeln skulle annars vika från den lag, som de besvurit att heligt vörda; men anhålla tvärtom, att samma lag måtte skilja hvad rätt och sannt är, eller icke. De fängslades välfärd, ära och helsa lider vid tidens utdrägt, och lagen lider, ju längre den saknar sin kraft. Med bedröfvade hjertan fly Ridd. och Adeln till E. M:ts mildhet och rättvisa, och tillförse sig allerunderdånigst den bönhörelse, som under personliga säkerhetens beskydd, skall göra E. M:ts namn lika så stort som älskadt» o. s. v.

På detta förslag begärde Duvall genast proposition till bifall, hvaruti flera instämde. Liljehorn erinrade, att han med denna sak ej kunde taga någon befattning; hvarpå »flera ropade, att den kunde då få hvila på bordet». Andra saker fingo komma emellan. Men snart förnyade Stjerngranat yrkandet på proposition, och fick medhåll. Liljehorn åberopade åter konungens förbud; men Lantingshausen frågade om detta var skriftligt; och Cock ville, att man skulle hos konungen anmäla, med hvilken köld herr vice landtmarskalken handterade denna saken[1]).

Nu hotade Liljehorn att gå sin väg; och då han svarades med nya rop, att frågan kunde anses hvilande, förklarade han, att »som han genom diskurser från bänkarne ständigt blefve förekommen i de riksvårdande ärenders företagande, nödgades han å vederbörlig ort anmäla, att riksdagsarbetet ej kommer till slut». Från denna beskyllning ville kapten frih. Cederström[2]) fritaga ståndet: »tidsutdrägten kommer deraf, att vi ej få proposition». Grefve

---

[1]) Som Cock efter denna dag ej mera förekommer i protokollerna, torde väl höra till början af April, hvad Nordin berättar, att Cock blifvit befalld att resa till sitt regimente.

[2]) Cederström, Olof, son af landsh. frih. Carl C.; född 1748; i krigstjenst från 1762, blef slutligen öfverste vid Savolox inf. reg. 1796; afskedad 1804; död 1828 i Finland.

Ribbing tillade, att »sällsynta plena ackumulera sakerna»; och frih. Duvall: »vi hafva sällan plena, och de äro korta; när saker af vigt förekomma, är adeln vanligen trankil att dem afhöra». Men Liljehorn underkastade adelns eget oväldiga omdöme, om han under hela dagens plenum fått föredraga någonting. — Ändtligen blef det tyst, och andra ärenden företogos.

Bland mellanspel som denna dag förekommit, var då åtskilliga herrar, likasom förut den 10 Mars, förklarade sig öfver sina underskrifter å landtmarskalkens klagoskrift mot adeln. Början gjordes af landshöfding Falkenberg[1]), hvilken erkände sig genom surprise hafva blifvit dertill bragt, och ej ha trott, att saken kunde hafva så vidt utseende följder, som den verkligen fått; han hade i alla fall aldrig åtagit sig att bevittna mera än hvad han sjelf sett och hört. — Han synes ha blifvit föremål för mycket gyckel på stället, och sedermera för konungens onåd. Vid tillfället afgåfvos flera dylika förklaringar, bland andra af en sedermera ryktbar man, frih. Ludvig Johansson Boije[2]); andra tillkännagåfvo, att icke de, utan möjligen andra af samma slägt undertecknat o. s. v. Adlersparre ogillar högligen deras beteende, som på ett eller annat sätt återkallade sin underskrift[3]).

Då adeln i nästföljande plenum (den 7 April) skulle utse en deputation, till att uttrycka dess tacksamhet mot konungen och hans gemål för deras vård om kronprinsens uppfostran, yrkade några talare, att de deputerade skulle begagna tillfället att inlägga en förbön för de arresterade herrarne; men Liljehorn undvek att derpå svara. Då han dagen derpå (d. 8) meddelade, hvilken tid konungen utsatt till denna deputations mottagande, tillade han, att han sjelf begagnat tillfället att påminna om nämda ämne, och »att det svar han undfått, gåfve honom mera anledning till fägnad

[1]) Falkenberg, Göran Henrik, son af ryttm. frih. Melcher Georg F. af Trystorp; född 1746; anställd i kansliet och vid hofvet; lagman på Gottland 1777, i Calmar län 1781, landshöfding i Kronobergs län 1786—93; död 1803.

[2]) Boije, Johan Ludvig, son af kapten frih. Johan Gustaf B. af Gennäs; född 1768; anställd i Göta hofrätt 1786, i kansliet 1788; protokollssekreterare 1794, exped. sekr. 1798, revisionssekreterare 1802; afskedad 1836, död 1841. Känd som riksdagstalare.

[3]) Broman påstår, att oppositionen uppmanat hofpredikanterna Lejonhufvud och Castanie att följa exemplet.

än misströstan, men närmare vore honom ej tillständigt explicera sig». Och när Duvall åter yrkade, att den af herrar landtmarskalkar, som komme att anföra deputationen, skulle påminna om saken, svarade han, att »hvad han tillkännagifvit, vore grundadt på den kunnoghet och närmare anledningar han trodde sig kunna ega om sakens ställning; men han trodde derjemte, att man säkrare nalkas ändamålet, då tystnaden bevaras, försäkrandes att förhållandet så vore, som han det nu uppgifvit».

Frih. Mannerheim uttryckte den önskan, att vice landtmarskalken måtte komma att anföra denna deputation: »i de termer, hvaruti adeln sig nu befinner med herr landtmarskalken, tror jag ej, att han hvarken för adeln eller de fångne ledamöterna vid ett sådant tillfälle kan vara ett angenämt redskap». — Ståndet, heter det, tycktes häruti instämma; Liljehorn tackade för förtroendet, och trodde nog, att om landtmarskalkens helsa ej tillät honom att föra ordet, skulle det blifva han som finge den äran.

Det må tilläggas, att den 7 April gjordes insamling för den arresterade löjtnant Almfelts hustru och barn. För öfrigt fick frågan om de häktade herrarne stå tillbaka en tid för mera vidtutseende, för alla stånden gemensamma frågor.

Om adelns s. k. justifikation hade förekommit en kort påminnelse af frih. Mannerheim den 16 Mars. Den 11 April erinrade åter grefve Claes Lewenhaupt derom, sedan akten var vederbörligen öfversedd, och Liljehorn lofvade att den skulle föredragas i plenum efter det nästa. Äfven då (d. 20 April) hade han så när glömt den, om ej Duvall yrkat, att den skulle uppläsas och läggas till protokollet. Detta gick Liljehorn gerna in på, och gjorde derå proposition, som bifölls.

Men sedan akten var uppläst, föreslog Duvall, att som konungen ej ville mottaga justifikationen, måtte den anses som hvilande på bordet; detta ville Liljehorn alldeles icke proponera; icke heller, hvad derpå begärdes af ståndet, att den skulle ligga vid protokollet »såsom deras samfälta tanka». Hofpred. v. Castanie vågade protestera mot detta uttryck. Nu följde en af de scener, som alltför ofta återkomma vid denna riksdag, att som det heter i sjelfva protokollet, »största delen af Ridd. och Adeln på den sidan samlade sig kring herr v. Castanie med mycken hetta. Då sådant en stund hade fortfarit, tog vice landtmarskalken stafven, och vid skrankdörren förklarade, att då Ridd. och Adeln fölle i

sådan oordning, såge han sig nödsakad att lemna riddarhuset». — Hvarpå ordningen återställdes.

Duvall yrkade, att det skulle genom votering utrönas, om någon mera vore af skiljaktig tanke, eller ock att den eller de, som det vore, skulle anteckna sig till protokollet. Då nu ingen vidare anmälde sig, »yrkades från bänkarne, att till protokollet måtte intagas, det Ridd. och Adeln ansåg justifikationsakten såsom sin samfälta tanke, hvarifrån herr hofpredikanten magister v. Castanie sig ensam undantoge». — Liljehorn yttrade, att som han fattat adelns tankar, önskade den ett tillägg i protokollet, »och som det ej kan betagas, får dervid förblifva». Hvilket med allmänt ja besvarades.

Dermed afstannade åter äfven denna fråga. Under tiden hade en annan, dermed i viss mån beslägtad, blifvit väckt eller återväckt. Adeln väntade ännu alltjemnt förgäfves på de andra ståndens utlåtanden angående smädeskrifterna mot krigsbefälet. I slutet af Mars (d. 31) fästade Spaldencreutz ståndets uppmärksamhet på en ny skrift af dylik art, tryckt i Falun, innehållande »ett af okänd man vid namn Windahl för menigheten i Tuna kyrka af Dalarne hållet tal, hvaruti en del af landets herrar och ädlingar beskyllas (såsom förförde af utländskt guld) att hafva vikit ifrån sin ed, sina pligter, och öfvergifvit konungen; att för enskildt afsigt förstöra folkets frihet, och återläsa det i de bojor, som konungen en gång krossat».

Spaldencreutz yrkade nu, att man skulle med anledning häraf förnya den i Februari gjorda, men aldrig besvarade anhållan, om de andra ståndens medverkan till att bekomma ett kraftigt förbud mot dylika pappers tryckande och utspridande; hvarvid kunde åberopas, huru ständerna år 1612, då adeln likasom nu var utsatt för smädliga anfall, förenade sig till att upprätthålla de orättvist angripnes anseende[1]). Skulle ej något svar af stånden i rättan tid erhållas, borde adeln, enligt sitt förra beslut, enskildt begära konungens åtgärd.

Liljehorn förklarade denna påminnelse vara lika så rigtig som billig; blott att erinran ej behöfde göras till bondeståndet,

[1]) Det var kort efter k. Gustaf II Adolfs tillträde till styrelsen, under dyningarne efter den inbördes fejden mellan Sigismund och Carl IX, då många af adeln hade hört till den förres parti.

som redan yttrat sig[1]), men väl till de andra. Men Spaldencreutz vidhöll, att den borde afgå till alla, och adeln hördes allmänt häruti instämma, samt biföll derå gjord proposition. Claes Lewenhaupt yrkade, att en deputation genast skulle utses, att afgå till de andra stånden, när de hade plena; Duvall ansåg en uppvaktning hos konungen särdeles angelägen, och likaledes hos drotset. Konungen hade täckts fägna Ridd. och Adeln med några nådeblickar, och det vore att hoppas, att han vidare torde vilja visa sig nådig. — Det var en vecka efter tacksägelseadressens framlemnande.

Man ville att Duvall sjelf skulle anföra deputationen till konungen, men han sökte att skjuta det ifrån sig till Liljehorn. Och denne drog sig ej undan, men kunde ej lofva snar verkställighet. Till stånden ville Duvall åtaga sig uppdraget. Efter gjord proposition fattades beslut enligt Spaldencreutz yrkande.

I öfverensstämmelse med hans förslag uppsattes ock det protokollsutdrag, som skulle till medstånden afsändas. Deruti åberopas den nya erfarenhet man fått af vidriga omdömen och beskyllningar mot adeln; orimligheten af sådana beskyllningar, då de rigtas ej mot enskildta, som möjligen kunna befinnas brottsliga, utan mot ett helt stånd; och huru häraf kan uppstå inbördes missämja, och våldsamheter af menigheten mot de förtalade, ett våld som snart kan vända sig mot konung och regeringssätt; och det medan riket från alla sidor är kringhvärfdt af fiender, och till sitt försvar behöfver samlade och eniga krafter. I anledning häraf begärdes nu åter medståndens biträde, till att af konungen utverka åtgärder till enighetens återställande, och till fredande af oskyldiges, och ännu mera ett helt stånds anseende; och åberopas det nämda riksdagsbeslutet af 1612, der en förening i sådant hänseende intager första rummet.

I plenum den 7 April anmälde Liljehorn, att han, »ledd af sin pligt så väl för sitt stånd, som mot sig sjelf och hvar redlig medborgare», hade funnit tillfälle att för konungen yppa adelns oro öfver den i Falun utkomna smädeskriften; han hade med yttersta tillfredsställelse funnit konungen redan underrättad om skriften, och fått emottaga det svar, att konungen behagat anbefalla justitie-kanslers-embetet att låta ställa författaren under laga ran-

[1]) Bondeståndets utlåtande upplästes en vecka sednare på riddarhuset, och lades till handlingarne.

sakning och dom. Liljehorn hade ock erhållit en afskrift af denna konungens befallning till drotset, hvilken upplästes och intogs i protokollet.

Duvall igenkände häruti konungens nåd, mildhet och rättvisa, och föreslog, det Liljehorn skulle vid första lägenhet, när han uppvaktade konungen, häröfver frambära adelns undd. erkänsla och vördnad, samt dess anhållan, att den upplästa skrifvelsen till drotset måtte i de utkommande dagblad få införas. Ståndet instämde, och biföll derå gjord proposition. En talare påminte »om de andra pasqvillanternas ansvar»; och Liljehorn gaf tillkänna, att han erinrat talemännen angående deras stånds instämmande i en gemensam föreställning till konungen.

Adelns förnyade hemställan till medstånden förekommer i presteståndet den 25 April, jemte bondeståndets utlåtande om den föregående, bland en mängd ämnen, hvilka för riksdagens snart derpå följande afblåsning ej mera vidgjordes. Likaledes hos bondeståndet den 27 April, då man som förr ej fann skäl att dermed sig befatta.

Återstår nu det vigtigaste af riddarhusets särskildta diskussionsämnen för denna tid, om expedition af beslutet angående säkerhetsakten. Den 23 Mars justerades protokollet för den 16; härvid erinrade kammarh. grefve Hamilton, att grefve Cronhjelm i sitt diktamen anfört något som ej med verkliga förhållandet var öfverensstämmande, nemligen att begge arffurstarne tillstyrkt säkerhetsakten, då det likväl vore bekant, att endast hertig Carl, men ej hertig Fredrik yttrat sig.

Derpå meddelades af lagman grefve Gyllenborg[1]), som var bland deputerade till expeditioners uppsättande, det af dem affattade svaret till konungen angående säkerhetsakten. Det var hufvudsakligen grundadt på de under diskussionen ofta upprepade skälen till afslag, och till innehållet nära beslägtadt med det af Wallqvist omnämda förlikningsförslaget; samt slutligen lika lydande

[1]) Gyllenborg, Johan Henning, son af landsh. grefve Johan Jakob G.; född 1756; anställd vid hofvet 1767, och vid kansliet på 1770-talet; protokollssekreterare 1778; lagman i Blekinge 1783; vice landshöfding i Stockholms län 1785 och 86 tidtals; tog afsked 1794; dog 1830.

med det verkligen godkända, med undantag af de sista raderna, hvilka sedermera tillkommo, och som kanske uteblifvit, om ej Liljehorn onödigtvis uppehållit saken. — Först åberopades[1]) det höga värdet af 1772 års regeringsform, som jemte 1779 års konungaförsäkran, och riksdagsbesluten af 1779 och 1786, återställt och betryggat svenska regeringssättets urgamla grunder, hvilka ej skulle kunna rubbas utan att medföra konungamaktens inskränkning, eller förlust af nationens frihet. Derpå framhålles betydelsen af ett krig, såsom medförande den tyngsta beskattning af alla, och dermed ingripande i ständernas beskattningsrätt; det alltför obestämda i uttrycken om konungens rätt att skipa och handhafva lag, och det för både den personliga säkerheten och egendomsrätten föga betryggande, der ej förbehåll göres mot olaga häktning, och mot skiljande från embete och tjenst utan dom och ransakning; de mot regeringsformens stadgande, om justitiemålens afgörande i högsta instans, stridiga bestämmelser om en ny högsta domstol, bestående af både frälse och ofrälse medlemmar; ständernas hittills okränkta rätt att vid riksdag utöfva sin beskattningsrätt, och att för thronen frambära rikets och undersåtarnes angelägenheter; det obestämda i förhållandet mellan regeringsformen och den nya akten; samt slutligen hvad den sednare innehöll ingripande i adelns privilegier, och dermed ledande till detta stånds försvagande. Och på dessa grunder önskade nu adeln att få förblifva vid hvad ofvannämda regeringsform af år 1772, »jemte 1779 och 1786 års riksdagsbesluter bokstafligen innehålla».

På detta förslag begärde friherre Duvall proposition på stället; men Bergenstråle yrkade dess bordläggning. Och då han, enligt ståndets yttrade önskan, derifrån afstod, upptogs hans begäran af öfverjägmästar Rudbeck[2]) och andra, och understöddes af Liljehorn, oaktadt all protest å andra sidan.

Frågan förekom åter den 31 Mars, då frih. Bjelke, ehuru han sjelf deltagit i förslagets uppsättande, yrkade ett tillägg mot slutet, der riksdagsbesluten af 1779 och 1786 åberopas, att det skulle heta: »Uti hvilket sistnämdas tredje paragraph, under de der upprepade §§ af regeringsformen af år 1772, icke omnämnes

[1]) Akten finnes tryckt hos Adlerbeth, med ofvan nämda tillkomna rader.

[2]) Rudbeck, Olof Fredrik, son af prof. Olof Rudbeck d. y.; född 1723, död 1800.

någon ändring af grundlagen, såsom efter sin natur underkastad konungens och alla fyra riksståndens gemensamma samtycke».

Tham och särdeles Schultzenheim ville hafva ännu flera tilllägg, på det bättre måtte framhållas tvenne af de under diskussionen begagnade skäl: helgden af våra pacta conventa[1]) eller regeringsformen, och att grundlag ej kunde ändras, blott förklaras, genom tre stånds beslut. Äfven de konungar, som hetat suveräna, hade ej rubbat sjelfva grundvalarne för förhållandet mellan konung och folk, ej beskattningsrätten, den personliga friheten o. s. v.; ej heller hade de konungar gjort det, som genom sin personliga ställning skulle ha varit i stånd dertill.

Äfven Bergenstråle, som hört till minoriteten, och afstyrkt hela förslaget, ville nu föreslå ändringar, till och med ett alldeles nytt svar, med åberopande af protokollerna. Flertalet gillade deputerades förslag, med Bjelkes tillägg; och man uppehöll sig denna gång särskildt vid frågan om tre stånds afgörande rätt, som Liljehorn försvarade. Han visade, att man mot densamma blott kunde anföra »slutsatser, följder och analogier efter logikan, men ej något verkligt axiom, eller något tydligt lagens rum».

Enklast och mest talande var verkligen Duvalls skäl, att »tre stånd eljest skulle kunna utesluta det fjerde, och derefter tvenne af de öfverblefne det tredje». Spaldencreutz, Schultzenheim, v. Engeström åberopade, att regeringsformens § 39, som talar om sättet för ändring af grundlag, ej är bland de i 1786 års beslut nämda paragrapher, som röra de slags frågor, i hvilka tre stånd ega beslutande rätt; att om privilegier ej kunna ett stånd gifvas utan alla stånds bifall, så måste samtliga ståndens förnämsta privilegium, regeringsformen, ännu mindre kunna ändras utan samtligas bifall o. s. v. Rappe gjorde en vidlyftig deduktion ur förnuftsgrunder, hvarföre ett ingånget »kontrakt» — och som sådant vore samfundet att anse — ej kunde utan alla kontrahenters vilja ändras. Spaldencreutz erinrade för öfrigt, och flera med honom, att vice landtmarskalkens enskildta mening ej kunde hindra ståndets beslut, men väl kunde stå för hans enskildta räkning i protokollet.

Med särdeles bitterhet uppträdde Tigerstedt: »med all den aktning jag är skyldig majestätet och thronen; med förbehåll att

[1]) Ömsesidiga öfverenskommelser; det i Polen brukliga latinska uttrycket för regeringsform.

ej varda exponerad för underskrifter af falska vitnen, vill jag okonstladt tala sanning. Riksdagen år 1772 bevistade jag; den 19, 20 och 21 Augusti voro vi utan lagar. Så sade konungen; och af hvad som passerade, fann jag att det verkligen så var. Konungen har gifvit oss den lag och regeringsform, vi antagit och skola efterlefva. Så länge en varm ådra finnes i min kropp, skall jag försvara de grundlagar, jag då så dyrt besvurit».

Han beskref derpå, hvad hans hemort och hans egendom lidit af kriget; »jag uppoffrar allt, men ej min frihet, den vill jag ostörd lemna till min efterkomma». Han underställde adeln, huru ömt och oroande det vore »att finna vår vice landtmarskalk, genom hinder i proposition, störa det lugn och den enighet vi alla gemensamt eftersträfva». Han bad att dessa hans tankar skulle upptagas till protokollet, »på det en efterverld må finna, hurudant lynne våra landtmarskalkar haft vid 1789 års riksdag, och om det varit de samme eller Ridd. och Adeln, som med rätta tillhört konungens onådiga utlåtelser, och nationens förakt».

Liljehorn satte emot allt räsonnement och all bitterhet sitt vanliga orubbliga lugn, och ville ej gifva vika[1]), oaktadt hans yttranden nästan alltid illa upptogos, och någon gång afbrötos af »nog oro och mindre stillhet hos Ridd. och Adeln», som det heter i protokollet. Slutligen erbjöd han sig att göra proposition på deputerades förslag med Bjelkes tillägg, om han blott fick inskjuta ordet »enkannerligen». Men adeln »ville ej antaga detta ord, såsom på allt sätt olämpligt», utan förenade man sig, efter ytterligare jemkning, om följande ordalag: »uti hvilket sistnämdes tredje §, under de der upprepade §§ af 1772 års regeringsform, verkligen icke omnämnes någon ändring af grundlag, såsom efter Ridd. och Adelns tanka i sin natur oföränderlig utan konungens och alla fyra riksståndens gemensamma samtycke».

Med detta tillägg godkändes det undd. svaret angående förenings- och säkerhetsakten; och har samma dag blifvit till konungen aflemnadt, äfvensom protokollsutdrag lemnades till medstånden.

Vid denna tid har konungen, som det säges[2]) af fruktan, att

---

[1]) Enligt en berättelse har han, medan Schultzenheim talade, låtsat sofva, och då denne slutat, liksom vaknat, och uppropat honom å nyo.

[2]) Wallqvist och Adlerbeth. Den sednare påstår att konungens skrifvelse kommit presteståndet tillhanda, just när adelns protokollsutdrag lästes, hvilket då lades å sido.

under inverkan från adeln, fråga skulle uppstå hos ofrälse stånden om säkerhetsaktens giltighet, sedan ett stånd förkastat den, låtit utgå till dessa stånd en påminnelse om riksdagens snart förestående slut, och angelägenheten att påskynda riksdagsärendena. I presteståndet förekom en sådan erinran redan den 20 Mars, fyra dagar sedan adeln först fattat sitt beslut; den 2 och 3 April återkommer påminnelsen i uttryckligare ordalag, som blifvit förvarade i borgarståndets protokoll. Der finnes nemligen följande kungliga skrifvelse intagen, daterad den 2 April:

»Som jag anser högst nödigt riksdagens snara slut, då min närvaro är nödig på åtskilliga af rikets gränser till deras fredande, anmodar jag talemannen, att med min vänliga helsning till dess stånd, derom förekomma ståndet. Och kommer derföre talemannen att så föra deliberationerna, att intet nytt mål uppkommer, utan endast ståndets privata mål, och dem jag till ståndets öfverläggning hänskjutit. Jag är förvissad om ståndets beredvillighet att härtill bidraga, då jag, under loppet af riksdagen, så mycket erfarit deras nit och tillgifvenhet för mig och riket, för hvilket jag är dem oändligen förbunden.»

Vid samma tid har ock konungen lyckats erhålla landtmarskalkens underskrift på förenings- och säkerhetsakten, sedan han, som förut är nämndt, redan långt tidigare fått de ofrälse talemännen att underteckna densamma. Huru härmed tillgått, kan slutas dels af ett officielt protokoll[1]), dels af andra källor.

Man finner, att konungen, troligen efter föregående underhandling med Lewenhaupt, uppkallat honom, jemte de ofrälse talemännen, den 3 April, och begärt hans underskrift, på grund af 1786 års beslut, angående tre stånds afgörande rätt i lagfrågor, och eftersom landtmarskalken vore ej blott adelns, utan hela riksdagens landtmarskalk. Lewenhaupt har härvid gjort svårigheter, med hänsyn till hvad som i akten förekom stridande mot adelns privilegier, och har fått konungens löfte, att vid aktens utfärdande förbehåll skulle göras för besagda privilegier; och så har han gifvit vika[2]), och undertecknat det exemplar af akten, hvarunder de tre ofrälse talemännen förut, den 21 Febr., satt sina namn.

---

[1]) Finnes i riksarkivet.

[2]) Adlerbeth vet berätta, att Lewenhaupt helt lugnt och utan betänkande underskrifvit akten, och derpå frågat, om konungen hade något mera att befalla.

Eller snarare, såsom Wallqvist skrifver, och sjelfva handlingen synes vittna, Lewenhaupt, Lindblom och Lijdberg hafva undertecknat en afskrift af akten, och den aflidne Olof Olssons namn har blifvit på stället ditsatt af någon annan[1]). — Dagen derpå, den 4, hafva nämda tre herrar och Anders Andersson underteck-

[1]) Det nämda officiela protokollet är märkvärdigt nog att upptagas i dess helhet:

»Stockholms slott den 4 April 1789. Sedan uti K. M:ts egna händer landtm. m. m. herr grefve Lewenhaupt öfverlemnat Ridd. och Adelns underdåniga svar, hvilket K. M:t på rikssalen den 21 sistl. Februari tillåtit Ridd. och Adeln att afgifva, angående den af de trenne ofrälse stånden samma dag ingångne och antagne förenings- och säkerhets-akt; behagade K. M:t, efter inhemtande af dess innehåll och de skäl, för hvilka Ridd. och Adeln funnit sig icke kunna med de öfriga stånden sig förena, i nåder inkalla samtelige talemännen, för att numera befordra bemälte akt till verkställighet, på det sätt 3:dje § af riksdagsbeslutet vid sist öfverståndne 1786 års riksdag, med åberopande af derutinnan omförmälte §§ af regeringsformen föreskrifver, angående tre stånds sammanstämmande pluralitet för att utgöra riksens ständers röst.»

»Det uppå rikssalen upplästa exemplaret af denna förenings- och säkerhetsakt, hvilket uti protokollet för samma dag blifvit intaget, hade äfven då genast blifvit underskrifvet af biskopen ifrån Linköping Lindblom uti erkebiskopens ställe, samt af talemännen rådman Lijdberg och Olof Olsson; men då i stöd af nyssnämde § utaf 1786 års riksdagsbeslut herr grefven och landtmarskalken borde akten å adelns vägnar underteckna, behagade K. M:t, med anledning af det undantag mer bemälte § innehåller i anseende till privilegie mål, nådigst förklara och försäkra dess nådiga beslut och föresats vara, att af nådigt afseende på Ridd. och Adelns underd. förbehåll om bibehållande af deras privilegier, deruti icke göra någon rubbning, utan tvärtom lemna dem en mera säker stadfästelse än hittills, uti den bekräftelse K. M:t ämnade gifva förenings- och säkerhetsakten vid dess höga underskrift. — Herr grefven och landtmarskalken erkände i underdånighet detta konungens nådiga yttrande, och undertecknade i anledning deraf akten.»

»Dagen efter eller den 4 April om aftonen inkallades åter till K. M:t herr grefven och landtmarskalken samt de öfriga talemännen, då för dem framlades de tvenne på pergament renskrifna exemplaren af förenings- och säkerhetsakten, hvaraf det ena kommer att förvaras jemte regeringsformen i originalet uti riksarkivs- och det sednare uti riddarhuskansliet. Dessa begge exemplaren underskrefvos nu, å Ridd. och Adelns vägnar af herr grefven och landtmarskalken, å preseståndets af biskop Lindblom i talemannens ställe, å borgareståndets af talemannen Lijdberg, och af nuvarande talemannen Anders Andersson å bondeståndets vägnar, med åberopande af den förre, men nu mera med döden afgångne talemannen Olof Olofssons underskrift.» — Protokollet är justeradt af Lewenhaupt.

nat tvenne på pergament skrifna exemplar, att förvaras det ena i riksarkivet, det andra i riddarhusarkivet.

Endera dagen har Lewenhaupt lemnat konungen en skriftlig förklaring, att han ansåg sig å embetes vägnar förpligtad, att som adelns ordförande, underskrifva en af ståndens pluralitet beslutad akt, dock med förbehåll af adelns privilegier[1]); samt begärt konungens påskrift på en duplett af denna förklaring; och har han sednare, efter riksdagens slut, bekommit ett af statssekreteraren Schröderheim uppsatt utdrag ur protokollet[2]) för sammanträdena hos konungen den 3 och 4 April. — Wallqvist säger att Lewenhaupt fick länge efter riksdagens slut vänta på detta protokollsutdrag.

Det dröjde ej många dagar, innan ryktet spred sig, att Lewenhaupt underskrifvit säkerhetsakten. I ståndets protokoll för den 7 April talas redan derom. Frih. Wachtmeister yttrade: »Ridd. och adeln lärer äfven som jag hafva hört omtalas, det vår

[1]) Äfven denna förklaring, befintlig bland k. Gustaf III:s papper i Upsala, är i sin helhet märklig nog:

»Allerunderdånigste memorial. — Då 1772 års regeringsforms 39 § tillåter riksens ständer att, med konungens samråd och samtycke, förbättra, ändra, tillöka och förminska fundamental-lagar; och som riksens ständers beslut af den 23 Juni 1786, uti 3 § stadgar att, utom privilegii och bevillningsmål, tre stånds pluralitet utgör riksens ständers röst, uti de ärender, hvarutinnan riksens ständers utlåtande, likmätigt de der åberopade §§ i grundlagen, eger rum, hvaribland den 57 § gör tydlig anvisning på den 39 §;»

»Så finner jag min undd. pligt fordra att (sedan trenne stånd samtyckt och låtit sina talemän och ordförande underskrifva den af E. K. M:t i nåder proponerade förenings- och säkerhetsakt, oansedt Ridd. och Adelns nekande) såsom landtmarskalk underskrifva riksens ständers pluralitets beslut, med undd. förbehåll af Ridd. och Adelns privilegier.»

»Jag anhåller allerundd. det täcktes E. K. M:t genom sin höga påskrift å ett af desse exemplar intyga, att jag detta mitt allerundd. memorial vid mitt namns underskrift å bemälte föreningsakt ingifvit.»

[2]) Adlerbeth berättar, att detta protokollsutdrag blef sedermera företedt vid en rättegång, då landtmarskalkens son, kammarherre grefve Lewenhaupt »sökte räntan efter markegång för ett skattefrälsehemman. Bonden åberopade sig på skatteköpsförordningen af detta år, och påstod att varda skyddad vid sitt på god tro slutna kontrakt; men till vederläggande af detta skäl, uppviste grefve Lewenhaupt nämda protokoll, och yrkade sitt stånds rätt, att dylika räntor icke till dess förfång kunde afsöndras». — Wallqvist har fått sina underrättelser från Lewenhaupts slägting R. R. frih. Ramel.

landtmarskalk, H. E. grefve Lewenhaupt underskrifvit säkerhetsakten. För att förvissa mig derom, var jag sjelf med ett par af mina vänner hos H. E. landtmarskalken, och frågade, om så vore att han skrifvit under, hvartill han svarade, att han underskrifvit på ridd. och adelns vägnar som landtmarskalk. Det är således en sanning, icke ett rykte. Jag hemställer derföre, om icke vi här till protokollet böra anföra vår protest emot en underskrift, som adeln så mycket mindre kan gilla och godkänna, som den är stridande tvärt emot adelns beslut, enligt dess justerade expedition, och emot våra i privilegierna förvarade rättigheter, således olaglig».

Ståndet yrkade genast på proposition. Liljehorn tillstyrkte att »taga en särskildt stund till att deliberera öfver detta ämne»; »någon [1]) hördes begära saken på bordet, men deröfver uppstod en särdeles oro och missnöje». Duvall ansåg all vidare diskussion öfverflödig, men Liljehorn gaf ej med sig så lätt.

Det är ej svårt, sade han, att igenkänna adelns ömtålighet, så snart den tror sig förfördelad; den värma, hvarmed detta ärende upptages, tolkar sanningen; med mera kallsinnighet kommer adeln säkrare till ändamålet. Den har ju tillräckligen protesterat i den expedition, som några få timmar efter det den blifvit fastställd, i konungens händer öfverlemnats; protokollerna bevara för öfrigt ett ojäfaktigt och oföränderligt vittnesbörd om adelns tanke. Det synes ej obilligt att ytterligare göra sig försäkrade; han hade sjelf ej ännu sett landtmarskalkens underskrift.

Härtill svarade Wachtmeister med åberopande af Lantingshausens vittnesbörd, såsom en af dem som varit med honom hos landtmarskalken; och yrkade, så vida man ej erhöll proposition, att adeln skulle »i protokollet reservera sin protest, hvilken utväg annars stod öppen för dem som ej instämde i ståndets mening». — Han uppsatte nu skriftligen hvad han förut yttrat, tilläggande framför orden »således olaglig», orden »utan adelns vetskap». Och som man ej kunde förmå Liljehorn att göra proposition, intogs i protokollet på ståndets begäran, att adeln samfällt instämde med frih. Wachtmeister; och begärdes det tillägg, att ingen anmält sig vara af annan tanka.

---

[1]) Denne någon var enligt intyg från ömse sidor hofjägm. Rudbeck, dock med stöd af andra; en del af motpartiet har velat kasta ut honom, säger Broman.

Närmare mot riksdagens slut (den 20 April) erinrade Tigerhjelm, att riksdagsbeslutet måtte i rättan tid blifva på förhand adeln meddeladt till justering, såsom det skett 1786. »Om oförmodade händelser skulle vålla ändring, och vidare om, säger jag, i riksdagsbeslutet säkerhetsakten skulle såsom antagen blifva införd, och samma beslut så sent eller på sådant ställe blifva adeln föreläst, att tid och omständigheter icke medgåfve någon öfverläggning, så tror jag att det för adeln är bäst, att nu emot ett sådant beslut protestera, och genom vägrande underskrift göra sin protest gällande, kunnandes samtiden och efterverlden genom felande underskrifter och ätternas antal, utan att vi nu behöfva besvära vicelandtmarskalken med någon proposition, sluta till pluraliteten, som är ridd. och adelns röst». — »Ridd. och adeln yttrade allmänt bifall till hr Tigerhjelms tanka [1]).»

Samma dag hade frih. Bjelke ett anförande af följande innehåll: »Vördnad, kärlek, tacksamhet och förtroende för framfarne

[1]) Ännu ett bevis på oppositionens obrutna mod föreligger i en promemoria, förvarad bland Gustaf III:s papper i Upsala: Man ville »begära reparation för armeen»: förklara alla dem, som underskrifvit landtmarskalkens skrift, för ovärdiga, och låta dem dömmas af riddarhusutskottet, såsom brottsliga mot 1738 års duellsplakat; »begära de arresterade lösa»; »höra R. Råd, om de beviljat säkerhetsakten»; genom deputerade begära af konungen »att få behålla privilegierna, som icke ens varit borttagna af tvenne suveräna konungar»; begära få veta, »om de herrar som komma af ofrälse att sitta i revision, skola vara Råder»; sända deputerade till de andra stånden, att bevisa dem hafva begått mened, då ändring sökes i 1772 års regeringsform; och »när det är skedt, sådant i landsorterna kunnigt göra»; begära explication af beskattningen, och att få veta rikets gäld; »begära säker underrättelse om afgången på hela armeen så till sjös som till lands»; »genom protokollernas tryckande låta hemmavarande stånden veta, i hvad belägenhet riket är, när krig får göras utan ständers sammankallande»; «när rekrytering en gång sker, då taga tiden i akt»; »söka tidens utdrägt» etc.

Till samma tid, fram i April, då bevillningsfrågan var å bane, torde ock höra en anteckning bland Gustaf III:s papper; hvaruti å andra sidan en rojalist dels föreslår, att landtmarskalken med 6 eller 8 af dem som bevittnat hans klagoskrift, skulle inför hofrätten beediga sin sak, till framtida säkerket, hvarigenom ock vidare »sottiser» kunde förekommas, och möjligen betydliga bevis åstadkommas mot Fersen och De Geer; dels frågar, om det ej kunde tillåtas några de betydligaste possesionater å den sidan, att till nästa plenum författa några diktamina i bevillningsfrågan, hvilket om det ej kunde uträtta mera, åtminstone kunde »gifva ton».

herrar landtmarskalkar hafva orsakat, att adeln antagit såsom en sed att, så vida förgängligheten det medgifver, föreviga deras minne genom deras afbilder inom vårt riddarhus. Sådane hafva varit de skäl, hvarpå adeln grundat sin åtgärd, då adeln, som från urminnes tider velat bygga fäderneslandets bestånd på en ädel men lagbunden frihetsanda, och sitt eget väl och heder på ära och sanning, samt följaktligen vida skiljdt från all låghet, smicker och förställning, velat, jemte åminnelsen af deras landtmarskalkar, helga åt efterverlden minnet af de lysande tidskiften, hvaruti de lefvat.»

»Jag behöfver icke upprepa, hvad som detta stånd inom få månader öfvergått. Jag önskar, både som medborgare och riddersman, att alla de händelserna kunde begrafvas i en evig glömska; en önskan, hvaruti jag gör mig förvissad att adeln med mig instämmer. Jag finner således ej, hvarföre vår nuvarande landtmarskalks minne borde inom detta hus förevigas; sinnesrörelser böra undvikas, och lidna oförrätter heldre förgätas än påminnas. Min ödmjuka hemställan är derföre, att adeln med mig sammanstämmer i det beslut, att riddarhusdirektionen icke uppdrages att om hans porträtts anskaffande draga försorg, eller tillåta dess upphängande inom dessa murar.» — Han dristade ej härpå »begära vicelandtmarskalkens proposition, men hoppades likafullt, att adeln med honom instämde» [1]. — »Yttrades ett allmänt bifall.»

Förenings- och säkerhetsakten, såsom lag utfärdad af konungen, är daterad den 3 April, men har först efter riksdagens slut utkommit. Den är försedd med en inledning, och med ett tillägg, som dels i afseende på dispositionen af embeten och tjenster, dels hvad skjutsningsbesväret beträffar, för adeln särskildt modifierar dess innehåll [2]; dels ock uttryckligen stadfäster adelns privilegier

[1]) Enligt Bromans berättelse har bergsrådet Cederstedt yrkat proposition, »en rik aventurier utan tankar, eller rättare sagt, en narr in folio». — Adlerbeth berättar, att när konungen fick höra talas om detta uppträde, skall han ha yttrat, att han torde göra riddarhuset en föräring af Lewenhaupts porträtt.

[2]) Hela akten finnes särskildt tryckt, och hos Modee. De åsyftade momenterna i tillägget lyda som följer: »Börande härvid märkas, att alla domare i högre och lägre rätter, samt alla mindre embetsmän, som ej innehafva tromans värdighet, eller taga del i landtregeringen, icke skola, utan laga ransakning och dom, enligt lag och krigsartiklar, sina embeten förlustige varda. Beträffande skjutsningsbesväret; så skola adelns landt-

af 1723, »som uti 1772 års regeringsform icke tydligen blifvit erkändt», äfvensom presteståndets privilegier af samma år, och den under den 2 Mars 1789 gifva ytterligare försäkran derå, samt den stadfästelse å vissa fri- och rättigheter, som under den 23 Febr. blifvit dels rikets städer, dels ock dess allmoge förunnad. I första paragraphen af sjelfva akten är satt en punkt efter orden »handhafva lag och rätt»; och i särskildt stycke för sig står: »De öfrige riksvårdande ärender skötas på sätt konungen nyttigast synes».

20. De ofrälse ståndens förhandlingar.

De ofrälse stånden hafva i Mars och April månader, tills den allmänna finansfrågan tog äfven plena i anspråk, sysselsatt sig hufvudsakligen med sådant som dem sjelfva mera särskildt rörde, framför allt med privilegier och besvärsmål.

Först af allt framstå dock ännu några drag af riksdagens skaplynne i allmänhet, af bönders och borgares nit för konungens sak emot adeln. Redan tre veckor tidigare, än den allmänna tacksägelsen till konungen för rikets försvar framfördes, har han mottagit (den 2 Mars) en särskildt uppvaktning af finska allmogens riksdagsmän, hvilka aflemnade en tacksägelseskrift i de mest lojala uttryck; och likaledes hafva de med konungens tillåtelse uppvaktat hertig Carl.

Det heter i adressen till konungen, att »finska allmogen, uppeldad af det renaste nit och lifligaste erkänsla emot alla de välgerningar E. K. M:t dem visat, betygar genom oss den mest oinskräkta undergifvenhet, trohet och nit för E. M:ts dyra person och dess sälla regering. Denna redliga allmoge hyser den lifligaste afsky för alla de försåt och listiga ränkor, som blifvit nyttjade af förförde och trolöse män, att sönderslita eller upplösa alla de

bönder och utsockne frälse hemman taga alldeles lika del med krono- och skatte-hemman uti kungs-, gästgifvare-, håll- och reserv-skjuts, samt i krigstider, då högsta nöden en jemlikhet fordrar, när tåg och större marcher ske igenom landet, eller proviant, ammunition, och beklädningar till armeen, fästningar och magasiner skola framföras.»

band, som i alla tider skola förena detta trogna och laglydiga folk under E. K. M:ts spira, och de kunna aldrig något ögonblick så glömma deras undersåtliga pligt och skyldigheter, att de skulle kunna låna öronen till förföriska föreställningar. De hata och bäfva så mycket mera för allt ut- och inländskt ok och herravälde, som de endast känna sig lyckliga under Gustaf den tredjes af mildhet, vishet och nåd lysande krona, och deras barn skulle fördöma deras stoft, om de annorlunda tänkte.» De äro beredde att för konungens ära och sin fosterbygds frälsning »uppoffra allt hvad i deras förmåga står». »Ingen bonde i hela Finland gifves, som tänker förrädiskt mot sin konung och fosterland.» »Bistå oss emot våra hemliga och uppenbara fiender, och vi skola i döden försvara E. K. M:t och riket» o. s. v.

Konungen svarade: »Jag emottager med mycken tillfredsställelse detta förnyade vedermäle af finska allmogens redliga nit och trohet. Under alla rykten som blifvit utspridde, under all den farhåga man velat utbreda, har jag aldrig ett ögonblick misstagit mig om edra och edra hemmavarandes tänkesätt. Jag har erfarit dem med hugnad, då jag, omgifven af inländska och utländska fiender, vistades ibland eder. Jag har ytterligare derom blifvit underrättad af min broders underdåniga berättelser. Min rena kärlek för ett älskadt folk hemtar sin lifligaste uppmuntran af den tillgifvenhet, det förtroende mig visas, och då Finlands innevånare deruti fortfara, då de nu så frimodigt sig egna till fiendernas och deras stämplingars motvärn, blir det för mig en ny skyldighet att våga allt, både möda och omsorg, ja mitt lif och blod för deras heder, deras säkerhet, försvar och bibehållande af den förening, som under mer än 500 år emellan Sverige och dem bibehållits, och gjort både rikets och storfurstendömets säkerhet, styrka och trefnad; från hvilken Finland har att räkna sin religion, sina lagar och sin uppodling, samt sin handel och förmögenhet.»

Dessa tal, äfvensom de hvilka blifvit vexlade med hertig Carl, meddelades ståndet den 13 Mars, och intogos i dess protokoll [1]). Ett par dagar tidigare hade Ålands riksdagsman af bondeståndet Erik Ersson, nyligen till riksdagen ankommen, uppläst till protokollet en förklaring, innehållande bland annat, att »Ålands

[1]) De äro ock med protokollet tryckta, hvaremot konungens tal vid detta tillfälle saknas bland hans samlade skrifter.

allmoge med underdånigste vördnad och erkänsla funnit de af K. M:t vid och under påstående krig vidtagne anstalter ledande till att upprätthålla rikets heder och sjelfständighet; att allmogen ej utan fasa och afsky kunna tänka på de hinder, som dervid i vägen lades»; och att den, för att befordra konungens visa och välmenta anstalter, vore färdig till hvilken uppoffring som helst. Han tackade derpå ståndet, för att det under loppet af detta riksmöte »i allt sökt befordra K. M:ts nådiga vilja och rikets sannskyldiga bästa, samt med ståndaktighet undanrödja de hinder, som för konungamaktens lagliga myndighet och rikets sjelfständighet i längre tider varit äfventyrlige, så att vi omsider hunnit till den lyckliga och länge efterlängtade tiden, att få styras af en regent, som fått både makt och vilja att befordra sitt rikes och sina undersåters väl».

Äfven hos Borgarståndet förekom något sednare (den 1 April), ett anförande af en med det föregående beslägtad art; då Sacklén (från Björneborg), vid tillfälle af en diskussion om städernas båtsmans-utredning, begärde ordet för ett ämne, som hans kommittenter gifvit honom i uppdrag. Ståndet borde nemligen af konungen begära, att »nu varande ryske generalen Sprengtporten, såsom svensk undersåte, måtte för sina stämplingar mot riket reklameras». Det var han, »den elaka och ogudaktiga menniskan, den ilskefulla och förhatliga själen», som »förorsakat att den notion blifvit fattad om finska nationen, som skulle densamma önska att blifva under ryskt beskydd fri och sjelfständig, samt på sådant sätt bryta sin förening med Sverige och sina förbindelser emot detta rike». »Det vore långt ifrån dem att blifva sin konung otrogne, om ock någon förrädisk bof kunde bland dem gifvas, som hyste så föraktlige och äreförgätne afsigter.»

Då talemannen erinrade att detta yttrande låg utom ämnet för dagen, förklarade sig Sacklén nöjd, om det blott blef taget till protokoll.

Bondeståndet var för öfrigt sysselsatt med sina besvär och privilegie-förslager. Bland besvären framstå här klagomål öfver hjelpedagsverken till sådane kungsgårdar, som blifvit indelte på militär- och civilstaterna; vidare om skjutslegan, hvars förhöjande önskades; om tillämpningen af den nya skatteköpsförordningen, hvarvid man befarade, att bonden vid bristande penningetillgång för ögonblicket kunde blifva förekommen af adelsman, som för

skatterättsfordringar sökte införsel i kronolägenheter, samt önskade att förut insatte medel måtte berättiga till immission efter förut gjord skattevärdering.

En dag i Mars (den 11) föredrogs ett från ståndets besvärsutskott inkommet projekt till underd. skrifvelse till K. M:t »om hushållsförfattningars stadgande hädanefter». Jon Bengtson »ansåg öfverläggningar om sådana författningar vara så vigtiga, att han helst önskade att de vid riksdagarne måtte, på sätt af uråldriga tider skett, undd. få anmälas, då hela detta stånd är ifrån alla landsändar sammankommet; och hemställde, om icke till upplysningars erhållande detta projekt kunde hvila». — Detta bifölls, men den onekligen vigtiga frågan synes ej hafva blifvit åter upptagen vid denna riksdag, ej heller förekommer den bland ståndets till konungen inlemnade allmänna besvär.

Ett par dagar sednare visste Nils Svensson, hvilken i anseende till talemannens sjukdomsförfall förde ordet tills vidare, att berätta det konungen redan förehaft åtskilliga af ståndets besvär, och öfver några punkter resolverat enligt dess önskan [1]). Och, heter det, »då ståndet härutinnan erfor nya vedermälen af K. M:ts nådiga ynnest, upplifvades också hos hvar och en den underdånigste vördnad, nit och tillgifvenhet, hvaraf ståndet alltid vill göra sig utmärkt».

Åter den 2 April gaf ståndets sekreterare tillkänna »att, enligt särskildt skriftlig underrättelse, hade K. M:t nådigst resolverat till ståndets förmån uti åtskillige af dess allmänna besvärspunkter, ehuru expeditionerna icke så hastigt kunna blifva färdiga och tryckte» [2]). — »Ståndet utbad sig, att herr lagmannen täcktes förklara ståndets underd. tacksamhet häröfver, samt fortfara med samma nit och ståndaktighet som hittills, att söka befordra ståndets angelägenheter till snart och godt slut.» — Det må anmärkas, att detta skedde just vid den tid, då en af riksdagens

¹) Om minskning i målet på ryttarehästar, och likaledes på soldater, samt om inställande af den för året anbefallda generalmönstring med båtsmän.

²) De här åsyftade resolutioner finnas särskildt tryckta, och hos Modee, under den 31 Mars, och angå: båtsmäns uppfordrande till tjenstgöring, och deras fortskaffande; — upphäfvande af inskränkningarne i bränvinsbränningen, så väl till tid, som pannerymd; — samt skjutslegans förhöjning till 8 sk. för mil, med undantag för konungens och den kungliga familjens resor.

vigtigaste frågor, den om samtliga ständernas garanti för rikets så äldre som nyare statsskuld, låg på bordet hos stånden.

Om privilegiefrågan erinrade först Jon Bengtson (den 5 Mars). Han delade med ståndets öfriga ledamöter »den glädje hvar rättsinnig man känner, att genom de af K. M:t allernådigst vidtagne författningar, Svea rikes allmoge fått stadga uti åtskilliga dess, i anseende till dess egande hemman, naturlige och äfven uti äldre tider tillåtne förmåner och rättigheter»; men han »ansåg likväl, att flera andra förmåner äro af den beskaffenhet, att ståndet, enligt förr taget beslut, kunde undd. anmäla sig om deras samlande och stadfästande under namn af privilegier; hvarföre han hemställde, om icke ståndet, till tidens vinnande, ehuru ännu icke alla respektive medstånden, på ståndets dem härom meddelade begäran, hunnit aflemna svar, kunde utse deputerade, att med biträde af en eller flera lagfarne män, öfverse och jemka de förra förslagen, samt deraf sammandraga och till ståndets öfverläggning föreslå ett nytt projekt af försäkran om de rättigheter och förmåner, som vanligen komma under namn af privilegier».

Detta bifölls; några dagar derefter (d. 9) öfverläts åt ståndets elektorer att »öfverse de förr projekterade privilegier», dock att hvilken som helst af ståndet egde att dervid göra de erinringar han kunde finna nödiga. Derefter förekommer ej något härom i protokollet på ett par veckor. Under tiden dog talemannen Olof Olsson (den 13 Mars). och konungen utsåg i hans ställe, som nämdt är, Anders Andersson (från Westerbotten), privilegie-förslagets upphofsman. Vid några plena under ledigheten fördes klubban först af Nils Svensson, sedan af Jan Bertilsson (från Upland).

Den dag Anders Andersson första gången förde ordet (den 23 Mars), upptogs privilegie-frågan åter af Per Jeppson; den vore »så mycket angelägnare, som vi hafva det glada hopp, att detta riksmöte snart skrider till slut, då vi i händelse af tidens längre utdrägt, blefve utan de förmåner vi torde kunna få, om vi tidigt derpå äro betänkte».

Häruti instämde flera, »slutligen hela ståndet». Nils Svensson hade sig bekant, att borgarståndet redan inlemnat sin ansökning om privilegier, och att åtskilligt deruti lär hafva influtit, som vore värdt bondeståndets uppmärksamhet, t. ex. om den fria spanmålshandelns upphörande, om uteslutande rätt till alla leve-

ranser af allmänna förnödenheter, om rättighet att anlägga manufakturer m. m. på de till städerna närbelägna skogar och strömmar.

Jon Bengtson trodde att de deputerade, som ståndet för detta ändamål utsett, snart skulle hafva sitt arbete färdigt. Sekreteraren upplyste att så verkligen var förhållandet; och tillade, hvad borgarståndets förslag till privilegier angick, att det nog var inlemnadt, men han förmodade, »att deruti icke något till bekräftelse inflyter, som i en eller annan måtto rubbar detta stånds rätt, aldraminst innan det deröfver blifvit hördt, och fått tillfälle att dervid göra undd. påminnelser».

Man beslöt att deputerade med första skulle sammanträda och göra sitt förslag färdigt. Den 2 April föredrogs det ock verkligen för plenum, och bifölls, »och skulle till K. M:t undd. aflemnas, med anhållan att K. M:t täckes försäkra och för framtiden fastställa de rättigheter, förmåner och friheter, bondeståndet så i anseende till personlig som egendoms säkerhet, frihet i handel och vandel m. m. hittills innehaft och orubbade egt».

Två dagar sednare, omedelbart efter det ståndet i enlighet med konungens önskan afgjort frågan om garanti för rikets gäld, gaf talemannen tillkänna, »att K. M:t har, af den ynnest och nåd, hvarmed han alltid omfattat rikets allmoge, gifvit ett nytt och ärofullt vedermäle, i det han i nåder stadfästat och försäkrat de fri- och rättigheter, hvilka ståndet under privilegie namn undd. anmält, genom en akt som nu blef uppläst» [1]. — Det var ett

[1]) Akten finnes särskildt tryckt, och hos Modee, och lyder som följer:

1. »K. M:t försäkrar i nåder, att icke någon af den besutne krono- och krono-skatte allmogen skall fängslas, mindre till lif eller lem förderfvas, derest icke domaren eller annor konungens embetsman, efter lagliga skäl och anledningar, pröfvar nödigt om dess person sig försäkra; dock må den, som å bar gerning eller flyende fot finnes, varda gripen och i förvar tagen.»

2. »Skattebondes egande rätt till skattehemmanet bibehålles uti sin helgd alltid oförkränkt, äfvensom den dispositionsrätt derå, som beviljad och försäkrad blifvit; och de å hemmanen en gång gjorde, i laga ordning fastställde skattläggningar och tiondesättningar skola i evärdliga tider ega bestånd, och aldrig någon ändring eller rubbning deruti tillåtas.»

3. »Bondeståndet utgör hädanefter som hittills vid rikets allmänna möten det fjerde riksståndet, och dess riksdagsmän väljas af bönder, som äro besutne å krono, eller ega kronoskatte eller frälseskattehemman, inom det härad, som riksdagsman afsänder. Valet sker efter hemmantalet, och af socknens fullmägtige inför häradshöfdingen, då han är ofrälse; men i

slags frihetsbref för lif och egendom, för hemmans bruk och handel med dess afvel, för arbete och slöjd till eget behof, samt för häfdvunnen stånds- och representationsrätt.

Ståndet mottog, heter det, »denna ytterligare kongl. nåd med den glädje, undergifvenhet och underd. erkänsla, som egnar tacksamme undersåtare, då de finna hos sin konung den rättvisa och nådebetygelse, som gör likheten i rättigheter stadig och fast, samt anhöll att ståndets taleman och sekreterare ville hos K. M:t undd. göra anmälan om ståndets undd. tacksamhet».

Tvenne andra frågor af vigt, som sysselsatte ståndet emellanåt, om rusttjenstens och dermed sammanhängande frälsefriheters upphörande, samt om bondeståndets deltagande i bankens förvaltning, stå i sammanhang med bevillningsfrågan.

---

de domsagor, der häradshöfdingar äro frälsemän, förordne hofrätten, vid erhållen kunskap om riksdagskallelsen och utan särskildt ansökning, skickliga ofrälsemän att valen förrätta; och den som valet hållit, utfärde genast fullmakt åt den, som fleste rösterna bekommit. Dessa fullmakter ingifvas vid riksdagens början till rikskansleren, eller den konungen förordnar, som dem granskar; och skall icke någon, som med oklandrad laga fullmakt är försedd, ifrån inträde i ståndet utestängas. Ej må häradshöfdinge eller annor embetsman, vid konungens onåde och tjenstens förlust, blanda sig i riksdagsmans-valen eller allmogens oinskränkta valfrihet hindra. Till sekreterare i bondeståndet vill K. M:t alltid förordna en skicklig ofrälseman.»

4. »Allmoge tillåtes hädanefter på enahanda sätt, som hittills dem beviljadt varit, inom riket föra och afsätta sin egen och sine grannars afvel och slöjder; men ej må någon bonde vid ansvar, som lag stadgar, af andre köpa deras afvel och varor, för att deraf upplag göra; de händelser dock undantagne, der sådant genom särskildte författningar äro tillåtet.»

5. »Alla uppodlingar å kärr, mossar och oländig mark på skattehemmans egor blifva från all skattläggning och alla slags utlagor i evärdliga tider frikallade.»

6. »Socknehandtverkare af skräddare, skomakare och smeder må allmogen så hädanefter som hittills efter förra författningar, till sin betjening å landet bibehålla och nyttja.»

7. »Hvarje hemmansbrukare må till hemmanets häfdande antaga och nyttja så många arbetare af egna barn och tjenstehjon, som han finner nödige; men icke må han skydda öfverflödige, som han icke kan sysselsätta. All våldsam värfning blifve så hädanefter som hittills allvarsamligen förbuden. Dock må icke någon i nödfall eller krigstider undandraga sig rikets försvar, då det fordras och omtränger.»

Borgarståndets förslag till särskildta privilegier för städernas borgerskap var till början af Mars utarbetadt af dertill valde ombud. Det var uppställdt i elfva punkter, omfattande mestadels gamla frågor. Man hade naturligtvis icke glömt att undanbedja sig »förpaktningar och privilegia exclusiva», hvarom vid nästföregående riksdag varit mycket taladt; äfvenledes den fria spanmålshandeln, och allt annat främmande intrång i handel, i handtverk och annan näring; men försummade å andra sidan icke att söka vinna deltagande i bergsrörelse o. a., samt stadfästelse i gamla fri- och rättigheter i afseende på städernas inkomster, på tillsättande af embets- och tjenstemän, af riksdagsmän och taxeringsmän. Härtill kom ett särskildt tillägg angående städernas enskildta marknader.

Då förslaget föredrogs i plenum (d. 2 Mars), ville Ekström påskynda dess afgörande, och yrkade att det genast på stället skulle punktvis företagas till diskussion och beslut; men häremot protesterade Ekerman, och fordrade betänketid, hvaruti flera instämde. Engström (från Westervik) föreslog på stället några ändringar och tillägg. Oldenburg sökte åter påskynda saken, men efter en stunds dispyt fick förslaget hvila till nästa plenum.

Redan den 4 upptogs diskussionen åter. Ekerman uppläste nu ett af honom sjelf uppsatt förslag, hvilket syntes somliga vara bättre än kommitterades. Ett annat, af grosshandlare Bergs, föredrogs af Håkansson; dertill kommo memorialer rörande enskildta punkter, af Callerholm, Ekström, Duvell, under det andra manade till skyndsamt afgörande, på det ej tillfället måtte gå förloradt. Degerman (från Piteå) erinrade om borgmästare Keppleri memorial af 1770 angående gemensamma privilegier för borgare- och bondestånden, och ett annat af 1771 för bondeståndet särskildt; samt uppställde grunddragen af ett förslag i förstnämda rigtning. Norrmén yrkade, till fördel för de finska småstäderna, att skillnaden mellan kravel- och klinkfartyg såsom fria och ofria, de sednare belagda med dubbla afgifter så vid export som import, skulle upphäfvas; men han fann motstånd af åtskilliga stapelstäders ombud. Ekström önskade ökad tillgång till lån af banken på fastighet i stad: privilegier vore af föga nytta, om man ej hade rörelsemedel nog att dem begagna. Handelsmän och fabrikörer tvistade med hvarandra om tillbörligheten och nyttan af husvisitationer.

Efter mycket ventilerande kom man sig till att remittera

alltsammans till de kommitterade åter, både förslager och anmärkningar, för att deraf utarbeta ett nytt projekt, dock blott till meddelande åt ståndet, ej till ny diskussion; deruti skulle ingå om husvisitationer, men ej om lån ur banken, och ej heller om fria och ofria fartyg.

Efter en vecka var det öfversedda förslaget till privilegier färdigt att framläggas för plenum (den 10 Mars). Åter gjordes några anmärkningar. Men talemannen erinrade om det förut fattade beslutet, att sådana ej finge ega rum; och, heter det, ståndet uppdrog åt talemannen, att å dess vägnar underskrifva detta projekt, sådant som det nu blifvit föredraget, och detsamma till konungen i undd. öfverlemna, tillika med de till upplysning deraf vid hvarje paragraph författade anmärkningar. — Sådane voro nemligen till förslaget bifogade, hufvudsakligen utarbetade af borgmästare Fagerström, som derföre mottog ståndets tacksägelse.

Förslaget blef till konungen aflemnadt. Ett par veckor sednare (d. 27 Mars) beslöt man, på talemannens egen tillstyrkan, att genom deputerade uppvakta konungen, för att påminna om resolution. Härvid yrkades från olika håll på särskildt uppmärksamhet å särskildta punkter, framför allt sådane, som i 1786 års besvär blifvit framhållna såsom de vigtigaste för de borgerliga näringarnes bestånd.

Redan den 2 April anmälte talemannen, att han jemte 4 ledamöter af ståndet dagen förut, efter slutad lever hos konungen, på befallning infunnit sig i konungens rum, och der hört sig föreläsas af statssekr. Schröderheim, »K. M:ts borgerskapet och städerna i allmänhet, under helgd af privilegier, i nåder förunte rättigheter, som af K. M:t då underskrefne, och med dess sigill bekräftade, i kuvert inlagde, och af K. M:t förseglade blifvit, hvarjemte det nådigst tillåtits ofvannämde ståndets ledamöter att sina sigiller på kuvertet sätta; och hade derefter K. M:t det således förseglade konvolutet till herr rådman och talemannen öfverlemnat, med nådig tillsägelse att det öppna, då K. M:t vid riksdagens slut så befallte». — Talemannen »uppviste ock för ståndet sjelfva konvolutet, så beseigladt som ofvan nämdt är, samt behöll det sedermera i sitt förvar».

Vi erinra åter att det var vid samma tid, som frågan om ständernas garanti för rikets gäld låg på bordet i detta och i andra stånd. Derjemte må anmärkas, såsom bevis på konungens

olika sätt att behandla adeln och de ofrälse stånden, att det var just i dessa dagar som han tilltvang sig Lewenhaupts underskrift på säkerhetsakten. Men äfven mellan sättet att behandla borgare och bönder visar sig någon olikhet: de sednare fingo sina önskningar genom en i ståndet uppläst akt besvarade, de förre, likasom förut presterna, genom en förseglad akt, som först vid riksdagens slut finge öppnas. I alla fall voro presterna de som togo minst för sig, i det de blott fingo bekräftelse på gällande förmåner; skälet härtill angifver Wallqvist, att nemligen presterna kände sig vara tillräckligt utsatta för afund, utan att genom nya fördelars vinnande göra sig bemärkta.

För öfrigt har Schröderheim lemnat en särskild uppsats öfver tillkomsten af borgerskapets vid denna riksdag erhållna privilegier. Han raljerar öfver den ifver, hvarmed privilegier på förhand begärdes och lofvades, »utan att de begärande så noga eftertänkt, hvad de egentligen skulle innehålla, eller höga vederbörande hvad som kunde lofvas». Då saken skulle komma till verkställighet, har Ahnger, borgarståndets sekreterare, gått konungen tillhanda med anmärkningar öfver de från borgarståndet utgångna förslag; friherre Ruuth skulle redigera akten, med förbigående af Schröderheim. Men det ville ej gå, och Schröderheim fick täta besök af Lijdberg och Ahnger, hvilka underhand sökte hans biträde. Han förklarade sig ogilla hela »parforce-jagten med ofrälse stånden», och fällde andra uttryck[1]), som han sedan fick igen hos konungen.

Konungen anlitade nemligen till slut hans biträde i saken. Schröderheim sökte afråda, men förgäfves[2]); han fick samråda med Lijdberg, Ahlman, Ruuth. Förslaget blef färdigt, i vissa fall af konungen ändradt, samt renskrifvet; och akten till ståndet öfverlemnad, och vid riksdagens slut utfärdad, dock under dato af den 23 Febr. Den blef utfärdad utan kontrasignation, som Schröderheim vägrade, emedan han ansåg saken stridande mot regeringsformen, ehuru man ej brukat ordet privilegier, utan förmåner under privilegii helgd. På samma sätt utfärdades skatteköpsförordningen[3]).

[1]) När padda kommer till välle, fins inte återhälle.

[2]) Le vin est tiré, il faut le boire, svarade konungen.

[3]) Berättelsen finnes i sin helhet bland Schröderheims Anteckningar, Örebro 1851; originalet, jemte koncept, bland den med Gustaf III:s papper förenade Schrödenheimska samlingen i Upsala.

Wallqvist uttrycker sitt tvifvel att alla de nya, under privilegii rätt eller genom resolutioner å besvär, beviljade förmånerna kunde på längd bestå jemte hvarandra och med det allmännas båtnad. »Multiplication af privilegier leder till inga privilegier; men alltsammans retar medborgare mot hvarandra, och i det afseendet skadar samfundet. Åtminstone fordrar den ställning, som uppkommer, regeringens yttersta och jemna varsamhet, hvilken ej alltid kan påräknas, och som åtminstone ökar bekymren för dem, hvilka sitta i administrationen.»

Borgarståndets besvär voro nästan hela Mars månad igenom under behandling af det dertill nedsatta utskott; omfattande hufvudsakligen allt hvad man ej ämnade, eller ej trodde sig kunna få beviljadt under form af privilegier. Dervid återkommer ett och annat af förutnämde ärenden, emellanåt åter i mindre lyckligt sammanhang med riksdagens hufvudfrågor. Så erinrade De la Rose (d. 27 Mars) för de skånska städernas räkning, och Porath (från Lindesberg) för bergslagsstäderna, om den fria spanmålshandelns upphäfvande, att detta måtte hos konungen insinueras, innan bevillnings- och krigsgärdsfrågan till afgörande företages, »såsom dermed, i anseende till städernas mer eller mindre förmögenhet, gemenskap egande». Men en och annan fann detta sätt för sakens framställande ej vara rätt passande.

Samma dag yrkade Skog (från Upsala), att den mängd af löst folk, som flerstädes finnes, måtte framför andra värfvas till krigstjenst, deribland sådana som på ett eller annat ställe eller hos enskildta äro skrifna, blott för att njuta försvar, utan att göra tjenst, och mestadels äro »till både oro och last för det medborgerliga samhället».

En fråga, som framkallade mycken diskussion, var den af Ekström väckta om lån ur banken på fast egendom i stad. Han påminte derom gång efter annan, äfven med anledning af hemliga utskottets betänkande om bevillningen. Den 27 Mars hade han om detta ämne ett vidlyftigt anförande: »Hvem är det väl som icke känner den brist, icke på egendom, men på pengar, som inom riket råder. Af denna brist härleder sig den så synbara inskränkning af lönande näringar, åkerbrukets aftagande och fabrikers nedläggande, som dagligen förer oss närmare till uselheten, eller som är detsamma, att falla utlänningen omedelbart i händerna. Hade vi aldrig känt penningens verksamhet annorlunda än våra äldsta

förfäder, så hade ej heller våra behof vunnit burskap i den grad, hvartill de nu hunnit, och begären hade icke tillskapat det perspektiv af olyckor, som penningebristen nu målar för oss. Den summa som 1682 gjorde fyllest för en hel sjöexpedition på 6 månader åt hela svenska flottan, tjenar nu allena för 18 timmars sjöbatalj, och i samma proportion har allt annat stigit».

Att så skett, kom dels af stegrad lyx, dels af missförstånd af kreditens natur, dels af omvexlande partiers i fordna dagar omvexlande åtgärder. Rörelsekapitalet var i alla händelser alltför ringa, hade ej stigit i samma proportion som landets tillgångar. Englands exempel visade, att vådan af kreditmyntets ökande var inbillad o. s. v.

En och annan, såsom Norrmén, ville undertrycka förslaget, åtminstone för denna riksdag; andra togo det i försvar. Det blef emellertid lika litet upptaget bland besvären, som i förslaget till privilegier; det återkom i April, rönte motstånd med afseende på andra angelägnare behof, för hvilka bankens tillgångar troddes blifva tagna i anspråk, och remitterades slutligen till bankoutskottet, der det synes ha stannat, likasom ett annat förslag af Valley om lån ur banken på spanmål.

Besvären företogos till justering den 4 April, två dagar efter underrättelsen om konungens resolution angående privilegierna. Man disputerade äfven nu vidlyftigt i några frågor, såsom om åtgärder till lagsöknings underlättande; om lösa personers hemfallande till värfning, hvarvid anmärktes af några, att det var föga värdigt fria medborgare att söka undandraga sig krigstjenst, genom att hvälfva den på andra o. s. v.

Slutligen justerades den adress, med hvilken alla besvären skulle framlemnas. Deruti åberopas, att konungen hugnat ståndet med löfte om vissa privilegier, och att han befallt ståndet uppgöra förslag dertill. Dermed hade en del besvär försvunnit, såsom i privilegieförslaget intagne. Ståndet hoppades, att i detta förslag ej hafva upptagit något som ej kunde stadgas såsom privilegium, och om så skulle vara, hade det i alla fall skett enligt kommittenters uppdrag. Emellertid återstodo åtskilliga besvär, som ej i privilegieförslaget kunnat få rum; en del qvarstodo från föregående riksdag, en del voro nya; och alla dessa öfverlemnades nu till konungens pröfning.

Dessa besvär hafva ej blifvit så raskt afgjorda af regeringen, som förslaget till privilegier. Emellertid föreslogs af Duvell (d. 14 April), att ståndet skulle låta slå en medalj till minne af de af konungen beviljade privilegier; hvaröfver, heter det, »ståndet sig framdeles utlåta ville».

Vid riksdagens slut, sedan alla dess vigtiga frågor blifvit genomdrifna, icke minst genom borgarståndets beredvillighet, framtog talemannen uti plenum den 28 April, »till öppnande för ståndet, det förseglade konvolut, som innehöll den af K. M:t borgarståndet i nåder gifna försäkran på dess fri- och rättigheter». De som varit närvarande vid konvolutets förseglande, erkände dess identitet; det öppnades, och akten upplästes. Tillika meddelades, att en i akten omnämd särskildt resolution för handtverkerierna vore färdig till underskrift.

Ståndet betygade sin »underdåniga vördnad och glädje öfver K. M:ts nåd, att i förberörde måtto för alla tider i nåder hafva velat stadga och omgärda de borgerliga fri- och rättigheterna». Talemannen yttrade, att dessa privilegier voro ett bevis på konungens ynnest för ståndet, en borgen för dess framtida välgång, en frukt af dess nit för konung och fosterland; han prisade sin lycka, att medan han varit taleman, det blifvit utverkadt, hvarföre man snart i 70 år förgäfves arbetat; samt önskade ståndet lycka till dess njutande. — Ståndets ledamöter önskade enhälligt att hos konungen få aflägga sin tacksägelse; och talemannen, som förutsett detta, hade redan begärt och fått tid utsatt dertill, efter mötet på rikssalen samma dag. Hela ståndet bad att häruti få deltaga.

Nu förnyade Duvell sitt förslag, att ståndet skulle genom en medalj föreviga minnet af denna tilldragelse. Det bifölls enhälligt; konungens tillstånd dertill skulle sökas, och kostnaden bestridas genom en särskildt afgift af städerna.

Konungens »för rikets borgerskap och städerna i allmänhet utfärdade nådiga försäkran» är daterad den 23 Februari; resolutionen på borgarståndets klagan öfver intrång i embeten och handtverkerier i städerna, är af den 28 April[1]).

Hos borgarståndet återkom för öfrigt (d. 2 Mars) frågan om understöd för Falu bergslag, remitterades till bankoutskottet, och meddelades vederbörande medstånder, som det synes, utan följd.

[1]) Båda äro särskildt tryckta, och hos Modee.

Presteståndet slutligen var hela Mars månad igenom hufvudsakligen sysselsatt med kyrkliga frågor, och med ståndets besvär. Det gällde den år 1793 förestående jubelfesten; — Den nya bibelöfversättningen, som var långt hunnen, och för hvilken man ansåg sig stå i stor förbindelse hos den derpå arbetande kommission, samt hörde sig för, om verket, sedan det blifvit tryckt, skulle kunna kostnadsfritt utdelas till alla kyrkor; — Ändringar i kyrkohandboken, hvaremot dock flera ledamöter protesterade; — Katekesens omarbetning, hvartill professor Faxe hade underställt ståndets pröfning några ideer, som väl i det hela gillades, men man ville ej gå brådstörtadt tillväga, ej ens tillstyrka honom att utgifva sitt arbete på trycket, för att ej väcka förargelse; — Den tillämnade nya psalmboken, med hvilken det tycktes gå alltför långtsamt tillväga. Man ville gerna skjuta skulden derför på Upsala konsistorium, som skulle lägga sista hand vid arbetet, men erkebiskopen skyllde å sin sida på andra konsistorier. Prosten Lagus ville hoppas något biträde för detta vigtiga ärende af svenska akademien: »det vore väl, om så vittra herrar och män, och så upplysta granskare, hvilka säkerligen äfven hade en stark och varm känsla för religionen, benäget ville genomse en sådan och nu ifrågavarande hufvudbok». — Vidare förhandlades om fastlagspredikningar m. m.; om lärda arbeten, hvilka skulle till afsättning förordas, hvaribland det stora latinska lexikon, som bär Lindbloms namn.

Å en annan sida förekom åter om presterskapets deltagande i båtsmanshållet; — om allt för vidt utsträckta patronatsrättigheter, äfven af inkomstgifvande slag, särdeles i Skåne; — om tillökning i antalet af Upsala stifts ombud, hvaruti minskning skett på grund deraf, att stiftet ensamt lönade ståndets sekreterare. Härvid uppkom spörsmål, huruvida 1723 års riksdagsordning, och derpå grundade öfverenskommelser, kunde under nuvarande författning hafva någon bindande kraft; hvilket en del bestredo, åberopande bland annat, att t. ex. biskoparne numera inställde sig vid riksdagen icke med fullmakt från sina stift, utan kallade af konungen. Frågan blef alldeles nedlagd.

Det må tilläggas, att under en stor del af Mars var erkebiskopen åter frånvarande i följd af sjukdom, denna gång verklig, som det synes, och Lindblom förde ordet; från och med den 24 var Troil tillstädes. Både Wallqvists och Fants dagböcker inne-

hålla om anförda öfverläggningar, så vidt de rörde presterskapets rättigheter, något men ej särdeles mycket, och om mera rent kyrkliga ärenden ännu mindre.

Under April månad förekommo i ståndet, jemte riksdagens allmänna och då högst maktpåliggande angelägenheter, ganska få och föga betydande andra, mest sådane som förut varit under behandling. Undantag gör en fråga, som (den 25 April) mycket vidlyftigt diskuterades, nemligen om tryckning af ståndets protokoller.

Den 17 April hade prosten Juringius påmint om detta ämne, såsom på bordet hvilande, och Troil hade lofvat, att det skulle förekomma i nästa plenum; så skedde ock nu. Hambræus tillstyrkte saken, mest med hänsyn till sina kommittenters önskan. Han erkände att frågan var ståndets ensak, och att den blifvit afslagen vid förra riksdagen, hvartill man då kunde ha haft sina skäl; men deraf följde icke, att man nu måste göra sammaledes. Tre stånd hafva nu vid två riksdagar å rad låtit trycka sina protokoller, och två gånger tre gör mera än ett. Jag vet ej, fortfor han, om vi inför allmänheten behöfva dokumentera oss; men det känner jag, att den som med flit söker dölja sig för allmänheten, ådrager sig misstankar, och det behöfva vi ej. Nog kan allmänheten undra, hvad för hemligare, eller vigtigare, eller obetydligare ärenden preseståndet förehaft, än de andra stånden, att de icke böra, eller kunna, eller förtjena att komma till allmänhetens kunskap. Den som bär sig annorlunda åt än andra, måste dertill hafva mycket goda skäl, om han icke vill anses underlig eller egensinnig. Vi kunna i alla fall icke dölja sjelfva riksdagsärendena, som blifva kända genom de andra ståndens protokoller; icke heller våra beslut, som blifva kända genom våra expeditioner; blott våra personer kunna vi undanhålla. Jag vill heldre tadlas för mina verkliga anföranden, än berömmas för hvad som rykte eller fördom mig påbördar. Hvar och en eger rättighet att stå för sina ord, tadlas eller prisas. Visserligen hafva mina anföranden icke varit nog granskade; men man talar här icke såsom professor i vältaligheten, utan såsom ledamot af ett stånd, der blott skäl samt nit för fosterlandet gälla.

Wingård deremot afstyrkte förslaget: när protokoller tryckas, blifva de föremål för granskning och anmärkningar. Och till sådan granskning lära väl icke alla läsare hafva nog omdöme och

oväldighet, hvarken omdöme öfver sjelfva ärendena, eller öfver skälen för och emot; icke dygd och beskedlighet, icke frihet från fördomar. Häraf följer otidigt klander. Dertill kommer att några talare sakna öfning i talande, andra uppträda icke alls, emedan de anse onödigt att upprepa hvad andra sagt. Slutligen äro åtskilliga ecklesiastika ämnen af ömtålig art. Ingen lag ålägger oss att trycka protokollerna, ej heller 1723 års riksdagsordning, eller 1786 års beslut; och icke kan de andra ståndens först i sednare tider vedertagna bruk verka till en åtgärd, eftertänklig i flera afseenden.

En del af dessa skäl utvecklades ytterligare af Hesselgren: skulle protokollerna tryckas, så kunde ej något uteslutas. Men i ecklesiastika mål äro ofta både sak och uttryck ömtåliga, och nog att resultatet blir kändt. Så t. ex. hvad presterättigheter angår, samt landshöfdingars åtgärder dervid; mången skulle här finna spår till presterlig egennytta. Det har varit fråga om att utbyta vissa predikotexter mot andra; detta skulle ej låta väl i menige mans öron. Samvetsmål kunna förekomma, sådana att anledningarne borde vara för åhörarne okända, och ännu mera om någon skiljaktighet i meningar inom läroståndet kunde sig derom yppa. Förändringar i handboken ha varit i fråga; all tvekan om dess rigtighet vore vådlig. Tidsutdrägten, som här ändå är tillräcklig, blefve värre, om allt skulle så talas, att det vore färdigt att tryckas.

Lagus slutligen erkände gerna, att i denna upplysningens tid, då dagpapper begärligen läsas, skulle nog presteståndets protokoller, om de trycktes, få både köpare och läsare. Men de innehålla, som sagt är, mycket som ej borde komma till allmän kännedom; skulle åter något uteslutas, så fordrades dertill en granskning, som tiden nu ej medgifver; och summariska utdrag, med beslut utan skäl, vore ändamålslösa, ty detsamma inhemtades af de andra ståndens protokoll.

Wallqvist och Wallin instämde deremot med Hambræus: man kunde ju utesluta ekonomiska och kyrkliga ämnen, och trycka hvad som rörde allmänna angelägenheter. Wallqvist förbehöll sig, för den händelse att ståndet mot förmodan afböjde förslaget, att han då måtte få låta trycka det protokoll, som innehöll skälen till detta afslag. — Juringius upprepade dels Hambræi skäl, med något skarpare ordalag; dels upptog han motskälen till be-

svarande: Det hette, att det skulle väcka uppmärksamhet, om man nu fattade ett annat beslut än vid föregående riksdagar, och det just vid riksdagens slut; men bättre sent än aldrig. Protokollernas tryckning skulle, menar man, förleda talare till memorialer utan ända; fåfäng inbillning: om stora talare härigenom skulle uppstå, så vore väl deruti intet ondt, och som dålig talare lär väl ingen vilja framstå. Men riksdagsmannaduglighet ligger icke i talegåfvan allena; man har tillfälle att verka uti utskott och deputationer. Många memorialer vore visst icke att vänta i detta stånd, och om så vore, är all anledning att förmoda, att de kunde innehålla mycket upplysande. Säkert vore, att blotta beslutet om protokollernas tryckning skulle bland allmänheten göra god verkan till ståndets förmån; än mera då det blefve verkställdt.

Fant deremot satte i fråga, om någon enskildt, eller ens sjelfva ståndet egde att utfordra och offentliggöra hans här inom dessa murar yttrade tankar, för hvilka han icke var någon ansvarig, utom Gud och sitt samvete. Icke att han fruktade offentligheten för sin egen del; men skulle man besluta sig för saken, förbehöll han sig dock, att en kalkyl som han på begäran uppgjort i och för bevillningen, icke offentliggjordes; och att det måtte stå honom fritt att af sina yttranden lemna till trycket hvad han sjelf fann för godt.

Wallqvist fann frågan hafva väckt större uppmärksamhet, än han väntat; men de skäl man anfört mot bifall, öfvertygade honom icke. Rättighet öfver sina egna tankar har man blott innan man yttrat dem; yttrade, höra de protokollet till, och kunna till trycket utbegäras. Ståndet sjelf lär ej numera kunna vägra att utlemna sina protokoll, då ingen publik korps, icke ens konungens råd eger eller tager sig en sådan frihet, utan anser sig skyldig på skeende reqvisition att det göra. — Häremot invände Fant, att hvad som gällde domstolar och kollegier, ej lär kunna tillämpas på ett stånd. Förnämsta motskälet är och blir, att man ej kan påräkna endast upplysta och fördomsfria läsare.

Ännu fyra talare instämde i Hambræi yttranden; men vid gjord proposition och votering befunnos blott 9 ja mot 39 nej. Wallqvist bad, att den af honom gjorda begäran, att få befordra dagens protokoll till trycket, måtte läggas på bordet. Och dermed afstannade frågan för denna riksdag.

Wallqvist anmärker, att utgången kunde icke blifva annorlunda så nära riksdagens slut, »då alla nödvändigt skulle blifva häremot, som talat intet, illa eller öfverflödigt». Han beklagar emellertid resultatet, emedan allmänheten, om protokollerna blifvit tryckta, skulle ur dem fått en bättre öfvertygelse, än den nu bildar sig sjelf på berättelser och gissningar.

Preseståndets besvär, samt dess svar på den kungliga skrifvelsen angående det blifvande jubileum, framlemnades först vid riksdagens slut till konungen. Samma dag (d. 28 April) förekomma i protokollet några få ord om ståndets enskildta privilegier. Wallqvist framlemnade nemligen konungens försäkran till preseståndet, daterad den 2 Mars, om dess privilegiers vidmakthållande, hvarom förut är taladt. Ståndet uttryckte sin tillfredsställelse öfver detta nya och högst glädjefulla vedermäle af konungens nåd och ynnest, och beslöt att samma deputation, som framlemnade besvären, skulle derför aflägga tacksägelse, samt att akten skulle omsorgsfullt förvaras i arkivet, och dess innehåll upptagas i det utgående cirkuläret.

21. Hemliga utskottet.

Hemliga utskottet begynte sina sammanträden den 4 Febr., och fortsatte dem till en början flera dagar å rad. Man samlades på slottet, i konungens närvaro, som sjelf förde ordet; och öfverläggningarne bevistades för öfrigt af statssekr. frih. Ruuth, hvilken gick tillhanda med upplysningar och förslag; af statssekr. Schröderheim såsom protokollsförande, och jemte honom som biträde kammarrådet Lagerheim, samt tidtals statskomissarien Ekman, som föreviste statsböcker; alla dessa voro af konungen dertill beordrade, utan utskottets hörande; vidare landtmarskalken och de ofrälse talemännen, Lindblom i erkebiskopens ställe, när denne var sjuk; Anders Andersson intog plats efter Olof Olssons död; bondeståndets sekreterare infann sig ett par gånger i början, men ej mera, Liljehorn aldrig [1]).

Utskottets egentliga, af stånden utsedda ledamöter voro: grefve A. L. Hamilton, friherrarne Lantingshausen, Mannerheim, Rappe och major Silfversköld [2]); general v. Hermansson, major Didron [3]) och kammarherre Bergensköld [4]); öfverstl. Ehrenborg, löjtn. Bäärnhjelm [5]), lagman Spaldencreutz och kanslиråd Ferrner [6]);

---

[1]) Wallqvist; det öfriga efter protokollet.

[2]) Silfversköld, Nils, son af presidenten friherre Arvid S.; född 1753, död 1813.

[3]) Didron, Carl Johan, son af öfverstlöjtnant Herman D.; född 1748, död 1814.

[4]) Bergensköld, Zacharias, son af vicepresidenten Carl Henrik B.; född 1743; anställd i kansliet 1759, vid beskickningen i Konstantinopel 1772; kammarherre 1770, och konungen följaktig på dess utrikes resa; död 1798.

[5]) Bäärnhjelm, Peter Gustaf, son af hofjägmästaren Henrik Gustaf B.; född 1733; i krigstjenst från 1748 till 1775, död 1809.

[6]) Ferrner, Bengt, son af prosten Georg F.; född 1724; student i Upsala 1743, astron. observator 1751, math. professor vid kadettskolan i Carlskrona 1756, fick kanslиråds titel 1765, adlad 1766; hade deltagit i undervisningen i mathematik för Gustaf III som kronprins; dog 1802.

dessa af adelns tre klasser; och af ofrälse stånden: biskoparne Wallqvist och Gadolin, prostarne Brunnmark, Ahlström, Hambræus och Ekman; borgm. Ekerman, handl. Weijerin, grosshand. Valley, rådman Sederholm och lagman Håkansson; bönderna Jon Bengtson, Nils Andersson, Niklas Bengtson, Carl Pollon, Adam Alopæus, Nils Svensson.

Vid första sammanträdet lät konungen alla de närvarande, utom de af honom sjelf tillkallade embetsmännen, aflägga den af ständerna godkända tysthetseden; och öppnade derpå öfverläggningarne med en kort framställning af rikets förhållande till främmande makter under sednaste tiden, särdeles hvad Polen, Preussen, Turkiet, och framför allt England angick, med afseende på prinsens af Wales regentskap under faderns sjukdom; samt de visserligen sväfvande förhoppningar man dervid kunde fästa för krigets fortsättning. — Ett sådant meddelande förnyades, som vi få se, icke ofta, och aldrig i mening att få utskottets utlåtande eller råd, hvilket tvärtom afböjdes, när något försök dertill gjordes å utskottets sida.

Konungen lät förstå, att Polen var i tilltagande jäsning, hvaraf Preussen tycktes vilja begagna sig mot Ryssland, icke utan närmande till Sverige. Sannolikt hade härmed redan gått längre, om ej engelska konungens sjukdom framkallat ett afstannande af alla ärenden, hvilket dock nu tycktes upphöra, sedan prinsen af Wales kommit till regeringen; och om engelska ministeren kommer att undergå någon förändring till personerna, är af dem som synas komma att inträda, snarare att förmoda ökad än minskad drift. Resultatet blir sannolikt en »förening mellan England, Holland och Preussen, hvars förnämsta afsigter äro en billig jemnvigt i norden, till försvar emot ryska kejsarinnans omåttliga ärelystnad, och tyska rikets säkerhet mot kejsarens inkräktningar». — Stilleståndet med Danmark räcker till den 15 Maj, med 40 dagars ömsesidig uppsägningstid. Till något nytt landtkrig synes man der ej rusta sig, men väl förstärkes flottan, hvars förening med den ryska dock troligen ej kommer att tålas af England. Af Porten torde, oaktadt de svårigheter en underhandling med denna makt möter i turkiska nationens lynne, och för tillfället i den ofördelaktiga årstiden, dock en betydlig och väl behöflig penningehjelp vara att vänta, och för framtiden dess biträde att äfven efter freden tygla Rysslands öfvermod. Om Frankrike är ej att tala:

»det skakas af invärtes oroligheter, som hindra dess verkan hos andra makter». Spanien har fått en ny konung, som dock ännu bibehåller sin föregångares ministrar, ehuru han synes mindre än denne vara böjd för förbindelsen med Frankrike, snarare vilja närma sig till England.

Konungen erinrade derpå, huru han vid sistleden riksdag icke, såsom alltid förr varit vanligt, mottagit något kreditiv på banken, för händelse af fiendtligt anfall, utan i dess ställe fått sig beviljadt ett successivt utgående anslag af 50 tunnor guld på 8 års tid, till inrättande af spanmålsmagasiner. I följd deraf hade han saknat en tillgång, som han annars blott behöft tillgripa, »om icke vid krigets början med Ryssland, åtminstone utan någon invändning vid Danskarnes infall i Bohus län». Och det hade derföre varit nödvändigt att tillgripa i ränterier innestående medel, att innehålla löneqvartaler o. s. v.; likasom ock den kungliga familjen sjelf umburit en del af sina inkomster. Dessutom hade ny gäld måst göras, som dock aldrig borde blandas med den egentliga riksgälden.

Nu måste ytterligare betydliga medel anskaffas till flottans utrustning, hvarpå krigets utgång närmast berodde. Härtill funnes en tillgång, om konungen finge i banken på en gång lyfta 26 tunnor guld, hvilka återstå af de 50, som år 1786 anslogos; hvaröfver bankoutskottet torde böra genast höras. Till fälttågets utförande för året torde medel helst böra anskaffas, med minsta tyngd för allmogen, genom en amortissements-fond under styrelse af ett särskildt verk. — Hvad statsverket angick, öfver hvilket konungen ville meddela utskottet fullständig upplysning, äfvensom öfver rikets gäld, vore att märka, att statsbrist i alla tider egt rum, och att konungen, på den skuld, som riket haft sedan Carl XII:s tid, och från Pommerska kriget, inbetalt till banken $3^3/_{10}$ millioner rdr, »sedan resten igenom beräknande af upplupna räntor blifvit liqviderad» [1]).

Sedan konungen slutat att tala, fick frih. Ruuth uppläsa en berättelse om utgifterna för det förflutna årets kampanj, och en framställning af hvad som fordrades för den nästa, jemte förslag att dertill utfinna de minst betungande utvägar; hvilket allt jemte

[1]) Med andra ord, afskrifven. Det skedde år 1778, då enligt Skogman, 5,248,438 rdr afskrefvos.

tillhörande extrakter, kalkyler m. m. lades på bordet till närmare påseende.

Obetalta skulder för den förra kampanjen voro uppgifna till 2,856,000 rdr, deraf 1,350,000 rdr utrikes gäld. För den nya kampanjen beräknades åtgå, för en här af 50,000 man, inemot 6 millioner; eller för 30,000 man ett par millioner mindre. Härtill kom 1 million för flottan i Carlskrona, och en tredjedels million för armeens flotta; således i förra fallet i allt 7,300,000 rdr för år 1789, och tillsammans med redan åsamkad skuld för kriget, 10 millioner.

Då nu så stora summor ej kunde åstadkommas utan låns upptagande, och inhemska lån kostade riket mindre än utländska, så var föreslaget att inrätta ett riksens ständers ränteri eller kontor, hvilket utgåfve obligationer, räntebärande med 4 procent, och betalbara på vissa år; med hvilka obligationer upphandlingar kunde bestridas, armeen aflönas o. s. v. Summans belopp skulle bero af beloppet af ständernas bevillning, som till kontoret borde ingå, och användas både till räntor, och till afbetalning på kapitalet. »Således går ej redbarheten ur landet; och man ökar effekterna, eller om man vill kalla dem aktierna, som i riket cirkulera, men ej penningestocken.»

I bredd dermed borde, till att »betala hvad som till krigsförnödenheter utrikes ifrån är eller blir införskrifvet», upptagas ett utländskt lån på 3 millioner rdr, med kanske 5 procents ränta, om sådant kan erhållas, och på 10 till 15 års betalningstid. Upplysningsvis tillades, att ett kapital af 6 millioner rdr, med 4 procents ränta, blifver till kapital och ränta med en årlig återbetalning af 500,000 rdr, inom 17 år betalt; och så stor bevillning har riket burit äfven i fredstid.

Detta Ruuths förslag bedömes i Wallqvists anteckningar strängt nog, äfven med afseende på stilen, som var »så vårdslösad, och svagheten så illa betäckt, att derifrån misstroende föll tillbaka på saken och på personen, så att kontradiktioner till begge helt naturligen påkallades».

På stället fick Spaldencreutz ordet först af utskottets medlemmar, och tillstyrkte, att man genast skulle meddela konungens proposition om de 26 tunnorna guld till bankoutskottet, och tillika begära utförlig uppgift öfver hvad banken sedan sednaste riksdag utbetalt till spannemålsmagasins-inrättningen. Härtill

samtyckte konungen så mycket heldre, som han just ämnade med fullt förtroende låta utskottet känna rikets belägenhet; och ville han låta framlägga fullständiga uppgifter om tillkomsten och beloppet af rikets så väl äldre som nyare gäld.

Utskottet uttalade häröfver sin förnöjelse; och Bergensköld erinrade, att bristen på fullständiga upplysningar vid förra riksdagen lagt hinder i vägen för statsutskottets öfverläggningar. Konungen svarade, att han nog funnit detta; men år 1778 hade det undfallit honom, då statsutskottet första gången formerades, att för detta utskott ej kunde lemnas full redo, såsom ej samladt inför konungen, för hvilken ensam hans embetsmän äro ansvar skyldiga.

Men då nu grefve Hamilton frågade, »huruvida K. M:t äfven behagade lemna utskottet del af dess ministeriela brefvexling»; svarade konungen, att han vore försäkrad, »att så väl grefven som utskottet lärer inse de många särskildta omständigheter och afseenden, hvilka hindra K. M:t att denna brefvexling uppgifva, och att för öfrigt detta icke tillhörde utskottets öfverläggningar».

Håkansson och Valley ville att man skulle förfråga sig hos bankoutskottet, med huru stor summa, utöfver de 26 tunnorna guld, banken kunde understödja rikets behof; om dess förmåga och dess skyldighet dertill kunde lika litet tvekas, som om dess säkerhet att få sina förskotter ersatta. Men Wallqvist tillstyrkte proposition på konungens förslag helt enkelt. Så skedde; förslaget bifölls enhälligt, och protokollsutdrag uppsattes genast, underskrefs af Lagerheim, och afgick samma dag[1]).

Efteråt uttalade v. Hermansson en ifrig önskan, att freden måtte kunna återställas, på hederliga vilkor, hvarförutan visserligen ingen kunde vilja mottaga den, utan fastheldre våga allt för konung och fosterland. Härpå svarade konungen med försäkran, att ingen kunde önska freden högre än han sjelf; »men att sluta

---

[1]) »Sedan riksens ständers bankoutskott vid sistleden riksdag i undd. beviljat ett visst förskott af banken på bestämd tid, till befrämjande af allmänna spanmålsmagasiners inrättande i riket; så kom, till undd. följe af K. M:ts nådigste proposition, hos hemliga utskottet under öfvervägande, om icke hvad som af förenämde beviljade förskott ännu återstår, i anseende till åtskilliga nuvarande nödvändiga utgifter, för armeens behof och flottans utredning, hvilka uppskof icke tåla, kunde af banken, på sätt och med vilkor, som i nåder blifvit fastställde, genast anticiperas.»

fred med Ryssland, utan att derunder inbegripa dess fred med turken tillika, och utan garanti af de makter, hvilkas biträde kunde försäkra fredens varaktighet, vore i H. M:ts sinne att göra den sista villan värre än den första; och ansåg K. M:t det säkraste medel till fred vara, att sätta sig uti ett godt försvarsstånd, och uti utvägar att möta våld med våld». — Ehrenborg erkände rigtigheten af detta räsonnement.

Till godt slut träffades den anstalt, att utskottets medlemmar skulle alla dagar vissa timmar, genom Lagerheims försorg, hafva tillgång till nödiga upplysningars inhemtande.

Följande dag (d. 25 Febr.) visste landtmarskalken att berätta, att bankoutskottet mottagit och förehaft gårdagens protokollsutdrag, och remitterat det till sin finans-afdelning.

Konungen lät nu Ekman uppläsa 1788 års stat; och derefter en uträkning af statsskuldens belopp vid 1771 års riksdag, och vid 1787 års slut: förra gången ungefär 12½ millioner rdr, andra gången 9⅔, hvilket visar en minskning af 2⅘ millioner; visserligen hade under år 1788 åter en half million ny skuld tillkommit, så att hela beloppet vid 1788 års slut var 10,325,478 riksdaler.

Wallqvist erkände värdet af det förtroende som konungen visade utskottet, äfvensom att ställningen såg mindre svår ut, än man kunnat förmoda; men bad, eftersom det tilläts utskottets ledamöter att mellan sammankomsterna söka närmare upplysning ur handlingarne, dem äfven måtte förunnas, att hos friherre Ruuth vidare begära de undervisningar, hvilka ur handlingarne icke af dem sjelfva kunde hemtas. Och konungen försäkrade att han intet heldre önskade, än att gifva utskottet den fullkomligaste öfvertygelse om riktigheten af alla uppgifter, och sade sig »med lifligaste nöje vederlägga den farhåga för statsverkets belägenhet, hvilken väl kunnat vara en följd af förra tiders långvariga oenighet, men ock tillika med omsorg torde ha blifvit utspridd och underhållen i mindre goda afsigter». — Utskottet sparade ej på tacksägelser, och bondetalemannen särskildt tackade för det hans stånd »äfven till detta utskott blifvit kalladt, och såmedelst fått dela den tillfredsställelse, hvilken ståndet thy förutan och hitintills saknat».

Utskottet har på eftermiddagen begagnat den gifna tillåtensen att granska förelagda handlingar, och begärde vid nästa sam-

manträde (d. 26), genom grefve Hamilton, att dermed få fortfara. Detta tilläts, och dessutom utsågs, på konungens eget förslag, en mindre deputation, till att både ytterligare inhemta alla nödiga upplysningar, och äfven »öfverlägga och stadga sina tankar angående det af frih. Ruuth ingifna projekt». Deputationen fick sammanträda »i stats- och riksgäldskontorens rum på gamla kungshuset, för att finna en så mycket beqvämligare tillgång till handlingarne».

Medan utskottets mindre deputation i tätt på hvarandra följande sammanträden fullgjorde sitt uppdrag, har utskottet sjelf blott en gång varit samladt i plenum (den 2 Mars). Man hade då erhållit bankoutskottets utlåtande (af den 27 Febr.), hvaruti detta utskott erkänner att af de till spanmålsmagasiners inrättning år 1786 anslagne medel ännu återstode 433,333⅓ rdr, och samtycker till denna summas uttagande på en gång ur banken, men tillika låter förstå, att banken dermed fullgör allt hvad den är pligtig och i stånd till att göra riket till biträde i närvarande svåra belägenhet[1]). — Bankoutskottet har äfven underrättat de i banken delegande stånden om detta sitt beslut och utlåtande.

Konungen hade för öfrigt denna dag goda underrättelser från Berlin att meddela, nemligen att »prinsen af Wales, ehuru han då ännu icke tillträdt regentskapet, likväl redan igenom egenhändig skrifvelse försäkrat konungen af Preussen, det han icke allenast

[1]) Det har, heter det, icke undfallit utskottet alla de betänkligheter, som härvid kunnat förete sig, och huru en anticiperad utbetalning af en nog betydlig summa skulle kunna öka tyngden af de tillfälligheter, som af tidernas skick kunde uppkomma; men då utskottet derjemte eftersinnat, uti hvad angelägen och ömmande afsigt konungen denna återstod nu äskar, och att densamma ifrån början varit utsedd att nyttjas till rikets hägn och försvar, så har hos utskottet intet tvifvelsmål derom kunnat uppkomma, det borde icke äfven banken, efter hvad dess nu egande förmåga i det yttersta medgifva kan, utan att rubba realisationens framgång och bestånd, göra riket något biträde i dess närvarande belägenhet, hvilket ock å bankoverkets sida nu fullgöres, då bankoutskottet ingår i den äskade utbetalning af återstoden på de till spanmålsinrättningen anordnade medel, således att banken nu genast utlemnar till K. M:ts och kronans disposition meranämde återstod emot enahanda säkerhet och under lika betalningsvilkor, som för de till spanmålsmagasins-inrättningen gjorda förskotter redan äro betingade, emot säkerhet uti kronans tullinkomster, samt emot tulldirektionens förskrifning att betala tre procents årlig ränta och tre procents årlig afbetalning å kapitalet o. s. v.

hyste med sin herr fader konungen enahanda tänkesätt i anseende till Englands förening med Preussen och Holland, och till de nordiska angelägenheter, utan att han äfven ville sätta en större drift uti de anstalter, hvilka i dessa ändamål blifvit tillämnade, men igenom konungens sjukdom åter afbrutna».

Wallqvist gör följande anmärkning om hemliga utskottet i allmänhet: »Då säkerhetsakten så nyligen förevarit, och frälse samt ofrälse stånden i den frågan förhållit sig så olika, samt ur mångfaldiga andra anledningar förbittringen emellan stånden stigit till all möjlig höjd, är det naturligt, att deputerades sammanträden i utskottet i begynnelsen icke skulle vara behaglige. Dock försvann snart ledamöternas farhåga för hvarannan». — I afseende på förskottet ur banken säger han, att konungen ville hafva utskottet att af egen myndighet det fordra, såsom egande ständernas makt, men deremot erinrades, att ständerna sjelfva alltid brukade höra bankoutskottet i ärenden som rörde banken. Att bankoutskottet ej gjorde svårigheter, tillskrifver han bankosekreteraren Schröder; »han skall i början ha visat sig alldeles obeveklig, men föll sedan, som många andra, för en nådig kompliment».

Hemliga utskottets mindre deputation bestod af frih. Mannerheim, som synes ha fört ordet, frih. Rappe, och Spaldencreutz; Gadolin och Hambræus; Ekerman och Valley; Nils Svensson och Niklas Bengtson. Frih. Ruuth och Ekman gingo tillhanda med upplysningar, Lagerheim förde protokollet. — Wallqvist vet berätta, att de deputerade »voro mycket angelägna att ej tro någon ting, förrän det var på det nogaste granskadt. I synnerhet skola de adliga ledamöterna samt prosten Hambræus med denna nyttiga nitälskan ha utmärkt sig». De funno, säger han, »sanning i alla uppgifter; de anmärkte, att riksgälden under R. R. grefve Ulr. Scheffers och statssekr. frih. Liljencrantz administration, varit i aftagande till och med 1782, att den derefter åter förökts, att orsakerna dertill voro dels 1783 års totala missvext i landet, dels större kostnader de sednare åren på flottan, försvarsverken, och nödiga anstalter att antingen afvärja ett krig, eller kunna föra det. Till någon mindre försigtighet i administrationen kunde komitterade ej finna minsta liknelse, utan erkände gemensamt, att

konungen i detta riksvårdande ärende användt en mycket vis och nådig omsorg».

Enligt protokollet hafva deputerade till en början (d. 26 Febr.) företagit sig staten för år 1788. Härvid uppkom den frågan, huruvida det vore skäl att genomgå den personela så ordinarie som extraordinarie staten post för post. Å ena sidan skulle på sådant sätt statens behof bäst kunna urskiljas; men å andra sidan fordrades mera tid, än deputerade fått sig anslagen; och derjemte erinrade frih. Ruuth, »att medlens disposition och anordnande till statens flera behof ankommer på konungens pröfning och fastställande». Men om, i anseende till rikets nuvarande belägenhet, någon anledning kunde yppas, att till konungen hemställa en sådan reglering, jemkning och indragning för framtiden, att tillgångar och utgifter motsvarade hvarandra, och statsbrist kunde undvikas, torde det vara konungen välbehagligt. Ruuth upplyste ock, att konungen redan varit betänkt på sådant, och 1787 nedsatt en komité för detta ändamål, bestående af ledamöter från kollegierna och andra verk, under frih. Liljencrantz som ordförande. Komiteen hade ock ingifvit ett betänkande; men som arbetet i alla verk snarare till- än aftagit, hade ingen indragning af betydenhet för tillfället funnits möjlig att tillstyrka. — Deputerade funno det vara bäst, att endast fästa sig vid betydligare utgifter.

Man granskade sålunda hela utgiftsstaten, och följande dag likaledes inkomststaten. Den förra befanns stiga till 3,472,935 rdr, den sednare till 3,056,073 rdr; hvilket utvisade en brist af 416,862 rdr, som konungen »förklarat sig vilja till räntekammaren låta leverera». — Det fanns således statsinkomster, som ej inflöto i räntekammaren omedelbart. En art af sådana inkomster antydes i det näst följande.

Ibland extraordinarie inkomster voro upptagne »af bränneriarrende-medlen en summa af 166,666$^2/_3$ rdr, svarande emot förra bränneri-bevillningen; men som deputerade förmodade, att berörde arrendemedel borde öfverstiga en sådan summa, och härvid gafs vid handen, att de till kgl. statskontorets disposition icke inflyta», så begärdes häröfver upplysning af frih. Ruuth. Han svarade, att denna inrättning ännu vore ny, och att således några räkenskaper öfver beloppet icke kunnat afslutas; men att K. M:t, hvad som kan öfverskjuta förenämde till staten anordnade summa, be-

hagat anslå till spanmåls uppköpande, för att till kronans magasiner tillhanda hållas; af hvilken anledning dessa medel äro ställda under den öfver allmänna magasinsinrättningen tillförordnade direktions disposition. Han kunde derföre icke annorlunda än genom upprättade förslager upplysa, till hvad belopp förenämde arrendemedel kunde sig bestiga.

Derefter företogo sig de deputerade att granska riksgälden, hvaröfver Ekman (d. 28) företedde ett sammandrag, från och med år 1778; och en berättelse uppsattes till protokoll, hvilken hufvudsakligen bekräftade, hvad redan af friherre Ruuth var för utskottet uppgifvet.

Vid 1771 års slut var statsskulden, efter 1789 års penningevärde, $12^1/_2$ millioner rdr, hvaraf $2^1/_2$ utrikes, 10 millioner inrikes skuld. Sedan riksgälden åter blifvit skiljd från statsverket, och en ny direktion vid 1778 års början dermed tagit befattning[1]), var dess belopp, enligt samma års hufvudbok, $14^7/_{10}$ millioner, vid årets slut åter $13^1/_5$. I sammanhang med skedd afskrifning å rikets skuld till banken af $4^3/_4$ millioner, hade summan år 1779 minskats till $6^1/_2$ million, slutligen sjunkit under 6 millioner till år 1781; men derpå åter ökats, till mera än $9^2/_3$ millioner år 1787, och utgjorde vid 1788 års slut nära $10^1/_3$, nemligen 8,180,000 rdr utrikes, 2,145,000 inrikes skuld. För denna tillökning låg tillräcklig förklaring i åtgärderna för realisationen, i kostnader för flottans och armeens behof, utom hvad i staterna bestätts, i tillskott för statsbristens fyllande, samt i räntebetalningar, hvilka stigit till dubbelt af riksgäldsfondens tillgångar[2]) för 15 år.

Till dessa sednast befintliga skulder måste nu komma kostnaderna för det förflutna årets kampanj, 3,310,000 rdr utom de ännu ej uträknade kostnaderna för vestra orternas försvar; samt för innevarande års kampanj, som beräknades, för 50,000 man och båda flottorna, till $7^3/_{10}$ millioner. En annan uträkning var visserligen gjord, som gick på 2 millioner mindre, för den hän-

[1]) Detta hade, så väl som 1776 års realisation, skett utan ständernas hörande och medverkan, men efteråt blifvit af dem erkändt. Direktionen bestod nu, under kanslipresidenten som ordförande, af frih. Ruuth, Lagerheim och Ekman, utom sekreterare och tjenstemän.

[2]) Hvarom längre fram. Om skuldens öfvergång från mestadels inrikes till mestadels utrikes synes ingen anmärkning ha blifvit gjord.

delse, att landtkriget kunde föras med 30,000 man. Men frih. Ruuth kunde ej gifva någon försäkran, att så skulle kunna ske, särdeles om äfven södra eller vestra orterna skulle behöfva försvaras. Det hörde i alla fall till konungens eget ompröfvande, med afseende på allianser med andra stater, och på den politiska ställningen i Europa, huru stor styrka måste användas. Och hade derföre deputerade ansett bäst att vara betänkte på en krigshär af 50,000 man.

Allt detta sammanräknadt, gäld och krigskostnader, så väl gjorda som förestående, steg till 21 millioner Rdr, utom flera års brister i staten. Om rikets ständer åtaga sig hela denna gäld, och för dess betäckande skaffa tillgångar, torde konungen täckas så föranstalta, att statsbrist hädanefter ej uppstår. Den har i 15 år varit i medeltal 118,000 Rdr årligen, men torde numera, sedan örlogsflottan blifvit iståndsatt, kunna undvikas.

Deputerade togo derefter i betraktande, huru stor ränta som erfordras för denna gäldsumma, dels ock hvad årligen borde kunna afbetalas. Spaldencreutz trodde, att man ej finge beräkna lägre ränta, än 6 procent för inrikes lån, och för utrikes kanske 5, hvilket med provision och andra omkostnader nog också skulle stiga till sex. Valley tillstyrkte en förfrågan hos bankoutskottet, huru stor summa banken skulle kunna förskjuta efter tre procents ränta; men Spaldencreutz ansåg det ej tillkomma deputerade, att utan anmälan hos hemliga utskottet, begära något utlåtande af bankoutskottet. De öfriga deputerade gåfvo Spaldencreutz rätt, så väl häruti, som i frågan om procentens belopp.

Men huru nu finna medel till årlig ränta och afbetalning? Den till riksgäldskontoret anslagna fond utgjorde blott 9 tunnor guld (150,000 Rdr) årligen; och årlig ränta till 6 procent för 15 millioner, och till 3 procent för 6, om sådant kunde erhållas, samt 1 procent afbetalning hvarje år, fordrade derutöfver 68 tunnor guld. Man fann härför ingen annan utväg, än bevillning af ständerna.

Visserligen förespeglade Ruuth, att den beräknade årliga kostnaden kunde betydligt nedsättas, emedan en del af de nuvarande lånen stodo på 4 till 5 procent, och nya lån torde kunna erhållas till mindre än 6; han erinrade om sitt eget förslag, att upptaga ett utländskt lån på 3 millioner med 5 procents ränta, samt utgifva obligationer med 4, kanske 3 proc. ränta; vid åter-

ställd fred kunde ock möjligen de utländska lånen omsättas till lägre ränta. Men deputerade vidblefvo för säkerhets skuld den nämda summan af 68 tunnor guld.

Uppstod nu frågan, huru stora kostnader under årets lopp måste bestridas, och huru medel dertill skulle finnas. Af den äldre gälden befanns ungefär $1^1/_3$ million vara förfallen till betalning inom året; om härtill lades $3^1/_3$ million, som man var skyldig för den förflutna kampanjen, och $7^1/_3$ för den kommande, gjorde detta tillsammans 12 millioner. Valley understödde Ruuths förslag om räntebärande obligationer, utfärdade af ett riksens ständers kontor, dock med förbehåll, att till en början endast en mindre summa till bestämdt belopp utsläpptes i rörelsen; den kunde sedermera, allt efter som sedlarne vunno kredit, ökas eller minskas.

Men de öfrige deputerade funno härvid flera betänkligheter: ett i betydlig mån förökadt rörelsekapital skulle stegra varuoriserna, och dermed öka omkostnaderna för kriget; de nya obligationerna, hvilka icke när som helst kunde realiseras, skulle ej hålla sig uppe i sitt ursprungliga värde, och de som derpå förlorade, kunde ej så som sig borde, vara det allmänna till tjenst; man kunde ånyo få erfara samma stegring i kursen, som ej längesedan kostat mångens välfärd, och fordrat många år för att afhjelpas; det imaginära myntet kunde komma att uttränga det reela ur rörelsen, förstöra eller skada bankens verksamhet såsom sedelutgifvande, samt i och för sig otillräckligt, sätta handeln i äfventyr.

På grund af allt detta föredrogo deputerade att, med förbigående af de föreslagna obligationerna, söka in- och utländska lån. Ruuth invände väl, att äfven härigenom skulle rörelsekapitalet ökas, med samma verkan, som enligt hans förslag. Men man vidblef sin mening; och Ruuth uttryckte sin förmodan, att man nog skulle kunna lyckas att erhålla lån utrikes, »isynnerhet om riksens ständer åtaga sig garanti för upplåningarne». Detta vilkor trodde sig deputerade böra hemställa till utskottets eget bepröfvande, »i sammanhang med den plan, som till så väl denna som den öfriga riksgäldens förvaltning nödvändigt först bör uppställas».

Ännu ett försök gjordes, åter genom Valley, att skaffa gehör åt Ruuths ideer. Han anförde skriftligen (d. 4 Mars), att bästa utvägen vore, att skaffa inländska lån, med så låg ränta som möjligt, medelst kreditsedlars utfärdande, till ett belopp af 1 million R:dr, betalbara på 2 till 3 år; dessutom borde upptagas ett in-

rikes lån på direkt väg, till 1 eller högst 2 millioner med 6 procents ränta; och slutligen vid ytterligare behof, ytterligare in- och utländska lån; allt under förvaltning af ständernas fullmäktige. Men deputerade vidblefvo sitt fattade beslut; protokollet justerades, och den 6 Mars föredrogs det för samtliga utskottet, och bordlades; derjemte bordlades en ny skrift, af Ruuth sjelf ingifven, syftande att både försvara och utveckla hans ursprungliga förslag.

Ett kreditverk, påstod han, som garanteras af ständerna, styres af deras fullmäktige, och granskas af deras revisorer, samt af ständerna förses med ofelbara utvägar till räntors och kapitalers betalande, synes kunna vänta tillräcklig kredit, säkerhet och bestånd. Dess obligationer böra komma att gå man och man emellan som kontant, särdeles om de ställas på mindre summor, från 5 till 15 R:dr. Att de löpa med ränta, blir en fördel framför bankens sedlar; å andra sidan bör ej banken kunna blifva lidande genom dessa sedlar, med hvilka den har intet att beställa; dess trygghet beror på förhållandet mellan dess egna sedlar och dess redbara kapital. Penningestocken ökas ej, och varuprisernа stegras ej heller mera genom dessa obligationer, än genom en lika stor summa inkommande utrikes lån.

Att bekomma betydligare inrikes lån på direkt väg, lärer ej gå för sig utan hög ränta; utrikes lån kunna nog fås, men ej mindre dyra. Om hälften af de nödiga 12 millionerna skulle upplånas medelst obligationer à 3 procent, vore det en årlig räntebesparing af $10^{4}/_{5}$ tunnor guld, hvilket om sedlarne sattes på inlösning efter 3 år, gjorde $32^{2}/_{5}$, och efter 5 år 54 tunnor guld. Bäst vore emellertid, att en redan entamerad utrikes låneförhandling à 3 millioner R:dr fullföljdes, men under ständernas garanti; att 2 millioner upplåntes direkte inrikes, och 5 till 600,000 R:dr genom obligationer à 3 procent, på blott ett eller två års betalningstid. Med dessa summor kunde betäckas, genom det utländska lånet de nu förfallna förskotten af handelshus, samt de närmast erforderliga förnödenheter, som utifrån måste hemtas, och genom obligationerna och det inhemska lånet de inrikes utgifterna. Om det visar sig, hvilket snart skall af erfarenheten afgöras, att sedlarne gå utan agio, kan summan ökas; i motsatt fall må de indragas medelst ett motsvarande lån. De tillgångar, som ytterligare blifva nödiga, kunna småningom uppnegotieras. Främmande subsidier kunna möjligen minska behofven, än mera en mellan-

kommande fred. Sedlarne kunde ock möjligen medföra den fördel, att den inrikes gäld, som nu står på 4 procent, kunde förvandlas till treprocents, och den för densamma tillämnade årliga afbetalning i stället anslås uteslutande för den utrikes gäldens amortering.

Att sedlarne skulle af kronan mottagas i uppbörd, ville han ej tillstyrka, emedan det kunde missbrukas af uppbördsmän, i det de hölle sedeln inne, för att draga ränta, hvilket dock kunde förebyggas genom noggrann kontroll; ej heller tillstyrktes, att de skulle insättas i banken för räntekammarens räkning.

Wallqvist, som för öfrigt i viss mån förblandar Ruuths projekt och de deputerades yttrande, säger om de sednare, att de frångingo Ruuths både första och andra förslag, utan att egentligen sätta något annat i stället. »Finansministern var ledsen öfver den motsägelse honom mött, positif i sina meningar, okunnig i sin sak, oerfaren både i sitt embete och i konsten att föra menniskor».

Enligt protokollet har utskottet den 9 Mars företagit deputerades yttrande och Ruuths förslag. Konungen framställde först den frågan, om mot de förekommande uppgifterna något vore att erinra; hvarpå ingen hade något att andraga. Han uppmanade derpå till diskussion.

Efter några ord af Hermansson om de svårigheter som sig företedde, men som måste öfvervinnas; anmärkte Lantingshausen mot Ruuth, att han blott fästat sig vid den nyare gälden, och de närmaste behofven. Äfven den äldre gälden borde jemte den nyare komma under ständernas förvaltning, och utvägar sökas till dess betalning, så att ordinarie staten blefve befriad från räntekostnader. Konungens kassor kunde sålunda en gång för alla ställas på redig fot; ständerna finge säkerhet, att inga nya tillskott af dem fordrades, och när de småningom hunnit afbörda all rikets skuld, att deras utgifter dertill kunde upphöra, eller i märklig mån lisas.

Häruti instämde Wallqvist, och ansåg böra först tagas i betraktande, på hvad vilkor konungen kunde sålunda öfverlemna statsskulden till ständernas förvaltning, och dessa sig densamma åtaga. Konungen fann förslaget godt, och var så mycket heldre

färdig att uppgifva den äldre gäldens belopp, som den var gjord före hans tillträde till styrelsen; han hade icke sjelf velat väcka ett förslag, som skulle leda till stora omkostnader på en gång; angående sjelfva frågan ville han betänka sig, men vilkoren kunde man på förhand diskutera.

Wallqvist ville gerna hafva konungens samtycke till sjelfva saken: den gamla skulden vore honom ju ett olycksaligt arf; och kollision kunde befaras mellan den gamla och den nya, om ej samma verk förvaltade båda. Men konungen erinrade om regeringsformens 47 §, och utskottets derpå hvilande makt, så att ärendet endast i allmänna ordalag kunde och borde meddelas ständerna. Lantingshausen och Wallqvist försäkrade, att man nog skulle finna utväg att förena konungens tillfredsställelse med de rättigheter, som i regeringsformen blifvit ständerna tillagde. Den förre ville ock med Englands exempel bevisa, att det ej vore farligt att allmängöra statsskulden. Men konungen svarade sig alltid hafva funnit mellan England och Sverige den största olikhet, i anseende till Englands vidsträckta handel och stora tillgångar, samt en hundraårig sedvana. Han ville ock finna en hufvudsaklig orsak till de oordningar som nu rådde i Frankrike, uti den mindre varsamhet, hvarmed finanserna der blifvit handterade; och borde man derföre här gå så mycket försigtigare till väga.

Lantingshausen talade om den tillfredsställelse konungen skulle finna i ett fullt förtroende till ständerna; Hamilton om det förtroende och den tillgifvenhet det måste hos dem framkalla. Mannerheim trodde att hemligheten i alla fall i viss mån kunde bevaras, under det man på ständerna öfverflyttade det ansvar, som utskottet sjelf ej kunde bära; Ferrner åter ansåg hemligheter i drätselverket lika farliga för konung och folk. Men Wallqvist erkände, att det just vore ett problem att lösa vid den föreslagna öfverläggningen, om tiden vore inne att upptäcka allt för ständerna.

Äfven bönder yttrade sig. »När det brinner i grannens vägg», sade Jon Bengtson, »vilja alla hjelpa, och som han förnummit allmän beredvillighet, så önskade han, att frågan om lånet kunde öfverlemnas till ständerna, som kunde sätta ut summan, som då kunde betalas peu om peu, och vi slippa så mycket lättare. Ständerna kunde stadga om indragningar, och då kunde tillika, alltsom kriget medgaf, fonderna till dess underhåll och till statsbristens stoppande gå i hvarannan, det som dryper, drypa

inom riket, penningar tagas der de äro att tillgå, och banken, rent ut sagt, bispringa riket.» — Nils Svensson förenade sig med Wallqvist.

Under denna diskussion hade Lantingshausen påmint om behofvet af ett utskott för den blifvande bevillningens fördelning, och satt i fråga, att detta utskott äfven kunde behandla frågan om sättet för statsskuldens öfverlåtande till ständerna. Wallqvist hade yrkat på en instruktion för detta utskott, men tog det tillbaka vid justeringen. Nu föreslog han, att medan konungen med hemliga utskottet öfverenskom om statsskuldens blifvande förvaltning, kunde bevillningsutskottet begynna sin verksamhet. Häruti instämde Ekerman; konungen hade deremot intet att invända, och lofvade derom öfverlägga med ståndens talemän. Dessa synas ock samma dag ha fått uppdrag att låta hvar sitt stånd välja medlemmar, 12 af adeln, 6 af hvardera de andra.

Lantingshausen hade äfven erinrat om nödvändigheten, att konungen bestämde, med huru stor härsmakt han ville gå i fält, för kalkylernas uppgörande. Konungen förklarade härtill, att han bestämt sig för 50,000 man, i ovisshet om stilleståndet med Danmark kunde blifva förlängdt, eller förbytt till fred. Kunde intetdera ske, utan danska trupper skulle inrycka, behöfdes emot dem 20,000 man, inberäknadt det landtvärn och frivilliga trupper, som allmogen i flera orter uppsatt, och hvilka fordra, så snart de röra sig, lika omkostnader som andra. Den skärgårdsflotta, som nu utrustas i Göteborg, kostar ock mycket. — Lantingshausen frågade, om utsigterna till lugn från danska sidan syntes aftaga. Snarare ökas, svarade konungen, genom Englands och Preussens bemedling. I Köpenhamn lärer förmärkas mindre drift än förr i utrustning; äfven lära engelska officerare lemna den ryska örlogstjensten, och deras egna ej draga ens. Englands konung synes tillfriskna, hvilket skulle blifva oss till fördel.

Konungen fortfor: Den skuld af tre millioner för det förgångna fälttåget, till hvars betalande Ruuth tillstyrkt ett motsvarande utrikes lån, under ständers garanti, är redan till betalning förfallen; långifvarne fordra liqvid eller garanti, hvarförutan de kunna gå under, till svåra följder för svenska börsen och handeln. Derföre borde nu utskottet till en början gifva sin garanti för dessa tre millioner, tills ständernas kunde i all form erhållas.

Valley understödde detta förslag, med åberopande af sin kännedom af ställningens betänklighet, och med tacksamhet för den ömhet, hvarmed konungen upptog detta ärende. Men Spaldencreutz trodde det ej vara skäl för utskottet att garantera en del af gälden, sedan konungen gifvit, om ej löfte, åtminstone anledning att hoppas, det han skulle meddela ständerna hela denna angelägenhet; i alla fall låge en sådan garanti utom utskottets befogenhet. Häruti instämde Hamilton, och föreslog, att konungen skulle tills vidare låta underrätta långifvarne, att saken var under öfverläggning i utskottet.

Konungen medgaf den formela rigtigheten af dessa invändningar; men posten går i morgon, postgången är långsam, och den våda för handen, som han länge fruktat. Han tviflade visst icke, att ständerna gå in på garantien, men innan den frågan är afgjord, förbjuder honom grannlagenheten att derom gifva någon förhoppning; han föreställde utskottet ansvaret för all den olycka, som genom dröjsmål kunde uppstå. — Lindblom föreslog, att plenum skulle anslås i alla stånd till följande dagen, då saken kunde företagas, och genom föreställningar af utskottets ledamöter, hvar i sitt stånd, bringas till det slut konungen önskat, och han vid middagen få ständernas svar. Men Wallqvist ansåg det vara vådligt att skilja de frågor, som rörde gälden, och bäst att spara det förtroende, som ledamöterna egde inom sina stånd, tills öfverläggningarne om det hela skulle förekomma. — En och annan föreställde sig, att saken kunde vara afgjord till nästa postdag, och inom så kort tid kunde väl ej några stora olägenheter uppstå. Men Ruuth trodde dem svårligen kunna undvikas med minsta uppskof, och omöjligt att så hastigt komma till slut med ständerna.

Konungen begärde borgarnes yttrande, såsom de der bäst kände dessa ämnen. — Valley intygade vådan af den villervalla, som inom och utom riket kunde uppstå af långifvarnes undergång, och tillstyrkte att utskottet skulle göra som konungen önskat. Lijdberg gjorde skillnad mellan den äldre och den yngre gälden, ehuru visserligen båda en gång måste betalas. För den äldre vore det kreditkontor, som Ruuth föreslagit, den lämpligaste utvägen. Den yngre, tillkommen för kriget, var för tillfället den mest pockande, och dit hörde de tre millionerna; då nu rikets handel och börsens säkerhet berodde på skyndsamheten af långif-

varnes förnöjande, trodde han utskottet böra, och på grund af regeringsformens § 47 ega rätt att vidtaga dertill nödiga anstalter.

Bland presterna yttrade sig Gadolin, och erinrade, huru hemliga utskottet år 1756, då han ock var ledamot deraf, när tidning kommit om olyckor, som träffat flera handelshus i Lissabon[1]), genast sammanträdt, och vidtagit nödiga åtgärder mot de faror som hotade svenska handlande. Förhållandet var nu enahanda, och utskottet borde äfven nu kunna lemna börsen ett kraftigt bistånd. Det vore så mycket önskligare, sedan frågan en gång blifvit väckt, och allmänheten derom kan få kännedom, då det skulle verka mycket ondt, om det förljöds, att utskottet dermed ej kunnat taga befattning.

Likaledes erinrade konungen sjelf om de olyckor, som rubbningen i handelshusens ställning åren 1765 och 66 medfört, och som ännu efter 23 år läto sig känna. »Ständerna ville då återtaga, hvad de handlande kanske med nog tilltagsenhet vunnit på kronans bekostnad, men riket förlorade mera för mindre, och skadan kunde icke ersättas». — Spaldencreutz vidblef dock, att utskottet ej vore befogadt att taga det äskade ansvaret på sig; och Wallqvist, att utskottet ej borde upptaga denna del af frågan särskildt. Konungen erinrade, att ansvaret sannolikt ej blefve stort, ty man hade all anledning förmoda, att ständerna sjelfva åtaga sig garantien, och inom åtta dagar stadga sitt beslut. Utskottet kunde således väl begagna sin makt enligt regeringsformens 47 §. Hamilton svarade med erinran om § 50, som förbehöll ständernas rätt öfver statsverket. Konungen trodde detta hinder häfvet derigenom, att hemliga utskottet fått upptaga statsverkets angelägenheter.

Men Spaldencreutz ville ej gifva vika. Och slutligen förklarade sig konungen vilja gå utskottets önskningar till mötes, och afstå från sitt förslag, i förmodan att långifvarnes välfärd ännu kunde upprätthållas, om han med posten i morgon anbefallde sina ministrar vid främmande hof att förständiga dem, det fråga förevarit i hemliga utskottet om ständernas garanti för statsskulden, och att utskottets ledamöter, ej mindre än konungen sjelf, ansågo det vara utom allt tvifvel, att ständerna lära om några

[1]) I följd af den jordbäfning, som detta år förstörde en stor del af staden.

dagar sig densamma åtaga. — Utskottet förklarade sin tacksamhet för detta konungens beslut.

Följande dag (d. 10 Mars) företogs den egentliga granskningen af Ruuths projekt, i sammanhang med utskottets deputerades utlåtande. Att befintliga utrikes lån till 3 millioner skulle kontinueras, och ett inrikes af 2 millioner med 6 procents ränta upptagas, detta hade deputerade lemnat utan anmärkning. Men utgifvande af räntebärande obligationer, till ett belopp af 5 till 600,000 R:dr, hade de ej kunnat godkänna, utan föredragit ytterligare utrikes lån.

Spaldencreutz uttalade äfven nu sin tvekan, huruvida ett kreditverk, som icke kunde uppvisa reela tillgångar, skulle kunna för sina utelöpande obligationer vänta ett förtroende, som skulle göra dem gängse i likhet med bankens sedlar. Ej heller vore att hoppas, att våra kapitalister insatte sina pengar i kontoret mot 3 procents sedlar; fastheldre skulle de köpa dem i andra hand för underpris af kronans leverantörer, hvilka mottagit dem i betalning. Sådane kapitalister hafva alltid utvägar att draga sig undan bevillning; alla försök, som man gjort i England, att på dem lägga dess tyngd, hafva fruktlöst aflupit. Ville man nödvändigt försöka med räntebärande obligationer, borde dermed åtminstone anstå, tills kontoret genom bevillning och insättningar vunnit en styrka, som ingifver allmänheten förtroende.

Ruuth erkände vigten af dessa anmärkningar, men trodde, att kontoret genom ständernas garanti skulle vinna all nödig säkerhet. Deremot invände Spaldencreutz, att garantien dock ej var annat än en borgen, som ej kunde göra mera för sedlarnes omlopp, än hvarje annan borgen, ej göra dem lika goda med mynt eller med bankosedlar. Konungen satte i fråga, att de skulle mottagas i kronans uppbörd; men detta afstyrkte Spaldencreutz, emedan egennyttiga kronobetjente skulle kunna begagna sig af allmogens mindre kännedom om dessa sedlars värde, särdeles med afseende på upplupna räntor. Nils Svensson åter trodde ej att dermed vore någon fara: allmogen skulle nog lära sig känna sedlarnes värde; mången förmyndare skulle med glädje begagna tillfället att insätta sina myndlingars pengar i kontoret; ständernas garanti å ena sidan, och å den andra noggrannhet i liqvider kunde tillräckligt betrygga inrättningen.

Spaldencreutz erinrade nu om den stegring i varupriser, som

måste inträffa, om leverantörerna ej finna sedlarne nog begärliga i allmänna rörelsen; Hamilton att de komme att gifva lägre ränta, än som fås i diskont- och assistans-kontoren. Hambræus deremot kunde ej finna förslaget förknippadt med några vådor, åtminstone ej motsvarande den förlägenhet och de bekymmer, som nu egde rum, och till hvilkas afhjelpande det vore ämnadt. Valley påstod att så väl nyttan som svårigheterna vid ett sådant verk kunde af diskurser föga utrönas, bättre af erfarenheten, och berodde af förvaltningen, af aktsamhet mot missbruk, och att man, om sedlarne ej uppfylla sitt ändamål, genast åter indrager dem med hjelp af ett nytt lån. — Konungen åberopade, till styrka för sitt hopp om sedlarnes gångbarhet, att de sedlar som fältkomissariatet i Finland utgifvit, under den brist på pengar, som der rådde, medan årstiden gjorde alla remisser till armeen omöjliga, hade vunnit så stort förtroende, att man nu, då tillfälle var öppnadt att få dem inlösta, visade sig derom mindre angelägen.

Wallqvist trodde, att förslaget hvilade på goda grunder, hvarförutan all garanti i och för sig ej skulle göra tillfyllest. Men iakttagas måste att sedlarne, om de falla i värde, genast indragas, och att summan, äfven i händelse af framgång, ej ökas öfver 600,000 R:dr. — Häruti instämde Lindblom och andra prester. Äfvenledes Ekerman, i ett skriftligt anförande, hvaruti erinrades, att de från år 1746 utgifna kopparmyntsedlar, ehuru af banken utfärdade, ej kunnat öfvervinna allmänhetens tro på speciemyntets högre värde.

Weijerin gillade den af Ruuth föreslagna sedel-emissionen, särdeles med hänsyn till de dryga ränte- och amortissementsprocent, som nationen komme att betala för de egentliga lånen; i jemnförelse med dem blefve sedlarne de minst graverande, och utgifna med ständernas garanti, måste de få samma kredit som bankens transportsedlar, om en viss fond till deras inlösande vid förfallotiden blir tillgänglig. Att etablera en sådan fond genom uteller inländskt lån, medförde en ränteförlust, stridande mot ändamålet. Men de 200,000 R:dr, som riksgäldskontoret nu eger i banken disponera, borde ökas med 466,666⅔ R:dr; så skulle kontoret hafva en tillräcklig fond till sedlarnes inlösning; och om tiden sattes på 1, 2 à 3 år, hade banken rådrum att anskaffa medlen, och finge räkna ränta från den dag de af kontoret lyftas. Bankens ändamål måste vara, att grundlägga en proportionerad

penninge-cirkulation, och att vårda penningens säkra valör; samt derjemte bidraga till allmän nytta, mot inkomster, som nationen densamma bereder; den bör i rikets närvarande belägenhet ej sparas för allt det biträde, som utan att rubba dess bestånd kan åstadkommas. Genom realisationen har banken vunnit styrka; samtiden som dertill bidragit, har rättighet att derföré fordra återtjenst, när ständerna samfäldt garantera en successiv återbetalning, med den lägsta ränta, som banken nu har af privata gäldenärer. Bankoutskottet borde häröfver höras; och sedan det yttrat sig, med huru stor summa banken kan bidraga, känner man huru mycket som derutöfver behöfver in- och utrikes upplånas. Ju mera inrikes, desto fördelaktigare för nationen; men mycket lärer väl ej på den vägen vara att vänta, under den penningebrist som nu eger rum, och ej med mindre än 6 procents ränta. Behofven äro pressanta, inrikes biträdet osäkrare, tiden för handen att snart vara i fullt försvarsstånd; nödvändigt blir således, att under första månaderna af året upptaga utrikes lån, tillräckliga för behofvet, men ej så stora, att krediten deraf skadas, och till minsta möjliga ränta. — Häruti instämde Ullner.

Jon Bengtson, heter det, »hade anmärkt, att detta verk kräfde en garanti af 4 stånd, äfvensom banken, och trodde sig derföre böra hemställa, om icke den garanti, som skulle detsamma beviljas, heldre kunde gifvas åt banken, som derigenom kunde göra ett så mycket större och häremot svarande biträde, då tillika alla nya inrättningar blifva öfverflödiga, och de löner som skulle användas för dem, blifva i stället en nyttig besparing. Han visste, att när kung Carl lemnade kopparräntan till banken, äskade han alla fyra ståndens samtycke, och att alla fyra stånden bidragit till bankens inrättning; men huru bondeståndet sedermera kommit ifrån all befattning med detta verk, visste han icke».

Wallqvist tyckte sig nu finna, att flera nya frågor uppstått i sammanhang med hufvudfrågan. Hvad Jon Bengtson vidrört, torde kunna läggas på bordet. Hvad Weijerin anfört, vore nog den säkraste utvägen till kontorets soliditet, men torde svårligen erhållas under nuvarande omständigheter. Det kreditiv, som ifrån banken till riksgäldskontoret alltid varit lemnadt, måste väl fortfara, men att öka det med öfver 400,000 R:dr är omöjligt, och för tidigt att deröfver inhemta bankoutskottets yttrande; att nu anlita bankens besparingar, är att träda realisationen för nära.

Då också Ruuths projekt icke är grundadt på biträde af banken, utan på upplåningar, vore kanske bäst att företaga denna fråga helt enkelt sådan den blifvit framställd.

Konungen anmärkte sjelf, att det kreditiv banken hittills lemnat, och om hvars fortfarande han aldrig kunnat tvifla, hade icke varit eller är annat än ett cirkulationskapital, som underlättar rörelsen, och rembourserar sig af inflytande medel. Intill 1778 hade det tillhört statsverket, och hade merendels blifvit anlitadt i Mars månad, då förlägenheten om tillgångar varit som störst, särdeles för qvartalernas utbetalande. Men då konungen funnit för godt att skilja riksgälden från statsverket, hade kreditivet blifvit lemnadt till riksgäldsdirektionen. Wejerins yttrande förtjenade allt loford, såsom vittnande om nit och skicklighet; ej heller är skäl att tvifla om bankens biträde åt riket, i den mån tillgångarne medgifva, men svårligen vore nu derpå att räkna.

Hamilton erinrade, att bankoutskottet tydligt nog låtit förstå bankens oförmögenhet till ytterligare biträde, än hvad redan gifvet var. Wejerin förklarade sjelf, att han icke tänkt sig det påräkneligt för tillfället, men framdeles och småningom, på grund af besparingar, som genom detta verks goda hushållning uppstå. Konungen ansåg, att hela denna fråga borde tills vidare hvila.

En annan väcktes af Lijdberg, som önskade att kreditsedlarne måtte i allmänna diskontkontoret mottagas, på sådant sätt att kontoret hade samma rätt att i banken åter diskontera på dem, såsom det får göra dels på egna, dels på vissa allmänna fonders förskrifningar. Derigenom skulle sedlarnes gångbarhet befordras, och i samma mån både bevillningen minskas och den allmänna förlägenheten lindras. Ruuth gillade förslaget; och Walkqvist medgaf att det vore ett sätt att befordra sedlarnes gångbarhet, men ett sådant hypothekerande vore i sig sjelf ej annat än ett lån eller förskott. Spaldencreutz varnade för all utsträckning af kreditkontorets operationer. Hermansson önskade att det biträde banken kunde åstadkomma genom kreditiv, »måtte hållas som riksgälden oförryckt». Hvarpå konungen försäkrade sin afsigt vara, att »ehvad förändring med inrättningen skulle finnas nyttig, alltid bibehålla för den nya den gamlas förmåner och tillgångar».

Efter ytterligare diskussion föreslog Håkansson, att Ruuths förslag skulle antagas, men frågan om sedlarnes förfallotid, och annat som under öfverläggningen förekommit, ordnas i och genom

den instruktion, som för kreditkontoret blefve uppsatt. Wallqvist trodde ock förslaget vara antagligt, äfven hvad kreditsedlar angick, men högst till ett belopp af 5 till 600,000 Rdr, och med redan gjorda förbehåll. Men härvid uppstår åter den frågan, huru långt utskottets befogenhet sträcker sig, liksom förut vid frågan om riksgäldens garanti; och önskade han deröfver betänketid.

Detta medgaf konungen gerna; och gjorde proposition på bifall till Ruuths projekt, på sätt och med vilkor som Wallqvist föreslagit. Utskottets ledamöter af ofrälse stånden gåfvo härtill sitt samtycke; och äfven de adliga, sedan Mannerheim förklarat, att han visserligen funnit mera än en betänklighet vid förslaget, men å andra sidan ansåg det såsom ett försök att afhjelpa den förlägenhet, som onekligen egde rum. Af två onda ting måste man välja det minst svåra. Spaldencreutz förbehöll sig att få skriftligen meddela sina tankar, men afstod derifrån vid den justering som en annan dag skedde. — Frågan hade då redan inträdt i en ny ställning.

Konungen afslöt sammanträdet med att förklara sin tillfredsställelse öfver den enighet, som utmärkte utskottets öfverläggningar.

Så har enligt protokollet tillgått. Wallqvist har en härmed ej oförenlig, ehuru något afvikande berättelse. Han påstår, att sedan utskottets deputerade förkastat Ruuths projekt, utan att sätta något annat i stället, förflöto flera sessioner fruktlöst, under mycket talande, som konungen följde med ringa uppmärksamhet, och utan annat resultat än vexande oro öfver sakernas ställning. Konungen påminte emellanåt om pressanta behof och riksdagens afslutande, men intet steg togs för någotdera. Konungen som erkände, att han aldrig befattat sig med finansärender, utan litat på sina ministrar, begärde slutligen råd af Wallqvist.

Denne svarade, att först af allt en riktig plan måste uppgöras, hvad man vill eller måste vilja; denna plan bör sedan kritiseras, jemkas, och genomdrifvas. Konungen befallte honom sjelf uppgöra en sådan plan. Han använde ett par dagars tid att närmare lära känna de förevarande behofven, och uppgaf dem sedan, muntligen efter gjord anteckning, för konungen, som »deröfver förskräcktes så, att jag tror han tillförne aldrig hört rätta san-

ningen i detta mål. Huru mycket konungen bad mig att i denna sak hjelpa sig, må jag gerna lemna onämdt». — Wallqvist föreslog att hålla sammanträden med dem af utskottet, som troddes minst disponerade att ingå i konungens vilja, och sålunda »bereda sinnena till ett enigt, godt, åtminstone nödigt beslut».

De vilkor, hvartill han önskade konungens bifall, och trodde sig kunna vinna utskottets samtycke, voro: att konungen, som uppgifvit rikets gäld, gammal och ny, samt med krigskostnaderna för året, till 21 millioner rdr, skulle derför fordra ständernas garanti och ansvar, men också blott för denna skuld, och för ingen annan som gifvas kunde. De skulle ock betäcka den årliga statsbristen, men dertill få disponera de tillgångar, hvarmed konungen hittills den betäckt. Konungen skulle till ständernas förvaltning öfverlåta »den gamla riksgäldsfonden, tillika med alla de öfriga fonder, säkerheter, panter m. m., på hvilka penningar kunnat eller kunna negotieras», och ständerna dessa tillgångar såsom rikets egendom mottaga. Konungen skulle upphäfva det gamla riksgäldskontoret, och tillåta ständerna inrätta i dess ställe ett nytt, som af dem förses med instruktion, hvilken konungen stadfästar, så vida den ej strider mot rikets gagn eller konungens höghet. Konungen förbinder sig att icke göra någon ny gäld, utan för staten och hofhållningen nöjas med de tillgångar, hvilka nu anordnas.

Konungen gladde sig åt utsigten att kunna blifva qvitt ansvaret för riksgälden, men fann vilkoren något besvärliga; han var dock villig att antaga dem med tvenne tillägg: att en eller tvenne hans embetsmän skulle öfvervara sessionerna i det nya riksgäldskontoret, dervid biträda med upplysningar och råd, dit förordnas af konungen, men hvarken gravera kontoret med lön, ej heller vid voteringar ega röst och stämma; samt att konungen, för händelse af krig och missvext, skulle af riksens ständers utskott erhålla ett kreditiv på kontoret, stort 100 tunnor guld.

Det första vilkoret syntes visserligen Wallqvist betänkligt, för det inflytande »en högre embetsman alltid kan gifva sig, äfven när han blott upplyser och råder, om han annars förstår att upplysa med besked»; men å andra sidan måste ständernas fullmäktige i kontoret behöfva kommunikation med regeringen, hvilket lämpligast skedde genom embetsmän, som sjelfva voro ledamöter i inrättningen, kände dess fel och förmåner, och intresserade sig för

dess bestånd, såsom stående dess styrelse nära. Och gick således Wallqvist gerna in på detta vilkor. — Deremot att lemna ett kreditiv på 100 tunnor guld på ett verk, som utom blifvande bevillningar ur landet ej egde någon tillgång, utan berodde endast på den kredit det kunde få, var mycket betänkligare.

Men konungen ville härutinnan ej gifva vika. Wallqvist föreslog då, att kontoret skulle till ungefär samma summa få utvidga sin diskonteringsrätt på banken, under ständernas garanti; men häröfver måste bankoutskottet höras. Och ansåg han bäst att konungen sjelf i utskottet föredrog frågan om kreditivet. Detta ville konungen göra, men yrkade att Wallqvist skulle genom ett memorial komma fram med det öfriga.

Ehuru nu konungen fruktade all kommunikation på förhand, såsom just egnad att framkalla motstånd, så tillät han dock, att Wallqvist sammanträdde med några af de andra ledamöterna af utskottet, mestadels af adeln [1]. Efter tre möten, vid hvilka Wallqvist fann mycket mindre ovilja, än man kunnat vänta »i en sådan societet», var man ense om vissa punkter som skriftligen uppsattes, i det hela taget »mindre obeqväme och bindande» än dem Wallqvist sjelf föreslagit [2].

Också då dessa punkter, skrifna af Mannerheims hand, förevistes konungen, fruktade han något svek å oppositionens sida. — Ombedd från ömse sidor, uppsatte Wallqvist slutligen ett memorial i sitt namn, och inlemnade det den 11 Mars.

Det begärdes genast på bordet, af Ferrner, säger Wallqvist. Men derjemte utsågs, påstår han, åter en mindre deputation till att granska detta projekt, och att föreslå instruktion för kontoret. Men deputerade funno, i det outredda skick, hvari hela frågan sig befann, att de ännu ej kunde göra något vid saken. Enligt protokollet utsågs denna deputation först medan diskussion om Wallqvists förslag förevar den 13.

---

[1]) Nemligen Hamilton, Silfversköld, Mannerheim, Lantingshausen, Rappe, Spaldencreutz; samt prosten Ahlström, borgm. Ekerman, lagman Håkansson och Nils Svensson. Sammanträdena höllos hos Silfversköld.

[2]) Det gällde att förebygga ny statsbrist för framtiden, och ny gäld; att ständernas kontor med gälden äfven skulle disponera den till dess liqvid åtagande bevillning, jemte lön- och betalningsafgiften samt licenten, som hittills ingått till riksgäldsfonden; att kontoret försäkras om konungens hägn, och om dess ombuds samråd; slutligen att en framtida lindring i bevillningen måtte kunna motses.

I detta förslag var frågan betraktad uti trenne hufvudmomenter: »Om den ifrågavarande gälden verkligen är rikets, och af riket ansvaras bör?» — »I fall K. M:t skulle finnas benägen att med upphäfvande af den nuvarande riksgäldsinrättningen, låta ständerna dessa ärenden administrera, huru och på hvilka konditioner detta må arrangeras, och hvilken förvaltning med K. M:ts nådiga tillstånd lämpligast kan vidtagas och stadgas.» — »Huruvida någon verklig åtgärd i detta utskott för denna fråga kan lemnas, eller i hvad termer målet till riksens ständers plena synes böra hänskjutas.»

Första frågan var i förslaget besvarad med ovilkorligt ja: den gamla gälden var tillkommen genom gamla statsbrister, hvari konungen ej haft någon del; fastmera var det en följd af lyckliga händelser under dess regering, ett bevis på en fördelaktig administration, en frukt af konungens egna omsorger och ädelmod, att samma gäld icke ökats, under det statsbristen tilltagit genom sådana nya utgifter, som för rikets ära och sjelfbestånd i sednare tider blifvit oundvikliga. Den nya gälden åter har sin enda grund i de extraordinära omkostnader, som det ännu brinnande kriget dels fordrat, dels ytterligare fordrar; den är således tillkommen för rikets skull, och måste af riket ansvaras och betalas.

Häruti instämde utan svårighet alla utskottets ledamöter. Spaldencreutz bad dock att få göra en fråga, hvarpå han förutsåg hvad svar skulle följa; men just detta svar skulle öka tryggheten: »om icke all riksgäld, af hvad natur den vara må, blifvit inbegripen i den uppgift konungen låtit till utskottet öfverlemna; dels nemligen den som uppkommit af statsbrister före konungens regering; dels nu tillökt för det gångna årets krig, dels oundgänglig för kostnaderna till innevarande år, tillsammans omkring 21 millioner Rdr».

Konungen försäkrade att så var; dock hade han efteråt erinrat sig, att möjligen några oafgjorda kronofordringar kunde finnas, såsom Gyllenstjernska fonden, och Gripenstjernska arfvingarnes fordran. Sådant måste ock räknas bland rikets gamla gäld, men kunde ej lända till rubbning af statsverkets utgifter. Detta medgaf Spaldencreutz, men fruktade, att om dessa summor blefvo betydliga, kunde de göra tillräckligheten af anslagna fonder oviss. Hamilton tillade, att dylik svårighet kunde uppstå genom ovissheten om beloppet af den gäld, som blifvit gjord för det norska

fälttåget förledet år, och de skånska truppernas underhåll. Flera delade detta bekymmer; men Ruuth upplyste att ehuru räkningarne omöjligen ännu kunnat uppgöras, var han dock säker att hela summan ej kunde öfverstiga 100,000 rdr.

Emellertid ansåg Spaldencreutz nödigt, att när ständerna blefve underrättade om rikets gäld, de ock finge kunskap om anförda tillkommande poster. Men konungen ville heldre, att de upptogos i en särskildt paragraph af kontorets blifvande instruktion, och att egare af kronofordringar, emedan för dessa ingen fond kunde uppgifvas, finge anmäla sig hos kontoret, som utgåfve förskrifning på nästa riksdag, hvilken egde att utse tillgångar. — Detta bifölls. Ekerman var dertill så mycket mera benägen, som man annars måste öka bevillningssumman; och Wallqvist hoppades, att om man fick fred inom året, skulle medel blifva öfver äfven till detta.

Emellertid hade Nils Svensson begagnat tillfället att yrka en befallning till kammarkollegium och statskontoret, att så fort möjligt vore, uppgöra derstädes anhängiga liqvidationer, så att allmogen ej så ofta som hittills måtte blifva lidande af bytesfordringars ersättande. Konungen svarade, att sådana liqvidationer gälla betalningar eller ersättningar, som kronan kan finnas skyldig att göra i jord; här angick det kronans gäld i pengar. Jon Bengtson erinrade om gods i hans hemort befintliga, som vore pantsatta för 600 rdr, men mycket mera värda, och som kunde återlösas, och sedan af kronan fritt disponeras. Äfven detta fann konungen ej höra till förevarande ämne.

Man öfvergick till andra delen af Wallqvists memorial: Om konungen, hette det, skulle erbjuda ständerna att sjelfva öfvertaga förvaltningen af de skulder de garantera, vore sådant ett nytt vedermäle af konungens nåd, och dess så visa som oryggliga föresats att bereda och stadga ett allmänt förtroende. Dervid måste vissa vilkor stadgas, så att konungen, som skiljer sig vid flera i dess hand varande tillgångar, måtte med detsamma skiljas vid de bekymmer, som alltid åtfölja vården om andras gäld; och ständerna likaledes, som under svårare behof nödvändigt måste utgöra dryggare bevillningar, må ega den hugnaden, att med sina tillskjutna medel sjelfva umgå på det sätt dem tjenligast synes, endast det med rikets välfärd instämmer. Bland det vigtigaste vore, att staten nu måtte så regleras, att deruti ingen brist tillkommer,

hvilken skulle föranlåta K. M:t att ytterligare gravera sin egen kassa för rikets behof, eller ock tillita R. Ständer om nya tillskott, förr än nya behof göra sådant oundvikligt.

Derpå följde i 8 punkter de vilkor, som tillstyrktes. De tre första innehöllo, att ständernas garanti inskränktes inom de uti uppvista stats- och riksgäldsböcker förekommande summor, och dem som efter ingifna förslager för detta årets kampanj ännu måste upplånas; att sedan statsverket blifvit så inrättadt, att det bär sig utan brist, konungen måtte försäkra ständerna, att ingen gäld vidare göres, hvaremot ständerna till statens behof och konungens höga nöje efter yttersta förmåga bidraga; samt att konungen, jemte ansvaret för gälden, öfverflyttar på ständerna den s. k. riksgäldsfonden, med alla derunder begrepne artiklar, såsom en alldeles oumbärlig fond för gäldens administration; och att konungen vidtager någon sådan författning, som gör alla rikets räknade ingälder vid uppbörden säkra, från de anordnade behofven oförryckta, och rikets alla solida fonder i R. Ständers förvaltning tillgängliga och brukbara, på det sätt de hittills vid penningenegotiationer kunna vara nyttjade.

Till första punkten hade konungen redan gifvit sitt samtycke. Hamilton hade vid alla tre åtskilligt att tillägga, till förtydligande af deri upptagna bestämmelser, såsom att de medelst garantien nu löste pantsatta kronans intrader, eller andra, som till pantsättning kunna vara tjenliga, icke må dertill användas utan med R. Ständers samtycke, hvilka medelst pantens nu skeende lösen härtill synes förvärfva sig en ostridig rättighet; att instruktionen för R. Ständers kontor, samt alla andra författningar, som dessa verk angå, nu på lika sätt som banken blifva R. Ständers ensak o. s. v. — Häruti instämde Lantingshausen och Spaldencreutz, »icke af någon nödvändighet för det närvarande, och under en konung, hvars tänkesätt är den säkraste borgen mot all förtydning och osäkerhet»; men för framtiden, till efterkommandes trygghet mot förändringar.

Konungen svarade, att han sjelf just önskade borttaga all anledning till stridighet, och stadga lugn och förtroende; till den ändan hade han meddelat utskottet alla möjliga upplysningar, försäkrat att kronan ej häftade för annan skuld än den uppgifna, och samtyckt att garantien dertill inskränktes, samt äfven redan för flera dagar sedan yttrat sig vilja öfverflytta på det nya kontoret

alla de förmåner det gamla njutit. Hvad angick pantsättning af kronans intrader, ville han låta upplysa, hvad och hvarest något nu kunde vara engageradt; att förekomma dylikt för framtiden, fann han så mycket mindre betänkligt, som det var enligt med hans föresats. Dock för att undgå framtida förebråelse af sina efterträdare på thronen, ville han närmare betänka detta, och kanske skriftligen meddela sitt utlåtande. — Med anledning slutligen af hvad i förslaget var medgifvet, att nu då konungen skiljer sig vid de tillgångar han hittills haft, han icke skall sakna utvägar till oförsedda behof, hoppades han att icke mista det kreditiv han förut haft, och icke utan bekymmer saknat vid danskarnes inbrott förledet år, och som kan blifva oumbärligt vid missvext, för hvilket fall statsverket icke kan betungas.

På begäran af Spaldencreutz, lemnade dock konungen denna sista fråga till framtida afgörande, i sammanhang med den, som han sjelf uppskjutit. — Angående hvad som blifvit yrkadt om det nya kontorets likställighet med banken, såsom riksens ständers verk, erinrade konungen om den skilnad som uppkommer genom kontorets nära förhållande till kronan och staten, hvarföre hans »votum negativum till instruktionens fastställande eller framdeles förändring ej annat kan än härvid bibehållas». Hvilket ock utskottet erkände.

Öfver det äldre riksgäldsverkets förmåner lemnades nu till utskottet en förteckning[1]), hvartill upplystes, att det deruti nämda, af statssekreteraren för finansärendena gjorda tillskott utgått af

[1]) »De fonder, som hittills varit riksgäldsdirektionen anslagne, bestå uti:

Lön- och betalningsafgiften, eller den bevillning, som år 1719 blef åtagen till dåvarande riksgälds förnöjande, och utgör vid pass 100,000 rdr. — Ordinarie licenten, som uppbäres vid sjötullen, och är alla år 45,000 rdr. — Hvad riksgäldsdirektionen derutöfver hittills behöft till förfallne kapitalers och intressens betalande, har K. M:t låtit tillställa direktionen genom statssekreteraren i handels- och finansexpeditionen.»

»Likmätigt 1720 års reglemente för ständernas kontor var äfven till fond för riksgäldens betalning anslaget: 1. Skatterättighetsmedlen eller betalning för försålde kronohemman; 2. Tillökningen i panteskillingen för kronoförpantningar, skedda år 1700; 3. Auktionsmedel för kronan tillhöriga hus i städerna, som umbäras kunna; 4. Kronopriser, som sedan den 11 Juni 1719 uppbragte äro, eller då oförsålde varit; 5. De evaluerade mynttecken; 6. De år 1720 ännu öfriga metallstycken af tropheerna. Men alla dessa inkomstkällor hafva långt för detta upphört.»

franska subsidierna, hvilka under konungens egen regering ordentligt influtit. Han hade sjelf, under sitt vistande i Frankrike, dem återvunnit, och med dem ökat rikets inkomster, samt hoppades ännu ytterligare kunna med dem underlätta riksgälden; men som detta berodde på aftal med en främmande makt, kunde derpå ej grundas någon kalkyl.

Äfvenledes uppvistes en promemoria öfver riksgäldsfondens fordringar hos kronan, stigande till rdr 792,504. 9. 11, och dess skulder till kronan rdr 976,393. 16[1]). Som sistnämda summa vore »en verklig riksgäld, ehuru ej känd af riksgäldsdirektionen», föreslog konungen, att fordringarne skulle afskrifvas, mot det att statsverket blir ansvarigt för nämda rdr 976,393. 16. — Utskottet anhöll att häröfver få yttra sig en annan gång.

Konungen anförde slutligen, att då efter enkedrottningens död enligt heirathskontraktet den vid förmälningen utsatta hemgift skulle till arfvingarne utbetalas, hade man tvekat, huruvida riksgäldsfonden eller statsverket skulle det besörja; statsverket

---

[1]) »Hos K. M:t och kronan eger väl riksgäldsfonden följande fordringar, nemligen:

Hos statsverket, för förskotterna till högstsalig H. M. Enkedrottningens brudskatt och paraphernal-summor	106,569.	34.	10.
Förskotter för sjöutrustningen för handelns och sjöfartens fredande 1781 och följande åren	137,099.	27.	7.
Operahusbyggnadskostnaderna, hvaraf 12,000 rdr årligen afbetalas	146,305.	15.	—
Commerce-Collegii bankoskuld, hvarå 10,000 rdr årligen inbetalas	62,529.	28.	6.
Hos direktionen öfver allmänna spanmålsmagasins-inrättningen	260,000.	—	—
Till generaldiskontkontoret är utbetalt, emot framdeles ersättning	80,000.	—	—
	792,504.	9.	11.

Men som kronan är skyldig följande summor, emot tulldirektionens obligationer, att af tullinkomsterna betalas till kapital och ränta, nemligen:

Till riksens ständers bank för förskotterna till allmänna spanmålsmagasinsinrättningen	833,333.	16.
Till aktieegarne i sista tullarrendet för prenumerationssumman vid arrendets början	123,500.	—
Samt för det år 1788 upptagna inrikes lånet à 6 procent . . .	19,560.	—
	976,393.	16.

Och som sistnämda summor vore en verklig riksgäld etc.» s. o.

blef dermed belastadt, men detta borde rättas, då arfvet visserligen vore en af riket åtagen gäld.

Valley frågade, om de af banken utgifna 26 tunnor guld »vore att anse som ytterligare tillkommen gäld, eller att upptaga bland funne tillgångar till stoppande af så stor del på den uppgifna skuldsumman». Konungen bad honom skriftligen utföra sina anmärkningar, att upptagas i sammanhang med det hela.

Wallqvist påminte nu, att af de tre första punkterna af hans förslag återstod frågan om statsbristen. Om konungen tillät utskottet vidröra denna grannlaga punkt, så ville han erinra, huru sådan brist, om den får fortfara, kan ökas, och rubba alla kalkyler för fonderna till riksgäldens betalning, göra dem otillräckliga, samt framkalla hos ständerna betänkligheter mot den af dem äskade garanti. Det ankommer således derpå, huruvida staten af dertill anslagna tillgångar kan besörjas, eller om flera skola utfinnas; och åter om de skola af ständerna anskaffas, eller om konungen af sin vishet och nåd dem på annat sätt täckes uppfylla. I förra fallet måste bevillningen ökas; i det sednare få ständerna ny anledning till tacksamhet. De lära svårligen utan konungens biträde kunna åstadkomma hvad som fordras både till räntor och afbetalning.

Konungen svarade med en påminnelse om det kreditiv han önskat, för att i trängande nöd kunna bispringa staten, och ville ställa dessa frågor i inbördes sammanhang. Den största bristen hade nu och alltid uppstått genom de stora utgifterna för flottans byggning och utrustning, hvilken i förra tider blifvit så mycket försummad. I mån som flottan blifvit iståndsatt, och om de dertill anslagna medel kunna vid krigets slut lemna något öfverskott, hvarmed dess underhållande kan besörjas, så kunde statsbristen aftaga. Stockholms stad hade väl en gång erbjudit en afgift för detta ändamål; men vid uppbörden hade den befunnits mindre betydande. Fästningsverken hade ock utgjort en dryg artikel, och föga har kunnat uträttas, i anseende till det totala lägervall, hvari de förut befunnits. Sveaborg, Carlsten, Elfsborg och Warberg äro i försvarsstånd, men Bohus, Calmar, Carlsvärd[1]) hade för bristande medel till deras underhåll blifvit förstörda. De skånska fästningsverken hade med mindre omsorg blifvit bedrifna, af ett

---

[1]) Vid Slitö på Gottland.

kanske öfverdrifvet förakt för Danmark, hvilket man varit nära att få ångra. Landskrona fästning särskildt, ehuru klokt anlagd, hade likväl så litet hunnit fullbordas, att den i sin närvarande belägenhet erbjöd fienden fördelar. Hvad general Hermansson anmärkt, att då dessa arbeten icke drifvas med full styrka, ökas kostnaden med en tredjedel, vore sannt; och gaf konungen nämde general det vitsord, att han ej såsom föregångarne hindrat onödiga fästningsverks indragning, utan rättat reqvisitionerna efter tillgångarne, och med nyttig hushållning användt hvad som kunnat anordnas.

Med afseende på nu nämda och andra kostnader, på den tillökning den kungliga familjen fått, på hofförtäringssummans alltid visade otillräcklighet o. s. v., hade konungen ej funnit utvägar till besparingar. Men för att gifva ett prof på sitt förtroende till utskottet, ville han, med förbehåll att det ej i en framtid fick räknas som prejudikat, låta framlägga staten, och inhemta utskottets förslag till indragningar, som han dock fruktade blifva till hela sitt belopp mindre betydliga, än känbara för enskildta förtjente medborgare eller nyttiga inrättningar.

Hamilton, Spaldencreutz, Wallqvist erkände värdet af konungens anbud, men förutsågo, att dermed intet kunde vinnas. Spaldencreutz uttryckte sin förhoppning till hvad konungen sjelf yttrat om minskade utgifter för flottan; likaledes Lantingshausen, båda åberopande vigten af att hädanefter undvika all statsbrist, hvilken skulle »kunna göra all ordning och garanti omöjlig». Konungen svarade sig ej vilja föreslå något för ständerna omöjligt; han ville söka alla utvägar till besparing, men ej åtaga sig hvad som sedan ej låter sig göra; förhoppandes att genom turkiska subsidier vinna betydlig lättnad.

Fjerde punkten af Wallqvists förslag innehöll, att stånden skulle utse tvenne ledamöter hvar, till att med lika förmåner och lika rösträtt, tillsammans »utgöra ett riksgäldskontor, som ock kunde kallas komitterade öfver bevillningen». Deras verksamhet skulle bestämmas genom en noggrann instruktion, och de skulle ansvara inför ständerna, i det utskott, som af dem vid hvarje riksdag genom elektorer dertill utses, och dessemellan inför likaledes utsedde revisorer. Instruktionen skulle af ständerna författas, och af konungen fastställas, samt sedan endast på samma väg kunna ändras.

Konungen förklarade sin belåtenhet härmed, både hvad sättet för förvaltningen angick, och principen för instruktionens tillkomst; men ansåg det så väl för tidens utdrägt, som för ständernas deliberationssätt, omöjligt att föreslå instruktionen i plena; den borde åtminstone först uppgöras i utskottet, och förbehöll han sin rätt att densamma gilla, eller anmärka hvad som behöfde ändras. Man kunde göra en dubbel instruktion, en i allmänna termer affattad, som lemnades till ständerna, och en hemlig, som utskottet sedermera meddelar vederbörande. Till vägledning vore det nuvarande riksgäldskontorets instruktion tjenlig.

Wallqvist föreslog nu, att en mindre deputation skulle utses för detta arbete. Det vann bifall, och på stället utsågos tre af adeln, två af hvardera de öfriga stånden[1]), icke i allo desamma, som utgjort den förra deputationen. Konungen uppdrog åter åt Lagerheim och Ekman att dem biträda.

Frågorna om antalet ledamöter i kontoret, om deras förmåner, samt huruvida dessa borde hållas hemliga, tills valen skett, ansåg man kunna i och med instruktionen jemkas. Huruvida de ofrälse stånden kunde välja personer utom sig, trodde Lijdberg böra bero på ståndens egen ompröfning; de lära nog, i anseende till sakens vigt, välja skickliga personer af anseende och allmänt förtroende. Jon Bengtson försäkrade, att under valmarsrocken känna redliga hjertan nog sin pligt att i hemlighet förvara hvad lönligt hållas bör, och då samtlige R. Ständers garanti fordras, föreställde han sig, att bondeståndets fullmäktige af ingen anledning derifrån kunna uteslutas.

I femte punkten hette det, att om det å ena sidan blir nödigt att för det föreslagna riksgäldskontoret söka all den sjelfständighet, som ett ständers verk inom staten vinna kan, så är det å den andra lika angeläget, att det får begagna konungamaktens hägn och beskydd, samt hafva ett fritt tillträde till thronen. Det torde behöfva de i konungens hand nedlagda kraftiga medel till utbekommande af anslagna inrikes tillgångar, och kan äfven för sina utländska affärer ej önska en lyckligare bemedling, än genom konungens ministrar vid utländska hof. Derföre borde en

[1]) Nemligen Hamilton, Bergensköld, Spaldencreutz; Gadolin, Ahlström; Valley, Håkansson; Nils Svensson och Niklas Bengtson.

konungens embetsman, som har kännedom och erfarenhet af rikets allmänna hushållning och penningeverk, af konungen förordnas, att utan särskildt lön och utan röst vid voteringar, direktionens göromål öfvervara, när så godt synes, och dess angelägenheter vårda, samt hos K. M:t med särskildt förord befrämja.

Denna punkt godkändes både af konungen och utskottet; Hamilton uttalade med värma ständernas beredvillighet att gifva konungen och den embetsman han dertill förordnar, all upplysning som äskas om verket, och deras hopp att detsamma må åtnjuta skydd och stöd af konungen, och af lagskipande makten nödig handräckning. — Konungen erinrade slutligen om de vid förra riksgäldsverket anställda tjenstemäns och betjenings berömliga nit, och önskade att de kunde vid det nya verket bibehållas.

I sjette punkten yrkades, eftersom ett låneverk utan någon med visshet å tid och timma påräknelig fond kan omöjligen uppehålla sig, att mellan riksgäldskontoret och banken stadgas den förbindelse, att kontoret derifrån får kreditiv på den högsta summa bankens tillstånd medgifver, mot tre procents ränta och tre procents afbetalning årligen; dock att banken ej vid första presentationen betalar mera än kreditivets halfva belopp, men på återstoden njuter uppsägningsrätt på $1^1/_2$, 3 eller 6 månader.

Härvid anmärkte åter Lantingshausen, att det visserligen vore önskligt, att banken kunde göra något biträde; men nog torde högre procent fordras; i alla fall kunde härvid intet göras utan bankoutskottets hörande. Konungen ansåg denna fråga böra framdeles upptagas i sammanhang med hvad derom förekom i ett denna dag af Ullner inlemnadt men bordlagdt memorial[1]. Men åtmin-

[1]) Detta memorial synes aldrig ha kommit under diskussion, åtminstone ej direkt. Det var mångordigt, och icke utan innehåll. Förf. påstod att det helt och hållet berodde af konungen, om och huruvida det som blifvit utskottet meddeladt, skulle komma till ständernas kunskap. Enligt § 47 R. F. eger utskottet ständernas fulla rätt, och enligt § 50 skall äfven statsverket uppvisas endast för ständernas utskott, hvars »berättelser och intygan bör gälla och ega fullt vitsord». »I öfrigt äro ständerna sjelfva icke heller annat, än nationens eller folkets fullmäktige och representanter, hvar i sitt stånd, såsom utskottets ledamöter äro deras; och af enahanda grund kunde nationen fordra att få kunskap af dessa sina fullmäktiges öfverläggningar, innan besluten kunde vidtagas och för gällande anses.» — Men å andra sidan erkändes, att beskattningsrätten tillhörde ständerna; och vid en så betydlig bevillning som nu var i fråga, fordrade

stone till samma belopp som förr, eller på 200,000 rdr, måtte väl kontoret få kreditiv på banken. Att denna erhåller låg ränta, är så mycket billigare, som den dervid ej rörer sitt speciekapital, och hvilken ränta som helst blir en vinst på kronans bekostnad.

Spaldencreutz föreslog att låta till bankoutskottet afgå ett protokollsutdrag, af innehåll att hemliga utskottet finner riksgäldskontorets diskonteringsrätt på banken å 200,000 rdr framgent oumbärlig, men önskar tillika veta, huruvida, om riksgälden kommer under ständernas förvaltning, banken skulle kunna utvidga sitt biträde. Detta förslag bifölls af konungen och af utskottet, och protokollsutdrag utfärdades på stället[1]).

I sjunde punkten hette det: »om för det närvarande för riksgälden kan stadgas en säker amortissementsplan, lärer K. M:t tillåta, att R. Ständer i den mån nedsätta sin gifvande bevillning, som den till mindre belopp behöfves»; dock icke »med mindre än 12, eller aldraminst 6 procent, utan må det före nedsättningen blifvande öfverskott användas till betalning på kapitalerna». — Denna punkt uppsköts, tills fullständigare upplysningar om tillgångarne erhållits.

Den åttonde punkten handlade om det ansvar, som borde träffa den riksgäldskontorets ledamot eller betjent, som »svikligen umgås med verkets ärender», att han »ovilkorligen må anses som en riksbedragare, och som sådan straffas, samt i fall han får tillfälle att komma ur riket, från hvad ort som helst i verlden kunna reklameras, att här i Sverige sitt öde möta». — Härvid ansåg

---

billighet och klokhet, att de upplystes om behofven så fullständigt, som försigtigheten å ena sidan, och deras tillfredsställelse å den andra kunde medgifva och fordra. — För att möta både ögonblickets behof, och den närmaste framtidens, måste åtskilliga låneutvägar sökas, deribland äfven bankens biträde.

[1]) »Under de med K. M:ts nådigste tillstånd, uti hemliga utskottet förehafda öfverläggningar, som angå riksgäldskontoret och de dertill anslagna fonder, har utskottet befunnit, att detta verk ibland annat njuter af R. Ständers bank en diskonteringsrätt af 200,000 rdr specie, hvilken förmåns bibehållande utskottet finner vara för inrättningen framgent oumbärlig; men som hemliga utskottet tillika anser nödigt att blifva underrättadt, huruvida, i den händelse riksgälden hädanefter skulle komma under R. Ständers egen garanti och förvaltning, banken då skulle kunna göra sitt biträde mera vidsträckt; så beslöts att R. Ständers bankoutskotts underd. utlåtande skulle inhemtas, till hvad belopp, och med hvad vilkor ett sådant understöd kunde meddelas.»

dock konungen, att iakttagas borde, hvad allmänna lagen och bankoförfattningar föreskrifva, och de dertill hörande lagens rum åberopas; »hvilket ock skedde uti instruktionen», heter det i protokollet.

Nu återstod sista afdelningen af Wallqvists förslag: »Huruvida ändtligen detta utskott, såsom R. Ständers fullmyndige representanter, må dessa ärenden afgöra och fullkomligen fastställa, utan hänskjutning till R. Ständers plena»; hvilket motionären ej tilltrodde sig afgöra; men gaf förslag till utskottets skrifvelse till ständerna: Hvaruti det erkände, att det af konungen erhållit icke blott allmänna uppgifter, utan fullständig upplysning om statsverket och dess brister, och vederbörligen sig deraf begagnat; den bevillningssumma uppgafs, som vore erforderlig för rikets gamla skuld, och för den nya, som kriget gjort och gör nödvändig, till bestridande af räntor och afbetalning; samt försäkrades, att med denna bevillning »riket ej behöfver göra ny skuld, utan fastmera skall se sina brister botade, och tyngden af den nu utgörande bevillningen med detsamma lättad»; hvilket allt till ständernas rådplägningar hänskjutes.

Med dessa ordalag trodde Wallqvist att utskottet skulle hafva »fullkomligen nog deciderat efter sin rätt, och likväl icke försnillat plena på deras förmån att icke allenast känna, utan äfven med ett oförnekligt bifall deltaga i det goda, hvartill våra öfverläggningar leda. En mera van penna kunde gifva orden en bättre vändning, hvarvid den precision lätt observeras, att skälen till vårt tillstyrkande merendels blifva dolde, såsom antingen hela eller halfva hemligheter, men väl utskottets betänkande för öfrigt blir definitivt och fixt, så att det deremot kunde sägas, alltid skall vara svagt, att icke vinna framgång; och de brydsamma frågor undvikas, som annars lättligen väckas, och åtminstone utdraga tiden. Utskottet har inom sig lugn af sina välbetänkta och rättfärdiga gerningar, och plena njuta den fägnaden att mot konung och fäderneslandet visa samma ömhet och villighet, som deras valde ledamöter i utskottet».

Hela denna fråga uppsköts, tills alla andra vore afgjorda; likaledes uppsköts ett af Hamilton uppkastadt förbehåll, »att alla de extra medel och intrader, som af landet omedelbart kunna inflyta, må till kontorets understöd och rikets gälds afbördande anslås».

Wallqvists memorial slöts med ömma föreställningar till konungen om rikets, egentligen de arbetandes och näringsidkandes oförmögenhet att på längd uthärda den bevillning, som nu var i fråga; om nödvändigheten att för framtiden uppmuntra alla handteringar, inskränka hemmanens klyfning, införa sparsamhet och god hushållning, särdeles befordra bruket af inhemska varor; samt för tillfället, om möjligt vore, att söka utvägar till behofvens minskande, eller till nya tillgångars beredande. — Om allt detta förekom ingen diskussion. Och dermed slöts den vidlyftiga debatten öfver Wallqvists förslag.

Följande dag (d. 14 Mars) justerades protokollet. Dervid gjorde Hamilton åter ett förbehåll, att den nu föreslagna bevillning ej fick blifva permanent. Valley afstod från sin påminnelse om de 26 tunnorna guld, hvarom han hade erhållit fullständig upplysning. Landtmarskalken meddelade, att han aflemnat till bankoutskottet det uppsatta protokolls-utdraget, som ock redan blifvit till dess finansdeputation remitteradt.

Wallqvist sjelf ville göra en erinran vid det han, i likhet med utskottets öfriga ledamöter, tillstyrkt, att medlemmar af alla fyra stånden skulle sitta i riksgäldskontoret. Vid närmare eftersinnande af sakens vigt, och af de derför erforderliga insigter, fruktade han att dessa insigter voro sällsynta i tvenne stånd; och att det lättast sker, att den okunnige åtager sig, för fördelarnes skull, hvad som öfverstiger hans krafter. Oaktadt den likställighet man sökte mellan banken och riksgäldskontoret, egde dock en olikhet rum deruti, att här ej fanns något som motsvarade bankokomissarierna. Om lönerna skulle blifva lika stora som för fullmäktige i banken, blefve det hela en summa nog tyngande för en fond, der så mycken sparsamhet bör iakttagas. Det vore kanske bäst att välja embetsmän till fullmäktige, och ett mindre antal. — Konungen och utskottet ansågo denna erinran kunna tagas i betraktande vid instruktionens uppsättande.

Lantingshausen föreslog, att den till detta ändamål utsedda deputation äfven skulle få rådgöra om vilkoren för riksgäldens öfverlemnande åt ständerna, och hvad dervid borde såsom hemligt förbehållas utskottet, och hvad åt ständerna meddelas. — Detta var just de två ännu oafgjorda hufvudfrågorna. — Konungen gaf dertill sitt samtycke, med förut gjorda förbehåll. Och deputerade fingo mottaga Wallqvists memorial, jemte ett denna dag af Eker-

man föredraget; hvars mest framstående momenter voro, att ehuru svårt det blir att uppbringa en bevillning af 68 tunnor guld, borde dock begäras 70, med afseende på den afgång, som genom afkortningar vore att vänta; samt att han yrkade på verksamt deltagande å konungens och dess embetsmäns sida i det blifvande kontorets angelägenheter.

»Efter något betänkande», heter det i protokollet, beslöts på Spaldencreutz tillstyrkan, att utskottet emellertid skulle meddela ständerna, hvad det i afseende på bevillningen funnit nödigt uppgifva och äska. Ett protokollsutdrag uppsattes på stället, af följande lydelse:

»Vid de rikshushållningsärender, hvarom K. M:t behagat öfverlägga med hemliga utskottet, har väl den åtgärd ännu icke blifvit fulländad, som för det närvarande kan gifva utskottet tillfälle, att till R. Ständer aflemna någon slutlig berättelse; men som rikets ställning fordrar ett skyndsamt och kraftigt biträde till sjö- och landtarmeens utrustning, samt nödiga medels anskaffande till riksgäldens och löpande intressens betalning; och R. Ständer i sådan afsigt jemnväl utsett ett särskildt bevillnings- och krigsgärdsutskott, hvars göromål icke böra uppehållas genom ovissheten om beloppet af den summa, som erfordras till uppfyllande af förenämda högst vigtiga ändamål; Så har utskottet, i stöd af K. M:ts nådiga bifall, härmed velat tillkännagifva, att oberäknad den gamla allmänna bevillningen, som för staten ännu icke kan umbäras, och R. Ständer således lära finna tillsvidare böra oafkortad utgå, tillika med den till förra riksgälden anslagna fond, nya årliga oumgängliga bevillnings- och krigshjelpssumman, sådan den hittills utrönt blifvit, bestiger sig till 70 tunnor guld; Och lära R. Ständer benäget låta deras ledamöter i bevillningsutskottet föreslå denna bevillning och krigshjelp, som till rikets behof och krigets utförande kommer att utgöras, på det genom oafbruten handläggning, riksdagens fortgång och slut må kunna befrämjas; hvarvid hemliga utskottet icke bör undgå att gifva R. Ständer vid handen K. M:ts egen yttrade nådiga ömhet och afsigt, att de nya pålagor måge så jemkas och fördelas, att den fattigare delen af rikets undersåtare icke få vidkännas en alltför dryg och känbar utgift.» — Af detta protokollsutdrag fingo ständerna del genast vid nästföljande plena.

Hemliga utskottets nya särskildta deputation skred omedelbart till utförande af sitt erhållna uppdrag, och afslutade det inom dagen. Den 17 Mars justerade den sitt protokoll, följande dag föredrogs och bordlades det i utskottet, och diskuterades den 19.

Men denna dags öfverläggning begyntes med ett annat ämne, i det Mannerheim, på grund af »de intryck, hvarmed man synes hafva emottagit tidning om nödvändigheten af 70 tunnor gulds bevillning», hemställde, huruvida icke ett medel, som konungen sjelf hade i sina händer, kunde användas till att underlätta ständernas bekymmer. Det skulle i alla fall blifva nödvändigt att lägga afgift på hemman; dervid måste nu uppstå en olikhet, i följd af bränvins-arrendekontrakterna, hvaruti icke alla ingått. Om R. Ständer under namn af »afgift för fri bränvinsbränning», som till ständernas kontor skulle ingå, finge göra denna afgift allmän, mot det att kontoret till konungen öfverlemnade en årlig summa, motsvarande den inkomst, som besagde arrende nu gifver, skulle dermed vinnas både billigare fördelning och kanske större inkomst, till lättnad i den öfriga bevillningen.

K. M:t emottog, heter det i protokollet, »detta förslag, och som ämnet endast berodde af K. M:ts eget godtfinnande, ville K. M:t vid annat tillfälle häröfver meddela sitt nådiga svar». — Detta svar uteblef.

Vidlyftigare blef diskussionen om deputerades utlåtande. De hade uppgjort en beräkning af rikets såväl äldre, som nyare och för kriget påräknade gäld, tillstyrkt dess erkännande som rikets, och dess garanterande af ständerna, allt i öfverensstämmelse med den inom utskottet förda diskussion. — Konungen förklarade häröfver sitt välbehag, upprepade sin försäkran, att all gäld var uppgifven, och ville gerna, såsom deputerade yrkat, aflemna till riksgäldskontoret, i händelse af fredens återställande, allt hvad som kunde vara besparadt af de för kriget beräknade omkostnader; dock vore härtill nu mindre utsigt än förut. Han gillade ock hvad föreslaget var om sättet för äldre oafgjorda kronofordringars liqviderande m. m. Och detta upptogs allt af utskottet med tacksamhet.

Deputerade hade tillstyrkt, att när ständerna sålunda öfvertagit rikets gäld, de och deras kontor ej skulle hädanefter besväras med någon statsbrist; och att det af konungen begärda kreditiv,

då något vidare biträde af banken ej var att hoppas, skulle gifvas i den form, att riksgäldskontoret »för sådan påträngande nöd, som icke annorlunda kan afhjelpas, upplånar en summa till 50 à 60 tunnor guld», att ställas till konungens tjenst, »derest icke K. M:t sjelf om lånenegotiation skulle täckas besörja, efter kreditivets innehåll; lärandes K. M:t desto heldre bestå den härtill uppgående räntan, som några medel för ett sådant behof icke blifvit påräknade, mindre anslagna». Och hade deputerade uttryckt den förhoppning, »att detta kreditiv, såsom ankommande på ett nytt lån, icke varder äskadt, utan då högst trängande orsaker till rikets räddning sådant fordra».

Härvid anmärkte konungen, att skillnad måste göras mellan skuld och brist. Ny skuldsättning kan ej komma i fråga, sedan han förklarat sig derifrån afstå. Men brist kan genom många oförutsedda händelser uppkomma. I anseende till dem hade han begärt kreditivet; men om behofvet dermed icke uppfylldes, och han derigenom blir föranlåten att i en framtid ytterligare fordra R. Ständers biträde, kunde han nu icke försäkra, att all ytterligare gäld, eller någon ny, sedan denna blifvit betald, för alla tider skulle kunna undvikas, och följaktligen fann han omöjligheten att ingå uti någon förbindelse.

Spaldencreutz försäkrade att det aldrig varit utskottets mening, att utsträcka sitt förbehåll till sådana oförutsedda händelser, som konungen antydt. Det hade blott afsett varande förhållanden, och hvad kontoret hade att göra, tills det af ständerna erhöll nya instruktioner; och fanns således intet hinder för de propositioner konungen kunde vid ett nytt riksmöte finna nödiga. Häruti instämde Hamilton; han satte dock först i fråga, att i stället för kreditiv, kontoret kunde få, vid förefallande oundvikligt behof, »öka kreditsedlarne till den summa, som vid hvarje sådant tillfälle erfordras»; men detta återtogs.

Konungen nämde såsom möjligen tillstötande nödfall, utom krig och missvext, äfven svenska handelns skydd under främmande makters krig; men försäkrade tillika, att kreditivet skulle blifva besparadt för de tillfällen, för hvilka det blir ämnadt, och att han helst skulle se, att han finge lemna det obegagnadt tillbaka, såsom han förr gjort med kreditiverna på banken.

Emellertid, heter det i protokollet, »uppkom någon diskurs ytterligare angående kreditivet, dess beskaffenhet, ordasätten an-

gående de tillfällen då det skulle komma att brukas, huru med de förra kreditiverna varit brukligt, huruvida rikets ständer om hela dess innehåll kunde underrättas, eller om rikets angelägenheter fordrade hemlighet deraf. Men som de förra omständigheterna syntes bäst kunna jemkas vid instruktionens formerande, och det sednare egentligen tillhörde frågan om expeditionssättet af alltsammans till ständerna, hvilket åter blifvit uppskjutet till sista ämnet för utskottets öfverläggningar»; så »förenade sig utskottet i enahanda tillstyrkande som deputerade». Och konungen både förnyade sitt löfte om statsverkets reglerande så att brist skulle undvikas, och godkände »förbehållen om räntans besörjande och disposition af kreditivet».

Deputerade hade vidare föreslagit, i afseende på rikets ständers kontors sammansättning, att adeln skulle välja tre medlemmar dertill, en af hvar klass, de öfriga stånden hvar sina två; alla skulle utses af stånden sjelfva vid riksdag, men deremellan inträffande ledigheter skulle fyllas för adeln af riddarhusdirektionen, för preseståndet af Upsala stifts consistorium, för borgarståndet af Stockholms stads magistrat och 50 äldste; och bondeståndet torde för sin del häröfver bestämma innan denna riksdags slut; en konungens embetsman skulle ega tillträde till fullmäktiges sammankomster; och skulle i öfrigt hvart tredje år tillförordnade revisorer kontorets förvaltning öfverse. Hvarje fullmäktig borde hafva ett arfvode af $333^1/_3$ rdr specie.

Härvid anmärktes från flera håll, att antalet af fullmäktige kunde vara mindre. Spaldencreutz trodde att de väl behöfdes alla till en början, men framdeles kunde antalet minskas, om vid en blifvande riksdag, eller vid revisorers sammanträde, så funnes lämpligt. Valley erinrade att man måste förutsätta, det en eller annan kunde få sjukdomsförfall. Jon Bengtson menade att åtta fullmäktige vore nog; han kunde ej heller inse, hvarföre adeln skulle ha flera ledamöter i kontoret, än något annat stånd, då alla deltaga lika i garantien, och det blir drygt att löna så många herrar, helst när all möjlig besparing bör sökas. Om arfvodet blefve 300 rdr, vore det nog: »allmogen kan aldrig dertill uppdrifva sina inkomster, utan måste med mycket derunder finna sin bergning».

Nils Svensson åter förnyade en gammal påminnelse: han förutsåg att hela detta moment skulle hos bondeståndet uppväcka tal

ändamål att vinna tid och upplysning bäst kunde vinnas, om alltsammans på en gång kunde läggas under K. M:ts ögon till utskottets öfverläggning; så ville K. M:t uppdraga åt deputerade att jemte den sednare äfven projektera det förra». Hvarmed ock utskottet nöjde sig.

Till den 22 Mars hade deputerade, som det synes genom enskildta medlemmar, utarbetat, och justerade denna dag instruktionen för riksens ständers fullmäktige i riksgäldskontoret; projekt till konungens fastställelse derå; verkets så ordinarie som extraordinarie stat; edsformulär för fullmäktige; samt expeditionen till riksens ständers plena. Instruktionen för revisorerna, hvilken Spaldencreutz åtagit sig att uppsätta, var ännu ej färdig.

Följande dag (d. 23 Mars) föredrogs för utskottet först förslaget till expedition till ständernas plena.

Konungen »yttrade sig väl ännu finna någon betänklighet att uppgifva nummern på gälden på ett sådant sätt, att den äfven kunde komma till fiendernas kunskap, som deraf fingo mera upplysning att med säkerhet sluta till rikets styrka och svaghet». Härtill anmärkte Hamilton, att allmänheten redan spordes ega nog rigtiga underrättelser om förhållandet af gälden, och att man föreställt sig densamma till en större summa, hvarföre han ock trodde att deras tillfredsställelse skulle blifva så mycket större, om K. M:t täcktes med förtroende härom upplysa riksens ständer. Häruti instämde Lantingshausen.

Wallqvist deremot erkände sig icke kunna genast taga för afgjordt, hvad verkan en sådan uppgift skulle medföra, då äfven en partikulier har betänkande att upptäcka ett gäldbundet tillstånd; och icke heller huruvida den rätta stunden dertill vore i närvarande bekymersamma omständigheter. Men ju mera han jemnförde dessa betänkligheter med den erkänsla riksens ständer alltid hysa för sin konungs förtroende, med nyttan af deras upplysning, då rikets förlägenhet icke är så stor, som fruktan alltid större i okunnighet den föreställt; och då man liksom allmänt önskar en visshet uti de underrättelser som blifvit uppsnappade; ju mera trodde han sig böra tillstyrka och anhålla, att konungen täcktes bifalla deputerades undd. projekt.

Landtmarskalken anmärkte, »af gammal erfarenhet såsom ledamot i förra tiders sekreta utskotter och statsdeputationer», att som dessa ämnen alltid väckt allmänhetens uppmärksamhet, hade

man alltid forskat derefter, och nästan alltid trott sig upplyst; men det hade fått stanna vid gissningar, och sekreta utskottet hade alltid förbehållit sig det verkliga förhållandet, såsom en hemlighet, angelägen för staten att bevara. — Konungen sjelf tviflade icke, att underrättelser sluppit till allmänhetens kunskap, men så snart de härifrån icke erkännas, falla de af sig sjelfva, misstros och glömmas.

Rappe framställde utförligt omöjligheten att på längd dölja gäldens belopp, som i alla fall genom de utländska långifvarne blefve kändt, men så att man tror det man får veta utgöra blott en del af det hela. Han hade sjelf, innan han lärde känna rätta förhållandet, föreställt sig det vida värre, med hänsyn till de stora omkostnader han visste konungen hafva haft. Han yrkade att icke blott hela summan nu skulle uppgifvas, utan fullmäktige skulle i sin instruktion anbefallas att gifva en årlig berättelse i hvad mån gälden minskas. Han begagnade tillfället att påminna om landets behof af fred; stor är den monark, som kan uppoffra äfven ärelystnad och hämdkänsla. — Härpå svarade konungen med goda löften, men ock med en erinran, att ett godt försvarstillstånd är bästa medlet till fred.

Nu uppläste Ferner ett skriftligt anförande, som gick ut på ingenting mindre, än att för ständerna skulle framläggas hemliga utskottets protokoll i dess helhet, för att stärka deras förtroende och nit. Hemlighet vore ej blott onödig utan skadlig, hvilket visades med Frankrikes exempel, jemnfördt med Englands. — Wallqvist förbehöll sig, att om i anledning af detta yttrande »någon fråga skulle uppstå om förståndet och rätta tillämpningen af regeringsformens § 47, honom måtte lemnas tid att stadga sina tankar». Men han återkom till den bön han förut vågat nedlägga, om ett nådigt bifall till deputerades förslag, så mycket heldre som han fann en ny anledning till ständernas tacksamhet mot konungen, deruti att de lärde känna huru den gäld, hvarmed konungen mottagit riket, genom dess visa omsorger blifvit minskad, till dess kriget åter ökat behofven.

Hamilton tillade, att tjugu millioner i andra länder sällan anses för en betydlig summa; och som utländningen nog torde anse vår ställning betänklig, skulle uppgiften om verkliga förhållandet mera gagna än skada oss. Valley åter, att det uppgifna årliga behofvet af 70 tunnor guld kunde förleda allmänheten

till uträkningar, vida värre än de som sanningsenligt skulle framläggas. Spaldencreutz erinrade blott att det ej vore skäl att för mycket detaljera skilnaden mellan den gamla och den nya gälden, emedan fienden då kunde »med precision uträkna beloppet af krigsomkostnaderna, hvilket åter skulle medföra betydliga följder». — Utskottets ledamöter af presteståndet förenade sig med Wallqvist.

Till slut förklarade konungen som följer: »Huruvida rikets gäld och förvaltningen deraf från detta utskott till rikets ständer kunna eller böra öfverlemnas, beror väl, enligt 47 § R. F., af min pröfning allena. Jag har öppnat öfverläggningarne derom, för att upplysa och stadga mitt beslut, och jag har afhört dem med tillfredsställelse, då de varit förde med enighet och förtroende. Jag har noga öfvervägat deputerades projekt; jag har funnit det nyttigt, och jag lemnar dertill mitt nådiga bifall. Om jag dermed i kraftigaste måtto nyttjar både min höga rätt och 47 §:s innehåll, kan aldrig något tillfälle i framtiden inträffa, då man i förändrade omständigheter skulle kunna begära eller påstå, hvad jag i anseende till de närvarande velat tillåta; paragraphens tydlighet gör allt förbehåll derom öfverflödigt. Men då jag genom denna uppgift skulle föröka mina bekymmer och rikets våda, i fall mina afsigter ej medföra en påsyftad verkan, visar jag härmed rikets ständer det fullkomligaste förtroende, i hopp att det ej kan missbrukas, och ålägger eder, deras deputerade, att hvar i sitt stånd söka befordra verkställighet af det undd. tillstyrkande I mig gifvit».

Detta tillkännagifvande framkallade tacksägelser af utskottets samtliga ledamöter, och trodde de sig så mycket säkrare kunna ansvara för uppfyllandet af konungens nådiga afsigter, som de föreställde sig den undd. tacksamhet, hvarmed rikets ständer skulle mottaga detta nådiga förtroende. — Deputerade uttryckte ock sin erkänsla för de herrar, som konungen låtit gå dem till handa med sitt biträde.

Derpå föredrogs och bordlades förslaget till instruktion för riksgäldskontoret. I anledning häraf, heter det, »uppstod någon diskurs, huruvida icke jemväl instruktionen borde till ständerna öfverlemnas; men som de fleste af ledamöterna ansågo betänkligt att kungöra sjelfva operationssättet vid kontorets förvaltning, och smickrade sig med rikets ständers förtroende till deras omtanka i detta granlaga ärende; så förenade sig utskottet derom, att in-

struktionen icke skulle med ständerna kommuniceras, då sjelfva grunderna dertill redan innehållas i protokollsutdraget; hvilket konungen nådigt gillade».

Följande dag (d. 24 Mars) företogs till slutlig justering ofta nämda expedition till plena, äfvensom instruktionen för revisorerna, samt edsformulär för både revisorer och fullmäktige; och allt detta afgick derpå till plena. Vigtigast är förstnämda handling[1]), såsom innefattande det hufvudsakliga resultatet af utskottets verksamhet, så vidt det fick komma till ständernas kunskap.

Hemliga utskottet erkände häruti den beredvillighet, med hvilken konungen låtit framlägga till dess kännedom både statsverket och rikets gäld. Det betygade att rikets tillgångar, ehuru otillräcklige de varit i anseende till de stora omkostnaderna för örlogsflottan och försvarsverket, blifvit så använda, som rikets heder och säkerhet fordrat, och att gälden befunnits mindre än man haft skäl att vänta. Den steg emellertid, inberäknade kostnaderna för det förledna årets fälttåg, och för det som nu förestod, till något öfver 21 millioner rdr eller 1262 tunnor guld, hvarföre ock utskottet ej kunnat tillstyrka mindre bevillning och krigsgärd, än till 70 tunnor guld, utom den förut varande bevillning af 12 tunnor guld. Deremot hade konungen lofvat så reglera staten, att ej mera någon statsbrist, och deraf följande ny gäld uppstår.

I den äldre gälden hade konungen ej haft någon del, fastmera under sin regeringstid befrämjat dess förminskning, derest icke en till bankoverkets upprättelse och förkofran anskaffad redbar fond hade förorsakat ovanliga kostnader. Den nya gälden hade tillkommit i och för försvarsverkets iståndsättande, och genom kriget. Och både den äldre och den nya kunde ej annorlunda anses än som rikets gäld.

Konungen hade nu medgifvit, att all rikets gäld, så äldre som nyare, öfverlemnas till ständernas förvaltning, hvilken under konungens beskydd kommer att utöfvas genom ett ständernas eget verk, bestående af deras valda fullmäktige, och det enligt en instruktion som de erhålla, samt med ansvar inför ständerna, hvarförutom deras åtgärder mellan riksdagarne granskas af revisorer, likaledes af ständerne utsedda. Till detta rikets ständers riksgäldskontor inflyta både de till riksgäldsfonden förut anslagne me-

[1]) Finnes i sin helhet bland adelns tryckta protokoller, sid. 730—737; äfvenledes de andra ofvannämnda akterna, sid. 737—742.

del, och den bevillning ständerna sig nu åtaga. Kontoret eger att utgifva räntebärande sedlar, till ett visst inskränkt belopp (som ej uppgafs), och har utskottet genom lämpliga föreskrifter sökt förebygga de vådliga följder, som häraf kunde uppstå.

Derpå följde förslaget om sättet för val af fullmäktige och revisorer. Instruktionen för de förra förbehöll sig utskottet att sjelf uppgöra och meddela vederbörande under tysthet. Slutligen tillstyrktes ett kreditiv för konungen, ställdt på riksgäldskontoret, till att användas vid förefallande behof, men äfven dess belopp uppgafs icke.

Samma dag som detta utlåtande af hemliga utskottet expedierades till ständerna, fick utskottet åter en ny påminnelse om bondeståndets anspråk på deltagande i bankens förvaltning: i det Alopæus, i ett skriftligt anförande, med åberopande af hufvudsakligen samma, icke just alldeles med verkliga förhållandet instämmande skäl, som förut blifvit använda, begärde »att bondeståndet hädanefter må äfven med sin garanti stärka bankens kredit, samt ega uti dess förvaltning och hushållning lika med de andra rikstånden deltaga, på det den nytta riket i gemen af banken kan hemta, äfven må sträcka sig till landtbruket och dess rätta idkare».

Härom uppstod, heter det, »någon diskurs. Men K. M:t fann ingen öfverläggning derom uti detta utskott ega rum, så vida detta ärende icke af konungen blifvit härstädes framställdt; men yttrade tillika det nådiga och faderliga förtroende till det redliga bondeståndet, att de intill riksdagens slut fortfara uti ett lika berömligt uppförande, som de börjat, att understödja konungen uti de riksvårdande ärender, för hvilka riksdagen blifvit sammankallad, och att de således undvika alla ämnen, som i lugnare tider väl kunna uppgifvas och pröfvas, men i närvarande bekymmersamma ställning kunna medföra tidens utdrägt, och leda till söndring afståndens inbördes enighet och förtroende».

Till denna framställning af utskottets öfverläggningar, hemtad ur dess eget protokoll, må åter tilläggas åtskilligt ur Wallqvists anteckningar.

I afseende på den vigtiga frågan om statsskuldens uppgifvande för ständerna, och garanterande af dem, prisar han det be-

slut man från början fattade, att låta den hvila till sist, och under tiden afhandla allt annat dermed sammanhängande. Utskottets ledamöter skulle sålunda »mindre disputera om hvar sak, då verkan af deras bifall berodde på en väckt, men gömd och oafgjord fråga, som nästan deciderade om alltsammans, och till hvilken man kunde samla all upptänklig styrka för sin nu yttrade mening; konungen åter, i följd af samma reservation, borde vara angelägen att icke leda utskottet till bifallande af annat eller mera, än som äfven kunde gå fram hos plena, i fall det blefve oundvikligt att dit referera utskottets betänkanden. Under sakernas gång såg man tydligt, att dessa betraktelser å ömse sidor förekommo».

Wallqvist blef emellertid, på grund af det förtroende man såg honom ega hos konungen, anmodad att söka få denna fråga afgjord, på hvilken »enigheten inom utskottet och ständerna, samt således den allmänna välfärden kunde komma att bero». Han gjorde det gerna, och sökte visa konungen omöjligheten att öfvertala utskottet till den äskade garantien, på deras blotta namn och ansvar, samt onyttigheten af en sådan garanti, så vida alla fonder till betalning grundade sig på den bevillning det tillhörde rikets ständer sjelfva, icke detta utskott att göra; hvartill kom, att alla utskottets ledamöter ville vara konungen ansvarige för ständernas samtycke till garantien.

Efter flera samtal gaf konungen med sig så vida, att han ville meddela ständerna frågan, blott att summan på skulden ej uppgafs. Men att på sådant vilkor skaffa deras garanti, var omöjligt, emedan ingen lär åtaga sig borgen för okända summor. Efter ännu ytterligare föreställningar erhölls ett löfte, att konungen skulle göra utskottet till viljes; men på utsatt dag uppfylldes ej löftet, till harm för Wallqvist, som redan derom underrättat några af ledamöterna. Han uppvaktade konungen, och fick den upplysning, att konungen åtrat sig, »sedan hofintendenten af Malmsten, som vore en gammal förståndig man», alldeles afstyrkt saken. »Allt hvad jag på detta företräde vann, det var att jag fick namn på en ny och alldeles oduglig rådgifvare.»

Wallqvist antog emellertid för säkert, att motståndet underblåstes af Ruuth, som var missnöjd med det ringa afseende man fästat vid hans förslag; men ock att konungen »ville afkräfva utskottet, och isynnerhet dess adliga ledamöter, en fastare försäkran

att genomdrifva saken, om den till ständerna skulle refereras». Han fann en annan utväg att verka för sitt syftemål, genom Spaldencreutz, vid hvars yttranden han märkt att konungen fästat uppmärksamhet. Efter träffadt aftal med Spaldencreutz, föreslog han konungen att genom denne söka verka på adeln, eller åtminstone utforska dess sinnesstämning för denna fråga.

Spaldencreutz fick företräde, gjorde sina föreställningar, men åtog sig uppdraget. Efter ett par dagar anmälde Wallqvist att försöket varit fruktlöst, men utverkade åt Spaldencreutz ny audiens och mycken vänlighet. Slutligen lofvade konungen först Spaldencreutz och sedan Wallqvist, eftersom ingen utsigt vore att annars få ståndens garanti, att tillåta, det summan af skulden fullständigt uppgafs. Då följande dag frågan återkom hos utskottet, tycktes konungen ånyo vilja frånträda sitt löfte, men endast »för att få såsom nåd lemna sitt bifall till utskottets enträgna begäran» [1]).

I afseende på möjliga besparingar i staten vet Wallqvist åtskilligt utom protokollet att berätta. Utskottet har, säger han, verkligen företagit statsboken, men hvarken vid hofvet eller civilstaten funnit någon indragning af betydenhet att göra. Bland militären fann man skånska husarerna väl dyra, och den ringa truppen af lätta dragoner i Stockholm nära nog så dyr som 1800 man lifgarde till fot. I pensionsstaten kunde blott några tusen riksdalers minskning komma i fråga. »Konungen påminte dervid, att R. R. Fersen och grefvinnan Ribbing [2]) hade pensioner, och frågade, om icke utskottet fann skäl att dem indraga. Till det spörsmålet svarade ingen ett ord».

Vid frågan om de hypotheker och säkerheter, som kronan skulle lemna ifrån sig jemte ansvaret för gälden, har man varit väl närgången, utan att besinna, att man ej kunde kontrollera uppgifternas fullständighet.

Ett för protokollet alldeles främmande förslag till medels anskaffande förekommer hos Wallqvist under namn af Silfverprojektet, och tillskrifves Nordin, som ej var medlem af ut-

[1]) Nordin har om sakens hela förlopp en helt annan berättelse, stödd på Håkanssons meddelanden, hvilken påstått sig vara upphofsman till det förslag som slutligen godkändes.

[2]) R. R. grefve Fredrik Ribbings (död 1783) enka gr. Eva Helena Löwen, död 1813; moder till den 1792 olycklige kapten gr. Adolf Ludvig Ribbing, död utrikes.

skottet. Det gick ut på ett tvångslån till banken i omyntadt silfver på 10 år, mot reverser att inlösas efter samma tid med 6 procents ränta. Silfver skulle erläggas för hvarje mantal, för hvart Sk℔ smide, för person, samt för stånd, näring o. s. v.[1]); den som ej hade silfver, fick betala i pengar, efter 6 runstycke för hvart lod i 10 års tid. Af de sålunda inflytande pengar, samt afgifter för brukande af guld, ur m. m., skulle bildas en fond till reversernas inlösande. Banken skulle sålunda se sin fond förstärkt med 150 tunnor guld i silfver, och kunna bispringa riket med åtminstone 50 tunnor gulds lån. Utrikes lån kunde möjligen besparas, bevillningen lindras.

Förslaget framlemnades i utskottet den 23 Mars af Hambræus, men var dagarne förut af författaren sjelf förevisadt för enskildta medlemmar. Det tycktes vinna konungens bifall, och lemnades åt Wallqvist till granskning. Denne var redan följande dag färdig med sina anmärkningar; han visade, att den anonyme författarens beräkningar voro felaktiga, att planen innehöll ett intrång på eganderätt, att afgift för icke egande silfver var en orimlighet o. s. v.; och yrkade att förslaget måtte förhindras att komma till ständerna.

I allt detta instämde utskottets samtliga ledamöter, och konungen »lät dervid bero utan att säga ett enda ord», och proponerade att hela saken skulle utgå ur protokollet, hvilket ock bifölls. Under det projektet behandlades och förkastades, har författaren varit tillstädes på slottet, och väntat att blifva inkallad till utskottet; och gjorde efteråt »sig sjelf oro, och sina ovänner glädje, med det missnöje han allestädes förklarade öfver det afslag han fått».

Om böndernas påminnelser angående ståndets deltagande i bankens garanti och förvaltning, anmärker Wallqvist, att »de blef-

---

[1]) »Af jorden 83,000 mantal, à 10 lod per mantal	830,000	lod silfver
Jernbruken $^1/_3$ lod per Sk℔ smide, 320,000 Sk℔ . . .	106,666	
Masugnar, knip-, plåt- etc. hamrar	53,334	
Personer 2,770,000, à 1 lod för person	2,770,000	
Adel, embetsmän, ståndspersoner	600,000	
Presterskapet	120,000	
Borgerskapet	660,000	
Fabriker, koppar-, messings-, alun-, etc. verk	169,000	
	S:a 5,300,000	lod silfver,
	circa 150	tunnor guld.

vo i denna sak envisare, än man i förstone väntat. Dock afspisades de med prat af utskottet, som konungen beseglade med en nådig kompliment för bondeståndet». Alopæi memorial »var skrifvet af Ahlman, hvilken förmodligen ville blifva deras fullmäktig i banken. Kungen tycktes icke hugad för saken, och derpå undrade man mycket. Skälen i memorialet voro speciösa, och komma helt visst en annan gång igen, kanske med annan framgång än nu».

Om bankoutskottets sätt att upptaga hemliga utskottets andra skrifvelse, den som angick utsträckt diskonteringsrätt på banken för riksgäldskontoret, har Wallqvist icke mera att berätta än protokollerna, nemligen utgången af saken; hvaremot Adlerbeth vet något mera derom. »Utskottets ofrälse ledamöter voro färdige till samtycke, de adlige åter till kort afslag, intill dess en upplyst ledamot, generallöjtn. frih. Duvall, bemedlade tvisten med sitt stånds bifall, på det sätt att, till förekommande af en känbarare plundring af banken, den ett stånd emot två icke förmådde afböja, han ingick med de ofrälse ledamöterna att öka ofvanbemälte diskonteringssumma med 12 tunnor guld, eller inalles till 24 tunnor guld, emot deras förbindelse vid tro och heder, att något vidare biträde af bankens medel icke tillstyrka.»

Adlerbeth anmärker, att den meningen var temligen allmän bland ständerna, att rikets behof kunde och borde framför allt ur banken fyllas, hvilken ansågs vara ett slags skattkammare, med bottenlösa tillgångar, och betryggad genom ständernas garanti, ehuru ny erfarenhet man haft af vådan att för starkt anlita den, utöfver hvad dess redbarheter motsvarade. Konungen hade sjelf i ett samtal kallat banken en »tresor dormant»; från flera håll under riksdagen yrkades på dess öppnande för lån; och från samma åsigter och planer härledde sig bondeståndets önskan att få deltaga i dess garanti. Att bankoutskottet gjorde motstånd, kom emellertid ej blott af bättre förstånd om saken. »Icke såsom i hemliga utskottet besvärade af konungens närvaro, öfverlemnade sig ledamöterna på ömse sidor åt den söndring, som olyckligtvis dem emellan var uppkommen»; och utan Duvalls mellankomst hade »tvedrägten utan tvifvel blifvit vådligare, och tiden mera förspilld i onödiga ordvexlingar».

Man finner ej att bankoutskottet underrättat stånden om sitt svar på hemliga utskottets skrifvelse om utvidgad diskonterings-

rätt. Det meddelades hemliga utskottet sjelf, först när det förnyade sina sammanträden efter ett par veckors uppehåll, då frågan om ständernas garanti för statsskulden var afgjord i tre stånd enligt konungens önskan, men hos adeln hotades med afslag.

Vi måste ännu tillägga ett och annat ur Wallqvists berättelse, först angående hemliga utskottet: konungen, säger han, »bemötte utskottet i allmänhet och hvar dess ledamot i synnerhet med utmärkt nåd, och vinnlade sig äfven alle af oss att deremot svara som vederborde. Äfvenså voro ledamöterna emellan sig vänlige, vid rådplägningarne sedige och undfallande. I utskottet var aldrig votering mer än en gång, om kreditsedlarnes utgifvande, och den slöts så, att hela utskottet biföll propositionen. Om detta utskott gjorde mig mången bekymmersam stund genom sakernas svårhet i en så kritisk ställning, så bör jag icke heller dölja, att jag i detta samqväm fått mottaga prof af vänskap och redlighet från nästan alla utskottets ledamöter, hvilka jag blir beständig aktning skyldig».

Wallqvist anmärker till slut, att ingen annan eller bättre plan för rikets penningeverk kunde af utskottet påfinnas, än den som nu vidtogs. Den har dock många fel, och får flera, om den ej med förstånd och omsorg exeqveras. Statsskulden var till beloppet föga tillökt från 1771, men den var då mestadels inländsk, nu nästan ensamt utländsk. »Deraf följer att utgående räntor till stor del borttaga speciestyrkan, om handeln ej är i öfvervigt för oss. Den enda boten vore att snart få fred, och den synes osäker; samt att bortlägga öfverflöd, och den önskan är ännu ovissare. Allmänheten är invand vid maklighet och vällefnad. Ministrarne synas oerfarne och vacklande att icke agera i system, och konungen har fastnat på den olyckliga tanken, att allmänheten mår väl. Af allt detta kan följa, att handel och näringar falla, och vi få ingen annan korrection än den genom en tung fattigdom. Skulle kriget länge fortfara, så påskyndas derigenom vårt öde, hvilket lättligen blir uslare, än jag nu ser, eller vill lemna min penna att måla.» — Härtill kommer att bevillningen af 82 tunnor guld »ej länge kan gå ut ur landet; att konungens subsidier från Frankrike snart äro alldeles utlupne; att statsbristen derigenom blir obotlig, och således på en gång både konung och folk i yttersta förlägenhet».

Angående bankens förhållanden erkänner Wallqvist, att han,

såsom ej ledamot af bankoutskottet, icke rätt kände dess enligt princip hemliga angelägenheter; men, säger han, de olyckliga följder voro i friskt minne, »som multiplikation af bankens sedel- och kreditmynt öfver en tjenlig proportion till soliditeten förorsakat. Man var länge betänkt att hjelpa den saken, men det var icke möjligt, förrän kungen, genom den beväpnade neutraliteten under amerikanska kriget, satte vår handel i säkerhet att förtjena på konjunkturen, samt sjelf i liqviden mellan kronan och banken i hårdt silfver betalte den sednares fordran, på sätt 1778 års riksdagsbeslut förmäler. Med denna tillgång begynte man realisation af bankens mynt, den 1778 års ständer erkände, och förordnade en plan att fortsättas och följas, intill dess att banken skulle ega i silfver sju åttondelar ungefärligen af hela sitt rörelsekapital. Till den ändan skulle alla bankens fordringar på det sätt indragas, att utom 4 procents ränta, 2 procent årligen äfven skulle inbetalas på kapitalet. Denna inbetalning, under upphörande af alla nya utlåningar, skulle helt naturligen minska sedelstocken och bankens numerära penningebelopp, men deremot i proportion af minskningen styrka den behållna silfvermassan. Man har kalkylerat, att den fastställda proportionen skulle vara upphunnen vid år 1793. Planen erkännes vara rätt uppgjord, och icke onyttig; dock påstår man att en bank aldrig skall behöfva denna styrkan mot sin numerär i omlopp, samt att holländska och engelska bankerna aldrig haft den. Man vill ock finna, att näringarne redan lidit genom bankolånens indragning; men det är obetydligt, och i det fallet äfven är icke säkrare, att en stor penningetillgång i längden är nyttigare för näringarnes stadgande i en stat. Emellertid skall i denna bankoplan ligga orsaken, hvarföre staten för det närvarande af banken ej kunnat vinna större understöd. Den rätta orsaken ligger väl dock i opinion, att banken skall kunna bibehålla sin speciestyrka bredvid riksgälds-verks-kredit-inrättningen, och dock är ingenting enfaldigare. Soliditeten utlockas, hvar han finnes, när ställningen inom riket gör att han skall utgå».

22. Garanti-frågan hos ständerna.

Första frukten af hemliga utskottets verksamhet visade sig, som nämdt är, uti dess första skrifvelse till bankoutskottet om utlemnande ur banken, på en gång, af de 26 tunnor guld, som återstodo af 1786 års låneanslag till spanmålsmagasiners inrättande. När detta blef för de i banken delegande stånden anmäldt, gaf det blott i borgarståndet anledning till ett yttrande.

Borgmästar Ekström förklarade (d. 10 Mars), att han ansåg den af bankoutskottet vidtagna antecipation icke såsom någon välvilja, utan såsom en följd af sakens natur, som icke kunnat blifva annorlunda. Det är i friskt minne att riksens ständer 1778 lemnat K. M:t ett kreditiv på femtio tunnor guld af banken, att nyttjas vid rikets försvar, om fiende inträngde öfver någon dess gräns. Vid sista riksdag åter, och då konungens omsorg för sina undersåter äfven sträckte sig till inrättande af spanmålsmagasiner, men rikets ständer i det som mer annat, intet råd kunde finna till medel, har K. M:t tillåtit, att bankoutskottet finge förändra titeln af kreditivet; hvarigenom dock icke den ursprungliga bestämmelsen kunnat upphäfvas, för händelse af fiendtligt anfall. Och som K. M:t i förleden höst kunnat uttaga hela summan, så har ock bifallet icke annorlunda kunnat anses, än som en verkställighet af ständers författning.

Det andra steget bestod deri, att konungen genom talemännen anmodade stånden att utse ett bevillnings- och krigsgärdsutskott, hvartill adeln egde nämna 12 medlemmar, de ofrälse stånden 6 hvar. Härom förekommer ej hos borgarståndet någon diskussion, men väl hos de andra.

I preste ståndet gjorde Fant (d. 9 Mars) anmärkning vid antalet ledamöter i utskottet. Då 1778 ett bevillningsutskott nedsattes för faddergåfvan till kronprinsen, och likaledes 1786 för bränvinsbränningsgärden, kunde 6 personer vara nog. Men det utskott som nu är i fråga, är af större vigt, och de grunder nu skola läggas för bevillningen, fordra kanske närmare kännedom af olika orters olika belägenhet, afkastning och hushållsart, än som några få personer kunde ega; och föreslog han derföre, att åtmin-

stone 9 personer, och det från olika delar af riket, borde väljas. — Celsius menade att man borde taga en från hvarje stift; eller ock borde äfven andra än utskottets medlemmar ega att infinna sig vid dess sammanträden och meddela upplysningar; i alla händelser behöfdes ett större antal ledamöter, än hvad äskadt var.

Lindblom, som förde ordet för tillfället, upplyste att konungen uttryckligen befallt, att valet skulle ske efter förra vanligheten, och han vågade icke afvika från en så bestämd befallning, och från gammal praxis. Häruti instämde Wickelgren, åberopande 1779 års riksdagsbeslut. Celsius invände, att om konungen finge veta ståndets önskan att få flera ledamöter i utskottet, jemte skälen dertill, torde han nog samtycka, hvilket derföre ordföranden borde hos honom anmäla. Wallqvist fann detta förslag godt, blott att man nu valde sex personer, och sedan flera, om konungen det tillät. Detta bifölls af ståndet.

På riddarhuset gjorde sig Tigerhjelm bemärkt (d. 10 Mars) med ett förslag till instruktion för det blifvande utskottet, bestående deruti, att detta utskott »hos K. M:t anmäler ridd. och adelns underd. tillgifvenhet och benägenhet, att under nuvarande krig, ega lif och egendom ospard till K. M:ts och rikets tjenst, och derjemte anhåller, att K. M:t som eger de vidsträcktaste insigter, och den största kännedom af hvad som till krigets utförande kan erfordras, täcktes sjelf utsätta krigsgärdssumman, då adeln försäkrar att sedermera söka utvägar, att för sin del uppfylla H. M:ts åstundan. Detta som å ena sidan bär det ojäfaktigaste vittnesbörd om adelns aktningsvärda tänkesätt, torde å andra sidan befria hvar och en af oss ifrån tillmäle, att utan nödtvång hafva tryckt hemmavarande medbröder med en tung beskattning, när vi ega för oss, att den mildaste af alla jordiska konungar pröfvat den nödvändig. För samma orsak vågar jag äfven föreslå, att i tydliga ord i riksdagsbeslutet införes: det rikets ständer endast antagit och sinsemellan fördelt den bevillning, som konungen äskat, och till rikets nuvarande behofver pröfvat nödig, och hvaruti rikets ständer, med kännedom att den vore för dem och deras hemmavarande medbröder tryckande, blifvit i anseende till omständigheterna nödtvungne att ingå». Och yrkade han att de öfriga stånden skulle få del af detta hans memorial. — Det begärdes på bordet.

Märkvärdigast blef frågans behandling i bondeståndet. Erik Ersson (från Södermanland) yttrade den önskan, att elektorernas

förtroende måtte falla på de skickligaste och fintligaste personer, emedan, då behofven förmodligen blifva stora, tillgångarne uti ett af missvextår och eljest inträffade olyckshändelser utblottadt land äro ganska små, så att utvägar måste vidtagas, att utan landtbrukets alltför känbara tillitande, kunna fylla behofven för närvarande, och förekomma en allmän förlägenhet för tillkommande tider. — Jon Bengtson gjorde sig säker, att de som vinna förtroende att blifva ledamöter i detta utskott, nogsamt besinna tillståndet i landet, hvilket är knappt, fattigt, och till stora utgifter oförmöget. Emellertid fordra omständigheterna, att riket kraftigt och skyndsamt understödjes; och om bevillningen försigtigt fördelas, om den ej förqväfver landtbruket, om den ej trycker näringarne, så är att hoppas, att den kan till behofven utgå; angeläget är visserligen, att de som komma att sitta i utskottet, med varsamhet detta ärende handtera.

En talare yrkade att valet skulle så ställas, att ifrån hvarje distrikt af riket en kunnig man blefve utsedd till ledamot; en annan, att Finland och bergslagerna måtte ihågkommas. Dock erkändes, att elektorerna egde välja efter sitt omdöme.

Följande dag (d. 11 Mars), sedan valet gått för sig, tackade en af de utsedde, Anders Andersson, densamme som sedan blef taleman, för det förtroende man visat honom, men önskade för sig och sina kamrater någon instruktion af ståndet i detta granlaga ärende. Till att rätt stadga en bevillning uti krigstider, tillade han, skulle förnämligast tjena, om en likhet emellan ståndens deltagande deruti kunde vinnas. Faran vore för alla stånden lika, och försvaret borde förthy vara gemensamt. Den äfventyrar mest, som mest eger, och må då icke försvarskostnaden jemkas derefter? De skäl, hvarföre ett eller annat stånd i riket vanligen njuter frihet från gärder och kontributioner, synas upphöra, när riket i krig, uppmanar hvar redlig innevånare till dess räddning och understöd.

Häruti instämde Jon Bengtson: När frågan är att rädda fäderneslandet, så vill det säga, att hvar och en medborgare är i våda; när riket är i äfventyr att lida förlust på länder, eller tvingas i anseende till sin sjelfständighet, bör man icke förvänta, att någon redligt sinnad medborgare anser sig fri från den allmänna olyckan; jag hoppas att ingen frihet eller rättighet kan fritaga någon ifrån lemnande af understöd vid närvarande tillfälle, hvarom

jag nästan med säkerhet förutser, att fråga uti utskottet icke heller lärer väckas, Men just i anseende härtill, och då ståndet ännu icke har kunskap om de behof, som fordra bevillning, och icke kan hafva tillfälle att in pleno utlåta sig om de grunder, hvilka vid en bevillning böra följas, hvilka äro både granlaga, och synas böra af samtliga ståndens deputerade öfverenskommas, afstyrkte han för sin del all öfverläggning och beslut om instruktion och föreskrift för ståndets deputerade, särdeles som utskottets utlåtande i alla fall icke kan för ständers beslut anses, förrän det hos hvarje stånd in pleno är pröfvadt och antaget.

Nils Svensson föreslog, att ståndets samtliga ledamöter skulle hafva fritt tillträde att med deputerade i utskottet dagligen öfverlägga om de omständigheter, de hvar för sin ort kunde finna angelägna att erinra. Detta bifölls så mycket heldre, som olika orters förhållanden voro så skiljaktige, att ej gerna samma grunder kunde följas öfverallt: i Wermland t. ex. voro hemmanen sönderstyckade långt mer än annorstädes. — Man stannade dervid, att innan de utsedda ledamöterna i bevillnings- och krigsgärdsutskottet sammanträda, de ega att i ståndets rum uppgå, der den af ståndet, som vill med dem rådgöra, dertill eger tillfälle, och utskottets ledamöter deraf göra det bruk, som kan finnas tjenligt, då ståndet slutligen, när utskottets betänkande hinner blifva färdigt, får in pleno sig deröfver vidare utlåta».

Derpå upplästes ett memorial, undertecknadt af 4 riksdagsmän från Jönköpings län, hvaruti med afseende på rikets trängande behof påmintes om den adliga rusttjenstens förfall. Efter 1285 års rusttjenstordning »blef en odalman eller bonde frihet lemnad, som efter 1282 års skattläggning var egare af så mycken jord, som svarade mot 16 markers ränta, att frälsa sig ifrån skatten, då han på egen bekostnad rustade sig till häst, till rikets försvar mot fienden, och dessutom deltog i den s. k. ledungslaman eller landttågsgärden till fotknektarnes framtågande. En hvar lärer nog kunna eftersinna, då intet annat kavalleri på den tiden var inrättadt, huru kostsam en sådan rustning måtte varit, då en ryttare, hvilken bar namn af sven, skulle vara försedd med hjelm, harnesk, brynja, sköld, lans och pansar, både öfver sig och hästen. En rustning, som ofta så utmattade frälsemannen, att han nödgades afsäga sig frälset, och lägga sig heldre under skatten tillbaka, hvarå man af historien kan förete flera exempel, ännu i k. Gustaf I:s tid».

»För dessa tyngders skull har väl frälset tid efter annan utverkat sig privilegier till lindring i rustningen, efter ett högre marktal, först af k. Albrecht den svage, född utländning, men med förbehåll att frälset sedermera icke finge förminskas, på det kronans rusttjenst måtte kunna upprätthållas; härmed förstods förnämligast kavalleriet, således icke i afseende å hemmantalets förminskning, utan meningen var, att marketalet icke borde förhöjas, då flera hemman måst medtagas, och hvaraf rusttjensten af ett lika antal hemman försvagades, som likväl tid efter annan sig tilldragit, så att marketalet efter flera utverkade resolutioner och privilegier uppstigit ända till 500 emot de första 16 marker, innan rusttjenst presteras, som allenast utgör 1/32 mot den första inrättningen.»

De adliga privilegierna af år 1723 hafva, med förbigående af alla förriga grunder, endast förbudit frälsets förminskande, på det kronans rusttjenst måtte upprätthållas; ehuru denna under Carl XI:s tid var så försvagad, att han såg sig tvungen medelst indelningsverket bilda ett nytt kavalleri. Då således sjelfva grunden till frälsefriheten långesedan så godt som upphört, borde ock dermed sammanhängande förmåner upphöra, såsom ländande drätselverket till last. Frälsegodsen borde återläggas under deras urgamla skatt, så väl de s. k. sätesgårdar som hemman. »Om ett förslag skulle uppgöras öfver de friheter, som frälsegodsen nu för tiden njuta, jemnförelsevis med skattehemmans räntor efter markegången, ungefärligen à 30,000 mantal till antalet (som likväl i anseende till jordens och egornas mera godhet, kunna svara fullt emot alla de öfriga rikets skattlagda hemman), så torde beloppet deraf, då man allenast beräknar 50 rdr öfver hufvud på hvarje helt mantal, sig bestiga till 1,500,000 rdr. När härtill kommer bruks- och säteri-friheterna med mantals- och domarepenningarne, samt adelsfane-officerares indelte löner, så torde det äfven belöpa sig till flera hundrade tusende rdr, hvaraf lättligen skönjes de ansenliga tillgångar konungen nu kunde hafva till riksbehofvens bestridande, om skatten och tungan vore lika fördelt landtmännen emellan, och alla utan åtskillnad vore lika villige och benägne.»

Af detta memorial begärdes meddelande till de andra stånden. Ett dylikt var inlemnadt af Anders Andersson. Flera talare understödde saken; Erik Ersson med den upplysning, att adels-

fanan nu utgjorde blott 395 man, »men indelte hemmansräntor, till boställen och löning för herrar officerare, äro anslagne till ett belopp af 14 eller 15,000 daler silfvermynt, hvilka årligen till vida högre summa efter jordeboks- och markegångsförvandling utgå». — Jon Bengtson deremot ansåg, att man borde i ett ämne af så mycken vigt noga göra sig om alla omständigheter underrättad, och begärde att dessa memorialer måtte hvila på bordet till nästa plenum.

Detta skedde, och de öfverlemnades då (d. 13 Mars) till ståndets ledamöter i bevillningsutskottet, »att härutur hemta och göra det bruk, som med välfångna privilegier, lagar och rättigheter öfverensstämmer». — Likaledes förfors med ett par andra denna dag upplästa memorialer i samma ämne. För öfrigt må anmärkas, att ju mera tiden nalkades till sjelfva bevillningsfrågans behandling, desto mera ökades antalet af klagoskrifter från särskildta gränsorter, öfver de lidanden, som kriget medfört, och som nedsatt krafterna för nya gärder till dess fortsättning.

Vid midten af Mars (den 16 och 17) inkom och föredrogs hos stånden hemliga utskottets utlåtande om den erforderliga bevillningssummans belopp; och remitterades omedelbart till bevillningsutskottet. Endast hos adeln förekom den gången någon diskussion, i det Duvall vid remissen fästade ett förbehåll för adelns rätt att yttra sig öfver sjelfva saken, hvilket på gjord proposition bifölls.

Domprosten Fant, som sjelf satt i bevillningsutskottet, meddelar något om dess verksamhet. Det sammanträdde genast den 17; »och sedan det grälat om principen, samt grufvat sig öfver summan, fanns nödigt att formera ett utskott af tre adelsmän, Landsh. grefve Cronstedt, vicepres. Stjerngranat och kamreraren Stråle, två prester Fant och Insulin, två borgare Wester och Fagerström, samt två bönder, som sedermera både för- och eftermiddagar varit samlade för att utarbeta utkastet och projektet. Öfverflödet har först varit för dansen, och är afgiften triplerad för vin, kaffe, puder» etc. Derpå följde löner, så hemman o. s. v. »Att bevilja 82 tunnor guld i Sverige, är ett haf, som ej utan att lida skeppsbrott kan öfverfaras», heter det en annan gång (d. 6 April), då förslaget var färdigt att afgå till stånden. — Enskildta uttryck i ståndens protokoll låta ock förstå, hvad i detta utskott förefallit.

Ändtligen i början af April föredrogs i ståndens plena hemliga utskottets betänkande af den 24 Mars om rikets gäld, om ständernas garanti för densamma, om inrättningen af ett nytt riksgäldskontor till dess förvaltning m. m.; en af riksdagens hufvudfrågor. Den förekom till behandling först hos Borgarståndet, den 2 April, efter blott en dags hvila på bordet, och omedelbart efter sedan man fått del af konungens tillkännagifvande om riksdagens snart förestående slut. Ej få medlemmar yrkade ytterligare uppskof, men de funno motstånd af den rådande pluraliteten, och af talemannen sjelf.

Till en början uttalade Håkansson, som sjelf var medlem af hemliga utskottet, sin öfvertygelse att det gjort allt hvad det kunnat göra, och att dess förslager voro lika billiga som nyttiga. Rikets gäld hade sin egentliga upprinnelse uti statsbrist; när ej tillgångar och utgifter gå ihop, måste bristen fyllas genom bevillning, eller medelst lån; så har skett, att lån tagits; och så är äfven nu förhållandet, att konungen, för att ej för hårdt anlita sitt folk, ej kan undvika ny gäld, under det han vill för framtiden så reglera staten, att brist ej mera skall uppstå. Den gamla statsskulden, som fanns före det nuvarande kriget, har konungen ej förvållat, den var förut gjord för rikets skull, och ej förökad under konungens tid; den hade blifvit förminskad, om icke en till banken förskjuten redbar fond, och oundgängliga utgifter för rikets försvar, medfört ökade omkostnader. Den nya gälden, kostnaden för nuvarande krig, är ock tillkommen för rikets försvar, och måste således äfven erkännas för rikets gäld. Att all gälden ställes under förvaltning af ett R. Ständers kontor, är ju ett prof på konungens nåd och huldhet, och ett bevis på folkets fri- och rättighet att sig sjelf beskatta; folket eger derigenom säkerhet att fullgöra hvad det sig åtagit, samt att med konungens samtycke vidtaga betryggande författningar. Hvad i öfrigt till verkets förvaltning hörer, måste vara en hemlighet, som ej utan fara för krigsoperationerna yppas kan.

Rahm och Bladh yrkade att hela frågan skulle hvila, till dess bevillningsutskottets utlåtande inkommit. Ekström deremot kunde ej finna något sammanhang mellan de två frågorna: Ständerna hafva redan fastställt 70 tunnor gulds bevillning till riksgäldens afbördande och krigets utförande, och bevillningsutskottet eger blott att fördela denna summa. Landgren och Ullner in-

stämde med Ekström; den som kunde uppgifva ett bättre förslag än hemliga utskottets, han må göra det. Björkman åter ansåg att de två frågorna voro lika beslägtade, som borgen och betalning, och yrkade uppskof. Likaledes Sacklén, för sakens stora vigt, ehuru han hyste fullt förtroende för hemliga utskottet. Men om man ej ville medgifva anstånd, önskade han proposition på bifall, med förbehåll, att om de andra stånden sig deruti icke förena, eller om de inkomma med erinringar, att då borgarståndet har sin rättighet bevarad till närmare öfvervägande.

Yrkandet för och emot uppskof förnyades från flera håll. Carleberg trodde att tvisten kunde slitas genom att dela frågan i tvenne: man behöfde ej betänka sig på erkännandet af rikets gäld, efter det följde af sig sjelf; annat vore sättet, huru den skall betalas. — Ekerman erkände, att det ej vore underligt, om en del hade svårt att bestämma sin öfvertygelse i en så vigtig sak. Det skulle så ha varit med honom sjelf, om han ej sutit i utskottet. Betänkligheterna torde emellertid mindre röra sjelfva hufvudfrågan, än några detaljer, samt verkställigheten. Om man enligt Carlebergs förslag delade frågan, torde den kunna afgöras i all förtrolighet; för detaljerna hade man, om ej ett sammanträde blir nog, tillfälle till flera. Gälden måste vi naturligtvis erkänna, och derföre gripa oss an efter förmåga; riksgäldskontorets inrättning har jag alltid förr tyckt mig finna instämma med allas önskan och öfvertygelse. Detta är nu de hufvudsakliga frågorna.

Weijerin förenade sig med de ledamöter af hemliga utskottet, som redan yttrat sig; likaledes Talemannen, som sade sig ej kunna finna något skäl till uppskof, och äfven med åberopande af hvad konungen tillkännagifvit om riksdagens snart förestående slut, förklarade sig ej kunna dertill samtycka.

Rahm föreställde nu möjligheten, att den föreslagna summan ej kunde utgå, och att R. Ständers fullmäktige derigenom, såväl som ock genom andra oförmodade tillstötande händelser, kunde stanna i villrådighet, huru de sig förhålla borde; och hemställde, om ej R. Ständer i sådant fall kunde sammankallas, för att såsom garanter för riksgälden, sjelfva söka afhjelpa de förekomna hindren. Vidare, då de föreslagna revisorerna skulle sammanträda första gången år 1792, borde man nu vara betänkt på sättet att välja, på methoden för revision o. s. v. Häruti instämde Nor-

mén; och Bladh förbehöll sig att få inkomma med skriftlig reservation.

Spak förklarade sig, i brist på närmare kännedom, ej kunna rätt bedöma frågan; men han litade på konungens och utskottets urskillning, särdeles som han fann skuldsumman, då utgifterna till kriget äro inberäknade, ändock föga öfverstiga hvad den för några år sedan af mången gissningsvis troddes utgöra. Men efter hans förmenande borde kontoret ej blifva ett alldeles eget verk, skiljdt från konungens omsorg och biträde, som väl ofta torde behöfva anlitas, men ej med fullkomlig tillförsigt kan förväntas, utan att konungen eger rättighet och tillfälle till fullkomlig kännedom och deltagande i der förekommande angelägenheter. Ständerna borde således hos konungen anhålla, att riksgälden måtte af honom och dem gemensamt garanteras, och att han måtte förordna några ledamöter i kontoret, hvilka egde bevaka konungens höga rätt, och honom underrätta, när kontoret någon gång såge sig tvunget att anlita hans bistånd i dess angelägenheter. Slutligen yrkade han, som Sacklén, att ståndets beslut i frågan skulle blifva utan verkan, om de andra stånden deruti icke ingingo.

Håkansson svarade till hvad Rahm yttrat, att möjlig villrådighet för kontoret torde kunna förekommas genom dess instruktion; valet af revisorer kunde ej blifva svårare, än då det gällde banko-revisorer. Spaks förbehåll om de andraståndens samtycke var öfverflödigt: det låg ju i hela planen, att samtliga ständerna instämma och garantera. — Ekerman åter erkände, ehuru han ej drog de andra ståndens bifall i tvifvel, att det föreslagna förbehållet innebar aktning för deras rätt, och var för ändamålet oundgängligt. Äfven Valley tillstyrkte detsamma, eftersom »han märkte ståndets ömtålighet hvila på detta vilkor».

Fagerström deremot ville ej veta af något förbehåll; äfvenledes Ullner: Stånden dependera icke af hvarandras tanke i den delen; beskattningen är i regeringsformen, och i sednaste riksdagsbeslut, tydligen undantagen från pluralitetens af stånden beslut. Och skulle således detta tillägg ej gagna till annat, än att föranleda en villrådighet, som omständigheterna icke tåla, när riket ovilkorligen måste hjelpas, räddas och understödjas.

»Efter någon ytterligare öfverläggning,» heter det i protokollet, »och af herr rådman och talemannen gjord proposition, beslöt ståndet enhälligt, att bifalla detta hemliga utskotts betän-

kande till hela sin vidd, dock så att de öfriga samtlige stånden äfven deruti ingå».

Hos Presteståndet bordlades hemliga utskottets protokollsutdrag, om garantien för rikets gäld, den 2 April på Wallqvists egen begäran, som dervid meddelade upplysningar om utskottets verksamhet. Det hade sammankommit med alla de bekymmer, som af tidens skick och det olyckliga inbördes misstroendet voro en oundviklig följd. Man föreställde sig riket i en vida svårare belägenhet, än det kanske någonsin varit. Man såg frågor om regeringsformens rätta förstånd och tillämpning blifva så oundvikliga, som obehagliga och äfventyrliga. Alla dessa bekymmer hafva försvunnit genom konungens nåd, och det förtroende han täckts visa utskottet. Det har fått tillgång till alla upplysningar om rikets penningeverk; tillståndet har befunnits sådant, som det upplästa protokollsutdraget företer. I ingen enda fråga har någon villrådighet förekommit om grundlagarnes rätta bruk. Konungen har funnit godt att för hela riket uppgifva statsskuldens belopp, och äfven förklarat sig benägen att tillåta en sådan administration deraf, som funnits mest instämmande med dess folks åstundan. Inom utskottet har hos ingen ledamot försports annat än villighet och benägenhet till allt hvad konungen och riket nyttigt varit; och protokollsutdraget lärer inför hvar ärlig man rättfärdiga utskottet för den möda och omsorg, det troget användt. — Samtliga öfriga medlemmar af utskottet förenade sig i detta yttrande; och ståndet betygade för dem alla sin tacksamhet. Äfven Wallin begärde bordläggning, men med afseende på det sammanhang, som frågan egde med bevillningen.

Redan följande dag föredrogs utskottets utlåtande åter af erkebiskopen, med hänvisning på konungens önskan att snart få riksdagen afslutad, en önskan, som ståndet torde dela. Ekerman begärde, att saken åtminstone icke nu måtte till afgörande företagas, helst ett förhastadt beslut i en så betydlig fråga som denna, skulle draga efter sig de svåraste och eftertänkligaste följder både för samtida och efterkommande. Det gällde en skuld, som syntes öfverstiga alla landets tillgångar. — Men erkebiskopen ville ej medgifva något anstånd.

Wallin förklarade, att det skäl, hvarföre han föregående dag yrkat uppskof, ännu gällde, i det man ännu saknade bevillningsutskottets utlåtande. Men som frågan nu skall företagas, kunde

han för sin del ej underlåta att uttala sin öfvertygelse, att en garanti för 1,262 tunnor guld med årlig ränta, hvilken med provision inberäknad ej lärer understiga 6 procent, vore så mycket vådligare nu och för framtiden, som riket, inveckladt i krig, ej lär kunna, åtminstone på långliga tider, betala denna skuld. Derför talar nogsamt erfarenheten af våra förra statsskulder. Om ändock ståndet tycker sig ej kunna undgå en sådan garanti, måste den vilkorligen ingås, med förbehåll nemligen att alla stånden gemensamt ikläda sig denna förbindelse.

Wallqvist medgaf rigtigheten af detta förbehåll, och att det borde i propositionen upptagas. Han fann ej underligt, att frågan väckte bekymmer hos ståndet. Skulden är betydlig, och förbindelsen dertill blir vidlöftig; men det är hvarken den första eller största gäld som riket haft. K. Carl X mottog vid sitt tillträde en ännu större, som dock riket fann utväg att afbörda sig. Den nu varande skulden är ock småningom uppkommen i och för rikets behof, och konungen har för sin person deruti ej haft någon del. Upplysningarne om gälden äro oförbehållsamt meddelade af konungen, och samvetsgrannt samlade af utskottet. Kunde någon bättre utväg finnas, än den utskottet föreslagit, vore han den förste att derpå ingå. Men icke kunde han annat finna, än att denna gäld, såsom uppkommen för rikets skull, för dess påkostnad, försvar, heder och anseende, och i sådan akt och mening från riket oskiljaktig, må ock såsom sådan af R. Ständer garanteras. Och detta så mycket heldre, som rikets närvarande belägenhet fordrar snar och skyndsam hjelp, och denna blott kan erhållas på föreslaget sätt. Konungen har äfven på alla vis gått ständerna till mötes, gjort betydliga indragningar i sin stat, och för sin del sökt afvända allt hvad som kunde blifva tryckande för undersåtarne, eller inleda rikets drätsel i framtida osäkerhet och våda.

Detta yttrande understöddes af Gadolin, som särskildt utvecklade, huru statsskulden ej tillkommit genom misshushållning, utan genom åtgärder till rikets försvar och fördel, såsom till den »armerade neutralitetsplanen», hvaruti konungen varit den förnämste, och hvilken tillskyndat vår handel stora och betydliga rikedomar, så att rikets undersåtare derigenom kunna å ena sidan sägas hafva vunnit så mycket och långt mera, än hvad å den andra sidan kronan påkostat. Riket bör således kännas skyldigt

att gälda och vidkännas, hvad å dess fromma och förmån blifvit påkostadt. Att vägra till garantien, det vore att icke vilja åtaga sig rikets försvar, och hjelpa det ur dess nöd och fara.

Domprosten Krogius, som ansåg frågan nog utredd, begärde proposition, och flera med honom. Erkebiskopen proponerade bifall till »den af R. Ständers hemliga utskott föreslagna och tillstyrkta garanti af rikets der uppgifna gäld, med det vilkor, att de öfriga medstånden deruti ingå». Hvilket med enhälligt ja besvarades.

Derefter gjordes proposition på bifall till den föreslagna »inrättningen af ett R. Ständers kontor, som har att besörja de detsamma uti hemliga utskottets betänkande uppdragna göromål»; hvilket ock besvarades med enhälligt ja. Vidare upplästes förslaget till kontorets lönestat. Biskop Celsius, som nu först kom upp i plenum, yrkade nedsättning; lektor Malm deremot snarare förhöjning för en del tjenstemän, med afseende på det stora ansvar dem ålåg. Förslaget godkändes. Frågan om val af fullmäktige och revisorer uppsköts till en annan gång.

Så har enligt det officiela protokollet tillgått. Att detta dock icke upptager allt hvad som talats, finner man dels af memorialprotokollet[1]), dels af Wallqvists berättelse, hvilken förtjenar vitsord, så till vida att han sjelf deruti spelar ej blott en hufvudroll, utan ock uppträder på ett sätt, som han erkänner ha varit mindre berömvärdt, än oundgängligt för syftemålet.

---

[1]) Der heter det, näst efter Gadolins yttrande:

Gottmark, riket består af 2½ millioner, ej mer än en furstlig stat i Tyskland, bär sig ej, vill öfverlemna förvaltningen till K. M:t, får skrifva.

Wallqvist, reducerar till 3 punkter Gottmarks anförande, 1:o att den får hvila, invände saken tål ej en dags hvila, när nöden är stor, vill att saken afgöres; 2:o frågan om riket är kapabelt af sjelfständighet, detta rör konungen, då är det så godt ge allt förloradt; 3:o huru konungen är belåten och berättigad lemna administration från sig åt ständer, att transportera gälden på kungen, som regerar öfver ett oförmöget folk. Är detta intet hjelp som nu är föreslaget, så är ingen hjelp att tillgå.

Gottmark, att hans anförande blifvit annorlunda fattadt.

Lagus bifaller garantien.

Gottmark begär att det endast föres till protokollet, att han vill efter ytter . . .

Resolution, att allt hvad Gottmark och Wallqvist anfört, går bort ur protokollet.

Några ville, skrifver han, spara sakens afgörande till gemensamt med bevillningen, och den invention var icke illa uppfunnen; så vida det är obetänksamt att åtaga sig ansvaret för en gäld, som man ännu icke räknat efter, om man kan betala. Men de som skulle drifva satsen, voro icke slugare, än att man lätt bortblandade dem och hela deras mening. — »Utom hvad hemliga utskottets betänkande innefattade, sökte Gadolin och jag att bibringa sådana upplysningar, som skulle leda till bifall; men utgången var osäker, ty motpartiet hade läst väl öfver, och flera talade mot saken ganska bra, i synnerhet Juringius. Gottmark hade ock i samma väg samlat flera dugliga argumenter. Men ibland dem var det äfven ett, att han förmente Sverige af sig sjelf icke vara nog väl försedt med tillgångar, att kunna bestå som konungarike. Momenten var kritisk. Jag anmälde mig genast att tala efter honom, brukade strax fulla allvaret i prologen, anmärkte sedan förgripligheten i Gottmarks mening, begärde att både hans ord och mitt anförande måtte noga antecknas i protokollet, samt att målet, utan att vidare om nu förevarande eller något annat ämne i ståndet deliberation förekomme, af talemannen strax skulle anmälas hos konungen, som hade rättighet att höras i den frågan, om Sverige skulle vara konungarike eller icke».

»Mitt anförande gjorde en gruflig sensation. I synnerhet bröt förskräckelsen sig in hos biskop Benzelstjerna, Gottmark sjelf, och de med dem förbundna. Man ville förklara, ursäkta, och annorlunda förstå; och jag svarade blott: vi äro under protokoll, och talemannen är skyldig att anmäla händelsen hos konungen. Men när konsternationen utvidgat sig, och jag såg garanti-frågan derigenom hafva vunnit, begärde jag ändtligen proposition om den, och den besvarades med ett allmänt ja. Derpå utströks, på Benzelstjernas begäran, dermed hela ståndet instämde, allt hvad emellan Gottmark och mig passerat, så att derefter synes ej minsta prick.»

Wallqvist urskuldar sitt förhållande såsom framkalladt af Gottmarks oförståndiga yttrande; af fruktan att oppositionen, med hemligt understöd af erkebiskopen, skulle drifva saken till votering mot garantien; samt af nödvändigheten att, på hvad sätt det ske kunde, uppfylla det konungen af utskottets ledamöter gifna löfte att genomdrifva saken. Han säger sig efteråt ha fått höra, att adeln hade gjort sig säker om pluralitet i presteståndet, om

det kommit till votering, och att ingenting, hvad han under riksdagen gjort, så förargat adeln som detta. — Han måste i samma plenum ännu en gång mot annan person begagna sitt inflytande.

»Just som ståndet svarade ja till frågan om garantien, kom biskop Celsius in, hvilken under pretext att underrätta sig om hvad som proponeradt och bifallet blifvit, indrog talemannen i en diskurs, som Celsius förstod så leda, att hela frågan åter nästan var upprifven, och hvilket verkligen skett, om jag ej i de allvarsammaste termer inför protokoll påmint talemannen att sådant förhindra, hvilket ock skedde med Celsii stora missnöje. Denna påminnelse blef dock icke i protokollet intagen.»

Äfven detta uppträde beklagar Wallqvist, med afseende på Celsii höga ålder. »Men gubben var uppdrifven i de gamla riksdagsknepen, ledsen åt allt nytt, arg på kungen, orolig till sin senaste ålder, och man kunde ej slippa att värja sig mot dessa hans besvärligheter. Det var skada, att han med dem, och med en tung myndighet, skiljde folk vid sig, ty annars var han en man med mycken erfarenhet, klara begrepp, nit och verksamhet, äfven böjd till goda ändamål. Han har i prestståndet vid riksdagarne alltid varit betydlig, och ofta mycket nyttig, så att han i sanning förtjenar heder och ära i sin graf.»

Hos Bondeståndet bordlades frågan den 2 April, och företogs den 4. Ståndets sekreterare öppnade diskussionen med en föreställning, att ledamöterna i det utskott konungen äskat, enligt regeringsformens § 47 innehafva alla de rättigheter, som R. Ständer sjelfva ega, samt att utskottet således kunnat ega anledning att inom sig förvara de underrättelser om rikets statsverk, som blifvit meddelade; likväl hade konungen, för att undanrödja de betänkligheter sådant kunnat förorsaka hos enfaldige, och dem som illa blifva underrättade, tillåtit utskottet gifva ständernas plena de upplysningar, som dess protokoll innefattar. Och då konungen derigenom gifvit ett nytt vedermäle af sitt förtroende till ständerna, vore att förvänta, att bondeståndet, som alltid, men synnerligen under denna riksdag, erfarit nästan dagliga prof af konungens ynnest och välvilja, svarar deremot med den beredvillighet och bifall, som konungen äskade, och hela rikets ställning för det närvarande kräfde. — Sekreteraren gaf ock tillkänna, att preste- och borgareständen redan förehaft och afgjort denna fråga,

och till alla delar bifallit det hemliga utskottets betänkande, så vida de öfriga stånden deruti ingå, ehuru expeditionerna deröfver ännu ej ankommit.

Olof Larsson ansåg det nu upplästa protokollet med bifogade handlingar vara så vidlyftigt och grannlaga till sitt innehåll, att stora statsmän derpå skulle behöfva flera dagars betänketid; och begärde han derföre, att det måtte ytterligare hvila på bordet, för att företagas i sammanhang med bevillningsutskottets utlåtande, som snart vore att vänta. Häruti instämde flera andra.

Men sekreteraren erinrade, att då riket, i anseende till årstiden, dagligen nalkas den vådliga punkt närmare, då fiendtliga infall inom våra gränser äro att befara, såvida icke anstalter deremot tidigt vidtagas, men dertill fordras utgifter, och dessa, som för rikets skull äro oundgängliga, icke annorlunda kunna bestridas, än genom låns upptagande, hvartill ständernas garanti fordras, så borde hvar vältänkande medborgare, som icke drifves af skadliga afsigter, icke försumma något ögonblick att gifva utlåtande uti denna vigtiga sak, som leder till det helsosamma ändamålet af fäderneslandets räddning. Med bevillningsutskottets göromål har hemliga utskottets betänkande intet sammanhang. Rikets gäld skall i alla fall af riket utgå, och endast fördelningen af hvad dertill årligen fordras, tillhör bevillningsutskottet; men sättet att verkställa ständernas garanti, och hvad mera hemliga utskottets betänkande innefattar, kan och bör såsom särskildt ämne handteras och afgöras.

Per Jeppson önskade, att de som sutit i utskottet, ville gå ståndet tillhanda med upplysningar; för sin egen del såg han helst, att man kom till ett snart afgörande. — Meningarne blefvo delade mellan uppskof och icke uppskof. Jon Bengtson yrkade det förra, dock blott till nästa veckas början[1]), då man kunde ha sig bekant, hvad de andra stånden beslutit; emellertid kunde man företaga en af honom i förra plenum väckt fråga, om ståndets deltagande i bankens förvaltning.

Sven Jonsson (från Göteborgs län) fann besynnerligt, att den som deltagit i beredningen af det upplästa betänkandet, och i utskottet detsamma tillstyrkt, nu behöfde tid att inhemta ytterligare underrättelse derom; »äfvensom då detta stånd är lika värdigt med

[1]) Plenum hölls på Lördag.

hvardera af de andra, det är dess lika rätt att företaga en sak, innan något annat stånd den förehaft, eller sedan, utan att afbida de öfrigas yttrande». Nu hade också två stånd redan yttrat sig, och således var blott ett stånds beslut att afbida. Och påstod han således, att saken genast måtte afslutas, så att detta stånd ej må förtjena den beskyllning, att hafva lagt hinder i vägen för fäderneslandets räddning, hvilken konungen med ständernas hemliga utskott föresett kunna ske på det sätt, som utskottet föreslagit, och som han för sin del antog och godkände.

Men åter yrkade en och annan på uppskof. Då beklagade sekreteraren, att han förnam så mycken skiljaktighet i denna angelägna öfverläggning, inom ett stånd, som af konungen blifvit hugnadt med så många välgerningar; och upprepade, att hela rikets upprätthållande och sjelfständighet berodde på skyndsamma och kraftiga anstalter; att den uppgifna skulden var för rikets skull gjord, och således ostridigt borde af riket garanteras och betalas.

Per Jeppson meddelade ett från Finland ankommet bref, från generalen v. Platen, hvaruti ständerna uppmanades att behjerta krigshärens belägenhet. Talaren yrkade sjelf i bevekande ordalag på skyndsamhet: »må hvar och en vältänkande genast i dag, medan tid är, yttra sig, och vederlägga betänkandet eller det antaga. Den skall inför Gud en gång ansvara, som med uppehåll åstadkommer kanske hela landskaps ödeläggelse, och gifver våra fiender öppet tillfälle att skada oss, utan att vi äro i stånd att det afböja, eller dem oroa». — Ett memorial af några riksdagsmän från Elfsborgs län framställde en kortfattad och klar öfversigt af utskottets åtgöranden, och huru konungen gått det till mötes, samt tillstyrkte bifall.

Jan Bertilsson erinrade om kostnaderna för det nya kontoret; men sekreteraren och Per Jeppson upplyste, att det förut befintliga kontorets stat nu blef öfverflödig. Riksdagsmännen från Finland samtyckte alla utom en, att saken måtte genast företagas och bifallas; likaledes en del norrlänningar. Men påminnelse saknades ännu icke från andra håll om frågans sammanhang med bevillningen, att man måste afbida, i hvad mån de öfriga och mer förmögna stånden deruti vilja deltaga, samt om på det hela säkra tillgångar funnos, svarande mot allas uppriktiga önskan att understödja konungens afsigter.

Andra åter erkände, att rikets gäld var mindre, än man haft anledning att vänta, och att med inbördes enighet och förtroende utsigterna ej voro förtviflade, samt att konungen uppfyllt flera af ståndets önskningar på ett sätt, som måste öka dess förvärfskällor. »Icke nog att skjutsningsbesväret är jemkadt emellan alla hemmansegare; konungen har ock meddelat fördubbling på skjutslegan; skattemannaegor äro numera under lika rätt med frälsehemman uti ståndets hand, och derigenom hafva vi sluppit krono- och jägeribetjeningens ofta prejande, alltid besvärliga tillsyn å skogarne, samt tillika, genom tillåtelsen af deras friare nyttjande, erhållit en ny anledning att göra oss gagn af våra tillhörigheter; vi hafva fått tillåtelse att alla tider af året tillverka bränvin; flera andra saker att förtiga. Hvad är väl vår skyldighet? Att vara tacksamme och erkänsamme.»

Alltmera vexte antalet af dem som yrkade bifall. Slutligen gjorde talemannen proposition, »att hemliga utskottets betänkande tages i dag till afgörande, och bifalles till alla delar, med förbehåll att samtliga R. Ständer deruti ingå». Kontraproposition innehöll uppskof till nästa plenum.

Härtill svarades »med häftigt utrop af ja, och af få med nej». — Knut Person (från Blekinge) menade att de få, som svarat nej, kunde utan votering uppgifva sina namn; hvilket förslag »vann nästan allmänt bifall». Per Jeppson åter påstod, att votering måste ske, hvar och en förbehållet att rösta muntligt eller med sluten sedel. Häremot protesterade Jon Bengtson och en annan, men förgäfves. Propositionen upplästes å nyo, »och hvarje ledamot af ståndet framkallades att lemna sin röst». Efter gjord summering befunnos 156 muntligen afgifna ja, 10 nej i slutna sedlar; 12 ledamöter voro frånvarande, deribland några som under diskussionen yttrat sig för uppskof; några som gjort detsamma, hafva muntligen röstat för bifall. — Protokollsutdrag uppsattes, och meddelades de andra stånden; hvilket likaledes skett från preste- och borgarestånden.

Det var efter denna voterings slut, som konungens stadfästelse och försäkran på bondeståndets fri- och rättigheter upplästes.

Den af Jon Bengtson den 2 April väckta fråga, angående ståndets deltagande i förvaltningen af R. Ständers bank, hade som vi sett, i hemliga utskottet mera än en gång blifvit både väckt

och undertryckt. Ståndet hade denna samma dag fått del af konungens förut nämda befallning, att vid K. M:ts onåd, emot lagarne ej något nytt ämne måtte uti ståndet till öfverläggning vidare anmälas eller föredragas, utom dem som redan förekommit, eller ock rörde ståndets allmänna väl och angelägenheter.

Jon Bengtson anhöll »i anseende härtill», att genast få anföra en sak, som angick hela ståndet, och som han på det ömmaste lemnade till dess mogna pröfning; samt ingaf ett skriftligt memorial, hvaruti han först åberopade rikets nödställda belägenhet, hvarvid alla täflade att upptäcka medel, hvarigenom de bördor som måste komma att trycka allmogen, kunde lindras. Han erinrade att banken år 1668 blifvit af regeringen åt samtliga ständerna öfverlåten, och erhållit disposition af åtskilliga kronans räntor; om ståndet sedan ej gjort sin rätt gällande öfver denna rikets gemensamma fond, så kunde dess rätt dermed ej vara förverkad; och angeläget vore, för att undgå sådant lidande och förtryck, som i fordna tider egt rum, när ståndet varit från riksdagsöfverläggningarne uteslutet, att hädanefter i detta som i andra riksens uppenbara och hemliga angelägenheter söka få deltaga.

Ett annat memorial i samma syftning inlemnades af tvenne riksdagsmän från Bohus län. Deruti erkändes, att bondeståndet i begynnelsen afsagt sig allt deltagande i banken; men å andra sidan vore obestridligt, att banken genom sina sedlar drager till sig allt landets mynt, sig sjelf till vinst; att R. Ständer, som ej kunna bestå af tre stånd, från början tillerkändes rättighet både att granska bankens räkenskaper, och att disponera dess vinst för allmänna ändamål o. s. v.

Dessa memorialer lades på bordet, upptogos åter den 4 April, efter slutad debatt om garantien för statsskulden; och utan vidare diskussion, synes det, uppsattes och godkändes ett protokollsutdrag, att meddelas de andra stånden, af följande innehåll:

»Sedan igenom K. M:ts nåd och vishet, bondeståndet ej allenast fått tillträde till kännedom och kunskap af rikets och statens mest angelägna värf, tillstånd och beskaffenhet, utan ock på ett kraftigt sätt blifvit försäkradt om dess besittningar och egande rätt i landet, samt derigenom vunnit den stadga, bestånd och varaktighet, att ståndet lika med sina respektive medstånder, kunnat åtaga sig garantien af riksgälden, och deltagandet i det under R. Ständers eget inseende ställda verk, som kommer att vårda de

medel, som till samma gälds betalning anslagne blifvit; så har bondeståndet kommit att eftersinna, af hvad vigt vid så fatta omständigheter det måtte vara för jordbruket, att bondeståndet, som innehafver den mesta jorden i riket, och drager den mesta tunga, må lika med de öfriga riksstånden taga del i bankoverket och dess förvaltning. Ståndet förmenar, att det biträde, som till bankens första inrättning blifvit lemnadt, såväl som den styrka banken numera vunnit, egentligen icke lärer kunna sägas hafva tillkommit utan allmogens deltagande, eller endast af trenne riksstånds enskildta biträde. Och då banken i hela verlden är känd för ett riksens ständers, men icke trenne stånds verk, hvilket ock instämmer med 1668 och 1675 årens riksdagsbeslut, som uttryckligen nämna samtlige riksens ständer, och med häradernas sigill blifvit bekräftade, förmodar bondeståndet, att de hinder, som kunnat vålla dess uteslutande ifrån befattning och delaktighet i bankens förvaltning, numera alldeles hafva upphört och försvunnit. På hvilka, med flera skäl och grunder bondeståndet hoppas, det icke vara dess respektive medstånder obehagligt, eller anses betänkligt, att bondeståndet erbjuder sig vilja deltaga i den garanti de öfriga trenne riksstånden för bankoverket och dess bestånd afgifvit, med vilkor att bondeståndet blifver associeradt i bankens administration, med lika rätt som hvarje af de andra respektive stånden densamma utöfva».

. . . .

På Riddarhuset föredrogs hemliga utskottets utlåtande om riksgälden den 31 Mars, och »lades på bordet, der frih. Duvall förbehöll sig att det skulle blifva liggande, till dess bevillningsutskottets arbete hunnit uppkomma». Det företogs också först den 8 April till diskussion, sedan nämda utskotts förslag till bevillningens fördelning dagen förut blifvit uppläst.

Under tiden hade Hemliga utskottet ett sammanträde den 6 April. Man hade nu fått bankoutskottets svar [1]) på den gjorda förfrågan om utvidgande af riksgäldskontorets rätt till diskontering; hvilket var medgifvet från 200,000 till 400,000 Rdr, med återbetalningsskyldighet och öfriga vilkor som förr. — Detta var ej alla till nöjes. Jon Bengtson yrkade, heter det, af flera

[1]) Finnes bland heml. utskottets handlingar i riksarkivet.

skäl, att i närvarande omständigheter, under en öfverhängande nöd af brister och behof, banken åtminstone kunde förskjuta det nödvändigaste, emot ersättning, när de nu anslagne och beviljade medel inflyta. — »Men som fråga derom icke hörer till detta utskotts öfverläggning, kunde den icke heller nu upptagas.» — Den som var minst belåten, var väl konungen, hvars förhoppning om det stora kreditiv han äskat, härmed betydligt försvagades, säger Wallqvist.

Utskottet skulle vidare behandla deputerades nu inkomna förslag till instruktion för riksgäldskontoret. Grefve Hamilton tillstyrkte uppskof, till dess samtliga stånden hunnit utlåta sig angående garantien och sjelfva kontorets stiftelse; och det med anledning af »det bekymmer, som hos ridd. och adeln syntes uppkomma om möjligheten för dem att följa deras böjelse, och utgöra den bevillning, som föreslagen blifvit».

Konungen erinrade härvid, huru han från början af utskottets öfverläggningar »alltid yrkat icke allenast de betänkligheter, som kunde hindra gäldens uppgifvande till ständernas kunskap, utan ock den större våda, hvaruti riket skulle försättas, och de större bekymmer konungen skulle möta, sedan dessa underrättelser blifvit allmänna, i fall ständerna skulle söka undandraga sig den hjelp och biträde, som af dem dervid kunde äskas. Han hade vikit från sin föresats, och samtyckt till denna uppgift, endast med afseende på utskottets underdåniga begäran och föreställningar; men likväl icke utan det kraftiga förbehåll, att utskottets ledamöter skulle blifva honom ansvarige, att ständernas beslut skulle instämma i deras välmenta afsigter, och uppfylla konungens nådiga förtroende. Han väntade äfven detsamma numera med så mycket större visshet, som trenne stånd deruti redan ingått, och han nogsamt föreställde sig, att det första riksståndet icke lärer ådagalägga mindre nit och beredvillighet. Emellertid, som i motsatt fall allt det öfriga af utskottets göromål skulle vara lika fruktlöst, som instruktionen för kontoret, och deremot, om utskottet betänkande bifalles, omständigheterna fordra att kontoret snart sättes i verksamhet, såg han intet hinder för instruktionens företagande.

Spaldencreutz svarade, att då han gemensamt med utskottets öfriga ledamöter både tillstyrkt och anhållit om riksgäldens uppgifvande för ständerna, och äfven med erkänsla emottagit konungens nådiga bifall dertill, hade han dervid alltid gjort sig det

underdåniga hopp, att konungen genom sin vishet och nåd täcktes bereda medel och utvägar att ersätta och uppfylla i behofvet, hvad dess trogne undersåtare omöjligen kunde åstadkomma. Han kände lika fullkomligt sitt stånds håg och nit att med sin yttersta förmåga möta en älskad konung till fäderneslandets räddning, som han var öfvertygad om otillräckligheten deraf. I så fatta omständigheter kunde han icke heller å riddarhuset söka att tillstyrka adeln till ett beslut, hvilket han visste att hvar och en af dem jemte honom eljest önskade att kunna taga, och han ansåg för en tillfredsställelse att få det här förklara, med det förtroende, som konungen under alla utskottets öfverläggningar behagat uppmuntra. Med den glada anledning konungen gifvit utskottet till hopp om subsidier, vågade han hemställa, om icke någon betydande hjelp deraf vore att förmoda, och påminte tillika om frih. Mannerheims förslag angående bränvinsmedlens anlitande.

Konungen yttrade åter sin tillförsigt till ständernas trogna biträde, men ock sin erinran om de ökade faror, för hvilka han i annan händelse blottställt riket. Han tillade, att han »med utrikes posten förleden Fredag erhållit ytterligare och kraftig försäkran om subsidier, och att dess nådiga afsigt visserligen både varit och är, att dermed efter yttersta möjlighet understödja rikets tryckande behof». — Under den fägnad utskottet häröfver betygade, föreslog en och annan af ridd. och adeln, huruvida det kunde tillåtas att med denna underrättelse »uppmuntra och skingra bekymren vid öfverläggningen», och att vicelandtmarskalken derom kunde i nåder instrueras. Men konungen »föreställde de betänkligheter, som i anseende till utrikes hof hindrade honom att sådant erkänna, men ville dock tillåta utskottets ledamöter att med den grannlagenhet de sjelfva säkert pröfva och urskilja, lemna härom den kunskap, som kunde befordra ändamålet; och då han kände det förtroende och den aktning utskottets ledamöter egde, trodde han vara bäst att öfverlemna dem denna omsorg».

Emellertid hade man begynt granskningen af förslaget till instruktion för riksgäldskontoret, hvarvid ett och annat förekom, som längre fram skall i sammanhang nämnas. [1])

[1]) Adlerbeth anför ett rykte, att konungen samma dag skulle ha utfärdat ordre till en ny arrestering af talare, hörande till den adliga oppositionen, men att antingen borgerskapets militärkorpser dertill vägrat sin handräckning, eller ock hade konungen sjelf besinnat sig.

Diskussionen på riddarhuset den 8 April öppnades åter af frih. Duvall. Han kallade den uppgifna statsskulden förfärlig och hotande, och den föreslagna bevillningssumman ej mindre förfärlig. Och dock utgjorde den icke allt hvad af landet måste utgå; till den nya bevillningen af 70 tunnor guld, och den gamla af 12, måste man tillägga den gamla riksgäldsfonden af 9 tunnor guld, manufaktur- och fiskerifonden [1]) kanske 3 tunnor, samt slottshjelps- och medicinalfonden; vidare bränvinsarrendeafgiften 18 tunnor; tillsammans utom ordinarie skatt, minst 112 tunnor guld, som af detta fattiga rike årligen måste utgå, utan att mer än obetydlig afbetalning på kapitalet kan vara att förmoda. Dessutom är att märka, att en bevillning, som beräknas till 82 tunnor guld, rättligen borde fördelas efter högre belopp, med afseende på förefallande afkortningar. I alla fall är en sak att göra ett projekt, en annan att verkställa det; detta kan låta sig göra knappt första året, än mindre det andra, och likväl fordras en märklig längd af tid, som denna extra bevillning bör fortfara, för att afbörda denna gäld. Den som rätt känner landets tillstånd, måste hissna för det öde, som hotar så väl landtbrukaren som andra handteringar; och om undersåtarne blifva utarmade, hvad blir det af rikets sjelfständighet? — Men man måste gripa sig an för att rädda rikets väl och heder.

Han föreslog nu, att ständerna skulle af de 21 millionerna garantera 7, som till krigets förande upplånas »af den man, hvilken konungen dertill behagar utse, förmodligen K. M:ts finansminister»; och upplånas på de förmånligaste vilkor som kunna erhållas, samt med åliggande att göra redo för ständerna eller deras deputerade, enligt hvad hemliga utskottet föreslagit; så att om

---

[1]) Manufakturfonden, ämnad till manufakturernas understödjande, särdeles genom lån och premier, hade sitt första upphof från en vid 1727 års riksdag beviljad särskildt landshjelp, till en åttondedel af hvad från 1719 erlades i lön- och betalningsafgift till statsskuldens afbördande. Från 1739 fick fonden sitt namn och sin speciela bestämmelse; inkomsterna bestodo i afgifter för en del från utrikes orter inkommande varor. — Till fiskets uppmuntran började premier utdelas från 1752. — Slottshjelpen, till Stockholms slottsbyggnad, beviljades från 1727, med en fjerdedel af lön- och betalningsafgiftens belopp. — Medicinalfonden grundades 1770, genom afgift af 2 öre för hvarje mantalsskrifven person af adel, prest, eller veterligen förmögen borgare, mindre för andra; från 1772 äfven af allmogen, samt för hustru.

fred erhålles, och icke hela summan går åt, öfverskottet användes till den gamla gäldens afbetalning. — Bevillningen bör åtagas på två år, för att lemna tillfälle till väl behöfliga jemkningar. — Sex procents ränta på 7 millioner gör 25 tunnor guld; lägges härtill den vid detta års slut upphörande bevillningen 12 tunnor, och till en ringa afbetalning på kapitalet kanske 3 tunnor; så blir det hela 40 tunnor guld, det högsta möjliga som landet tål vid, och dock icke hälften af hvad utskottet föreslagit.

Att garantera de andra 14 millionerna är omöjligt, emedan landets tillgångar ej medgifva en deremot svarande beskattning; det är dessutom öfverflödigt: till deras betalande kunna och böra andra utvägar påtänkas, efter erhållen fred, och lärer konungen »i sin vishet, af faderlig ömhet för sina trogna undersåtares räddning från undergång, i nåder pröfva nödigt och finna för godt, att med sina trogna ständers samråd detta reglera». Nog är det lätt sagt att garantera; men det innebär en besynnerlighet, att åtaga sig ansvarighet, då man på intet sätt är i stånd att en slik garanti uppfylla. De äldre lånen torde väl icke på flera år vara förfallna, och äro af långifvarne lemnade utan garanti, hvilken de således ej heller nu lära fordra. Men de 7 millionerna måste garanteras, för att lätta och påskynda upplåningen. — Dock, skulle de andra stånden gå in på hela den föreslagna bevillningen af 82 tunnor guld, bör adeln göra så med, för 2 års tid, och så som förr icke gifva de andra efter i nit att understödja riket.

Stjerngranat medgaf, att det berodde af den bevillningssumma ständerna ville åtaga sig, huru stor gäldsumma de böra garantera: det vore orimligt att garantera mera än hvad tillgångarne medgifva att honorera. I alla fall, garanterad eller icke, häftar skulden vid riket, tills den är betald; men detta trodde äfven han kunna ske efter erhållen fred, af statsverkets medel eller andra tillgångar. Han sjelf hade, såsom ledamot af bevillningsutskottet, blott sökt tillse, att bevillningens tyngd skulle falla så jemnt som möjligt. — Hemliga utskottets förslag till kreditsedlars utgifvande kunde han ej gilla. Nog är inrikes lån bättre än utrikes; men detta vore ej något egentligt lån, blott en utväg för tillfället. Sedlarne komma att förlora i värde, om de nyttjas till varors uppköp, och varorna blifva dyrare; använda till aflöning, blifva de ett prejeri på löntagarne. Ökas summan, blir den alltmera förderflig, ett medel för vinglare att göra sin lycka; den bör åtminstone in-

skränkas till högst 3 till 400,000 Rdr. Utskottets förslag till kreditiv ogillade han äfven. Riksgäldskontoret får bestämda fonder att disponera, och har inga medel att tillgå för ett utomordentligt behof, som man således skulle blifva tvungen att betäcka med nya lån, tvärt emot den uppgjorda planen. Han hoppades, att konungen snart skulle finna för godt att åter se sina trogna ständer.

Ridderstorm uttalade med några få ord sin åsigt, att man måste göra allt för fäderneslandets räddning. — Grefve Ribbing åter inledde ett skriftligt anförande, hvartill han erkände sig hafva begagnat en mognare mans handledning, med de orden: »I den vådliga belägenhet vårt olyckliga, men alltid kära fädernesland utan vårt förvållande så plötsligen råkat, är det visserligen värdigt det första riksståndet att lemna det kraftigaste biträde; men öfver möjlighetens gräns kan det ej sträckas, utan blifver i sjelfva verket fåfängt». Han ansåg garantien för 21 millioner omöjlig att genom bevillningar fullgöra, emedan räntan ensam skulle stiga till 75 tunnor guld; näringskällorna skulle tillstoppas, krediten förfalla, utrikes lån försvåras, snarare än underlättas. — Han ansåg denna garanti vådlig för nationens fria rätt att sig sjelf beskatta efter råd och lägenhet; ty när garantien aldrig någon tid kunde uppfyllas, så blefve ock bevillningen, såsom derifrån oskiljaktig, lika evig, och efterkommande slägter skulle i alla tider få bära ett träldomsok, hvarifrån de aldrig kunde befrias. På adeln, såsom det mest upplysta stånd, skulle omsider skulden kastas för rikets vanmakt; det vore ej heller det första ståndet värdigt att ingå förbindelser, som aldrig kunna fullgöras, och att icke i tid hafva afböjt en för ständerna äfven så oundviklig som vanhedrande bankrutt, och det för en gäld, som de förut ej känt, beredt eller gjort. Att tre stånd vilkorligt samtyckt till garantien, kunde synas vara ett försök att på adeln kasta ansvaret för följderna af ett afslag; men det kunde ock tagas såsom en erinran till adeln att bevaka rikets väl.

Han förklarade, som de andra talarne före honom, garantien för de äldre lånen obehöflig, såsom den förutan upptagna, och framdeles med god hushållning möjliga för statsverket att godtgöra. Det vore en bakvänd finansoperation, att med garantien uppnegotiera penningar, törhända nu mot 5 à 6 procent, för att antingen i förtid betala icke ännu förfallna lån, som löpa med 4

procent, eller ock låta de lånta kapitalerna ligga i beredskap utan ränta, till dess förfallotiden inträffar. — Likaledes afstyrkte han förslaget om kreditiv, på samma grunder som Stjerngranat; men tillstyrkte en krigsgärd, motsvarande räntan för minst 6 millioner Rdr, som med ständernas garanti borde upplånas, och räntan sedan genom småningom skeende afbetalning på kapitalet minskas. Denna gärd borde beviljas, yrkade äfven han, på två år, efter hvilkas förlopp både dess fördelning kunde jemkas, och ständerna vidtaga åtgärder till den gamla gäldens betalning.

Tigerhjelm åberopade, huru Fredrik II och Joseph II vetat göra besparingar till godo för statsverket; huru »den gode konung Ludvig XVI, som sig sjelf lemnad, återgifvit förtjente medborgare sin frihet, och samhället sina rättigheter, har inskränkt sin betjening och sina nöjen, blott för att minska statens skulder. Det är vida skiljdt från mitt tänkesätt att föreslå sådana utvägar, de vittna endast, att andra medel än beskattningar gifvas. Vår milde konung har under sin regementstid ansenligen förökat statens inkomster, genom fördubblingen af alla gamla i penningar utgående utlagor, nya oktrojen, förhöjd tull- och postporto, kgl. nummerlotteri- och bränvins-accisen, hvaraf det sistnämda ensamt efter K. M:ts egen nådiga uppgift vid sista riksmöte har lemnat kronan en årlig vinst af 30 tunnor guld. Sedan nu armeen blifvit bevärad, örlogsflottan ansenligen ökad, rikets fästningar satta i fullkomligt försvarstillstånd, myntet realiseradt, åtskilliga vackra byggnader, så väl vid kgl. lustslotten som här i residenset, till H. M:ts nöje och rikets heder fullbordade; månne trogne undersåtare då icke kunde hafva anledning att smickra sig med det glada hopp, att statsverket vid ett fredslugn till en del sjelf bör kunna göra afbetalningar på riksskulden». — För tillfället gällde det att medgifva en för rikets försvar tillräcklig bevillning.

Frih. v. Düben sökte först att visa, att den uppgifna gälden var större, »än man bort sig skäligen förvänta». Han utgick från den berättelse, som 1772 års sekreta utskott låtit trycka; och ville antaga, att med den uppgörelse statsverket träffat med banken, med de redan anförda tillökningar i statsinkomsterna, med de utländska subsidierna, hvilka under en stadgad regering ej kunnat vara mindre betydliga än förut, borde statsskulden ej kunna hafva ökats, oaktadt den tillökning i staten som skett, de stora

omkostnaderna för flottans iståndsättande [1]), samt de byggnader som företagits. Det berodde egentligen derpå, att ränteliqvider och afbetalningar ordentligen skett, medelst dertill anslagna fonder. Emellertid ville han ej tala på den gäld som gjord är, blott uttala sin önskan, att den så väl som den ännu tillkommande måtte både väl förvaltas och redovisas genom rikets ständers kontor.

Statskontoret, fortfor han, »känner ingenting häraf, rådkammaren ännu mindre. K. M:t kan ej skänka sin dyra tid till kännandet af siffran. Allt beror således af den person eller embetsman, som förestår finansministerns göromål. Är denne embetsman icke redlig, så kostar det den skattdragandes tårar; är han okunnig och tilltagsen, så gäller det rikets väl. De minsta felsteg verka på millioner menniskors välfärd för det närvarande, och i en framtid på hela rikets styrka eller vanmakt, då regenten saknar upplysning i en lång kedja af år, som kunde vinnas genom fleras kunskaper och ansvar. Jag förklarar offentligen, och på det aldra sollenaste sätt, att jag icke vill kasta den minsta skugga på de tvenne statsministrar som varit. Den förres nit, ärlighet och kunskaper äro af mig personligen, och af hela allmänheten kände. Den sednares goda vilja och redlighet, kanske skicklighet, försäkrar jag äfven heligt, att jag ej heller misstänker. Gud i himlen bevare goda medborgare från den nedrigheten att misstro redliga män; det är ofta afgrundsfoster. Men detta embete, okändt i regeringsformen [2]) till sin särskildta befattning, kunde en gång blifva farligt till och med för sjelfva regenten.»

Om nu statsskulden för det närvarande stiger till 11 à 12 millioner, så vore det för tidigt att garantera och bevilja till 21 millioner, i fall att fred kunde vinnas inom 2 eller 3 år, än mera om den kan vinnas snart. Ej kan skulden från riket skiljas; men utskottet har nog sjelf redan inhemtat svårigheterna af en bevillning af 70 tunnor guld utom de förra 12; en bevillning som mången tror aldrig kan utgå. Bäst således att från de 21 millionerna afskilja hvad som erfordras till krigets förande, eller 7 millioner; att på ett lån till detta belopp koncentrera den kredit

[1]) »Man räknar 100,000 Rdr till ett rangskepp, 60,000 till en fregatt.»

[2]) I 1719 års regeringsform upptages under kanslikollegiet 3 statssekreterare, och ärendenas fördelning dem emellan utsättes; i 1772 års regeringsform förekommer hvarken bestämdt antal, eller ärendenas fördelning. År 1773 tillkom den fjerde statssekreteraren, för finanserna (Liljencrantz).

riket kan hafva, och ej försvaga den genom för högt drifna negotiationer, då man ändock ej kan vara säker, att icke dessa behöfde förnyas efter någon tid; att bevilja de begärda 70 tunnor guld för ett par år, såsom fond för både räntor och afbetalning å kapitalet, men ej för längre tid, för att bevara sin billiga rätt att tillse, hvart medlen taga vägen; under säkrare utsigt att statens löften kunna honoreras, kunna äfven inrikes lån lättare erhållas, hvilka alltid äro mindre känbara. — Dertill kommer, att »så allvarligen rikets ständer önska med alla krafter K. M:t och riket till en god freds erhållande bispringa, så olyckligt blefve det för dem och riket, om konungens hjeltemod skulle löpa samma bana, som Europas största hjelte k. Carl XII, det Gud nådeligen afvände! En garanti af 21 millioner gjord eller tillgörande skuld öppnar ett fält till nya lån i en habil finansministers hand. Den rösten, som sedan hviskade: vi hafva trott, att K. M:t eller dess efterträdare på thronen, enligt hemliga utskottets protokollsutdrag af den 24 Mars 1789, med låns upptagande å rikets vägnar sig icke mera befattar, lärer väl icke kunna hindra, att ständerna äfven framgent måste betala den gäld som göres.»

Af de 7 millionerna borde en upptagas genom inrikes lån mot 6 procent, hvilket ej blir dyrare än 5 procent utrikes. Allt hvad som upptages, bör redovisas, och hvad som ej blir utgifvet, användas till gälds betalning, likasom hvad en ny riksdag kan bevilja; men öfriga i förslaget nämda fonder böra ej anlitas, såsom de der nog behöfvas för andra ändamål, för den gamla riksgälden. All gäld måste af ständerna och deras fullmäktige handhafvas; planen för dess afbetalning uppgöres bäst i fredstid. — Hemliga utskottet nämner ingenting om subsidier till kriget från K. M:ts allierade; om ej sådane voro komne, så böra vi väl med fullt skäl dem förvänta. Och när vi sjelfva anslå 7 millioner, så måtte vi med temlig anledning åtminstone förvänta lika mycket af de allierade, som K. M:t så högt förbundit, och i samma mån blir garanti af rikets gamla skulder öfverflödig. — Det föreslagna kreditivet afstyrkte han; kreditiv är ju ämnadt till att möta ett infallande krig, under bristande eller otillräcklig bevillning; nu är kriget å färde, bevillningen gifves.

Ändtligen fick en af utskottets ledamöter ordet, frih. Rappe. Han upprepade de skäl, hvarpå utskottet grundat sitt utlåtande,

angående såväl den gamla som nya statsskulden; ingen den ringaste anledning fanns, att pengar voro använde till andra än uppgifne behof. Att hela gälden måste garanteras, kommer deraf, att riket ej eger tillgångar till den äldres betalande, och ny måste göras för krigets skull; kreditorerna kunna ej gifva nya lån, utan ökad säkerhet för de gamla. Visserligen beror garantiens omfattning af möjligheten för bevillningens utgående, men detta har ej legat inom hemliga utskottets omdöme. Bevillningsförslaget kan synas nära nog omöjligt att verkställa, och det kan blifva nödvändigt att inskränka garantien inom den för krigets utförande nödiga summan; men det sker med risk att ej få låna denna summa, att således nödgas antaga fred på hvad vilkor som helst, eller ock i banken eller andra inrikes kassor upptaga tillräckliga summor; vanhederliga eller vådliga alternativer.

Frih. Pfeiff uttalade med värma sina bekymmer öfver rikets ställning, som var farligare genom bristande enighet, än den annars skulle vara. Vi se ett kärt fosterland i krig med en mäktig granne, och kanske snart med tvenne. Vi se en riksgäld trycka vårt land, som ofta tryckes af missvext och ofruktsamma år; en älskad konung, efter 17 års af alla välsignad regering, bekymrad och bedröfvad öfver den olyckliga skiljaktighet, som allt ifrån ofredens början visat sig emellan honom och dess yppersta stånd. Vi se de svåra följder denna skiljaktighet redan alstrat: en förenings- och säkerhetsakt gillad af tre stånd, och alldeles afslagen af det fjerde; en regeringsform efter 17 års regering undergå sin förvandling. Vi se alla rikets stora behof stöta tillsammans, och likväl efter 10 veckors riksdag ingen bevillning afslutad; och vi se icke de medel den allsmäktige har i sin hand, att vända allt detta till ett sådant slut, som förenar konungens och rikets ära med alla undersåtares glädje.

Han försvarade sjelfva krigets företagande, såsom ett sätt att motverka Rysslands öfvermakt; i alla fall var det nu godkändt af alla 4 stånden. Han förklarade sig ej kunna förstå det som händt i Finland vid krigets början, och erinrade om det bifall konungens regering alltid förut rönt. Han erkände att statsskulden var stor, men fördelad på alla olika håll, kunde den inom 20 år vara afbördad; den föreslagna bevillningen var ansenlig, men om ock 30 tunnor guld deraf skulle komma på adeln, så kunde detta stånd endast med indragning af sitt öfverflöd inspara dubbelt

så mycket. Vi hafva ett hårdt klimat, vi hafva merendels 8 månaders vinter och ganska liten matjord; men den som betraktar vår lefnad i allmänhet, från den förste till den siste, måste medge, att den är alldeles som om vi hade 8 månaders sommar med ganska djup matjord. — Han tillstyrkte, att man skulle utan tvekan åtaga sig bevillningen, och bjuda den såsom ett medel att återställa det gamla förtroendet mellan konungen och adeln.

Af Malmsten ville lämpa på dagens fråga det gamla ordspråket: »gör din räkning, annars gör hon sig sjelf.» Att den uppgifna gälden af 1262 tunnor guld var rikets, derom kunde ej tvekas. Den kalkyl han hört öfver dess ursprung, dess belopp vid år 1772, tillökningen i rikets inkomster m. m., torde ej vara så alldeles bevisande; han erinrade sig, att statsbristen vid alla fordna riksmöten sysselsatt rikets ständers oro, och att den ensamt steg till 50 tunnor guld årligen. Krigen hade till största delen betalts af banken, och den tiden var det ganska lätt att der igenkasta spåren. Hade banken dessutom rigtigt uppfyllt sina förbindelser, ho vet om ej gäldsumman varit annorlunda. Om vissa kronans intägter blifvit förökade, borde deremot äfven tagas i beräkning ökade utgifter, embetsmäns fördubblade löner, eftergifter m. m. Han för sin del hyste fullt förtroende för utskottets ledamöter, att bättre eller annan utväg, än den de föreslagit, ej lärer kunna finnas.

Härpå följde åter ett vidlöftigt yttrande, af Schultzenheim, begynnande som Dübens med anmärkningar mot utskottets sätt att beräkna, eller låta för sig beräkna rikets skulder. Det hade förmodligen varit för ridd. och adeln en synnerlig satisfaktion, om med konungens tillstånd utskottet behagat, i likhet med sekreta utskottet af 1772, lemna till rikets ständers plena ett summariskt statsförslag, som visade ordinarie och extraordinarie staterna, med rikets nu uppgifna totala skuld. Efter hans beräkning [1]) hade

[1]) »Efter de olyckliga, ej mindre k. Carl XII:s, än de förra finska och pomerska krigen, var skulden vid 1764 års slut icke större än 55,782,289 daler s. m., eller 9,297,048 Rdr specie. Efter 5 års förlopp eller vid 1769 års slut voro väl genom rikets ständers försorg 8,833,707 dal. s. m. afbetalte, och skuldsumman nedsatt till 46,948,582 d. s. m. eller 7,824,263 Rdr sp. Men den bekanta oredan i penningeverket, nya graverande fordringar på riksgäldsfonden, bestigande sig till 2,071,313, och upplupne bankointressen till ej mindre än 5,109,209 d. s. m. (hvilka dock de sednare åren ej lära

skulden vid 1771 års början varit 10 millioner specie, och borde väl sedan, minskad genom afskrifning å bankens fordran af $4^3/_4$ millioner, under fredstid hafva aftagit. I 1779 års riksdagsbeslut antydes, att till följd af då vidtagna uppgörelser, ständerna ej skulle blifva besvärade med någon fond för betalningen af rikets gamla skulder; der heter ock, att konungen bragt statsverket i sådan ordning, hvaruti det förut på 50 års tid icke varit. I 1786 års riksdagsbeslut läses, att »ingen anledning är att förmoda, det riket blifvit belastadt med ny och oss icke veterlig gäld».

Statsverket har visserligen nu fått ett helt annat utseende, i följd af krigsrustningar, hvilka alltid gjort riket de största omkostnader. Redan 1786 underrättades ständerna, att betydliga kostnader blifvit nedlagda på försvarsverket, och isynnerhet örlogsflottan. Hemliga utskottets protokollsutdrag bestyrker nu ytterligare, att statens behof i anseende till örlogsflottans och armeens iståndsättande varit större, än rikets tillgång förmått fylla, samt slutligen att riksgälden, jemte kostnaderna för förledna årets fälttåg och det nu förestående, stiger till 21 millioner sp. eller 1262 tunnor guld. Då konungen aldrig kan skilja sitt eget väl ifrån rikets, och till följe af dess landsfaderliga ömhet om sina trogna undersåtare, icke vill besvära dem med utgifter, som öfverstiga deras förmåga, så kan derom ingen fråga vara, att K. M:t möjligen kunnat minska eller undvika dessa utgifter. Men denna höga landsfader, som Svea barn så länge och så upprigtigt för dess medfödda mildhet prisat, kan icke taga det onådigt, att de häpna för en riksgäldssumma, vida öfverstigande allt hvad man här i landet varit van att höra, äfven vid 30 och 20 åra krig. Gifve Gud, det stode i förmågan, så visst alla med gladt hjerta skulle deruti instämma, att på en gång, för hvar lefvande menniska, större och mindre, frambära en koppskatt af 8 till 9 Rdr sp., för att dermed till fullo lösa sig från så äldre som nyare gäld; men fruktansvärdt är, att som större delen af gälden lärer vara utländsk, hvar silfvernagel i enskildta hus inberäknad, föga till hälftens klarerande förslå skulle.

Huru man med blotta besparingar skulle kunna afbörda sig dessa skulder, är omöjligt att inse. Stående eller rättare lång-

blifvit betalde), m. m. hade åter förhöjt kronoskulden till 60,309,738 d. s. m., utgörande utan förhöjning på riksdalersumman 10,051,623 Rdr sp. vid 1771 års början.»

variga lån lära för riket blifva ett nödvändigt ondt; men om det rika England fruktat att svigta under bördan af sin nationalskuld, huru mycket lärer densamma icke i Sverige blifva efterkännande, särdeles om den hos oss lika fort som i England skulle tilltaga. — Han visade derpå, huru Englands statsskuld hade stigit,[1]) genom ständigt ökade lån; det hade skett för att undvika gärder, men resultatet var, att blotta räntan steg till 9 millioner pund sterling. Sådant kan gå an i ett så rikt land, med besittningar i främmande verldsdelar, men ej i ett fattigt land, som Sverige. Skulle vår gäld, likasom Englands, på ett århundrade ökas till 11 gånger dess nuvarande belopp, så skulle den stiga till 231 millioner Rdr, under det våra 80,000 hemman à 1000 sp. kunna anses värda 80 millioner.

Han öfvergick ändtligen till dagens frågor; och afstyrkte som andra en allt för långt sträckt garanti, såsom skadlig för krediten, likasom alla utvägar för tillfället. »En krona, som föryttrar till högt pris monopolier, som ingår uti onerösa förpaktningar för att vinna uppbördsförskotter, eller eljest företager sig äfventyrliga planer, kan icke pretendera mycket förtroende. Mycken hemlighet förderfvar icke minst krediten.» — Det nya ständernas kontor borde ej belastas med allt för stor rörelse, ej med mera än 7 millioner; äfvensom en deremot svarande bevillning är den högsta landet kan tåla. För stora planer till gäldens afbördande är fredslugnet tjenligast, då fråga kan blifva om afyttrande af kronans gods, af boställen m. m. Kreditsedlars utgifvande vore äfventyrligt, ett särskildt kreditiv för utomordentliga behof ej mindre vådligt.

Stjernecreutz yrkade deremot bifall till utskottets förslag: under fredslugn kunde det gå an att förklara riket bankrutt; men nu då krigslågan är tänd, riket omgifvet af fiender, då sjelfva årstiden är så för handen, att om ej Guds underbara försyn till vårt försvar emot vanligheten förlängt vintern, hade fienderna, under det vi delibererade om riksgäldens erkännande, med härsmakt kunnat göra sig betald för både gammal och ny skuld; då i sådan krisis rikets gäld och behofver på en gång blottas, bör väl vid sådant tillfälle någon fråga kunna uppstå om dess godkännande

[1]) Från 21 millioner pund sterling år 1697, till 140 mill. år 1764, och sednast 240 mill. — År 1863 var den uppe till 800 mill. p. st., räntan till 26 mill.

och garanti, för att i och med detsamma gifva både inländsk och utländsk kredit den sista stöten, för att derigenom ställa riket i större våda, än det verkligen är? — De andra stånden hade genom sitt beslut vältat ansvaret på adeln; de hade kanske med afsigt ej velat på denna sak tillämpa 1786 års beslut om tre stånds afgörande rätt.

Härpå följde en mängd kortare yttranden, af Spaldencreutz, Ehrenmalm och Ferrner för utskottets förslag, och emot detsamma af frih. Bjelke, frih. Wachtmeister, Danckwardt Liljeström och grefve Claes Lewenhaupt, hufvudsakligen i enlighet med frih. Duvalls yttrande. Lewenhaupt förmodade, att 7 millioner måtte räcka till för 2 kampanjer, mera kostade icke hela pomerska kriget. Jägerhorn talade i svassande ordalag om beredvillighet att uppoffra allt, blott man fick njuta sina lagliga rättigheter, sin personliga frihet, tryckfrihet, säkerhet mot smädelser. Spaldencreutz bestred rimligheten af att förneka den gäld som en gång var gjord. För öfrigt hade konungen flera gånger i utskottet förklarat, att hvad som genom erhållen fred kunde besparas, eller om ersättning för krigsomkostnader vinnes, sådant skulle komma kontoret till godo. Han yrkade proposition först på garanti för hela gälden, men om det afsloges, då enligt Duvalls förslag.

Af Ugglas hade funnit statsskuldens belopp mindre än man haft skäl att tro, med hänsyn till försvarsverkets förbättring, spanmålsinköp m. m. Vår vägran af garanti skulle ej af utlänningen godkännas; ständerna hafva i sin tacksägelseadress lofvat att uppoffra allt för fosterlandets försvar. Det föreslagna kreditivet är oundgängligt, sedan konungen afsagt sig att sjelf vidare göra gäld. Att utsätta tid för bevillningen, vore att utsätta tid för nästa riksdag; det åligger ständernas fullmäktige i kontoret att tillse, att sedan afbetalningar skett på gälden, motsvarande nedsättning sker i bevillningen. — Rappe förklarade sin yttrade mening närmare, med resultat, att »om kriget ej kan fortsättas annorlunda, än med en säker utsigt, att riket derigenom sättes ur stånd att någonsin betala sin gäld, så vore det bättre att nu genast taga ehvad fred som kan fås, emedan jag ej anser en fred, som medför en bankrutt, för en hederlig fred». Äfven Malmsten »förklarade ytterligare sin tanka, men det kunde ej med redighet föras till protokollet.»

Mannerheim hade talat näst före Malmsten, och yrkat bifall till utskottets förslag, icke utan artigheter emot ståndet för »det

nit, den ömhet, hvarmed det alltid låter sig vara ett i alla öden lika kärt fäderneslands bästa om hjertat», oaktadt de många vidrigheter, som mött detsamma under loppet af denna riksdag. Om man skulle besluta sig till en garanti för 7 millioner, borde det åtminstone ske vilkorligt, så att det kunde ändras, om de andra stånden stå fast vid 21. — Lejonanker »trodde konung och land vara i ett bolag som man och hustru. Hafva man och hustru gjort gäld, få de ock svara derför. När det erkännes, att skulden, gammal och ny, är gjord för rikets skull, får ridd. och adeln och de andra stånden den vidkännas; när den sanning står fast, som sekreta utskottet uppgifvit, hvarifrån denna saken, denna tunga saken sig härleder, lär ej garantien kunna undgås i det hela, då vi äro ovisse huru endast 7 millioner kunna negotieras, eller gifva tillräcklig kredit och säkerhet». Han yrkade proposition på val af garanti för 7 eller 21 millioner.

Jakob v. Engeström upprepade samma skäl som Duvall och Stjerngranat, och kom till samma resultat: garanti för 7 millioner, bevillning af 40 tunnor guld i 2 års tid; intet kreditiv; reglering af den gamla skulden under fredstid. Att göra räkning på besparingar å de förmögnares sida, är ändamålsvidrigt, ty det kommer de näringsidkande till skada. Bäst vore att först afgöra bevillningsfrågan, på det man måtte känna beloppet af de tillgångar, på hvilka garantien skulle sig stödja. — Stjerngranat yrkade proposition på Duvalls förslag, i förening med hans egna anmärkningar. Flera understödde detta påstående. Von Bilang trodde att 70 tunnor gulds årlig bevillning skulle inom 8 till 9 år göra slut på alla kontanta pengar i landet; han förmenade sig kunna, när bevillningsfrågan förekomme, föreslå utvägar till besparingar och afbetalningar på kapitalet. — Å andra sidan förenade sig Didron och Bergenschöld, hvilka sutit i utskottet, med Spaldencreutz och Mannerheim.

Frih. Ehrensvärd kom åter med anmärkningar mot uppgiften om statsskuldens belopp [1]), och yrkade fullständigare upplysningar,

---

[1]) »Som jag flera gånger både vid 1760 och 1772 års riksdagar blifvit af ridd. och adeln utsedd att sitta i det då varande sekreta utskottet och banken, så är mig icke obekant, huru mycket berörde gäld vid 1760 års riksdag utgjorde: nemligen 500 tunnor guld, eller något litet deröfver. Till denna gälds afbetalande hade ständerna anslagit Falu kopparränta, slagskatten och hela tullinkomsten, som tillsammans utgjorde något öfver

men ville icke sätta sig emot garanti af 7 millioner. Schultzenheim erinrade å nyo om otillräckligheten af befintliga tillgångar för så betydliga utgifter, som utskottet skulle få, och hoppades på främmande subsidier, och kanske något öfverskott af statsmedlen. — Spaldencreutz svarade med att förklara de under diskurserna anförda kalkyler och uträkningar af skulden på långt när ej ackurate; aldraminst kan någon slutsats dragas från tillståndet år 1772: statsbristen har förändrat tillståndet, flottans iståndsättande har kostat ansenliga summor. Skulden var 1772 inrikes, och ej belastad med hvarken så dryg ränta eller omkostnad som nu. Penningar hafva måst negotieras till realisationen, och åtskilliga andra större utgiftsposter hafva förefallit. På den fråga, huruvida statsmedlen och rikets tillgångar må komma verket till godo, kan ej annat svaras, än att de dertill ej kunna gifva apparence, sådant har ej varit under utskottets öfverläggning; det enda som utan kränkning af ed kunde yppas, vore att alla statens brister ej skulle komma oss till last.

Så hade diskussionen fortgått från kl. 8 på morgonen till fram på eftermiddagen, då Liljehorn afbröt den. Att den icke varit utan sina stormiga stunder, finner man dels af en och annan antydning i protokollet, dels af ögonvittnens berättelser; hvilka för öfrigt naturligtvis sett sakerna i hvar sitt partis färg. Så prisa patrioterna framför allt Duvalls, Stjerngranats och Schultzenheims yttranden; under det Broman kallar det sistnämda »långt och oredigt; än var han i Sverige, än i Frankrike och än i England, hvilket föranlät vice landtmarskalken att bedja honom hålla sig vid ämnet». Mest opartisk är Adlersparre, hvilken bland an-

---

40 tunnor guld årligen, af hvilka medel intresset först skulle betalas till 4 procent, och det öfriga afskrifvas på kapitalet. Vid 1772 års riksdag var denna gäld naturligtvis ansenligen förminskad, så att vid 1778 års riksdag, då vår nådige konung realiserade sedelmyntet, ofvanberörde skuld i riksdagsbeslutet upptages till 420 tunnor guld. För mig är således en gåta, att sedan ifrån sistnämda tid kopparräntan med slagskatten och tullinkomsten, som dessutom är förökt ifrån 30 till 60 tunnor guld, i statskassan influtit, jemte riksgäldsfonden 9 tunnor guld, kronoskulden likafullt skulle hafva ökat sig i så betydlig mån, då man af flera tillgångar snarare bort vänta dess förminskning; isynnerhet som vår nådiga konung i 1772 års regeringsform bibehållit 1696 års stat, utan att den vidare vilja tillöka, med mindre det skedde till rikets stora nytta, och jag icke har mig bekant någon sådan staten graverande tillökning.»

nat vet berätta, att då Spaldencreutz försvarade utskottets utlåtande, besvarades han med utrop: »det duger ej; en ovanlig händelse för honom, som hittills blifvit ansedd för oppositionens pelare och stöd».

Wallqvist anmärker, att det löfte som hemliga utskottets ledamöter gifvit konungen, att med all kraft understödja dess förslag, hvar i sitt stånd, blef brutet af tvenne, af Jon Bengtson i bondeståndet, och grefve Hamilton hos adeln; den sednare talade, säger han, på riddarhuset uppenbarligen mot garantien. Andra voro alldeles inaktive, och ingen enda verkade för saken med allvar, utom Spaldencreutz, som för sin redlighet och sitt nit blef ganska illa bemött af sina närmaste vänner, men likafullt stod fast vid sitt aftal. — I protokollet saknas allt yttrande af Hamilton, ej heller nämnes han i de andra privata relationerna; de öfrige, utom Spaldencreutz, hafva synbarligen funnit sig öfverväldigade af den afgjorda tonen hos majoriteten. Spaldencreutz har, enligt en patriotisk journal, beklagat att han ej i detta mål träffat adelns tankar, men fosterlandets räddning dref honom att säga sin mening.

Wallqvist omtalar vidare, att då han på förmiddagen var uppe hos konungen, kom landsh. af Ugglas dit, skickad af Liljehorn från riddarhuset, för att meddela, det man tycktes vilja bestämma sig för att garantera endast de 7 millioner, som fordrades för kriget, och för att fråga, huru han skulle bete sig. »Kungen föll strax på den ideen att skrifva en biljet, det Ugglas ock tillstyrkte. Jag anförde exemplet af förra biljetten till grefve Lewenhaupt, och påminte om den för konungen nödvändiga varsamheten att icke komprometttera sin rätt att befalla, med adelns rätt att deliberera, i en fråga, der rum var för olika tänkesätt. Men det blef dock dervid, att en biljet skulle skrifvas. Konungen begynte att skrifva den; Ugglas stod till hands med råd, och erbjöd sina meningar. Konungen skref; men när tvenne sidor voro uppfyllde[1]), ogillade han alltsammans, och befallte mig diktera en annan. Det måste ske, och blef han då af konungen skrifven, sådan han sedan afgick. »Kungen tyckte väl att han var för litet befallande, men han gick ändock, som han var; den effekt

[1]) I riksarkivet förvaras verkligen ett koncept, med konungens egen stil, och med många rättelser, dock upptagande blott en sida.

han skulle göra, gjorde han.» — Vi återvända till riddarhus-protokollet.

Liljehorn yttrade som följer: Högl. Ridd. och Adeln har i diskurserna upplyst ämnet, och täflat i vanligt nit att komma till ändamålet. En del af herrarne hafva haft den tanken att stycka betänkandet, och komma riket till hjelp genom garantien af ett lån af 7 millioner; en del att bifalla betänkandet i hela dess vidd; flera omständigheter äro uppkastade, äfven frågan att intaga bevillningen i propositionen. Jag hade således föga hopp att kunna göra en proposition, som vore samtliga till nöjes. Men när jag var stadd i begrepp derom, undfår jag en K. M:ts biljet, så lydande:

»I fall Ridd. och Adeln, under öfverläggningen om hemliga utskottets extractum protocolli, skulle vilja en del deraf bifalla, och en del deraf afslå, tror jag högst nödigt att gifva vice landtmarskalken tillkänna, att hemliga utskottets framställda arbete är en sådan kedja, som utan rikets våda ej kan skiljas; derföre tror jag mig af min konungsliga pligt förbunden att gifva vice landtmarskalken tillkänna, att ingen annan proposition än på hela extractum protocollis bifall eller afslag göras må.»

»De öfriga stånden[1]) hafva uppfyllt sina förbindelser emot mig och riket. Det första ståndet i riket lärer ej underlåta att frälsa ett fädernesland, som deras förfäder både med lif och egendom försvarat, och som med ett afslag kan gå förloradt.»

Liljehorn fortfor: »Herrarne finna den krets, hvarinom jag står, och jag måste göra en derefter konform proposition, och får således den äran tillägga, att den enda jag kan göra, är till bifall eller afslag på betänkandet».

Den kungliga skrifvelsen uppväckte, heter det, »hos samtliga Ridd. och Adelns ledamöter den största oro och bekymmer, så att en lång stund förlopp under en öfverläggning, hvarom med sammanhang ej så särdeles till protokollet kunde fattas». Dels önskade man uppskof till morgondagen, dels att Liljehorn skulle uppvakta konungen, »för att inhemta deröfver dess vidare nådiga befallning».

Ändtligen lyckades Schultzenheim få ljud, och yttrade, att sedan ingen annan proposition finge göras, än på hela gäldens

[1]) Detta stycke var tillagdt som postskriptum.

garanterande, och adeln lärer önska att i allt möjligt gå konungen till mötes, så vore nu så mycket mera nödigt, att snart få underrättelse om medlen till en sådan förbindelses fullgörande. Om således icke uppskof kunde beviljas till följande dag, så föreslog han, att Liljehorn skulle genast inhemta K. M:ts nådiga yttrande om de stats- och subsidiemedel, som R. Ständer eller deras fullmäktige i kontoret kunde göra sig hopp om att få åtnjuta till gäldens utredande och nedsättande. Adeln skulle finna sin väntan på dess ordförande till öfverflöd belönad, om af konungen ett så nådigt svar erhållas kunde, som på en gång häfde alla de under ventilationen andragna betänkligheter.

Frih. Duvall åter yttrade: »Sedan K. M:ts biljet lagt band på vår vilja och vår tunga, hafva vi svårt att fatta ett visst beslut. Konungens makt får vördas, men friheten i deliberationen har försvunnit. När vi ej ega frihet i deliberation, i beskattningar och bevillningar, återstår blott omsorgen om vår existimation. Den är oss högre om hjertat än vår välmåga. Afslå vi detta extractum protocolli, lära vi få se alla avisor fyllda, huru de tre stånden gjort all möjlig ansträngning, när riket var hotadt af fienden, då adeln ensam ej velat gripa K. M:t med samma nit under armarne. Vi veta, huru oskyldigt vi förut blifvit tadlade. Kanske det vore bättre att noblement gå in i hvad som begäres, och med uppoffrande af allt hvad vi ega, bjuda till att bispringa».

På ståndets begäran upplästes konungens biljet å nyo, och Liljehorn förklarade, på gjord förfrågan, att öfverläggningen alldeles icke gällde bevillningen; ej heller hade de andra stånden, ehuru de förehaft och afgjort hemliga utskottets betänkande, vidrört bevillningsfrågan. Stjerngranat förklarade sig härmed tillfredsställd. Under tiden yrkades på proposition i flera former, men Liljehorn erinrade åter, att han ej kunde göra annan proposition, än på bifall eller afslag. En del »påstod med höflighet votering». Detta afstyrkte dock Wachslager, eftersom riket, i händelse af ett afslag, var förklaradt i våda.

Likaledes frih. Wachtmeister: Han hade reserverat sin lagliga rätt, den egde han ej mer, men han egde ett fädernesland, för hvilket han så väl som hela adeln hyste det varmaste hjerta. Adeln hade under hela riksdagen så värdigt ömmat sina rättigheter, att de för evig tid, och så länge menniskor finnas på jor-

den, stadgat sin ära; de hafva följt den principen att ej strida mot våld, och så vida K. M:t förklarat, att riket kunde gå förloradt, så vore det visserligen bättre att uppoffra allt, än lemna fäderneslandet i våda, hvarföre han afsade sig all votering, och förklarade sig, ehvad följden ock må blifva, att bifalla hemliga utskottets betänkande.

Med Wachtmeister förenade sig, utom Duvall, nu äfven Schultzenheim, ehuru »den öfvertygelsen, att aldrig rikets ständer eller deras hemmavarande medbröder af egen pung förmå godtgöra den stora riksgälden, ja icke en gång flera år i rad den derå löpande ränta, tyckes vara en så osviklig mathematisk sanning, att adeln aldrig derifrån afgår. Vid en så deciderad pluralitet blifver ett godvilligt begifvande så mycket mera honorabelt, hvilket K. M:t icke annorlunda än med synnerlig nåd lärer kunna anse. Förfarne och patriotiskt sinnade ledamöters upprigtiga tillstyrkande vid denna brydsamma händelse måste, som man hoppas, komma att stadga ett alldeles enigt beslut. Adelns enda satisfaktion blifver, att åtminstone för det närvarande, hafva afvärjt en olycka för ett älskadt fosterland, såsom ock att hafva betagit en förvillad menighet den misstankan, att detta första riksstånd ej lika varmt som dess medständer skulle hafva det allmänna bästa om hjertat».

Grefve Claes Lewenhaupt »hade trott, när han ingick, att kunna finna en medelväg att frälsa både sin heder och sitt fädernesland; men när konungen säger att riket kunde gå förloradt, och fäderneslandet stå i våda, hvaraf man ej får bevisa motsatsen, hvad båtar att rädda sin egendom? Han reserverade derföre till protokollet, att han utan votering ingick uti sekreta utskottets betänkande, endast på K. M:ts ord, men ej med sin öfvertygelse».

Då adeln förklarade sig till största delen vara af samma tanke med grefve Lewenhaupt, yttrade Liljehorn: »Adeln har behagat taga en närmare väg till ämnet; innan proposition göres, ville han i anseende till sig sjelf, endast som adelsman, icke som ordförande, till protokollet hafva förklarat, att han ansåg som en särdeles ära och heder att instämma med de herrar, hvilka så värdigt yttrat sig i anledning af K. M:ts biljet, och den våda hvaruti riket genom adelns afslag kunde råka. Han skulle alltid vara färdig att tillbjuda så väl lifvet som sin ringa förmögenhet

till fäderneslandets tjenst». Han frågade derpå, om ståndet tillät, att han gjorde proposition i likhet med hvad de flesta af herrarne förklarat.

Duvall och Stjerngranat erinrade, att som vilkor måtte upptagas, att de andra stånden fatta samma beslut. — Proposition gjordes i följande ordalag: »Bifaller Ridd. och Adeln, enligt K. M:ts nådiga skrifvelse, sekreta utskottets extractum protocolli, så vida de andra stånden göra detsamma, och i anseende dertill att K. M:t förklarat riket i annor händelse stå i våda»? — Hvilket besvarades med »allmänt enhälligt ja».

Efteråt upprepade grefve Lewenhaupt, att han bifallit propositionen af den orsak, att K. M:t sagt riket stå i våda.

Så har enligt protokollet tillgått, sedan konungens biljet blifvit uppläst på riddarhuset. Af de enskildta relationerna vill synas, som skulle äfven denna del af dagens diskussion räckt i flera timmar och varit ganska stormig. Jemnförelsevis redigast är Adlersparres berättelse:

Biljetten derangerade, säger han, oppositionens plan. För att komma ur denna brydsamma ställning, hittade man på den utväg, att påyrka det saken blifvit likasom ny genom denna händelse, och att den således borde hvila till nästa plenum; men detta afstyrktes af andra, ur det skälet, att som hemliga utskottets betänkande varit enda öfverläggningsämnet hela dagen, borde det efter all riksdagspraxis ock nu afgöras; några föreslogo, att vice landtmarskalken genast skulle gå upp till konungen, och på adelns vägnar begära anstånd; i början var väl allmänna rösten häremot, men tycktes slutligen ej obenägen att dertill samtycka, då åter Liljehorn gjorde svårigheter. Sedan man brydt sina hufvuden härmed i flera timmar, uppsteg öfverceremonimästaren Wachslager, en af oppositionen, och sade, att då nu ingen jemkning mera egde rum i utskottets betänkande, utan detsamma måste helt och hållet antingen bifallas eller afslås, såg han sig härigenom tvungen att bifalla det, hvilket han i annat fall icke hade ämnat. Häremot sorlades starkt, och grefve Ribbing yttrade sig, att han heldre nu valde att alldeles afslå betänkandet; han underkastade sig gerna all den olägenhet, som honom häraf kunde träffa. Häruti instämde Claes Lewenhaupt och flera; det ropades: »mot våld kan man ej uträtta något, och då är man ursäktad».

»Härpå talade general Duvall, och bad adeln besinna, hvad

följder ett afslag skulle hafva: alla utländska gazetter skulle uppfyllas med berättelser, huruledes de ofrälse stånden gripit sig på det närmaste an, att med sin egendom bistå konung och rike, då adeln deremot nekat att göra något. Utlänningen, som ej hade sig bekant alla omständigheter härvid, skulle nödvändigt häraf fatta mindre fördelaktiga tankar om det första ståndet i riket, att förtiga de elaka omdömen, som adeln blottställde sig för inom riket. — Pluraliteten tycktes dock icke särdeles reflektera härpå, utan ropade på votering. På några begäran upplästes konungens biljet ånyo, då Wachslager sade, att som man nu hört, det riket vore i våda, och dess säkerhet äfventyrades genom afslag på betänkandet, ansåg han för sin del det vara ovärdigt att votera; om det oaktadt votering skulle ske, förklarade han sig ej taga någon del i densamma, hvilket han begärde i protokollet måtte införas. Detta yttrade han med mycken ifver; flera instämde, och det ropades: skola vi votera, om riket skall räddas eller ej?»

»Nu började en verklig patriotisk enthusiasm utbreda sig öfver församlingen: man förklarade sin beredvillighet att med lif och hela sin egendom bistå riket. Öfverste Wachtmeister förklarade, att om adeln voterade i denna saken, ginge han ej mera med sin fot på riddarhuset. Ändtligen skulle proposition göras; några ville deruti hafva infördt, att den gjordes på konungens befallning, bland hvilka var kanslirådet v. Engeström; men pluraliteten nöjde sig dock med att bifall på hela betänkandet proponerades, i anledning af konungens skrifvelse. Härtill svarades med enhälligt och starkt ja, samt med hattarnes svängande i vädret af en del. Dock felades ej de[1]), hvilka till ett ej ringa antal tego stilla, men med mulna ansigten röjde sin harm deröfver, att ej vid en votering få i tysthet säga nej.»

Ungefär på samma sätt skildrar Adlerbeth dessa uppträden; blott att han nämner Wachslager bland dem som yrkade votering, och mera uttryckligt tillägger Wachtmeister förtjensten af att hafva afböjt densamma. Men han insinuerar också, att rojalisterna ej ogerna skulle ha sett en votering. Och han berättar, att konungen, medan debatten å riddarhuset fortgick, skall ha

[1]) Broman låter Schultzenheim och Tigerhjelm ihärdigast stå fast vid betänkandets förkastande. Enligt en patriotisk journal har Jägerhorn med flera i riddareklassen »stojat och skrikit jämmerligen, att om än 20 biljetter ankommo, man ändock ej borde garantera mera än 7 millioner».

yttrat åt en adelsman, som uppvaktade honom, att om ej adeln inginge i samma beslut som dess medständer, »blefve han omsider tvungen till den ytterlighet, att antingen i ett plenum plenorum nedlägga kronan (en coup d'eclat, som förr både varit föreslagen och af ryktet utspridd), hvilken blefve honom för tung, då ett helt stånd af hans undersåtare motarbetade all hans åtgärd för rikets räddning; eller ock att kasta sig hel och hållen i de ofrälse ståndens armar, och begära råd, huru han skulle bete sig. Det säges att i denna sednare händelse plan redan var fattad, att samma tre stånd skulle uppdraga konungen ett oinskränkt envälde med full beskattnings- och lagstiftningsrätt».

Adlerbeth har ock hört sägas, att konungen med föga glädje emottagit tidningen om adelns bifall, men dock berömt Wachtmeister. Fant vet att berätta, att presidenten Munck, när han fick veta sakens utgång, yttrat: »Nå Gud ske lof, alltid en revolution mindre». — Man synes ha vant sig att anse ingen ting omöjligt.

Emellertid var nu saken afgjord. I nästa plenum på riddarhuset (den 11 April, påskafton) gaf Liljehorn tillkänna, att han underrättat konungen om utgången af adelns öfverläggning om riksgälden, och att konungen yttrat sig i de nådigaste ordalag, att han hos adeln »igenkände samma anda och nit för fäderneslandet, som från urminnes tider utmärkt det första riksståndet».

Frih. Duvall påminte om expedition till de andra stånden af adelns beslut, och uppläste ett förslag dertill. Liljehorn fann förslaget »uppfylldt med vackra termer», men trodde det böra genomgå behandling af ståndets expeditionsutskott. Dock som det rönte bifall och godkännande, gjorde han proposition derpå, hvilken enhälligt bejakades. Det sålunda godkända protokollsutdraget lyder som följer:

»Förehades hemliga utskottets extractum protocolli, angående garantien af rikets gäld m. m., under öfverläggning. Ridd. och Adeln, som med bekymmer intog, huruledes omständigheterna fordrade samtliga rikets innebyggares biträde, på ett sätt, som Ridd. och Adeln fruktade öfverstiga deras förmåga, blef igenom

en ankommen nådig skrifvelse ifrån H. K. M:t underrättadt, det hemliga utskottets framställda arbete vore en sådan kedja, som utan rikets våda ej kunde skiljas, att detta extractum protocolli således antingen helt och hållet bifallas eller afslås måste, att de tre öfriga stånden redan uppfyllt sin förbindelse mot K. M:t och riket, samt att fäderneslandet genom Ridd. och Adelns afslag kunde gå förloradt. I så fatta omständigheter fann Ridd. och Adeln, som aldrig tvekar att med lif och blod samt all sin egendom rädda ett fädernesland, som deras förfäder på samma sätt försvarat, sig föranlåtet att enhälligt, och så vida de andra respektive stånden göra detsamma, bifalla hemliga utskottets protokollsutdrag i hela sin vidd, och ansåg Ridd. och Adeln tillika nödigt, och instämmande med riksståndens aktning och förtrolighet med hvarannan, att icke uppskjuta att om detta sitt beslut lemna sina medstånder vänlig del genom utdrag af sitt protokoll.»

Samma dag satte Liljehorn i fråga att företaga val af fullmäktige i riksgäldskontoret; men på Wachtmeisters yrkande blef detta uppskjutet. Tre dagar sednare (den 14 April) upplästes i alla stånden de ömsesidiga meddelanden i garantifrågan; och derpå företogs hos dem alla det besagda valet, icke utan påminnelse från konungen. Adeln utsåg, omedelbart och klassvis, en af hvar klass[1]). Hos presterna uppstod en lång debatt, huru möjligen

[1]) Efteråt (d. 20) uppläste frih. v. Düben ett memorial, genom hvilket han ämnat erinra om betydelsen af fullmäktiges verksamhet, och hvad han ansåg deras instruktion, hvars innehåll han ej kände, böra upptaga; deribland äfven de tillgångar de torde komma att disponera. Han antog dessa böra blifva: Lön- och betalningsafgiften, tillika med licenten, ungefär 9 tunnor guld; öfverskottet af bränvins-brännings-arrendet, 10 tunnor; subsidier, kanske flera millioner, enligt hvad förespegladt blifvit, dels under diskussionen om gäldens garanti, dels genom en helsning, som i dessa dagar blifvit från konungen framförd till de andra stånden, med anledning af bevillningsfrågan. De besparingar, som i händelse af fred kunde uppstå, och andra tillgångar, som konungen möjligen kunde utfinna, till dess ständerna härnäst sammanträda, torde kunna leda till nedsättning i bevillningen, i lika mån för alla fyra stånden. Den gamla och den nya gälden borde skiljas åt, att man kunde få se, hvad kriget särskildt kostar. Då de gamla lånen garanteras, borde förbehållas en procents nedsättning i räntan; lån i Italien böra så vidt möjligt undvikas, såsom behäftade med de drygaste omkostnader. Emissionen af kreditsedlar måste försigtigt handhafvas; inhemska lån öppnas, minst till 1 million Rdr, och på sätt som ger full trygghet åt långifvarne för räntans utbekommande. Med all aktsamhet bör beröring med vexelvinglare undvikas. Det föreslagna kre-

blifvande ledigheter skulle fyllas; tills man stannade vid att för detta fall, likasom då det gällde fullmäktige i banken, anlita Upsala domkapitels åtgärd[1]). Hos borgarståndet sattes i fråga, om icke detta stånd så väl som adeln borde få välja tre fullmäktige, men talemannen erinrade, att man redan antagit utskottets förslag i dess helhet.

Hos bondeståndet slutligen uppstod en lång debatt, huruvida man borde välja uteslutande bönder till fullmäktige, eller äfven af andra stånd. Jon Bengtson yrkade det förra: det vore af vigt att bevaka den rättighet, som konungen nu gifvit ståndet, att deltaga i förvaltningen af rikets medel. Sven Månsson (från Kronobergs län) menade att man kunde välja en bonde och en ofrälse embetsman; andra yrkade på fullkomligt fritt val.

Mot val af endast bönder åberopades åter som skäl, att ärenden skulle förekomma i riksgäldskontoret, hvilka fordrade större och andra insigter, än de flesta bönders uppfostran medgifver dem att förskaffa sig; och särskildt insigter i vexelaffärer, kännedom af främmande språk o. s. v.; samt att vistelse i hufvudstaden gör större afbräck i en landtmans hushållning, än som genom ett arfvode kan ersättas. Å andra sidan anfördes, huru man fordom försummat, och derföre mistat, samt nu med besvär måste återvinna delaktighet i bankens förvaltning; att sedan konungen återställt allmogen i dess rätt att deltaga i öfverläggningarne om rikets hemligaste ärenden, och erbjudit den att deltaga i förvaltningen af hvad samtliga rikets undersåtare sammanskjuta, skulle man, genom att välja främmande personer till fullmäktige, låta förstå att man anser bondeståndet oskickligt till så höga värf, och småningom förlora »den synnerligen oskattbara rätt som konungen för denna gång oss uppdragit». — Hela inrättningen, sade Nils

ditivet bör ej medgifvas, såsom störande för affärernas gång. — Det vore ett värdigt ämne för skriftställare, att söka utfinna och uppgifva, huru staten skulle kunna få de största inkomster, med minsta tyngd för folket.

[1]) Af både Fants och Nordins anteckningar finner man, att valet hos presterna ej aflupit utan intriger. Fant skrifver: Nordin hade med händer och fötter arbetat att komma med; för att stänga honom, som gjort oss flera fratser, lyckades operationen så, att Wallerius fick 33, Eberhardt 31, Nordin 16 röster o. s. v. — Nordin sjelf har mycket att berätta om den förföljelse han under riksdagen, och särskildt vid detta tillfälle, måste erfara af åtskilliga biskopar.

Svensson, »är grundad icke på de trenne ståndens, eller ofrälse embetsmäns, utan på alla 4 riksståndens gemensamma garanti, och det är derföre som deras verkliga ledamöter, men icke andra, deruti böra ega säte och ställe».

Ståndets sekreterare erinrade härvid, att bondeståndet äfven år 1739 och 1765 haft fullmäktige i riksgäldskontoret; och ehuru dertill merendels blifvit utsedde ofrälse män utom ståndet, hade dess rätt aldrig blifvit satt i fråga. »Hvad med banken och dess förvaltning sig tilldragit, vore af annan beskaffenhet, än att det hit kan lämpas.» Han tviflade att de för saken nödiga insigter i allmänhet vore inom ståndet att finna.

På gjord proposition beslöts, att man skulle till fullmäktige i riksens ständers kontor välja dem, till hvilka hvar och en hade största förtroende, utan afseende om de voro ledamöter af ståndet eller icke, allenast de voro ofrälse män. — Vid skedd omröstning valdes notarien i kommerskollegium Welander, och riksdagsman Olof Larsson i Bie (af Nyköpings län). Borgarståndet hade valt grosshandlarne Rejmers och Scharp, ingendera riksdagsman; presteståndet kyrkoherden Wallerius och lektor Eberhardt, äfven utom riksdagen; adeln slutligen Duvall, Stjerngranat och löjtnant Stael von Holstein.

Adeln utsåg samma dag äfven revisorer till förstkommande granskning af kontorets verksamhet. Presteståndet beslöt för sin del, att härmed skulle tillgå så som vid val af bankorevisorer; likaledes borgarståndet (d. 28), icke utan föregående debatt; detta ville säga, att valet i bestämd omgång förrättades af vissa stift i sender för presterskapets räkning, och för borgarståndet af vissa städer. Bondeståndet för sin del uppdrog både detta val, och det af fullmäktiges suppleanter, åt en kanslidirektion, bestående af ståndets förste och andre sekreterare, Ahlman och Wallqvist, notarien Rolén, som ock biträdt vid protokollet, samt tre riksdagsmän från Upland. Ståndets åtgärd hade blifvit uppehållen af ett från presteståndet, med anledning af bevillningsfrågan, utgånget förslag, att hvart tredje år ett utskott af ständerna skulle sammanträda, för att jemka bevillningen.

Vid förslaget till riksgäldskontorets lönestat hade hemliga utskottet lemnat åt ständerna att bestämma fullmäktiges arfvode. Adeln tog häruti initiativet, och föreslog 500 rdr för hvar, likasom för bankofullmäktige; och remitterade saken till hemliga utskottet,

på hvars tillstyrkan de öfriga stånden, hvilka gerna velat hafva anslaget lägre, slutligen godkände adelns förslag.

Hemliga utskottet hade, som nämdt är, den 6 April företagit till granskning sina deputerades förslag till instruktion för riksgäldskontoret. Dervid förefölll ett och annat af betydenhet. Mannerheim anmärkte vid § 10, der det talas om de obligationer, som kontoret egde utgifva, »till en början icke utöfver en sammanräknad summa af 5 till 600,000 specie»; han hade fattat utskottets mening så, att denna summa aldrig skulle öfverskridas, och endast på den grund hade han gifvit sitt samtycke. — Vid justeringen af protokollet för dagen anmälde Hamilton, Lantingshausen, Silfverskföld och Rappe, att de instämde med Mannerheim, »och ansågo med de orden till en början icke kunna förstås kortare tid än inom ett års förlopp».

Vid § 16, der det talas om gäldens handhafvande och småningom afbördande, anmärkte Hambræus, att »det kunde blifva nödigt att något tydligare föreskrifva kontoret om gäldens förminskande, och icke gifva minsta anledning för framtiden af någon tillåtelse, att blott gälden icke öfversteg den nu uppgifna summan, dess förminskande kunde blifva mindre nödvändigt». — Detta gillades, och §:n rättades på stället.

Utskottet var åter samladt den 11 April. Konungen lät uppläsa en skrifvelse från utredningskommissionen (af d. 6) »angående presserande utgifter för armeen och flottan, som fordra skyndsamt att uppfyllas, hvilket konungen väl ämnat meddela R. Ständers plena; men dock förut velat gifva utskottet tillkänna, på det samtliga ledamöterna måtte med så mycket större omsorg befordra verkställigheten af R. Ständers angående garantien af gälden tagna beslut, och R. Ständers kontor kunna sättas i verksamhet».

Några dagar sednare[1]) förnyades dylik påminnelse. Konungen sade sig nu hafva från Carlskrona erhållit tidning om den yttersta förlägenhet, hvaruti vederbörande vid arbetets drift sig befunno, i anseende till bristande medel äfven för arbetsfolkets aflöning. Han hade jemväl blifvit underrättad, att rikets ständer numera valt sina fullmäktige i riksgäldskontoret; och för att sätta

[1]) På protokollet står äfven här den 11 April, men måste efter sammanhanget vara miss-skrifvet för den 15.

kontoret i aktivitet, låtit sammankalla utskottet, och äfven genom landtmarskalken och talemännen låtit tillkalla de utsedde fullmäktige. Visserligen kunde icke ännu instruktionen underskrifvas af utskottet, emedan ständernas beslut ännu icke blifvit stadgadt angående bevillningen, och bondeståndet icke heller tillkännagifvit, huru det sig förenat om sättet att välja revisorer för dess del. Men för att vinna en för behofven så angelägen tid, kunde instruktionen i koncept öfverlemnas till fullmäktige.

Vid detta hade utskottet ej något att anmärka. De fullmäktige, församlade i presidentkontoret, inkallades och fingo aflägga och underskrifva den föreskrifna eden, samt mottogo instruktionen, med underrättelse, hvarföre den ännu ej var i fullfärdigt skick.

Sedan fullmäktige afträdt, erinrade konungen utskottet om det kreditiv han skulle erhålla å riksgäldskontoret. Utskottet hemställde, om konungen ville mottaga det i samma termer, hvari kreditiverna å banken varit affattade, och konungen förklarade sig härmed nöjd. — Härvid förekom dock den svårigheten, som af Lantingshausen och Hamilton anmärktes (d. 27), att då man i de förra kreditiverna kunnat gifva banken, för erhållande af så väl ränta som afbetalning på kapitalet, anvisning på vissa disponibla statsmedel, så hade man nu blott de staten tillhöriga 12 tunnorna gulds bevillning att tillgå för räntan, men ingen fond för afbetalning å kapitalet; de ville att af samma fond 3 procent årligen skulle utgå till detta ändamål.

»Efter någon öfverläggning härom,» heter det, »hvarvid några af ledamöterna yttrade sig finna både betänkligt, sedan K. M:t lofvat att undvika all statsbrist, och äfven förbundit sig att betala räntan för hvad af kreditivet disponeras, att ytterligare fordra af statsmedlen någon afbetalning på kapitalet; och jemväl höllo före, att som kreditivet ej annat än i yttersta nödfall kommer att nyttjas, hela summan, i jemnförelse med angelägenheten af konungens biträde dermed vid ett sådant tillfälle, blifver mindre betydande; samt tillika, jemte förklarande af det underdåniga förtroende de hysa till konungens nådiga löfte om disposition af kreditivet, äfven anmärkte skillnaden emellan banken, som eger pengar till sitt förråd, och kontoret, som dem skulle upplåna; förenade sig utskottets ledamöter uti bifall till projektet». — Hamilton och Lantingshausen förblefvo dock vid sin mening.

Blef sedan fråga om summans belopp, till 50 eller 60 tunnor guld, då »en och annan af ledamöterna anmärkte, att differensen vore obetydlig, och som bruket endast skulle göras i nödfall, då omständigheterna kunde kräfva den sednare summan, så förenade sig i stöd deraf utskottet att utsätta uti kreditivet 60 tunnor guld». Hamilton och Lantingshausen yrkade åter på högst 50 tunnor guld, i enlighet med de förra kreditiverna[1]).

[1]) Till protokollet äro bifogade afskrifter af det kreditiv, som vid 1779 års riksdag af bankoutskottet utfärdades å banken, och af det som nu, utgående från hemliga utskottet, ställdes på riksgäldskontoret. Det förra lydde som följer:

»Sedan H. K. M:t behagat i nåder föreställa bankoutskottet nödvändigheten deraf, att banken hädanefter, såsom alltid tillförne, håller H. K. M:t och kronan tillhanda någon viss betydande summa, och hvilken vid sista riksdag blifvit determinerad till 50 tunnor guld, på det att vid sådane oförsedda händelser, hvarigenom rikets allmänna välfärd och säkerhet kunde äfventyras, H. K. M:t måtte ega en så skyndsam penningetillgång, som i sådane händelser, och till dess andra utvägar hinna utses, kunde finnas af nöden; alltså och emedan bankens välfärd är oskiljaktig ifrån rikets försvar och upprätthållande; och H. K. M:t derutöfver nådigst behagat förklara, att de medel, som till förenämde ändamål hållas af banken H. K. M:t i underdånighet tillhanda, hvarken äro ärnade eller kunna i någon måtto användas till statsverkets vanliga behof, utan endast komma att nyttjas vid sådana oförsedda händelser, hvarigenom rikets, och med detsamma bankens välfärd och säkerhet kunna äfventyras, har bankoutskottet härmed, och i kraft af detta förordnande, velat uppdraga och auktorisera herrar bankofullmäktige, att vid infallande vådliga händelser för rikets välfärd och säkerhet, dem Gud nådeligen afvände, samt uppå H. K. M:ts då tillgörande nådiga föreställning och reqvisition om bankens biträde till rikets försvar och upprätthållande, aflemna af bankens medel, och till H. K. M:ts nådiga disposition, till och med en summa af 50 tunnor guld eller 833,333 $^1/_3$ rdr specie.»

»Hvaremot herrar bankofullmäktige hafva, till bankens betalning för antingen större eller mindre del af denna summa, eller för hela summan, i händelse den hel och hållen skulle utgå, att af H. K. M:t erhålla nådig anvisning på tullverket, i händelse någon skyndsammare återbetalnings-väg icke skulle blifva för K. M:t och kronan möjlig, att af svenska tull- och licent-medlen undfå en procents ränta och en procents årlig afbetalning på kapitalet, som efter detta förordnande utgått, samt dessutom förskrifning i jemnlikhet härmed, af tullverkets vid den tiden varande administration, hvilken administration ock kommer att anses såsom bankens debitor, och för summan att i bankens räkenskaper upptagas.»

I det nya kreditivet var åberopadt bruket under såväl förra som närvarande regeringssätt, samt rikets ständers samtycke enligt hemliga ut-

Konungen fägnade utskottet denna dag med en nyligen från Köpenhamn ankommen underrättelse, att engelska hofvet anbefallt sin dervarande minister Elliot, att med det biträde han hade att förvänta af de holländske och preussiska ministrarne, enligt dem från deras hof meddelade instruktioner, arbeta på förlängande till krigets slut af det stillestånd, som till den 15 instundande Maj förut blifvit aftaladt mellan konungen och Danmark; och att man icke allenast kunde med säkerhet räkna på framgången af denna negotiation, utan äfven på förmedling till en verklig fred, sedan England och Holland förklarat, att i annan händelse med de mest kraftiga utvägar understödja Sverige, och hindra Danmark att vidare biträda eller befordra ryska kejsarinnans företagande.

Denna samma dag (den 27 April) har hemliga utskottet förehaft frågan om penningegåfvan till hertig Carl, hvilken enligt ständernas ändtligen fattade beslut, skulle af banken förskjutas, och af riksgäldskontoret ersättas. Ständen hade härom haft flera öfverläggningar hvar för sig, och flera inbördes meddelanden[1]).

---

skottets förslag; riksgäldskontoret var öfverallt satt i bankens ställe, såsom det der skulle hålla medlen tillhanda; och herrar fullmäktige anbefalldes att på skeende reqvisition, för infallande oförutsedda behof, utan hinder af en särskildt citerad § (16) i det för dem utfärdade reglemente, »genast upplåna, och till K. M:ts disposition öfverlemna en summa, till och med af sextio tunnor guld eller 1,000,000 rdr specie, inberäknade de kostnader och afdrag, som till ett sådant låns uppnegotierande utrikes till äfventyrs kunde blifva af nöden». För räntan gafs anvisning på den gamla bevillningen af 12 tunnor guld, som jemte den nya skulle upptagas, men hållas statsverket tillhanda; om kapitalets återgäldande fingo rikets ständer draga försorg vid en kommande riksdag, såvida icke annan utväg redan yppat sig.

[1]) Man var allmänt ense, att gåfvan skulle gifvas, och till dubbelt högre belopp, än hvad ursprungligen var föreslaget af Lejonanker; men preteståndet förmenade (den 20 Mars), att den ej borde utgå af banken, utan genom särskildt bevillning, hvaruti alla stånden skulle deltaga; förmodandes att de alla gerna skulle gå in på saken. Således måste frågan remitteras till bevillningsutskottet, men bankoutskottet borde tillfrågas, om summan kunde af banken förskjutas; i annat fall måste den på annat sätt upplånas.

Borgarståndet deremot beslöt, ehuru ej enhälligt, att summan skulle utgå af banken, sedan bankoutskottet blifvit hördt, huruvida omständigheterna kunde medgifva, att den genast af banken utbetalades. Mot detta tillägg hade en del protesterat, såsom varande menligt för bankens kredit att derom yttra någon tvekan; andra hade yrkat, att de tre stånd, som

Förnämsta svårigheten låg åter i bristande säker fond för summans återbetalning, och minst af alla disponerade riksgäldskontoret någon säker fond. Adeln hade satt i fråga manufakturfonden, och

---

egde disposition af banken, kunde omedelbart besluta öfver dess tillgångar, och blott underrätta bankoutskottet om sin vilja; åter andra, att ständerna sjelfva personligen skulle kontribuera till gåfvan.

Adeln förklarade sig (den 23 Mars) för prestesåndets mening, sedan Liljehorn uttryckligen upplyst, att konungen behagat samtycka, att riksens ständer på sådant sätt för H. K. Höghet finge betyga sin djupa vördnad och undersåtliga erkänsla.

Borgarståndet tyckte ej om denna utgång. Det sattes åter i fråga, att ständerna skulle sjelfva sammanskjuta till gåfvan. Man förfrågade sig hos konungen, och fick till svar, att han icke ville lägga R. Ständer något hinder i vägen, att den föreslagna summan, på sätt dem bäst syntes, och de lämpligast funno, insamla och till sitt ändamål använda. Borgarståndet beslöt då (den 27 Mars), att med förbigående af bevillningsutskottet till tidens vinnande, men efter bondeståndets hörande, samt bankoutskottets, summan skulle af banken för riksens ständers räkning förskjutas.

Bondeståndet, som den 2 April fick del af presters och borgares utlåtanden i frågan, gillade det sednare, för att undvika förhöjning i bevillningen. — Det var i samma plenum, som några ledamöter yrkat, att ståndet skulle få del i bankens förvaltning. — Adeln deremot vidblef (den 7 April) sitt fattade beslut.

Emellertid hördes bankoutskottet öfver frågan om medlens förskjutande, och medgaf detsamma, ehuru »de vid denna riksdag redan lemnade understöd af banken till rikets undsättning i det närmaste medtagit, hvad bankens nuvarande förmåga i dylikt afseende medgifver». Men ständerna torde anvisa så säker och nöjaktig fond, »att återbetalningen vid föreskrifna terminer icke felar». Helst önskades återbetalning inom fem års tid, annars halfårig liqvid, efter tre procent årligen af ursprungliga kapitalet, och tre procent årligen af dess belopp för hvarje tid.

Detta utskottets förslag gillades af prester och borgare, men remitterades af adeln till bevillningsutskottet. Alla de tre ofrälse stånden förenade sig i att förklara gåfvan till hertig Carl för en rikets gäld, som af riksgäldskontoret skulle banken återgäldas. Adeln fann detta vara lättare sagdt än gjordt, om man ej härtill anvisade någon viss tillgång, i en stund, då alla tillgångar tycktes vara tagna i anspråk.

I sista dagarne af riksdagen behandlade adeln ännu denna angelägenhet, och kom slutligen öfverens, att summan skulle assigneras på manufakturfonden. — Då detta upprepades af Rappe i hemliga utskottet (den 27 April), tillades särskildt, att tillgång kunde blifva ledig genom indragning af åtskilliga från denna fond utgående premier. — Det må tilläggas, att Wallqvist, som var anmodad af konungen att i presteståndet understödja detta ärende, ansåg konungen hafva uppriktigt önskat, att hertigen blefve uppmuntrad för sin trohet och nit.

äfven nu påminte dess medlemmar i utskottet om nödvändigheten af någon säkerhet i detta fall. Sannolikt i följd af ovilja från föregående tvister, kom det till en temligen häftig dispyt mellan Valley å ena sidan och Mannerheim å den andra, för det adeln, som ej tvekat att sätta fullmäktiges arfvode högre än de andra stånden ämnat, gjorde svårigheter för en summa, »använd till vördnad och kärleksbetygelse för konungahuset». Om tillgångarne för riksgäldsfonden ej kunde fördraga denna tilläggning, ansåg Valley utskottets arbete mycket ofullkomligt, och rikets tillstånd högst vådligt. Lantingshausen beklagade, att man kunde vilja tillägga adeln »någon mindre god intention inför konungen». Jon Bengtson påminte, som ofta förr, om bankens skyldighet att bispringa riket, och om bondeståndets befogenhet att deltaga i dess styrelse.

Man beslöt att, med förbigående af vidare hemställan till plena, hvarom erkebiskopen påminte, expediera nödiga skrifvelser till riksgäldskontoret och bankoutskottet, dock utan prejudikat för framtiden, och med anmodan till talemännen att följande dag derom underrätta stånden.

Det var ej blott konung och bondestånd, som tyckte att banken gjorde för litet till kronans hjelp i dessa tider af förlägenhet. Wallqvist finner detsamma, särdeles med hänsyn till det fördelaktiga utlåtande öfver bankens förvaltning sedan sednaste riksdag, och öfver dess ställning för tillfället, som bankoutskottet under den 15 April afgifvit till de i banken delegande stånden, med loford öfver fullmäktige, och hvilket utlåtande äfven åberopas i riksdagsbeslutet.[1]) Adeln har varit det stånd, som denna gång

[1]) Utlåtandet eller berättelsen finnes bland otryckta handlingar till riddarhusprotokollet. Det innehåller rikliga loford öfver sednaste bankorevision af 1788; öfver bankofullmäktiges nit och goda omvårdnad om verket; och öfver de författningar, efter hvilka verket varit styrdt sedan 1779 och 1786 årens riksdagar. Ej mindre prisas bankens närvarande ställning, såsom betryggande, så mycket vara kan under ögonblickets svåra förhållanden. Banken hade under de sednaste tre åren, befriad från alla sådana händelser, som kunde störa dess operationer, ej blott kunnat underhålla oafbruten utvexling af silfver mot sedlar, utan ock förbättra förhållandet mellan sedelstocken och den redbara behållningen, hvarpå realisationens bestånd förnämligast beror, samt äfven öka den fasta fonden, verkets egentliga grundval. — I följd af dessa gynsamma förhållanden är det, som bankoutskottet kunnat medgifva en jemkning i tiden för anslaget till span-

bevakat bankens väl med särdeles ihärdighet, och med framhållande af realisationens bestånd.

När val af bankofullmäktige för kommande åren skulle företagas hos adeln (d. 28 April), tillstyrkte Duvall, att de nu varande skulle i sin befattning behållas, hvarom på Wachtmeisters yrkande, hvarje klass för sig tillfrågades och bejakade frågan. Hos borgarståndet skedde nytt val (d. 20). Hos presteståndet likaledes (d. 25), hvarvid åter intriger synas ha varit å bane. Wingård tillstyrkte att bibehålla de nuvarande, och skall dervid hafva begagnat mindre lämpliga ordalag, [1]) som dock ej i protokollet ingått. Lagus och Wickelgren yrkade nytt val, och drefvo sin mening igenom.

---

målsinrättningar, utvidga diskonteringsrätten för det nya riksgäldskontoret, och medgifva förskott till penningegåfvan till hertig Carl; med hvilket allt banken också gjort riket all den hjelp, som dess egen säkerhet för denna gång medger. — Utskottet har för öfrigt sökt tillse, att bankens redbara tillgång alltid skall motsvara dess utelöpande sedlar, så att verket skall stå på egen grund, oberoende af mindre förmånliga händelser i rikshushållningen eller i den enskildta mynttillgången, och bankens kreditorer ega full säkerhet för sina insatta medel. Det har för tillfället sökt tillse, att de kostnader för riket, och den förminskning i redbara tillgångar i allmänhet, som kriget måste medföra, må så litet som möjligt störa bankens verksamhet, och derföre förnyat de vid föregående riksdagar gifna föreskrifter för mötandet af möjligen tillstötande svårigheter, särdeles till att bibehålla myntvärdets beständighet, hvars återställande, när det en gång blir rubbadt, »merendels ankommer på sådana lyckligare händelser, hvilka uti regeringars vanliga lopp mycket sällan förefalla». — Utskottet har slutligen företagit någon jemkning i enskildtas assignationsfrihet m. m.

[1]) Fant skrifver: Wingård steg upp, hugnade ståndet med försäkran om bankens goda tillstånd, upphöjde fullmäktige, tillstyrkte att bibehålla dem utan votering, »men blandade in i sitt tal vådlighet att till fullmäktige hafva vinglare och projektmakare. Wickelgren ressenterade dessa uttryck, trodde att sådane icke funnos ibland dem som af ståndet kunde väljas» etc., samt påstod fritt val. Nordin tror att Wingårds uttryck syftade på hans silfverprojekt; han blef icke heller nu vald.

23. Bevillningsfrågan.

Med allt hvad om hemliga utskottets utlåtande af den 24 Mars var förhandladt, hade en af riksdagens förnämsta frågor blifvit afgjord, om ständernas garanti för rikets gäld, och om inrättande af ett nytt riksgäldskontor till dess förvaltning. Återstod nu den sista icke mindre vigtiga, om bevillningen, såsom nödvändig både grund för garantien, och tillgång för krigets förande. Ständerna hade icke yttrat sig öfver den af hemliga utskottet föreslagna bevillningssumman, blott remitterat dess utlåtande till ett särskildt bevillnings- och krigsgärdsutskott, som åter å sin sida synes ha fattat sitt uppdrag så, att det endast egde att förslagsvis fördela summan på stånd och yrken.

Vi hafva redan anfört några drag ur detta utskottets verksamhet, och mycket mera vet man icke derom; resultatet är förvaradt i dess förslag till bevillningens fördelning, dateradt den 7 April, och ej särdeles afvikande från hvad som blef godkändt och offentliggjordt såsom rikets ständers beslut. Med förslaget följde en inledning, som redogjorde för utskottets sätt att gå till väga, samt några skiljaktiga vota.[1])

Det heter i inledningen, att utskottet, till vinnande af större redighet vid taxering och uppbörd, sammanslagit den nya bevillningen af 70 tunnor guld med den gamla af 12 tunnor guld, som förutom den gamla s. k. riksgäldsfonden och slottshjelpen hittills utgått; båda skulle nu till riksgäldsverket ingå, och statsverket, allteftersom medlen inflyta, bekomma sin andel, motsvarande de 12 tunnorna guld. Till att fördela denna ovanligt stora bevillning af sammanräknadt 82 tunnor guld, så att den ej skulle blifva alltför tryckande, hade utskottet hufvudsakligen följt 1770 års bevillningsförordning, i anseende till titlar, och derjemte den af 1762, då den hittills högsta af alla bevillningar uppgjordes, och mestadels fördubblat denna, men delvis skonat landets hufvudnäring, delvis åter mångdubblat afgifterna, för löntagare o. a. Vidare hade utskottet framför allt sökt beskatta allt öfverflöd, så högt ske kunnat utan att framkalla underslef, eller borttaga alla lifvets

[1]) Allt detta finnes bland otryckta allegater till riddarhusprotokollet

beqvämligheter. Alla hittills förekommande undantag hade måst lemnas å sido, deribland också de som stödja sig på särskildta ståndsprivilegier, dock med förbehåll mot allt prejudikat för framtiden. Slutligen tillstyrktes, att det remisslage, som brukat bestås vederbörande, måtte vid denna stora bevillning så nedsättas, att afgången ej blir allt för stor.

»Allt detta,» heter det till slut, »jemte tiden på hvilken rikets ständer anse sig kunna den föreslagna bevillningen sig åtaga, hemställer utskottet vördsamt till rikets ständers bepröfvande».

Sjelfva förslaget till bevillningsförordning var fördeladt i 6 artiklar, hvaraf fyra rörde personlig afgift efter stånd och vilkor, afgift af lön och inkomst, af fönsterlufter, och af öfverflödsartiklar; dertill kom en särskildt krigsgärdsgåfva af adel, prester och stadsboer efter hemmantal; samt angående formerna för taxering, uppbörd m. m.

Detta förslag bordlades hos adeln d. 7 April, hos de öfriga stånden den 9, öfverallt utan väsendtliga anmärkningar. Endast hos adeln förekommer ett yttrande med anledning häraf: i det Tigerstedt, på sitt egendomliga sätt, tillkännagaf att han reste hem till Finland, och såsom han egde en obetald fordran hos krigskommissariatet, och oafgjorda klagomål öfver våld, som var föröfvadt på hans gård och folk, kunde han ej, förrän hans fordran blef liqviderad, betala någon slags kontribution. — »Önskades lycksam resa af herr vice landtmarskalken,» heter det i protokollet.

Bevillningsfrågan företogs, liksom den om garantien af riksgälden, förr hos de ofrälse stånden, än hos adeln, hos de förre den 14 April; då äfven ett nytt, på enskildt väg tillkommet, anonymt förslag [1]) upplästes, grundadt på trenne hufvudmomenter: afgift af lön, inkomst, egendom, öfverflöd m. m.; konsumtionsafgift, samt personel afgift; allt afsedt på den största möjliga enkelhet i uträkning och uppbörd. Löneinkomsterna och jerntillverkningen voro lägre taxerade än i utskottets förslag; den personliga afgiften var beräknad efter 1779 års faddergåfva, men förökad $7^1/_2$ gånger, och dock äfvenledes lägre, än utskottet den upptagit; konsumtionsskatten, ämnad att fylla den brist, som härigenom måste uppkomma, var ställd i form af fyrdubblad landtull, hvilken uppgafs skola träffa hufvudsakligen konsumenterna, den mer som mer för-

[1]) Finnes tryckt som bihang till bondeståndets protokoll.

brukar. — Förslaget ansågs allmänt komma från sjelfva finansministern frih. Ruuth.

Detta projekt begärdes på bordet i Presteståndet, af domprosten Fant; och ståndet uppdrog åt sina deputerade i bevillningsutskottet, att jemte en ledamot från hvarje stift, sammanträda redan samma dag, för att jemnföra båda förslagen, och sedan om deras inbördes företräden yttra sig.

Den afgörande diskussionen hölls redan dagen derpå, då Fant å egna och de öfriga deputerades vägnar förordade det anonyma projektet, som blott för sent inkommit, för att af utskottet tagas i öfvervägande. Det var fördelaktigare för de prester, som hade lön i tionde; för dem som hade pastorat, och skulle betala efter mantal, kunde det komma på ett ut. Det var enklare, »med mindre titlar belastadt, till uppbörden qvickare, och för den fattigare delen af nationen drägligare». Men den personela afgiften behöfde jemkas, efter annan proportion än som vid faddergåfvan begagnats.

Häremot uppträdde Ekerman; han erkände visserligen, att det anonyma projektet kunde vid första påseende synas både enklare, och för preståndet förmånligare. Men vid närmare påseende befinnes ej blott den personela afgiften vara mindre väl proportionerad: såsom att erkebiskopen och biskoparne skulle erlägga 7 Rdr, och en kyrkoherde med 50 mantals pastorat 5 Rdr, då dock hvem som helst af de förre hade väl 4 gånger större inkomst än den sistnämde. Men hvad vigtigare är, den förhöjda konsumtionsaccisen blir för den arbetande och fattigare hopen högst tryckande; visserligen känbar för hvar och en som har något att aflåta, eller måste något köpa, men odräglig för den fattige. Nog är det bekant, att detta beskattningssätt brukas i andra länder, särdeles i England; men derför är icke sagdt, att det kan passa lika väl här. I England finnes vida större penningerörelse, större arbetsförtjenst, och derföre större möjlighet att köpa nödvändighetsvaror utan allför stor känning. Accisen måste nemligen göra varorna dyrare, och dermed i ett fattigt land sätta arbetaren i förlägenhet. Eländet är stort nog ändå efter missvextår; skall det nu ökas genom en bevillning, som fördyrar lifsuppehället, så vare det åtminstone långt ifrån oss att dertill medverka. Utskottet har visserligen med all sorgfällighet jemkat bevillningen undersåtarne emellan, så att den blir efter hvars och ens förmåga dräg-

lig; bäst vore således att antaga dess förslag, blott att det i några punkter förtydligas.

Malm åter insåg nog, huru betänkligt det vore att fördubbla den inrikes tullen, och dermed stegra äfven de oundgängligaste varors pris. Men han tviflade, att den fattiges elände kunde genom hvilket projekt som helst förekommas eller lindras, under sakernas närvarande ställning. När det varit svårt att uttaga en bevillning af 12 tunnor guld, huru mycket svårare en sjudubbelt större, med de hinder vårt klimat lägger i vägen för alla näringar, och dertill krigets förödelse, som hämmar handel och rörelse. Bäst vore derföre det förslag, som med det minsta antal titlar, den säkraste kalkyl, och det enklaste uppbördssätt, förenar den allmännaste och jemnaste fördelning af beskattningen; som icke betungar löntagaren utöfver den proportion, som för näringsidkaren antages, och som ändtligen träffar det rätta medlet att drygare beskatta den som mycket eger, och mycket njuter af statens goda, än den som lefver indraget. Och som han fann dessa fördelar förenade hos det anonyma projektet, ansåg han det vara det bästa man hittills hade att tillgå, ehuru det visserligen kunde tåla åtskilliga jemkningar.

Afgiften af lön och inkomst är, fortfor han, i det anonyma projektet satt mera än hälften lägre än i utskottets, och det med skäl. Då man besinnar, att en i sig sjelf otillräcklig lön blir genom förhöjda afgifter och stegrade varupriser ännu otillräckligare, och löntagaren sålunda bringas till att »tjena par honneur, och svälta par necessité»; då man betänker att han i konsumtionsafgift skattar lika med näringsidkaren, som eger utväg att lägga bevillningen på varan, och med arbetskarlen, som i ett folkfattigt land har lätt att stegra dagspenningen efter ökade behof; så är löntagarens ställning ofördelaktigare än de andras, hvilkas förtjenst icke så lätt kan beskattas, och hvilkas fattigdom medgifver nedsättning eller förskoning, då deremot procenten af lön med säkerhet utgår, så länge lön uppbäres. Men i jemnlikhet med löneprocenten borde bevillningen efter pastoraternas mantal nedsättas, och dervid iakttagas olika orters olika förhållanden.

Konsumtionsskatt är i alla länder erkänd som god, såsom träffande alla landets innebyggare i förhållande till deras större eller mindre lefnadsbehof, och till säljarens tillgång på sådane varor, som med säker afsättning medföra säker vinst. Nog få de

större städerna deraf mest känning, men så finnes der ock mesta förmögenheten, största folkmängden, der råder mesta lyxen, njutes mesta beqvämligheten, der bör derföre mest skattas. Men landtmannen får ock sin känning deraf, allt efter varupriserna, hvilka bero af större eller mindre tillgång. Ingen lider deraf oskyldigare än löntagaren, men han är vid alla beskattningar »ett bestämdt offer, så länge ej inkomsterna svara mot behofven». — En fyrdubblad accis blir visserligen alltför dryg, och åtskilliga modifikationer måste göras; den gamla tulltaxan bör läggas till grund, men hvarje artikel granskas, och taxeras efter deraf beräknelig vinst, och efter dess inflytande på näringarne; restitution i tull bör medgifvas för de varor, som icke utan denna förmån kunna hos utlänningen föryttras; den brist härigenom uppstår, kan godtgöras genom afgift för de öfverflödsvaror, hvilkas bruk kan kontrolleras, och frivillig skatt för andra, som af ståndspersoner allmänligen nyttjas, samt slutligen några tunnor gulds bidrag af banken, hvars vinst förmodligen kan beräknas till omkr. 120,000 Rdr årligen.

Att beräkna den personliga afgiften i enlighet med 1779 års faddergåfva, är mindre lyckligt. När det gällde en ringa summa, kunde det gå an att t. ex. taxera erkebiskopen eller en biskop till 1 Rdr. och en lektor eller kyrkoherde till 32 sk. Nu skulle en sådan proportion vara orimlig och alltför betungande, och man måste närmare reglera förhållandet efter inkomsterna. Sålunda modifieradt, blefve det anonyma projektet drägligast för något hvar, och särdeles för preseståndet.

Å andra sidan yttrade sig åter Wallin mot konsumtionsförslaget: lagd ej blott på öfverflödsvaror, utan ock på spannmål och annat som till lifvets uppehälle är nödvändigt, är konsumtionsskatten likasom ett »hemligt sugrör, som isynnerhet från den arbetande hopen drager all förmågan, ända till yttersta skärfven», och det så att man knappt vet, hvarifrån fattigdomen kommer. Och när folket är utmergladt, går både kronan och presten miste om sin rätt. Dertill kommer att konsumtionsskatten kan, såsom det tid efter annan skett med alla tullafgifter, ikläda sig natur af ordinarie och beständig utskyld, som man sedermera icke torde slippa, då dock frågan nu blott är om en extraordinarie bevillning till krigshjelp, hvilken med kriget bör upphöra. Den afgift som skulle erläggas efter pastoraternas storlek, kunde blifva tryckande

för dem som hafva mycket små pastorater. — I detta yttrande instämde flera, deribland Juringius, som särskildt fästade sig vid vådan af att ingå på någon slags afgift af obestämdt belopp.

Lagus deremot räsonnerade så här: det anonyma projektet måste medföra minskning i direkta utgifter, eftersom det uppgifver andra tillgångar till 20 à 30 tunnor guld; hvad som brister i proportion mellan det bättre och det sämre lottade presterskapet, kan af ståndet sjelf inom sig regleras; bevillningsutskottets projekt blir jemnförelsevis mera tryckande för de mindre hemmansåboarne, än för de större, och de utgöra dock flertalet, och bereda presten mesta inkomsten; accisen bör ej kunna blifva tryckande för presten i och för försäljningen af dess spanmål, emedan den kan afyttras hemma i husen.

Då Lagus och efter honom Juringius hade slutat sina anföranden, blef diskussionen afbruten genom statssekreteraren Schröderheims ankomst, hvilken framförde en helsning från konungen: »Hurusom, då K. M:t funnit sig föranlåten underrätta rikets ständer om de behof, som kräfva en större bevillning än tillförene vanlig varit, K. M:t icke utan öm sinnesrörelse föresett de bekymmer, hvarmed presteståndet, under öfverläggning derom, torde söka att förena knappare tillgångar med dess underdåniga nit att understödja konung och fäderneslaad. — Att i någon del lindra så vigtiga omsorger, hade K. M:t velat försäkra preseståndet om dess nådiga föresats och beslut, att bidraga till omkostningarne, och dermed tillika förminska bevillningen i den mån de medel inflyta, som K. M:t med så mycken rättighet bör förvänta, sedan K. M:t lemnat rikets bundsförvandter ett så kraftigt bistånd. K. M:t som med nådigt välbehag erfar preseståndets undd. tillgifvenhet, anser öfverflödigt att erinra ståndet om de vedermälen K. M:t alltid visat af dess nådiga hägn och beskydd för icke mindre religionens sanna helgd, än ett oförkränkt bibehållande af ståndets rätt, heder och anseende, varande K. M:t alltså destomera försäkrad, det ståndet ej lärer underlåta att nu, då omständigheterna och rikets välfärd sådant kräfva, lemna lika ojäfaktiga bevis af dess undd. trohet och nit för sin konungs och fosterlands bästa.

Erkebiskopen bad Schröderheim frambära ståndets glädje öfver konungens försäkran, hvaruti det såg ett nytt prof af konungens nåd, och »kände den tillfredsställelsen, som uppvärmer trogna undersåtares hjertan». — Efter Schröderheims bortgång

upptogs diskussionen åter, och ännu tvenne yttranden af betydenhet förekommo.

Wallqvist förordade konsumtionsskatten såsom billigare, och mindre känbar, än afgiften af lön och inkomst, hvilken i utskottets förslag var det hufvudsakligaste. Den fattige betalar lättare litet i sender, än mycket på en gång; han har som säljare blott half känning af accisen, köparen den andra hälften; han betalar intet för hvad han sjelf förtär. Äfven löntagaren träffas mindre af accisen, än af afdrag uti lönen. Slutligen bör göras afseende på det allmänna omdömet, som mera fäster sig vid bevillningens tyngd, än det inser dess nödvändighet, och minst rädes för en småningom och omärkligt utgående skatt. Men nog behöfdes jemkningar i den personliga afgiften. — I detta yttrande instämde flera, deribland Nordin och Wingård; den sednare med särskildt erinran om den stora olikheten mellan pastoraterna på olika orter, som gjorde utskottets förslag i vissa delar otillämpligt: ett pastorat af 100 mantal i Göteborgs stift kan knapt jemnföras med ett af 50 mantal på annan ort.

Hambræus deremot ogillade konsumtionsskatten. Att ju mera man förbrukar, dess mera bör man skatta, är nog rätt hvad öfverflödsvaror angår, hvilka den fattige kan umbära; men icke med afseende på nödvändighetsvaror, för hvilka han ofta skulle få skatta mera än andra, emedan han har flera munnar att spisa. Det går ej an att flytta bevillningens tyngd från den rikes sidentyg, kaffe, ekipager, lakejer, på det bröd som den fattige med drygare arbete skall förtjena, med ymniga tårar förtära. Genom besagda skatt skulle ock fabriker och näringar blifva så betungade, att om de nu knappt kunna bära sig, de skulle snart alldeles gå under. Att 30 tunnor guld, på detta sätt inbragta, skulle lindra bevillningen för oss, är antingen ogrundadt eller oskäligt; ty antingen vinna vi intet, eller vinna vi på andras bekostnad, när summan i alla fall skall af rikets undersåtare utgöras. Särdeles betungade blifva alla de som bo i städerna o. s. v.

Och, heter det i protokollet, »som pluraliteten af ståndets ledamöter förklarade sig för antagande af det sednare projektet, uppå Hr prosten Zetterbergs gjorda tillstyrkan, att de ledamöter, hvilka haft detta ärende förut under särskildt öfverläggning, åter ville träda tillhopa, att projektera den jemkning, som billigheten fordrar, och flera ledamöter tillstyrkt»; gjordes proposition, att det

nya projektet vid bevillningen må följas, med minskning af en tredjedel på pastoratets afgift, samt någon nödig jemkning ståndets ledamöter emellan, hvad personela afgiften beträffar; dock med vilkor att de öfriga stånden äfven uti samma projekt ingå.

Denna proposition besvarades »både med ja och nej»; men som de ledamöter, hvilka förklarat sig för bevillningsutskottets projekt, afstodo från votering, blef propositionen åter upprepad, och »utan något nej bifallen». — Fant påstår, att vid början af plenum voro väl tre fjerdedelar af ståndet emot det nu antagna förslaget.

Till följande dag (d. 15 April) hade Fant, jemte öfriga deputerade, förehaft den öfverenskomna jemkningen af den personliga afgiften. Hvad dervid framstår, var bland annat att man öfverflyttat hvad som var lagdt på hustru och barn, på mannen allena, och bestämt hans bevillning efter inkomster. Deremot protesterade Malm, som sjelf varit med bland de deputerade, men ej kunnat göra sig hörd för sin låga röst. Han som var ogift, fann det obilligt, att man borttagit all afgift för barn, äfven öfver 15 års ålder; dermed finge den som inga barn hade, betala lika med den som egde denna lifvets glädje; hvarje arbetsför person i staten borde taxeras, och barn öfver 15 år kunde göra nytta i hushållet; de föräldrar af presteståndet, som ej hade råd att underhålla sina barn, och för dem betala bevillning, kunde låta dem användas i näringarne.

Härtill svarade Fant och Barkman, att presters barn öfver 15 års ålder kosta att underhålla och uppfostra, utan att göra gagn; att kasta dem in i ett annat stånd, der de ej behöfdes, vore ej skäl; annat var förhållandet med allmogens barn vid denna ålder, och derpå torde nog bondeståndet göra afseende för sin del; det var en kristlig pligt för de barnlöse, och bland dem var Fant sjelf, att underlätta bördan för dem som hafva barn. — Barkman var emellertid ej någon anhängare af konsumtionsförslaget, som kunde komma att göra »mjölet, strömmingen, sillen, halmkärfven, vedlasset» dyrare för de fattiga i städerna.

Wallqvist afbröt nu diskussionen, med erinran om olämpligheten att förnöta tiden med en öfverläggning, som kanske blefve utan allt gagn, om nemligen de öfriga stånden antoge en helt annan grund för bevillningen. Man fann det rigtiga i denna an-

märkning; men öppnade i stället en annan diskussion af ej mindre svårighet, om tidsbestämning för bevillningen, hvarom vi sett adeln redan på förhand väcka fråga. Efter Wallqvists berättelse har konungen annandag påsk, dagen före första diskussionen i presteståndet, i hans närvaro tillsagt erkebiskopen att ej göra annan proposition än på obestämd tid eller till nästa riksdag, och Wallqvist har, på Troils anmodan, med afsigt uppehållit ståndet så länge som möjligt med preliminärfrågor, för att hindra företagandet af denna hufvudfråga. Men adel och bönder befunnos lika senfärdiga, borgarne fattade ett beslut som presterna ej ville följa. Och så måste man deran, men lyckades finna en medelväg, som dock tyvärr misshagade adeln.

Enligt protokollet har Wallin först anmärkt, såsom en högst vigtig omständighet, att med erkännande af bevillningens nödvändighet, det vore icke mindre nödigt att för densamma utsätta en bestämd tid, både för sakens egen skull, och enligt förra tiders praxis. Vid hvarje ny bevillning eger svenska folket obestridlig rätt att bestämma både dess belopp och dess långvarighet. Före år 1680 gåfvos alla bevillningar på ett, högst två år, och detsamma vore nu så mycket angelägnare att iakttaga, som denna bevillning blir den drygaste som någonsin utgått, och på förhand satt oss alla i stor förlägenhet för medel och utvägar. Deputerades förslag torde i theorien vara det bästa, men vid verkställigheten kunna svårigheter möta, som de ej kunnat förutse, och som behöfva afhjelpas i tid, för att ej blifva alltför tryckande på längd; hvaraf kunde följa, att bevillningen antingen ej utgick, eller medförde de bedröfligaste verkningar. Vid 12 tunnor gulds bevillning hafva restantier förekommit; nu lägges dertill 70 tunnor, och det under brinnande krig. Efter den erfarenhet, som ett eller två år gifva, kunde åtminstone jemkningar ske, och varande eller blifvande olikheter rättas; särdeles i händelse af fred, då krigsgärden af 7 millioner för detta års fälttåg måste till större delen försvinna, och kanske genom vunna fördelar och ersättningar äfven en del af skulden kunna afskrifvas. I sådant fall måste den lindring som uppstår, komma samtlige skattdragande till godo. I alla fall blir det för dem en hugsvalelse att kunna hoppas lättnad en gång, »hvaremot en obestämd tid gifver dem en förtviflande utsigt».

Han föreslog således, att bevillningen skulle fastställas på två år, och det förbehåll göras, att i händelse af någon eftergift

eller afkortning för något af de andra stånden, äfven presterskapet måtte häruti njuta sin andel, efter proportion af sitt bidrag till bevillningen. Häruti instämde Gettmark, och Juringius, hvilken vidlöftigt skildrade rikets svåra ställning, huru allt måste förena sig, både nit och lycka, egen ansträngning och bundsförvandters välvilja, för att framkalla ett godt slut. Han ville dock för sin del gå in på bevillningens utsträckning till tre år, om ståndet så funne för godt.

Brunnmark hade trott att frågan var afgjord; men eftersom man nu vill göra svårigheter och inskränkningar, fann han sig icke hafva rätt fattat ståndets beslut. Han påminte om krigets anledningar, nemligen fiendens stämplingar, och en förrädares ränker. Kriget kunde således icke kallas offensivt utan defensivt, till att »i tid förebygga den våda, som framdeles otvifvelaktigt drabbat uppå oss, hvartill konungen enligt regeringslagarne hade en oinskränkt rättighet». Han skulle icke hafva talat härom, om han ej visste att det fanns, väl icke inom detta stånd, men derutom, sådana som trodde kriget ej vara af nödvändigheten påkalladt. I alla fall måste vi nu sätta konungen i stånd att utföra detsamma. Visserligen är krigsgärden så dryg, att kanske ej alla kunna den utgöra; konungen är ej heller blind för detta förhållande, och har lofvat göra allt hvad han kan för att lindra bördan. Det vore väl om de förmögna ville åtaga sig största tyngden. Det gäller att hindra, det fienden får tränga in i landet, i hvilket fall både faran och kostnaderna blefve större, och störst för den som mest har att förlora. Ständerna hafva garanterat rikets gäld, och måste stå vid sina ord, således kan gärdens belopp ej nedsättas. Med att bestämma viss tid, träder man konungens rätt för nära; det vore detsamma som att säga: »så snart denna tiden lupit till ända, måste riksens ständer träda tillsammans, antingen nödvändigheten det fordrar eller icke»; då likväl ständernas sammankallande är en rättighet, som enligt regeringsformen tillhör konungen allena.

Erkebiskopen förklarade nu ock å sin sida, att det vore »betänkligt att utsätta tiden för en bevillning, som genom den af riksens ständer garanterade gäld måste utgå, till dess samma gäld vore betald, såsom ock en inskränkt tid för bevillningen tycktes medföra någon svårighet i anseende till 38 § regeringsformen, hvarföre han äfven icke såg sig kunna göra någon proposition,

hvarigenom K. M:t skulle finna sin uti förberörda § stadgade rätt kränkt».

Denna förklaring synes ha kommit något förhastadt. Wallqvist frågade, huruvida det vore honom tillåtet att yttra sig, sedan ordföranden förklarat sig ej kunna göra proposition; hvartill Troil svarade, att han ej kunde hindra någon att uttala sin mening.

Wallqvist sade sig då blott vilja lemna några upplysningar, såsom den der sjelf sutit i hemliga utskottet. Gälden var noga och säkert beräknad, likaså dess afbetalning, såvida ej oväntade fördelar eller motgångar mellankomma. Skulden är garanterad, bevillningen af 70 tunnor guld behöfves till dess honorerande; alltefter som skulden minskas, minskas bevillningen; förfarandet härvid är vederbörande tydligt föreskrifvet. »Sättet af denna administration måste vara en hemlighet till bestämd tid, men uppenbarelsen inträffar med visshet, under vissa vilkor, för hela menigheten.» Bevillningen blir nog svår att utgöra, men är oundgänglig för rikets frälsning. Utom de medel som äro allena i konungens hand, att stadga den allmänna hushållningen, och minska onödiga importer, som draga solida myntstocken ur riket, och hvilka konungen på en gång lärer känna sig pligtig åt sitt hjerta och sitt folk att visligen bruka, äro utvägar vidtagna att förvandla rikets utländska skuld till inländsk, och så bespara landet räntan. Nog måtte det finnas förmöget folk som dertill vill bidraga. Att bevilja är väl till sjelfva hufvudsaken och alla dermed förenade omständigheter en riksens ständers egen rättighet, af så stort värde, att till dess försvagande ingen anledning borde gifvas; det kan ock hända, att bevillningens fördelning vid verkställigheten icke befinnes i allo lämplig; men detta lärer icke hindra någon klok och redlig man att taga sig så nära han kan.

Hvad tiden för bevillningen angick, kunde han icke inse, huru 38 § regeringsformen om konungens uteslutande rättighet att sammankalla riksdag, och ständernas bevillningsrätt kunde komma i kollision; aldraminst nu, då »den extraordinarie bevillningen har sin bestämda tid i sin egen kalkyl, och i grund af garantien skall och bör fortfara intill den termin, på hvilken samma kalkyl löper, utan att riksens ständer ega någon annan tid med eller utan riksdag en betalning innehålla, till hvilken de inför hela den ärliga verlden sig förbundit». Skulden skall komma att aftaga och försvinna, men intill dess måste bevillningen utgå. Annat förord-

nande skulle skada krediten, om nemligen tillgångarne vid bestämd tid kunde åter komma under öfverläggning. Genom en fri öfverläggning om garantien är frågan om tiden afgjord. Huru bevillningens ojemnheter skulle kunna jemkas utan ståndets sammankallande, är ibland de frågor, som måste vika för det stora hela. Att genom beslut nu »forcera» sig till riksdag, vore stridande mot grundlagen, och dessutom lär väl något hvar vara »nog upplyst och öm om fäderneslandet, att inga riksdagar begära, aldraminst sådane som skola på viss tid nödvändigt infalla. Att förbigå äldre, men ännu icke bland oss glömda tider, torde man i den närvarande finna skäl till den öfvertygelsen, att både kung, folk och lagar äro bäst belåtna utan de sammanträden, som oftare vållat oenighet än frid, och bereda flera osäkerheter än rättelser. Dessa följder vore icke imaginerade för denna tidpunkt, under hvilken man med allt skäl befarar främmande influenser, som en fri nation, lika med alla slags usurpationer, bör förekomma och afvända». Konungen har lofvat underlätta bevillningen, och lärer nog i lämplig tid åter sammankalla riksdag, till nödiga jemkningars företagande.

Härtill svarade först Gottmark. Han erkände det visserligen vara en tröst, att bevillningen en gång kunde blifva nedsatt, och han hoppades äfven att så skulle ske, om vi blott en gång få fred; men så mycket mindre skäligt vore det att nu skrämma landets innevånare med en bevillning på obestämd tid; den är förskräcklig nog i sig sjelf. Man bör fastmera söka underhålla nitets eld i alla sinnen; och detta vore ett högre syftemål, än att undanrödja all anledning till riksdag. Icke är det nödvändigt att riksdag skall hållas, när denna bevillning upphör, det beror på konungen att derom besluta enligt rikets ställning för tillfället. Skulle så inträffa, att konungen finner för godt sammankalla riksdag vid den tid bevillningen utlöper, så är det icke derföre ständerna som förelägga tiden. Konungen kan ju genom lyckliga händelser få tillfälle att förunna undersåtarne något uppskof; han har ock lofvat göra hvad han kan till bördans lindrande. Skulle deremot olyckor tillstöta, såsom missvext och annat, blefve det så mycket omöjligare att bevillningen kunde fortfara. »Riksdagar hafva väl under den framfarna sjelfvåldstiden varit vanskliga; men så vill jag dock ogerna se nationen med så svarta färger afmålad, som skulle det vara dess beständiga egenskap, att af främmande makter låta sig

ledas, samt att det skulle vara äfventyrligt, att ständerna af sin konung sammankallas. Under nuvarande sälla regeringssätt, och en så högt älskad konung, kan sådant omöjligen vara att frukta. Och vittnar nogsamt den frivillighet, med hvilken riksens ständer åtagit sig riksgäldens betalande, huru ogement färdiga och villiga de äro, att efter yttersta förmåga K. M:ts nådiga vilja fullkomna».

Äfven Wallin kunde, med all aktning för talemannens förklaring angående propositionen, ej frångå sitt yrkande på bevillningens inskränkande till viss tid. Derigenom minskas ej ständernas ansvarighet; en enskildt kautionist eger ju vidtaga de mått och steg, genom hvilka han bäst kan uppfylla sin förbindelse, som dock fortfar, tills den uppsäges. — Hambræus beklagade den vändning som talemannen gifvit saken. Bevillningens fördelning kan nog komma att behöfva ändras, och det kunna blott ständerna göra. Häruti instämde fyra andra talare.

Erkebiskopen upprepade sin försäkran, att han ej kunde göra annan proposition, angående tiden för bevillningen, än till nästa riksdag; han hade derom fått konungens uttryckliga befallning, i närvaro af en annan ledamot af ståndet. — Krogius sade sig ej heller kunna inse, att icke bevillningen måste fortfara tills gälden är betald; i samma mån detta sker, torde nog konungen nedsätta bevillningen, och äfven låta jemka den, hvilket kunde ske utan ständernas hörande. — Benzelstjerna hade önskat, att tiden bestämdes till 2 à 3 år, men gaf vika för konungens vilja.

Gottmark deremot tillstyrkte att uppskjuta afgörandet, att genom erkebiskopen anmäla hos konungen ståndets beredvillighet att ingå på bevillningssumman; samt låta undersöka förhållandet mellan bevillningen och rikets hela rörelsekapital, huruvida icke detta skulle alldeles försvinna ur riket, om bevillningen länge fortfore. — Wallqvist åter yrkade, att talemannen måtte, »till följe af sin gjorda förklaring, antingen helt och hållet afslå propositionen, eller ock göra honom om bevillningens utgående till nästa riksdag».

Nu kom Barkman emellan med ett nytt förslag, att »i så fatta omständigheter, och då projektet till bevillningen är i hast författadt, samt sjelfva nödvändigheten synes fordra en ytterligare jemkning och lämpligare fördelning deraf emellan K. M:ts undersåtare, åtminstone den enda utvägen, som ännu synes vara öfrig, kunde vidtagas, att man ingår till K. M:t med en underdånig anhållan, det en riksens ständers deputation eller bevillningsutskott

måtte efter två år få komma tillsammans här i Stockholm, ej allenast att närmare öfverse, granska och reglera den nu blifvande bevillningen, utan ock tillse, i hvad mån den må kunna tåla förminskning».

Detta förslag fann bifall hos båda partierna. Hambræus ville blott tillägga, att med afseende på skiljda orters olika förhållanden, antalet af prester i detta utskott ej måtte blifva mindre än 30; och att utskottets befattning ej må sträcka sig till någon förhöjning af bevillningssumman, utan blott nedsättning. Likaledes Wallqvist, att utskottet måtte få en instruktion, som uttryckligen förbjuder att pålägga något slags gärder, eller befatta sig med andra ärenden, som rikets ständer tillhöra. Han erinrade äfven om sakens meddelande åt de andra stånden, sedan man först erhållit konungens samtycke.

Utan vidare diskussion, synes det, beslöt man verkligen, i enlighet med ofvanstående, en förfrågan hos konungen, som uppdrogs åt Wallqvist att framföra; och skulle frågan under tiden hvila. Wallqvist återkom efter en liten stund med konungens samtycke till en bevillningsdeputations sammanträdande hvart tredje eller fjerde år, så vida han ej funne nödigt att kalla den dessförinnan. Konungen förmodade att ståndet härmed åtoge sig bevillningen till nästa riksdag, och om det ena som andra underrättade medstånden.

Wallqvist fick mottaga ståndets tacksägelser för väl förrättadt ärende; och proposition gjordes i följande ordalag: »Bifaller ståndet bevillningen till nästa riksdag, med villkor af det projekterade och af K. M:t gillade riksens ständers bevillningsutskott, som hvarje trenne år sättes, och har att jemka, aldrig öka, men väl nedsätta bevillningen; och att bevillningen aldrig nedsättes utan i proportion af sjelfva beskattningen, i lika mån för hvarje stånd?»

Denna proposition besvarades med enhälligt ja. Wallqvist afsändes genast till borgarståndet, som denna dag äfven var samladt. För det officiela meddelandet till samtliga medstånden uppsattes följande protokollsutdrag:

»Under öfverläggning om antagande af den nu föreslagna och nödiga bevillningen, kom hos ståndet i öfvervägande, huru emellan 38 § i regeringsformen den 21 Augusti 1772 och riksens ständers rätt att sin bevillning sjelfva utsätta, en märklig betänklighet sig yppar, af den följd, att med förordnande af annan bevillningstermin, än till nästa riksdag, hvad om riksdags samman-

kallande H. M:t allena är förbehållet, synes förnärmas, och med afgörande af en så vidsträckt bevillningstermin åter den svårighet inträffa kan, att det nu antagande bevillningsprojektet på lång tid skulle sakna de förbättringar och jemkningar det lättligen behöfva kan; i betraktande hvaraf ståndet beslöt att dessa omständigheter hos K. M:t i undd. anmäla, med föreslående af den utväg, att ett riksens ständers bevillningsutskott hvart tredje år, när riksdag icke inom samma tid inträffar, måtte af riksens ständer väljas, och af K. M:t sammankallas, att den nu afgörande bevillningen jemka, reglera, och efter omständigheterna nedsätta, men alldeles icke öka och förhöja, och ännu mindre med några andra riksens ständers göromål sig befatta, under hvilken anledning som helst; föreslående ståndet af sina medel till detta utskott 30 ledamöter, att väljas på samma sätt som riksdagsmän, sig äfven förbehållande, att gemensamt med de öfrige respektive medständer för detta utskott utfärda en utförlig och noga instruktion. Sedan K. M:t icke ogillat detta förslag, har preste̊ståndet det antagit, och borde ståndet, hvad i detta ämne hos thy förevarit, med de öfrige respektive stånden hörsam- och vänligen kommunicera, tillika med den underrättelsen, att ståndet, under vilkor af det föreslagna bevillningsutskottets antagande af alla stånden, för sin del fastställt den föreslagna bevillningen, att utgöras till nästa riksdag.»

Ur Wallqvists berättelse om riksdagen må tilläggas, att enligt hans uppgift Hambræus var upphofsman till det förslag som preste̊ståndet antog, om ett tidtals sammankommande bevillningsutskott, ehuru han förmått Barkman att framföra det. »Den allmänna inquietuden, nödvändigheten att göra något, och allas önskan att likväl göra ingenting hufvudsakligt, födde denna tankan.» På Hambræi begäran hade Troil och Wallqvist på förhand utverkat konungens samtycke till saken, hvarföre Wallqvist sedan så mycket tryggare kunde åtaga sig ståndets uppdrag att det begära. Man hade annars velat tillskrifva konungen sjelf ideen, men origtigt, ehuru ej utan liknelse, som man sett af hans förslag till säkerhetsakten [1]).

Borgarståndets diskussion om bevillningen begyntes som presternas den 14 April, men slöts först den 21. Naturligtvis

[1]) Af Wallqvists berättelse vill ock synas, som Schröderheims uppträdande, hvilket utsträcktes äfven till borgare- och bondestånden, varit för-

återkomma här, ehuru fullständigare, till stor del samma skäl och motskäl, som i preståndet, hvarföre endast en ringa andel af det vidlöftiga talandet behöfver återgifvas. Sjelfva grundlagen gjorde bevillningen till hvarje stånds ensak för sig; också hade presterna mest afsett hvad för dem skulle vara minst tryckande, och så gjorde äfven borgarne å sin sida.

Diskussionen öppnades (d. 14) af Ekström, som gerna erkände den möda och det nit, som utskottet nedlagt i sitt arbete, och ej mindre sin egen brist på sakkännedom; men han kunde ej gilla de principer, som lågo till grund för bevillningen, och som lemnade mycket utrymme åt godtycket. Köpmannens verkliga förmögenhet eller inkomst kan ingen annan än han sjelf känna. Tjenstemannens inkomst deremot är lätt att beräkna; men att taxera den till afgift, är att taga med ena handen, hvad man gifvit med den andra; titel utan embete borde ej vara föremål för beskattning, utan fastmera anses för hedrande, ehuru tom utmärkelse. Att beskatta öfverflöd är rigtigt, när det gäller utländska fabrikaters bruk, men ej inländska, ty dermed hämmas den egna industrien. Slutligen, ju flera skattetitlar, desto flera svårigheter, dess mera anledning till missbruk. Bästa beskattningssättet är att lägga afgift på konsumtion; det visar sig af Englands och Hollands exempel, det har ock här ofta varit påtänkt, men mött hinder deruti, att bevillningen alltid företages mot slutet af riksdagen. När det gällt en bevillning af ringa belopp, har det ej varit nödigt att göra noggranna uträkningar; helt annorlunda, när det gäller en flerdubbelt större. Komsumtionsskatten träffar hvar och en efter råd och lägenhet; att varorna derigenom fördyras, hjelpes dermed att minskad afsättning tvingar till lägre priser; ökade tullar försvåra landthandeln; men å andra sidan, ju mera lö-

anledt af Wallqvist sjelf, i förbindelse med Armfelt. De hade öfvertalat konungen att på detta sätt söka förmå samtliga stånden att åtaga sig bevillning till nästa riksdag, mot löfte om nedsättning inom tre år, om möjligt; annars riksdag vid den tiden, eller sednast efter 6 år. Men konungen hade sedan åtrat sig, eller kanske af detta förslag, såsom af månget annat, begagnat så mycket honom behagat, och ej mera. Men Wallqvist förlägger saken till den 19, i sådana ordalag, att den synes ha gällt ett upprepande af det förut tagna steget af samma slag. Emellanåt har Wallqvist skrifvit väl mycket ur minnet. — Adlerbeth tillskrifver konungen sjelf förslaget, men åberopar ett yttrande af Nordin, som gifver Wallqvist skulden.

nande uppsigten mot lagbrott blifver, dess skarpare blir den. — Fönster-afgift är rimlig, just emedan den hufvudsakligen träffar öfverflödet; för bruket af tobak borde skattas, och för utländska möbler; vidare för penningeräntor, och af sådana verk, som äro grundade på »uteslutande handel, omsättning af pengar, eller nästans nöd»; slutligen till fyllnad, en väl proportionerad koppskatt, sedan likväl jorden i riket fått sin andel, enligt utskottets förslag.

Äfven Ekerman gjorde anmärkning vid det sätt, hvarpå utskottet taxerat löneinkomster, vida tyngre jemnförelsevis än näringar; likaledes Skog. Valley och Sjöberg ville göra skillnad mellan beskattningssättet för land och för stad: för landsbygden passar att lägga afgift på egendom eller jord, och på person; för städerna passar bättre afgift på konsumtion och på lyxvaror. Konsumtionsskatten inflyter småningom, hvilket är en stor fördel. Sjelfva det rika England skulle ej utan missnöje bära sina stora gärder, om de utgingo efter sådana grunder som hos oss. Till slut borde ståndet vid denna riksdag nedsätta en komité, till att utarbeta en lämpligare taxeringsmethod.

Printz åter ville fördela hela bevillningen mellan stånden, så att adeln finge på sin lott 5 tjugufjerdedelar, presterna 3, borgarne 5, ståndspersoner i stad och på land 4, bondeståndet 7 tjugufjerdedelar. Inom hvarje af dessa klasser borde beskattas först dårskap och öfverflöd, så jord, näring, och sist person. Adeln eger mera än en fjerdedel af rikets 80,000 hemman, och de bästa sysslorna. Privilegier lära väl icke heller böra göras gällande i nödens eller farans stund; de vore ej till hinders 1682, då adeln nyss efter undergången reduktion, ensam åtog sig en fjerdedel af hela bevillningen. Än mindre lära de betyda i krig [1]). Äfven preseståndet blef 1682 ej skonadt. — Den nu utgående bevillningssummans fördelning inom stånden torde tåla närmare granskning; för de fattige måste afgifterna nedsättas med en

[1]) »Jag är viss på, att ett anryckande och ströfvande parti kosacker och kalmucker ej blott med adliga privilegierna skrämmas långt, eller afhållas från plundring och rof, om ock säteriegaren med alla dess underhafvande bönder och torpare mötte dem på säteriets gräns med hvar sitt exemplar deraf, och aldrig så kraftigt demonstrerade säteriets skattefrihets natur, utan tvärtom skulle ett par kanoner, ett par dussin musköter med behörig ammunition, styrda af raska armar, verka långt mera.» Lika litet torde fienden respektera presterskapets privilegier; och »om fienden intager och härjar pastoratet, lära ej många pastoralier vankas».

tredjedel; för öfverflödsvaror må ej någon taxeras, som ej har råd att nyttja dem.

Flodström yrkade nedsättning i bevillningen för kopparverken, och särskildt för Avesta, som annars kunde gå under; Rechardt fordrade lindring för Torneå stad. Engström erinrade, att statsskulden ej kunde blifva till fullo betald under någon nu varande riksdagsmans lifstid; men å andra sidan kunde en bevillning af 82 tunnor guld ej fortfarande utgå, utan att utarma riket. Den borde derföre utsättas till två års tid, och förbehåll göras, att om något stånd nedprutar sin andel, äfven borgarståndet får åtnjuta lindring.

Allt detta var emellertid blott en förberedande diskussion, som ock nu afbröts af talemannen, för andra ärenden, och på grund af några begäran om uppskof. Den 16 April fortsattes öfverläggningen; och Apiarie framlade ett tredje förslag till bevillning, utgående på att genom uteslutande kapitationsafgift inbringa hela den erforderliga nya bevillningssumman.

Westin förklarade sig väl kunna sätta i fråga, om det anonyma projektet rättligen kunde till pröfning upptagas; men af aktning för de ledamöter af ståndet, hvilka syntes benägna derför, ville han äfven deröfver yttra sig. Utskottet har bygt sitt förslag på gamla häfdvunna grunder, särdeles på 1770 års bevillningsförordning, och har skonat barn, qvinnor, fattiga. Det nu sednast framlagda kapitationsförslaget träffar deremot alla, och de familjer, som bestå af många medlemmar, värre än andra. Det anonyma förslaget slutligen synes nedsätta löntagarnes afgifter, men trycker dem hårdt medelst konsumtionsskatten, det trycker ock de på barn rika familjerna, det träffar de fattiga, samt städerna utan afseende på deras klassifikation. Man åberopar härför Preussens, Hollands, Englands exempel. Men i Preussen träffar konsumtionsskatten mest öfverflödet; hade man der lagt tull först på linfröet, så på linet, slutligen på väfnaden, hade ej lärftstillverkningen så kommit sig upp, som den gjort. Hollands aristokratiska regering har vetat att hvälfva utlagorna på det ringare folket, och dock träffar accisen äfven der mest öfverflödet, ej rudimaterierna; landets folkrikhet gör tillsynen vid tullarne lätt, då hos oss landttullens stegrande skulle öka vinsten af försnillning. I England är förhållandet ungefär dylikt som i Holland; dertill kommer den stora och vidsträckta afsättningen af landets pro-

dukter, hvilken befordras genom exportpremier. Der täflar ej bonden med borgaren uti handtverk, såsom hos oss; kring några af våra städer, såsom Grenna, Cajana o. a. finnes knapt någon skillnad mellan landtman och borgare, och obilligt vore der att mångdubbla konsumtionsskatten för den sednare. Tillökningen i tullen på jernet skulle göra det dyrare på utrikes ort, der redan ryska jernet, tillverkadt af lifegna, och fraktfritt utfördt, är oss en svår rival; vår koppar, messing, bly, skulle knapt löna tillverkningen. Att göra indragning i sitt lefnadssätt, och dermed minska sin konsumtionsafgift, låter sig göra för den förmögne, ej för den fattige. Sillen skulle blifva lika dyr som hummern. Stockholms stad skulle komma att erlägga lika mycket som förut hela riket, och städerna tillsammans halfva bevillningssumman. — Han tillstyrkte att antaga utskottets förslag.

Häruti instämde Normén: Förslaget till koppskatt tager sig bättre ut på papperet, än i verkligheten. Konsumtionsskatten skulle i Finland flytta handeln, ännu mera än hvad hittills varit förhållandet, ifrån städerna till allmogen, som skulle segla direkte till Stockholm, och erlägga tull en gång, under det borgaren finge tulla först vid landtmarknaden, så vid sin egen stad, slutligen i Stockholm. — Likaledes Bergs: Vid förhöjning af tullafgifter slår icke alltid in, att två gånger två gör fyra; ju högre och oformligare taxan är, desto större blir missräkningen; och om den höga landttullen verkligen kunde indrifvas, skulle näringsidkarne gå under. Våra metaller få nog af hvad utskottet dem pålagt; om någon gång priset på utländsk marknad kan vara högt, räcker det ej till att betäcka hvad en annan gång går förloradt. Vid den mindre lyckliga utsigt, som åsamkad riksgäld beredt oss, borde vi söka att öka, ej qväfva vår industri, med deraf följande export. Vid flera riksdagar har borgerskapet sökt att blifva af med landttullarne; genom den nu ifrågasatta förhöjning skulle de blifva flerfaldigt besvärligare, då hvarje stad blefve för den andra som en utländsk. En och annan vara skulle komma att betala högre tull i närmaste stad, än vid införsel utifrån. Ej duger alltid här, hvad som brukas i andra länder: klimat, läge, folkmängd, förmögenhet, allt är olika. — Han tillstyrkte utskottets förslag, på tre års tid.

I ungefär samma syftning talade flera andra. Carling kunde ej finna obillig den höga procent, som utskottet påfört embets-

och tjenstemännen: näringsidkaren lär ej slippa för bättre köp; konsumtionsskatten skulle draga spanmålshandeln ur stadsboarnes händer. Likaså borgmästar Westerberg: förde han talan för sig och sina likar, skulle han förorda konsumtionsförslaget; men han talade för sina kommittenter. Nolleroth tycktes vilja gå en medelväg, tillstyrkte förhöjning i landttullen, afgifter för öfverflöd enligt utskottets förslag, bevillning af löner, ökad bevillning af dykeri-, diskont- och assistans-inrättningar. Engström ville heldre betala 20 procent af sin under kriget blifvande behållning, än underkasta sig konsumtionsafgift. Ahlström påminte, att Englands industri nått sin höga ståndpunkt, medan tulltaxorna voro låga; sedan de under kriget stigit, saknades ej klagomål. Flera med honom, deribland Sacklén, tillstyrkte att antaga utskottets förslag på tre år.

Spak deremot talade för konsumtionsförslaget, och sökte visa, att afgifterna ej skulle blifva så särdeles dryga. Utskottets förslag var bygdt på de gamla, tryckande och origtiga grunder, som daterade sig från partitiderna. Han var dock färdig att vika för pluraliteten. Likaledes Valley. Grundell påstod att utskottets förslag skulle vid första tillämpning ruinera de fattige. — Landgren instämde med Bergs, men erinrade att frågan om tidsbestämning för bevillningen var ett särskildt ventilationsämne. Hagström hade helst sett, att utskottet uppgjort ett förslag till kapitationsafgift, men tillstyrkte nu dess förslag, åtminstone till dess hufvudsakliga delar. Ekerman sökte att mildra sitt yttrande om embetsmännens för höga taxering; ansåg för öfrigt en billigt fördelad konsumtionsafgift vara tjenlig, men erkände att den ej borde, såsom den nu föreslagna, vara grundad på den nu gällande tulltaxan. Den i samma förslag upptagna personela afgiften vore ock, såsom grundad på 1779 års faddergåfva, men fördubblad 7½ gånger, alltför ojemnt fördelad. Bäst således att antaga utskottets förslag.

Ullner förkastade kapitationsförslaget, såsom ovilkorligen behäftadt med godtycklighet; och likaledes konsumtionsförslaget, för de hinders skull, som de höga tullafgifterna måste lägga på städernas handel med landsbygden, med hvarandra och med utlandet. Men han kunde ej frångå, att tullafgifter voro fördelaktiga, såsom småningom och omärkligt beskattande. Hvad tiden för denna bevillning angick, kunde den ej utsättas på vissa år, emedan den

antoges och utginge för gäldens skull, och kunde först med den upphöra; men den kunde ock med gälden minskas, och detta hade riksgäldskontoret fått sig uttryckligen uppdraget att besörja, att nemligen underrätta konungen, när det kunde ske; öfver fullmäktige i kontoret stodo revisorerna, båda voro valda af ständerna, och konungen hade tvenne embetsmän i kontoret, så att ej garantier saknades. — Äfven talemannen gaf tillkänna, att ehuru kontorets instruktion vore hemlig, hade utskottets ledamöter blifvit bemyndigade att meddela stånden, det fullmäktige voro ålagde, att så fort och i den mån ske kan, nedsätta bevillningen.

Håkansson försvarade förslaget till konsumtionsskatt mot det, som honom syntes, ensidiga klandret. Det gällde ej accisens förhöjning, endast den egentliga landtullens; man kunde minska tullen för exportvaror och rååmnen. Det vore ej borgaren ensam, som finge bära tyngden, i städerna finnas ock andra innevånare; borgaren finge motsvarande lindring i andra delar af bevillningen. Man borde åtminstone erkänna principens rigtighet, och framdeles företaga tillämpningen, i den mån städernas bestånd och rörelsens gång syntes det medgifva.

Diskussionen blef nu afbruten af utskickade från presteståndet, som meddelade dess beslut i frågan. Sedan de gått, fortsattes från flera håll anfallen mot konsumtionsförslaget, och tillstyrkandet af utskottets; nästan endast Håkansson vidblef försvaret för det förra. I öfrigt gjordes nu, som under hela tiden, många anmärkningar i detalj mot utskottets förslag. Westén beklagade, att man ej aktat hans på förhand gjorda erinran om förändring uti städernas klassifikation. Sedan år 1770 hade ingen förhöjning i bevillningen varit af behofvet påkallad, förr än vid denna riksdag, men nu så mycket större; och på 19 år kunde mycken förändring ha inträffat i städernas relativa betydenhet. Han företedde en uppsats öfver tullinkomsterna i olika städer inom tredje klassen[1]), och yrkade på grund deraf dels upp- dels nedflyttning,

[1]) Sjö- och landtullen tillsammans hade i de sednare åren i medeltal renderat i:

Carlshamn	rdr	7,400.	Marstrand	rdr	15,000.
Christianstad	»	7,000.	Nyköping	»	4,500.
Helsingforss	»	8,900.	Uleåborg	»	8,500.
Landskrona	»	4,000.	Örebro	»	4,100.
Lovisa	»	4,700.	Arboga	»	2,800.

det sednare särskildt för Arboga. En annan yrkade detsamma för Luleå.

Slutligen, sedan 40 talare yttrat sig, proponerade talemannen »att taga båda ifrågavarande projekter, bevillningsutskottets och det anonyma, under öfverläggning». — »Härtill svarade de fleste nej, och då ytterligare enligt Westins och fleras påstående proponerades, att ståndet skulle antaga endast bevillningsutskottets betänkande såsom grund och basis för dess granskning och öfverläggning, med uteslutande af de öfriga, svarades dertill nästan allmänt ja, dock med vilkor, att den beviljade summan icke nedsättes, utan att, om någon minskning på ett eller annat ställe skulle pröfvas nödvändig, ersättning tages på ett annat, och fullt genfullo gifves.»

Ekström protesterade förgäfves mot det anonyma projektets fullkomliga läggande å sido. — Westin ville nu, att utskottets projekt genast skulle företagas till granskning; men som tiden fanns vara förliden, föreslog talemannen, att sex deputerade skulle utses, som samma dag toge det under en förberedande pröfning, i närvaro af dem, som deruti ville deltaga. Så skedde.

Följande dag (den 17 April) inledde Fagerström, å deputerades vägnar, den speciela granskningen, som sedan fortfor genom ännu ett plenum (d. 18). Första dagen afbröts den för en stund af statssekreteraren Schröderheim, hvilken här framförde samma helsning ifrån konungen, som till preståndet; samma försäkran, att konungen ville bidraga till omkostningarne, i den mån de medel inflyta, som från rikets bundsförvandter voro att vänta; och samma vädjande till borgarståndets tillgifvenhet, på grund af »de vedermälen af hägn och beskydd, K. M:t lemnat rikets handel och sjöfart, icke utan känbara omkostnader», och af dess omsorg för öfriga näringar och ståndets rättigheter; derom konungen lärer »lemna ståndet den mest tillfredsställande öfvertygelse, enär och så snart omständigheterna det medgifva»[1]).

[1]) Till dessa dagar torde höra en skrifvelse utan dato och underskrift, som förvaras bland k. Gustaf III:s papper i Upsala, af följande lydelse:

»Lagman Stjernecreutz anmäler sig vara anmodad af de betydligaste i borgarståndet, som förbundit sig att för utgången vara ansvariga, i underdånighet vid handen gifva, att ehuru några af borgarståndet i dag äro sinnade hos K. M:t tillkännagifva, det ståndet icke förr ser sig kunna ingå

Efter Schröderheims bortgång upptogs öfverläggningen åter. Den omfattade framför allt hvad som rörde borgerliga näringar, med yrkande af nedsättning för en del, mera sällan motsatsen; emellanåt förekom sådant som rörde äfven andra stånd, såsom adelsmäns deltagande med borgarne i taxering, der några funnos som deltogo i handel, hvilket man ville undanbedja sig. Ekström ville hafva i tjenst varande officerare befriade från afdrag af lönen, men det afböjdes. Judarne hade i utskottets förslag ej blifvit särskildt ihågkomne, men blefvo det nu o. s. v.

Andra dagen begärde Engström blifva underrättad, om man nu förehade enskildta jemkningar, eller ett slutligt afgörande; han förmodade det förra, och föreslog att till sist bestämma, »med hvad förbehåll ståndet vill sig denna bevillning åtaga, antingen ovilkorligen, eller så vida de öfriga tre stånden för sina delar bevilja proportionerad summa»; samt »när den skall taga sin början, och huru länge den för det första bör fastställas». — Talemannen svarade, att detta blir ett särskildt öfverläggningsämne; och häruti instämde »större delen» af ståndet.

Denna dag fortgick diskussionen äfven på eftermiddagen, hvarvid L'Orange föredrog ett nytt projekt till bevillningens fördelning, bygdt på fyrdubblad lön- och betalningsafgift, som skulle inbringa 24 tunnor guld; tredubblad bevillning enligt 1770 års förordning, 36 tunnor guld; samt fördubblade tullafgifter, 22 tunnor guld; tillsammans 82 tunnor guld, och kanske så mycket derutöfver, som kunde betäcka gåfvan till hertig Carl. Han för sin del lät ej »skrämma sig af de busar eller farligheter, herr Westin med så höga utrop sökt måla, angående landttullarnes förhöjning». — Westin erinrade, att frågan redan var afgjord, och att L'Oranges mening, om den blifvit gällande, skulle betydligt hafva ökat bördan för borgerskapet. Han ville för öfrigt ej uppehålla sig vid hvad som var taladt emot honom sjelf.

Den 20 April öppnades diskussionen med den förklaring af talemannen, att sedan ståndet numera hunnit att genomgå och

i bevillningen, än dess privilegier äro af K. M:t i nåde gillade och fastställde, vill dock ståndets pluralitet ej mindre ingå i bevillningen, än helt och hållet begifva sig ifrån de begärte privilegier, endast H. K. M:t i nåde täcktes skriftligen försäkra ståndet att bibehålla ståndet vid de resolutioner, fri- och rättigheter, som ståndet före den 21 Augusti 1772 innehade eller sedan sig lagligen förvärfvat.»

granska bevillnings- och krigsgärdsutskottets projekt till bevillning, samt dervid påminnelser och anmärkningar göra; så fordrade ordningen att företaga den frågan, hvarom ock en del ledamöter påmint, om någon, och huru lång tid kunde utsättas för denna bevillnings fortfarande. För sin del trodde han, att när man läst hemliga utskottets betänkande, och kände de med denna fråga sammanhängande flera omständigheter, man ock lättligen skulle finna, att ingen annan tid för denna bevillning kunde utsättas, än till nästa riksdag.

Gother yttrade sig ej kunna finna, det någon viss tid för bevillningen kunde utsättas, sedan kontoret för rikets gäld en gång kommit till stånd; man skulle dermed qväfva inrättningen i dess början, något som vår fiende väl torde vänta på. Man skulle dermed ock, hvilket han förmodade att ingen afsåg, indirekte utstaka tiden för nästa riksmöte, och sålunda göra sig skyldig till den ömmaste kränkning af konungens i regeringsformen grundade, och af oss alla besvurna rättighet. En konung, som uträttat så mycket för försvarsverkets ordnande, utan att öka riksskulden; som medgifvit ständerna att sjelfva förvalta de medel de anslå; som ej skonat sin egen person för de största faror, för att rädda oss från det förtryck, hvarmed en främmande makt hotade oss; som förunnat borgarståndet rättigheter, som det i 66 år förgäfves önskat sig; hvars egen ära det är att regera öfver ett lyckligt folk, han lärer nog ömma för sina undersåtares bördor, och utse medel att kunna, så fort omständigheterna det tillåta, hjelpa oss från denna beskattning, som nu tyckes blifva nog tryckande. Låtom oss med full tillförsigt lita på hans faderliga hjerta, ej med oförtjent misstroende öka tyngden af regeringsbördan. Skulden är erkänd, garanterad, och måste betalas; må vi med styrka och enighet gripa verket an.

Likaledes Hoffrén: Ständerna hafva enhälligt erkänt och garanterat riksgälden, de hafva ovilkorligen förbundit sig att betala den, utsett och fastställt utvägar dertill, samt sättet huru det skall tillgå; om allt detta kan således ej någon fråga uppstå. Man fruktar, kanske på goda skäl, att bevillningssumman ej skall utgå; man föreställer sig, att den borde kunna snart nog nedsättas, men fruktar, att det ej skall ske så fort som sig borde, och vill derföre utstaka en tid af 2, 3 eller 4 år, efter hvilkas

förlopp man synes vilja att bevillningen skulle upphöra, eller ständerna sammankallas, för att nedsätta, jemka eller upphäfva den. Men den som känner skyldigheten att betala sin gäld, och dertill förbundit sig, den som behöfver kredit ut- eller inrikes, han måtte hvarken vilja, kunna eller hafva rättighet till att determinera några sådana vilkor i uppfyllandet deraf, som kunde upphöra utan föregången betalning, ej heller att efter godtycke disponera eller ens i fråga ställa de fonder, på hvilka krediten grundar sig. — Då det är konungens och ingen annans rättighet, enligt 38 § R. F., att sammankalla riksdag, kan det ej blifva ständers rättighet att sätta konungen i nödvändighet dertill. Om han af sjukdom, krig eller annat vore förhindrad att kalla ständerna vid den utsatta tidens förlopp, blefve ju följden den, att bevillningen, och dermed betalningsfonden upphörde; och huru vill man för ett af ständerna så ställdt, »på så vanskliga stylter fotadt» verk, vänta någon ut- eller inrikes kredit? — Något skäl finnes ej att tvifla på konungens vilja att i sinom tid nedsätta bevillningen; dertill äro ock ständernas fullmäktige instruerade, och öfver dem stå revisorerna. Till yttermera säkerhet kunde ju ståndet begära, såsom preseståndet gjort, att efter 3 till 4 år få hitsända deputerade till att jemka och nedsätta bevillningen efter sig företeende omständigheter; hvilket han dock för sin del ansåg öfverflödigt. Efter det förtroende till konungen, den enighet som hittills under denna riksdag utmärkt detta stånd, borde man ej låta oenighetsfrön utsås, ej arbeta dem i händerna, som motverka borgerskapets bästa.

Lika bestämdt uttalade Håkansson, att hvarken hemliga utskottet kunnat föreslå, eller ständerna kunde antaga någon viss begränsad tid för bevillningens utgående, såsom ovilkorligt sammanhängande med den åtagna garantien. Följden skulle blott blifva kreditens försvagande, hvarigenom svårigheten att erhålla lån ökades, och konungen sattes i förlägenhet för medel till armeens underhåll och flottans utrustning. Det skulle icke heller hedra nationen att en dag lofva, en annan dag återtaga sitt löfte. Obestridligt är att krigsgärder brukat beviljas för viss tid; men den nu ifrågavarande är ej som de äldre ämnad blott till krigets förande, utan till betalning af både gammal och blifvande ny gäld för krigets skull. Sannt är ock, att man vid denna bevillning mera rådfrågat viljan än krafterna; men vi hoppas på vår konungs

kärlek för sitt folk, och på våra fullmäktiges nit och omtanka. Han tillstyrkte att bifalla bevillningens utgörande till nästa riksdag, med förbehåll om lindring, genom bevillningens nedsättande, enligt hemliga utskottets föreskrift för fullmäktige i R. Ständers kontor, och K. M:ts nådiga försäkran.

I detta yttrande instämde flera; deribland Ekström, som framhöll faran af att fästa utländningens uppmärksamhet på rikets oförmåga att uppfylla sina förbindelser, och att ingifva fiendes förhoppning att vid en ny riksdag kunna bereda sig inflytande. Ståndet hade hittills undvikit voteringar, och hade aktat konungens rättigheter; och man skulle intet vinna med att försöka motsatsen, om ens talemannen kunde göra proposition till votering. Om man nödvändigt ville bevisa sin omtanka om kommittenters väl, kunde man begära af konungen, att ståndet blefve sammankalladt, när en jemkning af bevillningen behöfde ske.

Midt ibland alla dessa yttranden för bevillningens utgörande till nästa riksdag, hade förekommit ett i motsatt rigtning, af Björkman, som just erinrade om att krigsgärder hittills alltid beviljats på vissa år, och derjemte att den nu föreslagna bevillningen, jemnförd med den vida mindre af 1786, som man dock ej vågade åtaga sig på mera än 4 år, syntes blifva högst tryckande, särdeles som större delen af pengarne komme att gå utrikes för räntors betalande. — Han fick nu understöd af Åberg, som trodde att en tidsbestämning för bevillningen skulle snarare stärka än skada krediten, om ständerna efter viss tid finge tillfälle att efterse och pröfva, huruvida bevillningen kunde efter nu antagna grunder fullt utgå, om ej tyngden efter tid och omständigheter, i afseende på näringars bestånd och hvarje skattdragandes utkomst och tillfälle, kan blifva ojemnt tryckande, samt således fordra rättelse, och om minskning i utgiften kan ega rum. Huru en sådan reglering skulle tillgå, genom ett ständernas utskott, eller af vårt stånd särskildt för sig, eller genom samtliga rikets ständer, torde blifva ett särskildt öfverläggningsämne. — Om den nu föreslagna bevillningen utginge i 3 år, utgjorde det en summa, hvartill man förr behöft 21 års tid att förvärfva nödig tillgång. Den skulle snart uppsluka hela vår penningestock, och staten blifva bragt derhän att ej kunna uppfylla sina ingångna förbindelser.

Likaledes Bladh: obestämd bevillningstid kunde lika litet som hemlighet stärka krediten. Ju mera en gäldenär söker dölja

sin ställning, desto farligare är den. Uttrycken i hemliga utskottets betänkande röja icke någon särdeles tillförsigt till den nya inrättningen, och den är i alla fall ett menniskoverk. Ej heller ökas förtroendet deraf, att ständerna på obestämd tid skilja sig från all befattning med verket. Att gärden knappt kan utgå första året, derom äro ju nästan alla ense; än mindre de följande. Om nu kontorets tillgångar börja tryta, månne krediten då stärkes deraf, att ständerna ej äro tillstädes? Den nya bevillningen är ej så alldeles utomordentlig som man vill påstå, ej tillkommen för riksgälden ensam, och behöfver ej blifva lika beständig som den. Man har förr haft dylik anledning till bevillning, och dock utsatt viss tid; så t. ex. efter Carl XII:s död. Dermed inskränker man ej garantien, blott söker tillfälle att jemka bevillningen efter behof och lägenhet. Ständerna hafva slutligen aldrig öfverlåtit sin beskattningsrätt åt ett utskott, och icke finnes nu något skäl dertill, ej heller att låta ett särskildt stånd deröfver besluta.

Arosien och en mängd andra yrkade bevillningens utgörande till nästa riksdag: ingen gäldenär eger att inskränka sin betalningsskyldighet inom viss tid.

Björkman deremot ville ej tro, att den stora bevillning, som nu skulle utgå, kunde framgent blifva nödig till betalning af rikets skuld af 21 millioner, och räntor derå. Konungen hade ju mottagit regeringen med en statsskuld af 12 millioner rdr, och under 17 års tid, med god hushållning, och medelst nya inkomster, såsom hemmansräntornas och posttaxans förhöjning, nummerlotteriet, ökade tullinkomster, bränvinsarrendet m. m., funnit utvägar att både bestrida statens utgifter, och betala intresse å de 12 millionerna. Det vore således blott för räntan å 9 millioner, som utomordentliga åtgärder behöfdes, och man hade ju godt hopp om utländska subsidier.

Norrmén erinrade, att enligt § 45 R. F. skola ständerna, när ett krig upphör, sammankallas, och krigsgärden upphöra; om nu ej tid bestämmes för bevillningen, kunde den upphöra, och kontoret sålunda blifva utan tillgångar. — Äfvenledes Damm: han erkände, att ständerna icke kunde undgå att fortfara med nu föreslagna bevillning, så länge kriget räcker; men när det en gång är lyckligen slutadt, och konungen då visserligen lärer hugna rikets församlade ständer med underrättelse om en lycklig fred, torde det tillhöra deras mogna pröfning, huruvida krigsgärden

ytterligare behöfver utgå. — Men Bergman ansåg en sådan tilllämpning af besagde paragraph blott ega rum i den händelsen, att konungen, med härsmakt angripen, hade pålagt dess undersåtare några krigshjelper och nya gärder; men förhållandet var nu icke alldeles sådant.

Bland en alltjemnt vexande mängd af talare, som motsatte sig all tidsbestämning, yttrade Schnell den önskan, att något hvar måtte bevisa sin goda vilja med sina gerningar; den som vill komma till ett godt och redligt ändamål, bör ej lägga hinder i vägen för medlen dertill. Men Saclén protesterade mot alla försök att stämpla dem som yrkade på bestämd tid för bevillningen, såsom mindre välsinnade mot konung och fosterland.

Westin ville förlikna nationen vid en villig men vanmäktig man, som tagit på sin skuldra en tung börda, den han efter någon stunds förlopp finner ganska tryckande, och skulle känna mycken lättnad, om honom tillåtes ömsa axel, då han i annat fall svårligen kunde hinna målet. »Man påstår, att bestämd tid till bevillningens utgörande, och rikets ständers deraf beroende sammankomst skulle befordra rikets fienders stämplingar; men svenska nationens ära, tro och tillgifvenhet för sina konungar, och dess kärlek till fosterbygden, lärer så väl då som tillförne göra alla fiendtliga stämplingar om intet. Har konungen nu, då dessa stämplingar varit som störst, i riksens ständer funnit de säkraste stöd, fiender och ovilja till trots, af hvad anledning frukta vi, att de härefter skulle vanslägtas? Nej, de blifva hvad de alltid varit: trogne undersåtare, nitiske om konungens ära, sin egen välfärd och rikets sjelfständighet. Han för sin del har aldrig åsyftat att betaga konungen den honom af regeringsformen tillerkända makt att sammankalla ständerna, och dertill utsätta tid och ort; men han kunde ej heller medgifva någon inskränkning af ständernas ovilkorliga rättigheter; »båda delarne torde vara lika heliga att förnärma». — Han tillstyrkte bevillning på 4 år, men var sedan färdig att utsträcka den till 6 år, såsom Ekerman och Sacklén yrkade.

Äfven Ekerman yttrade sig nemligen för viss tids utsättande, en rättighet, som ständerna nyttjat äfven under Carl XI:s tid. Icke att han för sin del längtade efter riksdag: »om jag liknelsevis får tala, så anser jag riksdagen för ett träd, af hvars frukter jag för min egen person förmodligen mest bland mina härvarande

denna bevillning och krigsgärd, hvilket bevillningsutskottet öfverlemnat till R. Ständers godtfinnande; så har borgareståndet beslutit att antaga denna bevillning till nästa riksdag, med underdånigt förbehåll om den lindring genom bevillningens nedsättande, som hemliga utskottet föreskrifvit fullmäktige i R. Ständers kontor, och hvarom K. M:t äfven nådig försäkran lemnat».

Hos Böndeståndet inleddes bevillningsfrågan den 14 April af sekreteraren, i det han anmälde det i ordningen andra förslaget till bevillning och krigsgärd, såsom »af okänd författare till ståndet ingifvet», och skiljande sig från utskottets förslag deruti, att all afgift för öfverflöd, utom för tobak, var utesluten, samt afgiften af tjenstemäns löner minskad från 7 à 9 procent till 2 à 3 m. m.; men deremot var den minskning som härigenom uppkom, ersatt dermed, »att landtullen triplerad skall utgå på enahanda vilkor, som med accisafgifterna i städerna redan sker, så att den kommer att erläggas af den som införer en vara till salu, men ersättes af köparen».

Derjemte upplästes två memorialer, af ståndets egna ledamöter ingifna, som hufvudsakligen gingo ut på att visa, att bevillningsutskottets förslag väl hårdt anlitade allmogen. Knut Person (från Blekinge) hade uträknat, att öfver 30 tunnor guld skulle komma på böndernas lott, vida öfver hvad något af de andra stånden skulle betala. Nils Eskilsons (från Skåne) memorial slöts med det förslag, att ståndet skulle genom en deputation anhålla hos konungen, att han »täcktes i nåder förordna sådan utväg till denna bevillnings utgående, som med våra svaga vilkor och förmåga kan vara öfverensstämmande».

Allt detta bordlades, och företogs följande dag (d. 15), jemte utskottets förslag. Diskussionen öppnades nu af talemannen, med en erinran om det förevarande ämnets vigt, om tillgångarnes ringhet å ena sidan, men å den andra nödvändigheten att genom verksamma krigsrustningar förhjelpa riket till fred. — Härtill lade sekreteraren åter några ord: han hade nog förmärkt den oro, som utskottets förslag uppväckt hos ståndets ledamöter; och fästade derföre uppmärksamheten på det andra förslaget, som syntes förmånligare för detta stånd. Behofvet erkände alla, och »det

gällde att stadga den aktning och förtroende i det allmänna, som detta hedervärda stånds nit för K. M:t, för fäderneslandet, och för hemmavarande hufvudmäns rätt och förmån, under denna riksdag ånyo ådagalagt, och med utmärkt enighet och ståndaktighet ådagalagt». Han erinrade ock, att hvarje stånd eger ostridig rätt att sjelf beskatta sig, och att således uti deliberationerna icke något borde inblandas, som kunde föranleda rubbning i medståndens rätt och taxation; samt förmanade slutligen till lugn och stillhet.

Jon Bengtson fick derpå först ordet. Han ansåg frågan vara högst svår att lösa, och derföre bäst att afvakta, hvad de andra stånden besluta. Men sekreteraren invände, att svårigheten ej afhjelptes med uppskof, att frågan länge nog legat på bordet, och att bondeståndets bevillning hade föga sammanhang med de andra ståndens. Jon Bengtson förklarade sig då ej vidare vilja yrka på uppskof; han ansåg det anonyma projektet vara bättre än utskottets, men anmärkte att barn under 15 års ålder borde vara fria från mantalspengar; likaledes lytte och sjuklige personer; för tobak borde ingen skatta, som ej begagnar denna vara. — Jan Jansson (från Westmanland) och flera andra frågade, om för afrads- och kronotionde-spannemål skulle erläggas tull. Icke i krigstid, svarade sekreteraren.

Per Jeppson påstod, att om embetsmännen blifvit af utskottet väl högt taxerade, så hade de i det andra förslaget deremot fått så mycken lindring, att en stor brist skulle blifva att fylla. Den förhöjda tullen skulle nog träffa bonden också, hvilken om en vara stegrades för borgaren, finge betala till honom så mycket mera för en annan; det vore tillräckligt, om tullafgifterna fördubblades. — Jon Nilsson (från Kronobergs län) framhöll, i ett skriftligt memorial, de bördor som tryckte allmogen, vida tyngre än de andra ståndens, och de sednares vida öfvervägande förmåner. »Först måste vi anskaffa dyra ryttare, soldater och båtsmän, dem utrusta med kläder och penningar, sedan skjutsa, utgöra gärder, hafva inqvartering för nog liten betalning. Då ryttare, soldat eller båtsman dör bort, måste roten genast uppsätta en annan i dess ställe, och det kan gå så långt, att bonden får sjelf gå ut, när han har utblottat all sin lilla egendom, och nödsakas taga till gevär, samt lemna hustru och värnlösa barn i ett fattigt och uselt tillstånd, som då icke mera förmå bruka hemmanet, utan det blir då öde.» — Alla vilja njuta hägn och försvar för fiendens öfvervåld, men alla äro icke

lika bidragande till försvaret. Hvem har mesta egendomen att vara rädd om, antingen ridd. och adeln, prest, borgare, eller bonden? Saken är icke svår att utreda, hon talar sjelf; fattigdom är icke god att dölja, vår förmåga är minst, men får mest försvara både oss och de andra i landet. Adeln har stora säterier, insockne, frälse, rå och rörs hemman frie för rotering, för skjuts, gärder, inqvartering m. m. Då de hafva bästa jorden i det gemensamma fäderneslandet, böra de ock i någon mån bidraga till dess försvar. Likaså presteståndet, som har stora pastorater och goda prestgårdar, men dock icke utgör det minsta mera i krigs- än i fredstid, intet krigsfolk, inga gärder, inga skjutsningar, inga inqvarteringar. Om den s. k. vederlagstionden i ofredstider användes till krigshjelp, vore det godt. Men då sådana omständigheter komma i fråga, då åberopas endast privilegier i alla stånd. Men hvad är bondens privilegier? det är att rusta ut manskap, och gå sjelf när det påtränger, till att försvara landet, och dertill fordras mera än endast privilegier. — Han önskade, att man ville bortlägga allt öfverflöd, fåfänga, ondska och syndig lefnad, så kunde man åter förmoda befrielse från kriget med alla dess svåra påföljder.

Per Persson ansåg vara bäst att icke åtaga sig mera än man kunde bära. Det nya bevillningsförslaget var ej så förmånligt för allmogen, som det ville synas. Dess afgifter borde nedsättas med en tredjedel, att t. ex. för helt hemman betaltes $1^1/_3$ Rdr, för man och hustru tillsammans 16 skilling o. s. v.

Härunder uppkom, heter det, »mycket sorl och buller, härrörande deraf att 15 eller 20 personer tillsammans uppstodo att tala, utan att gifva hvarannan rådrum att tala till slut, hvaröfver något icke kunde föras till protokollet. Efter återvunnen tystnad fortforo öfverläggningarne».

Jonas Jakobson instämde i Per Jeppsons yttrande angående tullafgifterna, med tillägg att äfven tullen på utrikes ifrån kommande varor borde fördubblas; och »då kyrkorna i hela riket ofelbart ega flera tunnor gulds rörliga och fruktbara kapitaler, kunde det blifva en fond, som både utan innevånarnes känning, och till betydligt understöd, torde kunna utgå och användas». — Per Månsson (från Skåne) menade att löntagarne hade mesta fördelen af det nya projektet, och de hade dock i sednare åren fått sina löner fördubblade, och tålde nog vid, om icke 7 till 9 procents afgift, dock högre än hvad nämda förslag innehöll. Ett par andra talare,

deribland Nils Svensson, förordade åter samma projekt. I ett förenade sig alla, i klagomål öfver svårigheterna.

Diskussionen blef nu afbruten genom statssekr. Schröderheims ankomst, hvilken äfven här framförde konungens deltagande för de bekymmer, som ständerna måste känna vid en öfverläggning som denna; så mycket mera ömmande, »sedan K. M:t med nya välgerningar och flera förmåner ytterligare ådagalagt den hulda och faderliga omvårdnad, hvarmed han alltid omfattat sin trogna allmoge». Han framförde likaledes konungens löfte, att så vidt möjligt vore, understödja rikets omkostnader med väntade främmande subsidier.

Dertill lade Schröderheim här en erinran om den vänskap och det förtroende, som han för 10 år sedan på detta rum, såsom bondeståndets sekreterare, fått erfara, och bad att blifva bibehållen i dess åtanka. Talemannen bad honom också både frambära ståndets tacksägelse till konungen, och att för egen del vara försäkrad om dess tacksamhet.

Sedan Schröderheim gått, begagnade sekreteraren tillfället att göra ståndet en ny »rörande föreställning» om konungens omtanka för dess bästa, och att uppmuntra detsamma, »att med enighet och all benägenhet bidraga att understödja K. M:ts nådiga afsigter till rikets försvar, och bibehållande af dess sjelfständighet».

Nils Olsson (från Wermland) ansåg den af utskottet föreslagna personliga afgift blifva för dryg för hans ort, der mycket folk finnes äfven på små hemmansdelar. Kunde man genom konsumtionsafgift erhålla 30 tunnor guld, till lindring på annat håll, vore det godt, ty obestridligen träffar denna afgift mest dem som hafva något betydande att sälja, eller hafva råd att köpa. — Ölands riksdagsombud förklarade, att deras ort ej kunde åtaga sig mera än en Rdr på hemmanet, och personlig afgift på högst två till tre år, och ingen ny beskattning på qvarnarne, om de ej skulle ödeläggas. Petter Jonsson (från Jemtland) påstod, att detta landskap höll på vissa orter 4 till 6 soldater på hemmanet; hvilket kom deraf, att regementet, då 1688 års knektekontrakt upprättades, endast var ämnadt till gränsvakt eller s. k. sventjenare, i anseende hvartill lön och städja för en soldat var billigare än på andra orter i riket, der ett eller två mantal uppsätta en soldat. Men sedan rikets angelägenheter fordrat detta regementes närvaro dels i hufvudstaden, dels å flera af fienden hotade orter, hade le-

gan stigit från 2 à 3 Rdr till 16 à 17. Härtill kom, att ortens klimat onekligen försämrats, sedan under stränga vintrar isen ökats både på hafvet och på bergen. På skog lider landet ingen brist, men det stora afståndet från hafvet gör att afverkningen ej lönar. Af alla dessa skäl önskade han för Jemtland lindring i bevillningen. Dylikt yrkades af andra: för trakten kring Torneå, emedan fisket i strömmen blifvit bortarrenderadt till andra än allmoge; för Upland, emedan dess hemman voro jemnförelsevis små; för Savolax, emedan det lidit af missvext, af kriget, af omkostnader till landtmäteriförrättningar; för Dalsland och en del af Westergötland, som äfven lidit af kriget o. s. v. Elfsborgs läns riksdagsmän protesterade mot afgiften för gårdfarihandeln, hvilken handel blifvit orten beviljad ej såsom en förmån framför andra, utan såsom en ersättning för de i alla fall tungt belastade hemmanens svaghet och årsvextens opålitlighet.

Hans Michels (från Vasa län) återkom till anmärkningarne mot adeln, som han påstod egentligen ej påfört sig mera för sina hemman än år 1770, nemligen efter rustningsmark räknadt, under det de andra stånden måste gifva dubbelt eller flerdubbelt af sina näringar eller sin förmögenhet. Om den ej härutinnan ville gifva med sig, borde bondeståndet »vända sig till K: M:t med anhållan, att adeln måtte förpligtas att i krigsgärden taga sådan del, som rättvisa och billighet fordra». Äfven Jan Jansson (från Upland) förnyade de gamla erinringarne om rusttjenstens och adelsfanans ringa motsvarighet mot deras ursprungliga ändamål, och om presterskapets vederlag. Några Helsingar ville, att säteri skulle denna gång skatta lika som skattehemman, frälse och ofrälse gifva lika personlig afgift. De beklagade, att medan krigslågan ännu brinner, »underhålles endast tvist, förargelse och oro, medelst bekymmer om deras förhållande, hvilka vållat, att den icke redan i September eller Oktober månader blifvit släckt, såsom den efter allt utseende kunnat blifva. Nu var ej annat att göra, än att gripa sig an, hvar och en efter sin förmåga.

Samma Helsingar framförde strax derefter en från deras hemort kommen skrifvelse, som uttryckligen förordade villighet till konungens önskningar[1]); och de förklarade sig derpå utan

[1]) »Af ett rykte har man sport de obehagliga tidningar, att månge göras villrådige af de dryga utskylder, som ett krig oundgängligen kräfver; att det hviskas eder i öronen, det vore derföre bättre taga fred på

vidare tidspillan antaga det anonyma bevillningsprojektet. Och näst före dem hade andra Helsingar, från ortens södra domsaga, protesterat mot alla försök af enskildta orter, att på grund af fattigdom eller lidna förluster undandraga sig sin skyldighet. En Skåning, en Vermländning instämde häruti. Andra gillade ock det anonyma förslaget, men på vissa år; en ville öfverlemna åt konungen, »att så utsätta tiden, som K. M:t finner möjligt kunna förenas med en fattig och skattskyldig allmoges bestånd».

Per Jeppson erinrade, att konungen dagligen »får ny förstärkning i sin armée, af frivillige som begära tillstånd att till fäderneslandets värn få gripa till vapen; men de skola soldas och klädas, och hvar skall utgiften tagas, utan af vår bevillning»? Han tillstyrkte att utan dröjsmål antaga det anonyma förslaget. — Erik Ersson (från Södermanland) deremot yrkade uppskof, »emedan han ännu icke ens kunde gissa, hvad adeln hade att säga, och han icke rimligt kunde åtaga sig mera för skatteallmogen, än frälseallmogen ålagdt varder, till undvikande af all förebråelse vid hemkomsten».

Men antalet vexte af dem som obetingadt bifölle det anonyma projektet, deribland en mängd Finnar; eller som endast gjorde särskilda förbehåll, såsom mot afgift för tobak. Jon Bengtson och andra påminte om tidens inskränkande för bevillningen. Andra kommo åter med lokala undantag; några Dalkarlar påminte om gamla privilegier, som frikallade de socknar, hvilka gjorde grufhjelp till kopparverket, från alla riksdagsbevillningar och utom-

hvad vilkor man finge m. m. Hjertans vänner! Vi besvärja eder vid det ansvar I ofelbart skolen göra Gud för edra rådslag och edert förhållande; låten icke förvilla eder; varen redlige sjelfve, upplysen och uppmuntren edra medbröder. Hvad utskylderna beträffar, föreställa vi oss nog, att de blifva ganska dryga, och så mycket kännbarare, som meenigheten med möda, och genom utpantning hos många, utgör redan påbudne utlagor. Men besinnen, de äro oundgänglige att lösa oss (ty ingen vet, hvilken det kan träffa) från fiendens våldgästning, sköfling, mordbrand och utländskt öfverherskap. Frågen edra medbröder från Bohus och Elfsborgs läner, huru danskarne gästat dem. Frågen edra medbröder från Finland, hvad de hört af sina förfäder om ryssarnes framfart. Föreställen eder, om efter slika ohyggligheters uthärdande, I skullen rifvas från eder födde konung, blifva lagde under ryska eller danska kronan, och nödgas söka eder rätt i Petersburg eller Köpenhamn. Om en bonde förut visste af en vådeld, och kunde lösa sig från den samma, månne han icke gjorde det, om han ock skulle betala fulla värdet, ehuru han dertill måste låna penningar?» o. s. v.

ordentliga utskylder; men ståndet förklarade att detta ej kunde gälla för krigshjelp. En Dalkarl från Näsgårds fögderi afstyrkte förhöjd beskattning på dervarande krutbruk.

Deremot förklarade Jon Magnusson (från Nerikes bergslag), att hans hemort insamlat frivilliga landtvärnsmedel, men ändock ej ville undandraga sig krigsgärden. Alopæus från Karelen betygade sina kommittenters beredvillighet; de hafva under svenska kronan åtnjutit ett lugn och en stillhet, som deras grannar inom ryska gränsen, deras anhörige och förra vänner önskat sig ega. Med grämelse känna desse det ok, som aldrig ännu tryckt svenske mäns skuldror, och lemnade utan tillgång till lära och undervisning, vandra de uti ett nästan hedniskt mörker. Att undvika ett lika öde, äro svenska Karelens innebyggare redebogne att uppoffra allt. Men då den nu föreslagne bevillningen är till en del ställd på hemmantal, och Karelen ännu icke är skattlagdt eller refvadt, anhöll han att efter förra vanligheten, konungens befallningshafvande, eller den han i sitt ställe förordnar, måtte med allmogen derom öfverlägga, och innevånarne sig sjelfva få taxera, i mån af hvars och ens besittningar, och deras storlek jemnförelsevis emot hemmanen uti öfriga provinserna, och innehafvarnes odlade mark.

Häruppå, heter det, »begärdes allmänt proposition till antagande af det inkomna anonyma projektet, till utgörande af bevillning och krigsgärd, med ändring i de omständigheter, som under öfverläggningarne blifvit anmärkte, och hvarom ståndet nu förklarade sig vara ense, nemligen att personelle afgiften utgöres endast af mantalsskrefne personer, och att afgften för bruket af tobak erlägges endast af dem som den nyttja. Å de öfrige punkter som i memorialerna eller under rådplägningarne blifvit anförde, och angå en och annan landsort, som med särskildt privilegium och kgl. resolution på några förmåner icke är försedd, kunde ståndet icke göra något afseende, emedan frågan om bevillning är allmän, rörer hela riket, och tål således icke undantag och friheter, som icke för detta blifvit tillåtne och stadfästade».

Hvad angick somligas yrkande på viss tid för bevillningen, föreställde talemannen, att detta ej låt sig göra, emedan bevillningen är nödvändig att betala rikets gäld, hvilken ständerna samfäldt sig åtagit, och de, så länge något deraf återstår, icke kunna undandraga sig från utgörande af den dertill nödiga bevillningen; »och om ståndet skulle kunna inskränka bevillningen till viss tid,

ehvad skulden dessförinnan kunne betalas eller icke, så blefve ju i sednare fallet, (hvilket så vida allenast tre år utsättes, ofelbart inträffar) det för konungen en nödvändighet, att vid den tidens förlopp sammankalla riksens ständer; hvilken omständighet åter är så beskaffad, att då enligt 38 och 39 §§ i regeringsformen, ingen, för hvad orsak det vara må, bör hafva makt att kalla riksens ständer till allmän riksdag, utan K. M:t allena, och riksens ständer äro förbundne med trogen ömhet lemna konungsliga rätt, som Sveriges lag beskrifver, i fall makt och myndighet alldeles oförkränkt, det synes som ett inbrott i K. M:ts höga rättighet genom slikt beslut skulle ske; hvarföre talemannen förklarade sig, intill dess han erhåller K. M:ts nådigste tillåtelse dertill, ej kunna ställa propositionen med vilkor af någon viss tid, då bevillningen skulle upphöra».

Sekreteraren beklagade, att han inom ståndet förnummit så mycken skiljaktighet i detta grannlaga och angelägna ämne. Efter så långa öfverläggningar, och då propositien är begärd, skall den ock gifvas; men att göra den med förbehåll af tid, synes ej kunna förenas med de rum i regeringsformen, som talemannen åberopat, och är i andra afseenden äfventyrligt, ty derigenom skulle rikets fiender med säkerhet veta, huru länge rikets kredit kan uppehållas, och de som med svenska kronan inlåtit eller inlåta sig i penninge-afhandlingar, skulle förutse ett ögonblick, då tiden till deras fordringars betalning kunde ankomma på andra sammankommande ständers ompröfvande, hvilket allt skulle leda till de betydligaste olägenheter för riket.

Under häftigt sorl, heter det, »som flera gånger uppkom och stillades, men alltid med mycken oordning», gjordes propositien på bifall till »det till bevillnings och krigsgärds utgörande sednast inkomne projekt med de förändringar, som enligt protokollet ståndet enhälligt antagit, i anseende till personelle afgifterna, och afgiften för tobaks nyttjande»; med kontraproposition på företagande till öfverläggning af det från utskottet inkomna förslag.

Denna proposition godkändes, och besvarades »med starkt utrop af ja»; votering begärdes icke. Men tre ledamöter begärde, »att igenom denna nu bifallna proposition, den af dem väckta påminnelsen om utsättande af någon tid då bevillningen skulle upphöra, icke måtte anses vara afgjord, utan i fall proposition, i afseende på det som talemannen och sekreteraren anfört, icke är att

i dag vänta, ståndets ledamöter dock kunde yttra sig, för att utröna ståndets tankar uti den omständigheten».

»Och som hvar och en ledamot,» heter det vidare, »icke kan betagas att till protokollet säga sina tankar, för hvilka han sjelf blifver ansvarig, så uppropades riksdagsmännen länevis, då deras yttrande blef på följande sätt», att 57 röster »förbehöllo sig att få en viss tid utsatt, när bevillningen skulle upphöra, och den icke längre än tre år»; dock 12 af dem blott så vida som de andra ständen vidtaga samma bestämmelse; »men alla de öfriga gjorde om tidens utsättande icke något förbehåll».

Åter gjordes ett par försök att genomdrifva undantag eller lindring för enskildta orter; men lemnades utan afseende. »Och som vid beräkningen af de röster, som nu blifvit gifna, det fanns att ståndets närvarande ledamöter utgjort ett antal af 172, hvilka alla utom tvenne antagit bevillningens utgörande efter det anonyma projektet, utan att bestämma någon tid, då bevillningen skall upphöra, och allenast 57 röster, sedan propositionen till bevillningen var bifallen, derom påmint; så skulle det beslut, hvaruti ståndet således stannar, rörande antagande af det anonyma projektet, författas och i utdrag af protokollet meddelas öfrige respektive medstånden, utan att något utlåtande tillika må lemnas om tids bestämmande, såsom hvarom någon proposition nu icke blifvit gjord, och således icke heller beslut fattadt.»

Men minoriteten förblef vid sin mening. Då förklarade sig sekreteraren »af ståndets antagna enhälliga beslut vara nogsamt öfvertygad om dess benägenhet att gå K. M:ts landsfaderliga afsigter till fäderneslandets försvar och räddning till mötes; och i anseende dertill, att bevillningen blir dryg, och i allmogens närvarande ställning för de flesta landsorter nog tryckande, önskade han för sin del ingenting högre, än att en utväg kunde finnas, hvarigenom, utan att träda K. M:ts höga rätt för nära, ståndet kunde erhålla någon slags visshet om den tid, då hoppet kunde fullbordas, att se dessa bördor lättade; men som af de orsaker, hvilka redan förekommit, någon proposition derom nu icke kunde göras, så föreslogs, att ståndet i undd. skrifvelse till K. M:t skulle anmäla dess gifna bifall till det antagna projektet för bevillningens utgörande, och tillika tillkännagifva, huru deras knappa tillgångar föga lofva, att allmogen lång tid med utgörande af så dryg bevillning kan uthärda, samt derföre anhålla att K. M:t täcktes låta

allmogen, så fort omständigheterna det medgifva, vederfaras den lindring, som kan med rikets bestånd blifva möjlig. Hvaröfver, efter derom skedd anmälan och erhållet tillstånd, projekt i nästa plenum skulle till ytterligare öfverläggning föreslås».

Dermed upplöstes bondeståndets plenum för dagen, och något nytt utlystes icke på en hel vecka. — Det är väl icke utan skäl, som det heter i enskildta berättelser om detta plenum, att bönderna sjelfva ej rätt visste, hvad som var beslutadt, och ståndets sekreterare icke om beslutet var lagligen fattadt. Stormigt har det gått till, derom äro alla ense, och sekreteraren har sjelf förgått sig, derhän säga några, att han hotat att skicka ståndets vaktmästare efter vakt [1]); åtminstone har han farit ut i hårda ord, och fått dylika tillbaka. Fant låter förstå, att adeln retade bönderna till motstånd, nu likasom 1786; och Adlerbeth berättar, att åtskilliga beklagat sig för honom, att de ej lydt herrarnes råd från riksdagens början. Det heter att Ahlman, af fruktan att vid justeringen af beslutet alldeles blifva »qväst», undvikit nytt sammanträde. Möjligen har konungen väntat något afgörande från de andra stånden; men då adeln både dröjde, och visade sig motsträfvig, har han åter tillgripit en af de utomordentliga åtgärder, hvarpå denna riksdag är så rik.

Den 22 April fick bondeståndet ändtligen plenum. Men genast i början upplästes en skrifvelse från konungen, hvaruti han anmodade talemannen att tillsäga ståndet, att vara honom till mötes på slottet vid middagstid, och ej förut företaga någon öfverläggning. Ståndet begaf sig genast åstad [2]).

Konungen helsade ståndet med följande ord:

»Det är med den lifligaste sinnesrörelse jag emottager i dag eder, gode och redlige undersåtare, inför mig, då jag påminner mig all den trohet, all den tillgifvenhet I mig oafbrutet visat, vid de bekymmersamma öfverläggningar denna riksdag företett, och i den svåra tidepunkt vi nu lefvat uti. Bondeståndet har bibehållit det ojäfaktiga kännetecken, som i våra tideböcker varit det till-

[1]) Bönderna deremot hotade att »plocka vaktmästaren i bitar», om han gick.

[2]) Öfver detta sammanträde finnes särskildt protokoll, dock fördt eller undertecknadt, såsom merendels i bondeståndet, af Adam Wallqvist, och tryckt jemte ståndets öfriga protokoll.

egnadt, trohet för riket och tillgifvenhet för sin konung; och då jag i dag gifver dem ett nytt vedermåle af mitt förtroende, då jag kallat dem att här med mig enskildt öfverlägga, hvilket ingen af mina företrädare gjort, sedan den store Gustaf Adolph, så kan jag ej heller afskilja från mitt sinne de ömma rörelser, som uppväckas, då jag här ser församladt det trogna stånd, som odlar och försvarar fäderneslandet.»

»En följd af dessa tänkesätt, en billig vedergällning för eder trohet, edert nit för mig, har varit de förmåner, de rättigheter, som jag under denna riksdag eder tillerkänt, och som redan genom eder taleman, eder sekreterare, och sist af hofkansleren på min befallning blifvit eder kungjorde; vedermålen af den ömma nåd jag alltid skall hysa för eder, som I säkerligen hädanefter som hittills kommen att alltid göra eder förtjenta af, och om hvilka jag gör mig ett nöje af att ånyo eder i dag försäkra, äfvensom om den oafbrutna omsorg, med hvilken jag skall beskydda edra rättigheter och befrämja jordbruket.»

»Men ju mera mitt hjerta är uppfylldt för eder af detta tänkesätt, ju mera ömmar mig den krigshjelp och bevillning, rikets nuvarande vådliga belägenhet äskar, och ståndet med så mycket ädelmod, genom dess beslut den 15 i denna månad sig påtagit. Min omsorg skall derföre blifva, att på allt sätt söka lindra dessa bördor. Detta har jag redan låtit lofva ståndet, och detta löfte upprepar jag nu ånyo här sjelf, af det rena hjertelag, som jag städse har för eder. I kraft af detta löfte väntar jag ock af edert förtroende för mig, för en konung, härstammande af Gustaf Eriksson, för den konung som ni i nödenes stund underhjelpt, för hvilken I tagit till vapen, att I ej ären bekymrade af långvarigheten af denna kontribution, om hvilkens förkortande jag på allt sätt skall göra mig mån att föranstalta, och ännu mindre, att I låten eder förleda att vilja utsätta annan tid än till nästa riksdag, emedan det ledde tydligen till inbrott emot konungens rättigheter, förvarade i § 38 regeringsformen, och för hvilka rättigheters bibehållande jag är mig sjelf, min unge son och alla mina efterträdare ansvarig.»

Konungen lät nu uppläsa besagda paragraph, och tillade: »Men om dessa lagens ord ej stadgade det, så äro andra skäl för eder och rikets säkerket, som det fordrade.» Han föreställde derpå ståndet de faror, för hvilka rikets sjelfständighet vore utsatt,

om fienderna kunde till bestämd tid uträkna sina stämplingar, för att stifta inbördes osämja. Förledet års erfarenhet både i Finland, och vid fiendens anfall inom rikets vestra gräns, borde nogsamt öfvertyga hvar och en om den politik, hvilken rikets fiender veta så väl att följa, om den våda, hvilken allt som på sådant sätt kunde gynna deras stämplingar, medförer.

Dessa skäl äro så starka, forfor konungen, de vådliga följderna så märkliga, att detta redliga stånd, som med så mycken frimodighet offrar sitt blod för rikets försvar, kan ej förneka vigten af dem. Men jag finner ock, huru svår en skatts långvarighet kan finnas, huru angeläget det kan vara att den jemkas. Derföre har jag varit betänkt på att föreslå ståndet utvägar, som kunna leda till ändamålet, lindra pålagorna, utan att rubba regeringslagarne och störa mina rättigheter. Det vördige preseståndet har dertill funnit en utväg, som förenar alla dessa omständigheter.

Konungen lät derpå uppläsa presteståndets förslag om ett bevillningsutskott, som skulle sammanträda hvart tredje år, och endast företaga bevillningens jemkande, och om möjligt nedsättning, men ej dess förhöjning, än mindre andra ständerna tillkommande göromål.

Härtill lades ytterligare ett löfte, att då bevillningen skulle inbetalas i ständernas kontor, ville konungen »särskildt för bondeståndet så anstalta, att en plåt på hvarje mantal krono- och skattehemman må eftergifvas. Utom dess skall jag anstalta, att hvad som i hela summan af mig betalas till ständernas kontor, och derigenom lindrar den allmänna bevillningen, skall så uträknas, att koppskatten minskas så mycket tillgångarne det tillåta.»

Efter gifvet tillstånd yttrade sig nu Jon Bengtson: Det underdåniga nit för bibehållande af K. M:ts höga rättigheter, förenade med landets frihet och välgång, som jag under flera riksmöten haft tillfälle ådagalägga, jemte mitt samvete, hvarifrån jag aldrig vikit, förbinda mig att i E. M:ts höga närvaro förklara, att hvad den antagna bevillningen angår, jag enligt ståndets den 15 i denna månad hållne protokoll, deruti ingått på tvenne år, med den jemkning, som beslutet i protokollet innehåller; och till denna tids utsättande trott mig ega anledning af de flera bördor, hvaraf mina hemmavarande i krig under tryckande fattigdom äro besvärade; hvilka bördor, om de utan viss bestämd tid skulle åtagas, torde åtminstone i min hemort föranlåta allmogen att annorstädes söka

sin bergning, öfvergifva sina hemvist, och slutligen gripa till tiggarestafven; hvaremot, om efter tvenne år man har hopp att erhålla jemkning, besväret med mera ståndaktighet torde kunna uthärdas; i anseende hvartill, och utan att i någon måtto våga träda E. M:ts höga rättigheter för nära, jag nu äfven anhåller, att tiden på två år kunde utsättas.

Och hvad presterskapets förslag angår, fortfor han, så emedan jag i hemliga utskottet deltagit i der förefallne öfverläggningar, och fått kunskap om riksens ständers kontors instruktion, ty anser jag den kontoret gifna föreskrift, samt den genom utsedde revisorer stadgade revisionen hvart tredje år göra till ändamålet tillfyllest, och derföre anhåller, att E. M:t med välbehag anser de emot preståndets förslags antagande mig förekomne betänkligheter.

Om härtill något blifvit svaradt, är det ej till protokollet upptaget. Men som, jemte preståndets utlåtande om bevillningsutskott, äfven Jon Bengtsons redan en gång nämda riksdagsfullmakt finnes till protokollet bifogad, hvaruti han af sina kommittenter ålades att bifalla allt hvad konungen vid riksdagen, till rikets allmänna väl, täcktes föreställa; så vill det synas, som om samma fullmakt äfven denna gång blifvit emot honom åberopad och framdragen.

Jan Jansson (från Stockholms län) begärde ordet, och frågade, om den af konungen lofvade eftergiften af en plåt för mantal gällde äfven frälseskattehemman. Alla dem af skatteallmogen, svarades det, som enligt projektet hafva åtagit sig 2 Rdr årligen i åbo-afgift.

Då nu ingen hade något vidare att anföra, gjorde konungen proposition: »Bifaller ståndet bevillningens utsättande till nästa riksdag, och preståndets protokollsutdrag af den 16 i denna månad till alla delar, angående utväljande af ett utskott, att hvart tredje år öfverse och jemka bevillningen?» — Hvartill svarades »enhälligt» ja. Konungen lemnade åt ståndets särskildta öfverläggning, att bestämma antalet af dessa deputerade från hvarje län, 2 till 4 efter länens storlek. — Det fattade beslutet togs till protokoll, justerades på stället, och skulle meddelas de andra stånden [1]. Talemannen tackade å ståndets vägnar för de för-

[1]) Ordalydelsen blef följande: »Uppå K. M:ts nådigste föreställning, samt till obrottslig efterlefnad af 38 § regeringsformen, ej mindre än till förvarande af beskattningsrätten i sin helgd, biföll bondeståndet att utgöra den nu antagne bevillningen och krigsgärden till nästa riksdag, och in-

nyade vedermälen af konungens nåd, som det vid detta tillfälle fått åtnjuta. Och dermed fick ståndet gå.

Hela saken synes ha väckt mycken uppmärksamhet. Fant anser tillställningen ha varit nödvändig, för att motarbeta oppositionens inverkan på bondeståndet. Wallqvist påstår, att bönderna sjelfva voro mera bekymrade än smickrade af den åran att en dag hafva haft konungen till sin taleman. Adlersparre skrifver, att Jon Bengtson uppsteg några gånger för att tala, men hindrades af de andra. Alltsammans »gjorde sådant intryck på dessa dannemän, att de nedkommo från K. M:t med tårar i ögonen, rörda in i själen af det nådiga förtroende konungen visat dem» [1]).

Hos Adeln förekom bevillningsfrågan först den 20 April, och då endast förberedelsevis. Till en början upplästes presteståndets protokollsutdrag af den 16, med förslag till bevillningsutskott hvart tredje år.

»Häremot anmärktes, att ett sådant projekt så mycket mera strider emot ridd. och adelns privilegier, som hvarje ätt eger rättighet att sjelf beklåda sitt ställe, och således ej i detta mål genom något utskott kunde föreställas; hvarföre begärdes, att detta projekt måtte blifva lagdt ad acta.» Liljehorn yttrade: »Adeln torde bifalla att detta projekt gömmes mycket väl.» Hvilket besvarades med ja.

Derpå ville Liljehorn föredraga det ofta omtalade anonyma bevillningsförslaget, »hvilket ifrån bondeståndet blifvit honom tillställdt». — Frih. Duvall trodde att adeln, utom dess nog sysselsatt, torde hvarken ega tid eller böjelse att befatta sig med anonyma förslag; det vore svårt att till dylika projekter hysa för-

---

stämde i öfrigt till alla delar med hvad presteståndet, genom kommuniceradt protokollsutdrag, den 16 i denna månad, beslutat och föreslagit, angående utväljande af ett utskott, att hvart tredje år öfverse och jemka bevillningen, hvartill 2, 3 eller 4 ledamöter af hvarje län, efter deras storlek, på erhållen nådig kallelse komma att väljas. Hvarjemte K. M:t nådigst täcktes tillåta bondeståndet inom sig öfverlägga om det antal af deputerade, som i anledning häraf kan ifrån hvarje län finnas nödigt.»

[1]) Mot aftonen, tillägger han, försattes gubbarne i en mera munter sinnesförfattning, genom punsch som till öfverflöd inskänktes till sent inpå natten.

troende, och det kunde hända, att man på sådant sätt lupe in i öfverläggning om förslager, för hvilka man borde taga sig till vara. — Likaledes Stjerngranat: det kunde vara af svåraste följder, om en anonym auktor, i hvad ämne det helst vara må, finge vända sig till riksens ständer eller till något af stånden; ett sådant projekt kunde innehålla satser, stridande mot lagen och regeringssättets natur, och deremot böra vi vara ytterst aktsamme. Är det ej tillåtet att uppläsa ett memorial, utan att landtmarskalken det förut genomsett, än mindre lärer det stå en anonym fritt, att i ett stånd insinuera någon skrift, som icke af landtmarskalken vore känd, eller af något stånd antagen. Ifrån bondeståndet hade ej något protokollsutdrag medföljt, så att man ej om dess mening vore underrättad. Han hade annars just ej något emot, att förslaget upplästes, men hade gjort denna påminnelse till att förebygga ett äfventyrligt prejudikat. — Von Bilang »visste ej i lagen vara förbudet, att en skrift utan namn ju finge föredragas, om den innehölle något nyttigt och godt, helst i fall vicelandtmarskalken den förut genomsett, eller den genom något af stånden blifvit oss meddelad». Men grefve Claes Lewenhaupt påstod, att »de andra stånden må göra huru de behaga, det blir icke rättesnöre för oss, eller som bör hindra oss att följa en vanlig ordning».

Slutligen gaf Liljehorn tillkänna, att »om ridd. och adelns grannlagenhet ej tillåter, att en skrift af en anonym auktor får föredragas, så på det tiden ej må utdragas, och såvida projektet ej innehåller något lagstridigt, ville han, om så behagas, sjelf förklara sig för auktor». — Härmed förföllo alla vidare inkast, förslaget upplästes och bordlades.

Äfven föredrogos och bordlades, omvexlande med andra öfverläggningsämnen, ännu andra förslager till bevillningens fördelning: ett af Wachslager, utgående på endast koppskatt, till 82 tunnor gulds belopp, fördelade på stånd, och inom stånden efter förmögenhet eller embete och rang [1]); allt på grund af en beräk-

[1]) Af adel, 3869 män, 2865 qvinnor, 1094 barn, tills. 8638 personer mellan 15 och 60 år, à 8 Rdr, 69,104 Rdr; samt 27,262 tjenare à 24 sk., 13,631 Rdr . . . . Rdr 82,735. —
Af presterskap 5663 män, 4120 qvinnor, 2775 barn, à 6 Rdr, 75,348 Rdr, samt 15,980 tjenstehj. à 16 sk. 5325 Rdr » 80,673. —
Af borgerskapet, 28,492 män, 23,563 qvinnor, 11,068 barn, à 5 Rdr, 315,615 Rdr; 31,868 tjenare à 16 sk. 10,628 Rdr 16 sk. . . . . » 326,236. 32.

ning, som förekommit i borgarståndet vid 1786 års riksdag, i fråga om bränvinsbränningsafgift.

Ett annat förslag, af v. Bilang, förordade konsumtionsskatt, såsom enklast i tillämpningen, och minst tryckande; men fästade sig framför allt vid den frågan, huru riket skulle på längd kunna bära en beskattning af 82 tunnor guld årligen, och huru den stora gälden skulle en gång kunna afbördas. Det vore ej görligt utan att vidtaga åtskilliga verksamma mått och steg, som kunde leda till allmän och enskildt besparing[1]).

Äfven är till dagens protokoll bilagdt det förut nämda, vid riksdagens början inlemnade memorial af Wallenstråle, rörande finanserna, hvilket den 11 April blifvit åter bordlagdt; hvaruti han skildrar och beklagar den rådande penningebristen, yrkar på nedsättande af ett utskott för ekonomiska angelägenheter, och lofvar att meddela åt detsamma åtskilligt, som han flera gånger förgäfves sökt insinuera på högre ort.

Vid tillfället gjordes anmärkningar mot bevillningsutskottets förslag, så vidt det lade afgift på jernkontoret; hvilket landsh. frih. Örnsköld[2]) förklarade vara stridande mot ett kungabref af

---

Af ståndspersoner, 23,822 män, 18,230 qvinnor, 8823 barn, à 4 Rdr, 203,700 Rdr; 41,809 tjenare à 16 sk., 13,936 Rdr 16 sk.	Rdr	217,326. 16.
Af bondeståndet, 320,772 män, 296,664 qvinnor, 257,213 barn, tills. 874,649 personer à 32 sk., 583,099 Rdr 16 sk.; 195,388 tjenstehjon à 16 sk., 65,129 Rdr 16 sk.	»	648,228. 32.
	Summa Rdr	1,355,510. 32.

Allt detta dock blott i medeltal beräknadt; för tillämpningen var adeln i statens tjenst fördelad i 6 klasser, från 25 ned till 3 Rdrs afgift, adel utom tjenst i 4 klasser, från 20 ned till 2 Rdr; preste- och borgareständen kunde fördelas i 3 klasser, förmögna, mindre och minst förmögna.

[1]) Att förbjuda införsel af utländska öfverflödsvaror, viner, sidentyger; att lägga accis på inhemska öfverflödsvaror, och tull på utifrån inkommande råämnen; att hämma lurendrejeriet, äfven medelst husvisitationer, och sålunda befordra de inhemska manufakturerna; att upphäfva all bränvinsbränning, utom till måttligt husbehof; att medgifva vakanser för halfva kompagnier i armeen, till stor besparing för rotebonden, och deremot öfva ungdomen i vapen en timma hvarje söndag. Slutligen borde man väl kunna hoppas på subsidier från rikets bundsförvandter.

[2]) Örnsköld, Pehr Abraham, son af majoren Johan Löth-Örnsköld; född 1720; anställd, efter i Upsala slutade studier, uti bergskollegium, och 1742 tillika i Svea hofrätt; assessor i bergskollegium 1756, bergsråd 1759,

1747, stadfästadt 1752. Han åberopade ock en akademisk disputation, utgifven 1781 af hofjunkaren Sandels[1]), hvaruti det bevisas, att »brukssocieteten skattar inalles till K. M:t och kronan, från det malmen kommer ur berget, till dess jernet ligger i fartyget till utskeppning, 272,583 rdr 16 sk. 11 rst».

I detta yttrande instämde Lantingshausen, som åberopade stadfästelsen af 1769 å jernkontorets friheter, såsom varande brukssocietetens eget verk, och framhöll dess förtjenster[2]) om det allmänna medelst bidrag till ändamål, nyttiga på en gång för staten och de enskildta. Genom dess försorg var bergsrörelsen uppdrifven, och dermed satt i stånd att bära större skattebördor än förr. Hela fonden var i alla fall enskildtes tillhörighet, oskiljaktig från deras redan på andra sätt tillräckligt beskattade verk.

Den egentliga diskussionen på riddarhuset i bevillningsfrågan förekom följande dag (d. 21 April). Den begyntes af Wachslager, som med åberopande af sitt förslag, förklarade att adeln syntes honom uti utskottets projekt vara alltför högt taxerad. I alla fall, hvilket förslag som än godkändes, borde det antagas på bestämd tid, såsom alltid brukat ske.

landshöfding i Medelpad, Ångermanland och Jemtland 1762, i Södermanland 1769, friherre 1771; död 1791.

[1]) Sandels, Benjamin, son af bergsrådet Samuel Sandels; född 1763; blef assessor i bergskollegium 1794, sedan bergsråd, vicepresident; ledamot i rikets allmänna ärenders beredning 1817; död 1831. Var äldre broder till sedermera grefven exc. Johan August Sandels.

[2]) Utom dess egentliga verksamhet till jernprisets upprätthållande, hade jernkontoret lemnat bidrag till föremål, som annorstädes bekostas af staten: det hade gifvit understöd till resor för näringens bästa, gifvit godtgörelser för skrifter, bekostat grufbrytningar och konstverksinrättningar, lemnat bidrag till kolarekonstens upphjelpande, anskaffat utländska modeller, föranstaltat försök o. s. v. Från 1757 var en extra licent ålagd allt jern som utföres med främmande fartyg, hvilken skulle användas till exportpremier för svartsmide, och till aflöning för deröfver förordnad direktion. Men manufakturkontoret, som hade uppbörden om hand, fick 1763 afskrifning på hela dåvarande behållningen, 342,277 daler kopparmynt, och jernkontoret åtog sig i dess ställe ett årligt bidrag af 65,000 daler kopparmynt, som sedan oafbrutet utgått. Kontoret underhåller en masmästeristat med öfver 1,200 rdr, betalar till lärlingar i detta yrke, till direktören för stångjernsmidet, till 2 bergslagsbyggmästare, till uppmuntran af malmletningar, till underhåll åt förlamade smeder, tillsammans öfver 1,100 rdr.

Häruti instämde Wachtmeister: det vore en den vigtigaste beståndsdel af sjelfbeskattningsrätten, som blifvit utöfvad äfven under suveränitetstiden, och tillämpad både vid 1779 års faddergåfva och vid 1786 års bevillning. Den summa som nu är i fråga, blir stor nog att kännas tryckande, och behöfva jemkas efter någon tids erfarenhet. Konungens uteslutande rätt att sammankalla ständerna trädes dermed ej för nära, ty han kan möjligen finna andra utvägar, och då blir riksdagens sammankallande ingen nödvändighet. Han tillstyrkte en bevillning af 82 tunnor guld enligt utskottets förslag, och det i 2 års tid.

Fullständigare behandlades frågan af Stjerngranat, som varit medlem af bevillningsutskottet. Han hade nogsamt delat dess betänkligheter, huru en så stor bevillning skulle kunna utgå. Den högsta som hittills förekommit, var den af 1762 och 1765, till 32 tunnor guld, och den kunde knapt gå ut. Utskottet har bemödat sig på bästa vis att fördela bördan, hufvudsakligen enligt de grunder, att hvar och en kontribuerar till statens behof efter sin förmögenhet och synbara inkomst eller fördel; att näringar taxeras i den mån de äro mera eller mindre nyttiga för staten, och mer eller mindre lönande; att den fattige arbetaren ej så betungas, att han saknar brödfödan, och tvingas söka den i andra länder; att förbrukningen af öfverflödsvaror, som i synnerhet då de hemtas hos utländningen, skada riket, beläggas med drygare afgifter, då deremot brödfödan och utländska nödtorftsvaror skonas; och ändtligen att bördan, så vidt ske kan, blir proportionerligt fördelad på alla skattdragande. Just i och för detta sistnämda ändamål hafva flera nya bevillningstitlar tillkommit.

Skulle man förnämligast afse lättheten att uppgöra en taxering, påfinna projekter. och undvika ett eller annat underslef, så vore af alla förslag det vigaste, det som ställer hela summan på personer, eller så kallad kapitation. Men en sådan kan ej billigtvis tillämpas utan klassifikation efter förmögenhet, som åter alltid är förenad med stora svårigheter; embete och förmögenhet hålla ej lika steg; ett ökadt antal af barn ökar bevillningens belopp, under det bergningen försvåras; antalet personer inom hvar klass låter sig ej säkert beräkna; om brist uppstode i den påräknade summan för ett stånd, hvem skulle fylla den? För adeln kunde en sådan beräkning synas blifva till fördel, emedan den skulle få på sin lott endast 5 tunnor guld af 82, men är detta rimligt,

och möjligt att genomdrifva? För bonden blefve det så mycket mera tryckande, särdeles om han har stor familj. Det är blott i Asiens despotiska stater, som de mesta statsbehofven betäckas medelst kapitation, ty till den förmögnares egendom har despoten alltid lätt tillgång, den fattige får behålla sin uselhet, och vid kroppsligt straff tigga tillsammans sin utlaga till tyrannen. Huru sådant beskattningssätt verkat på dessa olyckliga länders tillstånd, intyga alla tideböcker.

Det andra, anonyma förslaget nedsätter afgiftsprocenten för löntagarne och jernverken, men höjer landtullen; gifver sålunda med ena handen, och tager mera igen med den andra. Visserligen vore det skäligt, att löntagaren här som annorstädes finge behålla sin lön oafkortad, men det går ej an. Tullafgifter suga jemnt, och värre än något annat. Vårt jern skulle blifva osäljbart, så ock öfriga exportvaror. Konsumtionsskatt på utländska öfverflödsvaror är nyttig för ett fattigt land; men ej på inhemska varor för dagliga behofvet, ej på råämnen, ej på exportartiklar. Jordbrukaren som säljer sin säd, och köper igen andra varor, finge betala tull flera gånger. I andra länder lägges ej accis på nödvändighetsvaror, och exporten uppmuntras der genom premier.

Utskottets förslag är jemnförelsevis det bästa. Nog blir bördan tryckande, ej minst för adeln, dock ej till förtviflan. Rikets nuvarande belägenhet är af svåraste utseende; men ännu värre såg det ut vid k. Carl XII:s död. Och dock voro då efter 20 års tid såren läkta, och efter andra 20 år var riket i välstånd, oaktadt två krig, och oaktadt ett i sig sjelf godt, men i sin utöfning med missbruk behäftadt regeringssätt. Få vi väl fred, blir också nu snart allt godt igen. Men vid antagande af utskottets förslag måste fästas det förbehåll, att de andra stånden äfven antaga det; att när nedsättning i bevillningen kan ske, den också kommer adeln till godo; samt att två års tid utsättas för bevillningen, för att lemna tillfälle till nödiga jemkningar, och i hopp om fred.

I detta yttrande instämde frih. Duvall och andra. Öfverstl. frih. Carpelan[1]) gjorde åtskilliga anmärkningar i detalj, som Stjern-

[1]) Carpelan, Carl Ephraim, son af ryttm. Maximilian C.; född 1732; i krigstjenst från 1749, kapten 1761, friherre 1771, jemte sin farbror generallöjtn. Wilhelm C.; öfverstelöjtnants afsked 1778; död i Finland 1819.

granat besvarade. Lagman Jonas v. Engeström[1]), som äfven sutit i utskottet, erinrade att man sett sig tvungen lemna svårigheter utan afseende, och äfvenledes undantag, som kunnat vara billiga, samt privilegier; annars hade adeln fått vida mindre på sin lott. När allt annat var beskattadt, och ännu 20 tunnor guld fattades, fanns ej annat råd än att fyrdubbla lön- och betalningsafgiften. Men löntagaren bör tillåtas att till sina utskylder assignera af sin lön, och om den ej utfaller, bör han slippa att skatta för den.

Ehrenmalm påminte, mot kapitationsförslaget, huru svårt allt klassificerande visat sig i afseende på städerna. En viss procent af värdet å egendom, hemman och lägenheter, jemte en lindrig koppskatt, skulle kanske ha varit det bästa, men dertill fordrades värdering, hvartill kanske flera år skulle åtgå; och äfven i detta fall hade man från borgerskapet, särskildt i Stockholm, vid frågan om brandvaktsafgift, ett prof på svårigheten att uppgöra värdering. Man hade således måst följa gamla beskattningsgrunder, såsom 1762 och 1770 års bevillningsförordningar, samt lön- och betalningsafgiften. Om löntagarne voro hårdt anlitade, så hade de också ej längesedan fått förbättring på sina löner, i följd af 1777 års myntförordning. Förslaget till konsumtionsskatt kunde ha mycket för sig, om ej alla näringar vore så högt beskattade det förutan, och om landtulltaxan vore renoverad. Om saken vore ogjord, skulle den af utskottet föreslagna koppskatten, grundad på lön- och betalningsafgiften, kunna nedsättas till hälften, afgiften på öfverflöd borttagas, och konsumtionsafgift påläggas, till tredubbelt af landttullen, men renoverad. Om de andra stånden antaga andra grunder för bevillningen, än dem utskottet föreslagit, kunde detta vara att tänka på. Han upplyste slutligen, att jernkontorets rätt ej blifvit bevakad år 1770, när jernverken fingo två tredjedelars nedsättning i 1762 års bevillning, och den var äfven nu ej bevakad, men det torde kunna hjelpas. — Hofrättsrådet Hejkensköld[2]) anmärkte just, att bruksegarne ej hade några målsmän vid riksdagarne; men Örnsköld åter afstod från

[1]) v. Engeström, Jonas, en af biskop Johannes Engeströms många barn; född 1737; anställd i Svea hofrätt 1755, häradshöfding i Jemtland 1762, lagman i Wermland 1782; afskedad 1794; död 1807.

[2]) Hejkensköld, Carl Fredrik, son af bergsrådet Detlof H.; född 1753; död 1829.

sitt yrkande i afseende på jernkontorets beskattning, blott att den betraktades icke som vanlig bevillning, utan som krigsgärd, på 2 års tid.

Hejkensköld förklarade för öfrigt konsumtionsskatten besvärlig för bergslagerna, likasom för städerna; opålitlig i anseende till lättheten af underslef; samt vådlig, i det den visserligen hörde under ständernas beskattningsrätt, men en gång åtagen tull försvinner icke lätt. Skulle den godkännas, måste åtminstone ständernas rätt förbehållas att nedsätta och förändra tullafgifterna. — Du Rietz ansåg kapitationsförslaget för det bästa, och beklagade att ej alla stånden fått del deraf, samt önskade derföre ett par dagars uppskof, så att det kunde blifva fullständigare utarbetadt. Han ogillade, för prejudikatets skull, att man beskattat jernkontoret, samt ostindiska kompagniet. Det sistnämda rörde visserligen mest utländningen, men tro och lofven bör hållas mot alla.

Härpå följde åter ett par betydelsefulla yttranden, af Rappe och v. Schultzenheim. Detta är det första tillfälle, sade Rappe, som riksens ständer haft att ordna finanserna; vi måste begagna det, vi måste göra vårt yttersta att stadga dem. Men huru svårt blir icke detta? Hvilken skillnad för hvarje enskildt mellan de framfarne åren och de förestående? Vi hafva haft fred; vi ha sluppit all tillökning i den egentligen s. k. bevillningen; de behof som skulle fordrat en sådan, hafva med utrikes lån blifvit fyllda; och dessa i landet indragna penningesummor hafva satt näringar, odlingar och förbättringar i gång. De hafva medfört en slags välmåga (fast inbillad), som åstadkommit vällefnad och öfverflöd, passade efter hvar och ens medel att förtjena, eller rättare sagdt att skaffa sig kredit; en vanlig följd af ett i annan proportion, än igenom näringarnes tillvext, ökadt rörelsekapital. Hvad se vi för oss? krig! den största af alla ett samhälles olyckor. Vi se den största bevillning detta rike utgjort. Icke underligt, då vi nu på en gång skola fylla ej allenast de närvarande behofven, utan ock dem, som de förra åren med lån blifvit bestridda, och derutöfver räntan för samma lån; vi ha att betala både de närvarande och de framfarna årens utgifter. Vi se rikets naturliga näringar, dem af hvilka alla dess ressurser bero, med bevillningar betungas, under det de, sedan alla tillverkningspris stigit genom rörelsekapitalets hastiga tillvext, nu i följd af lika hastiga indragningar sakna förlager. Vi se de på en lätt penningetillgång endast beräknade

näringar, förbättringar och odlingar förfalla; och vi se oss nödsakade att afstå från våra små välluster och makligheter, dem vanan redan gjort nästan till nödvändiga, men som icke mera passa ihop med vår hushållning. Allt detta blir dock ett medel till sparsamhet, en hård kur, men likväl en vinning för det allmänna. Emellertid äro behofven för stora, att genom blott sparsamhet uppfyllas. Det allmännas förnämsta vinning och bestånd i längden beror derpå, att alla näringar, som antingen producera för våra naturliga behof, eller fylla vår brist deruti genom handel, icke så betungas, att de såsom ej lönande nedläggas.

Utskottet har haft ett svårt arbete, omöjligt att rätt fullgöra, omöjligt att fullgöra till allas belåtenhet. Huru meningarne kunna vara delade, visar både mängden af förslager, och olikheten af redan fattade beslut i de särskildta stånden. Hvad beslut som ändtligen tages, kan ej blifva utan misstag, som behöfva rättas, och bör derföre ej stadgas för längre tid. Ständernas rättighet att bestämma tiden behöfver ej bevisas, och att de dermed träda konungens rätt för nära att dem sammankalla, kan jag ej fatta. Men väl vore det att träda konungens ömhet och kärlek för sina undersåtare för nära, om man misstänkte, att han någonsin med missnöje skulle se rikets ständer inför sig församlade, till dess och rikets välfärds befrämjande. Det skulle vara att träda dessa nitiska undersåtares trohet för nära, att tro dem någonsin komma i andra afsigter tillhopa. Jag ser således ingen betänklighet att föreslå en viss tid till bevillningen, om ock deraf skulle följa, att i brist af andra utvägar till behofvens fyllande, det skulle blifva nödigt att kalla ständerna tillsammans. Det lärer i alla fall ej blifva fråga om bevillningens upphörande: den nu utredda gäldsumman, garantien derför, och dess fullgörande påkalla nödvändigt en bevillning; men andra tider kunna yppa andra tillgångar. Det är för bevillningens jemkande, som en bestämd tid är nödig. Långvarig kan den ej blifva, utan risk att de näringar, som blifva för hårdt betungade, skola gå under; men icke heller för kort, att tillräcklig erfarenhet ej må saknas. — Han tillstyrkte, som andra, två år.

Schultzenheim erkände äfvenledes omöjligheten att utfinna en bevillning som trycker alla lika. Ovanliga pålagor måste alltid medföra ovanliga plågor. Vi äro långt komna från de tider, då Upsala öde gjorde tillfyllest till alla behof. Sjelfva den gamla

jordeboksräntan och tiondesättningen trycka olika, i anseende till årsvext, hemmanens belägenhet och olika kultivering, tid efter annan. Den rätta förmögenheten kan svårligen påhittas, om ej genom inqvisitioner, eller genom edgångar, hvilka i Danmark och några tyska riksstäder dels varit, dels äro ännu brukliga, men hvilka vore värre än sjelfva pålagan.

Han granskade derpå de olika bevillningsförslagen, ogillade kapitationen af samma skäl som Stjerngranat, deribland att adeln skulle få för litet på sin del, och dermed öka den afund, hvarför den redan var föremål. Att Liljehorn antagit konsumtionsförslaget såsom sitt eget, kunde ej vara för annat än att afbryta onödiga diskussioner. Dess första verkan skulle blifva ökade utgifter för bonden vid tullen; dernäst stegrade varupriser, ökad lefnadskostnad. Är vår rörelse verkligen af den art, att dagspenningen vid våra korta dagar och vårt kalla klimat kan höjas i proportion af den tre gånger taxerade maten? Tillåter vår förmögenhet att högre betala svenska manufakturvaror? Eller månne den förhöjda tulltaxan skall göra lurendrejaren till en bättre moralist? Förpaktares och monopolisters skarpa eftersyn samt galerbojor hafva icke i södra Europa kunnat qväfva lurendrejeri-handteringen, mycket mindre lärer det kunna ske vid Sveriges vidlyftiga kuster och mildare regering. Brukspatronen, denne Sveriges förnämste fabrikör, samt största uppmuntraren och premie-gifvaren till den goda åkerbrukaren, har hundradetals hungriga magar att mätta, han framkallar lif och rörelse i många ofruktbara skogsbygder, som honom förutan blott af vilddjur skulle bebos; han förser köpmannan med den betydligaste exportvaran, till utbyte mot många oss oumbärliga importvaror. Månne utländningen eller dess kommissionär skulle gifva honom ett rundstycke mera för jernstången, på den bevekliga föreställningen, att han nödsakats, för att skaffa sina handtlangare ett nödigt uppehälle, förhöja deras arbetslöner?

Det blefve en dålig uppmuntran för landtmannens fårafvel, att se tullen tredubblad på den ull han säljer. Förr belöntes han med premier, som småningom blifvit nedsatta, och de sista åren alldeles icke kunnat utbekommas. Den af ullen tillverkade varan blefve likaledes betungad, när den föres till marknaden. Någon korttänkt landtman torde inbilla sig, att den ifrågavarande taxan blott skulle träffa borgaren eller köpmannen, som kanske i fåvitsko

af honom icke älskas; men då han förr icke fått ersättning för den accis han erlagt, så mycket mindre nu efter skedd förhöjning; och får han mera betalt för den vara han för till torgs, så får han sjelf betala så mycket mera för andra. Och bonden blir att beklaga, om han, innan ny bergning infaller, måste af handlanden återköpa sin dyrt förtullade sädestunna. Ej heller lära våra småstäder tåla vid en så förhöjd tullafgift å både rudimaterier och tillverkade varor. Om någon, som blott lefver af andras svett och möda, skulle ha yttrat, att ingen skada vore, om dessa städer förvandlades i byar, så kan en så nidingsfull och oklok tanke icke inom dessa murar blifva gällande. Många ståndspersoner eller s. k. adlige vederlikar äro med en talrik familj i den ställningen, att medelst en knapt tillskuren årlig reveny med möda kunna berga sig; huru skola de vid förhöjda priser å lifsmedel och andra förnödenheter kunna finna en nödtorftig bergning? Adeln lärer gerna ömma dessa sina upplysta och värda bröder, hvilka vid konstitutionens formerande icke råkat få några representanter. Det ömmaste af allt är den hårda taxeringen på embetsmannen, som visserligen får träla för sin lilla lön, och har ingen extra inkomst, då han med redlighet vill förrätta sin tjenst. Hvad konsumtionsförslaget minskar hans löneafgift, höjer den så mycket mera hans lefnadskostnad.

Accisen på ätliga och förnötliga varor är i Sverige halftannat århundrade gammal, åtogs först för att lindra andra pålagor, och med förbehåll, att om den blefve tryckande, den icke skulle fortfara, än mindre höjas. Månne den någonsin verkat till lindring i annat, har den icke både fortfarit och stegrats? Har hos oss någon taxa, en gång förhöjd, åter blifvit nedsatt? Lämpligast af allt är att beskatta öfverflödet, om ock för verkställighetens skull hus-visitationer skulle blifva oundgängliga. — Samma förslag innehåller en afgift af 4 procent af arf och testamente. Detta är ingen nyhet, det förekommer redan i Rom under kejsar Augusti tid, och brukas mångenstädes, men plär egentligen träffa aflägsnare slägtingar, och passar mindre för en årlig bevillning, än till en amorteringsfond.

Till två eller tre år bör bevillningen utsättas. Efter återvunnen fred blir rätta tiden till finansförhandlingar. Konungen har sjelf återställt de lagar, som gällde före 1680; men på hela 1600-talet gjordes alltid bevillning på viss tid, så ock vid sed-

naste riksdag. Sverige bör akta sig att förqväfva sina näringar, såsom Spanien gjort med sin ständiga alcavala eller sexprocentsafgift på allt säljbart; vi hafva ej något Peru att draga skatter ifrån. England med sina 8 millioner innevånare har, i följd af kloka beskattningsprinciper, en statsinkomst af 40 millioner rdr, Frankrike med 24 millioner menniskor har en inkomst af 60 millioner, i stället för 120, som det borde vara i proportion till England. — De konstiga finans-operationer, som mellan 1715 och 1718 i Sverige nyttjades, äro alldeles förskräckande; sedan rikets innebyggare genom myntförhöjningar och beskattningar blifvit utblottade på all redbar tillgång, så pantsattes sedan all deras egendom i fast och löst. Ett riksens ständers kontor inrättades efter regementsförändringen; men vid bevillningens uppgörande såg man sig ur stånd att godtgöra de 310 tunnor guld, hvartill mynttecken, myntsedlar och statsobligationer sig bestego, och liqvidation måste uppgöras medelst en inhemsk riksbankrutt, som ruinerade flera oskyldiga medborgare, än 1680 års hårda kommissioner.

Grefve Claes Lewenhaupt inledde sitt yttrande med en återblick på förloppet vid innevarande riksdag. Vi samlades hit i en tid, då allmänheten, förvillad af de nedrigaste tungor och de nesligaste skrifter, som opåtalt fått offentligen tryckas och kring landet utspridas, hade stannat i den öfvertygelse, att endast adeln vore skulden till närvarande och tillkommande olyckor. Med detta svåra och oförtjenta omdöme om oss intogo vi inom detta hus våra ställen. Knapt framgå några dagar, innan vi få röna vår konungs onåd, medelst ett offentligt förbud af all ventilation uti ett ämne, det vi som ett riksstånd, och en så väsendtlig del af lagstiftande makten, borde enligt lagarne tro vara vår rättighet. Våra mest upplyste och ståndaktigaste medbröder ryckas ifrån vårt samfund, och inmanas i häkte. Hvad falska belackare om dem föregifvit, veta vi ej; men det veta vi, att dem ej något brott kan förebrås, och att de mot lag, mot riksdagsmanna och medborgerlig rätt, redan tillbragt öfver tvenne månader inom galler och bommar, utan att ens blifva hörde. Lagarne äro ej synnerligen vördade, och allmänhetens omdöme ej ansedt af mycken vigt uti det land, der de ypperste medborgare dragas utur sina hus i aflägsna fängelser, beröfvade sina närmaste anhöriges skötsel och umgänge, och det utan att minsta brott, minsta orsak till

detta våldsamma steg tros vara nödigt att föregifva. Är detta följder af ett fritt och lagbundet samhälle, så lära vi få medge den paradox, att Rom ännu var en republik under de sednare kejsarnes regering. Knapt sakna vi våra allmänt älskade medbröder, då oss förebringas en ny lag under namn af förenings- och säkerhetsakt; den tid vi i början af riksdagen beskyldes för att onödigt utdraga, var nu ej mera så angelägen, ty mera än 14 dagar framgingo, och hvarje dag medförde för vårt stånd en fullkomlig inaktivitet. Sent omsider få vi detta mål till afgörande; Ridd. och Adeln kan ej vara sig olik; den dyra ed de svurit, det lyckliga regeringssätt de vördat, det nit de bära för konung och fosterland, äro de bindande skäl, med hvilka de för sin del afslå denna akt.

I denna ton fortfor han, talade om den oförmodadt stora statsskulden, om adelns försök att träffa en medelväg i garantifrågan, om konungens befallning till landtmarskalken att göra proposition endast på bifall eller afslag, med antydan om rikets fara i sednare fallet, samt huru adeln derför gifvit vika. — »En vice landtmarskalk hafva vi af K. M:t fått emottaga. Inrättningen af dubbla landtmarskalkar var för vårt stånd så ny och ovanlig, att äldsta grefven till prejudikats undvikande såg sig föranlåten att till protokollet deremot protestera. Herr vice landtmarskalken måste vi dock lemna det vitsord, att han med största nit och undergifvenhet till punkt och pricka åtlydt och utfört K. M:ts befallningar. Huru han bevarat våra rättigheter, och emot sitt stånd uppfyllt sina åliggande skyldigheter, lemnar jag åt våra protokoller att vittna. — Man kunde fråga: Äro vi ett riksstånd eller ej? Att vi det verkligen äro och förblifva, är väl intet tvifvel underkastadt; dock måste jag tillstå, att jag funnit det vi under varande riksdag oftare mottagit positiva befallningar, än vi blifvit tillfrågade. — En stor rättighet hafva vi likväl i behåll. Ett fritt folk, som man ännu kallar oss, eger att bevilja hvad det till statens behof finner nödigt; samma rättighet har det ofelbart uti tidens bestämmande.» — Han föreslog att antaga utskottets projekt, så bristfälligt det kunde vara, så stor än summan var, och så stor del än skulle drabba adeln, eller just derföre att adeln fick så stor andel; men blott på två år.

Bjelke instämde med Lewenhaupt, hvad slutliga resultatet angick, och granskade de särskildta förslagen; visade åtskillig

orimlighet som konsumtionsförslaget skulle medföra, och med huru litet skäl man kunde åberopa Englands exempel: detta land var välmående, innan beskattningarne hunnit sin höjd, och framför allt egde och eger det »både nationel och enskildt frihet, lagars verkställighet, handel och näringar grundade på egen spanmålsproduktion, egen ull; huru nära vårt land i alla dessa fall nalkas England, lemnas till hvars och ens omdöme». — Utskottets förslag är åtminstone det bäst utarbetade; men embetsmännen äro för högt taxerade, presterskapet för lågt; på adel och dess vederlikar falla 25 tunnor guld, på presterskapet 2; detta synes bevisa, »att det högvördiga ståndet icke funnit för godt att till måttstock af sin patriotism välja penningeafgifter till rikets frälsning». — Koppskatten vore lättast att genomföra. För adeln blefve den relativt drygare än efter 1770 års fördelning, och det vore ett skäl mera för densamma, och den blefve dock mindre dryg, än efter utskottets förslag. Men projektet behöfver bättre utarbetas. — Hvad tiden angick, erinrade han om regeringsformens bestämmelse angående krigsgärds upphörande, och ständernas sammankallande, när ett krig är slutadt. Men subsidier torde bereda så stora tillgångar, att ständerna icke på många år behöfva sammankallas.

Lantingshausen gillade ock tidens utsättande till två år. För öfrigt »sedan rikets ständer fått emottaga rikets gäld, och statsverket behållit rikets fonder, återstår ej annat än att bevilja till yttersta skärfven». — Carpelan och kapten v. Andersson[1]) anmärkte det obilliga deri att lägga afgift på titel i likhet med lön. Den sednare »hade tjent i 33 års tid, gjort finska kampanjen i förra kriget, bevistat aktionen vid Korpo ström, blifvit sårad, trädt ur tjensten utan hederstecken, hade utan sin begäran fått kaptens karakter; det vore hårdt, om han komme att plikta för sina gjorda trogna tjenster med en dryg kontribution; och trodde han, att han sjelf, vid 73 års ålder och på grafvens brädd, jemte dem som med honom voro i samma omständigheter, borde vara fria från sådan afgift».

»Allmänt från bänkarne förklarades, att hedern borde vara fri från förtryck.» — Kapten Jägerhorn »förbehöll sig att i pro-

---

[1]) v. Andersson, Alexander, son af kapten Anton Wilhelm A.; född 1717; i krigstjenst från 1735 till 1767; död 1797.

tokollet få teckna: när oskulden är fängslad, hvad har hedern att vänta».

Några röster höjde sig för konsumtionsförslaget, en för obestämd bevillningstid: sedan ständerna, sade v. Bilang, en gång åtagit sig, garantien för rikets gäld, måste man betala till räntans godtgörande, till dess gälden är betald. Så sker ock alltid vid bröllopsgärd, begrafningshjelp, faddergåfva; man skattar, tills summan är fylld.

Von Düben sade sig ej ega en jordtorfva, men han intresserade sig derföre icke mindre för en billig fördelning af bevillningen; han tillstyrkte att antaga utskottets förslag, och tillade som nytt skäl, att borgarståndet det godkänt. Hvad deri är ofullständigt, kan numera ej hjelpas, sedan 14 dagar förgått utan plenum på riddarhuset. — Frih. Hermelin förordade ock samma förslag, med vilkor som sammanfattade hvad flera talare yrkat.

Då den af hemliga utskottet uppgifna skuldsumma och krigsgärd af 21 millioner äro antagna för rikets gäld, böra äfven ränta och afbetalning ske af rikets medel och inkomster. För det närvarande åtaga vi oss hela bevillningssumman efter vår andel. Men när fred blifver, förbehålla vi oss att genom öfriga inkomster och genom besparingar, jemte en lindrigare bevillning, denna förbindelse må fullgöras. En del af ledamöterna i utskottet hafva här en gång förklarat, att konungen i utskottet lofvat sig vilja på sådant sätt understödja afbetalningen på rikets skuld, och de ha försäkrat, att de med konungens tillstånd gåfvo sådant tillkänna; och är detta således ett vilkor, hvarförutan adeln ej samtyckt till den i hemliga utskottets betänkande utsatta skuld- och bevillningssumma. — Vidare måste förbehållas, att de andra stånden för sin del gå in på saken, eller ock att jemkning sker till godo för adeln likaväl som för de andra. Och som bevillningen blir så dryg för adelns egendomar och personer, att för mängden äfven ibland dem utmätning af deras sista behållning, eller afskrifning för fattigdom, synes blifva slutet af deras bevillning, så förbehålles, att om och när rikets tillstånd skulle medgifva någon minskning i bevillningen, den måtte proportionaliter beräknas adeln till godo, helst adeln vid detta tillfälle ej haft afseende på sin förmögenhet, att med bestånd i längden kunna bevillningen utgöra, utan på rikets behof. — Slutligen, som denna bevillning äfven innefattar krigsgärd, hvilken enligt § 45 R. F. måste med kriget upphöra, och

det dessutom är vanligt bruk, att bevillningen utsättes på viss tid, så bör den nu utsättas t. ex. på två år; hvarefter, om den vidare erfordras, den då kan af R. Ständer reparteras efter folkets och näringarnes dåvarande tillstånd, som mot det närvarande kan blifva af olika beskaffenhet.

Efter ännu någon diskussion om de särskildta förslagens företräden, erinrade Duvall, att utskottets förslag var det egentliga ämnet för dagen, och yrkade proposition på bifall dertill, för 2 år; skulle det ej bifallas, finge de andra förslagen komma under öfverläggning.

Sedan 28 talare yttrat sig, förklarade Liljehorn sig anse frågan så utredd, att han kunde enligt sin rättighet afbryta diskussionen; dock lemnade han hvar och en fritt att vidare yttra sig, som hade något att erinra.

Diskussionen blef verkligen fortsatt; Schultzenheim sökte visa, huru tidsbestämning låt sig förena med den ingångna garantien för gälden, att nemligen det vore att förmoda, att efter krigets slut afbetalningar kunde ske utan evärdlig bevillning; om statsverket sedan på länge ej kräfde ständernas sammankomst, kunde åtminstone adeln ej känna saknad af dessa kostsamma möten. Bilang vidblef, att tiden ej kunde bestämmas, men han blef utan understöd.

Liljehorn begärde »blifva underrättad, om med ny bevillning, eller de två åren som utsättas, förstås R. Ständers sammankomst vid den tiden»? — Wachtmeister fann frågan oväntad, sedan han i sitt första yttrande så noga hade skiljt dessa begge ämnen. »Vi utsätta vår bevillning på så lång tid, som vi tro oss med densamma kunna uthärda. Att sammankalla ständerna är K. M:ts höga rättighet, i hvilken vi aldrig göra intrång. Om K. M:t finner andra tillgångar, behöfver han visserligen ej kalla ständer, oaktadt den termin vi utsätta för bevillningen.»

Af Ugglas ansåg detta räsonnement tillämpligt på sådana extra gärder, som gå till statsverket, hvilket visserligen genom god hushållning kan bära sig dem förutan; men den bevillning som nu är i fråga, går in till ständernas eget kontor, och skall användas till ränte- och kapital-afbetalning på gäld; med bevillningens upphörande skulle all betalning derå afstanna, ty konungen kan ej med egna tillgångar det åstadkomma; och det blir således, om tid utsättes, ständerna som kalla riksdag. Vi måste

således bevilja till nästa riksdag, utom kanske de 12 tunnor guld, som gå in till statsverket, hvilka kunde beviljas på 2 år. Den minskning, som deras upphörande medför, och den som under tiden blefve en följd af afbetalningar på kapitalet, kunde då komma alla kontribuerande till godo.

Liljehorn yttrade nu åter: »Högl. Ridd. och Adeln har nu efter behag diskurerat, och hvem som åstundat, har till protokollet anfört sina tankar. Jag bör gifva tillkänna hvad K. M:t befallt mig adeln förebringa; jag behöfver ej vidlyftigt upprepa, hvad de af adelns ledamöter som sutit i hemliga utskottet känna, om det löfte K. M:t gifvit, att så ofta och så rundt tillgångar inflyta, vilja insätta och afbetala på rikets gäld, den R. Ständer åtagit sig att garantera. Detta löfte är mig befallt att upprepa, men tillika är mig erinradt, att ej få handlägga uti något som kan leda derhän att komma K. M:ts höga rätt för nära; samt att så snart adelns öfverläggning skulle lända till ett beslut som lände till R. Ständers sammankallande, hvilket enligt regeringsformen af 1772 K. M:t ensamt och allena tillhör, är mig strängeligen befallt att ej få göra någon proposition, som dertill genom tiden eller omständigheterna kunde bidraga. Adeln känner nogsamt och ganska väl både K. M:ts höga rättigheter och sina egna. Jag vågar ej öfverträda gränsen af någondera; efter min skyldighet åligger mig att dem bägge vårda. K. M:t lärer ej underlåta att hädanefter ej mindre än hittills, se sina trogna ständer samlade, när honom så rådligt och nyttigt synes, men att dertill likasom föreskrifva någon termin, kan ej vara tillständigt; hvarföre jag önskar att adeln i propositionen ej ville ålägga mig införandet af någon tid, när sådant kunde hafva till ändamål att kalla ständer tillsammans».

Åter upptogs diskussionen, denna gång af grefve Hamilton, som försvarade sjelfbeskattningsrätten såsom oumbärlig och oförytterlig. Till samhällets försvar kan man afstå en del af sin förmögenhet, för att freda det öfriga, men ej uppoffra allt för att förvara intet. Ständerna ensamna kunna garantera rikets skuld, men konungen kan finna andra medel än bevillning att den betala. En löftesman eger ju tillse de bästa medel att hålla sin ingångna borgen. — »En konstitution, som innefattar riksdagar, kan göra dem mer och mindre behagliga, men aldrig till missfoster, som kunna kränka någon af de öfriga regeringsdelarnes

rättigheter, i synnerhet då den vördnadsfullaste erkänsla skulle blifva den regents lott, som medelst subsidier, statsmedel, hushållning och indragningar såge sig i stånd att göra undersåtarne lyckliga, och riksmöten mindre nödiga. Är regentens makt härtill oförmögen, så bör den vara lika kraftlös att för evighet af den skattdragande utkräfva en tunga han ej mäktar draga. Detta är vår konstitutions esprit. H. M:t som i sitt ömma hjertelag trott sina undersåtare finna det säkraste stödet mot alla olyckor, torde äfven tillåta dem derjemte få trygga sig vid grundlagens bokstaf, så väl som vid 1779 och 1786 års riksdagspraxis.» Det vore således ej skäl, att »medelst en omväg göra oss förlustiga af vår beskattningsrätt, den ömmaste af alla, och från hvilken jag, för den ätt, hvars rum jag här har den äran bekläda, förklarar att jag ej frivilligt afstår, hvarken direkt eller indirekt, så länge blodet rinner i mina ådror, och min tunga kan tolka mina tankar. Gränslös i sin ömhet för fäderneslandet, då det säges stå i fara; orörlig då rättigheter skola fredas, förmodar jag att adeln i denna min tanka enhälligt med mig instämma».

Adlermark ville mot påståendet att ständerna, genom bevillningstidens utsättande, också bestämde tid för nästa riksdag, sätta ett annat, att om ständerna bevilja från riksdag till riksdag, afstå de från sin uteslutande beskattningsrätt, och göra konungen deri delaktig, emedan tidens längd mellan riksdagarne beror af honom ensam. Han upprepade för öfrigt förut åberopade skäl, och hoppades att vice landtmarskalken måtte häraf vara öfvertygad, att adeln för ingen del ville träda konungens höga rätt för nära, utan endast med bevakandet af sin egen åsyfta landets väl.

Liljehorn förklarade att »det skulle oroa honom, om någon trodde det han kunde öka eller minska något af hvad han gifvit tillkänna; han finge således med ett ord berätta, att han vid sitt lifs förlust ej får göra annan proposition, än bifall på bevillningen till nästa riksdag».

Lewenhaupt, Wachtmeister, Ribbing bedyrade åter, att ingen ville »föreskrifva K. M:t lag», men försvarade rättigheten att utsätta viss tid för bevillningen; dermed ej sagt att man icke ville betala längre. Duvall hoppades, att om de skäl, hvarpå adeln grundade sin mening, rätt framställdes för konungen, skulle han gifva med sig; borgarståndet hade ju fått votera om tidsbestämning. Och presteståndet, tillade Spaldencreutz, har ansett frågan

om tiden väsendtlig, såsom man ser af dess förslag till vissa deputerades sammanträde hvart tredje år. »Det kunde ej annat än falla adeln högst bekymmersamt, att vice landtmarskalken vägrat att göra den proposition, som adeln så allmänt synes åstunda.» Han yrkade som Duvall på en framställning till konungen. Jakob v. Engeström åter erinrade, att i Gustaf Adolfs tid, hvars regeringsmaximer konungen återkallat, gjordes all bevillning på viss tid. Ej har adeln skäl att längta efter riksdagar: de kosta den så mycket, att den väl kunde ha anledning att ursäkta sig, såsom i k. Carl IX:s tid.

Liljehorn »förmälte sig ej känna de omständigheter, som i de andra stånden förefallit. Han önskade att något sådant prejudikat kunde yppas, hvarigenom adeln vunne sitt ändamål. Adeln såge nogsamt att han ej kunde göra proposition efter deras åstundan, utan önskade att de täcktes vidtaga den utväg en värd ledamot föreslagit». — Vi hafva, svarade Jonas v. Engeström, ett tillräckligt prejudikat uti riksdagsbeslutet af 1786, der konungens höga rätt ej blifvit trädd för nära, ehuru tiden för bevillningen blifvit utsatt. Härtill erinrade Claes Lewenhaupt, att ett riksdagsbeslut ej kunde kallas ett prejudikat, emedan det vore en lag.

Stjerngranat fann det bekymmersamt, att denna fråga skulle »mellan en älskad konung och dess trogna adel uppväcka ett olika begrepp»; då konungen förklarat, att ett fritt folks yppersta rättighet är den att beskatta sig sjelf, då konungen förklarat sig vilja vara den förste medborgaren bland ett fritt folk, torde all vår oro försvinna, när för konungens fötter i underdånighet nedläggas våra skäl, tagna ur lag och ur konungens eget ömma tänkesätt. Adeln hyser visserligen icke den tanken, att den det minsta äfventyrar, då den öfverlemnar hela sitt öde i en sådan mild och nådig konungs hand; men »då den åtager sig den högsta bevillning en konung på Svea thron någonsin af sitt folk uppburit, då den det med högsta beredvillighet gör, är det omöjligt att det kan ske utan hopp om lättning eller jemkning, helst en bevillning på obestämd tid lättligen genom tidens längd till en ordinarie ränta kan förbyta sig». Han önskade att Liljehon skulle å adelns vägnar framställa detta hos konungen.

Wachtmeister ville hafva det skälet tillagdt, »att genom en bevillning på obestämd tid beskatta vi äfven våra efterkommande,

och så långt sträcker sig ej vår rätt». Bjelke afstyrkte att begära som nåd, hvad som är en rättighet. Duvall tillade till hvad anmärkt var om Gustaf Adolfs tid, att »under sjelfva den förhatliga suveräniteten, för hvilket ord konungen förklarat sig hysa så mycken afsky, bevillningstiden alltid varit inskränkt».

Liljehorn betygade, att som han förutsett, att denna fråga skulle blifva för adeln ömtålig, hade han sökt bringa konungen på andra tankar, men förgäfves. Adeln egde nu taga hvad utväg den helst funne för godt; det skulle visserligen vara honom högst kärt, om den lyckades, men derom kunde han på förhand säga att han tviflade. — Då kunde ståndet, inföll Wachtmeister, »till protokollet förklara, att de af gladt hjerta på tvenne år bevilja den högsta summan; de säga derföre icke, att de ej sedermera dermed vilja fortfara, sådant kan en nådig konung ej illa upptaga».

Liljehorn tillade nu, att som det ju vore möjligt att flera förmådde mera än en, ståndet kunde genom deputerade föredraga sitt ärende, så kunde han redan denna afton söka inhemta konungens vilja. Men, inföll Lewenhaupt, icke för att begära något slags bekräftelse af vårt beslut, utan för att anföra de skäl vi hafva att ej gå från lag. — Flera uttryckte sin önskan, att Liljehorn sjelf ville föra ståndets talan. Han tackade för förtroendet, men såg helst att flera ville vara honom följaktiga. Stjerngranat yrkade, att ståndets skäl skulle ur protokollet sammandragas, och skriftligen affattas. Men Liljehorn trodde sig snarare muntligen än skriftligen kunna något uträtta, och vore af diskurserna nogsamt underrättad om adelns tanka. Då Wachtmeister sade sig hysa till honom det fulla förtroende, att han om adelns beslut lärer aflägga en på fullkomlig kännedom grundad berättelse; anmärkte Liljehorn, att han ej kunde anmäla ståndets tankar såsom ett beslut: »han hade den äran att vara dess ordförande; besvarandet af hans proposition utgjorde beslutet; men han kunde ej göra sådan proposition som adeln åstundade, och önskade derföre att en mera lämplig term måtte påhittas». Här är ej fråga om termerna, utan om saken, invände Stjerngranat; »så mycket som af diskurserna och af adelns röst utan votering kunnat inhemtas, tyckes adeln vara i den fasta föresats, att ej vika från sin tanka om en limiterad tid». Sannt är att ordet beslut ej lämpligen kan begagnas, utan endast sägas hvarpå adelns tankar gå ut; när

skälen dertill utur diskurserna hemtas, är det allt hvad vi kunna begära.

På sådant sätt, genmälte Liljehorn, »ser jag mig i stånd att kunna framföra de orsaker, hvarföre adeln liksom enhälligt tyckes sammanstämma i en limiterad tid». Han lofvade att framföra, hvad honom i så måtto blifvit uppdraget, men trodde sig ej samma dag kunna återföra svaret, ej heller stod det i hans makt att med säkerhet utlofva plenum till följande dag. —

Hvad nu blifvit anfördt, är ett kort utdrag ur dagens protokoll, som i tryck upptager 110 sidor. Ett och annat för sinnesstämningen betecknande må tilläggas ur enskildta relationer. Claes Lewenhaupts yttrande om riksdagens tilldragelser har väckt mycken uppmärksamhet[1]). När Ugglas och andra, deribland äfven Lejonanker, som ej är i protokollet upptagen, yttrade sig för bevillning till nästa riksdag, mottogs det med missnöje af ståndet[2]). Liljehorns envishet att ej gifva proposition har synbarligen väckt oro och buller, och ogillas äfven af Adlersparre. Bilang har protesterat mot att man ville kalla adelns mening enhällig, men blifvit förebrådd att likna hofpredikanten Castanje[3]). Då Liljehorn slutligen åtog sig uppdraget att hos konungen anmäla adelns skäl till dess mening, har han utbett sig ståndets förböner, berättar Adlersparre, och tillägger, att dessa förböner nog måste göras med all möjlig andakt, om svaret skall blifva efter önskan.

Det dröjde tre dagar innan adeln fick nytt plenum (d. 24 April). Man företog först en annan fråga, medan Liljehorn genomläste en just nu erhållen skrifvelse, densamma som han sedan meddelade såsom konungens svar på hvad han från sista plenum anmält. Han fästade ock adelns uppmärksamhet derpå, att vid sednaste sammanträdet obehöriga personer skulle hafva smugit sig in i salen.

Då han derefter begynte att uppläsa de inledande orden: »På Ridd. och Adelns genom vice-landtmarskalken gjorda förfrågan», afbröt honom grefve Claes Lewenhaupt, yttrande: »det var ingen förfrågan». Liljehorn upphörde med läsningen, och sade »att han ej vågade någon handläggning, innan han underrättat K. M:t om en ledamots erinran vid dess höga ord».

---

[1]) Adlerbeth. — [2]) Patriotisk journal. — [3]) Broman.

Var det K. M:ts ord? frågade Lewenhaupt; och Duvall bad att få höra fortsättningen. Frih. Düben »hade ej hört hvad en ledamot begärt; men om vice landtmarskalken ville gå bort utan att skilja ståndet, när det genom anslag vore sammankalladt, så skulle det vara honom okärt, om det hände att en grefve toge till klubban». — Under detta regeringssätt, svarade Liljehorn, vågar ingen grefve eller annan att stiga dit, när jag derifrån uppbrutit[1]).

Von Düben ville hoppas, att Liljehorn skulle göra sitt bästa att stilla, ej öka den oro, som bland adeln uppstått i följd af Lewenhaupts gjorda anmärkning. Bäst vore om denne finge förklara sig. Han sjelf kunde heligt bedyra, att han ej hört eller förstått det minsta af hvad som var å färde, och trodde att så var förhållandet med de fleste. — Liljehorn berättade nu hvad som händt, och uppmanade Lewenhaupt att förklara sig. Denne försäkrade sig ha trott, att Liljehorn uppläste hvad han sjelf tecknat sig till minnes, ej konungens ord; det var en berättelse, ej en förfrågan, som ståndet bett sin ordförande frambära. Wachtmeister hoppades, att denna förklaring måtte göra tillfyllest, och Duvall med flera andra instämde häruti; Lewenhaupt bad ståndet om ursäkt, att han var en oskyldig orsak till tidsutdrägt. Men Liljehorn hotade ännu att upplösa plenum.

Då gjorde Duvall den anmärkningen, att hade det varit adeln bekant, att det var konungens skrifvelse som upplästes, så hade de ju tagit hattarne af sig; och Wachtmeister tillade, att han så mycket mindre kunnat tro det, som Liljehorn sjelf behållit hatten på sig. Han för sin del hade från sin bänk så fattat sammanhanget, att väl först en anmälan skett om ett K. M:ts nådiga svar, sedan hade kommit emellan om obehöriga personer, derefter såg han vice landtmarskalken tala med hatten på hufvudet, deruppå sorl; sådant lärer ej kunna rubriceras som en erinran mot K. M:ts ord. — Lewenhaupt upprepade ännu ett par gånger sin gjorda förklaring; och Düben påstod slutligen, att om Liljehorn ej härmed lät sig nöja, utan ville göra Lewenhaupts yttrande till ett öfverläggningsämne, »så begärde han det på bordet, så väl som omständigheten om hatten likaså».

---

[1]) Så synas orden ha fallit sig vid tillfället; huru de sedan blefvo justerade, skall framdeles visas.

Liljehorn gaf nu vika, men förklarade, hvad det vidkom att han sjelf behållit hatten på sig, att han dertill »egde K. M:ts nådiga tillstånd, då något vidlöftigare, fastän i hans höga namn föredrages, i anseende till sina med ära undfångne blessurer i hufvudet» [1]). Han uppläste derpå konungens skrifvelse, daterad den 23 April, och lydande som följer:

»På ridd. och adelns genom vicelandtmarskalken gjorda förfrågan länder till svar: Att regeringsformens 38 § utstakar tydligen, att ingen annan, för hvad orsak det vara må, än konungen eger rätt att kalla tillsammans riksens ständer; och derföre att utsätta tid till den bevillning ridd. och adeln sig åtagit till rikets skulds gäldande, vore en illusion af lagen, som direkte kränkte konungens rätt, och störde regeringssättets grunder. Således kan ej någon annan termin än till nästa riksdag utsättas. — Men om lagen ej stadgade detta, så fordrade rikets nuvarande belägenhet, att ej underrätta fienderna om den termin som skulle åter församla riksens ständer. — Jag är skyldig sanning åt mitt folk, och jag ansåge mig brottslig emot riket, om jag ej upplyste dem om de faror, som rikets sjelfständighet komme att löpa, om fienderna kunde till en bestämd tid uträkna sina stämplingar, att föra dem till nyttjande af vår inbördes missämja. Det som sig tilldragit förledet år, både i Finland och vid fiendens anfall i hjertat af riket, vittnar nogsamt om den politik, hvilken våra fiender veta så väl att nyttja. Af de protokoller, som redan äro tryckta, synes klart fiendens stämplingar, och af hvad som jag vet, af de kunskaper jag af utrikes ärendena har, anser jag för rikets sjelfständighet högst vådligt allt som på sådant sätt kunde gynna våra illviljares och fienders stämplingar.»

»Men då jag ådagalägger fritt dessa omständigheter för ridd.

---

[1]) Dem ingen tillförne känt, anmärker Adlerbeth; hvilken likasom Adlersparre och öfriga ögonvittnen, framställer tilldragelsen temligen lika med protokollet. Dock tillägger en journal, att när v. Düben begärde hatten på bordet, brast ståndet ut i skratt. Man skulle kunna tro, att Liljehorn velat begagna tillfället att nedtysta Lewenhaupts och kanske hela ståndets motstånd, såsom Wallqvist en gång gjort med Gottmark och hans medhållare. Om så var, kände han adeln illa, oaktadt flera veckors erfarenhet. Icke ens Lewenhaupt var för dagen bragt till tystnad. Adlersparre säger om oppositionen, med anledning af dessa dagars debatter, att den »i anseende till både tankar, syn och hörsel omöjligen i det aldraminsta» kunde skiljas från herrar Duvall och Wachtmeister.

och adeln, är jag äfven så öm som bekymrad af den tyngd mina trogna undersåtare komma att känna. Jag inser nödvändigheten af utvägars finnande (utan att rubba regeringslagen) till att jemka och lätta en bevillning rikets omständigheter gjort nödvändig. Jag har redan låtit genom ledamöterna i hemliga utskottet förklara, att jag på allt sätt skall söka att lindra dessa utgifter; att jag skall lämpa de tillgångar jag väntar till riksens ständers kontor; och jag upprepar nu här ånyo dessa försäkringar. Det vördige presteståndet har föreslagit ett medel, som förenar den nyttan att kunna jemka bevillningen med vördnaden för konungens rätts bibehållande, genom ett utskotts sammankallande hvart tredje år till bevillningens öfverseende. Jag föreslår denna utväg till ridd. och adelns vidtagande på sätt som presteståndets extractum protocolli det innehåller, som den nyttigaste och bästa utväg till ändamålets erhållande af landets lisande utan att sätta rikets sjelfständighet i fara; och proponerar jag ridd. och adeln att till detta utskottet välja fyra, tre och två adliga possessionater af hvarje län, efter styrkan af säteri och frälse i hvarje län, då rösterna kunde beräknas efter säteriernas och frälsehemmanens storlek.» —

Liljehorn tillade, att konungen tillåtit och befallt honom underrätta adeln, »det de af dess nu upplästa nådiga skrifvelse icke böra draga den tanken, att riksens ständer icke skola blifva tillsammanskallade, utan att K. M:t alltid nöjdt och gladt lärer se dem, när rikets omständigheter så fordra, och väntar då de bästa råd af sina trogna ständer».

Grefve Hamilton ansåg detta vara en ny lagfråga, hvaröfver man torde hafva att vänta riksens råds utlåtande, och som han begärde på bordet. Wachtmeister menade det vara en grundlagsfråga; huru skulle ett val af deputerade kunna ske, när hvar och en ätt har rättighet till säte, och ingen lärer vilja eftergifva den rätt hvarmed han är född. I alla fall, anmärkte Duvall, är saken vigtig nog att fordra närmare eftertanke. Lewenhaupt trodde, att »en ny explikation om sättet att komma tillhopa väl vore en lagfråga, men ej i sitt sammanhang med bevillningen»; och Bjelke åter ansåg sammanhanget mellan båda frågorna sådant, att de måste tillsammans företagas.

Liljehorn uppmanade ståndet att fästa sig vid frågan om sjelfva bevillningen, dock väl ihågkommande att han ej kunde göra proposition på bestämd tid för dess utgående; »innan principen

stadgar sig, bad han att med all uppriktighet få säga och råda ridd. och adeln att företaga frågan, ju förr ju heldre; det vore dem sjelfva nyttigt, och han önskade att dermed ej uppsköts; han kunde ej utvidga sitt talesätt vidare, men det kunde hafva en nytta med sig, hvartill han skulle gratulera adeln. Dixi et salvavi». — På förfrågan af Örnsköld, svarade han att det andra ämnet var bordlagdt.

Örnsköld trodde att bevillningsfrågan var afgjord redan i föregående plenum, i det adeln »så godt som samtyckt» till utskottets förslag, men tillika förklarat sig ej kunna dermed uthärda mera än två år. — Likaledes frih. Düben: det hade ej funnits mera än en, som var af annan mening, och förmodligen vore ståndet nu af samma tanka som då. Bjelke och Stjerngranat ansågo att man både kunde och borde företaga båda frågorna på en gång, om blott de som begärt bordläggning, ville derifrån afstå. Hamilton förklarade sig härtill villig, och likaledes »många herrar från bänkarne, som förut yrkat detsamma». Liljehorn gjorde slutligen proposition derpå, hvilket ock bifölls; men han erinrade åter, hvad bevillningsfrågan särskildt angick, om sitt gjorda förbehåll, i den andra »vore han fri från alla band».

Wachtmeister upprepade nu de förut anförda skälen för ständernas rättighet att utsätta viss tid för bevillningen. »Att derifrån afstå, vore detsamma som att eftergifva beskattningsrätten, som uti grundlagarne är oss förvarad; det vore att förglömma hvad vi äro oss sjelfva, hemmavarande och efterkommande skyldige; det vore att samtycka till ändring i det regeringssätt vi alla besvurit, som oss vid den lyckliga regementsförändringen 1772 blef lemnadt, och som sedan så väl vid 1779 som 1786 års riksdagar blifvit iakttaget. Härtill samtycker jag åtminstone icke med min röst; makten och styrkan kan ifråntaga mig denna rättighet, det kan jag icke hindra, men mitt samtycke och bifall gifver jag aldrig».

Wachslager, och Liljehorn sjelf ville göra några anmärkningar i detalj mot bevillningsutskottets förslag; men Lewenhaupt yrkade att man, för att tysta allt ondt tal, skulle afstå från alla anmärkningar, och antaga utskottets förslag, men på 2 år. Häruti instämde Duvall; och erinrade huru adeln, vid frågan om garantien för rikets skuld, mottagit konungens förklaring om dess oundgänglighet, att man genast samtyckt till garantien i hela dess

vidd, med förbehåll att sjelfva få jemka den bevillning, som för densamma erfordrades. Dermed hade man uttryckligen förvarat sin rättighet att utsätta tiden. Om i anseende till denna bevillnings tyngd, hvars like man hittills ej känt, och af ömhet för undersåtarnes väl, och konungens och rikets dermed sammanhängande säkerhet, det skulle behaga konungen att om två år sammankalla ständerna, för att med dem, på ett med grundlagen öfverensstämmande sätt, rådslå om medel och utvägar för beskattningens jemkande efter då för handen varande omständigheter, så kunde ju ingen annat än häruti igenkänna konungens faderliga hjertelag. Ökade svårigheter skulle kunna tvinga dertill; nöden gör lag så för konung som folk.

Icke kunna, fortfor Duvall, några deputerade, såsom nu föreslås, lika »så kraftigt understödja konung och rike med råd och dåd, som riksens ständer sjelfva, försedda med den verksamma makt, som vår besvurne grundlag dem tillägger. Utom dess är en sådan deputerades sammankomst en för grundlagen okänd inrättning, och således en till regeringssättets förändring ledande nyhet, vådlig i flera afseenden, och isynnerhet mot adelns medfödda rättighet stridande. I en framtid, under en om sitt folks väl mindre ömsint konung, skulle äfven kunna hända, genom inflytande på de få deputerade, när prejudikatet en gång vore gifvet, att om nationen genom förnyade trängande omständigheter funne sig tvungen att till rikets frälsande gå in på utgifter, som öfverstege dess krafter, blefve den satt ur stånd att någonsin från den bördan entledigas. Men detta kunde möjligen ske genom verkliga ständers nitfulla rådighet, som med rätt kännedom af med-undersåtarnes vilkor, kunde styrka konungen till vidtagande af sådane medel, som befrämjade landets räddning, hvarpå en mild konung alltid lärer i nåder hafva det största afseende. Den varma patriotism, som nationen och ständerna med så kraftiga vedermälen af deras nit, så förr som under detta riksmöte ådagalagt, långt ifrån att befrämja fiendens stämplingar, bör dem snarare afböja, och hos dem som vilja riket ondt, injaga för alla tider skräck, och väcka farhåga för att sådana olyckliga försök någonsin företaga och anställa».

Stjerngranat upptog först några anmärkningar som förut blifvit gjorda, mot billigheten i utskottets förslag, och sökte visa, att adeln icke kunde, såsom man ville påstå, få på sin lott 25

tunnor guld af de 82, snarare kanske 12, ehuru det vore omöjligt att med säkerhet uträkna. Han betygade derpå sin fägnad, att konungen sjelf insett, och varit betänkt på att afhjelpa behofvet af en jemkning i bevillningen efter någon tids förlopp. Tyvärr vore det föreslagna medlet dertill oförenligt med grundlagen. Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta, och att deltaga i lagstiftningen, har ej kunnat utöfvas af nationen i dess helhet, och har derföre efter en lika uråldrig, och genom författningar stadgad praxis, varit utöfvad genom fullmäktige, i hvilkas händer nationen lagt sin rätt, och hvilka egde samma makt som den sjelf, så långt och efter de reglor som de antagna regeringslagar föreskrifvit. På detta sätt kan nationen sägas sjelf utöfva sin rätt. Men blifver detta valsätt förändradt, ledamöternas antal inskränkt, korpser eller personer uteslutne, som efter grundlagarne höra till de väljande eller valde, så är konstitutionen i denna väsendtliga del förändrad. — Af beskattningen beror hvarje medlems i staten välfärd; och är det derföre af yttersta vigt, att dervid förfares efter grundlagen, och att ingen nyhet införes, som kan störa nationens frihet. Att jemka eller ändra en bevillning, är detsamma som att göra en ny beskattning; ty om summan blir oförändrad, måste jemkningen ske medelst den ena korpsens, den ena näringens lisande på den andras bekostnad; det blir för de sednare sålunda en ny beskattning, hvartill de ega rätt att sjelfva samtycka.

Om regeringslagarnes föreskrift kan i denna delen, och vid detta tillfälle, för ett godt ändamåls vinnande, förändras eller upphäfvas, så äro de ej mera heliga vid ett annat. Alla innovationer i en grundlag äro af de eftertänkligaste följder, och alla rikens historia, alla tiders erfarenhet, gifva oss de tydligaste bevis, att när den barriere som regeringslagarne sätta, blifver på minsta sätt öfverträdd, är den ej mera mäktig att hindra de största inbrott, och slutligen hela lagens öfverändakastande. Få äro de regeringsförändringar som på en gång skett; de fleste hafva småningom tillkommit, och slutligen allt blifvit förstördt. Hade 1720 års regeringsform, så felaktig den var, blifvit följd efter den anda, hvaruti den var författad, hade den kanske egt längre bestånd.

Spaldencreutz slutligen yttrade: En ny och oförväntad betänklighet har mött oss genom konungens nådiga svar på en så kallad förfrågan. Konungen har behagat anse utsättande af tid för bevillningen såsom en illusion af lagen, som skulle kränka

dess höga rätt. Ett sådant utlåtande, innefattande en närmare förklaring öfver regeringsformens § 38, vore jag förbunden att ställa mig till efterrättelse, så framt jag ej innehade detta rum såsom riksdagsman och deltagare i lagstiftande makten, i hvilken egenskap jag enligt regeringsformen eger den rättighet, att med min röst pröfva lagens rätta mening, i hvilket afseende jag ej heller bör, genom förtigande af min mening, nedsätta värdet af den frihet regeringslagarne mig förunnat. Jag vågar derföre förklara, att jag ej annorlunda kan emottaga konungens yttrande, än såsom en vårt stånd meddelad upplysning öfver det begrepp konungen fattat om innehållet af § 38 regeringsformen. Utan att träda konungens höga rätt för när, tillkommer äfven mig ett omdöme öfver tillämpningen och utöfningen af denna lag, jemnförelsevis emot andra lika kraftiga stadgar. — Skulle någon stridighet förefalla mellan § 38 regeringsformen och en sådan som nu ifrågavarande riksens ständers urgamla, ännu aldrig afstådda eller ogillade rättighet, så lärer den böra få namn af en kollision mellan lagens föreskrifter; hvilken kollision ej kan hos mig åstadkomma den villrådighet, att jag, enär alla prejudikater äro för mig, och icke ett enda tydligt förbud emot mig, skulle frånskilja mig och ståndet den förmån att fastställa, huru länge våra bejakade utskylder kunna utan minskning eller förändring bäras.

Hvad angår att fienden skulle kunna för sina stämplingar begagna sig af en på förhand bekant tid för riksdag, så anstår det icke mig att vederlägga eller bestrida min konungs ord; men hade jag den nåden att tala inför konungen sjelf, skulle jag fördrista mig att med underdånig uppriktighet tillstå, huru mig veterligen icke något allmänt möte i detta rike någonsin gagnat våra uppenbara fiender. Af våra fäder hafva vi ärft beredvilligheten att med glömska af enskildt split bistå konung och fosterland. Att vi icke varit ovärdige efterkommande, har vårt förhållande under nuvarande riksdag utvisat. Omgifne af fiender hafva vi, midt under ett allmänt inbördes misstroende och oslocknadt agg, ändock samlat all vår oförtrutenhet, för att enigt understödja vår konung, försvara dess steg, och upprätthålla rikets heder. — Han kunde således ej se någon våda uti att bestämma tiden för bevillningen, och vidblef derföre hvad i förra plenum var afgjordt. Om ej derå proposition kunde erhållas, återstod »att föra ståndets samfälta tankar till protokollet».

Liljehorn frågade nu, om ståndet tillät honom att i afseende på bevillningen »göra den proposition, hvartill han egde tillstånd, och fråga om ridd. och adeln bifaller bevillningsutskottets projekt»? — Adeln tycktes, heter det, väl vara enige att vilja bifalla detta projekt, »men åskade i propositionen tilläggning af tiden». — Jag kan ingenting tillägga om tiden, svarade Liljehorn. Duvall yrkade då, såsom Spaldencreutz, »att till protokollet förklara, det adeln åtager sig bevillningen enligt utskottets projekt, men ej för längre tid än två år; vore någon deremot, kunde den ju till protokollet reservera sig».

Ännu en gång frågade Liljehorn: »bifaller ridd. och adeln bevillningsutskottets projekt»? — Besvarades, heter det, »med ja, men på två år». Hvarpå ståndet åtskiljdes.

Den nu framställda diskussion synes, sedan väl uppträdet mellan vice landtmarskalken och Lewenhaupt var öfverståndet, hafva gått för sig någorlunda lugnt, om ock ej utan buller; de enskildta relationerna hafva derom intet nytt af vigt. Alla berätta, att Liljehorn, när han, under upprepade propositioner på bifall till utskottets förslag, ej kunde få adeln att afstå från utsättande af tid för bevillningen, helt raskt fattade sitt beslut, befallte sekreteraren lägga tillsammans sina papper, tog stafven och gick bort, omedelbart till slottet; lemnande den högloflige församlingen, skrifver Adlersparre, »full frihet att, bäst den förmådde, uthålla denna chorus: på 2 år, på 2 år, som af unga grefve Ribbing upprepades på sjelfva riddarhustorget».

Wallqvist, som sedan den 20 hållit sig hemma för illamående, hade den 23 fått besök af drotset grefve Wachtmeister, hvilken förberedt honom på den biljet konungen ämnade skrifva till adeln angående bevillningen, samt att förenings- och säkerhetsakten skulle blifva upptagen i riksdagsbeslutet. Drotset bad Wallqvist göra föreställningar, hvilket ock skedde uti bref till drotset, som denne fick framvisa. Följden blef att konungen afstod från säkerhetsaktens upptagande i riksdagsbeslutet, men ej från skrifvelsen till adeln. Den 25 stod denna skrifvelse att läsa i dagbladen, hvaraf man kunde sluta, att något nytt uppträde var i görningen. Wallqvist, efteråt uppkallad till konungen, fick ej höra ett ord om sitt bref till drotset, men

blef raljerad för sin oro, och konungen lät honom förstå, att ännu en utväg återstod.

24. Konungen på riddarhuset.

Nu hade emellertid alla fyra stånden fattat beslut i bevillningsfrågan, mera eller mindre fullständigt, men icke just särdeles öfverensstämmande. Prester och bönder hade godkänt det anonyma förslaget, med vilkor af de andra ståndens samtycke, och med tillägg att ett på vissa tider sammanträdande bevillningsutskott af alla stånden skulle företaga sådana jemkningar, som under tiden kunnat visa sig nödiga. Borgarståndet hade godkänt bevillningsutskottets förslag med endast förstnämda förbehåll. Alla dessa tre stånden hade ingått på bevillning till nästa riksdag. Adeln hade äfven antagit utskottets förslag, men blott på 2 år; och detta antagande hade ej erhållit fullständig form af beslut. Således återstod ännu åtskilligt att jemka för att komma till ett verkligt resultat.

Det första steg som härtill vidtogs, var att erkebiskopen i sitt stånds plenum den 25 April hemställde, om sedan det var kändt att två stånd antagit utskottets projekt, presteståndet som endast vilkorligen antagit det anonyma, ville med de andra sig förena, med förbehåll af nödiga jemkningar; samt gjorde derpå proposition, som besvarades med enhälligt bifall. Ett protokollsutdrag uppsattes af följande innehåll, lika kortvilligt som diskussionen, och likasom den alldeles förbigående förslaget om bevillningsutskott:

»Som presteståndet, i anseende till förekomne omständigheter, funnit skäl att, i stället för det förut vilkorligen gillade bevillningsprojekt, antaga det af bevillnings- och krigsgärdsutskottet lemnade förslag till bevillning, med vilkor af några jemkningar i anseende till de mål som presteståndet enskildt röra; så skulle sådant de öfrige respektive stånden — — meddelas.»

För besagde jemkningar hölls på eftermiddagen samma dag ett särskildt plenum. Hvad man fann skäl att yrka, angick dels

åtskilliga lindringar till förmån för de fattiga, dels ståndets mera eller mindre egna angelägenheter, utseende af taxeringsmän m. m.

Detta var den 25 April, en lördag, samma dag Wallqvist var uppe hos konungen. Söndagen var allt stilla. Måndagen den 27 förde med sig riksdagens sista revolutionära akt. Om morgonen »märkte man någon rörelse hos pöbeln, som eljest under hela riksdagen tills nu varit stilla. Rörelsen förökades. Anslag voro gjorda till plena i alla stånd». [1])

Hos Bondeståndet gjorde till en början talemannen en framställning, »att sedan ståndet den 15 dennes, till grund för delningen och utgörande af den bevillning, som hemliga utskottet ansett nödig, och riksens ständer antagit, utöfver den bevillning som redan utgår, för sin del bifallit ett projekt, som af en anonym författadt och till ståndet inlemnadt blifvit, hafva öfverläggningar uti detta ämne hos respektive medstånden förekommit, och de, enligt erhållen underrättelse, förklarat sig vid bevillningens utgörande vilja följa det af ständernas bevillnings- och krigsgärdsutskott föreslagne projekt; hvarigenom emellan stånden uppstått sådan olikhet uti besluten, att de till en expedition svårligen kunna förenas; i synnerhet som grunderna äro så alldeles olika emellan dessa tvenne projekter, att då hufvudsakliga utgiften efter det ena består i en betydlig konsumtionsafgift genom landtullens triplerande, är i det andra den häraf påräknade inkomst fördelad på afgifter af embetsmäns löner, förökad taxa på hvar person, samt på öfverflödsvarors bruk; hvaraf följde att till den fordrade och bifallna summans fyllande andra utvägar måste utfinnas, så att icke någon brist sig yppa må. Till den ändan, och på det en expedition af den vigt och betydlighet, som ett bevillningsbeslut är, icke må vid riksdagens snart förestående slut blifva uppehållen, hade talemannen, efter konungens derom gifne befallning, detta angelägna ärende till ståndets rådplägning nu bort föredraga».

Derpå upplästes konungens skrifvelse till talemannen om denna angelägenhet, så lydande:

»Sedan preste- och borgarstånden till bevillningens utgörande intill nästa riksdag antagit deras krigsgärds- och bevillningsutskotts betänkande, samt med detsamma förkastat den tredubbla tullens erläggande, med flera omständigheter, som ett till bonde-

[1]) Wallqvist.

ståndet inkommet, och af bondeståndet gilladt projekt innehåller, så önskade jag, att bondeståndet ville lämpa sitt den 15 i denna månad tagna beslut efter bevillningsutskottets grunder, så att en expedition må erhållas. Hvilken tanke talemannen ville hos ståndet anmäla.»

Jon Bengtson fick först ordet. Han trodde att sedan ståndet en gång fattat ett beslut, borde dervid blifva. Han hade förra gången tillstyrkt uppskof med frågans afgörande, tills de andra stånden utlåtit sig, men förgäfves; han yrkade nu likaledes uppskof, tills medståndens beslut blifvit till hela sin vidd kända.

Härtill svarade sekreteraren, att den tid som regeringsformen bestämmer för en riksdags hållande, nu var förfluten, och således icke att förmoda att riksdagen länge skulle fortfara; och erinrade åter, att genom de fattade beslutens olikhet ej blott svårighet uppstod för expeditionens utfärdande, utan hvad vigtigare vore, med afseende på riksgäldskontorets rörelse och bestånd; en betydlig brist vore att motse i den beräknade inkomstsumman, om med bibehållande af den nedsättning i personliga utskylder, som i det af ståndet antagna projekt innehölls, tullafgiften som var upptagen till 30 tunnor guld skulle försvinna, hvilket måste följa af det af de andra stånden gillade projekt. . Han förmanade derföre på det ömmaste hvar och en af ståndet att genast taga denna fråga under öfverläggning, att så utlåta sig, att brist förekommes i de för kontoret nödiga tillgångar, och med samma nit och tillgifvenhet för konung och rike, som hittills ledt förhandlingarne, »lämpa sig till ett beslut, som genom ståndens förening uti likhet, skall återföra riksens ständer till en enighet, som ensam förmår gifva deras författningar den styrka uti verkställigheten, som annars är svår att vinna».

Derefter upplästes å nyo såväl bevillningsutskottets förslag, som det af bondeståndet godkända anonyma, och det från borgarståndet ankomna protokollsutdrag om dess fattade beslut i frågan, upptagande äfven en del jemkningar i utskottets projekt. Jon Bengtson och flera andra yrkade ännu uppskof, tills man fått noggrann kännedom om alla de andra ståndens beslut, och det äfven med afseende just på de jemkningar, som från olika håll voro att motse.

Så långt var man hunnen, då en skrifvelse ankom från konungen, hvaruti han meddelade ståndet, det han med afseende på

riksdagens snart förestående slut, och för att åstadkomma ett beslut gemensamt för alla, sådant rikets väl det fordrade, i egen person begaf sig till riddarhuset, för att förmå adeln till bevillning intill nästa riksdag.

Denna skrifvelse upptogs af ståndet »såsom ett nytt vedermäle af den nåd, hvarmed konungen täckts omfatta detta stånd». Och genast förklarade flera ledamöter, att »då konungen nu täckts förständiga ståndet dess nådiga beslut att snart afsluta riksdagen, och det märkliga steg han till befrämjande deraf vidtagit, voro deras hjertan så uppfyllde af underdånig erkänsla och tacksamhet, att de till befrämjande af snart slut, med all öfvertygelse om både skyldighet och billighet, frånträdde ståndets beslut af den 15, och ville om jemkningar i utskottets projekt till tidens och enighetens vinnande rådgöra». — I detsamma kom protokollsutdrag från presteståndet om dess gifna bifall till utskottets förslag.

Sekreteraren begagnade tillfället till en ny »öm föreställning, att då nu mera icke något annat stånds, än adelns beslut i detta vigtiga ärende saknades, bondeståndet ville taga saken i öfverv**ä**gande, och genom dess beslut stadga och bidraga till skyndsam och god utgång af ett långvarigt riksmöte», medelst granskning af de särskildta delarne af utskottets förslag, så vidt de angingo landtbruket och allmogens personer i någon måtto.

Detta bifölls, och man skred till verket, dock icke utan protest af en del, att de vidblefvo det förra beslutet: »Att sjelfve begära, eller tillstyrka andra att söka ändring uti det mål, som konungen sjelf med detta stånd afslutade å slottet den 22, hålla vi för nog betänkligt, helst det vore att kullkasta, hvad konungen lagt handen vid, och vanvörda dess med klubban efter gjord proposition stadgade beslut, angående krigsgärdens storlek, och tiden till dess utgörande.» Skulle hvad då beviljades, i följd af jemkningar gjorda af de andra stånden, ej »fylla summan», vore prester och löntagare närmast att anlitas till bristens ersättande; »vi betala nog känbara utskylder förut, och tillika rusta ut manskap mot fienden, att frälsa konung och rike». — Andra hade ingenting emot en ändring af det förra beslutet, om det blott icke »ökte den redan åtagna tungan på bondeståndet»; andra påminte om den eftergift konungen lofvat ståndet, och om bevillningens nedsättning framdeles. Slutligen kom det dock derhän, att man företog hvarje punkt för sig.

Härvid saknades ej anmärkningar och försök till nedsättning. Den i 1:a artikeln föreslagna personliga afgiften blef ej utan svårighet samtyckt, och ej alldeles utan minskning. I 2:a artikeln var utom en större bevillning efter hemman eller åboafgift, tilllagd åter en personlig afgift, »den vanliga fyra-öres-afgiften» [1]) att utgå med 2 sk. specie af hvarje mantalsskrifven person å landet. Härom disputerades en god stund; en tillstyrkte bifall, ehuru tung den bördan blefve, särdeles der folktalet är stort; en annan ville heldre se afgiften för tobaks nyttjande förhöjd, en tredje ville sätta i stället häradets andel af sakören, som sällan kom allmogen till godo. Sekreteraren måste åter lägga sig emellan, påminnande ståndet, att det enligt eget åtagande, och de försäkringar det gifvit om tillgifvenhet för konung och riket, vore förbundet att efter yttersta förmåga bidraga till de utgifter, hvilka i rikets nuvarande behof äro nödige; och derföre hade ståndet med berömlig samdrägtighet antagit det anonyma projektet; han hade likasom ståndet funnit detta förslag medföra åtskillig lättnad för allmogen, och således gerna önskat, att de öfriga stånden derpå ingått; men som det icke skett, utan de antagit utskottets betänkande, så vore det nödvändigt, att äfven detta stånd för sin del dertill sig fogar, och åtager sig derefter afpassade utgifter, till undvikande af en för hela riksgäldskontors-inrättningens bestånd vådlig brist. — På gjord proposition biföll ståndet den föreslagna afgiften.

Men en i samma artikel upptagen afgift af allmogens söner och drängar, »kunde ståndet, oaktadt talemannens och sekreterarens ömma föreställningar, sig icke åtaga, hvarföre den ock komme att ur beslutet alldeles uteslutas». — Åtskilliga förut omtalade anspråk på eftergifter förnyades nu, men afvisades som förr helt eller delvis, emedan det gällde en krigsgärd. Export af sill och tran belades med afgift, oaktadt protest af en Bohuslänning.

Afgiften af fönsterlufter (art. 3) godkändes. Vid pålagorna på öfverflöd (art. 4) gjordes först en anmärkning i allmänhet, att man redan åtagit sig mera än som någonsin torde kunna utgå, och ej kunde bevilja mera. Hvad sidentyg angick, yrkade en del, att blott de som det brukade, skulle betala afgift; man stannade vid att från denna afgift befria ryttares, soldaters, båtsmäns och

[1]) Från 1766 och 1770.

deras vederlikars hustrur. Tobaksafgiften antogs, men blott för dem, som nyttjade tobak.

Sekreteraren »tackade ståndet uppriktigt för den benägenhet det visat. Men af hvad nu beviljadt var, hade han ännu funnit en betydlig brist i den summa som borde utgå, och föreställde på det ömmaste och eftertryckligaste, huru högst nödvändigt det var för rikets heder och kredit, för det inrättade riksgäldskontorets bestånd, samt till uppfyllande af den garanti ståndet sig åtagit för rikets gäld, att ståndet, som af konungen njutit så många och stora välgerningar, till understöd och lättnad i dess besvär och utlagor, nu måtte för hela riket visa, att allmogen ej mera än de andra stånden ville undandraga sig, hvad på dess andel belöper, att förskjuta till rikets behof, helst vådliga följder deraf kunde uppstå, dem ståndet icke lärer vilja till sina hemmavarandes ansvar eller konungens missnöje sig ådraga. Och förthy var han föranlåten att ännu ytterligare anlita detta hedervärda stånds beredvillighet, så att genom åtagande af någon afgift, i likhet med hvad medstånden sig i 5:te artikeln åtagit under namn af krigsgåfva, det som i den beviljade summan återstår, kunde blifva erlagdt»; hvarföre han föreslog en personlig afgift till 1 à 2 sk. på hvarje mantalsskrifven person.

Denna proposition, heter det, »vågade ståndet icke antaga, i afseende på den tunga börda, som genom hvad redan blifvit beviljadt, komme att trycka rikets allmoge, men hvarifrån de sig så mycket mindre ville undandraga, som de hoppades, att den kan någorlunda jemnt utgå, utan att något allmänt obestånd derå följer; men också ansåg ståndet sig nu hafva hunnit den yttersta gräns, der deras förmåga, men icke vilja och benägenheten att understödja konungens afsigter, och ett älskadt fäderneslands behof, sig slutar; hvarföre den sålunda projekterade afgiften, under detta eller annat namn, alldeles afslogs».

»Deremot kom i öfvervägande, uppå någras föreställning, att då kyrkorna i Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän, som innehafva kronotionde, årligen hafva en betydlig inkomst, utan att deraf känna motsvarande utgifter, änskönt dessa inkomster äro kronoförläningar från deras ursprung i äldre tider; och de öfriga kyrkorna i riket i lika måtto, ehuru inkomsterna grunda sig på mindre säkra fonder, likväl ofelbart ega ett rörelsekapital till flera tunnor guld; ingenting kan synas mindre obilligt, än att i de

trängande behof som sig nu förete, dessa kassor skola vidkännas någon utgift.» — Och oaktadt protest från några, på grund deraf att kyrkorna i deras hemorter voro under ombyggnad, beslöts att 2 procent skulle utgå af kyrkornas rörliga kapitaler; »dock skulle derom till de öfriga stånden hemställas, emedan slike medel ej höra under något stånds enskildta disposition».

Med förbehåll af dessa anmärkningar, och dem som borgarståndet å sin sida gjort, hvilka af bondeståndet godkändes, antog desamma nu, på gjord proposition, bevillningsutskottets förslag; och deröfver uppsattes ett protokoll, hvaruti ståndets anmärkningar fullständigt upptogos, och som inleddes med en kort förklaring öfver sakens hela förlopp inom ståndet [1]).

Den nämda kungliga skrifvelsen om konungens besök på riddarhuset, hade afgått till alla tre ofrälse stånden i samma ordalag, och lydde i sin helhet som följer:

»Den nit, trohet och tillgifvenhet — — ståndet mig och riket visat under detta riksmöte, gör att jag ej vill åsidosätta något tillfälle, som kan visa detta stånd mitt förtroende och min aktning. Sedan ridd. och adeln ej velat hörsama det af mig under den 23 sistledne gifne yttrande, angående likhet i tidens utsättande till nästa riksdag med deras medstånder, och riksdagen nått

[1]) »Hos ståndet hafva öfverläggningar förevarit om sättet att fördela och utgöra den bevillning och krigsgärd, som utöfver den bevillning, hvilken hittills utgått, hemliga utskottet ansett för rikets behof, och till åsamkad samt erkänd gälds betalning nödig; och har, utom det projekt till utgörande häraf, som ifrån ständernas i det ämnet satta utskott, den 7 i denna månad blifvit lemnadt, äfven ett anonymt förslag blifvit ingifvet, hufvudsakligen skiljande sig ifrån utskottets projekt uti en betydlig minskning i afgifterne för alla stånd, och antagande af en konsumtionsafgift, som genom landtullens triplerande kommer att utgå.»

»Och ehuru af detta sistnämda förslag, såsom i synnerhet drabbande de förmögnare, och dem som lefva i öfverflöd, bondeståndet kunnat med säkerhet förmoda den lindring, som deras genom dryga utrustningar och eljest åtagne utgifter iråkade oförmögna tillstånd synes göra nödvändig, hvarföre ock ståndet genom beslut den 15 i denna månad detta projekt antagit; har likväl, sedan respektive medstånden ingått uti antagande af bevillnings- och krigsgärdsutskottets gjorda förslag, ståndet som alltid med nöje bidrager till bibehållande af enighet, förtroende och likhet stånden inbördes emellan, ånyo företagit detta angelägna ärende, och till vinnande af möjligaste lätthet och likställighet uti expeditionens författande vid riksdagens nu förestående slut, fogat sig till bevillningsutskottets betänkande, med följande jemkningar och tillägg» o. s. v.

den stund då regeringsformen bjuder den skall slutas; samt för allmänna krediten och riksens ständers kontor högst vådligt blef, om en bestämd tid utsattes; har jag tagit det beslut, att sjelf gå upp på riddarhuset, att till sistone försöka, om jag ej kan återföra ridd. och adeln till sin sannskyldiga pligt och intresse, som är rikets upprätthållande; helst jag med posten i går fått den tidning från Holland, att rikets illviljare här hemma tillskrifvit åtskillige hus i Holland, att den garanti ständerna påtagit sig, vore ej säker, och att till ett tecken deraf, skulle den fastställda bevillningen ej utsättas mer än på tre år, hvilket om det nu sannas (fast hos ett stånd allena) genom ridd. och adelns förmente beslut, skulle afskära alla tillgångar till krigets utförande, blottställa riket utan medel till försvarsanstalternas fortsättande, och kullkasta de förnämsta handelshusen här i hufvudstaden, samt kasta börsen i den vådligaste villervalla. Jag önskar att ståndet ville afvakta på sin kammare frukten af min föreställning till ridd. och adeln, på det vi kunde snart sluta riksdagen. Och som detta mitt steg kunde väcka uppmärksamhet, har jag sjelf derom velat underrätta ståndet.»

Hvad verkan denna skrifvelse utöfvade hos bondeståndet, ha vi sett. Borgarståndets taleman yttrade, sedan den var uppläst i plenum, »att ett enda stånd icke syntes spela om mindre än om rikets väl. Han vore dock derom öfvertygad, att hända hvad som hända vill, ståndets ledamöter alltid komma ihåg, att de äro svenska män och undersåtare. — Hvarvid ståndet ropade: Gud välsigne konungen! och flere dess ledamöter hade de mest rörande uttryck.»

Ullner förklarade, att som hvarken trug eller lock styrt hans tankar vid de ämnen, hvaröfver han sig utlåtit, så skulle ock hvarken fruktan eller hot kunna förmå honom att vika från den öfvertygelse han välbetänkt fattat, utgången måtte blifva hurudan som helst. »Konungens åter vidtagna stora och nådiga steg vittnar om dess hjertas och afsigters renhet; måtte de hafva den dermed åsyftade verkan!» I alla fall ville han för sin del förblifva vid sina yttranden, och dem med lif och blod försvara, såsom de der icke haft annat ändamål, än bibehållande af konungens höghet, ständernas fri- och rättighet, samt ett älskadt fäderneslands upprätthållande och bästa, pligter till hvilkas uppfyllande han med den heligaste ed sig förbundit. Han afbidade derföre utgången

med en ståndaktighet och tillfredsställelse, som ett ondt och elakt uppsåt aldrig känner.

I prestesståndets protokoll heter det helt kort och enkelt, att man beslöt att afbida utgången. Men Wallqvist har i detta fall mera att berätta. Utom den skrifvelse ståndet erhöll, hade ock kommit en biljet till erkebiskopen om dess föredragning, och en annan till Wallqvist, hvaruti konungen yttrade: »Af min skrifvelse till presteståndet kan biskopen se det steg jag tagit. Det är vissa saker, om hvilka man ej bör rådfråga någon annan än sig sjelf; derföre har jag ej nämnt något derom för biskopen, säker att hans nit och stora sinnesgåfvor skulle hjelpa under saken, och befordra den till lyckligt slut. Hvad som är för ståndet till att göra, vet jag ej; men det jag vet, är att biskopens upplysta snille hittar visst på det som bäst är, och som lämpar sig med ståndens sinnesförfattning. Det jag skrifvit om Holland, är alldeles till pricka sannt. Se med hvad folk vi ha att göra. Detta fick jag veta i går med posten.»

I detsamma, fortfar Wallqvist, kom underrättelse, att konungen var afrest till riddarhuset, att pöbeln sammanskockade sig på Riddarhustorget och alla gator deromkring, sorlade och gjorde buller. Detta väckte inom ståndet nog allmänt bekymmer, och »ångsten fick sådant insteg, i synnerhet hos talemannen, att han svettades, kunde sjelf tänka på ingenting, upphörde med all vidare föredragning, och lemnade ståndet åt sysslolöshet och alla de galna betraktelser den i sjelfva det kritiska ögonblicket skulle draga med sig».

Wallqvist, som fick höra åtskilliga underliga ideer hviskas, sådana åt hvilka äfven i ögonblicket af »en möjlig revolution, derunder många saker kunna blifva oemotståndliga, en riktig karl aldrig kan låna sitt biträde», fann rådligast att på något sätt sysselsätta ståndet. Han skickade efter en anständig frukost, och fann humörerna deraf betydligt lättas och försonas. Under tiden fick han sjelf ledighet att närmare tänka på innehållet af konungens skrifvelser till ståndet och till honom sjelf.

Han fann i den förra en uppmaning att i allt lugn afbida utgången, i den sednare talades om det parti ståndet borde taga. Han drog deraf den slutsats, att om konungen misslyckades hos adeln, hvilket icke vore omöjligt, kunde någon proposition komma att göras presterna. Han rådförde sig med erkebiskopen och

biskop Wingård, och skref med deras goda minne en biljet till konungen; hvaruti han tackade för det förtroende som honom visades, men betygade sin oro öfver hvad som möjligen hända kunde. Om »konungen önskade en större makt, än den lagarne honom redan uppdragit», så kunde ett frivilligt samtycke dertill hvarken väntas af honom eller någon annan i ståndet. Han bad konungen taga sig till vara för hvarje steg, som icke vore riket och honom sjelf nyttigt, och ej för sin egen person äfventyra något, som den allmänna välfärden icke fordrade; han vågade påminna om allt detta i ett ögonblick, då han »trodde konungen se öppningen åt ett tidehvarf, der följderna af hans beslut verkade på hans minne, och på hans efterkommandes välfärd och förmån».

Brefvet har träffat konungen på riddarhuset, och denne har följande dag till Wallqvist uttalat sin förundran, att han »kunde tänka så främmande om hans afsigter». Jag är rätt glad, tilllägger Wallqvist, att jag misstog mig i min gissning; men också inträffade icke det fall af adelns motstånd, som jag förutsatt.

Adlerbeth uttalar helt öppet, att konungen, medvetande om den ringa militärstyrka han för tillfället kunde disponera, genom Liljensparre låtit uppreta pöbeln, för att dermed åtminstone imponera på adeln. För honom har Wallqvist nämnt presidenten Munck såsom upphofsman till hela planen. Hertig Carl har uttryckt sitt ogillande, och försäkrat, att han icke visste om någonting, och icke fått veta det just derföre, att han förut afstyrkt tillämnade åtgärder af dylik art.

Till riddarhuset har konungen farit utan ståt, med en ringa vakt, som genast återsändes. Han kom alldeles oväntad.

Adelns plenum den 27 April begyntes med helt andra ärenden, deribland gåfvan till hertig Carl; och härom uppläste öfversten frih. Raab [1]) ett grannt tal, då man fick höra starkare buller än förr från Riddarhustorget, och talaren afbröts af ropet: Kungen kommer.

[1]) Raab, Clas Jakob, son af landsh. frih. Adam Johan R., född 1747; löjtnant vid amiralitet 1769, öfverste 1788, landshöfding i Blekinge 1789—1800; död 1804 på Ryssbylund i Kalmar län.

Konungen ställde sig först vid landtmarskalksbordet, och talade stående; men intog sedan landtmarskalkens stol, och lät Liljehorn taga plats bredvid sig vid bordet, och riddarhussekreteraren föra protokollet. Det tal, hvarmed konungen helsade adeln, blef dock hvarken på stället upptecknadt, ej heller oaktadt gifvet löfte aflemnadt till protokollet, men finnes särskildt förvaradt [1]). Dess lydelse var följande:

»Välborne etc. Genom vice landtmarskalken har jag låtit eder meddela för tvenne dagar sedan mina tankar, mina skäl, dels rörande regeringsformens 38 paragraphs efterlefnad, dels angående den fara rikets sjelfständighet, dess bestånd sattes uti, om genom en utstakad tid till riksdag, fienderna kunde få utöfva sin illvilja

[1]) Koncept bland Gustaf III:s papper i Upsala, hittills otryckt. — Der finnes ock ett annat koncept med Liljehorns stil, kanske ett förslag till tal och proposition för adeln, af följande innehåll:

»Edert beslut om bevillningen på bestämd tid har uppväckt hos mig allt det bekymmer min faderliga ömhet kan röra. Jag har genom vicelandtmarskalken underrättat eder, att det ledde till kränkning af min konungsliga rätt, och att riksens ständer midt emot regeringsformens innehåll uti 38 § kunde komma utan min kallelse tillsammans, ej mindre ledande till fiendernas försåtliga anläggningar, emot mig, min regering, mitt folks och samhällets väl och bestånd, samt utmärkande det misstroende om ömhet att lisa mina undersåtares pålagor jag aldrig förtjent, men lofvat, och ännu lofvar lindra till och med indragningar af allt mig möjligt vara kan, efter krigets lyckliga slut, ja jag skall ej spara mina egna beqvämligheter, och skall nöja mig med en undersåtes tarfliga lefnad, för att smaka den glädjen af de skattdragandes lindring. Allt derföre gör jag eder nu tvenne frågor, dem ni har att besvara med allmänt ja eller nej. — Misstron I min nåd och faderliga hjertelag att sammankalla riksens ständer, när jag finner mitt och deras väl det fordra? — Nej! — Då blir eder icke heller svårt att min andra fråga besvara. Ären I nöjde att sträcka eder bevillning till nästa riksdag? — Ja! — Värdiga ättlingar af sådana fäder, jag upptager eder i min kongl. nåd och ynnest, nu och framdeles. — Jag låter nu sollenniter afblåsa denna riksdag, och skall till i morgon kalla eder på rikssalen till afslutande. Om I ännu hafven något oafgjordt i edra utskott, tillåter jag vice landtmarskalken samla ledamöterna dertill, samt bestyra om de angelägenheter eder hushållning inom riddarhuset och banken behöfver.»

Ett helt så kalladt protokoll öfver dagens plenum, utrustadt med noter, fulla af bitterhet mot konungen, finnes i landsh. Gynthers och andra samlingar. Bitterhet fattas naturligtvis icke heller i öfriga relationer af patrioters händer. Broman deremot kan knapt finna uttryck för sin förtjusning öfver konungens närvaro i plenum. Adlersparre är mera opartisk.

emot oss, och verkställa de stämplingar, som dess politik vet att med så stor framgång utföra. I hafven ej velat hörsamma, hvad jag, hvad rikets närvarande tillstånd äskade; jag är deröfver ej förundrad: den hetta som rådt i edra sinnen, som fört öfverläggningarne under loppet af hela riksdagen, är dertill vållande. Men då riksdagen ernått den stund, då regeringsformen äskar att ständerna skola skiljas; då rikets försvar äskar ett lagligt beslut; då den aktning jag under 16 års regering hyst och visat för detta rikets första stånd, gör att jag önskar skilja mig från eder med försonelse; då edert eget bestånd ej kan skiljas från mitt, från rikets, så har jag följt mitt hjertas böjelse till detta sista steg jag gör i dag, att återföra eder till att ej bryta de band oss förena. Jag är hitkommen i denna tanka; allena, utan den ståt min värdighet fordrar, men som den förste af ridderskapet, att bland eder taga säte under Gustaf Wasas sköldemärke.»[1])

»Jag vet att det förebråtts mig, att mina fiender uttydt, som hade jag skymfat hela detta första rikets stånd, i den billiga klagan jag på rikssalen den 17 Febr. till eder förde, fast mina ord uttryckligen undantogo alla dem, som ej hade del i det som sig då tilldragit. Derföre förklarar jag här, att hvad jag tror mig nu skyldig att säga eder, för min heder, för rikets, för edert eget bestånds skull, ej rörer andra än dem, hvars uppförande, hvars oförstånd är hardt nära att kasta eder, mig, riket på branten af undergång; och att jag kommer sjelf, att styrka de rättsinte, upplysa de förvillade, öfvertyga de tvifvelaktige, och om det är möjligt, återföra dem, hvars upphetsade sinnen ej följa annat än blinda fördomar, äregirighet, och en hämnd, som då den drabbar riket, slutligen drabbar dem sjelfva.»

»Vice landtmarskalken har underrättat mig om hvad som sig tilldragit vid eder sednaste sammankomst. Jag förbigår allt som ej rörer riket; men jag hade väntat af detta första stånds kärlek för fäderneslandet, att det fästat mera uppmärksamhet vid de faror jag yttrade att rikets sjelfständighet, dess bestånd råkade uti, om fienderna kunde till en bestämd tid uträkna sina stämplingar, att vid en riksdags sammankallande sprida ut och föda de misshällighetsfrön, som skulle störta oss under deras ok. Jag hade bort tro, att fruktan för att se eder under Rysslands för-

[1]) Vid dessa ord satte sig konungen ned.

mynderskap, skulle göra intryck på detta stånd, som innehar det första rummet i riket, som besitter särskildta privilegier, endast för det att deras förfäder försvarat fäderneslandet, stridt manligen för dess sjelfständighet, och på sådant sätt frälst den jord det nu eger. Men sådan är tyvärr yran, som partier alstra, att de dygdigaste medborgare se farhågor, der inga böra finnas, och kasta sig blindvis i den nesliga ytterlighet, heldre än att afstå från sina fördomar.»

»Att denna fara, med hvilken Rysslands politik hotar oss, ej är utan grund, visar sig tydligen i allt hvad som sig tilldragit i loppet af trenne år, alltsedan 1786 års riksdag. Och då nu dess hemliga medhållare förgäfves sökt hindra anstalterna till krigets fortsättande; då de ej kunnat hindra eder att garantera rikets skuld, så vela de göra denna garanti till intet, genom tidens utstakande till bevillningen. Jag har sagt att fiendernas medhållare ej kunnat hindra eder att garantera rikets skuld: ty jag vet, att så snart ni blefvo underrättade af mig, att denna garanties afslående skulle sätta riket i yttersta våda, så upplifvades genast i eder själ de ädla känslor, som lifva värdiga riddersmän, och I samtyckten frimodigt till det beslut som ni förut syntes förkasta. Detta har styrkt mig till det steg jag tagit i dag, till hvilket rikets fara fört mig, äfven så mycket som den gamla vänskap jag burit för eder.»

»Edra ögon äro förblindade, och då I tron eder tala för edra rättigheter, för det nöjet att åter samlas här, talen I för Ryssland, för att störa rikets kredit utomlands, för att förskräcka långifvarne i Holland, i Brabant, i Genua, att insätta sina penningar i ett verk, som ej i deras ögon har bestånd mer än tu år. Ty I bören ej vara okunniga om den tanken våra oroliga riksmöten uppväckt hos utlänningen; de hafva ej bortglömt de skakningar, som störde alla proprieteter före 1772; och då de sett de misshälligheter upplifvas, då de sett en del af armeen underhandla med fienden, för att få riksdag, då de ej kunna vara okunniga om edert tänkesätt på denna riksdag, huru skulle man kunna uppväcka hos dem förtroende för ett kontor, hvars tillgång ej blef stadgad längre än tvenne år?»

»Och då sådant sker, då af brist på kredit penningar brista för krigsanstalter, då för samma orsak stora köpmanshus störta, som förskjutit till kriget, då deras fall drager med sig svenska

handelshus bankrutter, då Stockholms börs blir i största villervalla, och då hela Sverige, hela Europa vet, att adeln allena velat, mot regeringsformen, mot naturen af en erkänd gälds betalande, gå ifrån sina medständers beslut, faller hatet på detta första stånd, och då blir det ansedt för orsaken till rikets förlust, till allmänna eländet.»

»I kunnen icke vara okunniga om den mindre gynnande tanke man hyser om edert stånd i riket, och I hafven erfarit det som medföljer dem som äro upphöjda i verlden: afundsjuka och tadel; och då det funnits ibland eder förrädare, har menigheten, som alltid dömmer hastigt, dömt edert hela stånd för det brott några få begått. Men ju mera sådant händt, ju mera bören I akta eder att gifva lastarenom rum, och i synnerhet då det ankommer på sådana vigtiga ämnen, som intet annat medföra än rikets och medborgares undergång. Och det så mycket mera, som jag ej bör för eder det dölja, att redan i Italien[1]) skrifvits härifrån, att ständernas garanti för gälden var osäker, och att till bevis deraf skulle bevillningen ej utsättas längre än på tu år; hvilket redan gjort ett vådligt intryck. Och detta intryck alstrar mycken misskredit. Om genom långsamheten af anstalterna till krigets utförande, rikets kuster löpa fara, då sannas hvad jag sagt den 17 Febr., och då blifven I målet för edra medborgares hämd. En hämd, för hvilken jag ryser, som jag med all min blod ville afvärja, men som blir då för sen att hindra, då i synnerhet man sett mig och edra medständer bruka alla medel att återföra eder till ert verkliga väl, oskiljaktigt från rikets.»

»Det är derföre jag hitkommit sjelf, åsidosättande allt, för att öfvertyga eder om ert eget väl, och för att, utan att ingå i olagligheten af ert förehafvande, och uti hvad som är stridande mot den 38 § af regeringsformen, endast för sakernas vigts skull, förklara eder, att det är för rikets sjelfständighet vådligt, att I kullkasten allt hvad som gjorts till allmänna kreditens upphjelpande, om I ej förenen eder i samma beslut som edra medständer, att till nästa riksdag utsätta krigshjelpen och bevillningen, och att jag på intet vis svarar för följderna af ett annat beslut, som oundvikligen förlorar riket.»[2])

[1]) Så heter det här.

[2]) Detta konungens tal har Wallqvist blott känt af ryktet, men hört det af alla berömmas som mästerligt.

Medan konungen talade, hade flera ledamöter af ståndet begärt ordet, först af alla Wachtmeister, som ock först blef uppropad. Han försäkrade konungen om sin egen och ståndets »oinskränkta vördnad, kärlek och tillgifvenhet» för hans person. »Ej fiender, ej förrädares inrådan har verkat de beslut vi fattat, dem vi trott oss vara skyldige E. K. M:t, riket och oss sjelfva. I frågan om garantien af rikets gäld syntes adeln enhälligt vara af den tanken, att ej åtaga sig densamma i hela dess vidd; under öfverläggningen ankom en nådig biljet från E. M:t, som oaktadt adelns öfvertygelse gjorde den verkan, att adeln på första upplysning, att riket kunde löpa fara, och genom dess nekande gå förloradt, straxt liknade sig, och villigt, utan afseende på eget bestånd, hastade till E. M:ts och rikets understöd. Så liknar sig adeln visserligen alltid, då det gäller att skynda till konungs och fäderneslands räddning.»

»Ett beslut af sådan natur, ofördröjligen taget på E. M:ts första ord, innebär en fullkomlig justifikation för den tillvitelsen att ha varit förde af fiendens ingifvelser. Adeln har åtagit sig en bevillning öfver sin förmåga, men vid öfverläggningen om tiden, huru länge den komme att på det åtagna sättet utgå, hafva de trott sig skyldiga att rådfråga sina tillgångar, och tillse att deras garanti ej blefve utan verkan. På denna grund och ingen annan hafva de utsatt tiden på 2 år; allt annat föremål är skildt från hvarje ärlig riddersmans tänkesätt. Adeln känner ganska väl innehållet af 38 § R. F., och att ingen annan än E. M:t tillkommer att sammankalla riksens ständer, deruti vilja de aldrig göra intrång; men adeln känner tillika, att dem ensamt tillkommer att sig beskatta, och att den som eger rättighet att bevilja, tillika eger att säga, huru länge, och på hvad sätt han kan gifva. Adelns omsorg har varit att inrätta sin bevillning på så säker grund, att den åtagna garantien icke komme att brista. Bevillningen bör derföre vara så uträknad, att den bär sig; sådan att den icke på ett eller annat ställe blir alltför tryckande, eller icke kan utgå, är ej möjligt att kunna göra i hast.» — Derföre har man velat ha tillfälle att efter någon tid jemka och ändra den, ej med detsamma att alldeles afskaffa den. Dessa ha varit »de hufvudsakligaste af adelns skäl; om någon tillagt dem andra drifqjedrar, har han kastat en oförtjent skugga på adelns rena nit, och den eger nu ett lyckligt tillfälle att inför E. M:t få aflägga

sin justifikation». Ännu utförligare torde dess skäl kunna inhemtas, om det tillstädjes att dem ur protokollerna sammandragne till E. M:t öfverlemna[1]).

Härpå svarade konungen, att han tyckte sig finna, det man ej rätt förstått hans skäl till att yrka nödvändigheten af att adeln förenade sig med de andra stånden i ett gemensamt beslut angående tiden för bevillningen. Han ville alldeles skilja rättsfrågan från denna öfverläggning, som är i sin natur af annan beskaffenhet. »Den nu förevarande hade sitt afseende på rikets gäld, och den derför åtagna garanti; på den beror utländska borgenärers förtroende och rikets kredit; brister den, som nödvändigt måste hända, om bevillningen blifver vid 2 år, torde utlänningen återfordra sina försträckningar, stora handelshus störta, och betydliga skakningar till rikets obotliga skada på vår börs sig tilldraga, samt rustningarne, som till krigets utförande och rikets försvar äro oundgängliga, studsa. Det vore derföre äfventyrligt om adeln ej instämde i de andra ståndens utsatta bevillningstermin till nästa riksdag; det vore vådligt för riket, och äfven för adeln.» Han väntade af det första riksståndet vid ett lika angeläget tillfälle samma enthusiasm för rikets bestånd och sjelfständighet, som det intet ögonblick tvekat att vid frågan om garantiens åtagande ådagalägga. Adeln borde vara öfvertygad om hans rena kärlek för riket, och hans välvilja för adeln. »Omständigheter hafva på en tid vållat skiljaktigheter oss emellan. Låtom oss förena oss, och påminnen eder de förra tider, då I högt älskaden mig.»

Konungen gjorde derefter proposition: »antager Ridd. och Adeln bevillningen till nästa riksdag». — »Besvarades med ja och nej.» — Wachtmeister förnyade sin erinran om protokollernas vitsord, såsom det säkraste beviset på adelns goda afsigt. Konungen försäkrade att adeln ej behöfde justifiera sig, han var ej kommen att anklaga dem. »Jag är kommen som en far, som en medlem af detta samhälle[2]), och har derföre äfven vid min hit-

[1]) Wachtmeister »talade i början med någon hetta, men sedan med en förträfflig köld och frimodighet», heter det i en relation. I konungens sätt funno berättarne mycket theatraliskt. Bullret utanför på torget »fortfor och tilltog liksom på gifven signal».

[2]) Härvid, eller vid ett annat dylikt yttrande, har enligt en relation händt, att rojalisterna klappat händerna. Duvall, förargad, bad dem kom-

komst blifvit stående under Gustaf Wasas här uppsatta sköldemärke. Jag är kommen att med eder deltaga i ett helsosamt beslut om rikets väl, för att höra edra tankar, synnerligen edra upplysningar. Jag upprepar att det vore högst farligt, om I ej med de andra ståndens beslut instämden. Jag tycker att adeln bifallit propositionen.»

Besvarades med ja och nej[1]). — Wachtmeister »trodde, att då han egde den nåden tala inför en konung, som förklarat sig för den första medborgaren bland ett fritt folk, kunde det ej misstydas, att han ådagalade sitt varma hjerta ej mindre för konungen och riket, än för sitt stånds i lagarne förvarade frihet. Rättigheten att beskatta sig sjelf tillkommer detsamma oinskränkt, det känner denna sin rättighet, och lär aldrig godvilligt derifrån afstå». — Största utöfning af frihet, svarade konungen, »är den att till rikets väl och vidmakthållande efter mogen öfverläggning bidraga till beskattningen». Han tillade, att han hos frih. Wachtmeister igenkände det hjerta han alltid hos honom funnit, och alltid värderat.

Grefve Claes Lewenhaupt förenade sig med Wachtmeister i yrkandet, att konungen måtte taga närmare kännedom af adelns skäl. Ehrenmalm deremot förklarade sig af konungens yttrande öfvertygad, och villig att antaga bevillningen till nästa riksdag. Duvall åter vidhöll behofvet af bevillningens jemkande efter någon tid, och att bevara ståndets rättighet. De faror konungen åberopat, kunde adeln ej anse så stora, när meningen icke är att bevillningen efter den utsatta tiden skulle upphöra. »Konungens vilja och makt, men icke hans öfvertygelse, kunde verka hans deltagande i något annat beslut.»

Konungen förklarade åter att rättsfrågan ej här vore under diskussion. Han »hyste för mycken delikatess att nu deruti ingå, då han kanske kunde anses jäfvig, och helst ville undgå att höra eller säga, hvad å någondera sidan kunde falla mindre behagligt. Här vore andra omständigheter att iakttaga: rikets belägenhet, och opinionen om oss utrikes. Tiden är förändrad emot hvad den var för 100 år sedan: våra grannar i Östersjön voro då Danmark, Polen och Tyskland; den barbariske moskoviten ansågs då

ma ihåg att man icke var på theatern; men konungen tog deras goda mening i försvar.

[1]) »Häftigt och långvarigt», säga relationerna.

ungefärligen som kejsarn i Marocco; han har nu uppvuxit till en stor makt i Östersjön, är ärelysten, van att tvinga den fria riksdagen i Warschau; hans galerer hafva besökt våra stränder, och han stämplar i denna stund emot oss». I sådana omständigheter hade konungen vidtagit det steg, han nu tagit, föranlåten af de vigtigaste skäl, hvilka han kunde skriftligen uppvisa, om de vore af den beskaffenhet att i en så talrik samling kunna uppläsas; han beropade sig ock på ledamöterna i det hemliga utskottet. »Frih. Duvall borde i denna saken mera än någon annan vara intresserad»: han hade genom adelns förtroende blifvit utsedd till dess första fullmäktig i R. Ständers kontor; han hade sig bekant angelägenheten af krediten, och hade under en obehaglig, fast för honom vacker epok lärt beskaffenheten af penningesaker, då han på ett för sig hedrande men dyrt sätt kom att lägga handen vid sin svärfaders[1]) affärer; ett kinkigt göromål, som han utförde med den ståndaktighet, hvilken i alla tider länder till hans beröm.

Det må anmärkas, att frih. Duvall ej mera yttrade sig i denna fråga. Deremot följde nu fyra yttranden, som i mera eller mindre smickrande ordalag utföllo enligt konungens önskan, nemligen af frih. Raab, öfverstlöjtnant Ridderstorm[2]), löjtnant Liljehorn[3]), och frih. Pfeiff. Det kunde ju ingen tvifla på konungens goda vilja att sammankalla ständerna, när så behöfdes, och att äfven dess emellan lindra sina undersåtares bördor så vidt möjligt[4]). Med dessa herrar förenade sig sedan ännu andra.

Stjerngranat uttalade som alla sin förnöjelse att få yttra sig i konungens närvaro; men kunde ej frångå att, utom andra

[1]) Den en tid så rike och mäktige grosshandlaren och handelsborgmästaren i Stockholm Gustaf Kjerrman, anklagad 1765 för oredligt förfarande, och död följande år på Carlstens fästning.

[2]) Ridderstorm, Carl Fredrik, son af kornetten Hans Mauritz R.; född 1739; fänrik 1756, löjtnant 1766, slutligen öfverstlöjtnant i armeen; afsked 1793; död 1820 i Finland.

[3]) Liljehorn, Gustaf Adolf, vice landtmarskalkens son; född 1763; blef slutligen major vid adelsfanan 1796; afsked 1812; dog 1822, och slöt sin ättegren på mansidan.

[4]) »Har den stora verldens beherrskare Alexander haft till sin lefnads föremål en Achilles, och en Cæsar Alexander, samt den vise och till ära aldrig döende Scipio den store Cyrus; så har ock k. Gustaf III haft den förste Gustaf till sitt ögnamärke,» har enligt det officiela protokollet Liljehorn yttrat. Enligt relationerna har efter Pfeiffs anförande ropats ja, men besvarats med ett långt och häftigt nej.

skäl, bevillningens ovanligt höga belopp gjorde en tidsbestämmelse, och en ej för långt aflägsen jemkning nödvändig. Till den tidens utgång torde de faror vara förbi, som nu omgifva fäderneslandet; och de anstalter nu vidtagits med afseende på rikets gäld, torde ha stadgat krediten för framtiden. Äfven presteståndet har insett nödvändigheten, att bevillningen efter vissa tider jemkas; men den utväg det föreslagit dertill, är främmande för regeringsformen, som ej känner utskott utom riksdag, och det i viss mån med ständers makt. Under en framtida styrelse kunde häraf följa mångfaldig våda. Det var i följd af ständiga förklaringar och förtydningar, som 1720 års regeringsform slutligen blef obrukbar, hvilken annars under en vis konungs styrelse kunnat lika väl bereda nationens lycka, som den nu beredde dess ofärd. Den nuvarande regeringsformen är ett mästerstycke af mensklig tillskapelse, den är oss af E. M:t skänkt, och på dess bevarande beror rikets och våra efterkommandes väl. »Den är för mig så helig, att jag ej utan innersta oro kan anse, hvad i minsta måtto kunde leda till dess rubbning;» en rubbning som, när början en gång är gjord, framdeles kan medföra de äfventyrligaste följder. En bevillnings jemkning innebär en verklig beskattning; och rättigheten till beskattning kan ej utan våda för regeringssätt och frihet utöfvas af någon annan än rikets ständer vid allmän riksdag. Han föreslog att utsätta bevillningstiden till 4 år.

Lewenhaupt ville nu komma fram med en erinran om de arresterade medlemmarne af adeln, men blef genast af konungen afbruten med påminnelse, att detta var ett särskildt ämne för sig. — Frih. v. Düben instämde med Stjerngranat, och fästade sig mest vid den fördel, ej skada, som tidens bestämmande skulle bereda för krediten, i det dermed betryggades möjligheten af bevillningens utgörande. Spaldencreutz slutligen kunde, oaktadt att konungen sagt sig afskilja rättsfrågan från den faktiska, om nödvändigheten af bevillning på obestämd tid, dock ej finna sig i rättighetens uppoffrande; konungen hade vid 1786 års riksdag lemnat en dylik tidsbestämning oanmärkt. Och ej kan en utsatt och känd tid för riksdag vara vådlig för rikets sjelfständighet, eller gynnande för fiendtliga stämplingar. »E. M:t förer sin spira öfver ett folk, som ännu aldrig vanhedrat sina sammankomster med någon nedrig och feg tjenstaktighet emot en förklarad fiende. E. M:t behagar nu föra ordet inom ett stånd, hvilket nog länge

varit ett olyckligt mål för den medborgerliga afundens och illviljans orättvisaste anfall, och likväl ståndaktigt bemödat sig att glömma oförrätter, att utsläcka agget, och förena all omtanka och förmåga till stöd för E. M:ts ära och rikets välgång.» — Ej heller kan någon inom detta stånd »vidkännas den förebråelse att genom brefvexling på utrikes ort hafva afskrämt hugade långifvare». — Han föreställde sig att en proposition på vissa år för bevillningen, t. ex. 3 eller 4, skulle genast »förkorta E. M:ts missnöje öfver våra gensägelser, och bekräfta den sanning, ärofull för E. M:t och eftersträfvad af oss alla, att under E. M:ts eget ordförande, laglige frihetsförmåner blifvit inom dessa murar vårdigt påyrkade, nådigt beskyddade, och heligt stadfästade»[1]).

Wachtmeister erinrade, med afseende på det förtal, hvarför adeln varit utsatt, om fortsättningen af protokollernas tryckning; men konungen svarade äfven härtill, att det vore en sak för sig. — Grefve Hamilton åberopade att Gustaf Adolfs och Carl X:s krig, den tid romerske kejsaren var väl så mäktig som nu den ryske, blifvit förda med bevillningar på kort tid. Konungen anmärkte, att 1629 hade bevillningens jemkande skett genom ett utskott. Hamilton yrkade emellertid på bevarande af ståndets rätt. — Generalmajoren frih. Hamilton[2]) deremot förklarade sig gifva vika för de skäl konungen anfört. Likaledes Wachslager, som blott utbad sig, att icke presteståndets förslag om utskottssammanträde måtte upptagas i propositionen, emedan det vore stridande mot lag och adelns privilegier: »rättigheten att bekläda sitt ställe och gifva sin röst, är hvarje ätt medfödd, och större delen skulle genom denna nyhet gå i mistning deraf». Äfven Lejonanker medgaf att inter arma silent leges[3]); Romarne hade ock i farliga stunder gifvit bort sin frihet, för att vinna säkerhet för sina personer; dessutom var, med garantiens antagande, frågan afgjord.

Konungen, »som nu hört adelns skäl anföras, förklarade å

[1]) Han »talade med en förträfflig frimodighet och styrka», heter det i patrioternas relationer. Broman påstår att patrioterna talade med sådan hetta, att konungen emellanåt måste tillrättavisa dem.

[2]) Hamilton, Johan Abraham, son af hofmarskalken friherre Carl Fredrik H.; född 1734; kammarherre 1758, hofmarskalk, landshöfding 1762, generalmajor; död 1795.

[3]) För vapenbrak förstummas lagens röst.

nyo, att rättsfrågan helt och hållet vore skiljd från närvarande öfverläggning, och diskussionen deröfver hvilar till en lägligare tid, då riket ej är i fara». Han påminte adeln om vigten af de skäl han redan anfört, och att då adeln påtagit sig garantien för rikets gäld, bevillningens fortsättande deraf vore en naturlig följd. Förord bryter lag, adeln har med patriotism åtagit sig garantien, men skulle förlora hela frukten af det steget, om ej bevillningen till nästa riksdag bifalles. Följden blefve vådlig för riket, och det skulle alltid hetas att det första ståndet ej till honom hyste samma förtroende, och samma enthusiasm för fäderneslandets bästa, som de 3 andra stånden ådagalagt. Han lade detta på adelns samvete, och »ville ej svara för de vådligheter, som af nekandet kunde uppkomma». Han gjorde derefter proposition:

Bifaller Ridd. och Adeln, att bevillningen fortfar till nästa riksdag? »Besvarades med ja och nej.» — Wachtmeister utbad sig, »att det skulle vara adeln tillåtet att få till protokollet föra, huru de tänkt och talt». Ingenting är billigare, svarade konungen, då adeln »gjort mig så mycket till viljes, att de på min persvasion gått ifrån sin rätt». Han förklarade derpå ståndet sin »benägenhet och välvilja för dess nu tagna beslut», och önskade att han hade varit nog förberedd att kunna rätt lifligt tacka, och betyga sin alltid hysande aktning och benägenhet för detta stånd.

Wachtmeister »reserverade till protokollet, att han underkastade sig makten, ty styrkan kunde betaga honom hans rättigheter, men dess fria bifall kunde ej aftvingas, eller dess öfvertygelse förändras». Häruti instämde kapten friherre Posse, kapten Nordenstolpe[1]), och »flera andra herrar från bänkarne». Konungen förklarade »att ingen makt uppå detta beslut verkade, än den att riket vore i fara, i fall adeln icke med sina trenne medstånder instämde». — Grefve Hamilton ville icke afstå från bevillningens utsättande på viss tid, och protesterade mot hvad som skett; och härmed förenade sig grefve Lewenhaupt, grefve Gyllenborg, grefve Ribbing, frih. Kurck[2]) »med flera», och »en och annan hördes

[1]) Nordenstolpe, Anders, son af kammarrevisionsrådet Elias N.; född 1756; kapten 1785, fick majors afsked; död 1841.

[2]) Kurck, Knut, son af kammarherrn frih. Axel Johan K.; född 1761, kadett i Berlin 1776, löjtnant i svensk tjenst 1782; i fransk tjenst 1784; afsked 1789; kammarherre 1810, hofmarskalk 1817 o. s. v.; död 1831.

nämna om votering, hvaremot å andra sidan ropades, att saken vore afgjord».

Konungen yttrade nu, »att den vore att anse såsom dess och rikets fiende, som satte sig emot, eller ville qvälja ett taget beslut, samt att adeln ej borde tro, att icke riksens ständer hädanefter skulle blifva sammankallade. Den borde påminna sig att år 1786, då ingen det väntade, har konungen låtit utskrifva riksdag, och han skulle alltid med nöje se sina trogna ständer, när rikets behof så tarfvade».

Ett protokollsutdrag, på konungens befallning uppsatt, upplästes till justering, så lydande: »Beslöt Ridd. och Adeln att till nästa riksdag utsätta den bevillning, som de i anledning af bevillningsutskottets projekt sig åtagit, och hvilket de andra respektive stånden tillkännagifvas skulle».

Men härtill ropades både ja och nej. Frih. Duvall yrkade på reservation af adelns rätt, på förbehåll mot prejudikat för framtiden, samt att de anmärkningar, som blifvit gjorda i förra plenum, måtte till bevillningsutskottets iakttagande öfverlemnas; och häruti instämde adeln allmänt. Konungen lät då uppsätta ett nytt protokollsutdrag, af följande innehåll:

»Beslöt Ridd. och Adeln, att med reservation af sin rätt, och utan prejudikat för framtiden, i anseende till tiden, till nästa riksdag utsätta den bevillning, som de i anledning af bevillningsutskottets projekt sig åtagit, samt att de nödiga jemkningarne till bevillningsutskottets iakttagande öfverlemnas; hvilket de andra respektive stånden tillkännagifvas skulle.» — Och afgick med detta protokollsutdrag genast en deputation, anförd af hofmarskalken grefve Mörner[1]).

Så var då den vigtiga frågan afgjord. Visserligen kunde adelns bifall sägas vara mera taget än gifvet; men synbart är ock, att konungens parti bland adeln både varit manstarkare tillstädes, och dristigare att tala och ropa än vanligt[2]).

---

[1]) Mörner, Carl Gabriel, son af landsh. grefve Adolf M.; född 1737; anställd i Svea hofrätt 1758; kammarherre 1762, hofmarskalk 1774—81; död 1828. Fader till excellensen grefve Adolph Göran M. Var räknad till oppositionen.

[2]) Så skrifver Adlersparre: »Af det hofpartiet någon tid ej låtit höra sig hvarken i tal eller ropande, började oppositionen tvifla om dess existens, men fingo nu förmärka vederspelet. Oppositionen yrkade på vote-

Att rop och skrik egt rum i hög grad, intygas af båda parterna [1].

Sedan konungen genomdrifvit sin vilja, mottog han utan gensägelse en ny erinran af frih. Wachtmeister, om att trycknin gen af protokollerna öfver adelns diskussioner måtte få fortsättas, och förbehöll sig blott att de med varsamhet redigerades, »så att i dem icke något inflöte, som kunde skada rikets kredit».

Lifligare blefve påminnelserna angående de häktade medlemmarne af ståndet. Grefve Lewenhaupt gjorde åter början, och understöddes af Wachtmeister. Den förre hade, alla de få plenidagar som varit adeln förunte, påmint vice landtmarskalken att å ståndets vägnar anhålla hos konungen om deras fängslade medbröders frigifvande; med största oro hade man förnummit, att konungen uttryckligen förbjudit honom att numera nämna något om dem, äfvensom att ingen deputation i detta ämne finge till konungen uppkomma. De äro födde fria svenska medborgare, de

ring, men hofpartiet nekade, väl vetande att utgången då blifvit tvifvelaktig. — Hufvudmännerna i herreklassen voro i synnerhet envisa, men då de slutligen ej fingo tala, utan så snart de uppstigit på bänkarne, blefvo mottagna af det ropet: saken är afgjord, så tröttnade de, och åtnöjde sig med att göra sin reservation till protokollet».

[1]) Jemte det officiela protokollet, som vi ofvan följt, må här tilläggas något ur det icke officiela, som med en eller annan förändring återkommer i patrioternas journaler:

»Propositionen på bevillningen till nästa riksdag upprepades å nyo, som besvarades nej och ja, som varade länge. K. M:t tyckte sig ha funnit propositionen bifallen; nej, ja, begge med häftighet. K. M:t finge då tacka Ridd. och Adeln för deras benägna bifall. Svarades: vi hafva ej bifallit; nej, nej, jo, sorlades länge.» — Och längre fram: »K. M:t: Vi måste affärda extractum protocolli till de andra stånden öfver Ridd. och Adelns fattade beslut. Skreks nej och ja. Intet beslut är fattadt. Nej, jo, votering, nej, votering, nej och jo, mycket stoj. Duvall protesterade, och visste ej något beslut vara fattadt, emedan en så särdeles söndring i tankarne hos Ridd. och Adeln förmärktes. K. M:t ansåg beslutet vara fattadt; nej, utan uppehör, och ja. Wachtmeister kunde ej heller se något beslut fattadt, då tankarne voro så skiljaktiga. K. M:t: Beslutet är taget; nej, nej, ja, votering. Wachtmeister protesterade ytterligare mot att något beslut vore taget. Afstår aldrig med sitt samtycke sin rätt att fritt beskatta sig och utsätta tiden dertill; mot makten förmådde han ej mer än protestera. Hamilton instämde med Wachtmeister, talade kort och dristigt. K. M:t: Vi få ej upprifva ett fattadt beslut». — »Hamilton med några få ord protesterade mot något beslut. Sorlades jemnt af ja och nej. K. M:t: I åren öfverröstade af de jakande.» o. s. v.

hafva rättighet till lagarnes hägn, och vi veta ej med dem något brott. Han vågade således för dem åkalla konungens rättvisa.

Jag hoppas, svarade konungen, att adeln känner för väl mitt hjerta, för att tvifla, det jag icke med särdeles nöje alltid bidrager till uppfyllandet af dess önskan. I 17 år hafva de deraf haft mångfaldiga prof. Jag bör rättvisa vice landtmarskalkens förhållande, att ehuru det varit ömt för honom, hafva omständigheterna fordrat, att han ej kunnat svara eder, han har dertill haft min befallning. En explikation hade mera kunnat såra än läka, och då omständigheterna tvungit mig till det steg jag vidtagit, har det varit lika obehagligt för eder att begära, och för mig att neka. Annorlunda förhåller det sig nu här: jag har sagt, att jag är kommen till att försona mig med eder[1]); jag har gjort det första steget, ej som konung utan som riddersman. I hafven gjort det andra steget; jag har sett det stora våld I gjort på eder, jag bär eder ock derföre i mitt hjerta en uppriktig erkänsla. Om jag varit tvungen att göra mig försäkrad om några af edra ledamöters personer, har det hvarken varit min tanka eller mitt förvållande att det räckt så länge.

Han erinrade derpå, att grefve Brahe, som nu var tillstädes, ej länge varit beröfvad sin frihet, och utbytte med honom komplimenter[2]). Öfver en del af de arresterade, som i sina diktamina gifvit honom dementi, ville han först låta undersöka, huruvida han kunde förena sin rätt med den nåd, han alltid vore benägen att visa. Ibland andra var en man respektabel, ålderstigen, känd för sina stora talanger samt de vigtiga värf honom varit uppdragna, hvars familj ständigt haft tillträde till konungens sällskapskrets; honom skulle ingen ting hända, utan honom snart tillåtas att tillbringa lifvet i lugn, och att se sina vänner. En del åter hade konungen velat förhindra att skada sig sjelfva och

[1]) Härvid synes åter handklappning ha egt rum.

[2]) »I sen här en af edra ledamöter, med hvilken jag igenom vänskap är förenad, och för hvilken jag hyser en utmärkt aktning, så väl för hans egen som för dess faders skull; det räckte ej länge, innan han återfick sin fullkomliga frihet.» Grefve Brahe svarade med erinran, att när han blef befalld att hålla sig på sina rum, och ej se sina vänner, var lydnad hans svar. — Konungen: »Jag lemnade eder, min grefve, uti behagliga händer, uti er grefvinnas». — Grefve Brahe: »Eders Majt. behagar adoucera termerna».

honom. Han försäkrade, och tog adeln derpå till vittne, att så snart riksdagen var slutad, skulle de komma tillbaka.

Hamilton, Lantingshausen, Duvall, Wachtmeister, Lewenhaupt, alla begärde, att samtlige de häktade måtte komma på fri fot, »få åtnujta lika nåd och lika rätt», och det denna dagen till illustration. Ifrån alla bänkar hördes ropet: Var så nådig, E. K. Maj:t. — Konungen hoppades att adeln lärer anförtro sig till dess nåd, och afvakta stunden, som ej skulle vara långt borta.

Under tiden påminte Wachtmeister äfven om att riksdagsbeslutet måtte till justering meddelas, hvilket konungen lofvade[1]). — »Slutligen tackade H. K. M:t Ridd. och Adeln för dess visade beredvillighet,» samt bad dem vara öfvertygade om det nöje han skulle känna, att städse orubbad bibehålla adeln vid sina privilegier, samt försäkrade att den nu som alltid skulle vara innesluten i hans ynnest. Derpå gick han ut ur riddarhuset, beledsagad till vagnen af en stor del af ståndet[2]).

Sedan konungen gått, upptogs åter öfverläggningen om gåfvan till hertig Carl, tills man fick höra trumpeterna blåsa för riksdagens slut. Stjerngranat påminte om protokollernas justering, men Liljehorn förmodade att man skulle ännu få ett plenum för ekonomiska ärender.

Emellertid var den deputation på väg, som skulle framföra adelns svar till de andra stånden. Hos presteståndet framkallade detta meddelande mycken förnöjelse. Sedan deputationen gått, »yttrade ståndets ledamöter inbördes deras innerliga glädje och fägnad öfver den lyckliga utgången af denna efter utseendet brydsamma sak, samt hembar den högste derför innerligt lof och tacksägelse med afsjungande af versen: Pris vare dig, o Gud». — Och som ståndet redan fattat sitt beslut. hvad sjelfva bevillningen och tiden derför angick, men ännu ej utlåtit sig öfver de af adeln tillagda vilkor och förbehåll, så gjordes nu proposition på bifall

[1]) Enligt det icke officiela protokollet var det konungen som påminte om riksdagsbeslutets företagande.

[2]) Som der hurrade af alla krafter, skrifver Adlersparre; »verkligen nödvändigt för att tillfredsställa pöbeln, som visserligen icke var i någon god mening till myckenhet församlad. Under konungens vistande på riddarhuset har den sånär forcerat borgarvakten och trängt sig in. Stora ingången har i flera timmar af menigheten hållits så tillstängd, att adeln måste genom bakporten söka sig utgång».

till bevillningen, »på samma sätt, och med lika och enahanda vilkor, som Ridd. och Adeln den bifallit»; hvilket besvarades med enhälligt ja, och underrättelse härom afgick till riddarhuset.

Wallqvist som anförde denna deputation, säger att den mottogs »med all möjlig höflighet, oaktadt den oordning som synbarligen visade sig på riddarhuset, och den hetta som var målad i allas ansigten. Men det står ej att beskrifva, huru pöbeln i förstugan, trapporna, och ända inpå sjelfva dörren sorlade och skrek. Af den var ock hela riddarhustorget uppfylldt, och gjorde vårt stånds deputation en alldeles oefterlängtad höflighet med ett ständigt ropande af hurra».

Dylik klagan förde grefve Mörner, då han återkom till riddarhuset med adelns deputation. Han hade »svårligen kunnat verkställa sitt värf, i anseende till den obeskrifliga myckenhet sämre folk, som till otrolig mängd utanför riddarhuset och ända upp i trapporna sig sammanskockat, och igenom hvilka han icke utan polisens hjelp kunnat sig framtränga»[1].

Flera andra ledamöter, heter det i protokollet, »intygade jemväl, att det af drycker öfverlastade folket, hvilket ända från konungens ankomst sorlat och hurrat, förde sig ganska oförsynt upp. Men Ridd. och Adeln fann lugnet i sin öfverläggning alldeles icke böra störas af en yr menighets uppförande eller sammanskockande; blefve adeln i sitt plenum på det sättet insulterad, som af en eller annan befarades, att folket skulle försöka att tränga sig in i salen, så egde adeln inom sig sjelf mer än tillräcklig styrka att freda sitt palats»[2].

---

[1]) I patrioternas relationer utmålas dessa vedervärdiga uppträden naturligt nog med de bittraste färger.

[2]) Att döma af det icke officiela protokollet, har ståndet varit mindre lugnt: »En faslig jäsning syntes betaga alla sinnen af adeln; mumlande och sorl hördes öfverallt. Man talade om oordningar, om nedriga tillställningar, om att möta våld med våld; några ville hafva dörren sluten, andra åter öppnad; förbittringen tycktes nått sin höjd; somliga kommo in, andra sprungo ut; man sorlade, och hörde der åtskilliga uttryck om våld, hvaremot man ämnade sig försvara. Under tiden gick klubban med mycken ifver i bordet, och vice landtmarskalken bad högligen dem som i hetta uppsprungo, att blifva qvar, sägande: I tagen en galen tour, mina herrar, blifven män, blifven män; jag råder, jag ber er, det lyckas ej, stannen qvar och varen lugna». — Muntliga berättelser veta tala om en ledamot af adeln, som ställt sig vid stora dörren till pleni-salen, och med dragen sabel hotat hugga ned den som vågade tränga in; om en annan, som stått

Hos borgarståndet hade adelns helsning blifvit mottagen endast med vanliga fraser. I bondeståndet blef deputationen af talemannen på samtligas vägnar betackad »för ett så utmärkt prof af likstämmighet uti tänkesätt med detta stånd».

Efteråt gjordes den (28) i borgarståndet anmärkningar både vid adelns och bondeståndets beslut. Man förmodade att den remiss till bevillningsutskottet, som adeln yrkat, af gjorda förbehåll och påminnelser, ej finge utsträckas längre, än till iakttagande vid expeditionen, ej till någon ventilation och afgörande. Och på detta vilkor godkändes adelns yrkande. Bondeståndet hade, tyckte man också, »i åtskilliga delar gjort nog stor afprutning, och sådant torde lända till för dryg minskning i den erforderliga summan»; och såsom en obillighet anmärktes, att en med hemmansbruk försedd bonde skulle betala i personlig afgift endast 20 skilling, men den uslaste handtverkare i stad 32 skilling. Man vidblef sitt beslut att låta utskottet jemka så vidt möjligt. — Äfven godkändes nu Ahlströms förslag att utsätta ett premium för det bästa projekt till bevillningsförordning; om medlen härtill finge nästkommande riksdag draga försorg.

Man finner verkligen, både af biljetter från konungen till Liljehorn[1]), och af Wallqvists berättelse, att bevillningsutskottet haft flera sammanträden in i början af Maj, sedan riksdagen var afslutad, för att såsom ett expeditionsutskott, såsom konungen uttrycker sig, uppsätta bevillningsbeslutet. Och dervid hafva skarpa disputer förefallit med anledning af de afprutningar, som bondeståndet för sin del gjort. De adliga medlemmarne af utskottet, särdeles Stjerngranat, ville att man helt enkelt skulle påföra bönderna allt hvad utskottets förslag för dem innehöll, men detta strandade mot ståndets ombuds ihärdighet. Konungen undandrog sig häruti all inblandning. Bevillningsbeslutet är emellertid dateradt den 28 April, likasom riksdagsbeslutet. I de ord hvarmed det öfverlemnas till konungen, beklagas att genom de ändringar bondeståndet företagit sig, en brist uppkomme af fem till sex

vid ett fönster åt riddarhustorget till, och en gång när konungen talat, öppnat fönstret, och ropat åt den stojande menigheten: tig pack, nu talar han sjelf o. s. v. — Vi tillägga slutligen ur Fants dagbok följande ord: Det är ett bevis, att Gud ändå är med oss. Jag steg i morses upp, oviss om jag skulle få lägga mig i min säng; nu går riksdagstrumpeten.

[1]) Bland Gustaf III:s papper i Upsala.

tunnor guld, hvarför man icke för tillfället funnit någon råd; de tre andra stånden, som ej velat häraf begagna sig, till att nedsätta sin med förbehåll af samtligas öfverensstämmelse åtagna bevillning, yrkade deremot, att om genom konungens försorg någon lindring i bevillningen kunde vinnas, den måtte komma dem till godo i proportion till den drygare börda de sig åtagit.

Riksdagsbeslutet, uppsatt af kanslirådet Elers [1]), har den 27 genomgått justering hos de ofrälse stånden utan någon anmärkning; likaledes dagen derpå hos adeln: om säkerhetsakten förekom deruti intet ord. »Man dömde olika om den politiken; men visst är att derigenom undveks en ny oro, som kunnat hafva ledsamma följder» [2]).

25. Riksdagens afslutning.

Den 28 April voro riksens ständer kallade till riksdagspredikans afhörande i Storkyrkan, och till plenum plenorum på rikssalen. Förut på morgonen hölls plenum i alla stånd. Hos prester och borgare framteddes nu de förut omtalade kungliga bekräftelserna på dessa stånds fri- och rättigheter. Preseståndet sände deputerade att framlemna besvären och utlåtandet angående jubilæum. Alla stånd förehade ännu oafslutade ärenden, rörande val af fullmäktige, suppleanter samt revisorer i ständernas verk, gåfvan till hertig Carl, medaljer öfver kronprinsens examen, och öfver slaget vid Hogland o. s. v.

Hos adeln föredrogos riddarhusutskottets betänkanden rörande riddarhus-ärenden, hvarvid Liljehorn sjelf gjorde erinringar, som ej behagade majoriteten. Protokoller justerades, deribland för den 24 April, hvarvid Lantingshausen begärde förklaring öfver Liljehorns uttryck, att »under detta regeringssätt» ingen torde taga klubban då han bortgått, och frågade, »om vi egde annat regeringssätt, än efter 1772 års besvurna regeringsform». Liljehorn svarade att hans ord borde så förstås, »att när han derifrån uppbrutit, stege ingen dit under detta regeringssätt». Men Hamilton

[1]) Wallqvist. — [2]) Densamme.

och Duvall erinrade, att enligt både 1778 och 1786 års riksdagspraxis, äldsta grefven förde ordet i landtmarskalkens frånvaro. Liljehorn justerade än en gång sina ord, »att när han uppbrutit och skiljt adeln åt, stege ingen dit» o. s. v. Och härmed förklarade sig Lantingshausen nöjd. — Wachtmeister påminte om protokollernas tryckning, men hinder mötte, i det konungen förbehållit sig att göra erinringar vid en del.

Under tiden, före gudstjensten, har konungen, berättar Wallqvist, med Schröderheims hjelp, och till en del efter hans diktamen, skrifvit sitt afskedstal till ständerna. »Han var hela dagen icke vid godt humör; syntes ömsom oroad och fruktande, åtminstone ledsen vid händelserna, och ömsom förklarade han missnöje med sina närmaste vänner; han var olustig äfven åt de göromål, dem han annars mest älskade, och i hvilka han med lätthet visade sig stor.» — Rikets råd har varit samladt i konungens rum, och först der fått del af riksdagsbeslutet, samt underskrifvit detsamma; »de voro alla missnöjda af denna mindre attention».

Mellan gudstjensten och plenum plenorum har hemliga utskottet haft sin sista session i konungens närvaro, låtit justera en del saker, och genom grefve Hamilton utbytt komplimenter med konungen[1]. — Predikan i Storkyrkan hölls af biskop Gadolin; adeln har der varit temligen fåtalig tillstädes, något talrikare på rikssalen; mängden ville undvika att inställa sig i konungens rum, och derifrån beledsaga honom.

På rikssalen har konungen mottagit afskedstal af Liljehorn, som denna dag äfven här anförde adeln, och af de öfriga talemännen; han har låtit uppläsa riksdagsbeslutet, och derpå sjelf talat till ständerna. Af de förstnämda talen är endast Lijdbergs upp-

[1]) Konungens afskedstal till utskottet lydde som följer: »Då utskottet i dag slutar sina sammankomster, felade jag mot mig sjelf, om jag skulle underlåta att betyga utskottet mitt välbehag och min erkänsla för de trogna och välmenta råd, de nitiska och berömvärda omsorger, hvarmed det mig tillhandagått, och derigenom beredt de beslut som stadga rikets heder och sjelfständighet. Det har varit mig en synnerlig fägnad att under utskottets öfverläggningar erfara den enighet, som på andra ställen beklagligen kunnat saknas. Jag förväntar mig att utskottets ledamöter äfven funnit min ömma beredvillighet att lindra deras bekymmer, och att gå deras underdåniga tillgifvenhet till mötes, och jag försäkrar ledamöterna om den kgl. nåd och ynnest, hvarmed jag alltid förblifver dem välbevågen».

taget i protokollet för dagen[1]). Der ordas åter om »vanbördingar», som »med åsidosättande af sin undersåtliga pligt sökt främja fiendernas anslag», men förmodas att icke »någon sådan äreförgäten undersåte inom Svea rikes gränser ännu finnes»; vid riksdagen hade »särskildta tankar gjort uppehåll i målens handterande, kanhända mera härrörande af olika begrepp om verkliga rättigheter, än af uppsåtlig gensträfvighet», men borgarståndet hade »alltid haft till föremål bibehållandet af sin undersåtliga pligt» emot konungen. — Konungens eget tal var mera kortvilligt än vanligt:

»Då jag i dag slutar detta riksmöte, kan jag ej se eder skiljas från detta rum, utan att hembära eder den uppriktigaste tacksägelse i mitt och fäderneslandets namn, ja i edra och mina efterkommandes namn, för det mäktiga understöd I mig och riket gifvit uti denna vigtiga tidepunkt; ty på de beslut vi nu tagit, har ankommit detta urgamla rikets sjelfbestånd, och då vi nu förenat oss att med gammalt svenskt mod och ståndaktighet emotstå fienderna, styrkas de mäktiga furstar och stater, som i vår sjelfständighet taga del, att oss kraftigt understödja, och detta understöd, förenadt med edert mod, lofvar mig att se en säker fred återföra lugn ibland oss. Detta skall blifva mitt yppersta bemödande, förenadt med den omsorg att på allt sätt som i min makt står lindra de pålagor I eder så frimodigt åtagit.»

»I vänden nu åter hem, hvar till sin ort, att återtaga edra särskildta kall: en del af eder, gode herrar af Ridd. och Adeln, att gå med mig mot rikets fiender, att der lika med edra förfäder strida manneligen för fäderneslandet, att bibehålla de stora namn de i rikets häfder förvärfvat, och att göra eder genom edra förtjenster äfven så aktade; en del åter att sköta den jord som I af dem ärft. Må I med edra efterdömen i edra åtskilliga kall tjena ett älskadt fädernesland, och derigenom bereda mig den tillfredsställelse att alltid omfamna eder med den aktning och vänskap jag hyst för detta rikets första stånd.»

»I gode män af det vördiga preseståndet, I hvilkas försigtighet och tillgifvenhet för mig och riket alltid sig visat, och i dessa brydsamma omständigheter ännu mera blifvit ådagalagde;

---

[1]) Hela protokollet är nu tryckt i Histor. Samfundets Handlingar. Konungens tal finnes förut hos Modee, och i k. Gustaf III:s skrifter.

då I nu efter edert vigtiga kall upplyften till härarnes Gud edra fridsamma och helgade händer, styrken hos dem, hvilkas samveten eder äro anförtrodde, den kärlek och tillgifvenhet för mig och riket, som I sjelfve så utmärkt visat, och som den dyra lära I följen föreskrifver.»

»I gode män af det loflige borgarståndet, som under denna vigtiga tidepunkt ej allenast ådagalagt de dygder, som äro egnade edert stånd, men som med dem förenat de som pryda edra medstånder, hvilkas försigtighet, hvilkas rådighet, hvilkas oförtrutna tillgifvenhet mig så märkeligen bistått, och som lemnat de fredliga yrken edra händer äro anförtrodde, att taga till vapen för vårt gemensamma fäderneslands försvar, emottagen min ömma tacksägelse för edert nit, fortfaren i detta värdiga tänkesätt, och varen försäkrade om den omvårdnad jag alltid skall hysa för eder handels, edra näringars bestånd och förkofran.»

»I gode män af det redeliga bondeståndet, som sedan I under detta riksmöte med den oförtrutna tillgifvenhet I alltid visat edra konungar, nu på så märkeligt sätt gått mig tillhanda, och som nu återvänden att odla den jord I med edert mod viljen försvara; jag behöfver ej anmoda eder att bibehålla detta tänkesätt för mig och fäderneslandet: Bondeståndet har oafbrutet i 500 år, som detta land varit ett sjelfständigt rike, aldrig ändrat för sina konungar, för sitt fosterland dess tillgifvenhet; men jag anmodar eder, då I nu skiljas åt, att hembära till edra medbröder i landsorten min erkänsla och min föresats att på allt sätt lindra deras besvär, och att förtjena genom min omvårdnad den redebogenhet de mig visat. — Jag förblifver eder» etc.

Efter slutadt plenum plenorum uppvaktade ständerna genom deputationer den kungliga familjens medlemmar. Borgarståndet aflade ock till konungen den öfverenskomna särskildta tacksägelsen för privilegierna, men glömde dervid ej att påminna om ännu oafgjorda besvär [1]). Vice landtmarskalken och talemännen togo på

[1]) »Rikets städer och dess borgerskap hafva väl hvar för sig af fordne Sveriges konungar, och i synnerhet den store Gustaf Adolph, blifvit benådade med privilegier och rättigheter, afpassade efter dess läge och tidernas skick; men det har varit E. K. M:t, såsom van att öfvervinna de brydsammaste hinder, ensamt förhehållet, att stadga städernas och dess borgerskaps rättigheter i allmänhet; och måtte den dagen aldrig komma, då samtida och efterkommande skulle kunna förglömma den nåd Gustaf

rikssalen afsked af hvarandra å egna och ståndens vägnar; de annars vanliga ömsesidiga uppvaktningarne ständen emellan uteblefvo denna gång.

Samtliga stånden hade dock plenum på eftermiddagen hvar för sig. På riddarhuset var samlingen föga talrik. Då Liljehorn hade hållit ett afskedstal — hvaruti han erkände, att »han hade varit ställd emellan tvenne ömtåliga skyldigheter: den att yrka konungamaktens och väldets upprätthållande, och den att stödja ridd. och adelns rättigheter»: — så var ingen grefve tillstädes, att svara å ståndets vägnar, och att mottaga landtmarskalksstafven enligt vanlig sed och föreskrifven ordning; hvarföre Liljehorn helt enkelt »bortgick, medförande stafven, och ridd. och adelns sammanvaro för denna riksdagen upphörde» [1].

Helt annorlunda gick det till hos de andra stånden. Hos presterna utbytte erkebiskopen och biskop Lindblom komplimenter, som dock ej äro i protokollet återgifna. Hos borgarne talade Lijdberg och Ekerman, hvilken sednare åter ordade om de lyckligt vunna privilegierna. Hos bondeståndet talade ej blott talemannen, utan före honom sekreteraren, såsom vid riksdagens början, och nu som då både vidlöftigt och innehållsrikt, prisande ståndets beteende vid riksdagen, och de fördelar det derigenom förvärfvat.

Följande dagar underskrefs riksdagsbeslutet; å adelns sida ej af alla, eller ens större delen, dock äfven af några framstående män af oppositionen. — Det innehåller som vanligt ett åberopande och erkännande af hvad som under riksdagen förekommit; af riksdagskallelsen med dess motiver, och af konungens allmänna proposition; af hans meddelande om krigets anledningar, med antydan om de »oförsedde händelser», som vållat dess mindre lyckliga gång; af hemliga utskottets åtgärder och förslag till riksgäldens garanti och förvaltning; af bankoutskottets medgifvanden,

III dem bevisat. Men, allern. konung, om lydiga barn ega rättighet att hos en huld fader begära hjelp i sina tryckande behof; så vågar borgarståndet anhålla om E. M:ts åtgärd vid de återstående besvärens afhjelpande» o. s. v.

[1]) Broman berättar, att det snöpliga afskedet framkallade skratt bland patrioterna efter Liljehorns bortgång. I deputationer och i middagsspisning på slottet deltogo nästan endast rojalister, hvilka efteråt uppvaktade Liljehorn, och förgäfves sökte landtmarskalken.

till att underlätta rikets behof; af tacksägelserna till konungen och hertig Carl; af kronprinsens framsteg i studier; och slutligen af den åtagna bevillningen; hvilken åter i särskildt beslut och förordning af samma dag ytterligare bestämdes [1]).

Säkerhetsakten nämnes, som sagt är, icke med ett enda ord i rikdagsbeslutet. Den offentliggjordes särskildt från predikstolarne den 17 Maj; två dagar tidigare är en förordning daterad, som påbjuder en ändrad trohetsed, med åberopande af berörda akt, och likaledes åberopas densamma i konungens förordnande för högsta domstolen af den 15 Maj [2]). Registraturen för denna månad innehåller afskedsskrifvelser för rikets Råd [3]), och utnämningsbref till sysslor af olika slag, hvarmed särdeles ihågkommos de inom eller utom Rådet eller riksdagen, som vid riksmötet befordrat konungens afsigter. Redan tidigare släpptes de fleste arresterade herrarne af adeln på fri fot.

Till detta sista påstår sig Wallqvist hafva medverkat, äfvensom afstyrkt all brådska med säkerhetsakten, med ny trohetsed, och med organisation af de nya embetsverken, Högsta domstolen och Allmänna ärendenas beredning. Han måste dock sjelf härvid gifva sitt utlåtande, och blef, mot sin egen inrådan säger han, medlem af beredningen, såsom föredragande för ecklesiastike ärenden [4]).

Öfriga ledamöter af beredningen voro riksdrotset gr. Wachtmeister, och två andra f. d. riksråder, grefve Beckfriis och frih. Carl Sparre; alla statssekreterarne, Carlson, Schröderheim, Ruuth, Franc; kanslirådet Elers, samt lagmännen Ahlman och Håkansson. Märkvärdigt nog saknas detta embetsverk i följande årens statskalendrar; det var synbarligen ämnadt att vara ett af konungen allena beroende verktyg för ärendenas skötsel. Annat blef förhållandet med Högsta domstolen, som intog främsta platsen bland

---

[1]) Både riksdagsbeslut och bevillningsförordning finnas särskildt tryckta, och hos Modee.

[2]) Hos Modee.

[3]) Wallqvist berättar, att konungen i sin egen kalender för året strök öfver rådsherrarnes namn, med så grofva streck, som ville han göra det omöjligt att kunna läsa en bokstaf deraf.

[4]) Hithörande handlingar äro upptagne i Wallqvists berättelse, och med den tryckta i Historiska samfundets handlingar. Reglementet för fullmäktige i riksgäldskontoret, äfven upptaget hos Wallqvist, är förbigånget, såsom förut tryckt med Adlerbeths anteckningar.

alla verken. Dess medlemmar voro åter riksdrotset, och tre f. d. riksråd, frih. Fredrik Sparre, grefve Carl Bonde och grefve Carl Wilh. v. Düben; generalauditören Malmerfelt, revisionssekreteraren frih. v. Köhler; samt af ofrälse stånd, hofrätterådet Evelius, lagmännen Rogberg, Ulner, Hoffgardt, Ahnger, samt assessor Juslén.

Må vi till sist i få ord sammanfatta de mest framstående företeelserna i vår berättelse: 1789 års riksdag var närmast föranledd af föregående årets krig, som ej utan nya, af ständerna beroende tillgångar kunde fortsättas; samt af den motståndsanda, som hos det adliga krigsbefälet visat sig uti politiserande under vapen; den aflägsnare orsaken låg i hela ståndets, vid 1786 års riksdag af de ofrälse stånden understödda, motsträfvighet mot konungen, och den erfarenhet han dermed gjort af ståndernas åter vaknade lust och kraft att ingripa i styrelsen.

Konungens anseende, som någon tid före riksdagens utlysande syntes nästan tillintetgjordt, var före dess början återställdt, genom den rådighet, hvarmed han uppträdt i försvaret mot Danmark, och genom hans vädjande till nationens hjelp, både mot de yttre fienderna, och mot adeln och krigsbefälet, som utan hinder å hans sida fingo angripas genom tryckta ströskrifter af smädlig art. Under en sådan omkastning i allmänna meningen, utföllo riksdagsmannavalen i de tre ofrälse stånden till afgjord öfvervigt för konungen; medan det på sjelfskrifvenhetens grund talrikt samlade adelståndet var honom till ojemnförligt största delen afvogt, ej minst de många under hans regeringstid afskedade embets- och tjenstemän.

Konungen ville från början koncentrera riksdagens hufvudsakliga verksamhet inom ett temligen fåtaligt utskott, och det hemligt, men icke ämnadt att med honom rådgöra om rikets förhållande till främmande makter, utan om dess finanser; han ville af och genom detta utskott, så vidt möjligt utan ständernas mellankomst, få statsskulden garanterad, och medel anslagna till kriget. Han lemnade emot vanan äfven bondeståndet tillträde till detta utskott. Han ville slutligen begagna tillfället af ståndernas bristande enighet, till en förändring i författningen, som kunde göra deras inflytande för framtiden så litet verksamt som möjligt.

De ofrälse stånden skyndade att välja sina medlemmar till det utskott som konungen begärt; adeln lät denna angelägenhet stå tillbaka för en annan mera enskildt, att söka hämd på smädeskrifternas författare. Ofrälset ville enligt konungens önskan genomdrifva ett slags erkännande af krigets behörighet, och adeln sökte uppehålla, hvad den ej kunde hindra. Adeln ville binda hemliga utskottets verksamhet genom en instruktion; konungen förklarade den onödig och obehörig, och ofrälse stånden instämde. Adeln ville ej medgifva, att hemliga utskottet fick befatta sig med statsverket, de andra förklarade sig för motsatta meningen. Bondeståndet begagnade tillfället af konungens välbevågenhet, till att söka förbättring i allmogens både politiska och ekonomiska ställning; det lät ock förstå allmogens benägenhet att med våld understödja konungen, om så skulle behöfvas.

Adeln kom snart i tvist med sin ordförande, hvilken syntes alltför eftergifven för konungens vilja. Detta nyttjade konungen till en svår kränkning mot adeln, då han i de andra ståndens närvaro befallte den att gifva landtmarskalken upprättelse, befallte den att lemna rikssalen, och derpå erbjöd de andra stånden sitt biträde till genomförande af nya förmåner för dem alla.

Under konungens egen ledning uppgjordes nu, mera mot än med sjelfva hans anhängares vilja, grunderna till den ryktbara akt, som medförde det under hela hans regering temligen åsidosatta riksrådets upplösning, men ock så godt som tillintetgjorde ständernas eget inflytande för kommande tider. För att kunna genomdrifva denna akts antagande, arresterades adelns förnämsta talare, sedan de ofrälse stånden dertill gifvit en slags anledning, genom att begära af konungen, det han ville begagna sin myndighet att sätta riksdagen i verksamhet. Adeln hade nemligen med obrutet mod protesterat mot den kränkning, som vederfarits dess öfverläggningsfrihet.

Våldet mot dess ledares personer bröt ej heller dess mod. När säkerhetsakten till antagande meddelades samtliga stånden på rikssalen, när bönderna den ifrigt gillade, borgare och prester nästan stillatigande godkände, uppträdde bland adeln nya talare, som aftvungo konungen ett medgifvande, att adeln finge på riddarhuset fortsätta sin öfverläggning.

I sjelfva verket var härmed icke mycket vunnet å någondera sidan. Man kände behofvet af en bemedling. Den gällande kon-

stitutionen lemnade det obestämdt, om grundlagsförändringar behöfde godkännas af alla fyra stånden, för att blifva gällande; men att mot det mäktigaste ståndets vilja förändra statsskicket, var vådligt; man hade ock skäl att frukta, att prester och borgare kunde vilja upprifva frågan. Underhandlingar försöktes, men med ringa framgång hos adeln, särdeles som den retades genom utnämnandet af en vice landtmarskalk ur rojalisternas leder. Resultatet blef, att adeln ej blott förkastade säkerhetsakten, efter en diskussion, som icke lemnade ett ord deraf orördt, utan ock protesterade mot den underskrift derå, hvartill konungen förmått den ordinarie landtmarskalken; samt hindrade aktens upptagande i riksdagsbeslutet, då den ej kunde hindra dess offentliggörande efteråt. Konungen hämnades med att verkligen tilldela de ofrälse stånden nya förmåner, eller stadfästa de gamla.

Under tiden hade hemliga utskottet kommit i verksamhet, och med mera enighet än man kunnat vänta, utredt rikets finansiela ställning, samt föreslagit åtgärder till dess betryggande för framtiden, och till medels anskaffande för kriget. Återstod, då utskottet ej vågade med ständers rätt besluta i dessa ärenden, att få dess förslag godkända af ständerna; att bringa dem dels till att garantera statsskulden, hvarförutan den svårligen kunde ökas, dels att åtaga sig en ovanligt stor bevillning. Båda delarne lyckades hos de ofrälse stånden ej utan svårighet, och icke utan konstgrepp: bönderna måste af konungen personligen, i det de uppkallades till honom, öfvertalas till bevillningen. Adeln kunde blott genom hans påminnelse, att fäderneslandet, utan detta stånds deltagande i garantien, vore i fara, bringas till medgifvande i denna fråga; och till bevillning för obestämd tid åter endast genom konungens personliga inflytande, i det han infann sig i dess plenum, och sjelf förde ordet. — Så var hvad konungen dels från början åsyftat, dels efterhand sökt genomdrifva, i det hufvudsakliga vunnet.

Wallqvist skrifver: »Man skall undra att konungen, i September 1788 nästan utan alla medel till sin frälsning från många fiender, före Maj 1789 kallat ständer, intalat deras pluralitet nästan i allt till sin mening, utvidgat sin makt, utverkat en ny, och den största bevillning nationen någonsin burit, förmått riksdagen nästan att begära krigets fortsättning; och med allt detta, att han var af nationen nästan förgudad, så älskad och hyllad, att

hans ställning imponerade på hans fiender. Men denna förundran faller, när man påminner sig konung Gustafs gåfvor, hans klokhet, hans förmåga öfver menniskors sinnen, i hvilket allt de flesta throner aldrig haft hans like. Man kan ock säga, att oppositionen nästan biträdde hans ändamål med de fel de hela tiden tillåto sig.» Annorlunda dömer visserligen Adlerbeth.

Huru konungen sjelf ville hafva riksdagen bedömd, synes af hans under den 25 Maj utfärdade kungörelse, hvari han som alltid tillskrifver utländska stämplingar, och återvaknad inhemsk partisöndring, såväl krigets uppkomst och motgångar, som den split, hvilken i vissa fall förmärkts bland ständerna; försäkrar sig aldrig ha åsyftat annat än allmänt väl, och ej velat eller vilja bruka mot enskilda sin kungliga myndighet; varnar, vid påföljd af straff, för ovarsamma omdömen och personlig förföljelse; tackar hvarje stånd för sig, egentligen de ofrälse stånden, för visadt nit, och tager detta nit i anspråk hos alla för kommande dagar, med löfte att som hittills föregå med sitt exempel; och slutligen, med hänvisning till gjorda förbättringar i rättvisans skipande och allmänna ärenders skötsel, bjuder alla sina embetsmän att göra hvar man rätt, och lofvar rätta hvad med skäl kan öfverklagadt blifva.

INNEHÅLL:

